

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

İSMAIL BEŞİKÇİ

KÜRDİSTAN ÜZERİNDE EMPERYALİST BÖLÜŞÜM MÜCADELESİ 1915-1925

I

BİLİM YÖNTEMİ
TÜRKİYE'DEKİ UYGULAMA

7

İSMAIL BEŞİKÇİ

**KÜRDİSTAN ÜZERİNDE
EMPERYALİST BÖLÜŞÜM
MÜCADELESİ
1915-1925
I**

YURT KİTAP-YAYIN: 67

İSMAİL BEŞİKÇİ BÜTÜN ESERLER: 17-1

Birinci Baskı: Mayıs 1992

Dizgi : Yurt Kitap-Yayın

Baskı : Aydınlar Matbaacılık

Montaj : Mehmet Aydın

YURT KİTAP-YAYIN

GMK Bulvarı Onur İşhanı Kat: 7 No: 176

Tel: 417 35 49 KIZILAY ANKARA

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - <https://ranney.org>

İSMAİL BEŞİKÇİ

**KÜRDİSTAN ÜZERİNDE
EMPERYALİST BÖLÜŞÜM
MÜCADELESİ
1915-1925**

I

**BİLİM YÖNTEMİ
TÜRKİYE'DEKİ UYGULAMA**

7

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	10
ÖNSÖZ	11
GİRİŞ	45

OLGU VIII

KÜRDİSTAN ÜZERİNDE EMPERYALİST BÖLÜŞÜM MÜCADELESİ

BÖLÜM I

OSMANLI İMPARATORLUĞU'NUN SON DÖNEMLERİNDE ERMENİSTAN ve KÜRDİSTAN SORUNLARI	64
I. BALKANLAR'DA MİLLİYETÇİLİK HAREKETLERİ	64
II. ERMENİSTAN-KÜRDİSTAN ve ARAP DÜNYASINDAKİ DURUMLAR.....	74
III. İTTİHAT ve TERAKKİ DÖNEMİNDE ERMENİSTAN ve KÜRDİSTAN SORUNU, TÜRKÇÜLÜK AKIMI KARŞISINDA RUMLUK, ERMENİLİK, KÜRTLÜK, ARAPLIK ve YAHUDİLİK SORUNLARI	89

BÖLÜM II

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI SIRASINDA OSMANLI İMPARATORLUĞU'NU BÖLEN GİZLİ ANTLAŞMALAR	106
--	-----

BÖLÜM III

1917 DEVRİMİ'NİN, DÜNYA DENGESİNE ve BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NIN GİDİŞİNE ETKİSİ	116
--	------------

BÖLÜM IV

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NIN SONUNU BELİRLEYEN ÖNEMLİ OLAYLAR	128
I. WILSON'IN 14 NOKTASI	128
II. BREST-LİTOWSK ANTLAŞMASI ve ÖTEKİ MÜTAREKELER	132
III. MONDROS MÜTAREKESİ	142

BÖLÜM V

MONDROS MÜTAREKESİ'NDEN SONRA MUSTAFA KEMAL PAŞA-KUVVA-I MİLLİYE ile İNGİLİZ ve BOLŞEVİK İLİŞKİLERİNİN GELİŞME ORTAMI	147
I. MUSTAFA KEMAL PAŞA	147
II. MONDROS MÜTAREKESİ'NDEN SONRA ERMENİSTAN ve KÜRDİSTAN'DA MEYDANA GELEN KIPIRDANMALAR	166
A. KÜRDİSTAN TEALİ CEMİYETİ'NİN KURULUŞU ve KÜRDİSTAN'DA ÖRGÜTLENME ÇABALARI	166
B. GÜNEY KÜRDİSTAN'DA ŞEYH MAHMUT BERZENCİ'NİN İNGİLTEREYE KARŞI MÜCADELESİ	173
C. MARAŞ, ANTEP, KLİKYA BÖLGELERİNDE ERMENİLERİN GERİ DÖNÜŞÜ, MALLARINA SAHIP ÇIKMALARİ ve TÜRK-ERMENİ ÇATIŞMALARININ TEKRAR BAŞLAMASI	178

<i>D. ERMENİLERİN ERİVAN, KARS, ERZURUM TARAFLARINDAKİ DURUMLARI.....</i>	<i>184</i>
<i>E. PARİS KONFERANSI'NDA ERMENİSTAN ve KÜRDİSTAN İSTEKLERİNİN SAVUNULMASI.....</i>	<i>186</i>
III. VİLAYAT-I ŞARKIYE MÜDAFAA-I HUKUK-U MİLLİYE CEMİYETİ'NİN KURULMASI, "KÜRDİSTAN ERMENİSTAN OLACAK" PROPAGANDASI.....	189
IV. MONDROS MÜTAREKESİ'NDEN SONRA ANADOLU'NUN BATI KESİMİNDEKİ DURUM, YUNANLILARIN EGE İŞGALI.....	221

BÖLÜM VI

MUSTAFA KEMAL PAŞA'NIN SAMSUN'A ÇIKIŞI, ERZURUM ve SİVAS KONGRELERİ ve HEYET-İ TEMSİLİYE.....	239
I. NEDEN DOĞU TARAFI?.....	239
II. UYGULANACAK TEMEL PRENSİPLER.....	243
A. MÜCADELENİN İNGİLİZLERE ve FRANSIZLARA KARŞI DEĞİL RUMLARA ve ERMENİLERE KARŞI OLDUĞUNU VURGULAMAYA BÜYÜK BİR ÖZEN GÖSTERMEK.....	243
B. HAREKETİN PADİŞAHA KARŞI OLMADIĞINI, PADİŞAHIN HİLAFETİ ve İSLAMİ AMAÇLADIĞINI ÖZENLE VURGULAMAK.....	246
C. KÜRT ULUSUNUN KENDİ KADERİNİ TAYİN İÇİN GİRİŞECEĞİ BÜTÜN EYLEMLERİ BOĞMAK, KÜRTLERİ BOYUNDURUK ALTINDA TUTABİLMEK İÇİN HER OLANAKTAN YARARLANMAK.....	247

III. ERZURUM ve SİVAS KONGRELERİ ve HEYET-İ TEMSİLİYE.....	253
A. ERZURUM KONGRESİ.....	253
B. KÜRT ŞEYHLERİNE ve AŞİRET REİSLERİNE YAZILAN MEKTUPLAR.....	262
C. SİVAS KONGRESİ.....	273
D. HEYET-İ TEMSİLİYE.....	279

BÖLÜM VII

MUSTAFA KEMAL PAŞA'NIN DAYANDIĞI ve TEŞVİK ETTİĞİ İKİ TEMEL GERİCİLİK	283
I. KÜRTLERE KARŞI: "KÜRT ULUSAL HAREKETİ İSLAMİYETE AYKIRIDIR" PROPAGANDASI	283
II. EMPERYALİST DEVLETLERE KARŞI: "İNGİLİZLERE İSYAN EDEN ŞEYH MAHMUT'TUR, BİZ DEĞİLİZ, KÜRTLERİN BİZİM DENETİMİMİZ ALTINA SOKULMASI SAĞLANIRSA, İNGİLİZLER, FRANSIZLAR... HERKES BU SORUNDAN KURTULUR" PROPAGANDASI	286

BÖLÜM VIII

MANDA SORUNU	296
I. OSMANLI AYDINLARININ DÜŞÜNCESİ	296
II. HÜRRİYET ve İTİLAH FİRKASI'NIN MANDA TALEBİ	302
III. AMERİKAN HEYETİNİN GELİŞİ	304
IV. KUVVA-I MİLLİYE ÖNDERLERİNİN MANDA YÖNETİMİ KONUSUNDAKİ GÖRÜŞLERİ.....	304
V. MR. BROWN'IN FAALİYETLERİ.....	334

VI. SİVAS KONGRESİ'NDE MANDA TARTIŞMALARI	342
VII. MUSTAFA KEMAL PAŞA ve ARKADAŞLARININ YARDIM SAĞLAMAK İÇİN SİVAS KONGRESİ ADINA ABD SENATOSU'NA GÖNDERDİKLERİ TELGRAF	356
VIII. MUSTAFA KEMAL PAŞA-GENERAL HARBORD GÖRÜŞMESİ	358
IX. KAZIM KARABEKİR PAŞA-GENERAL HARBORD GÖRÜŞMESİ	366
X. GENERAL HARBORD'UN ERMENİSTAN'DA ve BAŞKA YERLERDE MANDA ALINMASINI REDDEDEN RAPORU	373

BÖLÜM IX

AMASYA GÖRÜŞMESİ	381
------------------------	-----

BÖLÜM X

MİSAK-I MİLLİ	388
I. 1919 SEÇİMLERİ	388
II. MECLİSİN AÇILIŞI ve MİSAK-I MİLLİ BEYANNAMESİ'NİN KABULÜ	393
KİŞİ ADLARI DİZİNİ	406
KAVRAMLAR DİZİNİ	413

KISALTMALAR

AÜSBF	: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları
BTDD	: Belgelerle Türk Tarihi Dergisi
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
DTCFD	: Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi
İÜHFM	: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı Yayını
SBF	: Siyasal Bilgiler Fakültesi
SBFD	: Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi
TDTE	: Türk Devrim Tarih Enstitüsü
TİTE	: Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü
TKAE	: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü
TKD	: Türk Kültürü Dergisi
TDK	: Türk Dil Kurumu
TTK	: Türk Tarih Kurumu
TTTC	: Türk Tarihini Tetkik Cemiyeti

KÜRDİSTAN ARAŞTIRMALARI

“Kürdistan Üzerinde Emperyalist Bölüşüm Mücadelesi 1915-1925”, *Bilim Yöntemi, Türkiye’deki Uygulama*, dizisinin yedinci kitabıdır.¹

I

Bu çalışma 1978, 1979 yıllarında yapılmıştı. Fakat, dizinin dördüncü, beşinci ve altıncı kitapları sözü edilen dönemde, zamanında yayınlanamadığı için bu çalışma da daktilo edilememiş, yayınlanacak bir hale getirilememişti... Bu metin daha çok, 1978-1979 yazımını esas almaktadır. Özellikle son yıllarda, Kürt sorununa ilişkin pek çok kitap, makale yayınlanmıştır. Bu yayınlar sürmektedir. 1978-1979 yazımını esas alan bu çalışmada bunlardan da yararlanmaya, en azından, bunlara da değinmeye özen gösterilmiştir. Bu

1. Öncekiler için bk.

***Bilim Yöntemi, Türkiye’deki Uygulama 1* Kürtlerin Mecburlı İskânı**, Komal Yayınları, İstanbul 1977, Yeni baskı için bk. Yurt Kitap-Yayın, İstanbul 1991

***Bilim Yöntemi, Türkiye’deki Uygulama 2* Türk Tarıh Tezi, Güneş-Dil Teorisi ve Kürt Sorunu**, Komal Yayınları, Ankara 1977, Yeni baskı için bk. Yurt Kitap-Yayın, İstanbul 1991

***Bilim Yöntemi, Türkiye’deki Uygulama 3* Cumhuriyet Halk Fırkası’nın Tüzüğü (1927) ve Kürt Sorunu**, Komal Yayınları, İstanbul 1978, Yeni baskı için bk. Yurt Kitap-Yayın, İstanbul 1991

çalışmanın bundan sonraki ciltlerinde, bu yayınların daha etraflı bir şekilde değerlendirilebileceği kanısındayım.

II

Bilim Yöntemi, Türkiye'deki Uygulama dizisinin dördüncü, beşinci ve altıncı kitaplarını yayınlarken, her kitabın baş tarafına ikinci bir önsöz yazmak gereğini duymuştum. 12 Eylül'den önce, Komal Yayınevi Sorumlu Yönetmeni olan Recep Maraşlı arkadaşımız bu Önsözler üzerine bir broşür yayınladı. "İ. Beşikçi'nin 12 Yıl 8 Ay Sonra 'İkinci Önsöz'ü Üzerine" (Komal, Aralık 1990) başlığını taşıyan broşür, sözü edilen çalışmaların neden yayınlanamadığını açıklamaya çalışmaktadır.

12 Eylül'den sonra Komal Yayınevi'ne çok büyük baskılar yapıldığı, bu yüzden de incelemelerin yayınlanamadığı belirtilmektedir. 12 Eylül'den sonra, Kürt sorunuyla ilgili yayın yapan yayınevlerinin, sol yayınevlerinin, yazarların çok büyük baskılar karşısında kaldığı bilinmektedir. Bu dönemde sağlıklı bir yayın yapılamayacağı açıktır. Fakat benim anlatmaya çalıştığım 1977-1980 dönemidir, yani 12 Eylül'den önceki dönemdir. Bu dönemde, bu incelemelerin yayınlanamamış olması yeni çalışmalar yapılmasını engellemiştir.

Şu da var: Bu çalışmaları zamanında yayınlamadı diyerek Komal'ı eleştirmek çok doğru değildir. Fakat, bu çalışmaların yayınlanabilmesi için başka olanakların araştırılması konusunda çaba sarf etmemesi eleştirilmelidir. Komal şunu söyleyebilirdi: "... Olanaklarımız elverişli değil, başka olanaklar arayalım, başka yayınevleriyle görüşelim, onların yardımlarını isteyelim, seni de istediğin kişilerle veya yayınevleriyle görüşebilirsin, beraber de görüşebiliriz..." Komal bana bu olanağı vermedi... Çalışmanın yayınıyla ilgili bir so-

Bilim Yöntemi, Türkiye'deki Uygulama 4 Tuncell Kanunu (1935) ve Dersim Jenosidi (1937-1938), Belge Yayınları, İstanbul 1990, Yeni baskı için bk. Yurt Kitap-Yayın, İstanbul 1992

Bilim Yöntemi, Türkiye'deki Uygulama 5 Orgeneral Muğlalı Olayı (1943) "Otuzüç Kurşun", Belge Yayınları, İstanbul 1991, Yeni baskı için bk. Yurt Kitap-Yayın, İstanbul 1992

Bilim Yöntemi, Türkiye'deki Uygulama 6 Cumhuriyet Halk Fırkası'nın Programı (1931) ve Kürt Sorunu, Belge Yayınları, İstanbul 1991

ru sorduğumda, gündemde olduğunu, yakında yayınlanacağını... söylüyorlardı... "Para arıyoruz...", "Para bulduk kağıt arıyoruz...", "Kağıt bulduk matbaa arıyoruz..." Her defasında benzer şeyler söyleniyordu, çalışmanın yakında, muhakkak yayınlanacağı söyleniyordu... Buysa benim başka olanaklar aramama engel oluyordu... İşte bu eleştiriye konu olabilir. Komal hem bu çalışmaları zamanında yayınlamadı, hem de benim yayın konusunda başka olanaklar araştırmama engel oldu. Olanak aramak mümkün olsaydı, fakat o olanağı bulamasaydım, o zaman kimseye bir şey söyleyecek bir durum ortaya çıkmazdı...

Öte yandan, sözü edilen bu broşürde hiç bahsedilmeyen önemli konular var. Bizim Kürdistan hakkındaki, Kürt toplumu hakkındaki bilgilerimiz çok azdır, yanıltır. Bunun temel nedeni, kuşkusuz sömürgeci devletlerin uyguladığı ırkçı politikalarıdır. Bu durumda, mümkün olduğu kadar çok araştırmanın, incelemenin yapılması, yayınlanması önemli olmaktadır. Araştırmacıların bu yönden teşvik edilmeleri de gerekir. Fakat, "araştırmanın bu paragrafı bizim görüşlerimize aykırı görülüyor, şu şekilde değiştirsek olmaz mı?" "... Şu sözcüğü çıkarıp yerine şunu koyalım..." Bunlar, kuşkusuz çok yanlış olan önerilerdir. Bir kitabın kapağında, yazarının adı varsa, bu tür önerilerin çok yanlış ve uygunsuz olduğu açıkça ortaya çıkmaktadır. Yazarın görüşlerini, herhangi bir yayınevinin veya herhangi bir siyasetin görüşlerine uydurmaya çalışmak yanlış bir çabadır. Yazarın adı belli olduğuna göre, kitap yayınlandığı zaman isteyen kişiler, istedikleri gibi eleştirebilirler. Eğer siz bir yazı veya kitap yayınlıyorsanız, başka biri de sizi eleştirebiliyorsa, işte bilim böyle bir süreçte gelişir. Önemli olan böyle bir ortamın gelişebilmesi için çaba sarf etmektir. Halbuki, 1979, 1980 yıllarında, Toptaşı Cezaevi'ndeyken, "**Tunceli Kanunu (1935) ve Dersim Jenosidi (1937-1938)**" isimli çalışmanın yayınlanması konusunda yukarıda anlatmaya çalıştığım çerçevede bazı tartışmalar oldu. Taraflardan biri cezaevindeyse, bu tür tartışmaların çok yavaş ilerleyeceği de besbellidir. 12 Eylül böyle bir süreçte gelmiştir, böylece yayın işi tamamen ortadan kalkmıştır. Sonrası ise malum...

Bütün bunlara rağmen Komal Yayınevi'nin, 1970'li yılların ortalarında, yani 12 Mart sürecinden sonra Kürdistan'ın ve Türkiye'nin

fikir hayatında çok önemli bir rol oynadığı açıktır. Yukarıda belirtilen olumsuzluklarını da, olumsuz koşulların ortaya çıkardığı “talihsizlikler” olarak değerlendirmek gerekir kanısındayım.

III

Kürt sorununun odak noktasında, Kürdistan'ın bölünmesi, parçalanması ve paylaşılması vardır. Kürt sorununun odak noktasında Kürt ulusuna böl-yönet politikası uygulanması, Kürt ulusunun bağımsız devlet kurma hakkının gasp edilmesi süreci vardır. Fakat bu süreç, Türk üniversitesi, Türk basını, Türk siyasal partileri, Türk işçi kuruluşları, Türk din kuruluşları vs. tarafından ısrarla görmezden gelinmektedir. Son bir yıl içerisinde, Kürt sorunu üzerinde, çeşitli kesimlerden kişilerle yapılan görüşmeleri içeren kitaplar yayınlanmıştır.² Bu görüşlerin ortak bir özelliği vardır: Kürdistan'ın bölünmesi, parçalanması ve paylaşılması konusuna hiç dikkat çekmemek... Sorunu Misak-ı Milli çerçevesi içinde ele almakla Kürt sorunu kavramak mümkün değildir. Çünkü bu, birbirlerinden etkilenen ve birbirlerini etkileyen ve bu şekilde organik bir bütün oluşturan bir sürecin keyfi olarak parçalanması demektir. Bunun eksik ve yanlış sonuçlar ortaya koyacağı açıktır. (2) Numaralı dipnotunda gösterilen kitaplarda, sözü edilen yayınların hemen hemen hepsinde de bu durumu görmek mümkündür. Yalnız Rafet Ballı'nın konuştuğu kişilerden bazıları Kürdistan'ın bölünmüş, parçalanmış ve paylaşmış yapısına dikkat çekmiştir. Bunların hepsi de Avrupa'nın çeşitli şehirlerinde yaşayan Kürt aydınları ve Kürt politikacılarıdır.

2. Bu yayınlardan bazılarını şu şekilde belirtebiliriz:

Metin Sever, Kürt Sorunu, Aydınlarımız Ne Düşünüyor?, Cem Yayınevi, İstanbul 1991; **Şahin Apay, 2020 Yılında Türkiye**, Afa Yayınları, İstanbul 1991; **Şahap Balcıoğlu, Görüşler-Görüşmeler**, Yön Yayıncılık, İstanbul 1991, **Şengün Kılıç, Biz ve Onlar, Türkiye'de Etnik Ayrımcılık**, (Araştırma-Röportaj), Metis Yayınları, İstanbul 1992; **Rafet Ballı, Kürt Dosyası**, 1. bs., Cem Yayınevi, İstanbul 1991; **Kürt Sorunu İçin Barış İnisiyatifi**, Helsinki Yurttaşlar Meclisi Türkiye Milliyetler Komitesi, Hazırlayan Taciser Belge (15 Şubat 1992'de İstanbul'da gerçekleştirilen toplantıda yapılan konuşmalar); **Kürt Soruşturması**, Sor Yayıncılık, Ankara Nisan 1992

Bu çalışmada, üzerinde durulan temel olguysa Kürdistan'ın bölünmesi, parçalanması ve paylaşılmasıdır. Bu sürecin nasıl gerçekleştirildiğinin incelenmesidir.

IV

Kemalist hareketin en önemli başarısı, kuşkusuz Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşudur. Kemalistler bu süreçte Doğu'da ve Güney'de Ermenilerle, Batı'da Yunanlılarla savaşmışlardır. Bu arada, Koçgiri gibi bazı yerlerde Kürtlerle yapılan savaşları da unutmamak gerekir. Kemalistler, Türkiye Cumhuriyeti'nin bağımsızlığının kazanılmasında Ermenilere ve Yunanlılara karşı Kürtlerin yardımını sağlayabilmek için çok önemli bir çaba harcamışlardır. Kürtleri, özellikle Kürt aşiretlerini, aşiret reislerini ve Kürt şeyhlerini Kemalist harekete kazanabilmek için onlara politik içeriği olan vaadlerde bulunmuşlardır. Bu, 1919-1922 yılları arasında görülen önemli bir süreçtir. 1922 yılı ortalarından itibaren durum değişmeye başlamıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan itibaren ise durum çok köklü bir şekilde ve Kürtlerin aleyhine değişmiştir.

Kemalist hareketin başka bir başarısı ise Türkiye Cumhuriyeti'ni çağdaşlaştırma çabalarıdır. Merkezi bir yapıyı yeniden oluşturmak için önemli bir çaba harcanmıştır. Merkezi bir yapının kurulmasıyla Türk ulusunun örgütlenmesi birbirine paralel giden iki süreçtir. Yeni Türk Devleti'nin kurulmasından, yani Cumhuriyetin ilan edilmesinden itibaren Kürtlerin ulusal varlığı inkâr edilmiş, Kürtler, Türk sayılmaya başlanmıştır. Kürtlerin kamu hizmetlerinden yararlanmaması, kamuda görev alabilmesi Kürt kimliğini inkâr koşuluna bağlanmıştır. Kürtlerin ülkesi Kürdistan, Türk topraklarının bir parçası sayılmıştır. Türk Devleti'ni çağdaşlaştırma çabası içinde birbirleriyle paralel ve içiçe gelişen bu iki süreci dikkatlerden uzak tutmamak gerekir. Görüldüğü gibi merkezileşme ve Türk ulusunun örgütlenmesiyle birlikte, Kemalistlerin Kürtlerle çatışması başlamıştır. 1919-1922 Türk-Ermeni ve Türk-Yunan savaşları sürecinde ittifak aranan Kürtler artık inkâr edilmektedir. Kürt adı ve Kürdistan adı yasaklanmaya başlanmıştır.

Kemalistlerin Türkler açısından üçüncü bir başarısını daha sayabiliriz. Bu Türk kimliğinin kazanılmasıyla ilgili bir süreçtir. Burada Türk Tarih Tezi'nin ve Güneş-Dil Teorisi'nin üzerinde önemle dur-

mak gerekiyor. Fakat bu tezlerin Kürt toplumunu da ilgilendiren çok büyük, çok önemli sonuçları olmuştur. Türk Tarih Tezi'nin ve Güneş-Dil Teorisi'nin Kürtlerin varlığının inkârıyla çok yakın bir ilişkisi vardır. Türk kimliğinin kazanılmasıyla ilgili süreçlerde, Kürtlerle karşılaşma daha da derinleşmiş ve yaygınlaşmıştır.

V

Son aylarda, yayınlarımızla ilgili bazı eleştiriler ve suçlamalar yapıldı. Teori dergisinde, Doğu Perinçek, “**‘Kürdistan Sömürge-dir’ Tezi Çıkmazda**” başlıklı bir yazı yayınladı. (Sayı 23, Kasım 1991) Yine Teori dergisinde, Mehmet Bedri Gültekin “**İsmail Beşlikçi Eleştirisi**” başlıklı bir yazı yazdı. (Sayı 24, Aralık 1991)

Bu yazılarda, “Beşikçi devrimci değildir. Marksist-Leninist değildir, enternasyonalist değildir. Beşikçi şovenistlik yapmaktadır. Kürt milliyetçiliği yapmaktadır...” denilmektedir... Yine bu yazılarda “Türk milliyetçiliği” “Kürt milliyetçiliği” gibi kavramlara aynı ağırlık verilmektedir, aynı kefeye konulmaktadır. Kürtlerdeki ulusal ve toplumsal uyanış küçümsenmeye ve mahkûm edilmeye çalışılmaktadır... “ ‘Kürdistan sömürge-dir’ tezi, Kürt milliyetçiliğini geliştirmeyi amaçlayan bir tezdır” denilmektedir... Bu eleştiriler ve suçlamalarla ilgili bazı açıklamalar yapmak gereğini duymaktayım.

Kürt ve Kürdistan sözcükleri 70 yılı aşkın bir zamandır yasaklanmıştır. Kürtlerin ulusal varlığı, Kürtçenin varlığı inkâr edilmiştir. Herkesin Türk olduğu, ancak Türk olanların mutlu olacağı vurgulanmıştır. Kürdistan'da, dağa, taşla, her yere “Ne Mutlu Türküm Diyene”, “Türk Öğün, Çalış, Güven”, “Bir Türk Dünyaya Bedeldir”, “Türk'ün Türk'ten Başka Dostu Yoktur” gibi sloganlar yazılmıştır. Kürdistan'daki bütün kamu binalarının giriş kapılarına, duvarlara, bu tür sloganlar yazılmıştır. Okullarda Kürt çocuklarına, hergün “Türküm, Doğruyum, Çalışkanım...” andı okutturulmuştur... İlkokuldan liseye kadar bütün okullarda, yüksek okullarda yalana dayalı resmi ideolojinin propagandası yapılmıştır. Yalana dayalı resmi ideolojiyi hayata geçirebilmek için, bu politikalara “gerçeklik” kazandırabilmek için, baskı, zulüm, işkence, katliam, sürgün, soykırım sık sık kullanılmıştır. “Türküm Mutluyum” diyen Kürtler, kendi ulusal kimliğini inkâr eden Kürtler, Türk devlet bürokrasisi içinde her kademe-

de görev alabilmiştir. Kendi öz kimliklerini inkâr eden, Türkleşen, Türkleşmenin propagandasını yapan, Kürt toplumu olma özelliklerini savunan kişilere, devrimci ve demokrat Kürtlere karşı kararlı mücadele yürütenler, Türk devlet bürokrasisi içinde kolayca yükselmişlerdir. Kürt toplumu olma özelliklerini savunan, bu mücadelede kararlı olan Kürtler ise değil memur, kapıcı bile yapılmamıştır... Bu tür devrimci ve demokrat Kürtler, baskı, zulüm, işkence, mağduriyet ve zindandan başka bir şey görmemişlerdir...

Kısaca açıklamaya çalıştığımız bu devlet politikasının, Kürt insanlarının ruhsal yapılarının şekillenmesinde çok büyük çarpıklıklara neden olduğu bilinmektedir. "Düşürülmüş" Kürt, "düşürülmüş" Kürt toplumu böyle bir süreç içinde oluşmuştur. Kendi ulusal kimliğini, öz kimliğini inkâr eden, yalana dayalı resmi ideolojiye ve onu uygulayanlara itaat eden, kendine ve ulusuna güvenemeyen, kendini ezenlere karşı boynu her zaman bükük olan bir kişilik...

Yazılarımızda, Kürt insanının, Kürt toplumunun bu temel özelliklerine dikkat çekmeye, çalıştık. Savunmaya çalıştığımız sadece Kürt insanının veya Kürt toplumunun değerleri değildir, insanlığın evrensel değerleridir... Kürt kimliğinin ve Kürdistan kimliğinin inkâr edilmesine karşı tepkiler, aslında, baskıya, zulme, işkenceye, sürgün, katliam ve soykırıma karşı tepkilerdir. Özgürlüğü, eşitliği, ulusal onuru savunmak insanlığın önem verdiği en temel değerlerdendir. Kimliği inkâr edilen, bunun için ülkesinin ve ulusunun adı yasaklanan, dili yasaklanan, aşağılanan insanların, gasp edilmiş bu temel değerleri için mücadele etmemesi düşünülemez. Bunların milliyetçilik olarak, milliyetçi değerler olarak sunulması yanlıştır... Bunlar milliyetçi değerlerden çok daha temelde duran değerlerdir. İnsanların adı, sanı, kimliği, insan oldukları için sahip oldukları değerlerdir. İnsanları, toplumları bu temel özelliklerinden kopardığınız zaman, onların bu temel özelliklerini gasp ettiğiniz zaman, bunların muhakkak, çok önemli sonuçları olacaktır. İnsanların veya toplumların temel değerlerinde, çok önemli eksilmeler olacaktır.

Kürdistan'da, dünyada bir eşi daha görülmeyen ırkçı ve sömürgeci bir politika uygulanmaktadır. Dünyada hiçbir ulusun temel değerleri Kürt ulusunun, Kürt insanının temel değerler kadar inkâr edilmemiştir. Türk solculannın, Türk Marksistlerinin böyle bir soru-

nu yoktur... Şöyle düşünelim: Türkiye'nin bir düşman güç tarafından işgal edildiğini, bu düşman gücün Türklerin dilini ve kültürünü inkâr ettiğini varsayalım. Bu düşman gücün Türklere kendi dillerini ve kültürlerini dayatmaya çalıştıklarını düşünelim. Baskı, zor, zulüm, zindan, sürgün, katliam, soykırım gibi her türlü yol ve yöntem kullanılarak, işgalcinin Türklere, Türk toplumuna kendi dilini ve kültürünü dayatmaya çalıştığını düşünelim. Acaba, Türk Marksistleri, Türk solcuları bu durum karşısında nasıl davranacaklardır. Türk solcularının, Türk Marksistlerinin bu durumu düşünmelerinde yarar vardır. Kaldı ki Kürdistan'daki durum, yukarıda kısaca belirtilmeye çalışılan varsayımdan çok daha ağırdır.

Kürtler "Ne Mutlu Kürdüm Diyene" mi diyorlar? Veya Kürtlere "Ne Mutlu Kürdüm Diyene deyin" diye propaganda yapanlar mı var? "Bir Kürt Dünyaya Bedeldir", "Kürt Öğün, Çalış, Güven" diye bağırانlar mı var? Her sabah okullarda, Türk çocuklarını "Kürdüm, Doğruyum, Çalışkanım..." diye bağırانlar mı var? Bütün bunların olmadığı açık bir gerçek... Kürtlerin Türkleri, Arapları veya Farsları asimile etmek gibi bir amaçları yok... Halbuki Kürtler, Kürt ulusal kimliğini, Kürdistan kimliğini inkâr eden ırkçı ve sömürgeci bir zihniyete ve uygulamaya karşı varlık mücadelesi yapıyorlar. Kendilerini ezen Türk, Arap ve Fars devletlerine karşı eşitlik ve özgürlük mücadelesi yapıyorlar. Kürt olmaktan değil insan olmaktan doğan haklarını, insan olmaktan doğan temel değerlerini savunuyorlar. Milliyetçilik kavramına olumsuz anlamlar yükleyerek, bütün bu süreci de "milliyetçilik yapılıyor", "bağnaz milliyetçilik yapılıyor", "dar milliyetçi görüş çözüm değildir" gibi sözlerle, küçümsemeye çalışılıyor. İnsanların baskı, zulüm ve inkâra karşı, yalana dayalı resmi ideolojiye karşı onur mücadelesi yapmasını, varlık mücadelesi yapmasını küçümsemek anlaşılır bir şey değildir. Burada ele alınması gereken, eleştirilmesi gereken Kürtlere uygulanan baskı ve zulüm politikalarıdır. Kürt kimliğinin ve Kürdistan kimliğinin inkârıyla ilgili süreçtir. Bizleri eleştiren Türk solcularının, Türk Marksistlerinin, resmi ideolojinin inkâr politikalarına ve uygulamalarına karşı bir şey dedikleri yok... Biz yazılarımızda, Türk üniversitelerini, Türk basınını, Türk siyasal partilerini, Türk yargı organlarını vs. eleştirdik. Resmi ideolojinin, Kemalist ideolojinin etkilerinden sıyrılamıyor, Kemalist ideolojiyi eleştiremiyor diye Türk soluğu, Türk sosyalist hareketini, Türk

Marksistlerini de eleştirdik... Bizleri eleştiren, suçlayan Türk solcularının, Türk Marksistlerinin ise yalana dayalı resmi ideolojiyle, bu ideolojiyi üreten ve yaymaya çalışan Türk üniversitesiyle, Türk basınıyla, Türk siyasal partileriyle ciddi bir sorunları yok... Hep bizleri eleştiriyorlar... "Milliyetçilik yapılıyor", "dar milliyetçilik yapılıyor", "bağnaz milliyetçilik sergileniyor" diyorlar... Kullandıkları kavramlar ne olursa olsun, Marksist ideoloji ne kadar vurgulanırsa vurgulan-sın, sınıf mücadelesi, enternasyonalizm, emekçilerin birliğı gibi kavramlar ne kadar ne kadar sık kullanılırsa kullanılsın resmi ideolojinin yanında yer alıyorlar, devlete destek veriyorlar...

Bazı Kürtlerin, Kürtleri bütün uluslardan üstün gördükleri, benzer düşünceler sergiledikleri ileri sürülebilir... Bu anlayışta olan Kürtlerin var olduğunu düşünsek bile, sayıları çok az olan, bu düşüncede olan Kürtlerin var olduğunu düşünsek bile, bunları, ırkçı ve sömürgeci politikalara karşı bir tepki, bir duygu açıklaması olarak değerlendirmek gerekir. Çünkü Kürtler Türkleri, Arapları, Farsları... asimile edecek mekanizmalara sahip değıldir. Halbuki Türk Devleti bu mekanizmalara sahiptir. Kamu yönetimi, devlet bürokrasisi, ordu, polis, gazeteler, radyo, televizyon gibi basın-yayın kurumları, ana okulundan, ilkokuldan üniversiteye kadar bütün eğitim kurumları, dinsel kurumlar, işçi kuruluşları hep bu amacı gerçekleştirebilmek için seferber edilebilmektedir. O halde eleştirilmesi, geriletilmesi gereken devletin bu baskıcı ve sömürgeci anlayışıdır. Bütün bunlara rağmen, uğrunda bunca mücadeleye giriştikleri temel değerleri, Kürt kimliğıne bağlı olan değerleri milli değerler olarak kabul etmek mümkündür.

VI

Türk solunun ve Türk sosyalist hareketinin Kürt solunun gelişmesi üzerindeki etkisini iki bölümde incelemek mümkündür. Olumlu etkilerinin olduğu kuşkusuzdur. Fakat olumlu olmayan etkilerini de gözden uzak tutmamak gerekir. Olumlu olmayan etkilerini, özellikle milliyetçilik kavramına yüklenen anlamla ilgili olarak görmek gerekir. Aslında, Türk solunun ve Türk sosyalist hareketinin büyük bir kısmı hep milliyetçilik yapmıştır. Fakat Kürtlerin gasp edilmiş temel değerlerine tekrar sahip olabilmek için giriştikleri mücadeleyi milli-

yetçilik olarak suçlamış ve aşağılamıştır... Kürtlere enternasyonalizm önerilmiştir... Kendi gasp edilmiş kimliğinin, ulusal değerlerinin bilincinde bile olmayan bir kişinin enternasyonalist olması mümkün müdür? Böyle bir enternasyonalizm anlayışı sağlıklı mıdır, kalıcı olur mu? Eşitlik olmadan kardeşliğin, birlik ve beraberliğin kurulması mümkün müdür? Türk solu ve Türk sosyalist hareketi bu düşüncesi, bu tavrı ve davranışıyla Kürt solu üzerinde hegemonya kurmaya çalışmıştır... Bu hegemonya artık yıkılmıştır. Kürt solunun gelişmesiyle yıkılmıştır... Türk solundaki panik havası da bundan ileri gelmektedir. Bu düşünceleri somut bir örnek aracılığıyla açıklamakta yarar görüyorum.

Türkiye İşçi Köylü Partisi'nin 12 Eylül duruşmalarını içeren bir kitap var. Kitabın adı **Türkiye İşçi Köylü Partisi "İddianame ve Sorgu"** adını taşıyor. Kitap, Sıkıyönetim Askerî Savcısının, 24 Nisan 1981 tarihli iddianamesini ve Türkiye İşçi Köylü Partisi Genel Başkanı Doğu Perinçek'in "Sorgu"sunu kapsıyor. Bu konudaki dilekçe 29 Haziran 1981 tarihini taşıyor. Kitapta Av. Hüseyin Gökçe-aslan'ın 31 Ağustos 1981 tarihli Önsöz'ü var. Kitap Ankara'da yayınlanmış. Tarihi belli değil, 1981 yılı sonbaharı olsa gerek... Bu kitaptan bazı alıntılar yapmak istiyoruz:

"Devleti Yıkma İddiasına En Açık Cevap:

'Yaşasın Türkiye' Sloganımızdır"

**"Milli Bayrağımız Bütün Yürüyüşlerin
Başında Dalgalandı"**

"Devleti dış tehdide karşı savunma anlayışı, Partimizin, Türkiye Cumhuriyeti'nin simgesi olan ayyıldızlı bayrağa karşı tutumuna da yansımıştır. Milli bayrak bütün toplantılarımızda asılmış, bütün yürüyüşlerimizin başında dalgalanmış ve bu tutumumuzu eleştirenlere karşı açık bir ideolojik mücadele yürütülmüştür..." (s. 124-125)

"Bağımsız Türkiye" sloganı 1960'lı yıllarda, 1970'li yılların ortalarında ve sonlarında, Türk solcularının, Türk sosyalist hareketinin ve Türk Marksistlerinin sık sık dile getirdikleri en önemli sloganlar-

dan biriydi. Türkiye kavramı üzerinde durmak gerekir. Türkiye Cumhuriyeti, 1923'de kurulan yeni devletin adıdır. Kürdistan ülkesinin önemli bir bölümünün de yeni kurulan devletin sınırları içinde bırakıldığı bilinmektedir. Lozan'a varan süreçte, yani 1915-1925 arasında, Kürdistan üzerinde emperyalist bir paylaşım mücadelesi sürdürülmüştür. Lozan Konferansı bu emperyalist paylaşımı garanti altına alan bir belgedir. Kemalistler bu paylaşımından önemli bir pay almışlardır. Bunu da, emperyalist İngiltere'yle ve emperyalist Fransa'yla işbirliği ve güçbirliği yaparak sağlamışlardır... Böylece, Kürdistan ülkesinin önemli bir kısmı, yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin sınırları içinde bırakılmıştır. İşte bu bölünmeden, bu parçalanmadan, bu paylaşımından dolayı, Türkiye'nin bir Kürdistan'ı var, Irak'ın bir Kürdistan'ı var, İran'ın Kürdistan'ı, Suriye'nin Kürdistan'ı var, fakat Kürtlerin Kürdistan'ı yoktur. Bu durumda "Yaşasın Türkiye" sloganı, bir emperyalist ve sömürgeci bölüşmeyi, paylaşmayı aynen kabul etmek, onaylamak, bu statükoyu sürdürmek anlamına gelmiyor mu? Böyle bir kabulde, böyle bir teşvikte statükonun devam ettirilmesini istemekte "enternasyonalizm" anlayışı nerede duruyor, sınıf mücadelesi anlayışı nerede duruyor? Aslında burada çok önemli bir konuyu vurgulamakta yarar vardır. Türk solu, Türk sosyalist hareketi Kürdistan'ı ülke olarak kabul etmemişlerdir. Kürdistan'ı hep, "Türkiye"nin içinde düşünmüşlerdir. Bu da, Türk solunun, Türk sosyalist hareketinin, Türk Marksistlerinin, Kürdistan'ın bölünmesi, parçalanması ve paylaşılmasıyla ilgili ciddi bir fikir üretmemeleri, bu konuya ciddi bir yaklaşım içinde olmamalarıyla ilintili bir konudur. Bütün bunların temelinde resmi ideolojinin, Kemalist ideolojinin çok yoğun ve yaygın etkileri olduğu bilinmektedir. Bu durumda, "Bağımsız Türkiye" sloganı atanların "Bağımsız Kürdistan" sloganı atanları milliyetçilikle, ırkçılıkla, şovenlikle suçlamaları, onların düşünce yapılarının resmi ideoloji tarafından ne kadar bozulduğunu göstermektedir. Her türlü toplantınızda, mitinginizde, kendi milli bayrağınızı sallayacaksınız ve bu davranışınızın "en devrimci", "en enternasyonalist" olduğunu söyleyeceksiniz, fakat bir bayrak uğruna ölüm kalım mücadelesi verenleri milliyetçilikle, dar milliyetçilikle, bağınaz milliyetçilikle suçlayacaksınız. Bu düşüncenin, bu tavır ve davranışın hiçbir inandırıcılığı yoktur...

"Sorgu" daha sonra şöyle devam ediyor:

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

“TİKP: İstiklal Marşına Saygısızlık Gösterenlerle Birleşilemez”

“Partimiz, devletin simgesi olan İstiklal Marşına yapılan saygısızlığa en önde karşı çıkmış, bu konuda ideolojik mücadele yürütmüş ve İstiklal Marşına saygı göstermeyenlerle birleşilemeyeceğini belirtmiştir. Bütün kongrelerimiz, İstiklal Marşı ile açılmıştır... ” (s. 125)

Bu açıklamalarda, bugünlerde çok vurgulanan, enternasyonalizm, sınıf mücadelesi, emekçilerin birliği... gibi işlekler nerede durmaktadır, acaba?

“... TİKP Milli Savunmayı Güçlendirmeyi ‘Merkezi Görev’ Kabul Etmiştir”

“... Milli savunma politikası bu kadar açık olan bir Partinin nasıl olur da ‘orduyu parçalamak’ amacını güttüğü iddia edilebilir?

‘Orduyu parçalamak’ bir yana TİKP:

- 1. Orduyu parçalamak amacı ile yürütülen yıkıcı faaliyetlere karşı uyanıklığı savunmaktadır.**
- 2. Halkla ordu arasındaki ve ordunun kendi içindeki birliğin sağlanmasından yanadır.**
- 3. Silahlı Kuvvetlerin moral gücünün yükseltilmesini istemektedir.”**

“... Modern savaş topyekûn savaştır. Özellikle üstün askeri güçlere karşı savaş topyekûn halkı seferber ederek ve halkı silahlandırarak kazanılabilir.

Nitekim Genelkurmay Başkanı Orgeneral Kenan Evren, Aydınlık Gazetesine verdiği demeçte aynen şunları söylemektedir:

‘... topyekûn savunma anlayışının halk içinde yaygınlaştırılmasının son derece hayati bir konum olduğu da muhakkaktır...’

Genelkurmay Başkanı’nın da belittiği gibi, Türkiye

için milletin bütün güçlerini seferber eden topyekûn savunma dışında, doğru bir anlayış olamaz." (s. 125-127)

"... Milli Güvenlik Derslerini Destekleyen Tek Parti TİKP Olmuştur

TİKP; kuzeyden gelen tehdide karşı orduyu güçlendirme-siyasetini bir mücadele konusu haline getirmiştir. Partimiz Moskova yanlılarının 'silah değil kreş' sloganının ne anlama geldiğini ortaya koymuş, bu görüşe karşı Türkiye'nin silahlanmasını ve ordunun her yönden modernleşmesini savunmuştur.

Milli Güvenlik derslerinin yeniden düzenlenmesini destekleyen biricik parti gene TİKP'dir. Partimiz, Milli Savunma Bilgisi öğretim ve yönetmeliğinin yayınlanmasını, 'sevinçle karşıladığını' bir bildiri ile kamuoyuna açıklamıştır. Bu bildiride şu görüşlere yer verilmiştir:

'Başta gençliğimiz olmak üzere, 45 milyon yurttaşımız topyekûn direnme anlayışı ile eğitilmelidir. Yurtseverlik bilincinin, birlik ve beraberlik ruhunun güçlendirilmesi, yurt savunması için fikri ve pratik eğitimin gerçekleştirilmesi hayati görevimizdir. Saldırganı caydıracak olan kararlı direnme ve millî savunmadır... Partimiz bu bildiri ile yetinmemiş, Milli Güvenlik derslerini hedef alan kampanyayı kararlılıkla göğüslemiştir."

"... Partimiz orduyu parçalamak bir yana, orduyu düşman ilan edenlerin adresini göstermiştir." (s. 128-129)

Burada milliyetçi duyguların dile getirildiği açıkça görülmektedir. Milliyetçi duyguların dile getirilmesinin dışında, önemli bir vurgulama yapıldığı da açıktır. Kürtlerin ezilen bir ulus olduğu ve Türklerle aynı siyasi sınırlar içinde yaşadığı gerçeği karşısında, "birlik ve beraberlik ruhunun güçlendirilmesi" neyi amaçlar? Enternasyonalizm, sınıf mücadelesi, emekçilerin birliği... bu anlayışların, bu dü-

şüncelerin neresinde durmaktadır? Tamamıyla milliyetçi duygularla hareket eden TİKP yöneticileri Kürtlere hep enternasyonalist çizgi- de hareket etmelerini önermiştir. 12 Eylül'den önce de böyledir, 12 Eylül'den sonra da böyledir... Enternasyonalizm, emekçilerin birliği vs. karşı çıkılacak kavramlar değildir. Fakat Kürt sorunu konusunda enternasyonal dayanışmanın neden hiç gerçekleşmediği, emekçile- rin, sosyalist devletlerin neden devletlerarası sömürge baskısı altın- da yaşayan Kürtlerin değil de Kürtleri ezen devletlerin yanında yer aldıkları düşünülmesi gereken bir konudur.

"Sıkıyönetimi Terör Odaklarına Karşı Destekledik:

"... Halk üzerinde zorbalık uygulayan terör odak- larına yöneldiği her yerde sıkıyönetimi desteklemek ve halkın özgürlüklerini hedef aldığı her yerde sıkıyö- netimi eleştirmek."

"Gelişmeler solculuk adına koparılan 12 Mart gel- di yaygarasının gerçeğe uymadığını (...) göstermiştir. Sıkıyönetimi MHP ile aynı kefeye koyanlar yalnız ve yalnız MHP'nin amaçlarına hizmet etmişlerdir..." (s. 129-130)

"Nato'yu Sovyet Tehdidine Karşı Önemli Bir Etken Olarak Değerlendirdik"

**"Yalnız Türk Silahlı Kuvvetlerinin Değil.
Batı Avrupa Ordusunun da
Güçlenmesinden Yanayız"**

"Eleştirinin Amacı Orduyu Güçlendirmektir"

**"... Kontrgerilla Kampanyamız Sayesinde Devlet
Yasadışı Güçlere Karşı Önlemler Almıştır"**

"... 12 Eylül, anarşi ve terörle ilgili birçok gerçeğin aydınlanmasına yol açmıştır. Kontrgerilla konusunun aydınlanması da, MHP, Apocular ve sahte solcu cina- yet örgütleri olaylarının gün ışığına kavuşturulmasın-

da olduğu gibi, bizim gerçekleri savunduğumuzu, demokrasiye ve yurdumuza hizmet ettiğimizi kanıtlayacaktır.”

“ Kanunsuz faaliyetleri eleştirmeyecek miyiz? ”

“... Partimiz kime karşı yapılırsa yapılsın saldırı ve cinayetleri kınamıştır. Ancak MHP'nin Hergün gazetesinin yürüttüğu ‘hedef gösteriyorlar’ yaygarasına da aldırmadık. Eğer biz bu karşı saldırıda korkmuş olsaydık ne MHP iddianamesi ne de Apocular iddianamesi bugünkü olgunluğuyla ortaya çıkmazdı.” (s. 132-137)

12 Eylül'den önce, TİKP “Kontrgerilla’ konusunda bir kampanya başlatarak olduķa önemli hizmetler yapmıştır. Fakat sıkıyönetimin iddianamelerinin kabul edilmesi, benimsenmesi, bu iddianamelerin “olgun” bir şekilde hazırlanmasına katkıda bulunulduğunun belirtilmesi çok yanlış bir tavır ve davranıştır. TİKP, Kürt sorunu konusunda da şöyle demektedir:

“Partimiz Ayrılıkılığa ve Bölücölüğe Karşı En Kararlı Mücadeleyi Yürütmüştür

... Diyarbakır Sıkıyönetim Komutanlığı Askeri Savcılığı'nın hazırladığı ‘Apocular İddianamesi’ buna kanıttır. Bu iddianame, bizim dikkat çektiğimiz ve bir bir ortaya çıkardığımız gerçekler üzerinde kurulmuştur...”

“Bugün Türkiye Devleti'nin ... toprak bütünlüğune yönelen tehditler vardır. (...)”

“Bugün herkes bilmektedir ki, Kürt ayrılıkılığını kışkırtan ve buna dayanarak Kürtler dahil bölgemiz halklarını ve ölkelerini köleleştirmek isteyen emperyalist, Moskova'da oturmaktadır. (...)” (s. 138-139)

“Diyarbakır Sıkıyönetim Komutanlığınca hazırlanan ‘Apocular İddianamesi’ bizim ortaya çıkardığımız gerçekler üzerine kuruldu” diyen bir siyasal hareketin “Kürt ve Türk halklarının eşitlik ve özgürlük temelinde devrimci birliği” sözleri inandırıcı olabilir mi? Bu siya-

sal hareketin enternasyonalizm, kardeşlik, emekçilerin birliği, sınıf mücadelesi konusundaki önerileri inandırıcı mıdır?³

VII

Devrimci olmak, Marksist olmak, Marksist-Leninist olmak önemli niteliklerdir. Fakat kişilerin, siyasal hareketlerin, siyasal partilerin her şeyden önce dürüst olmaları gerekir. **"TİKP İddianame ve Sorgu"** kitabında söylenenler, yazılanlar mahkûmiyetten kurtulmak için yazılmış ve söylenmiş şeyler değildir. Bunlar bir siyasal partinin savunmalarıdır, siyasal savunmalardır. Siyasal partinin ne düşündüğü, eylemlerinin içeriğini nasıl anladığı genel başkanı tarafından açık açık söylenmektedir, anlatılmaktadır.

3. Saçak dergisi **"TİKP Muhasebesi"** başlıklı bir yazı yayınlanmıştır. "Saçak Yazı Kurulu'nun Tartışmaya Sunduğu TİKP Muhasebesi" başlıklı yazıda TİKP'in 12 Eylül'e kadarki çalışmalarının muhasebesi yapılmıştır. (Sayı 65, Temmuz 1989, s. 2-22) Bu muhasebede, yukarıda belirtilen görüşlere ilişkin hiçbir özeleştiri yoktur. Bu "Muhasebe"de, aslında, "Kürt Meselesi"nden söz edilmektedir. (s. 15) Fakat, "Apocular"dan veya Diyarbakır Sıkıyönetim Komutanlığı tarafından hazırlanan "Apocular İddianamesi"nden, bu iddianamenin "olgun" bir şekilde hazırlanması konusunda TİKP'in katkılarından söz edilmektedir. Ordunun güçlendirilmesi isteği konusunda da herhangi bir özeleştiri yoktur. Kaldı ki, "hata yapmışız" biçiminde bir özeleştiri olsa bile bunun ciddi bir anlamı olamaz... Çünkü bu tür sözlerin ve yazıların zaman içinde beliren siyasal sonuçları küçük bir özeleştiriyle ortadan kaldırılamaz.

1985 sonlarından veya 1986 başlarından itibaren Saçak dergilerinde Muhasebe çağrıları yer almıştır. Muhasebe çağrıları aslında, TİKP dışındaki solcuların TİKP'ten isteğiydi. "Muhasebe" çalışmaları 1989'da tamamlanmış ve yayınlanmıştır.

Saçak dergisinin daha sonraki sayılarında, *Asaf Güven Aksel* tarafından "TİKP Muhasebesine Kenar Notları", başlıklı yazılar yayınlanmıştır. Bu yazılardan birinde *Asaf Güven Aksel*, TİKP'in, ordunun güçlendirilmesi konusundaki görüşlerini eleştirmektedir. **"TİKP, İddianame ve Sorgu"** kitabında yazılanların TİKP'in düşünceleri olduğunu belirtmekte, bunların "yazık ki" TİKP'in düşünceleri olduğunu vurgulamaktadır. (Sayı 66, Ağustos 1989, s. 43-58)

"TİKP Muhasebesi" konusundaki öteki yazılanlar için bk.

Devletle böylesine bütünleşmiş bir anlatımda sınıf mücadelesi var mıdır? Devletin faşist eğilimlerini bu kadar yoğun destekleyen, teşvik eden bir anlayışta sınıf mücadelesi nerede durmaktadır? Bu tahlillerde halkların eşitliği, kardeşliği anlayışı nerededir? Devletin, hatta faşist eğilimler içinde olan devletin düşüncesine ve eylemine bu kadar yakın, içiçe olan bir siyasal hareket, bir siyasal parti, Kürtlere neden, hep, sınıf mücadelesi yapmalarını önermektedir?

Bütün bunların ötesinde, bu siyasal hareketin **Ufuklar** dergisinde neler yazdıklarını da biliyoruz. **Ufuklar**, 12 Eylül'den sonra, 1981 yılı başlarında yayına başlamış bir dergiydi. Bu dergide, PKK üzerinde yürütülen ordu operasyonları yoğun bir şekilde alkışlanıyordu. Yıl 1981 ve ordunun, Türk güvenlik güçlerinin, PKK'ye karşı nasıl bir operasyon yürüttüğünü yakından biliyoruz. Bu düşüncelerle, bu tavır ve davranışlarla "kardeşlik" nasıl kurulabilir? Halkların eşitliği nasıl sağlanabilir? "Ezilen Kürt halkının yanındayız" ifadesi nasıl ileri sürülebilir? Solcuların, devrimcilerin, devrimci partilerin dürüst olmaları gerekir. Dürüst olmayan bu kişilerin ve akımların, enternasyonalizm, sınıf mücadelesi, gibi kavramları sık sık kullanmaları, sadece bu kavramları aşındırır, bu kavramlara duyulan güveni sarı sarı.

Dikkat edilirse, bu kavramlar, daha çok, Kürtlerin ulusal ve toplumsal kurtuluş mücadelesinin yükseldiği dönemlerde kullanılıyor... Kürtlere, bu kavramlar doğrultusunda hareket etmeleri, mücadele etmeleri öneriliyor, dayatılıyor... Bunun da, tek amacı vardır, ulusal ve toplumsal kurtuluş mücadelesinin gelişim doğrultusunu saptırmak, ulusal duygunun köreltilmesini sağlamak... /

Hasan Hayri Aslan, TİKP Muhasebesi'nin Eleştirisi, Saçak, Sayı 69, Kasım 1989, s. 25-38

Mahmut Nedim Çiğdemal, Daha Derin, Daha Cesur Bir Eleştiri, Saçak, Sayı 69, Kasım 1989, s. 39-41

Saçak Yazı Kurulu'nun Aydınlik Kökenli Üyeleri, TİKP Muhasebesi, Saçak, Sayı 70, Aralık 1989, s. 39-52;

Ahmet Aka, Asaf Güven Aksel, Bilanço'ya Şerhtir, Saçak, Sayı 70, Aralık 1989, s. 53-56

Aslan Kılıç, "TİKP Muhasebesi" Önemli Bir Adım, Ama Yetersiz, Saçak, Sayı 70, Aralık 1989, s. 57

"Dürüstlük" söz konusu edildiği zaman, bir olayı anlatmakta yarar görüyorum:

1991 yılı, Eylül ayının sonları.. Ankara Merkez Cezaevi... En çok konuşulan konulardan biri genel seçimler... SHP ve HEP'in seçim ittifakı yaptığı bir dönem. Bu ittifak gereğince bazı Kürt şehirlerinde aday listesi hazırlama hakkı HEP'in olmuş. Diyarbakır listesi HEP tarafından hazırlanacak. Leyla Zana'nın, Hatip Dicle'nin, Fehmi Işıklar'ın, Salih Sümer'in, Mehmet Kahraman'ın, Sedat Yurttaş'ın isimleri yavaş yavaş belirginleşiyor... Listenin, sıralamanın kesinlik kazanmaya başladığı bir dönem...

İşte bu sırada Sosyalist Parti yöneticisi bir avukat arkadaş beni ziyarete geldi. Sosyalist Parti Genel Başkanı Doğu Perinçek arkadaşımızın selamlarını ve arzusunu ilettiler. Diyarbakır'dan, Sosyalist Parti listesinden, birinci sırada milletvekili adayı gösterilmem isteniyordu. İstersem yine Sosyalist Parti listesinden bağımsız olarak seçime girebileceğim de söyleniyordu... Bunun yararları üzerinde duruldu. Örneğin milletvekili seçilmek sonucunda cezaevinden tahliye olmanın yaratacağı yararlar üzerinde duruldu... Bu öneri karşısında, cevabım çok açık ve kısa oldu: "Bazı araştırmalar yapıyorum, amacım bu çabaları sürdürmek. Politika, kuşkusuz çok önemli bir alan, fakat benim ilgi duyduğum bir alan değil. Herkes yaptığı işin en iyisini yapma çabası içinde olmalıdır... Politikacı mümkün olduğu kadar politikayı iyi yapmaya çalışmalıdır, araştırmacı da en iyi araştırmayı yazmak gayreti içinde olmalıdır. Benim politikaya karşı ilgim ve heyecanım yok..." Arkadaşımız hemen cevap vermememi, biraz düşünmemi istedi. Birkaç gün düşünmenin yararlı olacağını vurguladı. Düşünmemin gerekli olmadığını, cevabımın açık ve kesin olduğunu belirttim... İlgilerine teşekkür ettim... Bu konuşmayı izleyen değerli tanıklar da var...

Olay kısaca bu. İsmail Beşikçi'nin yazdığı bütün yazılar ortada, düşüncesi, tavır ve davranışları ortada... Her şey biliniyor... Ve siz 20 Ekim 1991 Genel Seçimleri için İsmail Beşikçi'yi partinizin Diyarbakır listesinin başına koymak istiyorsunuz... Bu öneri, yukarıda kısaca belirtilen gerekçelerle kabul edilmiyor... Kasım 1991 ve Aralık 1991 sayılı dergilerinizdeyse, İsmail Beşikçi'yi "dar milliyetçilik" yap-

makla, "bağnaz milliyetçilik" yapmakla, "devrimci" olmamakla, "enternasyonalist" olmamakla, "Marksist-Leninist" olmamakla eleştiriyorsunuz, suçluyorsunuz... Bu dürüst bir davranış mıdır? Bu nitelikleri yüklediğiniz bir kişiyi neden listenizin başına koymak istiyorsunuz? Bu teklifle nasıl bir çıkar hesabı yapılmaktadır?

IX

Yukarıda, TİKP yöneticilerinin Türk milliyetçiliği yaptıklarını, Kürtlere de, enternasyonalist olmalarını, sınıf mücadelesi yapmalarını önerdiklerini belirtmeye çalıştım. Aslında, Türk solcularının, Türk Marksistlerinin milliyetçilik yapmaya hakları yoktur. Çünkü, savundukları şeyler, zaten, sağ siyasal akımlar tarafından savunulmaktadır. Ezen ulusa mensup solcuların, Marksistlerin milliyetçilik yapmaya hakları yoktur.

Kürtlerin ise milliyetçilik yapma hakları vardır. Ezilen ulusa mensup devrimcilerin, solcuların bu hakları vardır. Çünkü bütün ulusal ve demokratik hakları gasp edilmiştir. Ve bu süreç, emperyalist devletlerle işbirliği ve güçbirliği yapılarak gerçekleştirilmiştir. Kaldı ki Kürtlerin mücadelesini yaptığı değerler, insanlığın temel değerleridir... Kürtlerin bu temel değerlere sahip olmadan, ulusal ve toplumsal mücadeleyi geliştirmeleri mümkün değildir...

X

Özgürlük Dünyası dergisinin Nisan 1992 tarihli 42. sayısında, **"Bilim Yöntemi", Kürt Ulusal Sorunu ve İsmail Beşikçi**", başlıklı bir yazı yayınlandı. (s. 28-38) S. Cihan tarafından yazılan bu yazıda, şu görüş vurgulanmaktadır: Beşikçi'nin yazıları bilimsel değildir. Beşikçi Kürt milliyetçiliği yapmaktadır. Kürt milliyetçiliğinden başka da hiçbir şey yapmamaktadır. Beşikçi enternasyonalist değildir, Marksist-Leninist değildir, devrimci değildir. Kürt emekçilerinin değil, Kürt burjuvazisinin çıkarlarını dile getirmektedir...

Teori dergisinin 23 ve 24. sayılarında yayınlanan yazılardan yukarıda söz etmiştim. Özgürlük Dünyası dergisindeki yazıda da aynı düşünceler dile getirilmiştir. Aynı düşünceler, aynı terminolojiyle, aynı kavramlarla ifade edilmektedir. Aslında burada daha önce

de yapılmış olan bir saptamayı yeniden ifade etmek gerekir: 12 Eylül'den önce, Türk solu ve Kürt solu arasında çok önemli bir ayırım vardı. Kürt soluna mensup örgütler, devrimciler, "Kürdistan sömürgeci" tezini benimsiyorlar, buna göre tavır ve davranış geliştiriyorlardı. Türk soluna mensup örgütler ve kişiler ise "Kürdistan sömürgeci" tezinin kesinlikle karşı çıkıyorlardı. Kurtuluş örneğinde olduğu gibi bunun bazı istisnaları kuşkusuz vardı. Fakat, bu, bu ana akımın bu yönde geliştiği saptamasını değiştirmiyordu. Türk soluna ve Kürt soluna mensup siyasal akımların, çok önemli bir konuda böylesine zıt saptamalarda bulunması tesadüf müdür? Düşünelim ki, 12 Eylül'den önce, TİKP ve TKP çok zıt düşünen, çok zıt tavır ve davranış sergileyen iki siyasal hareket idi. Fakat "Kürdistan sömürgeci" tezinin aynı kavramlar kullanarak, aynı terminolojiyi kullanarak karşı çıkıyorlardı. Bu tavrın, bu davranışın, Kürdistan ulusal, demokratik ve devrimci hareketine karşı hegemonyacı bir tarafı yok mudur? Birbirine zıt düşünce, tavır ve davranış sergileyen iki siyasetin Kürdistan sorunu karşısındaki bu birlikteliği, nesnel birlikteliği bir tesadüf müdür? Kullanılan kavramlar ne olursa olsun, Marksist-Leninist terminoloji ne kadar sık kullanılırsa kullanılsın bu, devlet yanlısı bir tutumdur. Kürdistan'ın değil sömürge, sömürge bile olamayan yapısını ısrarla inkâr eden, bunun için Marksist-Leninist terminolojiyi sık sık kullanan bir anlayış, sadece bu kavramların itibarını aşındırır, bu kavramlara duyulan güveni sarsar. Zira, Kürdistan, dünyada bir eşi daha bulunmayan yapısıyla ortadadır.

Özgürlük Dünyası dergisinde, S. Cihan'ın yazısını okuduğumuz zaman, Teori dergisinde temsil edilen siyasal çizgiyle, yani Sosyalist Parti çizgisiyle önemli çelişkileri olduğu görülebilir. Fakat bu iki siyasal hareketin Kürdistan konusunu kavrama konusunda hiç de önemli ayrılıkları yoktur. Biz, her konuda çelişki sergileyen iki siyasetin Kürdistan sorunu konusunda aynı düşünmesini bir tesadüf olarak değerlendirmiyoruz. Kullanılan kavramlar ne olursa olsun, bu resmi ideoloji yanlısı bir tutum ifade eder. Her iki siyasal akım da Ulusların Kendi Kaderlerini Tayin Hakkı'ndan sık sık söz etmelerine rağmen Kürdistan'ı bir ülke olarak kabul etmemektedirler. Resmi ideolojiyle olan bağlarını da koparmamışlardır. Kürdistan'ın sömürge olmadığını söylüyorlar. Sömürge tezinin iflas ettiğini söylüyorlar. Kürdistan'ın sömürge olmadığını belirtmek için ileri sürdükleri her

kanıt, aslında, Kürdistan'ın "sömürge bile" olmadığını göstermektedir... Red, inkâr, bir sınırın çizilmemiş olması, yani Kürdistan'ın ülke olarak kabul edilmemesi, Kürt kimliğinin ve Kürdistan kimliğinin tanınmamış olması, emperyalist ve sömürgeci bölüşüm ve paylaşım "sömürge bile" olamamanın temel kanıtlarıdır. Bunlar çok yazıldı, konuşuldu... Her şey ortada... Gerçek oldukları açık olan şeyleri ispata kalkmak, yeniden doğrulamaya çalışmak doğru değildir. (2 artı 2 eşittir 4 -eder) Bu, ispatı gerekli olmayan bir önermedir. Matematikte daha karmaşık önermeler bu temel üzerinde kurulur... Kürdistan'ın sömürge bile olmadığını böylesine açık bir gerçektir...

XI

Her türlü eleştiri, eleştirilen insan için önemlidir. Eleştirilen insan bu eleştirileri dikkate alır. Yazı yazan insan zaten eleştiriye açıktır. 1960'lı yıllardan beri biz şunu yapmaya çalıştık: Kürdistan sorunu ile ilgilenmeye başlayanlar çok yoğun bir red ve inkâr ile karşılaşıyorlardı. Poliste, kamu yönetiminde, okullarda başlayan bu red ve inkâr, mahkemelerde aynen sürdürülüyordu. Türk basını, Türk üniversitesi, Türk siyasal partileri red ve inkârı aynen benimsiyor ve bu tutumu teşvik ediyordu... Resmi ideolojiyi aynen benimsiyorlar ve bunun propagandasını yapıyorlardı... Özellikle üniversite için böyle bir tutum ve davranışın kabul edilmesi mümkün değildir. Onun için biz bu kurumları kararlı ve ısrarlı bir şekilde eleştirdik... Fakat bu kurumlar, bu kurumlara mensup profesörler, gazeteciler, yazarlar kendilerini savunmadılar. Bunları savcılar savundu. Bunlar kendileri hakkındaki eleştirileri polise ve savcılara havale ettiler. Biz Türk üniversitesini, Türk basını, Türk siyasal partilerini eleştiriyoruz. Türk Marksistleri de sadece bizi eleştiriyor. Yalâna dayalı resmi ideolojiyi sürdüren bu kurumlara karşı söyledikleri hiçbir şey yok... Biz, resmi ideolojiye verdikleri destekten, Kemalist etkilenmelerden dolayı Türk solunu, Türk sosyalist hareketini ve Türk Marksistlerini de eleştirdik.

Bana, bilim adamı değildir, devrimci değildir, Marksist-Leninist değildir, gibi şeyler söyleniyor, bunlar bazen de suçlama konusu olarak ileri sürülüyor... Bilim adamlığı konusunda hiçbir iddiam yoktur. İnsan yaptığı işin elbette en iyisini yapmaya çalışmalıdır, bu ça-

ba içinde olmalıdır. İnceleme, araştırma yapmaya çalışan kişinin tavır ve davranışı da elbette bu yönde olmalıdır. Bu yazılar kuşkusuz eleştiriye açıktır. Ve her eleştirisinin geliştirici bir yönü vardır.

Bilim deyince, akla, her şeyden önce üniversite gelir. Bilimin başta üniversitede üretildiği varsayılır. Bu, en azından incelenmesi, irdelenmesi gereken bir görüştür. Fakat, resmi ideoloji dediğimiz kurumun üretilmesinde, propagandasının yapılmasında, Türk üniversitesinin, Türk profesörlerinin rolü çok büyük olmuştur. Türk solu ve Türk sosyalist hareketi, Türk Marksistleri bu durumu hiç eleştiri konusu yapmamıştır... Bu yalan ve inkârın hiç eleştiri konusu yapılmayıp, sadece İsmail Beşikçi'nin eleştirilmesi ise samimi, ciddi ve dürüst bir tutum olarak kabul edilemez... Fakat biz bunun nedenlerini biliyoruz. Kimin bilime ihtiyacı varsa o üretir. Kürtlerin bilime ihtiyacı çok büyük... Türk üniversitesini, Türk basınını, Türk yazarlarını eleştirmeden, yani resmi ideolojiyi eleştirmeden, kendi statülerini kavramaları, Kürdistan ve Kürt toplumu hakkında bilgi sahibi olmaları mümkün değildir. Türk solunun ve sosyalist hareketinin ise Kemalist ideolojiyle hiç önemli bir hesaplaşması olmamıştır. Hatta, Lozan'ı bile, hâlâ, Kürtlere "devrimci bir antlaşma" olarak kabul ettirmeye çalışmaktadırlar. Halbuki, Lozan'ın, Kürdistan üzerinde emperyalist ve sömürgeci bir bölüşüm antlaşması olduğu, bu emperyalist bölüşümü ve paylaşımı devletlerarası garanti altına aldığı açıktır... Böyle açık bir olguyu Marksizm-Leninizm, enternasyonalizm, emperyalizm... gibi kavramları sık sık kullanarak, örtmeye çalışmak, sadece bu kavramları aşındırır, bu kavramlara duyulan güveni sarsar... Kimliksiz bırakılmış, ulusal ve demokratik bütün hakları gasp edilmiş bir halkın milliyetçiliği olmaz. Bu halkın gasp edilmiş bu hakları için mücadeleye girişmesi "milliyetçilik" ve milliyetçilik kavramına olumsuz anlamlar yükleyerek aşağılanamaz, küçümsemez. Hele hele kimlik mücadelesine "Kürt milliyetçiliği" demek, "Kürt milliyetçiliği"ni de Türk milliyetçiliğiyle aynı kefeye koymak, Kürdistan sorununun özünü hiç kavramamak demektir. Bunlar, Kürdistan sorununa dostça yaklaşıma zıt olan tutum ve davranışlardır. Ezilen bir halkın, bütün ulusal ve demokratik gasp edilmiş ve kimliksiz bırakılmış bir halkın dostlara ihtiyacı elbette çok büyüktür. Fakat resmi ideolojiyle hesaplaşmadan Kürtlerle dostluk geliştirmek zordur. Hem Kürdistan ulusal ve toplumsal kurtuluş mü-

cadelesi içinde yer almak, Kürtlerle dostluk kurmak ve geliştirmek, hem de resmi ideolojiyi rahatsız etmemek mümkün değildir.

Bugün resmi görüşte bazı değişiklikler oldu. “Kürt realitesi”nden söz ediliyor. İçeriği belli olmamakla beraber “Kürt realitesi”nin kabul edildiğinden söz ediliyor. Türk devlet ve hükümet yetkilileri, zaman zaman, özellikle yabancı basın karşısında, yarım ağız da olsa, Kürt realitesinden söz ediyorlar... Türk basını, artık, Kürt ve Kürdistan sözcüklerini kullanıyor. Türk üniversitesine mensup profesörler, Kürt sözcüğünü de kullanarak resmi ideoloji doğrultusunda yazılar yazıyorlar. Bu değişim nasıl oldu? “Doğu sorunu” sözcüklerinin bile kullanılamaz olduğu dönemlerden Kürt sorunu sözcüklerinin rahatça kullanılabildiği döneme geçildi. Günümüzdeyse, artık, Kürdistan sorunundan söz ediliyor. Bu gelişmeler nasıl oldu? Bu, elbette, Kürt devrimcilerinin, Kürt demokratlarının mücadelesi sonucu gerçekleşti. PKK'nin düşüncesinin ve eyleminin, bu konuda, belirleyici bir niteliğe sahip olduğu ise açıktır. Türk solunun, Türk Marksistlerinin bu konudaki katkıları elbette büyüktür. Fakat, bazı Türk solcularının, “bu sonuca ulaşılmmasını biz sağladık”, “bu sonuca ulaşılmada en etkili olan şey bizim mücadelemizdir” demeleri, buna benzer şeyleri sık sık kullanmaları, böbürlenmeden başka bir şey değildir.

XII

Türk solu, Kürt solu diye ayrımlar yapmak, şovenizmdir, deniyor. “Türkiye solu” kavramının her ikisini de kapsadığı varsayılıyor. İşte temel mesele de burada ortaya çıkıyor. Bu, Kürdistan'ı bir ülke olarak kabul etmemek anlamına geliyor. Halbuki “Türkiye”, Türklerin yaşadığı ülke anlamına gelir ve Kürdistan'ı kapsamaz. Kürdistan Kürtlerin yaşadığı ülke anlamına gelmektedir. Bilindiği gibi Türk devlet ve hükümet yetkilileri tarafından Kürt kimliği ve Kürdistan kimliği tanınmamaktadır. Bu bakımdan Kürdistan'ı, “Türkiye” kavramı kapsamında değerlendiren Türk solu, Kürt solu gibi ayrımları şovenistlik sayan bu anlayış, tam da resmi ideolojiye uygun bir anlayıştır. Öyleyse şovenizm ancak, red ve inkâr anlayışında gizli olabilir. “Arap solu”, “Yunan solu”, “Yunan Marksisti”, “Rus solu”, “Rus Marksisti” gibi kavramlar, “Türk solu”, “Türk Marksisti”... gibi kav-

ramlar kendi başına kullanıldıkları zaman kuşkusuz şovenizm ifade etmezler, fakat bir ulusu reddetmenin ve inkâr etmenin aracı olarak kullanıldıkları zaman durum değişir.

1960'lı yılların sonlarında, 1968, 1969, 1970 yıllarında, **Türk Solu** isimli bir dergi yayınlanıyordu. O zaman, Türkiye İşçi Partisi dışındaki Türk solcuları, daha çok bu **Türk Solu** dergisi etrafında toplanmışlardı. **Türk Solu** Kemalist çizgide bir dergiydi. Kürt sorunu gibi konulara kuşkusuz yer verilmiyordu... "Doğu sorunu" sözcükleri bile kullanılmıyordu... Doğu'da bir sorun vardı, fakat sorun ekonomik bir sorundu, feodalizm sorunuydu, geri kalmışlık sorunuydu. Etnik sorunu çağrıştıracak bütün sözcükler, kavramlar reddediliyordu.

Türk Solu dergisi 12 Mart'tan önce yayınıni durdurdu. 12 Mart'ın ilk aylarında, "**Türkiye Solu**" adıyla yeniden yayınlandı. Bu süreçte Türk Solu kavramına karşı tepkiler başlamıştı. Özellikle, Türkiye İşçi Partisi'nin, Ekim 1970'de Dördüncü Kongresi'nde "Türkiye'nin Doğu'sunda Kürtler yaşar" diye özetleyebileceğimiz karardan sonra, Kürt devrimcilerinin tepkileri giderek artıyordu. "**Türkiye Solu**" yayın hayatına bu ortamda girdi. 1971'in Nisan ve Mayıs aylarında 2-3 sayı kadar yayımlandı. Fakat **Türk Solu** adı altında neler yazılıyorduydu, **Türkiye Solu** adı altında da aynı şeyler yazılıyordu. Dile getirilen sorunlar aynıydı, kullanılan kavramlar ve terminoloji aynıydı.

XIII

Türk aydınları, Kürdistan sorunu karşısında, resmi ideoloji ile önemli bir bütünleşme içinde olmuşlardır. Kürt sorunuyla ilgili düşüncelerini, tutumlarını, tavır ve davranışlarını daima resmi ideolojiye göre, resmi ideolojinin söylemindeki değişikliklere göre ayarlamışlardır. "Milliyetçiliğin iyisi yoktur" sözünü de bu çerçevede değerlendirmek gerekir. Yukarıda, bu yazının başında, Kürtlerin uğruna mücadele ettiği değerlerin insanlığın temel değerleri olduğunu belirtmiştik. İnsanların kimliğine ilişkin hakları, insanlığın temel değerleriyle ilgilidir... Bu tür hakları gasp edilmiş insanların eksik insanlar olduğu açıktır. Türk aydınları ise bu haklar uğruna yapılan

mücadeleyi milliyetçilik olarak değerlendirmekte, "Her türlü milliyetçilik kötüdür" demektedir.

Türk milliyetçiliğinin kötü olduğu açıktır... Örneğin Kürtleri asimile etmeye çalıştığı için, Kürt adını ve Kürdistan adını dillerden ve tarihlerden silmeye çalıştığı için kötüdür... Bu ırkçı ve sömürgeci düşünceye ve uygulamaya karşı kendini var etmeye çalışan Kürtlerin mücadelesi neden kötüdür? Bu mücadele de kabaca "milliyetçilik" çerçevesi içinde değerlendirilse bile bunun kötülüğü nerededir? ırkçı ve sömürgeci politikalara, baskıya ve zulme karşı gelmenin kötülüğü nerededir? Kürtler herhangi bir halkı, örneğin Türkleri, Arapları, Farsları veya Ermenileri asimile etmeyi düşünüyorlar mı? Açıktır ki, Bu tür ifadeler, Kürtlerde gelişen ulusal bilinci saptırmayı ve köreltmeyi amaçlamaktadır. Bu da devlet yanlısı bir tutumdur, devlet yanlısı bir düşüncedir. Türk aydınları ezen ulus milliyetçiliğiyle ezilen ulus milliyetçiliğini aynı kefeye koymaktadırlar. Hatta, Türk milliyetçiliğine en ufak bir eleştiri getirmedikleri halde, Kürtlerde Türk ırkçılığına ve Türk sömürgeciliğine karşı gelişen ulusal mücadeleyi yoğun bir şekilde eleştirmekte, hatta suçlamaktadırlar.

Buna paralel olarak geliştirilen başka bir düşünce de, "her ulusa bir devlet" fikrinin iyi olmadığıdır. Bu düşünce Kürtler için ileri sürülüyor. Emperyalist ve sömürgeci politikalarla bölünmüş, parçalanmış ve devlet kurma hakları gasp edilmiş Kürtler için söyleniyor... Örneğin Araplar 22 tane devlet kurmuşlar, bu düşünceler Araplar için geliştirilmiyor... Sovyetler Birliği dağılmış, 15 bağımsız devlet çıkmış, Yugoslavya dağılmış, 5 bağımsız devlet ortaya çıkmış, onlar için de söylenmiyor, sadece Kürtler için söyleniyor... Bu bakımdan bunlar, devlet yanlısı düşüncelerdir, Ortadoğu'da, statükoyu korumayı amaçlayan düşüncelerdir.

12 Eylül'den önce, sömürge tezi, Türk solunu ve Kürt solunu ayıran temel bir ayırım noktasıydı. Bu durumda, özellikle, PKK'nin mücadelesi sürecinde önemli değişimler oldu... Şimdi, Türk soluna mensup pek çok siyaset, Kürdistan'ın devletlerarası sömürge yapısını artık tartışmıyor... Milliyetçilik konusunda geliştirilen düşünceler, milliyetçilik kavramına yüklenen anlamlar konusunda da, Türk aydınları ile Kürt aydınları arasında önemli farklılaşmalar olduğu ortaya çıkmaktadır.

"Kardeşlik", "Halkların kardeşliği", "Halkların birlik ve beraberliği" sözlerini bu çerçevede değerlendirmek gerekir... "Kardeşlik" ulusal mücadelenin yükseldiği dönemlerde, eşitliği, kardeşliği, dayanışmayı vurgulamaktan çok, ulusal bilincin gelişmesini engellemeyi amaçlamaktadır. Ulusal bilincin gelişmeye başladığı dönemlerde, "kardeşlik" sözcüklerinin sık sık kullanıldığına tanık olmaktadır. Bu süreçlerin sonunda ise şu durum iyice ortaya çıkmıştır: Eşitlik olmadan kardeşlik olmaz. Uluslar ve halklar arasında eşitlik kurulmadan kardeşliğin kurulması ve geliştirilmesi mümkün değildir. Bu çalışmada, yani **Kürdistan Üzerinde Emperyalist Bölüşüm Mücadelesi 1915-1925** I kitabında bir belge var. Erzurum Kongresi'ne sunulmuş bir belge... Belgede sık sık, Kürtler, Türkler ve Ermeniler karşılaştırılıyor. Ve bu belgede, kardeşlik sözcükleri sık sık kullanılıyor. Kürtlerle Türklerin et ve tırnak gibi birbirlerine bağlı kardeşler olduğu vurgulanıyor. Kürtlerle "Türklerin birbirlerinden ayrılamaz, birbirlerinden kopamaz iki kardeş olduğu vurgulanıyor... Hiçbir gücün bu kardeşliği bozamayacağı belirtiliyor... Kürtler için övgü dolu sözler söyleniyor. Böylece, Kürtlerin Ermenilerle ilişkisinin engelleneyeceği, Türk paşalarıyla ilişki kuracakları, bu ilişkileri güçlendirecekleri hesaplanıyor... Sonrasını biliyoruz... Kemalistler, Kürdistan'ı İngiliz emperyalistleriyle ve Fransız emperyalistleriyle parçalamışlar, bölüşmüşler ve paylaşmışlardır. Böylece, birbirleriyle "et ve tırnak gibi kaynaşmış iki halk", "bir ve bütün ve parçalanamaz vatan" emperyalistlerle yapılan işbirliği sonucu parçalanmıştır... Bu, elbette, bir anda meydana gelmiş bir olgu değildir. Bu bir süreçtir. 1915-1925 bu sürecin gerçekleştiği bir dönemdir.

Bölünmeden, parçalanmadan ve paylaşılmadan sonraki süreci de biliyoruz. Kürt ayaklanmaları, sürgünler, baskı, zulüm, işkence, katliam, soykırım vs. 1919, 1920 yıllarında, yoğun bir şekilde dile getirilen "kardeşlik" söyleminden sonra, bunların yaşanması elbette bir çelişkidir ve bu sözcüğe duyulan güveni sarsmıştır. Siyasal eşitlik sağlanmadan, milletlerin, halkların birbirleriyle kardeş olmaları mümkün değildir. Örneğin iki bağımsız devletin, birbirlerini "dost ve kardeş" diye tanımlamaları daha gerçekçi ve gerçeğe yakın görünüyor. Kardeşlik için muhakkak aynı siyasal sınırlar içinde yaşamak

gerekmiyor. Halbuki tam da bu koşullar içinde kardeşliğin kurulması mümkün olamıyor... İdeolojik söylemlerle kardeşlik kurulamıyor. Zaten bu sürecin amacı kardeşliği kurmak falan değildir. Ulusal bilinci, Kürt kimliği etrafında gelişen bilinci saptırmaktır, köreltmektir.

6 Kasım 1991 gününü hatırlayalım. Bazı Kürt milletvekillerinin taşıdığı sarı yeşil kırmızı renkli kurdeler, mendiller ve saç bağları, "şov", "ırkçılık", "milliyetçilik" olarak değerlendirilmişti. Kürt milletvekilleri suçlanmıştı. Halbuki, Kırgızistan, Türkmenistan, Kazakistan, Özbekistan gibi Orta Asya Cumhuriyetlerinden ve Azerbaycan'dan Türkiye'ye ziyarete gelen cumhurbaşkanları ve başbakanlar, Cumhurbaşkanı Turgut Özal'a ve Başbakan Süleyman Demirel'e Türk motifleriyle hazırlanmış kaftanlar, fesler giydirmektedirler... Ve bu törenler televizyonda etraflı bir şekilde görüntüler eşliğinde verilmektedir... Bu törenler Türk aydınları, Türk basını vs. tarafından gayet doğal karşılanmaktadır... Bütün bunlar, Kürtlerin kimlik sahibi olma mücadelesine karşı büyük bir tahammülsüzlüğün olduğunu göstermektedir...

XV

Teori dergisinde yayınlanan eleştirilerde Kemalist hareketin anti-emperyalist bir hareket olduğu söylenmektedir. Özgürlük Dünyası dergisindeyse, Kemalist hareketin, "güdük de olsa anti-emperyalist" bir hareket olduğu vurgulanmaktadır. Bu çerçevede Kürdistan sorunu nasıl ele alınmaktadır? Kürdistan nasıl bölünmüş, nasıl parçalanmış, nasıl paylaşılmıştır? İngiliz emperyalizmiyle ve Fransız emperyalizmiyle girilen ilişkilerin niteliği nedir? Neden bu sürece katılan bütün devletlerin birer Kürdistan'ı olmuştur da, Kürtler Kürdistanlı bırakılmıştır? "Güdük de olsa anti-emperyalist" bir hareket, emperyalist devletlerle birlikte böylesine bölüşüme ve paylaşımına nasıl katılabilmıştır? Bu sorular cevapsız bırakılmaktadır. Bu bakımdan, bu tür eleştirilerin Kürt ulusal ve toplumsal mücadelesinin gelişmesine hiçbir katkısı yoktur. Çünkü bu eleştiriler, sonuçta ırkçı ve sömürgeci çıkarlara hizmet etmektedir.

Teori dergisinde yayınlanan eleştirilerdeyse "Kemalistler İngiltere karşısında yenildiği için Kürdistan'ın tamamını denetim altına alamadılar" denmektedir... İşte sorunun odak noktası burada dur-

maktadır. Bilindiği gibi Birinci Dünya Savaşı'ndan önce, Arapların yaşadığı topraklar gibi Kürtlerin yaşadığı topraklar da, Osmanlı siyasi sınırları içindeydi. Mondros Mütarekesi'nden sonra, Kemalist hareket Arapların kendi kaderlerini tayin etme konusunda girişecekleri hiçbir harekete müdahale etmediler. Fakat, Kürdistan'da gerçekleşebilecek her türlü milli hareketin önünü almaya çalıştılar... Araplara ve Kürtlere karşı takınılan bu farklı yaklaşımların nedeni nedir? Kürtlere karşı sürdürülen bu hegemonyacı anlayışın nedeni nedir? Kürdistan'daki bölünmeyi, parçalanmayı ve paylaşılmayı uluslararası garanti altına alan Lozan'ı, Kürtlere "devrimci bir antlaşma" diye dayatmak doğru mudur?

Bu incelemede bu tür konular irdelenmeye çalışılmaktadır... Bütün bunlara rağmen her tür eleştiri eleştirilen kişi için, yararlı sonuçlar doğurmaktadır. Eleştirilerin ufuk açıcı, sorunun farklı boyutlarını ortaya koyucu özellikleri de vardır... Zaten, herhangi bir yazının kamuoyuna duyurulması eleştiriye sunulması anlamına gelmektedir...

XVI

Araştırmalarda diyalektik yöntemin kullanıldığı açıkça belli olmaktadır. Kürdistan sorununu Misak-ı Milli sınırları içinde ele alan yaklaşım hangi kavramları, hangi terimolojiyi kullanırsanız kullanın diyalektik bir yaklaşım olamaz. Çünkü, bu, keyfi bir şekilde bütünlüğü parçalayan, toplumsal ve siyasal bütünün sadece bir parçasını inceleyen bir yaklaşımdır. Ortadoğu'da Kürtlerin tarihi, sadece, Kürt-Türk ilişkilerinin tarihi ele alınarak incelenemez. Kürt-Arap; Kürt-Fars ilişkilerinin gelişim sürecinin de aydınlatılması gerekir. Bütün bunların ötesinde, bu analize, bölgede etkili olan büyük güçlerin çıkarlarının ve politikalarının sokulması da gerekir.

Bütün bunların tarihsel bir süreç içinde incelenmesi kaçınılmaz bir görevdir. O halde, Kürt-Arap-Fars-Türk ilişkilerinin, tarihsel bir süreç içinde, birbirleriyle çelişmeleri ve değişimleri içinde ele almak gerekmektedir. Bu şekilde Kürt olgusunun öteki olgulardan nasıl etkilendiği, öteki olguları nasıl etkilediği anlaşılabilir. Toplumsal ve siyasal bütün, ancak, bu şekildeki dinamik bir yaklaşımla kavranılabilir. İncelemelerde bu hususun dikkatli bir şekilde göz

önüne alındığı hemen belli olmaktadır. Gerek Kürdistan sorunu, gerekse başka toplumsal ve siyasal olayların kavranmasında izlenen en sağlıklı yöntem budur.

“Biz sadece Misak-ı Milli sınırları içinde kalan Kürtlerle ilgileniyoruz” diyen, bu doğrultuda hareket eden yaklaşım bilimsel değildir. Kuzey Kürdistan'daki Kürtlerin düşünceleri, tavır ve davranışları, mücadeleleri, Güney Kürdistan'daki, Doğu Kürdistan'daki Kürtlerin düşüncelerini ve eylemlerini etkilemiyor mu? Öte yandan, olguların birbirlerini karşılıklı etkilemeleri ve birbirlerinden karşılıklı etkilenmeleri ve birbirleriyle karşılıklı etkilenmeleriyle oluşan toplumsal ve siyasal bir bütünün keyfi olarak parçalanması resmi ideolojinin direktiflerine boyun eğmek anlamına gelmiyor mu? Yalana ve inkâra dayanan resmi ideolojinin direktiflerine boyun eğilerek bilimsel bir çaba sürdürmek mümkün müdür?

Kürdistan'ın bölünmesi, parçalanması ve paylaşılması kendiliğinden oluşmuş bir sonuç değildir. Sosyalistlerin, Ortadoğu'da yeni yeni oluşmaya başlayan siyasal ve askeri güçlerin bu konuya ilişkin düşüncelerinin, niyetlerinin, isteklerinin dikkate alınması kaçınılmaz bir görev olmaktadır. Teori dergisinde yayınlanan eleştiri, “**Kürdistan Üzerinde Emperyalist Bölüşüm Mücadelesi 1915-1925**” sözlerindeki emperyalizm kavramı için, “burada kastedilen emperyalizm değildir...” denmektedir. Halbuki, Kürdistan sorununda emperyalizm, tam da bu dönemde vardır... Kürdistan sorununda emperyalizm elbette etkindir. Fakat, Kürdistan'ın bölünmesi, parçalanması ve paylaşılması konusunda, İngiliz ve Fransız emperyalizminin bölgede, yerli işbirlikçileri de vardır. Bunlar, Kemalistler, Arap monarşileri ve Fars monarşisidir. Türk solcuları, Türk Marksistleri, Kemalist hareketin bu temel özelliğini hep gizlemeye çalışmışlardır. O halde, emperyalist devletlerle, Türklerin, Arapların, Farsların vs. ilişkileri bütün bu kategorilerin Bolşeviklerle ilişkileri vs. etrafı bir şekilde ele alınıp değerlendirilmelidir.

Kürt sorunu ulusal bir sorundur. Cumhuriyet döneminde gelişen Kürt ayaklanmalarına bakalım. Ulusallık ileri süren, başkaldıran, direnen bütün Kürtlere karşı bir imha hareketi sürdürülmüştür. Bu imha, sürgün, katliam Kürt toplumunun diri olan bütün kesimlerini kapsamaktadır. Kürt toplumu olmaktan doğan haklarını isteyen

bütün şeyhler, aşiret reisleri, toprak sahipleri, aydınlar, esnaf vs. idam edilmiş, katliama uğratılmış, sürgün edilmiş veya ülke dışına kaçmaya zorlanmıştır. Devletle ve hükümetle işbirliği yapan, kimliğini inkâr eden, Türkleşen, bunun propagandasını yapan bütün şeyhler, toprak sahipleri ve aşiret reisleri, aydın, esnaf vs. maddi ve manevi yönlerden ödüllendirilmiştir. Ülke ilhak etme, sömürgeleştirme vs. dünyanın hemen hemen her tarafında böyle olmaktadır: Dirilenme potansiyeli taşıyan bütün odakları imha etmek, devletle işbirliği yapacak yeni elemanlar, yeni güçler aramak... Örneğin bu dönemlerde, "Kürt toplumunun şu sınıfları başkaldırmıştır, şu sınıfları devletle işbirliği yapmıştır..." gibi genel yargılarda bulunamıyoruz. Çünkü Türk Devleti'nin Kürt politikası, Kürt toplumunun bazı sınıflarını değil, tüm toplumu hedefliyor... Buysa, asimilasyon ve imha yönünde oluşturulan ve uygulanan bir politikadır.

XVII

Ulusların Kendi Kaderlerini Tayin Hakkı, sosyalist düşüncenin önemle üzerinde durduğu bir konudur. Fakat dünyanın çeşitli yerlerinde, bu konudaki uygulamaları izlediğimiz zaman, teoriden epeyce sapma gösterdiğini görürüz. Örneğin Sovyetler Birliği'ni ele alalım. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği'nin bu konudaki uygulamaları, hiç de gönüllere ferahlık vermemektedir. 1974 yılı sonlarında, Günaydın gazetesinde, bir fotoğraf görmüştüm. Bu fotoğrafta, Güney Kürdistan'da savaş sırasında, peşmergeler tarafından düşürülmüş iki Irak uçağının enkazı görülüyordu. Bu enkazın etrafına Kürt çocukları toplanmışlardı, seyrediyorlardı. Bu uçakların Sovyet uçakları olduğu belliydi. Dünyanın en önemli sosyalist devletinin, işçi sınıfı devletinin ürettiği en modern silahlar, dünyanın en mazlum ulusunun tepesinde patlıyordu... Bu savaş uçaklarıyla köyler yakılıyor, yıkılıyor, Kürt insanları öldürülüyordu. Bu savaş uçaklarıyla katliam, soykırım yapılıyordu... Hatta bazı savaş uçaklarını Sovyet pilotlarının kullandığı sık sık yazılıyordu... Burada, Sovyetler Birliği Devleti'nin Kürt politikasının uzun uzun anlatılması gerekli değildir. Bu politikanın Kürtlerin tamamen aleyhinde, Kürdistan'ı devletlerarası sömürge baskısı altında tutan devletlerin elinde olduğu, yani, kabaca, statükoyu korumayı amaçladığı söylenebilir. Burada,

elbette, sosyalist sistem açısından, düşünülmesi, irdelenmesi gereken konular vardır. O zamanlar, devrimci arkadaşlarla bu konuları konuşuyordum... Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği'nin, neden, ezilen ulus olan Kürtlerin yanında değil de, Kürtleri ezen devletlerin yanında yer aldığını soruyordum... "Kürtler gerici bir halk", diyenler vardı, "Kürtler ulus değil", diyenler vardı... "Reel sosyalizm"le açıklayanlar da vardı. Bunlar, benzerleri, kuşkusuz bu sorunun cevapları değildir. O zamanlar bu tür sorulara bu şekilde cevaplar veriliyordu, şimdiyse, "Sovyetler Birliği zaten sosyalist değildi ki!", "Sovyetler Birliği'nde gerçek sosyalizm hiçbir zaman kurulmadı ki!" deniyor... Bu konuya biraz ileride yine döneceğiz.

1978-1979 yıllarında, Ağrı'daki Kürt ayaklanmalarıyla ilgili incelemeler yapıyordum. 1930 tarihli gazeteleri tarıyordum. Bir gazete- de, Türkiye ve İran güçleri arasında Ağrı Dağı zirvelerinde sıkışan Kürtlerin, Sovyetler Birliği topraklarına geçmeye çalıştığını, Kızılör- du'nun buna engel olduğunu, can havliyle geçenleri İran'a doğru sürmeye çalıştığını okumuştum. Bu konuda Sovyetler Birliği yetkili- leri ve Türk yetkililer arasında gizli bir antlaşma olduğu da yazılıydı. Bu tür olaylar, insanlarda sosyalist uygulamalara karşı, en azından kuşku yaratıyor... Daha sonra, 11-12 sene sonra, Ağrı ayaklanma- sını da kapsayan ciddi bir incelemede yukarıda anlatılan gizli ant-laşmanın varlığından söz ediliyordu.

Bunlar nasıl olabilmektedir? Ezilen bir ulusa karşı ezenlerle iş- birliği yapmak nasıl gerçekleşmiştir? "Bunlar sosyalizmin, komüniz- min itibarını düşürmek için anlatılıyor" denebilir mi? Bunlar neyi hal- leder? Bu tür olaylar sosyalizmin itibarını düşürüyorsa, sosyalistler, bu tür uygulamalara neden ortaklık ediyorlar?

Bu durumda, Sovyetler Birliği'nin Kürt politikasının ta başından itibaren ele alınmasında yarar vardır. Şu önemli bir gerçektir: Kür- distan'ın bölünmesi, parçalanması ve paylaşılması emperyalizmi Ortadoğu'da üreten bir ortam yaratmıştır. Böylece emperyalizm, Or- tadoğu'ya daha güçlü bir şekilde girebilme şansına sahip olmuştur. Çünkü, hiçbir devlet Kürtlerin ayaklanmalarını kendi güçleriyle bas- tıramamışlardır, hep emperyalist devletlerin yardımını aramışlardır. Bu da, bölgede emperyalizmi güçlü kılmıştır. Buysa, Bolşevik dü- şüncenin ve eylemin Çarlık Rusyası dışındaki topraklarda yaşama

geçirilmesini engellemiştir. Bütün bunların, Sovyetler Birliği'nin aleyhine, emperyalizmin lehine sonuçlar yarattığı açıktır. Bolşevik yöneticilerinin Kürdistan'ın bölünmesi, parçalanması ve paylaşılması sürecine sessiz kalmaları dikkatle incelenmesi gereken bir konudur.

1988 yılı Mart ayının ortalarında, Güney Kürdistan'da, Halepçe kentinde Kürt soykırımı yapıldı. Saddam Hüseyin rejimi tarafından gerçekleştirilen bu soykırımın nedenlerini, nasıl hazırlandığını, sonuçlarını yakından biliyoruz. Kimyasal silahların üretilmesi ve kullanılması konusunda Saddam rejimine, Sovyet teknisyenlerinin uzmanlık yaptığını da biliyoruz. Sosyalist düşünce ve sosyalist eylem söz konusu olduğu zaman bunun tüyler ürpertici bir durum ortaya çıkardığı açıktır. Çünkü, kimyasal silahların üretilmesi konusunda uzmanlık yapmak, "falanca zehirli gazdan, şu hava koşullarında şu biçimde ve şu hava koşullarında, şu biçimde kullanırsan, örneğin 2000 insan ölür, yahut şu zehirli gazdan, şu biçimde ve şu hava koşullarında kullanırsan 3000 kişi ölür" demektir... Böyle bir çaba da, insana ancak ürperti verir... Böyle bir çaba, sosyalist düşünceyle, sosyalist ahlakla, sosyalizmin hedefleriyle nasıl bağdaşabilir?

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği Devleti, bu düşüncesi ve bu politikaları yönünden eleştirildiği zaman, "Sovyetler Birliği sosyalist değil ki", "Sovyetler Birliği'nde sosyalizm hiçbir zaman kurulmadı ki" vs. deniyor... Bunlar kuşkusuz cevap değildir, önemli bir bilgi vermiyor...

Çin Halk Cumhuriyeti, Kürt sorununa ilişkin politikalarından dolayı eleştirildiği zaman, örneğin "ezilen Kürtlerin değil de, Kürtleri ezen devletlerin yanında yer alıyor..." dendiği zaman, "Çin'de sosyalizm kurulmadı ki", "Çin'de gerçek sosyalizm hiçbir zaman olmadı ki" diyen bir grup muhakkak bulunuyor. Arnavutluk Halk Cumhuriyeti, Bulgaristan Halk Cumhuriyeti, Doğu Avrupa'daki sosyalist veya komünist devletler için de bunlar, benzer şeyler söyleniyordu... Bu durumda, insan sormadan edemiyor... Bütün bunlar sosyalist veya komünist değilse, gerçek sosyalist kim? Veya, tarihte "gerçekten sosyalist" bir iktidar kuruldu mu ve bu iktidarın Kürt politikası neydi? Bunun düşünülmesinde yarar vardır.

Şu da önemlidir... Kürt sorununun dünyanın çeşitli platformları-

nın önüne gelmesinde, iç dinamikler elbette önemlidir. Kuzey Kürdistan'daki gerilla mücadelesi başlı başına bir nedendir. Fakat bu konuda, uluslararası dengelerdeki değişimin de izlenmesi gerekir... Şunu görüyoruz: Sovyetler Birliği'nde sosyalizmin çözülmesinden, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra, Kürt sorunu dünyanın demokratik kuruluşlarında daha çok konuşulur oldu... Dünya siyasal dengesinde Sovyetler Birliği ağırlığının var olduğu dönemde, Kürt sorunu bu kadar yoğun ve yaygın konuşulmuyordu, neden acaba? Doğu Avrupa'daki sosyalist veya komünist devletlerin neden bir Kürt politikası yoktu?.. Bu devletler Ortadoğu'nun ortasında Kürtlerin yaşadığından, devletlerarası sömürge yönetiminden, Kürtlerin mücadelelerinden neden habersiz görünüyorlardı? Bu devletler, Kürt sorununu, neden yeni rejimler kurulduktan sonra telaffuz eder oldular? Bütün bunların üzerinde ciddi bir şekilde düşünmek gerekir...

Ulusların Kendi Kaderlerini Tayin Hakkı söz konusu edildiğinde sosyalist teori ve uygulama arasında önemli bir sapmanın var olduğunu belirtmiştik... Fakat kimyasal silahlar konusunda uzmanlık yapan bir yönetimin sosyalizmden sapmasından söz edilemez. Bu, sosyalist teorinin tümünden inkârı anlamına gelmektedir. Zira sosyalizm bir ahlaktır... Kimyasal silahların üretilmesi ve kullanılması konusunda, mazlum Kürt halkını ezen ırkçı, sömürgeci ve faşist bir devlete uzmanlık, danışmanlık yapan bir yönetimde sosyalist ahlakın aranması mümkün değildir... Bu sürecin insan unsuruna hiç yer vermediği, insan unsurunun kayb olduğu açıkça belli olmaktadır... Bu bakımdan, pratiğin, uygulamanın teoriyi böylesine geçersiz kıldığı bir yerde, teorinin kendisi de tartışılmak durumundadır...

Bu tartışmada, "O zaten sosyalist değil ki" türünden açıklamalar bilgi veren açıklamalar değildir. "Teori doğru, fakat yorumlanması yanlış" veya "uygulanması yanlış" türünden açıklamalar da bilgi vermemektedir. Önemli olan, o yorumun, o uygulamanın nasıl ve ne zaman ortaya çıktığının saptanmasıdır. Sovyetler Birliği'nde veya Doğu Avrupa ülkelerinde sosyalizmin çözülüşü sırasında, sosyalist yönetimler lehinde neden kitlesel gösteriler olmadığı konusu üzerinde de düşünülmelidir.

“Kürdistan Üzerinde Emperyalist Bölüşüm Mücadelesi 1915-1925” çalışmasının sonraki ciltleri de yayına hazırlanmaktadır...

Bilim Yöntemi Türkiye'deki Uygulama dizisinin son kitabı, yani sekizinci kitabı ise Birleşmiş Milletler, İnsan Hakları ve Kürtler üzerine olacaktır.

“Kürdistan Üzerinde Emperyalist Bölüşüm Mücadelesi 1915-1925” I kitabının dizilmesinde Yurt Kitap-Yayın'ın çok büyük katkıları oldu. Sevgiyle anıyorum.

Ankara, Nisan 1992

İsmail Beşikçi

Bu araştırma, Kürdistan'ın ve Kürt ulusunun bölünmesi, parçalanması ve paylaşılması konularıyla ilgilidir. Kürtlere ve Kürdistan'a uygulanan "böl-yönet ve yok et" politikalarının oluşturulması, hayata geçirilmesi ve uygulamanın sonuçlarıyla ilgili hipotezler ileri sürmek, bu hipotezlerle ilgili bazı açıklamalar yapmak, bu araştırmanın önemli bir amacıdır.

Kürdistan, elbette, kendi kendine, durup dururken parçalanmamıştır. Kürt ulusu kendi istek ve iradeleriyle bölünmemiştir. Kendi kendini bölmemiş, bu parçalar için ayrı ayrı devletlerin boyunduruğunu talep etmemiştir. Kürt ulusu ve Kürdistan ile ilgili politikaların saptanmasında, zamanın en güçlü emperyalist devletlerinin istek ve iradesi birinci planda rol oynamıştır. Bu kuşkusuzdur. Fakat Kemalist hareketin Kürdistan üzerindeki emellerini, bu emelleri gerçekleştirebilmek için emperyalist devletlerle yaptığı işbirliğini de hiç gözden uzak tutmamak gerekir. İttihat ve Terakki'nin ve O'nun devamı olan Kuvva-ı Milliye'nin, Kemalistlerin, Kürdistan'a ilişkin isteklerini, arzularını hiçbir zaman dikkatlerden uzak tutmamak gerekir. Birinci Dünya Savaşı sırasında gelişen olaylar, Osmanlı Devleti'nin, Kürdistan üzerindeki hegemonyasının azalması sonucunu getirmiştir. Birinci Dünya Savaşı sonunda Osmanlı Devleti'nin yenilmesi, İttihat ve Terakki hükümetinin düşmesi bu hegemonyanın azalması anlamına gelmektedir. İşte bu koşullarda 1917 Ekim Devrimi'nin, İttihatçıların devamı olarak ortaya çıkan Kemalist harekete önemli bir manevra alanı açtığını, alanın genişlediğini görmekteyiz.

Emperyalist devletler Birinci Dünya Savaşı içinde Os-

manlı İmparatorluğu'nu parçalayan çeşitli gizli antlaşmalar yapmışlardır. Bu antlaşmalarda Osmanlı İmparatorluğu sınırları içinde yer alan Kürdistan'ın ülke bütünlüğünün parçalanmasına özel bir gayret göstermişlerdir. Bu politikaların oluşturulması ve uygulanması, özellikle, 1915-1923 yılları arasında gerçekleştirilmiştir. 1923-1925 yılları arasında da emperyalist bölüşümün ortaya çıkardığı bazı pürüzler giderilmiştir.

Bilindiği gibi Kürdistan, Osmanlı İmparatorluğu döneminde, 1639'da Kasr-ı Şirin Antlaşması ile iki parçaya ayrılmıştır. Daha sonraları, İran kesimindeki Kürdistan topraklarının bir kısmı, 1828 İran ve Çarlık Rusyası arasında yapılan Türkmençay Antlaşması ile Rusya'ya bırakılmıştır. Bu kısım, 1917 Devrimi'nden sonra kurulan Ermenistan Cumhuriyeti ve Azerbaycan Cumhuriyeti içinde kalmıştır. Osmanlı İmparatorluğu sınırları içinde bırakılan Kürdistan toprakları ise Lozan emperyalist bölüşümü sırasında İngiltere, Fransa ve Türkiye arasında bölüşülmüş, parçalanmış ve paylaşılmıştır. Böylece Kürdistan 5 parçaya bölünmüş olmaktadır. Böl-yönet politikası Kürdistan'a ve Kürt ulusuna dört başı mamur bir şekilde uygulanmıştır.

Birinci Dünya Savaşı sırasında ve savaştan sonra, Kürdistan'ı bölen, parçalayan ve paylaşan ideolojik, siyasal ve ekonomik güçler hangileridir? Kürdistan ve Kürt ulusu, hangi ideolojinin, hangi devletlerin, hangi güçlerin siyasal ve ekonomik ihtiyaçlarını yerine getirmek için parçalanmıştır? Kürdistan'ın bölünmesinin, parçalanmasının ve paylaşılmasının, Kürt ulusuna "böl-yönet" politikası uygulanmasının temel nedenleri nedir? Kürdistan'ın bölünmesi, parçalanması ve paylaşılması, Kürt ulusuna "böl-yönet" politikası uygulanması karşısında 1917 Ekim Devrimi'nin ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği Devleti'nin tavrı ne olmuştur? 1919-1922 yılları arasında, Anadolu'da, Mustafa Kemal önderliğinde cereyan eden hareketin emperyalist bölüşümdeki ve paylaşımındaki işlevi nedir? Kemalistler, Kürdistan'ın bölünmesinden, parçalanmasından ve paylaşılmasından, Kürt ulusuna "böl-yönet" politikasının oluşumuna ve uygulanmasına katılmaktan ne gibi ideolojik, politik ve ekonomik çıkarlar ummuştur? Umduklarının ne kadarı gerçekleşmiştir?

“Böl-yönet” politikası, süreç içinde, nasıl “böl-yönet ve yok et” politikası haline dönüşmüştür?

Bölüşüm ve paylaşım sırasında, bu güçler arasında ne gibi mücadeleler yapılmıştır? Bu güçlerin birbirlerine verdikleri tavizler ve sağladıkları avantajlar ne olmuştur? Kürdistan üzerindeki emperyalist bölüşüm mücadelesi nasıl gelişmiş, nasıl noktalanmıştır? Kürdistan üzerindeki emperyalist bölüşüm ve paylaşım nasıl düşünülmüş, nasıl uygulanmış, nasıl sonuçlanmıştır? Bu sürecin ne gibi sonuçları olmuştur? Bu sorular ve benzer sorular üzerinde düşünmek, tartışmak elbette gereklidir.

Öte yandan, Kürtler açısından da, sorulması gereken epeyce soru vardır. Kürtler, “böl-yönet” politikalarını nederi etkisiz ve hükümsüz kılamamışlardır? “Böl-yönet” politikalarının kolayca yaşama geçirildiği bir ulusun önemli zaafı vardır... Kürtlerin zaafı nedir? Tarihinin belirli bir aşamasında, “böl-yönet” politikasının ve uygulamalarının hedefi olan ulusun, beyni dağılmış, iskeleti parçalanmış demektir... Böyle bir felakete uğramış bir ulusun derlenip toparlanması, ayağa kalkması çok zor olmaktadır. Böyle bir felâkete uğrayan ulus büyük bir zaaf içinde olmalıdır. Kürtleri böylesine bir zaaf içinde bırakan ekonomik, politik ve toplumsal koşullar nelerdir? Bu tür sorular üzerinde de düşünmek gerekir...

Bilindiği gibi, Birinci Dünya Savaşı sonunda başlıca dört imparatorluk parçalanmıştır. Bunlar, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, Alman İmparatorluğu, Rusya İmparatorluğu ve Osmanlı İmparatorluğu'dur. Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun ve Alman İmparatorluğu'nun parçalanması sonucu, siyasal bakımdan bağımsız devletler ortaya çıkmıştır. Avusturya, Macaristan, Çekoslovakya, Yugoslavya, Polonya... Rus İmparatorluğu'nun parçalanması ise Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği çerçevesinde sosyalist ulusların oluşumunu hazırlamıştır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanmasını farklı bir düzeyde değerlendirmek gerekir. Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanması, birbirlerinden farklı başlıca dört oluşum getirmiştir. Bunlardan birincisi, Balkanlar'da bağımsız devletlerin ortaya çıkışıdır. Bu yeni bağımsız devletler, Os-

manlı İmparatorluğu ile siyasal ilişkilerini tamamen kesmişlerdir. Arnavutluk bağımsız olmuş, öteki devletlerin de Osmanlı İmparatorluğu ile yöneten-yönetilen çerçevesinde hiçbir ilişkisi kalmamıştır. İkinci oluşum Arap dünyası ile ilgilidir. İngiliz ve Fransız emperyalizminin girişimleri sonucu Arap dünyası parçalanmış, Suudi Arabistan, Mısır gibi sözde bağımsız devletler, Irak, Suriye, Lübnan, Ürdün, Filistin gibi manda (sömürge) devletler ortaya çıkmıştır. Üçüncü oluşum Ermenistan'la ilgilidir. Osmanlı Devleti sınırları içinde yaşayan Ermeni nüfus, özellikle Birinci Dünya Savaşı'nın ilk yıllarında, sürgünlerle, katliamlarla, soykırımlarla çürütülmüştür. Dördüncü oluşum, Kürdistan'la ilgilidir. Kürdistan, İngiliz ve Fransız emperyalizminin denetimindeki manda (sömürge) devletlerle, daha doğrusu, İngiltere, Fransa ve Türkiye arasında paylaşılmıştır.

Burada, Arapların ve Kürtlerin parçalanmasının birbirine benzeyen olgular olmadığına dikkat etmek gerekir. Bu olgular nitelik bakımından çok farklıdır. Arap dünyası parçalanmış, fakat, bağımsız devletler veya manda (sömürge) devletler biçiminde, ayrı ayrı Arap devletleri ortaya çıkmıştır. Nitekim, bu manda (sömürge) devletler de giderek siyasal bağımsızlıklarını kazanmışlardır. Halbuki, Kürdistan ve Kürt ulusu, Kürt ve Kürdistan adları, dillerden ve tarihlerden silinmek üzere, bölünmüş, parçalanmış, paylaşılmış, her bir parçası bu devletler tarafından ilhak edilmiştir. O halde, yukarıdaki soruları tekrar sormanın büyük önemi vardır: Birinci Dünya Savaşı sonunda, Kürdistan, neden bağımsız bir devlet veya manda (sömürge) biçiminde bir devlet olarak ortaya çıkmamıştır? Kürt ulusu neden devletsiz bırakılmıştır? Kürdistan'ın ve Kürt ulusunun bölünmesi, parçalanması ve paylaşılması, hangi güçlerin, politik, ideolojik, ekonomik ve askeri çıkarlarının gereğidir? Ortadoğu'nun ortasındaki Kürdistan'ın bölünmesinin, parçalanmasının ve paylaşılmasının anlamı nedir? Birinci Dünya Savaşı sonunda, uluslar, bağımsız devletler kurarken, Ulusların Kendi Kaderlerini Tayin Hakkı, bütün dünyada, özellikle, Ortadoğu'da, Asya'da derin etkiler yaratırken, coşkuyla tartışılırken Kürdistan ve Kürt ulusu neden parçalanıyor? Kürtler, kendi kaderlerini neden kendileri belirleyemiyor? Kürt ulusunun kaderi, neden, bir değil, birbirleriyle işbirliği ve güçbirliği ya-

pan birçok devlet tarafından çizilmeye başlanıyor? Bu oluşumun, ideolojik, politik, ekonomik ve askeri nedenleri nelerdir?

Bilindiği üzere, Osmanlı İmparatorluğu çeşitli Müslüman, Hristiyan ve Yahudi halklarını barındırıyordu. Rumlar, Romenler, Bulgarlar, Arnavutlar, Sırlar, Hırvatlar, Türkler, Araplar, Kürtler, Ermeniler, Çerkesler, Lazlar... Gerek Birinci Dünya Savaşı öncesinde, gerekse savaş sırasında ve son zamanlarda bu halkların önemli bir kısmı kendi bağımsız devletlerini kurdular veya giderek bağımsızlık kazandılar. Yunanistan 1830, Romanya 1878, Bulgaristan 1908, Arnavutluk 1912'de bağımsız devletler oldular. Sırp, Hırvat ve Sloven Devleti olan Yugoslavya ise 1918'de kuruldu ve çeşitli halkların meydana getirdiği bir federasyon halini aldı.

Arap ülkeleri bakımından durum biraz daha değişik. 1830'da Cezayir, 1885'de Tunus, Fransızlar tarafından işgal edilerek, Fransa'nın sömürge imparatorluğu içine alındı. İngilizler, 1839'da Aden'i, 1882 de Mısır'ı, 1899'da Kuveyt'i işgal ederek, buraları sömürgeleştirdiler ve İngiliz sömürge imparatorluğuna kattılar. Libya 1911 yılında, İtalya tarafından işgal edildi ve sömürgeleştirildi. Gerek bu sömürgeler, gerekse yukarıda sözü edilen ve Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Ortadoğu'da oluşturulan Irak, Suriye, Ürdün, Lübnan, Filistin gibi manda tipi sömürgeler giderek bağımsız devletler oldular. Bugün bunların hepsi de siyasal bakımdan bağımsızdırlar.

Bu koşullar altında, yani Osmanlı İmparatorluğu'ndaki halklar bağımsız devletler kurarlarken veya bu oluşumu hızlandıracak bir ortam yaratmaya çalışırken, Kürdistan ve Kürt ulusunun neden bölündüğü, parçalandığı ve paylaşıldığı, bu oluşumun, hangi güçlerin çıkarlarının gerçekleştirilmesini sağladığı sorusunu sormak yine önem kazanmaktadır.

Birinci Dünya Savaşı sonunda halklar, kendi bağımsız devletlerini kurma sürecine girerlerken veya ileride, bu süreci yaratacak bir potansiyeli oluşturacak biçimde örgütlenirken, Kürdistan'da, Kürt ve Kürdistan adlarını dillerden ve tarihlerden silecek biçimde parçalama eylemine girişilmesi nedendir? Neden dört başı mamur bir biçimde, "böl-yönet"

politikası hayata geçirilmiştir? Kaldı ki, bu uygulamanın, giderek, "böl-yönet ve yok et" biçimini aldığı da kuşkusuzdur.

Şu da önemlidir. Osmanlı Devleti, Birinci Dünya Savaşı'na Alman emperyalizminin safında katılmıştır. Birinci Dünya Savaşı'nda, İngiltere, Fransa, İtalya, Çarlık Rusyası bir tarafta, Almanya, Osmanlı Devleti, Bulgaristan, Avusturya-Macaristan da öteki taraftaydı. Savaş başlar başlamaz, İttihat ve Terakki Hükümeti tarafından yüzbinlerce Rum, Batı Anadolu'dan Yunanistan'a ve Ege adalarına sürgün edildi. 1.5 milyon Ermeni'nin soykırımı uğratılması yine savaşın ilk 8-10 ayı içinde cereyan etti. Yine bu dönemde, yüzbinlerce Kürt, Kürdistan'dan, Orta Anadolu'ya ve Akdeniz yörelerine doğru sürgün edildiler. Bunlar da, üzerlerinde dikkatle durulması gereken olgulardır...

Kürdistan'ın bölünmesi, parçalanması ve paylaşılması ve Kürt ulusuna "böl-yönet ve yok et" politikası uygulanması basit bir olgu, basit bir süreç değildir. Bu, son derece karmaşık bir olgusal süreçtir. Çeşitli olguların ve olgusal ilişkilerin birbirlerini etkilemeleri sonucu gerçekleştirilmiştir. O halde, Kürdistan'ın emperyalist bölüşümünü ve paylaşımını doğuran olguları ve olgusal ilişkileri ana hatları ile de olsa, ortaya koymak gerekir. Ve bunu dikkatle, zengin olgusal verilere dayanarak yapmak gerekir. Böylece, her bir olgunun veya olgusal ilişkinin, bu sonucun ortaya çıkması üzerindeki etkisi açıklığa kavuşur. Bunun gibi, bu olguların ve süreçlerin de öteki olgular ve siyasal ilişkiler üzerindeki etkisi açıklığa kavuşturulabilir...

Olguları ve olgusal ilişkiler kategorilerini şu şekilde sıralamak mümkündür:

1. Osmanlı-İngiliz-Fransız-Rus ilişkileri

19. yüzyılın ortalarından itibaren Osmanlı İmparatorluğu'nun İngiliz ve Fransız İmparatorluğu Rus İmparatorluğu ile ilişkileri nasıl gelişmiştir? Bu devletlerin, Osmanlı İmparatorluğu'na karşı izledikleri politikalar nelerdir? Gerek Osmanlı Devleti'nin, gerek İngiliz, Fransız ve Rus İmparatorluklarının, Ermeni ve Kürt sorunlarına ilişkin tutumları nelerdir? Bu olgular ve olgusal ilişkiler kategorileri bize, yir-

minci yüzyılın başlarında Osmanlı İmparatorluğu'nu bölen ve imtiyaz alanları tesis eden gizli antlaşmaların nasıl yapıldığını gösterecektir, aynı zamanda, antlaşmaların içeriği hakkında da bilgi verecektir.

2. İttihatçılar-Çarlık Rusyası-Alman İmparatorluğu İlişkileri

Osmanlı İmparatorluğu döneminde, 19. yüzyılın ortalarından itibaren ortaya çıkan Tanzimat ve Islahat hareketlerinin iç ve dış dinamikleri nelerdir? Osmanlı devlet ve toplum yapısı içinde, Yeni Osmanlılar, Jön Türkler nasıl ortaya çıkmışlardır? Yeni Osmanlılar'ın ve Jön Türkler'in ideolojik, politik, toplumsal ve ekonomik fikirleri nelerdir? Bu olguların ve olgusal ilişkilerin araştırılması bize, Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde, özellikle 20. yüzyıl başlarında devleti ve toplumu kurtarmak için ortaya atılan, Batıcılık, İslamcılık, Türkçülük akımları hakkında önemli bilgiler verecektir. Yeni Osmanlılar'ın Jön Türkler'in giderek İttihat ve Terakki'nin, Türklük, Araplık, Rumluk, Ermenilik, Kürtlük sorunlarına ilişkin eylemleri yine bu ilişkiler çerçevesinde açıklanabilir. İttihat ve Terakki Fırkası'nın Almanya ile kurduğu ilişkiler, Türkçülük akımının Turancılık olarak gelişmesinde büyük rol oynamıştır. Ve bu süreç Ermenilik sorunuyla yakından ilgilidir. Turancılık akımı, Almanlar tarafından Çarlık Rusyası'nın aleyhine bir siyasal durum yaratmak için kullanılmaktadır. Turancılık akımının Hindistan sömürgeci dolayısıyla, İngiltere'yi tehdit ettiği de açıktır.

3. İttihatçılar-İngiliz-Fransız ve Alman İlişkileri

Almanlar, Rusya aleyhine bir siyasal durum yaratması yönünden Turancılığı geliştirmeye çalıştığı gibi, özellikle İngiltere aleyhine bir siyasal durum yaratması yönünden de Müslümanlığı kullanmaya çalışmaktadırlar. Bu bakımdan, İttihat ve Terakki'nin Almanya ile İngiltere ve Fransa ile ilişkileri de araştırılmalıdır. Bu ilişkiler çerçevesinde, Kürdistan sorununun nasıl değerlendirildiği konusu üzerinde durulmalıdır.

4. İngiliz-Fransız-ABD-Çarlık Rusyası Alman İlişkileri

Almanların Turancılığı geliştirmek için Ermenistan'ı fedâ etmesi, İttihatçıları bu yönden teşvik etmesi, İngiltere, Fransa ve ABD'yi kısa bir dönem için de olsa, bir ara, bağımsız Ermenistan projesi üzerinde düşündürüyor. Gerek Çarlık Rusyası'nın, gerek Osmanlı Devleti'nin bu projenin gerçekleşmemesi için gayret sarf ettikleri ise şüphesizdir. Fakat bu iki devlet kendi ülkelerindeki Ermenilere çok ağır baskılar yaparken, Ermeniler'in ulus olma özelliklerini yok etmeye çalışırken karşı ülkedeki Ermeniler'i kışkırtmaktan geri kalmamışlardır.

5. 1917 Ekim Devrimi

1917 Ekim Devrimi, dünyanın siyasal dengesini alt-üst etmiştir, dünyanın siyasal dengesini köklü bir değişikliğe uğratmıştır. Ekim Devrimi, emperyalist devletlerin hazırladığı gizli antlaşmaları deşifre etmiş, sömürge ve yarı sömürge ülkelere karşı düzenlenen oyunları açıklamıştır. Yeni bir dünya dengesinin oluşmasını sağlayan 1917 Ekim Devrimi, Ulusların Kendi Kaderlerini Tayin Hakkı gibi demokratik bir ilkenin hayata geçirilmesinde büyük bir role ve etkiye sahip olmuştur. Bu ilke, sömürge olan, ezilen ve köleleştirilmeye çalışılan ulusların uyanmalarını, ulusal benliklerine sahip çıkmalarını, bunun için de, emperyalizme ve sömürgeciliğe karşı mücadele etmeye başlamalarını sağlamıştır. 1917 Ekim Devrimi, Rusya'da iç politika ilişkilerini kökten değiştirdiği gibi, dış politika ilişkilerini de değiştirmiştir. Ekim Devrimi'nden sonra İngiltere, Fransa, ABD, İtalya vs... Türklük, Ermenilik, Rumluk, Araplık, Kürtlük, Yahudilik vs. sorunları yeniden ele almak zorunluluğunu duymuşlardır... Bu konularda, yeni yeni çözümler üretmeye başlamışlardır... 1917 Ekim Devrimi, özellikle Anadolu'daki Kuvva-i Milliye hareketine, Kemalist harekete çok büyük bir alan açmıştır. Kemalist hareketin manevra kabiliyetini artırmıştır. Kemalist diplomasinin yeteneklerini çoğaltmıştır. Kemalist diploması, İngiltere'ye karşı Bolşevik tehdidini, Bolşeviklere karşı da İngiliz tehdidini kullanarak, Ortadoğu'da kendine

siyasal ve askeri bir rol sağlamıştır. Her iki tarafı da kendisine muhtaç kılarak bölgedeki durumunu sağlamlaştırmıştır.

6. Wilson'un 14 Nokta Prensibi ve Mısak-ı Milli

Kürdistan sorununa ilişkin en önemli olgulardan biri de Mısak-ı Milli ve bununla ilişkili öteki olgulardır. 1917 Ekim Devrimi'nden hemen sonra, 1918 yılı Ocak ayında, Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Wilson, 14 Nokta diye bilinen ve savaş sonrasında yapılacak çeşitli barış antlaşmalarında göz önünde tutulması istenen bazı prensipler ileri sürmüştür. Bu prensiplerin onikincisi, Osmanlı İmparatorluğu ile ilgilidir. Buna göre, Osmanlı Devleti'nin Türk olan kesimlerinde, yani Türklerin çoğunlukta olduğu yerlerde Türk Devleti kurulacak, geriye kalan yerlerdeki halkların ise kendi kaderlerini tayin etmelerine yardımcı olunacak, bu oluşum teşvik edilecek...

Mısak-ı Milli genel olarak Türklerin çoğunlukta bulunduğu yerlerin kurtarılması ve buralarda bir Türk Devleti'nin kurulması anlamına gelmektedir. Halbuki, gerek Sivas ve Erzurum Kongreleri'nde alınan kararlarda, gerekse Mısak-ı Milli metninde, "Türklerin çoğunlukta olduğu yer" gibi ibarelerden titizlikle kaçınıldığı görülmektedir. Bunun yerine "Mondros Mütarekesi'nden önceki savaşlar", "Müslüman anasının yaşadığı yerler" gibi yuvarlak sözlerin söylenmesine özellikle dikkat edilmiştir. Bu kategorideki olguların ve olgusal ilişkilerin oluşturulması, Kürdistan'ı ve Kürt ulusunu siyasal bakımdan ilhak edebilmek için Kemalistlerin ne gibi yalanlara başvurduklarını gösterecektir. Bu ilhakı gerçekleştirmek için İngiliz emperyalizmiyle ve Fransız emperyalizmiyle ne gibi ilişkilere girdiklerini, ne gibi tavizler verip hangi avantajları sağladıklarını ortaya koyacaktır.

7. İngiliz-Fransız-Bolşevik ve Kemalist İlişkileri

Kürdistan sorununun araştırılmasında, incelenmesi kaçınılmaz olan ilişki biçimlerinden biri de Kemalistlerin, yani Mustafa Kemal hareketinin Bolşeviklerle ve İngilizlerle kurduğu ilişkilidir. Burada, Mustafa Kemal-İngiliz, Mustafa Kemal-Bolşevik ve İngiliz-Sovyet ilişkilerini zaman boyutu

içinde incelemek gerekir. Yalnız, bu inceleme ayrı ayrı değil, yine aynı zaman boyutu içinde, üç unsurun birbirleriyle ilişkileri, birbirlerini etkilemeleri, birbirlerinden etkilenmeleri süreci içinde yapılmalıdır. 1917 Ekim Devrimi ile dünyanın siyasal dengesi büyük ölçüde değişmiştir. Bu, tam anlamıyla bir alt-üst oluşturmıştır. Bu, Anadolu'nun, buradaki siyasal gelişmelerin öneminin artışı getiren bir sürecin de başlangıcıdır. 1917 Ekim Devrimi, Anadolu'yla birlikte Kürdistan ülkesinin stratejik önemini de arttırmıştır. Bu, kuşkusuzdur. Ekim Devrimi'nden sonra komünist ideoloji Ortadoğu'ya, giderek Anadolu'daki Mustafa Kemal hareketine ilgi duymuştur. Bu ilgi, İngiltere'nin Türklere ve Yunanlılara ilişkin politikalarını gözden geçirmesi gereğini ortaya koymuştur. Böylece İngiltere de, Anadolu'da, kendi ideolojik ve politik görüşleri doğrultusunda, yani kapitalist sistem içinde, bağımsız, güçlü bir Türk Devleti'nin oluşması için gayret etmiştir. Kapitalist ve Komünist sistem arasındaki bu çelişmeden, Mustafa Kemal önderliğindeki Kuvva-ı Milliye hareketi geniş ölçüde yararlanmıştır. Zaman zaman Sovyetler'e "... Şunları şunları yerine getirmezsensiz, şu isteklerinizde ısrarlı olursanız, İngiltere'yle ilişki kurarım..." İngiltere'ye de "... Şu şu isteklerimizi yerine getirmezsensiz, Komünistlerle daha sık ilişki kurabiliriz, komünistleşebiliriz..." tehditlerini ileri sürmüştür... Böylece, Kemalist hareket siyasal ve askeri isteklerinin yerine getirilmesini sağlamıştır..

Öte yandan, Sovyetler Birliği'nde, iç savaştan sonra, Sovyet-İngiliz ilişkilerinin geliştirilmesi, Kemalist hareket için zaman zaman avantajlar sağlamış, zaman zaman da tehlikeli olmuştur. Fakat, gerek Sovyet-İngiliz ilişkilerindeki gelişmeler, gerek iki devletin Anadolu'daki harekete karşı ideolojik ve politik tavırları, Kürdistan'ın ve Kürt ulusunun parçalanması sorunlarıyla yakından ilgilidir. Bu ilişkiler, Türk-Ermeni savaşlarının, Türk Yunan savaşlarına gelişimi ile de yakından ilgilidir.

Bütün bunların ötesinde, Mondros Mütarekesi'nden sonra, Batı Anadolu'daki ordunun tamamen terhis edilmesine çalışıldığı halde, ordunun silah, araç ve gereçlerine el konulmaya çalışıldığı halde. Doğu'daki ordunun yerinde bırakılmasının nedenleri, yine, araştırılmaya değer konulardır.

Bu, İngiliz, Ermeni, Bolşevik, Türk, Kürt ilişkileriyle yakından ilgili bir konudur. Ayrıca, Birinci Dünya Savaşı sürecinde, İngiltere, Fransa, Çarlık Rusyası ve İtalya arasında yapılmış ve Osmanlı İmparatorluğu'nu bölen gizli antlaşmalarla, 1920'lerde, bu gizli antlaşmaların ne kadarının veya hangi yönlerinin hükümsüz kaldığı, ne kadarının hayata geçirildiği yine araştırılmaya değer bir konudur. Bilindiği gibi, Çarlık Rusyası ile emperyalist öteki devletler tarafından hazırlanan ve imzalanan bu gizli antlaşmalar, Ekim Devrimi'nden hemen sonra, Bolşevikler tarafından deşifre edilmiş ve dünya kamuoyuna bildirilmiştir. Bolşeviklerin bu tür antlaşmalara kesinlikle karşı duracakları, ezilen milletlerin kendi kaderlerini tayin etmeleri için her türlü maddi ve manevi yardımda bulunacakları belirtilmiştir. İşte 1920'de veya daha sonraki yıllarda, özellikle Ortadoğu'daki siyasai gelişmelerde gizli antlaşmaların hükümlerinin veya 1917 Ekim Devrimi'nin getirdiği prensiplerin ne kadarının hayatiyet kazandığını araştırmak önemli bir konu olarak ortaya çıkmaktadır.

8. Sevr, Araplık, Rumluk, Ermenilik, Kürtlük İlişkileri

Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanmasından sonra Türklük, Araplık, Rumluk, Ermenilik, Kürtlük sorunlarının nası çözümlenmeye çalışıldığı, ne gibi öneriler ileri sürüldüğü, yine üzerinde durulmaya değer bir konudur. 10 Ağustos 1920'de imzalanan Sevr Antlaşması bu kapsamı içinde ele alınmalıdır. Öte yandan, Doğu'daki Türk-Ermeni savaşları, Batı'daki Türk-Yunan Savaşları, Koçgiri'de Kürtlere karşı yürütülen soykırım, yine bu ilişkiler çerçevesi içinde ele alınmalıdır. Bunun gibi, Birinci Dünya Savaşı sonunda yenilen devletlerle yapılan mütarekelerle barış antlaşmaları arasındaki sürelerle dikkat edilmesi yine ilgi çekici sonuçlar ortaya koymaktadır. Eylül 1918'de Bulgaristan ile yapılan mütareke, Kasım 1919'da barış antlaşmasının yapılmasıyla sonuçlanmıştır. Almanya ile Kasım 1918'de mütareke yapılmış, Haziran 1919'da da barış antlaşması imzalanmıştır. Arada 7 aya yakın bir süre vardır. Avusturya ile yine Kasım 1918'de yapılan mütareke, Eylül 1919'da barış antlaşmalarının yapılmasıyla noktalanmıştır.

Osmanlı Devleti'yle mütareke, Ekim 1918'de yapılmıştır. Sevr Barış Antlaşması ise Ağustos 1920'de imzalanmıştır. Arada 23 aya yakın bir süre vardır. Bu süre neden uzamıştır? Bu, kuşkusuz, İngiltere'nin, Anadolu'daki hareketi, bu hareketin, yani Kemalist hareketin Bolşeviklerle kurduğu ilişkileri, gelişen toplumsal muhalefeti değerlendirmesiyle ilgili bir konudur. Bunlar, Sevr Antlaşması'nın imzalandığı anda hükümsüz kalan bir antlaşma olduğunu gösterir. Nitekim, bu antlaşmanın imzalanmasından hemen sonra, Anadolu'daki toplumsal muhalefet, Kemalistler tarafından tümüyle ezilmeye başlanmıştır. Çerkes Etem güçlerinin imhası, komünistlerin tutuklanıp resmi komünist partisinin kurulması, Halk İstirakiyyan Partisi'nin kapatılması, Mustafa Suphi ve arkadaşlarının katledilmesi bu dönemde gerçekleşen olaylardır. Bu düşünceleri ve eylemleri karşılığında Kemalistler, 1921 yılı başlarında, İngiltere'nin öncülüğünde düzenlenen Londra Konferansı'na davet edilmişlerdir. O halde, Sevr'den önceki ilişkiler, Sevr'in hükümleri ve Sevr'den sonraki ilişkiler belgelere dayalı bir biçimde açıklığına kavuşturulmalıdır.

Halbuki, Kemalist hareketin, Anadolu'yu böylesine parçalayan bu antlaşmadan sonra, Anadolu'daki çeşitli siyasal akımlara, özellikle toplumsal muhalefeti belirleyen güçlere karşı çok daha birleştirici bir tavırla yaklaşması gerekirdi. Kaldı ki, Çerkes Etem güçleri, Yunanlıların Batı Anadolu'yu işgal etmelerinden itibaren en önemli tepkiyi gösteren ve çete savaşı yürüten birliklerdir. Mustafa Kemal Paşa, bunları gözden çıkarabildiğine, imha edebildiğine göre, dayandığı güç çok daha kuvvetli, etkin bir güçtür. Bu güç şüphesiz İngiliz emperyalizmidir. Çünkü Mustafa Kemal hareketinin Londra Konferansı'na davet edilmesi, Anadolu'daki toplumsal muhalefetin vurucu güçlerinin imhasından, entelektüel güçlerin katledilmesinden ve toplumsal muhalefetin örgütlenmesinin yasaklanmasından hemen sonradır...

9. Yahudilik Sorununun Çözümü:

Arap-Yahudi-İngiliz İlişkileri-Balfour Bildirisi

Ortadoğu'da siyonist hareketin gelişmesindeki en önemli dönüm noktalarından biri 1917 Kasım'ında ilan edilen

Balfour Bildirisi'dir. İngiliz Dışışleri Bakanı Balfour tarafından ilan edilen bu bildiri, 1918 yılında, Fransa, İtalya, Amerika Birleşik Devletleri tarafından da aynen benimsenerek, siyonist hareketin güçlenmesinde büyük bir etken olmuştur. İngiliz-Arap, İngiliz-Yahudi; Arap-Yahudi ilişkilerinde dinamik bir safhanın açılması bu yıllarda başlamaktadır. İngilizlerin, Arapları Osmanlı egemenliğinden kurtarmak için giriştiği eylemler, Araplarca iyi karşılanmış, desteklenmiştir. O halde, Osmanlı İmparatorluğu'ndan arta kalan sorunlardan biri olarak, Balfour Bildirisi'yle başlayan bu sorunlar da dikkatle ele alınmalıdır.

10. Mustafa Kemal Paşa-Enver Paşa Çekişmesi

Anadolu'daki Mustafa Kemal hareketini ve bu hareketin Sovyetler Birliği'yle ve İngiltere'yle kurduğu ilişkileri incelemek gerekmektedir. Bu arada Kürdistan sorununu da yakından ilgilendiren bir ilişki de Mustafa Kemal Paşa ile Enver Paşa arasındaki çekişmelerdir. Enver Paşa, İttihat ve Terakki Fırkası'nın en önde gelen üç kişisinden biri, üç kişiden de en önde olanı idi. Birinci Dünya Savaşı süresince Osmanlı Devleti'nin Genelkurmay Başkanı, Osmanlı Silahlı Kuvvetleri Başkomutan Vekili idi. Yani Padişahın vekili idi.

Birinci Dünya Savaşı sonunda Osmanlı Devleti, ittifak yaptığı Almanlarla birlikte yenildi. Osmanlı Devleti'nde yenilgiden İttihat ve Terakki Hükümeti sorumlu tutuldu. Bu bakımdan, fırkanın ileri gelen üç kişisi Enver Paşa, Cemal Paşa ve Talat Paşa, öteki ileri gelen İttihatçılarla birlikte yurt dışına kaçtılar. Fakat yurt dışında da siyasal faaliyetlerini sürdürdüler. Cemal Paşa Almanya'da ve Orta Asya'da, Enver Paşa Sovyetler Birliği'nde, Talat Paşa Almanya'da, Anadolu'daki Kuvva-i Milliye hareketiyle yakından ilgilendiler. Hatta bu hareketin dış temsilciliklerini yürütüyorlarmış izlenimi yaratmaya çalıştılar. Çeşitli zamanlarda, Mustafa Kemal ile ilgili kişiler arasında yapılan yazışmalarda bu ilişkileri izlemek mümkündür.

Mustafa Kemal Paşa özellikle Enver Paşa'dan büyük bir kuşku duymaktadır. Enver Paşa'nın Moskova'da olması, Bolşevik yöneticilerle iyi ilişkiler kurması, Anadolu'daki mücadeleye maddi ve manevi yardımlar sağlamaya çalışması,

Mustafa Kemal Paşa için büyük bir kuşku kaynağı olmaktadır. Bu ilişkileriyle Enver Paşa, İngiltere için de çok büyük bir kuşku kaynağıdır. Zira Bolşevik yöneticilerle yakın ilişkiler kuran, Bolşevik prensipleri benimsemesi muhtemel olan bu kişinin tehlike kaynağı olması açıktır. Nitekim Bolşevikler, Enver Paşa'yı, Eylül 1921'deki Sakarya Savaşı'nın sonuna kadar yedek güç olarak korumuşlar ve Batum'da üslenmesini teşvik etmişlerdir. Bu durumda Enver Paşa, Mustafa Kemal Paşa'nın en büyük alternatifi'dir. Bolşeviklerle iyi ilişkiler kuran ve bunu geliştirmeye çalışan Enver Paşa karşısında İngiltere'nin tercihi, kuşkusuzdur ki Mustafa Kemal Paşa'dır. Çünkü Mustafa Kemal Paşa, 1919 Mayıs'ında Samsun'a çıktığı günden beri, daha öncelerinden beri, Batı'nın kapitalist nizamına taraftar olduğunu, Anadolu'daki mücadelenin böyle bir nizam kurmayı, böyle bir nizamın parçası olmayı amaçladığını açıkça ve birçok defa belirtmişti. Öte yandan Enver Paşa, İngiltere tarafından savaş suçlusu olarak kabul ediliyordu. Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'na Almanya tarafında katılmasında, Enver Paşa'nın çok büyük bir rolü vardı. Bu bakımdan, Enver Paşa-Mustafa Kemal Paşa çekişmesi ve bunun İngiliz ve Sovyet ilişkilerine yansması üzerinde dikkatle durmak gerekir.

1.1. Padişah (Hilafet)-Mustafa Kemal Paşa-İngiltere ilişkileri

Enver Paşa olgusu, Mustafa Kemal Paşa ile İngiltere'nin arasındaki ilişkilerin gelişmesi ve sağlamlaşması sonucunu doğurduğu gibi, Hilafet kurumu da aşağı yukarı aynı sonuçları çıkarmıştır. Hilafet (padişah) kurumları, Mustafa Kemal Paşa tarafından hem içte hem de dışta dikkatlice kullanılmıştır. İçte "gavurlar Padişahı Halife'yi esir aldı. Padişahı kurtarmalıyız, Halifeyi kurtarmalıyız" diyerek kullanılmıştır. Dışta ise İngiltere'nin ve Fransızların Müslümanlık ve Hilafet politikalarından yararlanılmıştır. Şöyle:

Bilindiği gibi, Birinci Dünya Savaşı içinde ve Savaş sonunda, dünyada Müslümanların yaşadığı iki büyük devlet vardı. Bunlardan biri İngiltere, öteki Fransa idi. Bu iki devlet, özellikle İngiltere sömürge imparatorluğu içinde çok geniş Müslüman halkları barındırıyor, bunların, ideolojik, poli-

tık ve dinsel taleplerini dikkate almak zorunda kalıyordu. Bu, İngiltere'nin, Türk-Yunan Savaşı sonrasında, sürekli olarak, Yunan taraftarı olmayacağını göstermesi bakımından önemlidir. Sürekli olarak Yunan taraftarlığı yapan İngiltere, sömürgelerindeki Müslüman halkların muhalefetiyle karşılaşabilir. Örneğin Hindistan sömürgesinde milyonlarca Müslüman yaşamaktadır. Zira, sözü edilen bu Müslüman halklar Anadolu'daki Kuvva-ı Milliye hareketine çok yakın ilgi duymakta, başarısı için maddi ve manevi yollarla destek olmaktadır. Mustafa Kemal Paşa, bunun bilincindedir, Türk-Yunan ve Türk-Ermeni savaşları sırasında bu ilişkilerden yararlanmaya çalışmaktadır.

Öte yandan, Birinci Dünya Savaşı sırasında İngiliz emperyalizminin en önemli amaçlarından birisi, Arap dünyasını Osmanlı boyunduruğundan kurtarmaktır. Bu bakımdan, Araplardaki milliyetçilik hareketlerini teşvik etmekte ve desteklemektedir. Bu teşvik ve destek, hem maddi, hem de manevi yollardan yapılmaktadır. Bunun en önemli yollarından birisi Hilafet kurumudur. Bilindiği gibi Hilafet, Müslümanlar bakımından kutsal sayılan bir kurumdur. Arap Milliyetçiliğini destekleyen İngiltere, Hilafet kurumunu da Osmanlı Hanedanı'ndan alarak Araplar'a vereceğini vaad etmektedir. Bu, Arapları coşkullandıran, onları İngiltere'ye yaklaştıran bir politikadır. İşte, burada Mustafa Kemal Paşa'nın düşünceleri ve amaçları ile İngiliz politikası arasında büyük bir uyum ve paralellik ortaya çıkmaktadır. Zira, Mustafa Kemal kurulacak yeni devlette bütün olarak kendisinin kalmasını istemektedir. Bunun için Enver Paşa gibi bir muhalefet unsurundan, alternatiften kurtulmaya çalıştığı gibi, Hilafet kurumundan, Padişah'tan kurtulmak için de büyük bir gayret göstermektedir. Çünkü gerek Hilafet kurumu, gerek Padişah, geleneksel halk yığınları için en önemli siyasal sadakat odağı olarak belirlemektedir. Demek ki, Hilafet kurumunu Araplık ile birleştirmeye çalışan İngiliz politikası, Hilafet kurumunu Anadolu'dan söküp atmaya çalışan Mustafa Kemal politikasıyla uyum sağlamaktadır. Bu, İngiliz ve Mustafa Kemal politikasının yakınlaşmasında, elbette büyük bir etkenidir. Bu yaklaşmanın Kürdistan politikasını etkileyeceği de kuşkusuzdur.

Öte yandan İngiltere, Anadolu'daki mücadele başarıya ulaştıktan sonra Hilafet kurumunun Türkiye'de kalmaması için büyük bir gayret göstermiştir. Türkiye'de kalan Hilafet kurumunun, düşüncelerinin ve eylemlerinin kendi sömürge imparatorluğu için tehlikeli olabileceğini hesaplamaktadır. Yukarıda kısaca belirtilen bu politika, Kemalist politika ile büyük bir uyum içinde olduğu gibi emperyalist devletlere daha fazla yararlar da sağlamıştır. Hilafet Türkiye'den atıldığı zaman, Müslüman dünyasında sayısı onu geçen halife adayları ortaya çıkmıştır. Buysa Müslümanların, Arapların bütünleşmelerini, güçlenmelerini engellemiştir. Yine, her ülke kendi adayını Halife yapmak istemiş, bu da çelişkilerin, çatışmaların büyümesini, çoğalmasını geliştirmiştir.

12. Sevr'in ve Lozan'ın Anlamları

İrdelenmesi gereken önemli konulardan biri de Sevr ve Lozan ilişkisidir. 10 Ağustos 1920 tarihli Sevr Antlaşması dünyanın her yerinde görülebilen bir sömürge antlaşmasıdır. Sınırları ve içeriği belli olmamakla beraber bir sömürge Kürdistan kurulmaktadır. 23 Temmuz 1924 tarihli Lozan Antlaşması ise Kürdistan'ı ve Kürt ulusunu bölen, parçalayan ve paylaşan ve bunu devletlerarası garanti altına alan bir antlaşmadır. Sevr, klasik anlamıyla bir "böl-yönet" antlaşmasıdır. Örneğin Arap dünyasının bölünmesini bu çerçevede değerlendirmek gerekir. Lozan'da Kürtlere ve Kürdistan'a uygulanan politikaların, dünyada, bir benzerini daha görmek mümkün değildir. Bu politikayı ve uygulamaları, "böl-yönet ve yok et" çerçevesinde değerlendirmek gerekir. O zaman, Sevr'den Lozan'a gidiş sürecinin de etraflı bir şekilde incelenmesi gerekir. Gerek Sevr Antlaşması'nın, gerek Lozan Antlaşması'nın Kürtler ve Türkler açısından ne ifade ettiğini irdelemek önemli görevdir...

Burada, kuşkusuz bir tercih sorunu yoktur. "Şu antlaşma bundan daha iyidir" demek, "şu antlaşma, şuna tercih edilir" demek mümkün değildir. Fakat her ikisinin de, dönemin siyasal ve toplumsal koşulları içinde değerlendirilmesi önemli bir görev olarak belirmektedir.

* *

*

Yukarıda, pek çok olgular ve olgusal ilişkiler sayılmıştır. Bunlar, belli başlı olarak 12 grupta toplanmaya çalışılmıştır. Bunların birer birer, ilişkiler sürecinde, Kürdistan sorununu etkilediği kanısındayız. Bu sayıların ve olgusal ilişkilerin hepsi, Kürdistan'ın bölünmesi, parçalanması ve paylaşılması, Kürt ulusuna böl-yönet politikası uygulamasıyla yakından ilgilidir. Öte yandan, bu olgunun, bu sürecin, öteki olguları, öteki süreçleri etkilediği, onların yeni biçimler kazanmasını sağladığı yine büyük bir gerçektir, doğrudur... Temel soru şudur: Bu karmaşık ilişkiler ağı içinde Kürdistan sorunu nerede durmaktadır? Kürdistan'ın bölünmesi, parçalanması ve paylaşılması böyle bir ilişkiler ağı içinde incelenmeye çalışılacaktır.

Bu araştırmanın ve incelenmenin her yerinde, her safhasında, Kürdistan üzerindeki emperyalist bölüşüm mücadelesinin gelişim süreci incelenecektir. Bu inceleme, yukarıda, 12 grupta toplanan olgular ve olgusal ilişkiler çerçevesinde yapılacaktır. Burada, üç temel soru sormak önemlidir:

1. Kürdistan, İngiliz emperyalizminin ve Fransız emperyalizminin hangi çıkarlarını korumak ve sürdürmek için bölünmüş, parçalanmış ve paylaşılmıştır? Kürt ulusunun bölünüp yönetilmesinin, emperyalizmin ideolojik, politik, ekonomik ve askeri çıkarlarıyla ilişkisi nedir? İngiliz ve Fransız emperyalizmi Kürdistan'a ilişkin bu emellerini gerçekleştirebilmek için, Ortadoğu'da hangi yönetimlerle, işbirliği ve güçbirliği yapmışlardır? Bu yönetimlerle işbirliğini ve güçbirliğini nasıl sağlamışlardır?

2. Bolşevikler, bu bölünmeye, parçalanmaya ve paylaşılmaya neden karşı durmamışlardır? Kürt ulusunun, kendi kaderini tayin için girdiği eylemleri neden desteklememişlerdir?

3. Kemalist hareket, Kürdistan'ın bölünmesine, parçalanmasına ve paylaşılmasına neden katılmaktadır? Bu süreçte Kemalistler, İngiliz emperyalizmiyle ve Fransız emperyalizmiyle neden işbirliği ve güçbirliği yapmışlardır? Kürdistan'ın emperyalist bölüşümüne ve Kürt ulusunun bölünüp yönetilmesine katılan Kemalistlerin, İngiliz emperya-

lîzminin ve Bolşeviklerin ideolojik ve politik görüşleriyle, ekonomik ve askeri çıkarlarıyla ilişkisi nedir? Kemalistler İngiliz ve Fransız emperyalizmiyle, hangi anlayış doğrultusunda işbirliğine ve güçbirliğine girmişlerdir?

Bu araştırmada ve incelemede, Kürdistan'ın bölünmesi, parçalanması ve paylaşılması sorunlarıyla ilgili olarak, Türk üniversitesinin, Türk basınının, Türk sağının ve Türk solunun, Türk yazarlarının, Türk siyasal partilerinin... kısaca, Türk düşünürlerinin eleştirisi de yapılacaktır. Gerçek somutların, yaşanmış ve yaşanan hayat ve hayatın maddi koşulları karşısında bu kategorilerin düşünceleri ve eylemleri değerlendirilecektir.

OLGU VIII.

KÜRDİSTAN ÜZERİNDE

EMPERYALİST BÖLÜŞÜM MÜCADELESİ

**“Kürdistan Üzerinde Emperyalist Bölüşüm Mücadelesi 1915-1925”, *Bilim Yöntemi, Türkiye’deki Uygulama* dizisinde inceleyeceğimiz sekizinci olgudur. Bu süreç, Osmanlı Devleti’nin son dönemlerinde ve Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin ilk yıllarında gerçekleşmiştir. Daha önce incelenen öteki olgular ise “Kürtlerin Mecburi İskanı”, “Türk Tarih Tezi, Güneş-Dil Teorisi”, “Cumhuriyet Halk Fırkası’nın Tüzüğü (1927)”, “Tunceli Kanunu (1935)”, “Otuzüç Kurşun”, “Cumhuriyet Halk Fırkası’nın Programı (1931)” idi. Bunlar, Cumhuriyet tarihinden seçilmiş olgular-
dı.**

Daha önceki incelemelerde kullanılan yöntem burada da uygulanacaktır. Önce, Kürdistan üzerindeki emperyalist bölüşüm mücadelesi’nin gelişim çizgisi incelenecektir. Sonra da Türk üniversitesinin, Türk basınının, Türk siyasal partilerinin, Türk yazarlarının... bu konuya yaklaşımları ele alınıp incelenecektir...

OSMANLI İMPARATORLUĞU'NUN SON DÖNEMLERİNDE ERMENİSTAN ve KÜRDİSTAN SORUNLARI

I. BALKANLAR'DA MİLLİYETÇİLİK HAREKETLERİ

1789 Fransız Devrimi'nin getirdiği eşitlik, hürriyet, adalet gibi burjuva demokratik ilkeler, Avrupa'da, daha sonra da Amerika'da derin etkiler yaratmıştır. Bu devrim, etkilerini, 19. yüzyılın başlarından, özellikle de ortalarından itibaren Balkanlar'da, Doğu Avrupa'da, Rusya'da da göstermeye başlamıştır. 1804'de Sırbistan'da, 1820'de Yunanistan'da, 1821'de Mora'da, yine 1821'de Eflâk ve Boğdan'da, yani bugünkü Romanya'da isyanlar başladı. Bu ayaklanmaların, isyanların temelinde milliyetçilik fikirleri vardı. Bu halklar Osmanlı boyunduruğundan kurtulmak ve kendi bağımsız devletlerini kurmak istiyorlardı. Yunan isyanı, 1829-1830 yıllarında başarıyla sonuçlandı ve bağımsız Yunanistan Devleti kuruldu. 1804'de Sırbistan'da başlayan halk ihtilali, 1834-1867 yılları arasında, Osmanlı İmparatorluğu'na karşı Sırbistan'ın özerkliğini genişleterek sürdü. Sırbistan, 1878 yılında bağımsızlık kazandı ve Osmanlı Devleti'nden ayrıldı.

Eflâk ve Boğdan'da 1821 yılında başlayan ayaklanmalar, 1829, 1856, 1862 yıllarında, Osmanlı İmparatorluğu'na karşı özerkliğini genişleterek devam etti. 1878'de, Eflâk ve Boğdan'da bağımsızlık kazandı. Osmanlı yönetimine karşı, 1878'de Bosna-Hersek'de, Karadağ'da, Bulgaristan'da ihti-

laller, ayaklanmalar başladı. Bulgaristan, 1885'de Osmanlı Devleti'ne karşı geniş bir özerklik elde etti. Bulgaristan 1908 yılında bağımsızlık kazandı, bağımsız Bulgaristan Devleti kuruldu. Kıbrıs, 1878'de, Berlin Antlaşması'nın yapıldığı ve imzalandığı sırada, İngiltere'nin Osmanlı Devleti'ni desteklemesi karşılığında, İngiltere'ye verildi. 1878'de Bosna-Hersek ve Karadağ'da başlayan isyanlar 1912'de bağımsız Arnavutluk Devleti'nin ilân edilmesiyle sonuçlandı.¹

Balkanlar'daki bu gelişim üzerinde Rusya'nın genişleme emellerinin, Panislavist siyasal akımı teşvik etmesinin² Ortodoks Kilisesi üzerinde koruyuculuk iddia etmesinin³ rolü

1. Balkan ülkelerinin Osmanlı İmparatorluğu'ndan birer birer ayrılarak bağımsız devletler kurmak süreciyle ilgili olarak bk. *Enver Ziya Karal, Osmanlı Tarihli*, Cilt 5, Nizam-ı Cedid ve Tanzimat Devirleri (1789-1856), 3 bs., TTK, Ankara 1970; *Enver Ziya Karal, Osmanlı Tarihli*, Cilt 6, Islahat Fermanı Devri (1856-1861), 2. bs., TTK, Ankara 1976; *Enver Ziya Karal, Osmanlı Tarihli*, Cilt 7, Islahat Fermanı Devri (1861-1876), TTK, Ankara 1956; *Enver Ziya Karal, Osmanlı Tarihli*, Cilt 8, Birinci Meşrutiyet ve İstibdat Devirleri (1876-1907), TTK, Ankara 1962; *Fatih Armaoğlu, Siyasal Tarih 1789-1960*, Sevinç Matbası, Ankara 1964, s. 95-159, 259-351; *Haluk Ülman, Birinci Dünya Savaşına Giden Yol ve Savaş*, Ekin, İkinci bs., SBF, 1973; *Tahsin Ünal, Türk Siyasal Tarihli, 1700-1958*, 4. bs., Emel Yayınları, Ankara 1977; *Coşkun Uçok, Siyasal Tarih 1787-1950*, 6 bs., AÜHF, 1967; *Ahmet Şükrü Esmer, Siyasal Tarih*, SBO, İstanbul 1944; *Reşat Sagay, 19 ve 20. Yüzyıllarda Büyük Devletlerin Yayılma Siyasetleri ve Milletlerarası Önemli Meseleler*, İş Bankası Yay., İstanbul 1972, s. 9-118; *Şevket Süreyya Aydemir, Enver Paşa Makedonya'dan Orta Asya'ya*, Cilt 1, (1860-1908), Remzi Kitabevi, İstanbul 1970; *Doğan Avcıoğlu, Milli Kurtuluş Tarihli 1838-1995*, Cilt 1, İstanbul Matbaası, 1974; *İlber Ortaylı, İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, 2. bs., Hil Yayınları, İstanbul 1987
2. Panislavizm, bütün Slav halklarını bir bayrak altında toplamak demektir. Slavlar, Doğu Slavları (Ruslar), Batı Slavları (Polonyalılar, Bohemyalılar), Güney Slavları (Sırlar, Hırvatlar, Dalmaçyalılar, Slovenyalılar) olarak başlıca üç kısma ayrılabilir. Panislavizm için bk. *Akdes Nimet Kurat, Panislavizm*, DTCFD, Cilt XI, Sayı 2-4, 1953, s. 241-278; *Hans Kohn, Panislavizm ve Rus Milliyetçiliği*, Çev. Agah Oktay Güner, Kervan Yayınları, İstanbul 1983
3. Hristiyanlık dünyasında, Katolik Kilisesi Latin soyunu, Ortodoks Kilisesi Slav ve Helen soylarını temsil etmektedir. Bu iki büyük kilisenin dışındaki kiliseler de, Asya ve Afrika soylarını temsil etmektedir.

elbette büyüktür. Bunları, toplumların iç bünyelerinde gelişen milliyetçilik hareketlerinin dış etkenler tarafından hızlandırılması olarak değerlendirmek mümkündür. Egemen sınıf ile egemen dinin özdeşleştiği yerlerde, Osmanlı İmparatorluğu'na karşı sürdürülen milliyetçilik hareketleri hızlanmış veya geç kalmıştır. Sırbistan, Hırvatistan, Yunanistan, Eflak, Boğdan gibi yerlerde egemen sınıf ile egemen din bütünleşmiştir. Yani yerli egemen sınıflar Hristiyan kaldığı için milliyetçilik büyük bir hızla gelişmiştir. Bosna-Hersek gibi yerlerde ise durum değişiktir. Buralarda yerli egemen sınıf Müslümanlaşmış, egemen din ile bütünleşmişlerdir. Buralarda soylular Müslümanlaşarak imtiyazlarını sürdürmeye çalışmışlardır. Yerli halk ise Hristiyan kalmıştır. Bu bakımdan milliyetçilik hareketlerinde de bir gecikme görülmektedir.

Osmanlı İmparatorluğu'nda, Balkanlar'daki bu gelişmelerin değişik biçimlerini Müslüman dünyasında da görmek mümkündür. 19. yüzyılda, Kuzey Afrika ülkelerinin, İngiltere ve Fransa'nın sömürge imparatorluklarına katılarak Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrıldığını görüyoruz. Cezayir, 1830 yılında Fransa tarafından işgal edilmiştir. Cezayir'in Arap ve benzeri halkları ile Fransızlar arasında cereyan eden kanlı savaşlardan sonra, Fransa'nın egemenliği tanınmıştır. Tunus, yine, Fransa tarafından 1881 yılında işgal edilmiş ve Fransa'nın sömürge imparatorluğuna katılmıştır.

Mısır, 19. yüzyılın başından beri, kendine buyruk yaşamakta ve Osmanlı Sarayı'na vergi ödemeyi reddetmektedir. 1804 yılında, Saray'a yaptığı baskılar sonucu, Mısır'a vali olmayı başaran Mehmet Ali Paşa, giderek geniş bir özerklik elde etmiştir. Gittikçe artan başarıları sonunda 1832-1840 yılları arasında Osmanlı Devleti'ne karşı isyan etmiştir. Adana'da ve Nizip'te cereyan eden her iki savaşta da Mısır ordusu Osmanlı ordusunu yenmiştir. Osmanlı Devleti Mehmet Ali Paşa karşısında, ancak, İngiltere'nin, Fransa'nın ve Rusya'nın yardım ile valiliğini koruyabilmiştir. Mısır, nihayet 1887'de İngiltere tarafından işgal edilmiş ve Osmanlı İmparatorluğu'ndan tamamen kapanmıştır.

Bunun yanında, Arabistan'da 1811 yılından itibaren Vehhabiler (Suudiler) ayaklanmaya başladı. Osmanlı Devleti

bu ayaklanmaları; ancak, Mehmet Ali Paşa'nın ordusu sayesinde bastırabiliyordu. Dernek kı Arabistan'da ve Hicaz'da da karışıklıklar vardı. Suriye'de ve Lübnan'da, Fransa'nın etkisi, yıldan yıla daha çok artıyordu. İtalya ise Libya üzerindeki emellerini, ancak, 1911 yılında gerçekleştirebildi.⁴

İmparatorluğun bu durumu, imparatorluğu, devleti ve toplumu kurtarmak için birçok önerilerin ortaya atılmasına ve uygulanmasına neden oluyordu. Bu öneri ve uygulamalardan ilki Batıcılık akımı idi. Batıcılık, 18. yüzyılın sonlarından itibaren beliren ve gittikçe güçlenen bir akımdır. 1839 Tanzimat Fermanı, 1856 Islahat Fermanı, 1876 Anayasası bu akımın oluşturduğu kurumlardır.⁵

4. Müslüman ülkelerin Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılmaları, İngiliz ve Fransız sömürge imparatorluğuna katılmaları ile ilgili olarak bk. Dipnotu (1)'deki kaynaklar ve: *Peter Mensfield, Osmanlı Sonrası Türkiye ve Arap Dünyası*, Çev. Nuran Ülken, Sander Yayınları; *İslâmiyet, Milliyetçilik, Sosyalizm*, Köprü Yayınları, İstanbul 1969; Ayrıca bk. *Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, Muhtelif yazarlar.

5. Sözü edilen olgular için bk. dipnotu (1)'de sözü edilen eserler ve: *Yavuz Abadan, Tanzimat Fermanının Tahlili*, Tanzimatın 100. Yılı. Dönümü Münasabetiyle, İstanbul, 1940, s. 31-58; *Halil İnalçık, Sened-i İttifak ve Gülhane Harfe-i Humayunu*, Tanzimat'ın Uygulanması ve Sosyal Tepkisi, Belleten, Cilt 28, Sayı 112, 1964, s. 603-649; *Engelhardt, Tanzimat*, Çev. Ayda Düz, Milliyet Yay., İstanbul 1976; *Nihat Sami Banarlı, Resimli Türk Edebiyatı Tarihli*, MEB, İstanbul 1977, s. 858 vd.; *Kanun-ı Esasî'nin 100. Yılına Armağan*, AÜSBF Yayını, Ankara 1979; Ayrıca bk. *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi'nin Muhtelif Bölümleri: Anayasalar*, s. 944; *Dış Politika*, s. 271-312; *Tanzimat*, s. 1335-1554

Ahmet Hamdi Tanpınar, 19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi, 4. bs., Çağlayan Kitabevi, İstanbul 1976; s. 37-73; *Şerif Mardin, Tanzimat'tan Sonra Aşırı Batılılaşma, Türkiye Coğrafi ve Sosyal Araştırmalar*, Hazırlayanlar E. Tümer, F. Mansur, P. Benedict, İÜEF, İstanbul 1971, s. 411-458;

Doğan Avcıoğlu, Türkiye'nin Düzeni, Dün Bugün Yarın, Cem Yayınevi, İstanbul 1974, s. 100-278; *İsmail Cem, Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihi*, 4. bs., Cem Yayınevi, İstanbul 1974, s. 238-287; *İdris Küçükömer, Düzenin Yabancılaşması, Batılılaşma*, Ant Yayınları, İstanbul 1969; *Mehmet Doğan, Batılılaşma İhaneti*, 2.

Batıcılık akımı, imparatorluğunu, devletin ve toplumun kurtarılması ve eski güçlü yapısına ulaştırılması için, Batı'nın siyasal, toplumsal, hukuksal, ekonomik, askerî, kültürel vs. kurumlarının tam anlamıyla alınmasını ve uygulanmasını istiyordu. Bu akımın temsilcilerine göre, özel mülkiyet, eşitlik, hürriyet, basın özgürlüğü, siyasal partiler, parlamento, ticaret serbestliği, bankacılık, faiz gibi kurumların, bu kurumların oluşmasına neden olan düşünceleri, Batı'nın bugünkü seviyesine gelmesinde ve Batı ülkelerinin kalkınmasında çok büyük rolü olmuştur. Biz de, dört başı mamur bir şekilde, bu kurumlar ve düşünceleri alırsak ve uygularsak, Batı toplumları gibi kalkınmış, zengin, gelişmiş bir ülke oluruz, deniyordu. Yeter ki, bu düşünceleri ve kurumları, Batı yaşama biçimini iyi kavrayalım, anlayalım, kendi toplumumuza, Osmanlı devlet ve toplum sistemine uygulamak, adepte etmek için yoğun gayretler gösterelim...

Görüldüğü gibi bu akım, toplumların gelişimindeki zaman boyutunu hiç kavramıyor, dolayısıyla dikkate almıyordu. Bu kurumların, Batı'nın ekonomik, toplumsal ve siyasal gelişmelerini, sınıf mücadelelerinin, yani kapitalizmin yaratmış olduğu ve geliştirdiği kurumlar olduğunu kavrayamıyordu. Bu toplumsal, ekonomik ve siyasal süreçleri, sınıf mücadelelerini, Osmanlı devlet ve toplum sistemi içinde

bs., Dergah Yay., İstanbul 1976; *Taner Timur, Türk Devrimi, Tarihi Anlamı ve Felsefi Temeli*, SBF, Ankara 1968, s. 53-88; *Emre Kongar, İmparatorluktan Günümüze Türkiye'nin Toplumsal Yapısı*, Cem Yayınevi, İstanbul 1976, s. 43-51; *Tevfik Çavdar, Osmanlıların Yarı Sömürge Oluşu*, Ant Yayınları, İstanbul 1970; *Kemal Karpat, Türk Demokrasî Tarihi, Sosyal Ekonomik, Kültürel Temeller*, İstanbul 1967, s. 9-33; *Bernard Lewis, Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Çev. Metin Kırıatlı, TTK, Ankara 1970, s. 21-237; *Niyazi Berkes, 200 Yıldır Neden Bocalıyoruz?*, 2. bs., İstanbul 1965; *Niyazi Berkes, Batıcılık, Oluşçuluk ve Toplumsal Devrimler*, Yön Yayınları, İstanbul 1965; (*Niyazi Berkes*'in sözü edilen iki kitabı daha sonra *Türk Düşüncesinde Batı Sorunu* adı altında birleştirilmiştir. Bilgi Yayınevi, Ankara 1975); *Niyazi Berkes, Çağdaşlaşma*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1973, Birinci ve İkinci Kesimler; *Stefanos Yerasimos, Azgelişmişlik Sürecinde Türkiye*, Cilt 2, Tanzimat'tan, 1. Dünya Savaşına, Gözlem Yayınları, İstanbul 1975; *Recai Galip Okandan, Amme Hukukumuzun Ana Hatları*, İstanbul 1957

uygulamaya, adapte etmeye çalışmanın mümkün olamayacağını, uygulansa bile, Batı'da elde edilmiş sonuçlara ulaşamayacağını, daha farklı, daha karmaşık sorunlar yaratacağını göremiyordu. Bu bakımlardan, gerek bu düşüncelerin ve kurumların kavranılması, gerek bunların uygulanması hep yüzeysel kaldı. Batı'yı yüzeysel olarak kavrayan bu Batıcılık anlayışı, Osmanlı İmparatorluğu'nun hiçbir sorununu çözemedi. İmparatorluğu, devleti ve toplumu kurtarmaya yetmedi. Balkanlar'da imparatorluktan kopuşlara, bağımsız devletlerin kurulmasına engel olmadı. Bütün bunlardan dolayı, gerek 1839 Tanzimat Fermanı, 1856 İslahat Fermanı ve gerekse 1876 Anayasası çerçevesinde girişilen reform hareketleri, bu hareketlerin gerekçelerinde belirtildiği şekilde gerçekleştirilemedi...

Batı'nın özünün kavranamadığını, yüzeysel davranıldığını belirttik. Batı'yı Batı yapan kurumların başında, kuşkusuz düşünce özgürlüğü vardır. Batı'da özgür düşüncenin oluşması, düşüncenin kiliseye ve devlete karşı özgürleşmesi üzerinde durulması gereken çok önemli bir süreçtir. Düşüncenin özgürleşmesi konusunda yapılan mücadelenin, zengin olgusal verilere dayanarak incelenmesi gerekir. Osmanlı aydınları tarafından kavranılmayan, gözardı edilen budur...

Batıcılık akımının İngiltere ve Fransa gibi en büyük emperyalist devletler tarafından teşvik edildiği kuşkusuzdur. Çünkü, Batı'da gittikçe gelişen kapitalist üretim ilişkileri, ürettiği mallara yeni pazarlar bulmak sorunu ile karşı karşıya idi. En iyi pazarlardan biri de Osmanlı İmparatorluğu idi. Bunun için imparatorluk bünyesinde, kapitalist üretim ilişkilerinin gelişmesini sağlayacak toplumsal ve hukuksal düzenlemelere gerek vardı. 1838'de İngiltere'yle Osmanlı İmparatorluğu arasında bir ticaret anlaşması imzalandı. Bu anlaşma gereğince, İngilizler, imparatorluk sınırları içinde geniş ekonomik ve mali imtiyazlar elde ettiler. İngiliz tüccarları, imparatorlukta Rum ve Ermeni tüccarları ile de işbirliği yaparak sağladıkları geniş olanakları kullandılar. Ham madde kaynaklarını Batı'ya aktardılar. Batı'nın ürettiği mamül maddeler için Osmanlı topraklarını pazar olarak kullandılar. İşte sözü edilen, bu toplama, dağıtma ve pazarlama fonksiyonlarının daha düzenli ve ahenkli bir şekilde yürü-

tülmesi için toplumsal, ekonomik ve hukuksal garantilere ihtiyaç vardır. Ticaret özgürlüğü, seyahat özgürlüğü gerekiyordu. Ticaret, seyahat, mülk edinme, ekonomik girişimlerde bulunma gibi alanlarda Müslümanlar ile Hristiyanlar arasında eşitlik sağlanması gerekiyordu. İşte Tanzimat Fermanı'nın ve ondan sonra girilen Islahat Hareketleri'nin nedeni buydu. Nitekim, 1839 Tanzimat Fermanı İngiltere-Osmanlı Devleti Ticaret Sözleşmesi'nden çok kısa bir zaman sonra ilan edilmiştir. Yabancı devlet uyrukları için geniş ekonomik, toplumsal ve hukuksal garantiler sağlayan bu tür garantiler, daha sonra Fransa, İtalya, Almanya, Belçika gibi öteki devletlere de tanınmıştır.⁶

Bütün bunlar, imparatorluğun ekonomik, toplumsal ve siyasal düzenini daha da bozmuştur. Batı yaşam biçiminin taklit edilmeye çalışılması, derin toplumsal bunalımların filizlenmesine neden olmuştur. Batıcılık akımına köklü bir tepki olarak gelişen akım ise İslamcılık akımı olmuştur. Batıcılık akımının, aydınlar, bir kısım bürokratlar, özellikle burjuvalaşmaya çalışan bürokratlar tarafından savunulma-

6. Ticaret sözleşmeleri ve bunun sonuçları için bk. 1 ve 5 numaralı dipnotlarında adı geçen eserler. Ayrıca bk. *Şükrü Baban, Tanzimat ve Para*, Tanzimat, s. 233-262; *Refi Şükrü Suvla, Tanzimat Devrinde İstikrazlar*, Tanzimat, 263-288; *Ömer Celâl Sarç, Tanzimat ve Sanayimiz*, Tanzimat, s. 423-440; *Kurthan Fişek, Anadolu Toplumlarının Evrimsel Üzerinde Düşünceler, (Asya Feodalitesi ve Emperyalizm)*, SBFD, Cilt 22, Sayı 1, 1967, s. 173-220; *Kurthan Fişek, Osmanlı Dış Borçları Üstüne*, SBFD, Cilt 22, Sayı 3, 1967, s. 157-168; *Turgut Tan, Osmanlı İmparatorluğunda Yabancılar Verilmiş Kamu Hizmeti İmtiyazları*, SBFD, Cilt 22, Sayı 2, 1967, s. 285-326; *Yahya S. Tezel, Cumhuriyetin Devraldığı, Tarımsal Yapının Tarihsel Oluşumu Üzerine Bazı Düşünceler*, SBFD, Cilt 26, Sayı 4, 1971, s. 233-291; *Niyazi Berkes, Yüz Soruda İktisat Tarihi*, Cilt 2, Gerçek Yayınları, İstanbul 1970, s. 289 vd; *Ahmet Yücekök, 100 Soruda Din ve Siyaset*, Gerçek Yayınları, İstanbul 1971, s. 26-78; *Ahmet Yücekök, Emperyalizm Yörüngesinde Osmanlı İmparatorluğu 1838 Ticaret Sözleşmeleri*, SBFD, Cilt 23, Sayı 1, 1968, s. 381-421; Ayrıca bk. *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*'nin muhtelif bölümleri: *Hukukun Düzeni*, s. 537-573; *İktisadi İlişkiler*, s. 641-716; *İktisadi Yapı*, s. 717-790; *Madenler*, s. 913-922, *Sanayi*, s. 1339-1362

sına ve teşvik edilmesine rağmen, İslamcılık akımı, geniş halk yığınları tarafından benimseniyor ve savunuluyordu. Emekçi sınıf ve tabakalarda etkin bir güce sahip olan din, yine İslamcılık akımının doğrultusunda kullanılıyordu. Bu akıma göre, Osmanlı İmparatorluğu'nun varlığını koruması, güçlenmesi eski güçlü seviyesine tekrar ulaşması için İslam'a, Kuran'a, Şeriat'a dönmekten başka hiçbir yol yoktu. Osmanlılar, Kuran'a, Şeriat'a, İslam'ın hükümlerine tam anlamıyla uydukları zaman gelişmiş, genişlemiş ve kuvvetli olmuşlardı. Bu temel prensiplerden ayrıldıkları zaman ise zayıflamışlar, "refah" ve "adalet" götürdükleri, yani, boyunduruk altında tuttukları milletlere söz geçiremez olmuşlardı. Osmanlı İmparatorluğu'nun başına ne gibi kötü sorunlar geldiyse, hep, İslamiyet'ten ayrıldığı, Kur'an ve Şeriat hükümlerini tam anlamıyla uygulamadığı için gelmişti. Bu bakımdan Batı ile Avrupa ile bütün ilişkiler kesilmeli, İslam'a, Doğu'ya dönülmeliydi. Batı aktarmacılığından, Batı kopyacılığından vazgeçilmeliydi. Batı yaşama biçimiyle, Batı kurumlarıyla, Batı kültürüyle bağlar koparılmalıydı. İslam toplumu olarak kalmak gerekiyordu. İslamiyet, Doğu kültürü, Doğu kurumları, tam anlamıyla hayata geçirilmeliydi.

Osmanlı İmparatorluğu'nda, Yeni Osmanlılar, Jön Türkler gibi siyasal gruplar Batıcılık akımının gelişmesinde önemli rol oynamışlardır. İkinci Abdülhamit'in kişiliğinde temsilcisini bulan İslamcılık akımı ise daha çok medreseden ve medresenin daha etkin bir şekilde denetleyebildiği halk yığınları tarafından büyük bir kabul görmüştür. Batı kültürüyle, Batı yaşama biçimleriyle ilişkimizi keselim, kendi özümüze dönelim. İslam kalalım, Batı bizi yok etmek istiyor, Batı'nın oyununa gelmeyelim, şeklinde ifadelerini bulan görüşler halk yığınlarında, geniş yankılar uyandırmıştır. Batı yaşantısı ve Batı kültürüne karşı geniş boyutlu tepkiler gösterilmiştir. Böylece, Batı yaşantısını, Batı kurumlarını, Batı kültürünü benimseyenler, yani "Batılılaşanlar"la, yani aydınlarla ve bürokrasiyle halk yığınları arasında derin bir uçurum doğmuştur. Ve bu çelişkiyi, siyasal bakımdan en iyi kullanan ise İkinci Abdülhamit olmuştur. İkinci Abdülhamit, 1876'da, yeni Osmanlılar⁷ tarafından, anayasalı, meş-

7. Yeni Osmanlılar hakkında bk. 1, 5, 6 Numaralı dipnotlarda geçen eserler; Ayrıca bk. *Ebuzziya Tefik, Yeni Osmanlılar Tarihi*, Hürri-

ruti bir rejim vaadi ile padişahlığa getirilmiştir. Fakat, Padişah olduktan sonra, özellikle İslamcı akımın desteğiyle, Osmanlı Meclis-i Mebusan'ını feshetmiş ve mutlak monarşiyi 30 yıl sürdürmüştür.

İslamcılık cereyanı⁸ imparatorluğun, gerek Asya ve Afrika'daki, gerekse Avrupa'daki yayılma politikasına karşı çıkmamakta, yalnız, bu genişlemeyi daha iyi sürdürebilmek için, İslam'a, Kur'an'a, Şeriat'a dönmeli, bunlara sıkı sıkıya sarılmalıyız, demektedir. İslamcılık cereyanının bir benzeri

yet Yayınları, İstanbul 1974; *Şerif Mardin, Jön Türklerin Siyasal Fikirleri 1895-1908*, İş Bankası Yay., Ankara 1964; *Feroz Ahmad, İttihat ve Terakki (1908-1914) Jön Türkler*, Çev. Nuran Ülken, Saydam Yayınları, İstanbul 1971; *E. Ramsaur, Jön Türkler ve 1908 İhtilali*, Çev. Nuran Ülken, Sander Yayınları, İstanbul 1972; *Yuriy Aşatoviç Fetrosyan, Sovyet Gözü ile Jön Türkler*, Çev. M. Beyhan-A. Hacıhasanoğlu, Bilgi Yay., Ankara 1974; *Henry Woods, Türkiye Anıları (Osmanlı Bahriyesinde 40 Yıl) 1869-1909*, Çev. Fahri Çoker, Milliyet Yayınları, İstanbul 1976; *Rifat Uçarol, Bir Osmanlı Paşası ve Dönemi (Gazi Ahmet Muhtar Paşa)*, Milliyet Yay., İstanbul 1976; *Sadrazam Sait Paşa, Anılar*, (Hazırlayan Şemsettin Kutlu), Hürriyet Yay., İstanbul 1977; *İhsan Güneş, Türk Tarihinde İttihat ve Terakki (1889-1918)* Ankara 1977, (Teksir, Hacettepe Üniversitesi'ne Verilmiş Bilim Uzmanlığı Tezi)

Yeni Osmanlılar Kavramı için yine bk. **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi**, Yeni Osmanlılar Maddesi, s. 1698-1703

8. Batıcılık, İslamcılık, Osmanlılık, Türkçülük akımları için bk. *Yusuf Akçora, Üç Tarz-ı Siyaset*, TTK, Ankara 1976; *Tarık Zafer Tunaya, İslamcılık Cereyanı*, İstanbul 1962; *Tarık Zafer Tunaya, Türkiye'nin Siyasal Hayatında Batılılaşma Hareketleri*, İstanbul 1960; *Tarık Zafer Tunaya, Türkiye'nin Siyasal Gelişme Seyri İçinde Jön Türk Hareketinin Fikri Esasları*, Prof. Dr. Tarık Zafer Tunaya, *Amme Hukukumuz Bakımından İkinci Meşrutiyetin Siyasal Tefekküründe Garpcılık Cereyanı*, İÜHF, Cilt 14, Sayı 3-4, 1948, s. 585-630; *Tarık Zafer Tunaya, İkinci Meşrutiyetin Siyasal Tefekküründe, İslamcılık Cereyanı*, İÜHF, Cilt 19, Sayı 3-4; 1954, s. 630-670

Batıcılık, İslamcılık Osmanlılık, Türkçülük kavramları için ayrıca bk. **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi**'nde yer alan çeşitli bölümler; Aydınlar, s. 45-66; Basın, s. 67-132, Batılılaşma, s. 133-152, "Milletler" ve Azınlıklar, s. 995-1024; Milliyetçilik Akımları, s. 1025-1036, Siyasal Akımlar, s. 1381-1420, Yeni Osmanlılar, 1687-1703, Jön Türkler, 831-856

de, Osmanlıcılık cereyanıdır. Osmanlıcılık cereyanı, özellikle milliyetçilik hareketleri karşısında etkin bir silah olarak kullanılmaya başlandı. İslamcılık; milliyetçilik, ulusçuluk kavramı karşısına ümmetçilik kavramını getiriyordu. Bütün İslam ümmetinin bir devlet içinde toplanmasını öngörüyordu. Osmanlıcılık, Panosmanizm ise Osmanlı İmparatorluğu'nu meydana getiren ve adlarına Osmanlı denen bütün halkların, ulusların bir arada, aynı devlet çatısı altında yaşamalarını öngörüyordu. Görüldüğü gibi, Osmanlıcılık veya Panosmanizm de milliyetçilik kavramına karşı vaziyet almaktadır. Çünkü, "Osmanlı olmak" bütün milliyetlerin üzerinde, hepsini bağlayan bir değer, bir statü olarak ortaya atılmaktadır. Bulgarlar, Arnavutlar, Sırp, Hırvatlar vs.... Bulgar, Arnavut, Sırp, Hırvat olmadan önce, Osmanlı olduğuna ve Osmanlıyı savunması gerektiğine göre, birtakım milli duygular köreltilecek ve imparatorluğun bir bütün olarak kalması sağlanacaktır. Böylece, Osmanlıcılık, Panosmanizm cereyanı Hristiyan halkların, imparatorluk bünyesinden ayrılmalara engel olacaktır. Osmanlıcılık akımı geliştiği ve gerekleri yerine getirildiği sürece, milliyetler arasındaki farklar da, gittikçe yok olacak, "Osmanlılık" savunulması gereken bir siyasal değer olarak kalacaktır. İslamcılık akımı birinci plânda, imparatorluk içindeki Müslüman halklar hedef alınarak geliştirildiği halde, Osmanlıcılık, daha çok, Hristiyan halklar göz önüne alınarak geliştiriliyordu. Hristiyan halklar arasında, İslamcılığın doğurduğu tepkiler, Osmanlıcılık içinde eritmeye ve etkisiz hale getirilmeye çalışılıyordu. Demek ki gerek İslamcılık, gerekse Osmanlıcılık evrensel nitelikte

Türkçülük akımı konusunda, şu kitaplara da bakılmalıdır: *David Kushner, Türk Milliyetçiliği'nin Doğuşu (1876-1908)*, Çev. Şevket Serdar Türet, Rekin Ertem, Fahri Erdem, Kervan Yayınları, İstanbul, Ağustos 1979; *Uriel Heyd, Türk Ulusçuluğunun Temelleri*, Çev. Kadir Günay, Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara 1979; *Francois Georjeon, Türk Milliyetçiliği'nin Kökenleri -Yusuf Akçora- (1876-1935)*, Çev. Alev Er, Yurt Yayınları, Ankara 1986; *Yusuf Akçora, Türkçülük, (Türkçülüğün Tarihi Gelişimi)*, Türk Kültürü Yayını, İstanbul 1978, *Yusuf Akçora'nın* bu kitabının farklı bir baskısı için bk. *Yeni Türk Devleti'nin Öncüleri, (1828 yılı yazıları)*, Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara 1981

akımlardır. Her ikisi de milliyetler üzerinde, milliyetleri reddeden akımlardır. Her ikisi de milliyetçiliğin ortaya çıkardığı kopmaları, bağımsızlık duygularını, düşüncelerini ve eylemlerini yok etmeyi amaçlamaktadır. Yalnız, birisi, Müslüman halklar gözönüne alınarak geliştirildiği halde, öteki, daha çok Hıristiyan halklar dikkate alınarak geliştirilmiştir. Fakat her ikisi de, özellikle Balkanlar'daki ulusal bağımsızlık hareketlerinin gelişmesini ve Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılıp bağımsız devletler kurulmasını engelleyememiştir.

Fakat, şunu rahatça söyleyebiliriz: Osmanlıcılık akımı, Türklerde, Türkçülük akımının gelişmesini geciktirmiştir... Başka halkların, başka milletlerin, milli duygularını uyanıtmamak amacıyla Türkler de, uzun süre, Türkçülük yapmaktan kaçınmışlardır. Osmanlıcılık anlayışının, öteki halklardaki milli gelişmeleri önleyemediği, -örneğin, Balkanlardaki gelişmeleri önleyemediği- iyice ortaya çıkınca- Türkçülük akımının gelişmesi de hız kazanmıştır...

II. ERMENİSTAN, KÜRDİSTAN ve ARAP DÜNYASINDAKİ DURUMLAR

İslamcılık cereyanı, İkinci Abdülhamit'in dış politikasında çok önemli bir rol oynamıştır. Abdülhamit'e göre, Osmanlı İmparatorluğu'nu, artık, eskiden olduğu gibi geniş tutmak, bu genişliği korumak mümkün değildir. Hıristiyan halklar, yani Balkanlar'daki Hıristiyan halklar, imparatorluğun bünyesinden yavaş yavaş ayrılmakta ve bağımsız devletlerini kurmaktadır. Bu süreci artık durdurmak mümkün değildir. Osmanlı Devleti'nin, Osmanlı Ordusu'nun bu milliyetçilik hareketleriyle başa çıkması olanaksızdır. Bu bakımdan Osmanlı Devleti, ancak, Müslüman halklar üzerinde siyasal etkinliğini sürdürebilir. Osmanlı Devleti, Müslüman halklar üzerindeki siyasal etkinliğini daha yoğun bir şekilde, daha kapsamlı bir şekilde sürdürmenin yollarını aramaktadır. İkinci Abdülhamit, bunun en geçerli yolu olarak İslamcılık politikasını düşünmüştür. Bu politika, zaman zaman panislamizm olarak görülmüştür. Panislamizm, dünyada yaşayan bütün Müslümanları aynı siyasal otorite altında toplamayı amaç edinmiştir. Hilafet bu amacın gerçekleştirilmesinde son derece önemli bir kurumdur. Hilafet, Osmanlı

Padîşahî'nin kişiliğinde kurumlaştığı için Osmanlıların, Panislamist politikayı izlemelerinin ve gerçekleştirme olanaklarının daha fazla olduğu düşünülmüştür. Fakat, bu politika-
nın uygulanmasında, büyük sorunla karşılaşmıştır.

Cezayir ve Tunus, İkinci Abdülhamit'in, Padîşah olmasından önce zaten kaybedilmiştir. Mısır'da Mehmet Ali Paşa, imparatorluğa karşı, fırsat buldukça başkaldırmaktadır. İmparatorluğu çok güç durumlarda bırakmaktadır. Mehmet Ali Paşa'dan sonra gelenler de bu düşüncelerini ve eylemlerini sürdürmüşler, giderek Osmanlı Devleti'nden geniş bir mali ve idari özerklik elde etmişlerdir. Mısır, 1882'de tümüyle elden çıkmıştır. İngiltere'nin sömürge imparatorluğuna katılmıştır. Arap yarımadasında, özellikle Hicaz yolu üzerinde, Osmanlı Devleti'ne karşı zaman zaman ayaklanmalar olmaktadır. Ayaklananlar, Arabistan'da geniş bir alanı kontrol ettikleri gibi Hicaz yolunu da kapatmaktadırlar.⁹ Suriye'de birçok karışıklıklar çıkmakta ve Osmanlı Devleti'ni çok zor durumlar karşısında bırakmaktadır.¹⁰ Görünen odur ki, Arapları da Osmanlı Devleti'nin sınırları içinde tutmak kolay olmayacaktır. Bütün bunlara rağmen Osmanlı diplomasisi, başlıca iki alan üzerinde, çok büyük bir hassasiyetle durmaktadır. Bu iki alan Kürdistan ve Ermenistan'dır.

Avrupa'da durmadan toprak kaybeden ve Balkanlar'da tutunamayacağını anlayan Osmanlı Devleti, Anadolu'da, Kürdistan'da ve Ermenistan'da daha iyi tutunabilmek için çok önemli girişimlerde bulunmaya başladı. Kürdistan, 19. yüzyıl başına kadar, Osmanlı İmparatorluğu'na karşı kısmen özerk olan durumunu kazanmıştı. O zamana kadar, Kürdistan'da, Kürt hükümetleri, Kürt sancakları, Osmanlı sancakları diye anılan idari birimleri vardı. 19. yüzyılın başlarından itibaren, alınan özerkliklerine son verilerek, o bölgeler devletin bünyesine organik olarak alınmak isteniyordu. Kürdistan'daki bu yapıların, Osmanlı Devleti'nin bünyesinde

9. bk. Dipnotu (1) numarada gösterilen kaynaklar ve: *İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Mekke-i Mükerrerme Emirleri*, TTK, Ankara 1972; Ayrıca bk. *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, Vehhâbilik maddesi, s. 986-987;

10. bk. *Halûk Ülman, 1860-1861 Suriye Buhranı*, SBF, Ankara 1966

eritilmek istenmesi başlıca iki yeni düzenlemeyi gerekli kılmaktaydı. Birincisi, Kürdistan'dan vergi almak, ikincisi asker almak... Balkanlar'da gittikçe kaybeden Osmanlı Devleti, Kürdistan'da bu tür siyasal ve ekonomik düzenlemeleri yapmakta ve uygulamakta gecikmedi. Fakat, Osmanlı Devleti'nin bu tür girişimlerine karşı, Kürdistan'da, çok derin, çok yoğun tepkiler oluştu. 19. yüzyılın başından beri, Kürdistan'da, Osmanlı Devleti'ne karşı düzenlenen başkaldırıların temelinde bu protestolar yatmaktadır.

Gerçekten, bütün 19. yüzyıl boyunca, Kürdistan'da, Osmanlı Devleti'ne karşı, başkaldırı hareketleri vardır. 1788-1806 yılları arasında, Abdurrahman Paşa, Babani, Süleymaniye'de, Osmanlılara karşı çok çetin savaşlar vermiştir. 1812 yılında, Ahmet Paşa Babani'nin, yine, bölgenin özerkliğini korumak için Süleymaniye'de yaptığı savaşlar Bağdat'a kadar uzanmıştır. 1820'de Zaza Kürt Aşiretleri'nin yaptığı savaşlar Sivas'a kadar dayanmıştır. Kürdistan ve çeşitli bölgelerinde, daha sonraki yıllarda, çeşitli direnmeler olmuştur. 1825-1829 yılları arasında Muhammed Paşa Babani'ye bağlı Kürtler, Hakkâri, Revanduz ve Turabıdın bölgelerinde sürekli olarak ayaklanma halindedirler. 1830-1833 yılları arasında, Sincar Dağı'nda yine aynı türden hareketler vardır. 1834 yılında, Bitlis'te, Bitlis Emiri Şeref Han, bölgenin özerkliğini korumak için, Osmanlı orduları ile çok kanlı savaşlara girmiştir. Demek ki, Balkanlar'daki milliyetçilik hareketleri, Yunan ve Sırp isyanları sırasında, Osmanlı-Mısır (Mehmet Ali Paşa) savaşları sırasında, Kürdistan'da, çeşitli boyutlarda direnmeler vardır. Osmanlı İmparatorluğu'na karşı özerklikleri derece derece değişen Kürtler, siyasal, toplumsal ve ekonomik yapıları, özerkliklerini korumak, yani Osmanlı'ya on kez vergi vermemek için başkaldırma eylemlerine girişmek zorunda kalmışlardır...

1840-1846 yılları arasında, Emir Bedirhan, Cizre'de, Botan ve çevresini kontrol altına alarak Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılmak istedi. Kendi adına hutbe okuttu, para bastırdı. Van, Savuçbulak, Revanduz, Musul, Sincar, Siirt, Viranşehir, Siverek ve Diyarbakır'a kadar emirliğini genişletti. Fakat, İngiltere, Fransa ve Rus hükümetleri'nin Osmanlı İmparatorluğu'ndan yana politikaları ve Kürtlerin kendi ara-

larındaki bölünmeler, ihanetler yenilgiyi getirmiştir. 1853-1856 arasında, Yezdan Şêr'e bağlı kuvvetler Hakkâri ve Botan'da ayaklandılar. Bitlis, Musul, Van, Bağdat arasındaki bölgeyi ele geçirdiler. Fakat İngiltere'nin Osmanlı'dan yana tavır takınmaları sonucu, Yezdan Şêr, İngiltere konsolosluğu tarafından yakalandı ve Osmanlılara teslim edildi. Görüldüğü gibi, Kırım Savaşı diye bilinen Osmanlı-Rus Savaşı sırasında, Kürtler de direnme sürecine girmişlerdir. Kürt direnmelerine karşı, Osmanlı Devleti'ni yine İngiltere korumuştur.

1860 yıllarından itibaren, özellikle Dersim'e, Osmanlı Orduları, sürekli akınlara başlamışlardır. Osmanlı Ordusu Dersim'e bir türlü girememektedir. 1877-1878'de, Dersim'e, yine, Osmanlı Orduları taarruz halindedir. 1879'da, Cizre'de, Bedirhanilerin, yine Osmanlı Devleti'ne karşı özerkliklerini koruma ve sürdürme mücadelesine girdiklerine şahit olmaktadır.

19. asrın önemli Kürt ayaklanmalarından biri de, kuşkusuz ki, Şeyh Ubeydullah Nehri'nin, 1881'de, Şemdinan'da başlattığı ayaklanmadır. Şeyh Ubeydullah Nehri'nin bağımsız Kürdistan talebiyle ortaya çıkan bu hareketi, hem İran'a, hem de Osmanlı Devleti'ne yönelmiştir. İran İmparatorluğu'nun ve Osmanlı İmparatorluğu'nun denetimleri altında bulunan Kürdistan topraklarının ve buralarda yaşayan Kürtlerin birleştirilmesini amaçlamaktadır. Bu bakımdan millî bir niteliği olduğu açıktır. Fakat daha önceki Kürt ayaklanmalarında olduğu gibi, burada da İngiltere, Fransa ve Rusya Osmanlı taraftarı, Kürt aleyhtarı bir politika izlemişlerdir. Kürtlerin karşısında, İran'ı ve Osmanlı'yı desteklemişler, Kürt ayaklanmasının boğulmasını sağlamışlardır. Bu ayaklanmadan hemen sonra, İngiltere'nin Mısır'ı işgal edip kendi sömürge imparatorluğuna katması son derece ilgi çekici bir durumdur. Bu iki olgu arasında, elbette, önemli bir bağ vardır. Kürtlerin yenilmesi ve Kürdistan hareketinin başarısızlığa uğraması için Osmanlı Devleti'ne her türlü yardımı yapan, Rusya'nın ve Fransa'nın yardımlarını da sağlayan İngiltere'nin, bundan hemen sonra, Mısır'da hak iddia etmeye başlaması ve Osmanlı Devleti'nin de buna göz yumması, bu yardımların karşılığı olarak değerlendirilebilir... Yine aynı

dönemde, Fransa da Tunus'u işgal etmiştir. Bu da ayrı çerçeve içinde değerlendirilmelidir.¹¹

19. yüzyılda, Osmanlı Devleti ile Kürtler arasında cereyan eden savaşların çok kanlı olduğunu, Mareşal Moltke anılarını yazdığı mektuplarında, ayrıntılarıyla anlatmaktadır. Osmanlı Ordusu'nun modernleştirilmesi için Rusya'dan getirilen Moltke, bir aralık Kürdistan'a da gitmiştir. Mektuplarının, yani anılarının bir kısmı, Kürdistan'a yaptığı seferle ilgili olup 1835-1839 yıllarını kapsamaktadır.¹²

Osmanlı Devleti'nin, özellikle İkinci Abdülhamit'in, önem verdiği ikinci alan da, Ermenistan idi. Ermenistan toprakları, genel olarak, Kürdistan topraklarının kuzeyinde yer alıyordu. İlk çağlarda bağımsız krallıklar halinde yaşayan Ermeniler, Osmanlı İmparatorluğu döneminde önce Osmanlılar ve İran arasında bölündüler. Daha sonra, Rusya'nın, Kafkasya'yı ve Ermenistan'ın bir kısmını istila ettiği andan itibaren de Osmanlı, İran ve Çarlık Rusyası arasında bölünmüş vaziyette yaşadılar. 19. yüzyılın ilk yarısında, İran ve Rusya arasında uzun süren savaşlar oldu. Bu savaşlar sonunda, 1828'de yapılan Türkmençay Antlaşması ile İran, denetimi altında tuttuğu Ermenistan'ın büyük bir kısmını daha Rusya'ya devretmek zorunda kaldı. Böylece, Ermenistan sorunu, 19. yüzyılın ikinci yarısına doğru Osmanlı İmparatorluğu ile Rus İmparatorluğu arasında bir sorun olarak gelişti.

Gerek Osmanlı İmparatorluğu sınırları içinde, gerek Rus

11. 19. yüzyıldaki Kürt isyanları için bk. *Basil Nikitin, Kürtler*, Cilt 2, Tarihi ve Sosyolojik İnceleme, Çeviren H.D ve A.S., Özgürlük Yolu Yay., İstanbul 1978, s. 30-36; *Minorski, Kürtler*, Komal Yay., İstanbul 1977, s. 12-31, *Nuri Dersimi, Kürdistan Tarihinde Dersim*, Ani Matbaası, Halep 1952, s. 75-92; *Halfin, 19. Yüzyıl'da Kürdistan Üzerinde Mücadele*, Komal Yay., Ankara 1976, *Minorski, Kürtler*, İslam Ansiklopedisi, Cilt 6, s. 1089-1114; *Cellel Cellil, 19. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğunda Kürtler*, Rusça'dan Çeviren Mehmet Demir, Öz-Ge Yayınevi, Ankara, Şubat 1992; *Martin Van Bruinessen, Ağa, Şeyh ve Devlet, Kürdistan'ın Sosyal ve Politik Örgütlenmesi*, Çeviren Remziye Arslan, Öz-Ge Yayınevi, Ankara 1992.

12. *Moltke, Türkiyedeki Durum ve Olaylar Üzerine Mektuplar*, Çev. Hayrullah Örs, İş Bankası Yay., Ankara 1860, s. 160 vd.

İmparatorluğu sınırları içinde, gerekse İran İmparatorluğu sınırları içinde bulunan Ermeniler, ulusal özelliklerini hiçbir zaman kaybetmediler. Hristiyan dininden olmaları, Osmanlılar tarafından asimile olmalarını engelledi. Ermeni kilisesi Ermeni milliyetçiliğinin gelişmesinde çok büyük rol oynadı. Halbuki, Kürtlerin, Türklerle aynı dinden olmaları, Kürtlerin, egemen millet tarafından asimile edilmesinde çok büyük rol oynamıştır. Ermenistan'daki milliyetçi duygu ve düşünceler, giderek milliyetçi hareketlere paralel olarak gelişti. Balkanlar'da, Sırbistan, Yunanistan, Eflâk ve Boğdan'da, Girit'te, Mora'da, milliyetçi duygu ve düşünceler, milliyetçi hareketler gelişirken, Ermenistan'da da bu tür hareketler görülmeye başladı. Özellikle Rumların milliyetçi eylemleri, Ermenileri çok yakından etkiliyordu. Demek ki, 1789 Fransız Devrimi'nin getirdiği birtakım duygu ve düşünceler, Balkanlar'a nazaran çok daha uzak bir bölgede bulunmasına rağmen, Ermenileri etkilemekten de geri kalmadı. Ermeni milliyetçiliği, din etkeninden dolayı, Osmanlı İmparatorluğu'nda, Rusya'dakine nazaran, çok daha etkin bir şekilde geliyordu. Çarlık Rusyası'ndaki egemen din ve Ermenilerin dini Hristiyanlık olduğu için böyle bir özellik, orada, Ermeni milliyetçiliğinin gelişmesine engel olabilmektedir. Her ne kadar Ruslar ve Ermeniler, Hristiyanlık içinde farklı kiliselere bağlı iseler de temeldeki aynılığın önemli olduğu kuşkusuzdur. Ermenilerin Ruslaşması bir siyasal süreç olarak görülebilmektedir. Öte yandan, Ruslaştırma bakımından, Çarlık Rusyası'nın aldığı ve uyguladığı tedbirler çok daha ağır ve baskıcıdır. Halbuki Osmanlı Devleti'nde, Ermeniler üzerinde bu kadar ağır baskılar yoktu.

Osmanlı İmparatorluğu'nda, 18. yüzyılda bile bağımsız Ermenistan yaratılması konusunda birtakım girişimler olmasına rağmen, esas canlılık 1839 yılında, Gülhane Hatt-ı Hümayunu, yani Tanzimat Fermanı'nın yayınlanmasından sonradır. Müslümanlar ile Hristiyanlar arasında siyasal, toplumsal, dinsel, ekonomik açılardan getirilen eşitlik, özgürlük, can, mal ve mülkiyete getirilen garantiler Ermeni toplumunda derin yankılar uyandırdı. Ermeniler, bu olanaklardan yararlanmak için büyük gayret gösterdiler. Ermenice olarak yayınlanan kitap, dergi ve gazete yayınlarına hız verildi. Fakat Ermeniler arasında, "Milletler Cemiyeti" adı verilen

bir cemiyet kuruldu. 1846 yılında kurulan bu cemiyete, sadece, Ermeniler üye olabiliyorlardı. 1853'de, İstanbul'da Ermeni Anayasası ilan edildi. Bu anayasaya göre kurulan Ermeni Meclisi de ilk olarak 1860 yılında, yine İstanbul'da toplandı.

Ermenilerin amacı, Bağımsız Ermenistan kurmaktı. Fakat Ermenistan topraklarının, Osmanlı, Rus ve İran İmparatorlukları arasında bölünmesi ve Ermeni ulusu üzerinde uygulanan böl-yönet politikası, böyle bir amacın gerçekleşmesini engelliyordu. Bu bölünme etkeni, Ermeni milliyetçiliğinin kaypak bir düzeyde gelişmesi sonucunu doğuruyordu. Ermeniler, zaman zaman Rus Çarlarına müracaat edip, "Ermenilere baskı yapıyor, bizi baskıdan kurtarınız" diyerek Osmanlıları, Osmanlı Padişahını şikayet ediyorlardı. Zaman zaman da bunun tam tersini yapıyorlardı. Çarların, Kafkasya'nın güneyinde, Rus İmparatorluğu içinde yaşayan Ermenilere ağır baskılar uyguladıklarını dile getirerek Osmanlı Padişahı'nın yardımını istiyorlardı. Bu iki devlet de, kendi çıkarları elverdiği ölçüde, bu şikayetlerle ilgileniyorlardı. Örneğin Rusya, 1867 yılında, Osmanlı Devleti'ne bir muhtıra verdi. Bu muhtırada, 1839 Tanzimat Fermanı ve 1856 Islahat Fermanı gereğince, Ermenistan'da hemen ıslahat yapılmasına girişilmesi isteniyordu. Bu arada, Ermeniler sık sık İngiltere'ye, İngiliz Kraliçesi'ne de başvurarak, Bağımsız Ermenistan kurulması ve Ermeni ulusunun kurtarılması için yardımlarını istiyorlardı. İngiltere de, özellikle Osmanlı Devleti'ne baskılar yaparak, Ermenistan'da derhal ıslahat yapılmasını istiyordu.¹³

Osmanlı İmparatorluğu'nun gittikçe zayıflaması, 19. yüzyılın ortalarından itibaren Çarlık Rusyası ve İngiltere arasında önemli bir sorun olmaya başladı. Fransa da kutsal yerler, Filistin, Lübnan sorunlarından dolayı Osmanlı İmparatorluğu'nun içişlerine karışma fırsatını buluyordu. Rusya ile İngiltere arasındaki siyasal ve ekonomik denge Osmanlı İmparatorluğu'nun bölüşülmesine engel oluyordu. Örneğin Ruslarla, 1833'de, Birinci Mehmet Ali Paşa İsyanından he-

13. Ermeni sorunu hakkında bk. *Esat Uras, Tarlıhte Ermeniler ve Ermeni Meselesi*, İstanbul 1950, İkinci baskı için bk. Belge Yayınları, İstanbul 1976, s. 149 vd.

men sonra yapılan anlaşmada, Çanakkale ve İstanbul Boğazları ve Osmanlı İmparatorluğu'nun bütünlüğü garanti altına alınıyordu. 1851 yılında Çar Birinci Nikola, Osmanlı Devleti'ni "Hasta Adam" olarak ilan etti. Çar'ın Osmanlı Devleti'nin paylaşılması konusundaki önerisi İngiltere tarafından kabul edilmedi. İngiltere, Hasta Adam'ın tedavi edilmesi yolunda öneriler ileri sürüyordu. Gerçekten, İngiliz politikası, 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünün korunması yönünde olmuştur. İngiltere'nin bu tavrının başlıca iki nedeni vardır. Bunlardan birincisi Boğazlar, ikincisi Ermenistan ve Kürdistan sorunlarıyla ilgilidir. İngiltere'nin en önemli amacı, Boğazların, Rusya'nın denetimine geçmemesini sağlamak idi. Rusya'ya çok yakın olan, üstelik Karadeniz dolayısıyla Rusya ile daha çok ilgisi olan Boğazları tek başına yönetmeyi ise göze alamıyordu. Bu durumda en iyi yol, Boğazların Osmanlı Devleti'nin denetiminde kalmasını sağlamaktı. Boğazların statüsünün değişmesini engellemekti.

Ermenistan'ın İngiltere bakımından önemliyse şuradan ileri geliyordu: İngiltere'nin Asya ile ticareti, başlıca iki koldan sağlanıyordu. Birincisi, Hindistan, İndus yolu, ikincisi ise Karadeniz yolu idi. İstanbul'a kadar gelen İngiliz malları, oradan Trabzon'a taşınıyordu. Oradan da Ermenistan ve Kürdistan yoluyla (Dicle-Fırat) İran'a, Asya'nın iç kesimlerine ulaştırılıyordu. Ermenistan alan olarak önemliydi. Bunun dışında Ermeni tacirleri İngiltere'nin ticaretinde çok önemli roller oynuyorlardı. İngilizler, bu ticaret yolu üzerinde, önemle, dikkatle duruyorlardı. Çünkü, 19. yüzyılın ortalarından itibaren İngiliz sanayi büyük bir gelişme gösterdi. Sömürgelerden elde edilen hammadde, durmadan yenilenen ve geliştirilen teknolojilerle mamul madde haline getiriliyordu. İşte, günden güne artan bu üretim, malların pazarlanmasını ve pazarın genişletilmesini, yeni yeni pazarlar bulunmasını gerektiriyordu. Karadeniz ticaret yolu, Anadolu, Ermenistan ve Kürdistan pazarlarının denetimini sağladığı gibi, bunlardan çok daha önemli olarak Asya ticareti konusunda da çok önemli bir yoldu. Öte yandan, özellikle Kürdistan alanının denetlenmesi, çok önemli bir sömürge olan Hindistan yolunun güvenliğini de garanti altına alıyordu. Ticaret sermayesinin gelişmesi, Ermenistan'da kapitalist

ilişkileri hızla geliştiriyordu. Çok yerde, Kürtler ve Ermeniler iç içe veya yanyana yaşıyorlardı. Fakat Kürtler daha çok çobanlık, Ermeniler ise ticaret ve ufak-tefek sanayi işleriyle meşgul oluyorlardı. Kapitalist ilişkilerin hızlanması milliyetçiliği daha çok artırıyordu. Yabancı dil öğrenen, Batı'nın eğitim kurumlarında okuyan, Batı'nın değerlerini benimseyen, Batı'yla sıkı ilişkilere giren Ermenilerin sayısı büyük bir hızla artıyordu.

Bu durumlarda, Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak bütünlüğünü korumak İngiltere için yine önemliydi. Çünkü bir bölünme sırasında, daha çok Rus etkisi altında kalabilecek bir Ermenistan, İngiliz çıkarları için son derece sakıncalıydı. Bu, Karadeniz ticaret yolunun kapanması anlamına gelebilirdi. O halde, İngiltere için en geçerli yol, bağımsız Ermenistan projesini savunmaktan çok, Ermenistan'da ıslahat yapılması için Osmanlı Devleti'ne baskı yapmaktır. Ermenistan'ın bağımsızlığını savunmayan İngiltere'nin, Rusya ile iyi ilişkiler kurması ve geliştirmesi de olanaklı oluyordu. Bağımsız bir Ermenistan kurulması Osmanlı Devleti'ni zayıflatacağı gibi, Rusya'nın tepkilerini de getirebilirdi. Zayıflayan Osmanlı Devleti'nin ise Boğazlar'ı, Kürdistan'ı, Irak'ı denetleme olanakları ortadan kalkıyordu. Demek ki, İngiltere, 19. yüzyıl boyunca, Balkanlar'daki milliyetçilik hareketlerini desteklediği, Kuzey Afrika ülkelerinin Osmanlı İmparatorluğu'ndan kopmalarını teşvik ettiği halde, Anadolu'da, Ermenistan'da, Kürdistan'da, Irak'ta, Boğazlar konusunda böyle düşünmüyordu. Bu konularda, Osmanlı Devleti'nin güçlü olup, bu alanları güçlü bir şekilde kontrol etmesini istiyordu. Osmanlı Devleti'ne karşı Kürdistan'da meydana gelen başkaldırıların İngilizlerin yardımıyla başlatılması bunun en ilginç örnekleridir. Rusya'nın politikası da budur. Balkanlar'daki milliyetçilik hareketleri tamamen desteklenmiş, fakat Kürdistan ve Ermenistan sorunlarında Osmanlı Devleti'yle işbirliği yapılmıştır. Rusya ve İngiltere arasındaki bu denge politikası, Kürdistan'ın ve Ermenistan'ın Osmanlı İmparatorluğu'nun sınırları içinde kalmasını getirmiştir, bu, ülkenin bağımsız devletler oluşturmaya karşı çıkmayı gerektirmiştir.

Marx ve Engels, 1853-1856 yılları arasında New York

Daily Tribun'e yazdıkları yazılarda, Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak bütünlüğünün korunması konusunda dikkatle ve özenle durmuşlardır. Marx ve Engels'e göre Avrupa'da başlıca iki kamp vardır. Birisi, mutlakiyetçi monarşinin egemen olduğu Rus İmparatorluğu ve O'nun çevresinde meydana gelen kamp, öteki, demokrasinin ve liberalizmin hakim olduğu kamp. İngiltere bu ikinci kampta yer alıyordu. Mutlakiyetin, yani Rus İmparatorluğu'nun güçlenmesi ve genişlemesi, gericiğin güçlenmesi ve genişlemesi anlamına gelmektedir. Rusya'nın kaybetmesi bu ilericiğin ve demokrasilerin güçlenmesi anlamına gelmektedir. Bu bakımdan Marx ve Engels, Osmanlı-Rus Savaşları sırasında, daima, Osmanlı İmparatorluğu'ndan yana tavır takınmışlardır. Kuşkusuz Osmanlı İmparatorluğu da, mutlakiyet temelleri üzerinde yükselmektedir. Fakat Rusya'da mutlakiyet, çok daha gerici, baskıcı, despot bir özde ve biçimde gelişmektedir. Bu bakımdan, Marx ve Engels.sözü edilen yazılarında, Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünün korunması konusunda, İngiltere'nin yardımını önermiştir ve İngiltere'nin, özellikle Osmanlı-Rus Savaşları sırasında, Osmanlı Devleti'ne yardıma yanaşmama siyaseti izlemesini şiddetle eleştirmişlerdir. Bu yazılarda, özellikle, Engels'in yazılarında, Kürtlerin, Arapların, Çerkeslerin tarihin öznesi olarak değil, malzemesi olarak ele alındıkları büyük bir gerçektir. Bu konu, Engels'in tarihsiz halklar teorisiyle yakından ilgilidir. Bu düşünceler ve bu düşüncelerin eleştirileri ileride ele alınacaktır.¹⁴

Ermeniler, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda, Rusya taraftarı bir politika izlemişlerdir. Savaş sonunda imzalanan Ayestefanos ve Berlin Antlaşmaları'nda, Ermenistan sorununun, önemli bir sorun olarak ele alınmasını sağlamaya çalışmışlardır. Bu noktada, Ermeni milliyetçiliğinin gelişmesinde önemli olan bir etkenin açıklanmasında yarar vardır. Ermenistan, Osmanlı, Rus ve İran İmparatorlukları arasında bölünmüştür. Ermenistan politikasıysa Rusya'nın, Osmanlı Devleti'nin ve İran'ın çıkarlarına göre düzenlenmektedir. Bu politikalar, Ermenilerin esnek bir politika izlemelerini gerekli

14. Sözü edilen yazılar için bk. *Marx-Engels, Doğu Sorunu (Türkiye)*, Çev. Yurdakul Fincancı, Sol Yayınları, Ankara 1977

kılıyordu. Fakat Ermeniler, bu esnek politikalarına temel etken olarak bağınaz bir Kürt ve Çerkes düşmanlığı ve özellikle Kürt düşmanlığı kattılar. Ermeniler gerek Osmanlı Padişahı'na gerek Rus Çarı'na gerek, İngiliz Kralı'na veya Kraliçesi'ne korunmaları için müracaat ederlerken, daima Kürtlerden ve Çerkeslerden şikayetçi olmuşlardır. Kürtler için "vahşi millet", "düzenli bir halk sayılmayacak Kürtler", "Ermeniler üzerindeki musibet", "kaba, adı Kürtler", "haydutlar, eşkıyalar", "vahşiler sürüsü" ibarelerini sık sık kullanmışlardır. Çerkesler için de aşağı-yukarı aynı şeyleri söylemişlerdir. Hazırladıkları Ermeni anayasası projesinde, "Kürtler ve Çerkesler hariç olmak üzere herkes vatandaş" ibaresini kullanmışlardır. Çeşitli siyasal otoriteler yazdıkları yazılarda bu ibareleri, benzer ibareleri arka arkaya kullanmışlardır. İnsan bu tür belgeleri, bu tür suçlamaları okuduğu zaman Kürtlerin egemen ulus, Ermenilerin de ezilen ulus olduğu sonucuna varıyor. Sanki, Ermenileri ezen Osmanlı yönetimi değil de Kürtler... Halbuki, Osmanlı İmparatorluğu'nda egemen unsur Türkler idi. Gerek Ermeniler, gerek Kürtler, gerekse ötekiler ezilen ulus durumundaydılar. Ermeniler 19. yüzyıl içinde, siyasal hareketlerinde, bu durumu kati suretle göz önüne almadılar. Zaman zaman İngilizlere, Osmanlılara ve Çarlara sundukları ıslahat projelerinde, nüfus sayımları bölümünde, Kürtlerin, adam yerine konup sayılmaması gerektiğini ısrarla vurguladılar. Örneğin Ağrı, Eleşkirt gibi yerlerde "Kürtler çoğunluğu teşkil ettikleri için istatistiklere bakılmamalıdır, sadece Ermeniler sayılmalıdır" önerisini getirdiler. Ve Ermenistan ıslahat projelerinin temelini oluşturan nüfus sayımlarını bu şekilde gerçekleştirdiler.¹⁵ Ermenilerin, Kürtlere karşı düşmanca tavırları çok küçük bir-iki istisna dışında, Birinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar sürdü. Ermeniler, bağımsızlıklarını, fiili olarak Osmanlı Devleti'nden veya Rus İmparatorluğu'ndan alacaklardı. Fakat resmi metinlerde, çeşitli raporlarda, suçladıkları hep Kürtler, Çerkesler... özellikle Kürtler oldu. Ermeni hareketinin başarısızlığının bir nedeninin de burada yattığını belirterek bu konuyu geçelim.

Ermenilerin, Kürtlerin, Çerkeslerin vs. ortak bir kaderle-

ri var. Bu halk, tarihinin belirli bir döneminde, bölünmeye, parçalanmaya ve paylaşılmaya uğruyorsa, böl-yönet politikalarının hedefi oluyorsa, bu halk büyük bir felâkete uğramış demektir. Hele, bu bölünmenin, parçalanmanın ve paylaşılmanın o halkın, o ulusun devletleşmeden, henüz devletini kurmadan önceki bir aşamada gerçekleşmesi, o halka büyük bir yıkım getirmektedir. Halkın, ulusun beyını dağılmış, iskeleti parçalanmış demektir. Böyle bir felakete uğramış bir halkın bir daha kendine gelmesi, derlenip toparlanması, ayağa kalkması çok zor olmaktadır. Bu, bölünen, parçalanan ve paylaşılan halkların, ülkelerin ortak bir kaderidir... Böyle bir felâketin üstesinden gelmenin en önemli yolu, bölünme, parçalanma ve paylaşılma konularında, yoğun bir tarih bilincine, toplum bilincine sahip olmaktır. Bu, başta, benzer felâketlere uğramış halkların dayanışmalarını gerekli kılmaktadır. Bu konularla ilgili toplum bilinci ve tarih bilinci ne kadar yüksekse, dayanışma da o kadar sağlıklı olmaktadır. Benzer yıkımların üstesinden gelebilecek en önemli süreç de, bu dayanışmanın sağlıklı bir şekilde gelişiyor olmasıdır. Bu sürecin sanıldığı kadar kolay işleyemeyeceği açıktır... İşte, sürecin işlemesini kolaylaştıracak en önemli etken, yukarıda vurgulamaya çalıştığımız, toplum bilincinin ve tarih bilincinin yoğunluğudur. Bölünmenin, parçalanmanın ve paylaşılmanın nedenleri nedir? Nasıl düşünülmüş, nasıl uygulanmıştır? Ne gibi sonuçlar ortaya çıkarmıştır? Bu politika, neden hükümsüz bırakılamamıştır? vs...

Biz yine, Ermenilerin özel sorunlarına dönelim: Yukarıda belirtilen bütün bu gelişmelere rağmen ne Ayestefanos Antlaşması'nda (3 Mart 1878), ne de Berlin Antlaşması'nda (13 Temmuz 1878) Ermeniler, aradıklarını bulamamışlardır... Bu antlaşmalara ilişkin oturumlarda, isteklerini kabul ettirememişlerdir. Ayestefanos Antlaşması'nda, Bab-ı Ali, Rusya'ya, Ermenileri, Kürtlerin ve Çerkeslerin saldırılarına karşı korumayı taahhüt etmiştir. Rusya ile Osmanlı Devleti arasında yapılan Ayestefanos Antlaşması'nın getirdiği birçok hükümleri İngiltere ve Avusturya tanımadılar. Zira bu antlaşma, Osmanlı Devleti'nin kısa bir sürede dağılmasını sağlayacaktı. Antlaşma, Osmanlı Devleti üzerinde, Rus nüfuzunu artıracak hükümlerle doluydu. Bu bakımdan, bunların

da katılmasıyla, Berlin Antlaşması denilen yeni bir antlaşma imzalandı. Bu yeni antlaşmada, Avrupa devletleri, Osmanlı Devleti'ne, Çerkes ve Kürt saldırıları karşısında, Ermenilerin korunacağına dair garanti verdirdiler. En azından, Ermenistan'ın bağımsızlığı konusunda dikkate değer adımlar atılmasını bekleyen Ermenilerin, bu tür garantiler ile avunamayacakları kuşkusuzdur.

İşte, İkinci Abdülhamit döneminin ilk zamanlarında, Ermenistan'da ve Kürdistan'da durum kısaca böyleydi. 1880-1881 yılındaki, Şeyh Ubeydullah Nehri'nin Bağımsız Kürdistan amaçlayan hareketi, Osmanlı Devleti için üzerinde dikkatle durulması gereken bir mesaj oldu. Öte yandan, Ermenistan'da da örgütlenmeler gittikçe yoğunlaşıyordu. Ermeniler, hem milliyetçi duygu ve düşüncelerle, hem de maddi olarak silahlanıyorlardı. 1890 yılındaysa, Kafkasya'da Taşnak Komitesi kuruldu. Taşnak Komitesi'nin programı için "milliyetçi" deniyordu. Bu programın fanatik milliyetçi özler taşıdığı da söyleniyordu. "Kürtlere karşı silahlan", "Kürtlere, Türklere ölüm..." gibi bazı öneriler de içeriyordu. Ve 20 Haziran 1890'da, Ermeniler Erzurum'da ayaklandılar. Bu, Osmanlı Devleti'ne karşı ilk Ermeni başkaldırması idi ve Osmanlıları çok büyük endişelere sevketti. Balkanlar'da tutunamayacağını, Arap dünyası üzerindeki hak ve çıkarlarını sürdüremeyeceğini iyice anlayan Sultan Abdülhamit, Ermenistan ve Kürdistan üzerinde duruyordu. Daha çok da Ermenistan üzerinde duruyordu. Kürdistan'ı ise zaten kendisinin bir mülkü sayıyordu. Osmanlı Devleti'nin egemen dini ile Kürtlerin dininin aynı olması, Abdülhamit'in böyle bir sonuca varmasını kolaylaştırıyordu. Sultan Abdülhamit şöyle diyordu: Yunanistan'ın, Bulgaristan'ın, Sırbistan'ın, Eflâk-Boğdan'ın, Mısır'ın Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılması, bizim kolumuzu kırabilir. Fakat Ermenistan'ı Osmanlı Devleti'nden koparmaya çalışmak, Osmanlı'nın kalbini koparıp almak gibi bir şeydir... Bu bakımdan Osmanlı Devleti, Ermenistan konusunda, Rusya'dan ve İngiltere'den gelen ıslahat isteklerini, dikkate almakla beraber, bunun, kesinlikle Osmanlı Devleti'nin denetimi altında yürütülmesi için çaba harcıyordu. Ermeniler, ıslahat kapsamına Erzurum, Bitlis, Van, Sivas dışında kalan Harput illerini alıyorlardı. Kars ve Ağrı, o sıralarda, Rusya'nın işgali altındaydı.

İşte, bu koşullarda, Hamidiye Alayları'nın gündeme geldiğini görüyoruz. Hem Kürtlerin sık sık başkaldırımlarının sonucu ve bu başkaldırıların devleti tehdit edici boyutlara ulaşmasından, hem de Ermenistan'da gelişen milliyetçilik hareketlerinden rahatsızlık duyan Osmanlı Devleti, bu süreçleri, Hamidiye Alayları kurarak önlemeye çalıştı. Hamidiye Alayları, 1891 yılında, Sultan İkinci Abdülhamit tarafından kuruldu. 36 adet idi. Kürt Emirleri, alaylar biçiminde örgütlendiriliyordu. Ve Hamidiye Alayları, Osmanlı Ordusu'na katılıyordu. Aşiret reisleri alay komutanı oluyor, Paşalık, Kaymakamlık unvanları alıyorlardı. Yalnız, bu unvanları, sadece kendi aşiretleri içinde geçerliydi. Hamidiye Alayları adını alan Kürt aşiret alayları, daha çok Kuzey Kürdistan'da kuruldu. Van, Ağrı, Bingöl, Hınıs, Tekman, Patnos, Malazgirt, Varto, Bulanık, Kanlıova, Karayazı, Eleşkirt, Viranşehir, Urfa, Suruç... bölgelerinde oturan aşiretlerden teşkil edildi. Bu bölgelerde, Hayderan (Van-Patnos), Hase-nan (Malazgirt-Erciş), Cibran (Bingöl-Bulanık), Zirkan (Hınıs-Tekman-Karayazı), Sipkan (Eleşkirt), Zilan (Doğubeyazıt), Milan (Viranşehir-Urfa-Suruç) vs. aşiretleri oturuyordu. Görüldüğü gibi, Hamidiye Alayları, daha çok Kürtlerle Ermenilerin iç içe veya yanyana oturduğu bölgelerde kuruldu. Örneğin Kürtlerin daha yoğun olarak yaşadıkları fakat Ermenilerin çok az olduğu Musul, Süleymaniye... gibi Güney Kürdistan eyaletlerinde, Hamidiye Alayları kurulmadı... Bundan da şöyle bir sonuç çıkar: Osmanlı Devleti, Kürtlerle Ermenileri birbirleriyle vuruşturarak, her iki milletin muhtemel milliyetçi hareketlerinin önüne geçmeye, bunların getireceği tehlikeleri etkisiz hale getirmeye çalışmaktadır. Öte yandan, Hamidiye Alayları'nın sadece Sünni Kürtler arasında kurulmasına gayret edildiği anlaşılıyor. Böylece, Osmanlı Devleti, bir taş ile iki kuş vurmaktadır. Hem Kürtlerle Ermenilerin birbirleriyle vuruşmasını sağlayacak, hem de, Kürtlerin kendi aralarında vuruşmalarını teşvik edeceklerdir.

Hamidiye Alayları kuruluşları, Kürt aşiretlerine çok önemli statüler verdi. Böylece, Kürtler, Osmanlı Devleti'nin kendilerine çok önem ve değer verdiği kanısına kapıldılar. Bu duygu ve düşünce, onları, Ermeniler karşısında güçlendiren bir etkendi. Bu statü farklılaşmasını Kürtler arasında da görmek mümkündür. Kürt aşiretlerine alay olma yetkisi

ve sorumluluğu verilmediği kuşkusuzdur. İşte, alay komutanlığı, paşalık, kaymakamlık, subaylık unvanları elde edemeyen Kürtler ve bu unvanları elde eden Kürtler arasında sürtüşmeler meydana geldi. Osmanlı Sarayı bu sürtüşmeleri kışkırtmak, derinleştirmek için her türlü tedbiri alıyordu. Örneğin bunları saraya davet ediyor, herbirine ayrı ayrı hediyeler veriyordu. Güçlü aşiret reislerine küçük, zayıf aşiret reislerine kıymetli hediyeler veriyordu. Bunlar bile, Osmanlı Devleti'nin Kürdistan'ı yok etmek ve eritmek isteyen politikalarını anlamakta büyük bir yetersizlik içinde olan aşiret reisleri arasında, sürtüşmelere neden oluyordu. Bu şekilde, Kürdistan'da oluşması muhtemel milliyetçi hareketlerin önüne geçiliyordu. Kürt halkının direnme gücü, başkaldırma gücü kırılıyor, egemen unsur içinde eritilmeye çalışılıyordu. Böylece, Osmanlı Sarayı, bütün 19. yüzyıl boyunca, söz geçiremediği, denetim altına alamadığı Kürtleri, kısa sürede, devletin bünyesine organik bir şekilde almayı düşündü. Osmanlı Ordusu'nun subayları yapılan Kürtlerin, şehirlere yerleşmeleri de sağlanacaktı.

Sultan İkinci Abdülhamit'in kurduğu Hamidiye Alayları, çok kısa bir zaman süresi içinde, etkisini göstermeye başladı. Silahlandırılmış Kürtler, hem Ermenilerle savaşıyor, hem de birbirleriyle savaşıyorlardı. Yağma, gasp, kan dökme olayları yoğun bir biçimde gelişti. Ermeni köylerine sık sık akınlar düzenlendi. Ermenilerin ürünlerine ve zenginliklerine el konulmaya çalışıldı. Silahsız ve savunmasız Kürtler, silahlı Kürt alayları karşısında büyük bir yılgınlık, bezginlik ve perişanlık içinde kaldılar. Silahlı Kürtler ise Osmanlı Sarayı ile yoğun ilişkileri olduğu için, kolayca ve istenildiği anda, denetim altına alınabiliyorlardı. Bütün bunlar, Kürtlerin, kendi aralarında mevcut olan bölünmeleri derinleştirdiği gibi, Ermenilerle Kürtler arasındaki uçurumu da derinleştirdi. Osmanlı Sarayı, 1890 yılından itibaren başlayan Ermeni isyanlarında, isyanları bastırmak için, hep Kürt alaylarını, Hamidiye Alayları'nı kullandı. Böylece Osmanlı Ordusu'nun, bu tür gerilla savaşları ile yıpratılması da engellenmiş oluyordu. Sason'da (1894, 1904), Van'da (1896) olduğu gibi, bazen de, Ermenilerle Kürtler çok kanlı ve aylarca süren savaşlara gırışıyorlardı. Bütün bunlar Hamidiye Alayları kuruluşlarının, Osmanlı Devleti'ne, umduğu çıkarları gerçekten

sağladığını göstermektedir. Kürtlerle Ermenilerin çatışması, bir denge yaratmış ve bu denge içinde Saray, hem Kürdistan'da, hem de Ermenistan'da egemenliğini sürdürmüştür. İkinci olarak Ermeni milliyetçiliği geriletilmiştir. Üçüncü olarak, Kürtlerin Alevi-Sünni, büyük aşiret-küçük aşiret diye bölünmeleri sağlanmıştır. Bunların birbirlerine düşürülmesi sonucu, Kürtlerin başkaldırı gücü kırılmış, Kürdistan, Osmanlı devlet sistemi içinde eritmeye çalışılmıştır.¹⁶

III. İTTİHAT ve TERAKKİ DÖNEMİNDE ERMENİSTAN ve KÜRDİSTAN SORUNU; TÜRKÇÜLÜK AKIMI KARŞISINDA, RUMLUK, ERMENİLİK, KÜR TLÜK, ARAPLIK ve YAHUDİLİK SORUNLARI

1870'de Alman birliği sağlandı. Şansölye Bismark, Almanya'nın, Avrupa'da gittikçe kuvvetlenen ve genişleyen bir güç olarak ortaya çıkmasını sağladı. Almanya'nın güçlü bir devlet olarak ortaya çıkışı, dünyadaki siyasal dengeyi yakından etkiledi. Almanya'nın gittikçe güçlenmesi ve kuvvetlenmesi Osmanlı Devleti'ni yakından ilgilendiriyordu. Öte yandan, kapitalizmin hızla gelişmesi, Almanya'yı hammadde ve pazar bulma, pazarı genişletme sorunlarıyla karşı karşıya getirdi. Bütün sömürgeler paylaşılmış, Almanya, sömürge paylaşımına katılamamıştı. İkinci Abdülhamit, gerek içte, gerek dışta siyasal iktidarını kuvvet dengesine dayandırıyor-du. Dış politika, Rusya ve İngiltere arasındaki kuvvet dengesine, iç politika ise geniş ölçüde Ermenilerle Kürtler arasındaki çelişkilere ve bölünmelere dayandırıldığından Sultan İkinci Abdülhamit, bu politikanın, bu şekilde sürüp gidemeyeceğini biliyordu. Almanya'dan gelen seslere de kulak vere-rek, Almanya ile ilişki kurmakta gecikmedi. Ekonomik ve askeri alanlarda ilişki kuruldu. Alman sermayesi, Alman tekniği Osmanlı topraklarına akınaya başladı. Özellikle, as-keri alandaki ilişkiler, yoğun bir şekilde geliyordu. 1890'lı yıllarda, Bismark'ın, Şansölyelikten uzaklaştırılmasından

16. Hamidiye Alayları için bk. 1 numaralı dipnotundaki çeşitli kaynaklar; Ayrıca bk. *Sadrazam Said Paşa, Anılar*, s. 239-240; *Bayram Kodaman, Sultan 2. Abdülhamid Devri Doğu Anadolu Politikası*, TKA-E Yayınları, Ankara 1987

sonra, iktidarını sağlamlaştıran İkinci Wilhelm, Osmanlı-Alman dostluğunun ve ilişkilerinin geliştirilmesine büyük bir dikkat gösteriyordu. 1888'de, Alman bankalarından meydana gelen bir firma, Osmanlılar tarafından yapılan Haydarpaşa-İzmit demiryolunun işletme imtiyazını elde etti. Ayrıca, İzmit-Ankara demiryolunun yapım ve işletme imtiyazını yine bu firma elde etti. 1889'da İkinci Wilhelm, İkinci Abdülhamit'in konuğu olarak İstanbul'a geldi. Osmanlı Devleti, bu sırada, Girit isyanı ile meşguldü. Bu bakımdan, İkinci Wilhelm'e karşı büyük bir misafirperverlik ve ilgi gösterildi. Wilhelm, adeta, bir kurtarıcı gibi karşılandı. Bu gezi sırasında, Haydarpaşa'dan Bağdat'a kadar uzanacak demiryolunun inşaa ve işletme imtiyazının prensip olarak Almanlara verilmesi de kararlaştırıldı. Sözleşmenin imza edildiği tarih olan 1903 yılına kadar, Anadolu'da, birçok demiryolu şebekelerini inşa ettiler ve işletme imtiyazını aldılar. 1891 yılında, İzmit-Ankara demiryolu işletmeye açıldı. Alman kumpanyalarının başarılı olması, yeni yeni imtiyazların elde edilmesi için büyük olanaklar verdi. Eskişehir-Konya demiryolu, Ankara, Kayseri ve daha sonra da Diyarbakır üzerinden Bağdat'a kadar uzanacak demiryolu şebekeleri, bunlar arasındaydı.¹⁷

Bağdat demiryolu projesinin, yapım ve işletme imtiyazını alabilmek için, Alman İmparatoru İkinci Wilhelm, 1898 yılında tekrar İstanbul'a geldi. Kudüs'ü ve Şam'ı ziyaret etti. Böylece Almanlar, özellikle İngiliz karşısında çok büyük avantajlar sağladılar ve ilgi topladılar. Bu yıllar, Yeni Osmanlılar, giderek Jön Türkler hareketleri içinde Türkçülük akımlarının yeni yeni filizlenmeye başladığı yıllar oldu. Osmanlı Devleti'nin gerek iç politika ilişkilerinde, gerek dış politika ilişkilerinde, özellikle, 1912-1913 Balkan Savaşları sırasında ve ondan sonra meydana gelen olaylarda Panislamist politikanın, İslamcılık anlayışının kurtarıcı bir

17. Osmanlı Alman ilişkileri ve Bağdat Demiryolu İmtiyazı hakkında bk. 1, 5 ve 6 numaralı dipnotlara; Ayrıca bk. *Edward Mead Mearle, Bağdat Demiryolu Savaşı*, Çev. Kazım Yargıcı, Milliyet Yay., İstanbul 1972; *Yahya Tezel, Birinci Büyük Milli Meselesi Anti-Emperyalist miydi?-Chester Ayrıcalığı*, SBF D, Cilt 25, Sayı 4, 1970, s. 287-318; *İlber Ortaylı, Osmanlı İmparatorluğunda Alman Nüfuzu*, SBF Yay., Ankara 1983

hareket olmadığı iyice anlaşılmaya başlandı. Bu politika imparatorluğun dağılmasına engel olamayacaktı. Çünkü cihat çağrılarına rağmen Müslüman milletler, Halife'nin yanında, yani Osmanlı Padişahı'nın yanında yer almamışlardı. Bilâkis, Osmanlı Devleti'ne karşı düşmanca politikalar izleyen Hristiyan devletlerin yanında yer alıyorlardı. Bu durum karşısında, Osmanlı aydınları, imparatorluğu kurtarmak, Osmanlı'yı tekrar cihangir devlet yapmak hayallerinden sıyrılmaya başladılar. Osmanlı Türkleri, artık, sadece, Türk unsuru kurtarmanın yollarını aramaya koyuldular. Çünkü, Balkan Savaşları, Balkanların kesin olarak imparatorluktan kopacağını gösterdiği gibi, Müslüman milletlerden yardım gelmeyeceğini de göstermiştir. Artık, onlara liderlik yapmak, onları aynı siyasal otorite altında toplamak mümkün görünmemektedir. Bu durumda, imparatorluğun Türk olan kesimlerini kurtarmaktan başka bir yol da kalmamıştır. Çünkü, İkinci Meşrutiyet'ten sonra, Balkanlar'da olduğu gibi, Arap dünyasında; Kürdistan'da, yani Müslüman halklar arasında milliyetçilik hareketleri hızla gelişmeye başlamıştır. Bu sırada, Ermenistan'daki milliyetçi duygu, düşünce ve hareketler de hızla gelişmektedir. Böylece, Türk milliyetçiliğiyle beraber, Müslüman olan, fakat Türk olmayan öteki halkların, Arapların, Kürtlerin... milliyetçiliği de başlamış olmaktadır.

Batıcılık ve Osmanlıcılık akımları gibi, İslamcılık ve Panislamizm akımları ve Hilafet kurumu da, bu milliyetçilik hareketlerine, yani Osmanlı Devleti'nin dağılmasına engel olamıyordu. İşte, Türk milliyetçiliği böyle bir süreç içinde gelişti. İmparatorluğun, Türk olan kesimlerini kurtarmayı ve tamamen, Türk unsura dayalı, Türk milliyetçiliğine dayalı bir devlet kurmayı amaçlıyordu. Daha doğrusu imparatorluğu, Türk milli unsuru temel yapılarak kurtarmaya çalışıyorlardı.

Fakat, Türk milliyetçiliğinin gelişmeye başladığı yıllarda, Alman emperyalizmi de gelişme ve genişleme yolları arıyordu. Alman emperyalizmi, dağılan Osmanlı İmparatorluğu'ndan önemli bir pay almak istiyordu. Berlin-Haydarpaşa-Bağdat demiryolu, bu projenin gerçekleştirilmesinde, önemli bir adım olarak düşünülüyordu. Böylece, Alman emperyaliz-

mi, bu proje vasıtası ile Arap dünyasında ve Kürdistan'da, İngiliz emperyalizminden çok daha etkin bir güce sahip olmayı tasarlıyordu. Çünkü, Almanlar, dünyanın paylaşılması, yani sömürgelerin paylaşılma sürecine katılamamıştı. O sıralarda, siyasal birliğini henüz tamamlayan Almanya, askeri ve ekonomik bakımdan yeni yeni güçlenmeye başlamıştı. Sömürge alanları ise daha çok İngiltere ve Fransa tarafından denetleniyordu. Bunun için Almanlar, Osmanlı yöneticilerine yanaşıp imparatorlukta çeşitli imtiyazlar elde etmenin yollarını arıyorlardı. Böylece, Osmanlılar, İngiltere'yle karşı karşıya getiriliyordu. Bu çelişkiden kendileri yararlanacaktı. Bu çelişkide Almanlar, İslamlık etkenini kullanıyorlardı. En büyük İslam devleti olmak istiyorlardı. Alman İmparatoru İkinci Wilhelm'e, "İslamiyetin yüce koruyucusu" gözüyle bakılıyordu. Bu bakımdan, Alman emperyalizminin İslamlığı, İkinci Abdülhamit'in yönetimi ile çok iyi uyuyordu.

Alman emperyalizminin genişleme emellerini, Almanya'yı, Rus İmparatorluğu ile de karşı karşıya getiriyordu. Almanya, bunun için Türkçülük akımını kullandı. Türkçülük akımının, Turancılık, ırkçılık olarak gelişmesinde, Alman emperyalizminin rolü çok büyük oldu. Almanlar, Pantürkizm'i yani Turancılık'ı teşvik ediyor ve destekliyorlardı. Böylece, Osmanlı Türkleri, yani yönetimdeki İttihat ve Terakki iktidarı, Orta Asya'ya doğru yönlendiriliyordu. Orada, Çarlığın sömürgeci yönetimi altında ezilen Türkler vardı. Bu konudaki duygu, düşünce ve hareket Orta Asya Türklerinin kurtulmasını, Orta Asya'dan Anadolu'ya, Balkanlar'a kadar, bütün Türklerin aynı bayrak altında toplanmasını ve birleştirilmesini öneriyordu. Bu şekilde, güçlü bir Türk Devleti'nin kurulmasını istiyordu. Bu girişim ise ister istemez, Osmanlı İttihat ve Terakki yönetimini Çarlık Rusyası'yla karşı karşıya getiriyordu. Bu, Rus İmparatorluğu'nu, Kafkasya'da, Orta Asya'nın çeşitli yerlerinde uğraştıracak birçok sorun ortaya çıkaracaktı. Rus İmparatorluğu'nun Kafkasya'da ve Orta Asya'da uğraşmalarından Çarlık ordularının büyük bir kısmının buralarda yıpranmasından yararlanacak en önemli güç ise yine Almanya idi. Böylece, Almanlar, Rus İmparatorluğu'nun Avrupa kesiminden önemli paylar alacakları kanısındaydılar.

Görüldüğü gibi, yeni yeni gelişme ve genişleme yolları arayan Alman emperyalizmi, Birinci Dünya Savaşı'na varan yıllarda ve Birinci Dünya Savaşı yıllarında hem Abdülhamit yönetimiyle, hem de O'ndan sonra iktidarı ele geçiren İttihat ve Terakki Fırkası yönetimiyle iyi ilişkiler kurmuşlardır. Abdülhamit ile ilişki kurarken hem İslamcılık akımını, hem de Türkçülük, Turancılık akımlarını, fakat daha çok ikincisini kullanmıştır. Her iki akımı da, başta, Alman emperyalizminin genişleme ihtiyaçları için kullanmış, geliştirmiş ve teşvik etmiştir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde, Turancılık, İttihat ve Terakki Fırkası ve O'nun ideoloğu olan Ziya Gökalp geniş ölçüde desteklemiş ve teşvik etmiştir. Ziya Gökalp'in Turan, Kızılirma, Alageyik gibi şiirleri, hep Turan ülküsü ve hayalleri ve bunların gerçekleşmesi özlemleriyle doludur. Birinci Dünya Savaşı sonunda, Osmanlı Devleti'nin ve müttefiki Almanya'nın yenilgisi üzerine, Turan konusundaki, düşünce ve özlemin gerçekleşmesinin olanaksız olduğu, iyice anlaşılmıştır. Özellikle Orta Asya toplumlarının, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği içerisinde yer almalarından sonra, bunun olanaksızlığı daha belirgin bir şekilde ortaya çıkmıştır. Bütün bunlara rağmen, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kurulmasından sonra geliştirilmeye çalışılan Türk milliyetçiliği anlayışının, İttihat ve Terakki Fırkası'nın geliştirmeye çalıştığı Türk milliyetçiliği anlayışıyla sıkı, organik bağları vardır.¹⁸

Osmanlı İmparatorluğu'nda, Türkçülük hareketleri,

-
18. Ziya Gökalp ve Mustafa Kemal'in görüşlerinin karşılıklı bir incelemesi için bk. Ziya Gökalp ve Türk Düşüncesi, **Milliyet**, 24 Ekim 1974, (Ali Gevgilili'nin yönettiği bu foruma, Prof. Dr. Mehmet Kaplan, Prof. Dr. Tarık Zafer Tunaya, Prof. Dr. Şerif Mardin katılmışlardır. Açıkoturum yayını Ziya Gökalp ve Çağdaş Türk Gerçekleri, başlığı altında 3 Kasım 1974 tarihli **Milliyet**'te sürdürülmüştür.) Atatürk İdeolojisi Nedir? **Milliyet**, 10 Kasım 1974 (Ali Gevgilili'nin yönettiği bu foruma Ord. Prof. Dr. Reşat Kaynar, Prof. Dr. Sencer Divitçioğlu, Prof. Dr. Esat Çam katılmışlardır.); Taha Parla, **Ziya Gökalp, Kemalizm ve Türkiye'de Korporatizm**, İletişim Yayınları, İstanbul 1989; Levent Köker, **Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi**, İletişim Yayınları, İstanbul 1990; Çağlar Keyder, **Türkiye'de Devlet ve Sınıflar**, İletişim Yayınları, İstanbul 1989

kuşkusuz, İttihat ve Terakki Fırkası'nın 1908 yılından sonra, siyasal iktidarı daha sıkı bir şekilde denetlemeye başlamasıyla filizlenen bu hareket değildir. Bu hareketin, Namık Kemal, Ziya Paşa, Şinasi gibi yeni Osmanlılar'a, Ali Suavi'ye, 1889'da kurulan, İttihat ve Terakki Fırkası'nın çekirdeğini teşkil eden İttihat-ı Osmani'ye kadar inen kökleri vardır. İttihat-ı Osmani, ilk kurulduğu yıllarda, "Türk, Rum, Ermeni, Arap, Kürt, Arnavut, Çerkes vatandaşların dayanışmaları ile istibdat idaresi yıkılmalıdır" diyordu. İttihat ve Terakki Fırkası'nın iyice geliştiği ve siyasal iktidarı denetlemeye başladığı yıllardaysa, "Çeşitli etnik gruplardan oluşan Osmanlı Devleti'ni kurtarmak için Türk unsuruna dayanmak gerekir, Türk milli şuuruna dayanmak gerekir" deniyordu. Demek ki, bu etnik gruplar, Türk unsurunun egemenliği altında, yeniden örgütlendirilecekti.¹⁹ 1908 yılında, Türk Derneği kuruldu. 1912 yılındaysa, Türk Yurdu dergisi çerçevesinde, Türk Ocakları kuruldu. Bu örgütlenmeler, artık, Turancı akımın büyük hizmetler geliştirdiğini göstermektedir. Burada önemli olan husus 1910 yıllarından itibaren örgütlü bir biçimde gelişmeye başlayan Turancı akımın Almanlar tarafından büyük bir hırsla desteklenmesidir. Bu yıllarda Osmanlı Devleti'nde, dinamik, canlı bir fikir hayatı vardır. Fakat, egemen ideoloji, resmi ideoloji, kuşkusuz Türkçülük-Turancılık yönünde geliyordu.²⁰

19. Türkçülük akımının gelişimi için bk. *İsmail Hami Danişmend, Ali Süavi'nin Türkçülüğü*, 2. bs., CHP Neşriyatı, Ankara 1942; *İsmail Habib (Sevük), Tanzimattan Beri Edebiyat Tarihi I*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1942, (Kitapta Türkçülük Cereyanının nasıl geliştiği örnekleriyle gösterilmektedir. S. 210-222, 304-315, 388-401, 425-431); *Mustafa Nihat Özön, Son Aşık Türk Edebiyatı Tarihi*, Maarif Matbaası, İstanbul 1941, s. 93-99; 296-322, 442-453, *Rauf Mutluay, 50 Yılın Türk Edebiyatı*, İş Bankası Yay., 3. bs., İstanbul 1976, s. 67-139; *Rauf Mutluay, 100 Soruda Çağdaş Türk Edebiyatı 1908-1972*, Gerçek Yay., İstanbul 1973, s. 3-50; *Rauf Mutluay, 100 Soruda Türk Edebiyatı*, 2. bs., İstanbul 1970, s. 106-119, 131-140; *Cevdet Kudred, Türk Edebiyatından Seçme Parçalar*, İstanbul 1973, 3. bölüm; *Ahmet Hamdi Tanpınar, 19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, s. 216-288; *Vasfi Mahir Kocatürk, Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul 1964, s. 749-752, 756-769; Türk Milliyetçiliğinin Gelişimi için ayrıca bk. Dipnotu 8'in son paragrafında belirtilen kitaplar.

20. Osmanlı Devleti'nin son dönemlerindeki fikir cereyanları için, bk. Yu-

İttihat ve Terakki yönetiminin Almanlarla ilişkilerinin geliştiği sıralarda, Ermeniler de faaliyetlerini artırıyorlardı. 1904-1909 yılları arasında, İstanbul, Adana gibi yerlerde, birçok Ermeni ayaklanması meydana geldi. İttihat ve Terakki yönetimi, bu isyanları çok kanlı bir şekilde bastırıyordu. Böylece, Ermenilerle Osmanlı Devleti arasındaki çelişmeler keskinleşiyor, uçurum artıyordu. Bu oluşuma paralel olarak Alman emperyalizminin, Türkçülük, Turancılık tahrikleri de durmadan artıyordu. Bu oluşumlar sürerken, dünyanın iki kampa ayrılması da tamamlanmak üzereydi. 1894 yılında, Fransız-Rus antlaşması imzalanmıştı. 1904 yılında da, İngiliz-Fransız antlaşması imzalandı. 1907 yılında, Rus-İngiliz antlaşması imzalanarak taraflardan birisi iyice belirgin bir biçimde ortaya çıktı. İngiliz, Fransız ve Rus devletlerinin meydana getirdiği bu bloka, İtilaf Devletleri bloku diyoruz. Taraflardan ikincisi ise Alman İmparatorluğu etrafında oluşan İttifak Devletleri bloku idi. Bunlar, Almanya, Avusturya-Macaristan, Osmanlı Devleti ve Bulgaristan'dı. İtalya, Yunanistan, Sırbistan, Romanya, ABD Üçlü İtilaf Devletleri'nin, Japonya da İttifak Devletleri'nin yanında yer almışlardı.²¹

Birinci Dünya Savaşı, 1914 yılı Temmuz ayının sonunda, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun, Sırbistan'a savaş açmasıyla başladı ve kısa bir müddet içinde yayıldı. Savaşın başlamasından hemen sonra, Alman-Osmanlı antlaşması imzalandı. Ağustos ayının başlarında yapılan bu antlaşmaya göre, Alman Devleti, savaşta, tam anlamıyla, Osmanlı Devleti'nin yanında yer alıyordu. Goben ve Breslav

suf Hikmet Bayur, Türk İnkılâbı Tarihi, Cilt II, Kısım IV, TTK, Ankara 1952; George Haupt-Paul Dumont, Osmanlı İmparatorluğunda Sosyalist Hareketler, Gözlem Yay., İstanbul 1977; Hüseyin Avni Şamda, 1908 İşçi Hareketleri, Gözlem Yayınları, (Tarihsiz), Ayrıca bk. Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi'nde yer alan bazı maddeler, Siyasal Akımlar, s. 1381-1420, Siyasal Partiler, s. 1421-1452, Siyasal ve Toplumsal Olaylar, s. 1453-1472

21. Birinci Dünya Savaşı öncesinde devletler arasındaki çeşitli ilişkiler için bk. *Fahir Armaoğlu, Siyasal Tarih 1789-1960; Haluk Ülman, Birinci Dünya Savaşına Giden Yol ve Savaş, SBF Yay., Ankara 1974; Doğan Avcıoğlu, Milli Kurtuluş Tarihi, Cilt I, Tekin Yay., İstanbul 1974; İhsan Güneş, Türk Tarihinde İttihat ve Terakki 1889-1918*

isimli Alman gemileri Osmanlı Devleti'nin bilgisi dışında Karadeniz'e açıldı. Bu gemilerin yarattığı tahrikler sonucu, Osmanlı Devleti Kasım ayının sonunda fiilen savaşa katıldı. Böylece Osmanlı Devleti'yle Rusya arasında, savaş başladı. Savaş, özellikle Doğu Cephesi'nde gelişti. Doğu Cephesi'nde büyük ilerlemeler kaydetti. Kars, Erzurum, Ağrı, Van, Hak-kâri gibi yerler Rusların denetimini altına girdi. Kars, Ağrı, 1878'den beri zaten Rusların işgali altındaydı. Rusların, Ermenistan'daki ve Kürdistan'daki ilerlemeleri sırasında, Ermeniler, Rusların ilerlemelerine çok büyük yardımlarda bulundular. Ruslarla bir olup Osmanlı ordularıyla çarpıştılar. Kürtler ise Rusların işgalci eylemlerine karşı savaşıyor, Rusların işgal ettiği bölgeleri terk ederek, Kürdistan'ın Güney ve Doğu kesimlerine veya Anadolu'ya göç ediyordu. Ermenilerin bu faaliyetleri İttihat ve Terakki yönetimi tarafından büyük bir tepkiyle karşılandı. O zaman, İttihat ve Terakki yönetimi Enver Paşa'nın, Talat Paşa'nın ve Cemal Paşa'nın elindeydi. Enver Paşa, Harbiye Nazırı (Savaş Bakanı) idi. Birinci Dünya Savaşı ile birlikte Genelkurmay Başkanı oldu. Böylece, Enver Paşa, Osmanlı Orduları Başkumandan Vekili, yani Padişah'ın vekili oluyordu. Talat Paşa İçişleri Bakanı, Cemal Paşa ise Donanma Komutanı'ydı. Alman emperyalizminin, Turancılık ve Türkçülük kışkırtmaları ve Ermenilerin, Ruslarla yaptığı işbirliği, İttihatçılara, Ermeni sorununun çözümü için önemli bir fırsat verdi. 14 Mayıs 1915'de "Tehcir Kanunu" çıkarıldı. Bu kanun, Ermenilerin sürgününe yasal bir zemin hazırlıyordu. Bu kanun şöyleydi:

1. Sefer sırasında, ordu ve kolordu komutanları ve bunların vekilleri, bağımsız mevki komutanları, ahali tarafından, herhangi bir biçimde, hükümetin emirlerine ve memleketin savunması ve asayişin korunmasıyla ilgili eylem ve düzenlemelerine karşıt davranış, silahlı saldırı ve direniş görürlerse, derhal, askeri kuvvetlerle en şiddetli cezalandırmaya girişme ve saldırıyı ve direnişi temelinden yok etmekle görevli ve yetkilidirler...

2. Ordu ve bağımsız kolordu ve tümen komutanları, askeri gerekler dolayısıyla, casusluk

ve hıyanetlerini hissettikleri köyler ve kasabalar halkını teker teker, ya da toplu olarak öteki bölgelere gönderebilirler ve yerleştirebilirler.²²

Hemen yürürlüğe konan bu kanun gereğince, çok kısa bir zamanda yüzbinlerce Ermeni toplandı, Ermenistan'ın, Anadolu'nun ve Kürdistan'ın dışındaki yerlere sürgün edildi. Bir o kadar, İttihat ve Terakki'nin zulmünden kaçmak için yerlerini, yurtlarını, bizzat kendileri terk ettiler. Pek çoğu, zulümlere, katliamlara mazur kaldılar. Aslında, Ermenilere karşı yürütülen bu operasyon, tam anlamıyla bir soykırımdı. İnsanlar, sürgün yollarında, açlıktan, hastalıktan, soğuktan kırıldılar. Bazıları, taşıdıkları zenginliklerine, ziynet eşyalarına el koymak için kurşunla dizildiler. Bir dağ geçidinde, bir vadide... bu şekilde pek çok Ermeni katledildi... Bazıları Ermenilerin kökünü kazımak amacıyla öldürüldüler... Bu şekilde pek çok anlatım vardır.

Ermeni sürgünleri, İttihatçıların, Birinci Dünya Savaşı başlar başlamaz uygulamaya koydukları Rum sürgünlerinden çok daha kanlı ve yıpratıcı oldu. Bu arada, Ermenilerle birlikte, pek çok Kürt de yerinden yurdundan, Kürdistan'dan koparılarak Anadolu'nun iç kesimlerine ve Akdeniz taraflarına sürgün edildi. Bu şekilde sürgün edilen Kürtlerin sayılarının 700 binin üzerinde olduğu sanılmaktadır. Bunların çok büyük bir kısmı, yarıdan çok çok fazlası, yollarda, gittikleri yerlerde hayatlarını kaybettiler. Soğuk, açlık, hastalık, barınsızlık, yiyeceksizlik ve giyeceksizlik... Kürt insanları kırdı...²³

Rum ve Ermeni sürgünlerinin, İttihat ve Terakki'nin uygulamaya çalıştığı milli ekonomi politikalarıyla, yani ekonominin Türkleştirilmesi politikası ile çok yakından ilgisi vardı. Bilindiği gibi Tanzimat yıllarından beri Osmanlı sanayii geniş ölçüde Rumların ve Ermenilerin tekelindeydi. 19. yüzyılın başlarından itibaren, özellikle kıyı bölgelerinde, İstanbul, İzmir, Adana, Trabzon gibi yerlerde, Avrupa tüccarlarının işbirlikçisi geniş bir tabaka oluşmaya başladı. Rum ve Ermeni

22. Sözü edilen Sürgün Kanunu'nun metni için bk. *Doğan Avcıoğlu, Milli Kurtuluş Tarihi*, Cilt 3, s. 1134-1135

23. *Zinnar Silopi, Doza Kürdistan*, Stewr Basımevi, 1969, s. 40

kökenli bu kişiler, Osmanlı İmparatorluğu'nun çeşitli yerlerindeki hammaddelerin toplanıp Avrupa'ya gönderilmesinde ve Avrupa'nın ürettiği mamul maddelerin imparatorluğun çeşitli yerlerinde pazarlanmasında aracılık yapıyorlardı. 1839 Tanzimat Fermanı'nın ve 1856 Islahat Fermanı'nın getirdiği olanaklar sayesinde, bunlar, durumlarını daha da düzelttiler. 1876 Anayasası'nın yapıldığı yıllardaysa, ekonomik bakımdan olduğu gibi, politik bakımdan da güçlendiler. Ticari ilişkilerde biriktirdikleri sermayelerini giderek ufak çapta sanayi işletmelerine yatırdılar. Sanayide de güçlenmeye başladılar. Tanzimat Fermanı'nın getirdiği en önemli kurumlardan birisi, özel mülkiyet idi, mülkiyet hakkının dokunulmazlığıydı. İşte, Rumlar ve Ermeniler, bu haktan, ziyadesiyle yararlandılar. Bu haktan yararlanabilmek için her türlü tedbiri aradılar, buldular ve uyguladılar. Böylece, Osmanlı İmparatorluğu'nun ticari ve sınai ilişkilerini, geniş ölçüde denetimleri altına aldılar. Yabancı dil bilen, Avrupa'nın çeşitli ülkeleriyle çok yoğun ekonomik ve politik ilişkiler ağı içine giren bu kişiler, yani Ermeniler ve Rumlar, Osmanlı sanayii üzerinde de çok etkili olmaya başladılar. O sıralarda, imparatorluğun esas unsurunu meydana getiren Türklerin durumuysa hiç iç açıcı değildi. Onlar daha çok çiftçilik ve esnafılık ile meşgul oluyorlardı. Osmanlı İmparatorluğu'nun, geniş ölçüde Avrupa ülkelerinin pazarı durumuna gelmesi sürecinde, esnafın işleri de günden güne bozulmaya başladı. Çünkü, daha ziyade, el emeğiyle çalışan Osmanlı esnafı ve zanaatkarı, makineyle çalışan Batılı kapitalistler karşısında rekabet edemedi. Böylece, yerli olan sanayi, Batı ile ekonomik ve politik ilişkilerin gittikçe yoğunlaşması süreci içinde yok olmaya, zayıflamaya yüz tuttu. Demek ki, Rum ve Ermeni tüccarlar, ticaretle sanayide, daha sonra da tefecilikte, bankacılıkta etkin faaliyetler içine girerken, Türk unsur bu konuda varlık gösteremiyordu. Öte yandan, ekonomik ve politik faaliyetlerin, geniş ölçüde, Rumlar ve Ermeniler tarafından denetleniyor olması, Türkleri hep ikinci derecede bırakıyordu. Rumlar ve Ermeniler daha çok kıyı bölgelerinde oturdukları için ticari ve sınai faaliyetler ve bankacılık faaliyetleri de buralarda yoğunlaşıyordu. Öte yandan, Duyun-u Umumiye Teşkilatı'nda, yine, İngilizler ve Fransızlar adına, Rumlar ve Ermeniler çalışıyordu.

İşte, Birinci Dünya Savaşı'na varan yıllarda Osmanlı Devleti'nin sınai ve ticari faaliyetleri, mali durumu böyleydi. Bu durumları, İttihat ve Terakki yöneticileri hiç hoş karşılamıyorlardı. Almanlarla birlikte savaşa giren İttihat ve Terakki yönetimindeki Osmanlı Devleti'nin ilk işi, tek taraflı olarak kapitülasyonları kaldırmak oldu. Çünkü, kapitülasyonlardan, daha çok İngiltere, Fransa, İtalya gibi İtilaf Devletleri faydalanıyordu. Kapitülasyonların kaldırılması, hem Osmanlı sanayisinin gelişmesine yardım edecek, hem de Osmanlı Devleti'nin müttefikleri Almanya'nın hoşuna gidecekti. Osmanlı Devleti'nin sınırları içindeki ticari, sınai ve mali imtiyazlarını kaybeden İtilaf Devletleri, Almanya karşısında, bu ölçüde güçsüz kalacaktı, gücünü kaybedecekti.²⁴

1914 ve 1916 yıllarında gerçekleştirilen Rum sürgünleri ile Rumların, fabrika, atölye, değirmen, dükkân, tarla, zeytinlik, ev vs. gibi çeşitli mallarına el kondu. Ve bu mallar, etnik bakımdan Türk olan unsurlara verildi. Böylece, ekonomi millileştirilmeye çalışıldı. İttihat ve Terakki'nin, ekonominin millileştirilmesinden anladığı buydu. İstanbul, Bursa, Balıkesir, İzmir, Aydın gibi şehirlerde oturan ve mal-mülk sahibi olan bütün Rumlar, 1914 ve 1916 sürgünlerinde, kovuldular. 1914 ve 1916 yıllarında yapılan Rum sürgünleri Rumluk sorununun çözülmesinde önemli bir adımdır. Rum nüfusu, Yunanistan'a veya Ege adalarına kovularak, Ege Bölgesi'nin Türkleştirilmesinde önemli bir adım atılmıştır. Rumların servetlerine, zenginliklerine el konularak "Türk Milli burjuvazisi"nin palazlanması sağlanmıştır.

1915 yılında, "Tehcir Kanunu" ile gerçekleştirilen Ermeni sürgünlerinde de aynı olguları izlemek mümkündür. Burada da, sürgün edilen Ermenilerin mallarına el konmuş ve bu malların Müslüman Türk ve Kürt unsura geçmesine göz yumulmuştur. Böylece, İttihat ve Terakki yönetimi Rum ve Ermeni sürgünleriyle yerli burjuvazi yaratmanın ilk adımlarını atmıştır.²⁵ Ermenistan'dan ve Kürdistan'dan sürgün

24. Kapitülasyonlar için bk. Dipnotu 21'deki kaynaklar.

25. Rum ve Ermenilerin Osmanlı Devletinin ekonomik ve politik yapısında oynadıkları rol ve Ermeni sürgünleri için bk. *Doğan Avcıoğlu, Millî Kurtuluş Tarihi*, Cilt 3, S. 1503-1123; *Nurdoğan Taçalan, Egede*

edilen Ermenilerin mallarına çoğunlukla, mahallî Kürt derebeyleri el koymuşlardır. Bu konuya ileride, ayrıca değinilecektir.

Tehcir Kanunu'nun yapılmasını, Ermeni sürgünlerini, bunlara paralel olarak gerçekleştirilen Ermeni katliamlarını, soykırımlarını teşvik eden devletin Almanya olduğu kuşkusuzdur. İttihat ve Terakki Fırkası yöneticileri böyle bir emperyalist güce dayandıkları ve onların maddi ve manevi yardımlarını, teşviklerini aldıkları için, Ermeni ulusuyla ilgili eylemlerinde, operasyonlarında, çok daha yıpratıcı ve tahrip edici olmuşlardır. Alman emperyalizminin, hasmı olan Rus İmparatorluğu'nu rahatsız edebilmesi için önemli bir sorun yaratılması gerekiyordu. Almanya'nın Rusya ile sorunları, kuşkusuz Batı'daydı. Almanya, Ukrayna, Polonya, Litvanya gibi ülkelerle ilgiliydi. Fakat Rus Ordusu'nun büyük bir kısmının buralarda üstlenmesi, Almanya'nın işini zorlaştırıyordu. Bunun için, Rusya'nın ilgisini başka taraflara çekip, Batı'da üstlenmiş ordunun büyük bir kısmının başka taraflara aktarılması gerekiyordu. İşte, Almanya'nın, Türkçülük, Turancılık akımlarıyla ilgili ilişkisi, buradan geliyordu. Türklerin Orta Asya'ya gönderilmesi, oradaki Türklerin uyandırılması, böylece Rusya'nın bu sorunları ile uğraşan, ordularının önemli bir kısmını buralara gönderen Rusya ise Almanya'nın Batı'daki eylemlerini kolaylaştıracaktı.

Orta Asya'ya doğru yönlendirilen Türklerin gidiş yolları üzerindeki en önemli ülke Ermenistan idi. Ermenistan, Ermeni ulusunun yurduydı. Ermeniler ise Birinci Dünya Savaşı öncesinde ve savaş sonrasında, daha çok Rusya'nın yanında görünüyordu. Osmanlı Devleti'ne ve Osmanlı Devleti'nin müttefiki Almanya'ya ise kesinlikle karşı olan bir politi-

Kurtuluş Savaşları Başlarken, 2. Baskı, Milliyet Yayınları, İstanbul 1971; *Tevfik Çavdar, Milli Mücadele Başlarken Sayılarla "Vaziyet ve Manzara-ı Umumiye"*, Milliyet Yay., İstanbul 1971; *Tevfik Çavdar, Milli Mücadelenin Ekonomik Kökenleri*, Köz Yayınları, İstanbul 1974; *Stefanos Yerasimos, Az Gelişmişlik Sürecinde Türkiye*, Cilt 2, s. 607-617, Cilt 3, s. 1173-1177; *İhsan Güneş, Türk Tarihinde İttihat ve Terakki (1889-1918)*; Ayrıca sürgün olgusunun roman olarak anlatımı için bk. *Dido Satiriyu, Benden Selam Söyle Anadolu'ya*, Çev. Atilla Tokatlı, Sander Yayınları, İstanbul 1974;

ka izlemektedir. Bu durumda Türklerin Turan yolu üzerinde olan ve Turan Devleti'nin gerçekleşmesinde büyük bir engel olarak duran Ermenistan'ın yok edilmesi, Ermeni ulusunun ortadan kaldırılması gerekmektedir. Çünkü, bağımsız bir Ermenistan kurulması veya Rusya'ya bağımlı bir Ermenistan kurulması, İttihatçıların Turan yolu üzerinde önemli bir engeldi. Bu engelin ancak, Ermeni nüfusunun yok edilmesi, çürütülmesi yoluyla kaldırılabilceği açıktır. İşte, 1915 yılı'nın Mayıs ayında yapılan "Tehcir (Sürgün) Kanunu" ve bu kanun gereğince yapılan sürgünler, Ermeni sorununun çözümünde önemli bir adım olmuştur. Aslında, "Tehcir Kanunu" çok ağır hükümler taşımaktadır. Fakat uygulanması, fiili olarak yarattığı sonuçlar taşıdığı hükümlerden çok daha ağırdır. Bu sonuç, Almanya'nın işine yaradığı gibi, İttihat ve Terakki yöneticilerinin, yani Osmanlı-Türk yönetiminin de işine yaramıştır. Sürgünlerle, katliamlarla, çeşitli zulüm ve baskılarla, idari ve askeri tedbirlerle, Ermeni ulusunu, esas yurdu olan Ermenistan'dan kovarak, kendince, Ermeni sorununa önemli bir çözüm getirmiştir. Çünkü Ermeniler Ermenistan'dan göçürüldüğü için, Ermenistan'da, artık, soruna sahip çıkabilecek bir kitle kalmamıştır. Ermeni ulusunun hakları ve çıkarları, artık, Ermenistan'ın Türkiye kesimindeki merkezlerinin dışında savunulmuştur. İleride, sorunun bundan sonraki gelişmesini de ele alacağız.

İttihat ve Terakki Fırkası'nın 1908'de yaptığı darbeyle birlikte İkinci Meşrutiyet başladı. 1876 Anayasası tekrar yürürlüğe kondu. Kısa bir süre sonra, İkinci Abdülhamit tahttan indirilerek yerine, 5. Mehmet, yani Mehmet Reşat getirildi. 1908'deki hükümet darbesi, Hürriyet, Adalet, Eşitlik, Kardeşlik sloganlarını getirdi. Kısa bir sürede de olsa, geniş bir basın özgürlüğü dönemi yaşandı. İşçi hareketleri gelişti. Pek çok grevler yapıldı. 1908 yılından itibaren Türklerde başlayan milliyetçilik hareketleri, örgütlenmeler Arap, Kürt, Arnavut gibi imparatorluğun Müslüman olan öteki kesimlerinde de etkisini gösterdi. Örgütlenme, propaganda faaliyetleri bu kesimlerde de yoğunlaşmaya başladı. 1898'de Bedirhan Paşa ailesinden Abdurrahman Paşa yönetiminde, Kahire'de Kürdistan isimli bir gazete yayına başladı. Gazete 1900'den sonra, Avrupa'da, Cenevre başta olmak üzere yayı-

nını sürdürdü. Gazete, Kürdistan'ın çeşitli şehirlerine gönderiliyordu. 1908 yılında, Kürt Teavün ve Terakki Cemiyeti kuruldu. Bu, siyasi amaçları olan bir cemiyetti. Cemiyet bu siyasi amaçlarını gerçekleştirebilmek için Kürt Teavün ve Terakki Cemiyeti Gazetesi'ni yayına koydu. Gazete haftalık. Birçok Kürt ileri geleni bu gazetede yazıyordu. Son zamanlarda Said-i Nursi olarak bilinen Said-i Kürdi bu gazetede yazılar yazıyordu. Yazılarında, Said-i Kürdi imzasını kullanıyordu. 1908 yılından sonra, yine merkez İstanbul olmak üzere Hevi isimli bir örgüt kuruldu. Bu örgüt de Roja-Kürt isimli bir gazete çıkarmaya başladı. Bu örgütlenmeler ve yayın organları etrafında, Kürt hareketleri, duygu, düşünce ve eylem olarak geliştiriliyordu. Türkçülük akımına büyük önem veren, temel amaç olarak Türk unsurunun kurtuluşunu isteyen, imparatorluğun yeniden kurulup örgütlenmesini, ancak, Türk milli şuurunun ve Türk unsurunun etrafında gerçekleştirmeye çalışan Osmanlı yönetimi karşısında, Kürtlerin de, kendi başlarının çaresine bakacakları kuşkusuzdur.²⁶

Fakat bu dönemde, Türkçülük, Turancılık örgütlenmelerinin, bu konulardaki çeşitli faaliyetlerin mali olanakları çok daha geniştir. Bu faaliyetlerle uğraşan, özellikle İttihat ve Terakki yönetiminde rol alanlar, toplum içinde büyük bir değer kazanmakta, statü elde etmektedir. Bu bakımdan, Kürtlerin ileri gelenlerinden birçoğu da bu faaliyetlerin içindedir. Turan hayalleri içinde koşmaya başlayan bu kişiler Kürt olduklarını da reddetmektedir. Öte yandan, İttihat ve Terakki yönetimi Ermenistan'da olduğu gibi, Kürdistan'da da çok ağır baskılar yapmaktadır. Örneğin Süleymaniye'de, Musul'da çıkan, milli özleri de olan Kürt ayaklanmalarını bastırma operasyonunda, yine Kürtlerin kullanılması, Osmanlıların, böl-yönet politikasının oluşturulmasında ve uygulanmasında büyük bir bilinç sahibi olduklarını göstermektedir. 1914 yılında, Şeyh Abdüsselâm Barzani'yi Musul'da asan vali Süleyman Nazif aslında bir Kürttür. Fa-

26. *Rohat, Unutulmuşluğun Bir Öyküsü: Said-i Kürdi*, Fırat Yayınları, İstanbul, Eylül 1991; (Bu inceleme özet olarak daha önce *Bergeh Dergisinde* yayınlanmıştır. Sayı 4, Stockholm 1990; *Malmisanij, Said-i Kürdi ve Kürt Sorunu*, Doz Yayınları, İstanbul 1991;

kat Kürtlüğünü reddeden, Türk olmakla övünen bir "Kürt."²⁷ Şeyh Abdüsselâm Barzanî'nin ayaklanması bastırmakla görevlendirilen Süleyman Nazif için Osmanlı yöneticilerinin söylediği sözler, son derece ilgi çekicidir: "İsyanı bastırmak için Süleyman Nazifî gönderelim, ya Süleyman Nazif, Abdüsselâm'ın başını getirir veya Abdüsselâm Süleyman Nazif'in başını alır. Bizim için ikisi de muteberdir. Fakat bu ikisinden birinin başı muhakkak gelmelidir. Bu da, ancak isyanı bastırmaya Süleyman Nazif'in gönderilmesiyle kabildir."

Osmanlılar, Kürtlere karşı böl-yönet politikasını her zaman uygulamışlardır. Kürdistan'ın Osmanlı yönetimine geçmesini sağlayan İdris-i Bitlisî'nin yaşadığı dönemlerden beri bu böyledir. Bütün Kürt isyanları sonunda, babalar, dedeler vs. sürgüne gönderilirken veya idam edilirken, kurşuna dizilirken, oğullar, Osmanlı yönetiminde çok önemli mevkilere getirilmişlerdir. Böylece, sonlardaki direnme gücü kırılmaya çalışılmıştır. Örneğin 1860 yıllarında, Şeyh Ubeydullah Nehri, Batı Anadolu'ya, oradan da Mekke'ye sürgüne gönderilirken, oğlu Abdülkadir, Osmanlı Devlet Şurası'na (Danıştay) üye, daha sonra da başkan tayin edilebilmiştir. Kürtlerin, sık sık sürgün edilmesi gerektiğini Osmanlılara İngilizler de tavsiye etmektedirler.²⁸ Yine İngilizler, Osmanlılara, sürgün ettikleri, ya da kurşuna dizdikleri, astıkları, öldürdükleri görevlilerin oğullarına, yakın akrabalarına, çok önemli devlet görevleri verilmesini sık sık tavsiye etmişlerdir. İngiltere, kendi sömürge imparatorluğunda böyle davranmaktadır. Böylece, muhtemel başkaldırı girişimlerini engelleyebilmektedir. Toplumsal gerginlikleri azaltabilmektedir.²⁹ Aslında, Osmanlılar bu gibi politikaları çok uzun bir zamandır, zaten uygulamaktadırlar.

27. *Süleyman Nazif*, 1911 yılında babasına gönderdiği mektupta bu duygu ve düşüncelerini açıklamaya çalışmıştır. **Tarih Dünyası**, s. 17; 15 Aralık 1950 *Süleyman Nazif* bu mektubunda Türklüğüyle övündüğü kadar hilafet kurumuna da şiddetle karşı çıkmaktadır.

28. *Halfin*, **19. Yüzyılda Kürdistan Üzerinde Mücadele**, s. 85; *Yalçın Küçük*, **Kürtler Üzerine Tezler**, Dönem Yay., İstanbul 1990

29. Osmanlı Devletinin son dönemlerinde Osmanlı-Kürt ilişkileri için bk. *Zinnar Silopi*, **Doza Kürdistan**; *Rambout*, **Kürtler**, **Çağdaş Kürdis-**

Günden güne gelişen ve gittikçe yoğunluk kazanan Türk milliyetçiliği karşısında, ister istemez, Araplarda da milliyetçilik hareketleri gelişmeye başlamıştır. Hatta, Osmanlı İmparatorluğu'nun böylesine dağılmaya yüz tutması karşısında ilk uyananlar Araplar olmuşlardır. Günden güne zayıflayan Osmanlı Devleti'nin, artık, Arapları koruyamayacağı, Arapların da, artık, kendi başlarının çaresine bakmaları gerektiği iyice ortaya çıkmıştır. Özellikle 1908'de, İttihat ve Terakki Fırkası'nın hükümet darbesinden sonra, bu durum açıklık kazanmıştır. Türk Derneği'nin kurulması, artık, Osmanlı Devleti'nin İslamcılık'tan ayrıldığı, kavimcilik yapmaya başladığı biçiminde yorumlanmıştır. Bu durumda, Arapların da kendi kurtuluşlarını sağlayabilmeleri için milliyetçilik yapmaları gerektiği ileri sürülmüştür. Balkan Savaşı'ndan sonra, bu gelişim hızlanarak, yoğunlaşarak sürmüştür. Arap milliyetçiliğinin gelişmesinde, kendisi bir Türk aileden gelen Sati el Husaî'nin çok büyük bir rolü olmuştur.

Yukarıda, 19. yüzyılın sonlarından itibaren, Kürtlerde de milli uyanışın, kıpırdanmaların başladığını görüyoruz. 1908'den sonra, bu süreç biraz daha gelişiyor, fakat, İttihat ve Terakki'nin Türkçü, Turancı politikası, Kürtlerdeki bu canlanmayı kuşkuyla, dikkatle izliyordu. Buna engel olmak için çaba harcıyordu. Bu bakımdan, İttihatçılarla Kürt milliyetçileri arasında sağlıklı ilişkiler kurulamadı. Kürtler de kendilerini, açık bir şekilde ifade edemiyorlardı... Daha çok Osmanlı enternasyonalizmi veya dinsel enternasyonalizm temelinde ifade ediyorlardı. Osmanlı enternasyonalizmi, dinsel enternasyonalizm Kürt milliyetçileri için koruyucu bir kalkanı, bir sigortaydı. "Kürdistan", "Kürt Teavün ve Terakki Cemiyeti", "Kürt Neşr-i Maarif Cemiyeti", "Hevî", "Kürd", "Roja Kürd"... gibi örgütler ve yayın organları etrafında önemli gelişmeler oluyordu. 1914 Bitlis Ayaklanması'nı bu süreç içinde değerlendirmek gerekir. Molla Selim ve Şeyh Seyid Ali önderliğinde yürütülen ayaklanmanın önemli bir

tan Tarihi 1918-1946, Çev. Ronahi, Ronahi Yay., 1972; *Dana Adams Schmidt, Barzani ile Konuşmalar*, Çev. Ahmet Dere, Yöntem Yayınları, İstanbul 1977; *Heinz gestrein, Avukatsız Halk Kürtler*, Çev. Selçuk Barlas, Üçüncü Dünya Yayınları, İstanbul 1977; *Mehmet Emin Zeki, Kürdistan Tarihi*, Komal Yayınları, İstanbul 1977

yönü, Ermenilerle dayanışma ihtiyacının vurgulanmış olmasıdır. Bu dayanışmayı gerçekleştirmeye çalışan çabalar da vardır. Ayaklanma 1914 yılı Mayıs ayında başladı. Başlarda, önemli başarılar kazandı, Haziran ayına doğru yenildi. Osmanlıların böl-yönet politikaları yine önemli işler gördü.³⁰

30. *Celile Celil, Kürt Halk Hareketi Tarihine Ait Yeni Materyaller 1914 Bitlis İsyanı*, s. 201-216, 19. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu'nda Kürtler kitabı içinde.

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI SIRASINDA OSMANLI İMPARATORLUĞU'NU BÖLEN GİZLİ ANTLAŞMALAR

Osmanlı Devleti'nin, Birinci Dünya Savaşı'na Almanlarla işbirliği yaparak girmesi, İngiltere'yi ve Rusya'yı çok yakından etkiledi. İngiltere ve Rusya 1907 yılında bir antlaşma imzalayarak, Üçlü İttifak Devletleri denilen grubun içinde yer almışlardı. Osmanlı Devleti'nin, Alman-Avusturya cephesi içinde yer alması karşısında hemen faaliyete geçtiler. Osmanlı İmparatorluğu üzerinde 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren gerçekleştirmeye çalıştıkları duygu ve düşüncelerini, arzularını tekrar ortaya getirdiler. Bunun için projeler yaptılar. İngiltere ve Rusya, 1907 yılında yaptıkları antlaşma ile Asya'daki çıkar çatışmalarını çözdüler. Bu antlaşma, İran, Afganistan ve Tibet ile ilgili hükümler getiriyordu. İran üçe bölünerek, kuzeyi Rusya'nın, güneyi İngiltere'nin denetimine bırakılacaktı. Orta bölgesi ise tarafsız kalacaktı. Afganistan, İngiliz üstünlüğü altında bırakılacak, Rusya'nın, Hindistan'a sızması önlenecekti. Tibet, yine Rusya ile Hindistan arasında bir barikat olarak bırakılıyordu. Böylece İngiltere, en önemli sömürgesi Hindistan'a yapılacak sızmaları önlemeye çalışıyordu. Petersburg'da imzalanan bu antlaşmadan bir yıl kadar sonra İngiltere ve Rusya yöneticileri Reval'de tekrar bir araya geldiler. Bu sefer konu, Osmanlı Devleti'nin, Osmanlı topraklarının paylaşılmasıydı. Bu toplantıda yapılan konuşmalarda Osmanlı İmparatorlu-

ğ'unun parçalanmasına kesin olarak karar verdiler. Savaş sırasında, bu projelerini olgunlaştırmaya başladılar.

Birinci Dünya Savaşı sırasında, İngiltere, Fransa ve Rusya arasında, Osmanlı ülkesinin parçalanması konusunda yapılan ilk antlaşma, 1915 yılı başlarında gerçekleşmiştir. Üç devlet arasında yapılan birçok yazışmalardan, mektuplaşmalardan sonra, Mayıs ayı başlarında bir antlaşmaya varılabilmektedir. Bu antlaşma gereğince, İstanbul Boğazlar'da Rusya üstünlük sağlamaktadır. Bunun karşılığında, İngiltere ve Fransa, Osmanlı Devleti'nin Asya'daki topraklarını istedikleri gibi paylaşabileceklerdir.

Bu antlaşmadan hemen sonra, Üçlü İtilaf Devletleri yaptıkları bu antlaşma hakkında, İtalya'ya bilgi verdiler. Üçlü İtilaf Devletleri'nin amacı, İtalya'yı da kendi saflarına almaktır. Bunun için İtalya'ya, çeşitli avantajlar sağlama yollarını aradılar. Osmanlı Devleti'nin Libya üzerindeki bütün hakları, İtalya'ya devredilecekti. Ege'deki 12 Adalar İtalya'ya verilecekti. Anadolu'nun tam veya kısmi paylaşılması sırasında Antalya bölgesi İtalya'ya bırakılacaktı. 1915 yılı Nisan ayında, Londra'da, İtilaf Devletleri ile İtalya arasında imzalanan bir antlaşmayla, İtalya'nın savaşa katılması da mümkün oluyordu. Bütün bu antlaşmalarda, Rusya'nın, Ortadoğu'da, büyük bir Arap Devleti'nin kurulmasına taraftar olduğu da belirtiliyordu.

İngiltere'nin, Osmanlı İmparatorluğu sınırları içinde ilgi duyduğu en önemli alanlar Ortadoğu bölgesindeydi. Demek ki, İngiltere'nin alınmasını ve uygulamaya konulmasını düşündüğü kararlar, Arapların ve Kürtlerin gelecekleriyle yakından ilgiliydi. O sıralarda, Araplar arasında çok etkili olan iki lider vardır. Bunlardan biri Hicaz'da oturan Mekke Şerifi Hüseyin, öteki ise Arap Yarımadası'nın Necd bölgesinde oturan Abdülaziz İbn Suud idi. Bunlardan, Mekke Şerifi Hüseyin, büyük bir Arap Devleti kurmak ve Halife olmak istiyordu. Bu isteğini, daha savaş başlamadan önce, Mısır'daki İngiliz Başkonsolosu ve en önemli görevlilerinden biri olan Lord Kitchener aracılığıyla İngiltere'ye duyurdu. İngiltere, sorunlar Osmanlı Devleti'yle barışçı yollardan çözülebilir ümidiyle, Şerif Hüseyin'in bu isteğini kabul etmedi. Daha sonra, Şerif Hüseyin, özerklik isteklerini, Osmanlı Padişahı

5. Mehmet'e bildirdi. Padişah bu istekleri kabul etmedi. Fakat Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte durum değişti. Osmanlı Devleti'yle İngiltere, karşı cephelerde savaşa girmişlerdi. Bu durumda, İngiltere, Arapların Osmanlı Devleti'ne karşı başkaldırılarını teşvik etti. 31 Ekim 1914 tarihinde Lord Kitchener Mekke Şerifi Hüseyin'e bir mektup yazdı. Bu mektupta, kendisine, büyük bir Arap Devleti vaad ediliyor, Halifeliğin de, Osmanlılardan alınarak kendisine verileceği bildiriliyordu. Kurulacak Arap Devleti, Arap Yarımadası, Irak, Ürdün, Suriye ve Lübnan topraklarını kapsayacaktı. Yalnız, Arapların, Osmanlı Devleti'ne karşı başkaldırmaları gerekiyordu.

Bunun üzerine Mekke Şerifi Hüseyin ile Mısır'daki İngiliz Yüksek Komiseri Sir Mc Mahon arasında, kurulacak Arap Devleti'nin sınırlarıyla ilgili olarak mektuplar teati edildi. Bu mektupların hepsi 10 tanedir. 14 Temmuz 1915 tarihli ilk mektup Şerif Hüseyin tarafından, İngiliz Yüksek Komiseri Sir Mc Mahon'a yazılmıştır. Onuncu mektup ise 10 Mart 1916 tarihini taşımakta olup Sir Mc Mahon tarafından Şerif Hüseyin'e yazılmıştır.¹

Bu mektuplarda Mekke Şerifi Hüseyin, Irak, Suriye, Lübnan, Arap Yarımadası bölgelerini tamamen kapsayan bir alanda büyük bir Arap Devleti kurulmasını, Halifeliğin de Osmanlı Hanedanı'ndan alınarak kendisine verilmesini istiyordu. İngiltere'ye, Lübnan hariç olmak üzere, öteki sınırları kabul ediyordu. İngiltere'nin, Mekke Şerifi Hüseyin ile sürdürdüğü bu ilişkiler, kuşkusuz, gizli olarak yürütülüyordu. Fakat, İngiltere, bu arada, Arap dünyasının öteki önemli kişisi olan Necd Sultanı Abdülaziz İbn Suud ile de gizli bir antlaşma yaptı. 4 Aralık 1915 tarihinde yapılan bu antlaşmayla, İngiltere, Necd Sultanı'nın Arap Yarımadası'ndaki egemenliğini de tanıyordu. Bu yazışmalar da gizliydi. Böylece, İngiltere, birbirlerine karşı düşmanlık hisleri besleyen,

1. Mektuplar hakkında bilgi için bk. **Yılmaz Altuğ, Arap Ülkelerinin Osmanlı İmparatorluğundan Ayrılışı**, BTDD, Sayı 25, Ekim 1965, s. 25-33; **Haluk Ülman, Birinci Dünya Savaşına Giden Yol ve Savaş**, s. 228-229; Ayrıca bk. **Sevr Antlaşmasına Doğru**, (Çeşitli konferans ve toplantıların tutanakları ve bunlara ilişkin belgeler), Hazırlayan **Osman Olcay**, AÜSBF Yayını, Ankara 1980, Başlangıç bölümü.

birbirlerine karşı egemenlik mücadelesi veren iki Arap lideri ile de anlaşmalar yapıyor, ikisi ile de dostluk ilişkileri sürdürmeye çalışıyordu.

Mekke Şerifi Hüseyin ile İngiltere'nin yaptığı anlaşma, etkilerini hemen gösterdi. Araplar, Osmanlı Devleti'ne karşı ayaklandılar. Osmanlı Devleti'nden ayrılarak ayrı bir Arap Devleti kurma yolundaki fikirlerini açıkladılar. Şerif Hüseyin'in büyük oğlu Emir Faysal, Suriye Genel Valisi Cemal Paşa'nın gözlerinin içine baka baka, Arap milliyetçiliği için çalışıyordu. Suriye de, Arapları, Osmanlı Devleti'nden ayrılma yolunda teşvik ediyordu. Bu sıralarda, Osmanlı ordularıyla Arap orduları arasında çetin savaşlar oldu. Hatta, Suriye'de, Cemal Paşa'nın Suriye Genel Valiliği sırasında, kitle katliamlarına varan olaylar da oldu. Arapları İngiltere destekliyordu.

İngiltere, Ortadoğu'da sürdürdükleri politikalarında tamamen bağımsız değildi. Bir kere Üçlü İtilaf Devletleri grubu içinde Fransa'ya ve Rusya'ya bağlılıkları ve taahhütleri vardı. Bu bakımdan Arap liderleriyle sürdürdüğü ilişkiler hakkında Fransa'ya ve Rusya'ya bilgi vermesi bir zorunluluktur. Bu ilişkileri gizli olarak, uzun süre sürdüremezdi. İngiltere, 1915 yılı Ekim ayında, henüz devam eden, Şerif Hüseyin-Mc Mahon yazışmalarından Fransa'yı haberdar etti. Ortadoğu'nun paylaşılmasında, her iki devletin de çıkarlarının olduğunu bildirerek, birlikte görüşme önerdi. Fransa, bu öneriyi kabul etti. Bunun üzerine İngiltere adına Sir Mark Sykes, Fransa adına da, Charles François Georger-Picot arasında, uzun süren görüşmeler yapıldı. Bunun üzerine, Ortadoğu'nun bölüşülmesi konusunda bir antlaşma yapıldı. Görüşmecilerin adına ıfafenen Sykes-Picot Antlaşması denen bu antlaşma, 1916 yılının Şubat ayında, İngiltere'yle Fransa arasında imzalandı. Bu antlaşmanın başlıca hükümleri şunlardı:

Bu antlaşma gereğince Ortadoğu beş büyük bölgeye ayrılıyordu. Birinci bölge Klukya diye adlandırılan Adana ve Antakya'yı içine alan bölgeyi, Suriye kıyılarını ve Lübnan'ı kapsıyordu. Mavi bölge diye adlandırılan bu bölge, Fransa'ya bırakılıyordu. Kırmızı bölge diye adlandırılan bölge ise Musul haric olmak üzere Kürdistan'ı ve Irak'ı içine alıyordu ve

İngiltere'ye bırakılıyordu. Fransa ve İngiltere, sözü edilen bu yerlerde, istedikleri yönetim biçimlerini kurabileceklerdi. Mavi ve kırmızı bölgeler diye adlandırılan bu bölgelerin dışında üç bölge daha vardır. **A** Bölgesi diye adlandırılan Suriye ve Musul'da bir Arap krallığı kurulacak ve bu krallık Fransa'nın denetiminde olacaktı. **B** Bölgesi diye adlandırılan Ürdün'deyse yine bir Arap krallığı kurulacak, burası da İngiltere'nin denetimine bırakılacaktı. Filistin olarak adlandırılan 5. Bölgenin statüsü ise Rusya'ya ve Şerif Hüseyin'e danışılarak çözümlenmek isteniyordu...

Burada, üç önemli noktanın belirtilmesinde yarar vardır: **Birinci olarak**, Arap dünyası Mekke Şerifi Hüseyin-Mc Mahon yazışmalarında belirtilen hususların aksine olarak parçalanıyor, İngiliz ve Fransız üstünlük alanları tesis ediliyordu. Halbuki bu yazışmalarda, büyük bir Arap Devleti'nin kurulması için çalışılacağı söz konusu ediliyordu. **İkinci olarak** Filistin'in statüsünden söz edilmektedir. Sözü edilen yazışmada ise burası da, kurulacak Arap Devleti'nin egemenliği altında bırakılacak bir alandı. Belirtilmesi gereken **üçüncü önemli konu**, Kürdistan ile ilgilidir. Dikkat edilirse, Kürdistan, Kürt ulusu, siyasi bir özne olarak ele alınmamaktadır. Nesne olarak, şey olarak ele alınmaktadır. Bu, İngiliz emperyalizminin ve Fransız emperyalizminin Araplık ve Kürtlük sorunlarına bakışını belirtmesi bakımından önemlidir. Bu tarihlerde, Arap ülkelerinin, siyasi bakımdan parçalanmasına rağmen, siyasi bir özne olarak ele alındığını görmekteyiz. Kürt ulusuna, Kürdistan'a karşı tavır böyle değildir. Kürtler, siyasi bir özne olarak ele alınmadığından onların siyasi talepleri de dikkate alınmamaktadır.

İngiltere ve Fransa arasında imzalanan Sykes-Picot Antlaşması, 1916 yılının Mayıs ayında, Üçlü İtilaf Devletleri'nin öteki üyesi olan Rusya'ya bildirildi. Rusya, Erzurum, Van, Bitlis, Muş, Cizre, İmadiye, Hakkâri, Siirt bölgelerinin kendisine verilmesi şartıyla, antlaşmanın öteki hükümlerini kabul ettiğini açıkladı. İngiltere ve Fransa, Rusya'nın isteklerini kabul ettiler. 17 Mart 1916 tarihinde Petrograd Protokolü diye bilinen antlaşmayı imzaladılar. Rusya, İngiltere ve Fransa'nın Arap dünyasıyla ilgili bütün isteklerini kabul ediyordu. Görüldüğü gibi Kürdistan, daha doğrusu, Osmanlı

İmparatorluğu sınırları içinde kalan Kürdistan, Petrograd Protokolü ile başlıca iki büyük kısma ayrılıyordu. Kuzey tarafları genel olarak Rusya'nın, güney tarafları İngiltere'nin, bir kısmı da, Fransa'nın denetimine veriliyordu. Bu antlaşmalarda, Ermenistan sorunundan söz edilmiyor, bölgede Rus üstünlüğü sağlanıyordu. Öte yandan, Anadolu'nun ve Kürdistan'ın, Kayseri, Aladağ, Akdağ, Yıldızdağ, Zana, Eğin, Harput gibi mıntıkalarında, Fransa'ya önemli pay veriliyordu.

Sykes-Picot Antlaşması ile ilgili olarak Petrograd Protokolü'nün imzalanmasından sonra da gelişmeler, bu gelişmelerle ilgili yazışmalar, mektuplaşmalar oldu. Üçlü İtilaf Devletleri arasında, 11 mektup teati edildi. Antlaşma, 1916 yılının Ekim ayında nihai şeklini aldı ve imzalandı.

Osmanlı Devleti'ni bölen gizli antlaşmalardan biri de Saint-Jeanne de Maurienne Antlaşması'dır. Bu antlaşma, İtalya, Fransa ve İngiltere arasında, 1917 yılının Nisan ayında imzalanmıştır. İtalya, 1916 yılında imzalanan Sykes-Picot Antlaşması'nı kabul ediyordu. Fakat, kendisine, Anadolu'dan daha geniş topraklar verilmesini istiyordu. Yapılan antlaşma gereğince, Mersin, Antalya, Konya, Aydın ve İzmir bölgeleri İtalya'ya veriliyordu. İtalya, Mersin, İskenderun, Akka ve Hayfa'da serbest limanlara sahip oluyordu. İtalya ile Fransa ve İngiltere arasında yapılan bu antlaşma, daha sonra, Rusya'nın onayına sunuldu. Fakat 1917 Devrimi, Kasım ayında, Rusya'nın uluslararası taahhütlerini yerine getirmeyeceğini açıkladı. Rusya tarafından imzalanmadığı için Saint-Jeanne de Maurienne Antlaşması yürürlüğe girememiş oldu.²

-
2. Osmanlı ülkesini bölen gizli antlaşmalar için bk. 1 numaralı dipnotunda adı geçen kaynaklar ve: *Yusuf Hikmet Bayur, Türk İnkılabı Tarihi*, Cilt II, Kısım 3, Paylaşmalar, TTK, Ankara 1951, s. 333 vd.; *Lawrence Evans, Türkiye'nin Paylaşılması*, (1914-1924), Çev. Tevfik Alanay, Milliyet Yay., İstanbul 1972, s. 15-138; *Adamof, Sovyet Devlet Arşivi Gizli Belgelerinde Anadolu'nun Taksimli Planı*, Çev. Yarbay Hüseyin Rahmi, Hazırlayan Hayri Mutlucağ, Belge Yay., 1972, s. 91-164; *Fahir Armaoğlu, Sıyasal Tarih 1789-1960*, s. 440-442; *Ömer Kürkçüoğlu, Türk-İngiliz İlişkileri* (1919-1926), SBFY, 1978, s. 40-43; *Yılmaz Altuğ, Birinci Dünya Savaşında Fillstini Yaratan Faktörler ve İngiltere*, BTDD, Sayı 26, Kasım 1969, s. 44-49

Osmanlı topraklarını bölen gizli antlaşmalardan biri de 2 Kasım 1917'de, Balfour Bildirisi'nin ortaya çıkışını hazırlayan görüşmelerdir. Balfour Bildirisi'nin açıklanması, Ortadoğu'da, Siyonist hareketin gelişmesiyle ilgili çok önemli bir dönüm noktasıdır. Yahudiler, çoktandır, Osmanlı yönetimine müracaat edip Filistin'de kendileri için bir yurt verilmesini istiyorlardı. Yahudiler, 2000 sene kadar önce Filistin'den kovulmuşlardı. Bundan sonra, Yahudiler, dünyanın çeşitli yerlerine dağıldılar. Rusya, Orta Avrupa, İspanya, Güney ve Kuzey Amerika gibi dünyanın çeşitli yerlerinde, kendi içlerine kapalı bir topluluk olarak yaşamlarını sürdürdüler. Yahudilik bir ırk idi. Aynı zamanda bir din, Musevi dini idi. Yani, Musevilik dini, sadece, Yahudiler tarafından temsil ediliyordu. Din ve ırk ilişkilerinin böylesine bütünleşmesi, Yahudilerin egemen yönetimler ve egemen topluluklar tarafından asimile edilmesine engel oluyordu. Bu şekilde, Yahudiler, dünyanın her tarafında, ulusal ve dini özelliklerini korudular. 19. yüzyılın başından itibaren gelişen milliyetçilik hareketlerinin Yahudi topluluklarını etkilediği de kuşkusuzdur. Bu koşullar altında, Yahudiler de toparlanmaya ve kendilerine bir yurt aramaya başladılar. 1897'de, İsviçre'de ilk Siyonist Kongre toplandı. Theodor Herzl ve Chaim Weizmann'ın öncülüğü ile toplanan bu kongrelerde, Filistin'de, bir "Yahudi Yurdu"nun tesisi kararlaştırıldı. Theodor Herzl'in "**Yahudi Devleti**" isimli eseri, Kongre'nin toplanmasında etkili oldu. İşte, 1897 yılında, Yahudiler, Osmanlı Padişahı İkinci Abdülhamit ile görüşerek Filistin'de kendilerine bir yurt verilmesini istediler. Osmanlı Devleti, açıktan açığa, böyle bir iznin verilmesinden kaçındı. Fakat, Yahudilere karşı hoşgörülü bir tutum benimsedi. İşte 1897 yılından itibaren, yani bu görüşmeden sonra, Filistin'e önemli bir Yahudi göçü olduğuna tanık oluyoruz. 1897 yılında Filistin'de 50.000 civarında olan Yahudilerin sayısı, 1914 yılında 85.000'e ulaştı. Birinci Dünya Savaşı içinde Yahudiler, İngiliz hükûmetine, sürekli olarak müracaatlarda bulunarak, Filistin'de kendilerine yer verilmesi konularında yardımlarını istediler. Bu yıllarda Amerika Birleşik Devletleri'nde, Yahudilerin örgütlenmeleri artıyordu. Yahudiler, ABD politikalarını etkilemeye başladılar. İşte, İngiltere, çeşitli yerlerden uluslararası ilişkilerini ve 1917 Devrimi'nin getirdiği yeni de-

ğerleri de hesaplayarak Yahudilerin isteklerine olumlu cevap verdi. İngiliz Dışişleri Bakanı Balfour tarafından, 2 Kasım 1917'de açıklanan bildiride, savaştan sonra, Filistin'de "Ulusal Yahudi Yurdu" kurulması konusunda Yahudilere yardımcı olunacağı üstü kapalı bir biçimde de olsa bildiriliyordu.³

Dikkat edilirse, İngiltere'nin Yahudilere verdiği bu söz Şerif Hüseyin-Mc Mahon mektuplaşmasında belirtilen konulara tamamen aykırıdır. Zira, bu yazışmalarda, Ulusal Yahudi Yurdu'ndan söz edilmemiş, Filistin'de Arap egemenliği üzerinde durulmuştur. Ulusal Yahudi Yurdu projesi Sykes-Picot Antlaşması'na da aykırıdır. Zira bu antlaşmaya göre de Filistin'de, uluslararası bir yönetim kurulacaktır.

Bütün bunlar, Osmanlı İmparatorluğu'nu bölen gizli antlaşmaların, henüz yapıldığı tarihlerde bile pek çok sorunlar ortaya çıkardığını göstermektedir. Bu sorunların ise yeni yeni anlaşmazlıklar ortaya çıkaracağı kuşkusuzdur. Bütün bunlara rağmen, bu gizli antlaşmalarla, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Araplık sorununun çözümünde çok önemli bir adım atılmıştır: Araplar, Osmanlı İmparatorluğu'ndan kesin olarak ayrılacaklardır. Arapların kuracakları ve Araplar için kurulacak devletlerin statüleri ne olursa olsun, bağımlı, bağımsız, yarı bağımlı vs. ne olursa olsun, Arapların, Osmanlı yönetiminden ayrılacakları kesinlik kazanmıştır. Bu, Arapların, siyasi bir özne olarak ele alındıklarını gösterir. Buna karşılık, Kürtlerin durumu hiç böyle değildir. Kürdistan'ın bölüşülmesi, Kürtlerin siyasi bir varlık olarak kabul edilme-

-
3. Balfour Bildirisi ve Filistin Sorunu hakkında bk. 1 ve 2 numaralı dipnotlarında gösterilen kaynaklar, ayrıca: *Walter Hollstein, Filistin Sorunu, Filistin Çatışmasının Sosyal Tarihi*, Çev. Cemal Ertuğ, Yücel Yay., İstanbul 1975; *Nayif Havatme, Filistinde Halk Savaşı ve Ortadoğu*, Çev. Mehmet Emin Bozarslan, Ant Yay., İstanbul 1970; *Enver Abd-El-Malik, Filistin Sorunu ve Arap Birliği*, Çev. Adnan Cemgil, Altın Kitaplar, İstanbul 1971; *Larry Collins-Douminique Lapi-erre, Kudüs... Ey Kudüs*, Çev. Aydın Emeç, İstanbul 1973; *Mehmet Emin Bozarslan, Savaşın Lübnan*, Üçüncü Dünya Yay., İstanbul 1976; *Nejdet Kurdakul, Osmanlı İmparatorluğundan Ortadoğuya Belgelerle Şark Meselesi*, Dergah Yay., İstanbul 1976

meleri, Arapların da, kabul ettikleri, istedikleri bir şeydir. Bu bakımdan, Mekke Şerifi Hüseyin'in, Mısır'daki İngiliz Yüksek Komiseri Mc Mahon'a yazdığı mektup çok ilgi çekici bilgileri ihtiva etmektedir. 14 Temmuz 1915 tarihli bu mektupta, kurulması düşünülen, daha doğrusu, Şerif Hüseyin'in düşündüğü Arap Devleti'nin sınırları şöyle çizilmektedir: Kuzey'de Mersin, Adana, Urfa, Mardin, Midyat, Cizre, İmadiye'den İran sınırına kadar, güneyde İran sınırı ve Basra Körfezi'nden, Aden'e kadar, batıda Kızıldeniz ve Mersin'e kadar, Akdeniz'i göl haline getiren büyük bir Arap Devleti kurulacaktır. Görüldüğü gibi, Araplar, düşündükleri, Büyük Arap Devleti'nin sınırları içine Kürdistan'ın büyük bir bölümünü de rahat bir şekilde koymaktadırlar.

Bundan önce, İttihat ve Terakki Fırkası'nın iktidara ağırlığını iyice koyduğu dönemlerde, Rum sürgünleriyle, Rumluk sorununun çözümünde önemli adımlar atıldığını belirtmiştik. Ermeni sürgünleri, katliamları ve soykırımlarıyla da Ermenilik sorununun çözümünde önemli adımlar atıldığını söylemiştik. İşte, Birinci Dünya Savaşı içinde, Üçlü İtilaf Devletleri arasında yapılan çeşitli gizli antlaşmalar ile de Araplık sorununun çözümünde önemli adımlar atılmıştır.

Balfour Bildirisi'yle, Yahudilik sorununun gündeme getirildiği açıktır. İlk iki sorun, Osmanlı Devleti'nin kendi iradesi dahilinde çözülmüştür. Son iki sorun ise Üçlü İtilaf Devletleriyle, ilgili halkların liderleri arasında yapılan görüşmeler, yazışmalar, antlaşmalar sonucunda çözülmüştür. Daha doğrusu, çözüm için önemli adımlar atılmıştır.

Kürtlük sorununun çözümü, daha doğrusu, çözümsüzlüğüyle değişik bir karakter göstermektedir. Kürdistan, İngiltere, Fransa ve Rusya arasında bölüşülmektedir. Böylece, Kürdistan ve Kürt ulusu tarihin öznesi değil, malzemesi olarak ele alınmaktadır. Kürtlerin siyasal istekleri yok sayılmakta, Kürtler, bölüşülmekte, parçalanmakta ve paylaşılmaktadır. Kürtler farklı farklı yönetimlerin deneyimleri altında bırakılmaktadır. Araplarsa Üçlü İtilaf Devletleri'nin bu girişimlerini yürekten tasvip etmektedirler, alkışlamaktadırlar. Bu konulardan Sykes-Picot Antlaşması ve yine bu antlaşmayla ilgili olarak imzalanan Petrograd Protokolü, Kürdistan'ın ve Kürtlerin tarihinde çok önemli bir dönüm

noktasıdır. İleride bu siyasal düzenlemelere yine döneceğiz...
Bu düzenlemelerin Türkler ve Farslar açısından neler ifade
ettiği konuları üzerinde duracağız.

1917 DEVRİMİ'NİN, DÜNYA DENGESİNE ve BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NIN GİDİŞİNE ETKİSİ

Ekim Devrimi, dünyanın siyasal dengesini köklü bir biçimde değiştirdiği gibi Birinci Dünya Savaşı'nın gidişini de yakından etkilemiştir. Devrimden çok kısa bir zaman sonra Rusya savaştan çekilmiştir. Böylece, İngiltere ve Fransa, 1917 yılının sonlarında, önemli ölçüde güç kaybetmişlerdir. Öte yandan, Çarlık Rusyası'nın öteki emperyalist devletlerle yaptığı gizli antlaşmalar, daha Bolşevik iktidarının ilk günlerinde deşifre edildi ve bütün dünyaya açıklandı. Bu davranış özellikle sömürge halkları arasında, büyük etkiler yarattı. 24-25 Ekim (6-7 Kasım)'da **"Savaşın Bütün Uluslara ve Hükümetlere Bildiri"** başlığı altında yayınlanan bildiride şunlar söylenmektedir:

"İşçi, Asker ve Köylü Delegeleri Sovyetlerine dayanan 6 ve 7 Kasım Devriminin kurduğu İşçi ve Köylü Hükümeti, bütün savaşan halklara ve bu halkların hükümetlerine adaletli ve demokratik bir barış için hemen konuşmaya başlamayı teklif eder.

Savaşlardan bıkmış ve yorulmuş olan işçi ve emekçi sınıfların çoğunluğunun istediği ve Rus işçileriyle köylülerinin Çarlık Monarşisini yıktıktan sonra katagorik olarak durmadan ileri sürdükleri adaletli ve demok-

ratik bir barış, hükümetimiz için, ilhaksız (yani, hiç yabancı toprak alınmayacak, başka milletler katılmaya zorlanamayacaklar) ve tazminatsız çabuk bir barışın gerçekleşmesi anlamına gelir.

Rus Hükümeti, bütün ülkeler ve uluslar halklarının yetkili meclislerince barışın bütün şartlarının onaylanmasını beklemeden, en ufak bir gecikmeye meydan vermemek için, barışı amaçlayan kesin adımları atmak istediğini göstermek niyetiyle, bu barışı hemen gerçekleştirmeyi bütün savaşan halklara teklif eder.

Yabancı toprakların ilhakı ya da alınması deyimi, hükümet için genellikle demokratik haklar kavramına ve özellikle işçi sınıfının haklarına uyarak, şu anlama gelir: küçük ya da zayıf bir ulusun, açık, kesin ve kendiliğinden rızası ve isteği olmaksızın büyük ve kuvvetli bir devletle birleştirilmesi... Böyle bir zorla katmanın ne zaman yapıldığı, kuvvet zoruyla katılan ya da bir devletin sınırları dışında tutulan ulusun uygarlık derecesi, bu ulus Avrupa'da olsun denizaşırı ülkelerde bulunsun, ilhakı hiçbir suretle haklı gösterniez.

Herhangi bir ulus başka bir devletin sınırları içinde zorla kalırsa, bir ulusa kendi isteğine rağmen (bu isteğin basınla, halk mitingleriyle, siyasi parti kararlarıyla, baskıya karşı çıkarılan kargaşalıklar ve isyanlarla anlatımını bulması çok önemlidir) o ulusun, ilhak eden ya da etmek isteyen ya da ulustan daha kuvvetli olan ulusun silâhlı kuvvetlerinin büsbütün çekilmesinden sonra, en ufak bir baskı olmadan yapılacak serbest seçimle milli ve siyasi örgüt biçimi konusunda karar verme hakkı tanınmazsa, böyle bir birleşme, bir ilhak yani istilâ ve zor hareketi sayılır.

Kuvvetli ve zengin ulusların, zayıf ve istilâ altındaki ulusları aralarında bölüşmek için savaşı sürdürmelerini, hükümetimiz, insanlığa karşı işlenmiş en büyük bir suç sayar ve hükümet, ayırimsız bütün uluslara eşit olarak uygun gelecek yukarıdaki şartlarla, bu savaşa bir son verecek olan barış antlaşmasını imzalamaya kesin olarak kararlı olduğunu ilân eder.

Hükümet gizli diplomasiyi kaldırmıştır. Hükümet bü-

t n konuşmaları açıkça halkın gözü önünde yürütmek ve Mart'tan 7 Kasım 1917'ye kadar süren derebey ve kapitalist hükümetinin onayladığı ya da imzaladığı bütün gizli antlaşmaları, derhal, olduğu gibi yayımlamak konusunda kesinlikle kararlı olduğunu bütün ülkeler karşısında il n eder. Gizli antlaşmaların birçokları, Rus emperyalistlerine çıkar ve imtiyaz sağlamak amacıyla konulmuş olan maddelerini hükümet hemen ve tartışmaksızın reddeder.

Bütün hükümetlere ve halklara barış için genel konuşmalara başlanmasını teklif eden hükümet, bu konuşmaları telgrafla, postayla, ya da çeşitli ülkeler arasında resmi olmayan konuşmalarla ya da onların temsilcileriyle yapılacak bir konferansla yürütmeye hazır olduğunu bildirir. Hükümet, hazırlık konuşmalarını kolaylaştırmak için tarafsız ülkelere yetkili temsilcilerini gönderecektir.

Hükümet, savaşan ülkelerin bütün hükümetlerine ve bütün halklarına hemen ateş kesmeyi teklif eder ve aynı zamanda, bu ateşkesin üç ay sürmesini, bu süre içinde, savaşa girmiş ya da savaşa girmeye zorlanmış ayırımsız bütün ulusların temsilcileri arasında gerekli konuşmaların yapılabileceğini ve aynı zamanda, bütün ülkeler halkları yetkili meclislerinin barış şartlarının kesin kabulü için toplanabileceğini bildirir.

Rusya işçi ve Köylü Geçici Hükümeti bütün savaşan ülkelerin hükümetlerine ve halklarına bu barış teklifini sunmakla, bugünkü savaşta yer alan uluslar arasında insanlığa en çok bağlı bulunan ve bu ulusların en  onemlileri olan İngiltere, Fransa ve Almanya'nın bilinçli işçilerine de eşit olarak ve özellikle seslenmiş olmaktadır. Bu  lkeler işçilerinin ilerleme ve sosyalizm d vasına büyük hizmetleri dokunmuştur: İngiltere'deki  artist hareketi, Fransız proletaryasının yapmış olduğu dünya çapında tarihsel önemde birçok devrimler ve en son olarak, Almanya'da bütün dünya işçilerine sürekli ve sağlam bir hareket  rneği veren Alman proleterlerinin etkin örgütünün yaratılmasıyla sonuçlanan tarihi savaş... İşte bu tarih anıları, bu ülkeler işçilerinin

savaş felaketlerinden ve savaşın sonuçlarından insanlığı kurtarmak için kendilerine düşen görevi anlayacaklarının ve bu işçilerin kesin, enerjik ve sürekli hareketleriyle barış davasının başarılı bir sonuca varmasında bize yardım edeceklerinin en kesin garantisidir..."¹

"Savaşan Bütün Uluslara ve Hükümetlere Bildiri" başlığını taşıyan bildiri kısaca böyle. Bu bildirinin açıklanmasından birkaç gün sonra, 9 Kasım'da, Rusya'nın Üçlü İtilaf Devletleri ile yaptığı bütün gizli antlaşmalar Dışişleri ile görevli Troçki tarafından açıklanmıştır. Pravda gazetesi bunları yayınlamıştır. Ve yine bildiride belirtildiği gibi, savaşan veya tarafsız hükümetlerle barış görüşmelerine başlanmıştır.

Bu bildirinin en önemli tarafı, ilhaksız ve tazminatsız barış ilkesi üzerinde önemle durmasıdır. Sadece devletlerle, hükümetlerle değil, henüz kendi devletini, hükümetini kuramamış, ekonomik ve politik bakımdan güçlü ulusların boyunduruğu altındaki uluslar ile de ilgilenmesidir. Kuvvetli ve zengin ulusların boyunduruk altındaki ulusları ve bunların ülkelerini paylaşmak için giriştikleri bütün antlaşmaları hükümsüz saydığını açıklamaktadır. "Kuvvetli ve zengin ulusların zayıf ve istila altındaki ulusları aralarında bölüşmek için savaşı sürdürmelerini, hükümetimiz, insanlığa karşı işlenmiş en büyük bir suç sayar" denmektedir. Bir ulusun zor ile baskı ile ilhak edilmesine ulusal ve demokratik haklarının gasp edilmesine şiddetle karşı olduğunu belirtmektedir.

Bu bildirinin getirdiği hükümlerle, Kürdistan, Ermenistan ve Arap topraklarının parçalanması, Türklerin yaşadığı Anadolu'nun parçalanması, bu parçalanmayı sağlayan gizli antlaşmalar kuşkusuz büyük bir zıtlık içindedir. Kürt ulusu, Ermeni ulusu ve Arap ulusu için getirilen statüler ve Türk ulusu için getirilen statü, elbette birbirlerinden farklıdır. Fakat hepsinde de bu statüler bu ulusların kendi iradelerinin dışında oluşturulmaktadır. Bu, uluslara baskı ve zor

-
1. *John Reed, Dünyayı Sarsan On Gün*, Çev. Rasih Güran, Ağaoğlu Yay., 2. Baskı, İstanbul 1968, s. 117-118; *Lenin, Doğuda Ulusal Kurtuluş Hareketleri*, Çev. Tektaş Ağaoğlu, Ant Yay., İstanbul 1970, s.271-274

yoluyla empoze edilmeye çalışılmaktadır. Hele bir ulusun yaşadığı alanın birkaç parçaya bölünüp, herbir parçasının ayrı ayrı devletlerin denetimine verilmesi, bir ulusun üzerinde birden fazla emperyalist devletin boyunduruğunun sağlanması, bu bildirinin getirdiği anlayışa ve felsefeye temelden zıttır. İleride, Kürt, Ermeni, Arap uluslarının durumları Türk ulusunun ve Anadolu'nun durumu, bu bildirinin ışığında incelenmeye çalışılacaktır.

“Savaşın Bütün Uluslara ve Hükümetlere Bildiri”deki şu ifade üzerinde de dikkatle durmak gerekir: “Küçük ya da zayıf bir ulusun açık, kesin rızası ve isteği olmaksızın büyük ve kuvvetli bir devletle birleştirilmesi... Böyle bir zorla katmanın ne zaman yapıldığı, kuvvet zoruyla katılan, ya da devletin sınırları içinde zorla tutulan ulusun uygarlık derecesi, gelişmiş ya da geri kalmış olduğu, bir ulusun Avrupa’da olsun denizaşırı ülkelerde bulunsun ilhakını hiçbir zaman haklı göstermez...”

“Mazlum Halklar”, “Sömürge boyunduruğu altındaki halklar” dikkate alındığı zaman bu bildirinin çok önemli bir içerik taşıdığını görmekteyiz. Burada, sömürge boyunduruğu altındaki halkların siyasal bir özne olarak kavranıldığını görmekteyiz. Halbuki, örneğin Engels’in “Tarihsiz Halklar” kavramında bu halklar siyasal bir özne olarak ele alınmıyorlardı. “Şey”, “nesne” olarak ele alınıyorlardı. “Tarihsiz halklar” kavramı bu halkların siyasal bir isteği, siyasal bir iradesi olabileceğini kabul etmiyor.

Bu bildirinin yayınlanmasından bir hafta kadar sonra, Rusya’nın İşçi ve Köylü Geçici Hükümeti tarafından, **“Rusya’da Yaşayan Halkların Haklarına Dair Beyanname”** adı verilen bir bildiri daha yayınlandı. 2 Kasım (15 Kasım) 1917 tarihinde² yayınlanan ve Rusya Cumhuriyeti adına Milliyetler ve Halklar Komiseri Stalin ve Halk Komiserleri Konseyi Başkanı Lenin’in imzasını taşıyan bu bildiride şöyle söylenmektedir:

-
2. 1 Şubat 1918 tarihine kadar Rusya’da Ortodoks tarihi adı verilen bir takvim kullanılıyordu. Bu takvim Batı takvimine göre 13 gün geri idi. 1 Şubat 1918’de Rusya’da Batı takvimine dönüldü. İlk rakamlar eski takvime göre olan tarihleri ifade etmektedir.

"... Bu yılın Haziranında toplanan Birinci Sovyetler Kongresi Rusya'da yaşayan halkların kendi kaderlerini kendilerinin tayin etmesi hakkını tanımıştır.

Kasım'da toplanan II. Sovyet Kongresi de Rusya'da yaşayan halkların vazgeçilmez hakkını daha kesin ve daha kararlı olarak doğrulamıştır.

Bu kongrelerin dileklerini yerine getirmek isteyen Halk Komiserleri Konseyi aşağıdaki ilkeleri Milliyetler Sorunu konusundaki çalışmalarına temel olarak almayı kararlaştırmış bulunmaktadır:

1. Rusya'da yaşayan halklar eşittir ve egemendir.
2. Rusya'da yaşayan halkların ayrılmaya ve bağımsız bir devlet kurmaya varacak kadar serbestçe kendi kaderlerini kendilerinin tayin etme hakları vardır.
3. Herhangi bir imtiyaz ya da bütün milli ve dini imtiyazlar ve gerilikler kaldırılacaktır.
4. Rus topraklarında oturan milli azınlıklar ve etnografik gruplar serbest olarak gelişeceklerdir.

Gerekli kanunlar milliyetler komisyonunun kurulmasından sonra hemen hazırlanmaya başlanacaktır."³

Bu beyanname ile Rusya'nın İşçi ve Köylü Geçici Hükümeti ulusların kendi kaderlerini kendilerinin tayin hakkı prensibini hayata geçirmeye kararlı olduğunu vurgulamaktadır. Bu kararlar 1917 yılında toplanan I. ve II. Sovyetler Kongrelerinde alınan kararlara uygundur.⁴ Bu beyanname-den hemen sonra 18 Aralık 1917'de Finlandiya bağımsızlığını ilan edip Rusya'dan ayrılmıştır. 7 Kasım 1917'de Ukrayna Halk Cumhuriyeti Kurulmuş Sovyet Radası, 9 Ocak 1918'de Ukrayna'nın bağımsızlığını tanımıştır. Polonya'nın bağımsızlığı da kabul edilmiş, fakat Polonya fiilen Alman ordularının

3. *John Reed*, a.g.e., s. 213

4. Sözü edilen kongre kararları için bk. *Lenin, Doğuda Ulusal Kurtuluş Savaşları*, s. 265-267; *Lenin, Ulusların Kaderlerini Tayin Hakkı*, Çev. Muzaffer Ardös, Sol Yay., 2. Baskı, Ankara 1975, s. 207-213; *Stalin, Marksizm ve Ulusal Sorun ve Sömürgeler Sorunu*, 2. Baskı., Çev. Muzaffer Ardös, Ankara 1976, s. 80-86

işgali altında olduğu için, barış görüşmelerine daha sonraları başlanabilmiştir. Kafkasya'da, Ermenistan, Gürcistan ve Azerbaycan'dan kurulu bir federasyon ortaya çıkmıştır. Trans Kafkas Cumhuriyetleri denen bu Federasyon, 1918 yılı Mayıs ayında parçalanarak ayrı ayrı cumhuriyetler kurulmuştur. Orta Asya'da da benzer oluşumlar meydana gelmiştir.

20 Kasım (3 Aralık) 1917'de, Milliyetler ve Halklar Komiseri Stalin ve Halk Komiserleri Konseyi Başkanı Lenin tarafından yayınlanan bildiride, dünyanın her tarafındaki köle uluslara, emekçi halklara yapılacak maddi ve manevi yardımdan söz edilmektedir. **"Rusya'nın ve Doğu'nun Bütün Müslüman Emekçilerine"** başlığını taşıyan bu bildiri aynen şöyledir:

"Rusya'da büyük çapta hadiseler cereyan ediyor. Başkalarının memleketlerini paylaşmak uğruna patlak veren kanlı savaş bitmek üzeredir. Dünya milletlerini kendilerine esir eden soyguncuların saltanatı yıkılıyor. Rus devriminin darbeleri altında, esaret ve kölelik yapıları sarsılarak çatırdamaktadır. İstibdat ve zulüm dünyası son günlerini yaşıyor. Yeni bir dünya, kurtulmak üzere olanların, emekçilerin dünyası doğuyor. Bu devrimin başında, Rusya'nın İşçi ve Köylü Hükümeti, Halk Komiserleri Konseyi bulunmaktadır.

Rusya'nın bir başından öteki başına Devrimci İşçi Sovyetleri kurulmuş, asker ve köylülerden milletvekilleri seçilmiştir. Memlekette iktidar halkın elindedir. Rusya'nın emekçi halkının gönlü bir tek arzu ile yanmaktadır: Şerefli bir barışın sağlanması ve ezilen dünya milletlerine özgürlük için savaşlarında yardımcı olmamız.

Bu kutsal görevin yerine getirilmesi yolunda Rusya yalnız başına değildir. Rus devriminin ulu kurtuluş çağrısına bütün Batı ve Doğu emekçileri katılıyor. Savaştan bezmiş, yorulmuş Avrupa milletleri, barışmak üzere bize elini uzatan Batı'nın işçileri, askeri emperyalizmin kalelerini yıkan sosyalizm sancakları altında birleşmektedir. Avrupa'nın 'aydın' soyguncularının yüz-

yıllar boyunca boyunduruk altında bulundurdıkları o uzaklardaki Hindistan dahi devrim sancağını kaldırmış, nefret ettiği esareti omuzundan silkip atmış ve Doğu ülkelerini özgürlük savaşına çağırarak, kendi milletvekili heyetlerini kurmuştur.

Kapitalizmin soygun ve zorbalık saltanatı yıkılıyor. Emperyalist soyguncuların bastıkları toprak ayakları altında kayıyor.

Bu büyük olaylar karşısında, Rusya ve Doğu'nun ezilen, emekçi Müslümanları, size hitap ediyoruz.

Camileri ve ibadet yerleri, inanç, örf ve âdetleri Rusya Çarları ve müstebitleri tarafından hiçe sayılıp ayak altında ezilen sizler, Rusya Müslümanları, Volga dolayları ve Kırım Tatarları, siz, Türkler, Sibiry ve Türkistanlılar, Kırgızlar, Kafkasya Tatarları, Çeçenler, Dağıstanlılar!

Bundan böyle inançlarınız, örf ve âdetleriniz, milli kültür yapılarınız dokunulmaz ilan ediliyor. Milli hayatınızı dilediğiniz şekilde, serbetçe kurunuz. Bu sizin kutsal hakkınızdır. Gerek sizin haklarınızı, gerekse Rusya'da yaşayan bütün milletlerin haklarını devrim ve devrim organları olan İşçi, Asker ve Köylü Delegeri Sovyetleri bütün gücü ile korumaktadır.

Siz de devrimi ve meşru devrim hükümetini destekleyiniz.

Doğu Müslümanları, Türkler, İranlılar, Araplar ve Hintliler; hayatları ve mülkiyeti ile hürriyet ve anavatanları ile Avrupa'nın gözü doymaz soyguncularının yüzyıllarca adice ticaret yaptıkları sizler; soyguncuların kendi aralarında paylaşamadıklarından birbirleriyle savaşan memleketlerin asıl sahipleri sizler; hepiniz!

Tahtından indirilmiş Çarın imzaladığı ve devrilmiş Kerenski hükümetinin tasdik ettiği, İstanbul'un ele geçirilmesine ait gizli antlaşmanın yırtılarak yok edildiğini bildiririz. Rusya Cumhuriyeti ve Hükümeti, Halk Komiserleri Konseyi, başkalarına ait olan toprakların gasp edilmesinin şiddetle aleyhindedir. İstanbul, Müslüman Türklerin elinde kalmalıdır.

İran'ın parçalanıp bölünmesine ait antlaşmanın yırtılarak yok edildiğini bildiririz. Askeri harekât kesilir kesilmez ordular İran'dan uzaklaştırılacak ve İranlılara, kendi kaderlerinin kendileri tarafından tayin edilmesi hakkı temin edilecektir.

Türkiye'nin parçalanmasına ve Ermenistan'ın 'elinden alınmasına' dair antlaşmanın yırtılarak yok edildiğini bildiririz. Askeri harekât kesilir kesilmez, Ermenilere siyasi yönlerini diledikleri gibi tayin etme hakkı temin edilecektir.

Hiçbir zaman esaretiniz Rusya ve Rusya'nın devrimci hükümeti tarafından istenmemektedir; esaretiniz, ancak Avrupa'nın emperyalist soyguncularından, memleketlerinizi paylaşamadıklarından birbirine düşerek bugünkü savaşa sebep olanlardan, memleketlerinizi soyguna ve türlü haksızlıklara uğratarak 'sömürge' haline getirmek isteyenler tarafından beklenebilir.

O halde bu soyguncuları, memleketinizi kendilerine esir edenleri deviriniz, yıkınız. Savaş ve perişanlık eski dünyanın dayanaklarını köklerinden sarsarken, bütün dünya emperyalistlerin soygununa karşı isyan ederken, her hiddet kıvılcımı hemen muazzam ve devrim haline gelirken, yabancıların boyunduruğu altında can çekişen Hindistan Müslümanları dahi müstebitlere karşı ayaklanmışken susmak olmaz. Vakit kaybetmeyiniz, ana topraklarınızı gasp edenleri ve ettirenleri silkinip sırtınızdan atınız. Tüten enkaz haline gelmiş anavatanınızın daha fazla soyulmasına müsaade etmeyiniz. Kendi memleketlerinizin öz sahibi olunuz. İnsanlığınıza layık, insanlığınızla mütenasip hayatlarınızı kendiniz kurunuz. Bu hakkınızdır, zira kaderiniz kendi elinizdedir.

.....

Biz sert ve azimli adımlarla şerefli, demokratik bir barışa doğru gidiyoruz. Sancaklarımızla yeryüzünün mazlum ve esir olan milletlerine özgürlük getiriyoruz.

Rusya Müslümanları!

Doğunun Müslümanları!

Dünyanın böylece yenilenmesi yolundaki duygularımıza iştirak etmenizi ve yardımlarınızı bekliyoruz.”⁵

Görüldüğü gibi bu bildiride sadece Rusya'da yaşayan köle halklara, sömürge halklara değil, dünyanın her tarafındaki halklara seslenilmektedir. İran'ın parçalanmasına, Anadolu'nun parçalanmasına karşı olunduğu belirtilmektedir. Her ne kadar “Türkiye'nin parçalanmasına ve Ermenistanın elinden alınmasına” ibaresi, bu bildirinin ruhuna ters düşüyorsa da, “Ermenilere siyasal gelişmelerini diledikleri şekillerde tayin etme hakkı temin edilecektir” denerek bu zıtlık giderilmektedir. Çünkü Ermenistan, ancak Ermenilerin olabilir. “Ermenistan'ın Türkiye'nin elinde kalmasını sağlamak” gibi düşünceler, bu bildirinin ifade etmeye çalıştığı anlayışa terstir. Bu bildirilerde Kürt ulusunu bölme çabaları, Kürdistan'ı parçalama üzerinde durulmamaktadır. Bununla beraber bildirinin getirmeye çalıştığı yeni anlayıştan, her ulusun, her ülkenin bölünmesi ve parçalanması eylemlerine karşı olunduğu rahatlıkla söylenebilir.

Bu bildirilerde Kürt, Kürdistan gibi sözler geçmemesine rağmen, Ermeni, Ermenistan gibi sözler sık sık geçmektedir. Milliyetler ve Halklar Komiseri Stalin, 31 Aralık 1917'de “**Türk Ermenistanı**” üzerine isimli bildirisinde şöyle söylemektedir:

“ ‘Türk Ermenistanı’ denilen yer, herhalde Rusya tarafından ‘savaş hukukuna’ göre işgal edilen tek ülkedir. Bu ülke, uzun yıllar Batı'nın şiddetli diplomatik hırsına ve Doğu'nun kanlı idari uygulamalarına konu olan (ve hâlâ olmaya devam eden) şu ‘cennet köşesi’dir. Bir yandan Ermeni katliamları, diğer yandan yeni bir katliamı örtbas etmek için bütün ülkelerin diplomatlarının iki yüzlü ‘yakarmaları’, fakat sonuç, kana boğulmuş, aldatılmış ve köleleştirilmiş bir Ermenistan'dır. ‘Uygar’ devletlerin diplomatik ‘sanatlarının’ bu ‘olağan’ görüntülerini kim tanımaz ki?

Yurtlarının yiğit savunucuları olan, fakat kesinlikle uzak görüşlü siyaset adamları olmayan ve emperyalist

diplomatların soyguncuları tarafından tekrar tekrar aldatılmalarına izin veren Ermenistan'ın evlatları, şimdi eski diplomatik ayarlamalar yolunun, Ermenistan'ı kurtuluşa götürecek yol olmadığını anlamak zorundadırlar. Ezilen halkları kurtuluşa götüren yolun, Ekim'de Rusya'da başlayan işçi devriminden geçtiği açıklığa kavuşuyor. Şimdi Rusya halklarının kaderinin, özellikle Ermeni halkının kaderinin, Ekim Devrimi'nin kaderiyle sımsıkı bağlı olduğu herkes için açıktır. Ekim Devrimi, milli baskının zincirlerini parçalamıştır. Halkların ellerini ayaklarını zincire vuran Çarın, gizli anlaşmalarını yırtmıştır. Ekim Devrimi, yalnız Ekim Devrimi, Rusya halklarının kurtuluşu işini sonuna kadar götürebilecektir.

Bu düşüncelerden hareketle Halk Komiserleri Konseyi 'Türk Ermenistanı'nın özgür olarak kendi kaderini tayini üzerine özel bir kararname çıkarmaya karar vermiştir. Bu şimdi özellikle gereklidir. Çünkü Alman ve Türk iktidar sahipleri, emperyalist tabiatlarına bağlı olarak, işgal altındaki toprakları zorla hakimiyetleri altında tutma arzularını saklamıyorlar. Rusya halkları, Rusya devriminin ve hükümetinin işgal çabalarından uzak olduğunu bilmelidir. Herkes, Halk Komiserleri Konseyi'nin, emperyalist milli baskı siyasetinin karşısına ezilen halkların tam kurtuluşu siyasetini koyduğunu bilmelidir."⁶

Bu bildiride Ermeni ulusunun kendi kaderini tayin hakkını gerçekleştirebilmesi için her türlü tedbirin alınacağı belirtilmektedir. Stalin'in bu bildirisinde geçen "çünkü Alman ve Türk iktidar sahipleri, emperyalist tabiatlarına bağlı olarak, işgal ettikleri toprakları zorla hakimiyetleri altında tutma arzularını saklamıyorlar" ibaresi de oldukça ilginçtir.

Rusya'nın İşçi-Köylü Geçici Hükümeti 16 Ocak 1918'de yeni bir bildiri daha yayınlamıştır. "**Emekçi ve Sömürülen Halkın Hakları Deklarasyonu**" başlığını taşıyan bu beyanname, 2 Kasım 1917 tarihli beyanname ile ifade edilmeye çalışılan ulusların kendi kaderlerini bizzat kendilerinin tayin etmesi yolundaki temel prensip aynen tekrarlanmaktadır.

1917 Devrimi, devletin sınıf yapısını kökünden değiştirmiştir. Özel mülkiyete dayalı burjuva devleti yıkılmıştır. 1917 Devrimi, özel mülkiyete dayalı devlet biçimlerinin sonu olan kapitalist-burjuva devletini yıkmıştır. Bu bakımdan mülk sahibi sınıflar 1917 Devrimi karşısında derin bir huzursuzluk içine girmişlerdir. O zamana kadar horlanan, daima küçümşenen, devlet yönetiminden uzak tutulan işçi sınıfı, iktidarı ele geçirmiştir. Bu oluşum, kuşkusuz ki sadece Rusya'yla sınırlı kalmayacaktır. Öteki devletlerdeki işçi sınıflarını ve öteki emekçi yığınları, bu arada ezilen, sömürölen ulusları, sömürge ve köle ulusları da etkileyeceği kuşkusuzdur. Bu bakımdan İtilaf Devletleri'nin geriye kalan iki üyesi İngiltere ve Fransa, bu hareketin dünyanın öteki bölgelerine sıçramasını önlemek ve Rusya içinde de başarısızlığını sağlamak için, 1917 yılının Aralık ayında yani devrimden çok kısa bir zaman sonra, kendi aralarında yeni bir antlaşma imzalamışlardır. Bu antlaşma, kuşkusuz ki Bolşeviklere karşıdır. Antlaşmanın ilk maddesine göre, Fransa, Bolşeviklere karşı eylemini Karadeniz'in güneydoğusunda geliştirecektir. İngiltere ise Sibirya ve Orta Asya kesimlerinde. Bolşeviklere karşı başarılı bir hareketin sonunda elde edecekleri nüfuz bölgelerini ise şöyle tespit etmişlerdir: Fransa, Basarabya, Ukrayna ve Kırım'da üstünlük elde edecektir. İngiltere ise Kazakistan, Kafkasya, Ermenistan, Gürcistan ve Kürdistan'da üstünlük elde edecektir. Bu, Rusya'da, iç savaşın başlaması anlamına gelmektedir. Gerçekten Rusya'nın İşçi-Köylü Geçici Hükümeti, 1918 yılından 1921 yılının başlarına kadar iç savaş ile meşgul olmuşlardır.

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NIN SONUNU BELİRLEYEN ÖNEMLİ OLAYLAR

Rusya'da meydana gelen Bolşevik Devrimi ile Birinci Dünya Savaşı'nın sonuna gelindi. Rusya'nın İşçi-Köylü Geçici Hükümeti savaştan çekildi. Böylece Üçlü İtilaf Devletleri'nden birisi savaştan çekilmiş oluyordu. Rusya'dan boşalan bu yeri ABD doldurdu. Zaten, Rusya'da, 1917 yılının başından itibaren devrimci gelişme büyük bir hızla ilerliyordu. İşçileri ile uğraşmak zorunda kalan Rusya, cephelerdeki durumlarla gerektiği kadar ilgilenemiyordu. İşte meydana gelen bu boşluğu, 1917 yılından itibaren ABD doldurmaya başladı. ABD ile birlikte Üçlü İtilaf Devletleri tarafında Yunanistan da savaşa katıldı. Ekim Devrimi'nden sonra ABD'nin savaşa katkısı, gerek askeri, gerek siyasi bakımlardan daha çok arttı. Buna rağmen savaşın sonunda, Üçlü İtilaf Devletleri grubundan İngiltere ve Fransa galip geldi. İttifak Devletleri, Almanya, Avusturya-Macaristan yenildiler. Bunlarla birlikte Osmanlı Devleti ve Bulgaristan da yenildiler.

I. WILSON'IN 14 NOKTASI

Birinci Dünya Savaşı'nda ortaya çıkan en önemli olgulardan biri, ABD Cumhurbaşkanı Wilson'ın "14 Nokta" diye bilinen prensipleridir. 8 Ocak 1918'de, ABD Kongresi'nde açıklanan Wilson'ın 14 Prensibi kısaca şöyledir:

- 1. Açık barış antlaşmaları ve gelecekte açık diplomasi.**
- 2. Karasuları dışında savaşta ve barışta denizlerin mutlak serbestisi.**
- 3. Ekonomik engellerin mümkün olduğu kadar kaldırılması.**
- 4. Silahsızlanmaya gayret edilmesi.**
- 5. Sömürge isteklerinin ilgili halkların menfaatleri ile yetkileri sonradan tespit edilecek olan sömürgeci devletin istekleri aynı derecede göz önünde tutulmak suretiyle mutlak bir tarafsızlıkla çözümlenmesi.**
- 6. Bütün Rusya toprakları boşaltılacak ve devletlerin de yardımıyla Rusya'ya kendi gelişmesini sağlamak için her türlü imkân verilecek.**
- 7. Belçika tam ve bağımsız olacak. Egemenliği geri verilecek.**
- 8. İşgal edilen Fransız toprakları boşaltılacak. Prusya'nın, 1871'de Alcas-Loren meselesinde yaptığı hatanın düzeltilmesi suretiyle, barışın teminat altına alınması sağlanacak.**
- 9. İtalyan sınırlarının milliyet prensiplerine göre düzeltilmesi sağlanacak.**
- 10. Avusturya-Macaristan halklarına muhtar gelişme imkânlarının verilmesi sağlanacak.**
- 11. Romanya, Sırbistan, Karadağ toprakları boşaltılacak ve Sırbistan'a denizden mahreç verilecek. Balkan devletlerinin ilişkileri milliyetler prensiplerine göre düzenlenecek.**
- 12. Osmanlı İmparatorluğu'nun Türk olan kısımlarının egemenliği sağlanacak. Fakat Türk olmayan Türk boyunduruğu altındaki milliyetlere muhtar gelişmeleri için her türlü olanak verilecek. Çanakkale Boğazı devamlı olarak bütün milletlerin gemilerine açık olacak. Ve bu, milletlerarası garanti altına alınacak.**
- 13. Bağımsız bir Polonya kurulacak.**

14. Büyük ve küçük bütün devletlerin siyasi bağımsızlıklarını ve toprak bütünlüklerini karşılıklı olarak garanti altına almak için milletlerarası bir teşkilat kurulacak.¹

ABD Cumhurbaşkanı Wilson'ın, Birinci Dünya Savaşı sonunda dünyayı, dünyanın geleceğini, politik ilişkileri değerlendiren demeci kısaca budur. Bu demeçte birkaç tane önemli nokta var. Bunları şu şekilde belirtebiliriz. **Bir kere** devlet sınırlarının milliyetler esasına göre belirlenmesi ifade ediliyor. Yeni kurulacak devletlerde bu koşulun göz önünde bulundurulmasına özen gösterilmesi isteniyor. **İkinci olarak** milletlerarası bakışı korumak için, milletlerarası bir örgütün gerekli olduğuna işaret ediliyor. **Üçüncü olarak** Wilson, tazminatsız ve ilhaksız bir barış, açık barış ve açık diplomasi öneriyor.

Wilson'ın insan haklarını ve eşitlik ilkesini sömürge halklarına uygulamayı ve bu ülkeleri bağımsızlığa kavuşturmayı düşündüğünü ileri süremeyiz. Fakat sömürge ülkeler ve sömürge halklar için yeni bazı statüler üzerinde durulması gerektiğini ileri sürdüğü de açıktır. **Dördüncü** bir nokta da ABD'de hızla gelişen kapitalizmle ilgilidir. ABD, gelişen kapitalizmle dünyaya yayılmak amacındadır. Açık denizlerin serbestliği, ticaretin serbestliği, boğazların serbestliği gibi konular, pazarını genişletme ve yeni hammadde kaynakları bulma konuları ile yakından ilgilidir. 19. yüzyıl sonunda sömürge alanlarının paylaşımına katılamayan, sömürgeler elde edemeyen ABD, kapitalizmin hızlı bir şekilde gelişimi sonucu yayılma sürecine girmiştir.

Wilson prensiplerinin konumuz bakımından en önemli olanı, kuşkusuz ki 12. maddesidir. Burada, Osmanlı İmparatorluğu'nun Türk olan kesimlerinin kesin olarak egemenliğinin sağlanacağı ileri sürülmektedir. Ancak İmparatorluk içinde Türk boyunduruğu altında bulunan öbür uluslara da kesin bir yaşama güveni, özgür ve engelsiz gelişme olanaklarının sağlanması gerektiği üzerinde durulmaktadır. İmpara-

1. 14 Nokta için bk. *Fahir Armaoğlu, Siyasal Tarih 1789-1960*, s. 455-456; *Haluk Ülman, Birinci Dünya Savaşına Giden Yol ve Savaş*, 2. Baskı, s. 243-244; *Yusuf Hikmet Bayur, Türk İnkılabı Tarihi*, Cilt II, 1914-1918 Genel Savaşı, Kısım 4, Savaşın Sonu, TTK 1967, s. 623-637

torlukta, Türk boyunduğu altında yaşayan halklar diye tanınlanan halklar Araplar, Ermeniler Kürtler, Rumlar, Arnavutlar, Çerkesler, Lazlar vs.'dir..Demek ki 14 Nokta Prensi-bi'nden Arap, Kürt, Ermeni uluslarının gelecekləri de düşünölmektedir. Bu haliyle 14 Nokta Prensi-bi, Anadolu'da Mustafa Kemal liderliğindeki hareketi yakından etkileyecektir. Mustafa Kemal Paşa, Kürdistan ve Ermenistan'ı ilhak edebilmek için "İmparatorluğun Türk olan kesimleri" ibaresini kullanmaktan şiddetle kaçınacaktır. Ermenistan ve Kürdistan'ı da düşündüğü devletin sınırları içine alabilmek amacı ile daha yuvarlak ve her anlama gelebilen sözler kullanılacaktır. Erzurum ve Sivas Kongreleri ve Misak-ı Milli Beyannamesi üzerinde durulurken bu konuya gerekli açıklık getirilecektir.

Wilson'ın 14 noktası, galip devletler arasında hiç hoş karşılanmadı. Bir kere 1915 yılından itibaren yapılan gizli antlaşmalara aykırı idi. Örneğin İngiltere ve Fransa Ortadoğu'yu bölüp, burada kendilerine üstünlük alanları tesis etmeye çalışıyorlardı. Ve bu eylemlerinde kararlıydılar. Öte yandan bu devletler, Almanya'ya da çok önemli dersler vermek istiyorlardı. Onu ağır bir savaş tazminatına mahkûm etmek istiyorlardı. Almanya'nın elindeki sömürgelerini almak, yine galip devletlerin uygulamaya çalıştıkları düşüncelerdi. Bütün bunlardan dolayı, barış konferanslarında, Wilson'ın bu ilkelerine çok az riayet edilecektir. Bunlara rağmen, bu ilkelerin hükümetler ve halklar üzerinde çok etkili olduğu da dikkatlerden uzak tutulmamalıdır.

Bolşevik hükümeti adına Dışişleri Komiseri Troçki, 21 Kasım 1917'de Müttefik Devletler'in elçilerine verdiği notalarda, bütün cephelerde savaşın bırakılmasını ve mütareke yapılmasını istedi. Daha önceleri, zaten, Çarlığın İngiltere ve Fransa ile yaptığı gizli antlaşmalar açıklanmıştı. Osmanlı İmparatorluğu'nu bölen gizli antlaşmalar da bu suretle ortaya çıkmıştı. Bu durum, Bolşeviklerle Osmanlılar, daha doğrusu Türkler arasında bir güven havasının doğmasına neden oldu.

Wilson Prensipleri'nden söz ederken şunu vurgulamakta yarar vardır: Wilson, Osmanlı egemenliğindeki halkların kendi kaderlerini belirleme haklarından söz ederken, Kürtle-

ri hiç dikkate almamıştır. Daha çok, Ermenileri gözetmiştir... İleride manda tartışmaları sırasında, bu konuya tekrar işaret edilecektir.

II. BREST-LİTOWSK ANTLAŞMASI ve ÖTEKİ MÜTAREKELER

Bolşevik hükümetinin, iktidarının ilk günlerinde yaptığı barış çağrıları karşılıksız kalmadı. Almanya, 27 Kasım'da cevap vererek mütarekeye hazır olduğunu duyurdu. Mütareke 15 Aralık 1917'de yapıldı ve barış görüşmeleri 22 Aralık 1917'de bir Polonya kasabası olan Brest-Litowsk'ta başladı. Görüşmelere, Avusturya-Macaristan, Bulgaristan ve Osmanlı Devleti temsilcileri katıldılar. Brest Litowsk Konferansı'nda, Bolşevik görüşleri, daha önce de yayınlanan beyan-namelere uygun olarak şöyle açıklandı:

“... Ülke katmaksızın, yani zorla yabancı ülkeleri ele geçirmeksizin ve savaş ödeneği istemeksizin hemen barış yapılması.

Genel olarak demokrasiye ve özel olarak da işçi sınıflarının anlayışlarına göre herhangi küçük ve güçsüz bir ulusun büyük ve güçlü bir devletle birleşmesi, eğer bu ulusun bunu istediği ve bu yolla bu devletle anlaştığı, özgürlükle, açık ve hiçbir kuşku doğurmayacak biçimde belirmemişse, ülke katma ve zorla ele geçirme olayı var demektir. Bu olayda, gerçekleştiği zamanın ve biçimin bu duruma düşen ulusun Avrupa'da veya uzak bir bölgede bulunmasının önemi yoktur. Bir ulusun bir devletle birleşmesi şu koşullar altında katma, zorla el koyma ve zorlama sayılır: Eğer o ulus kuvvet yolu ile bir devletin sınırları içinde tutuluyorsa, onun basın, genel toplantılar, partilerin kararları, kargaşalar ve ayaklanmalar yolu ile tutsaklıktan kurtulmak yolunda beliren isteğine rağmen, kendisine özgün, engelsiz, hiçbir baskısız katan veya genel olarak kendisinden güçlü devlet askerlerinin tümünün topraklarından çekilmesinden sonra kendi devlet biçimini seçmek hakkı verilmiyorsa...”

Görüldüğü gibi Berst-Litowsk Konferansı'ndaki Bolşevik heyeti **"Savaşan Bütün Uluslara ve Hükümetlere Bildirisi"**deki temel ilkeleri tekrarlamaktadır. Bolşevikler bu ilkeyi tekrarladıktan sonra barış görüşmelerinin altı temel üzerinde kurulmasını önermişlerdir. Bu altı temel kısaca şöyledir:

1. Savaş sırasında ele geçirilmiş ülkelerin zorla, onları alan devlete katılması onaylanmayacaktır. Oradaki birlikler kısa zamanda geri çekileceklerdir.

2. Savaş sırasında siyasal bağımsızlığını elinden kaçırmış olan ulusların bağımsızlıkları geri verilecektir.

3. Savaştan önce bağımsız olmayan ulusal toplulukların referandum yolu ile şu veya bu devlete katılma veya bağımsız olmak kararını vermek olasılığı sağlanacaktır. Referandum tam bir özgürlükle yapılacak ve ona daha önce ülkeden kaçmış veya göçtürülmüş olan kimseler de katılacaklardır.

4. Ulusların karışık olduğu ülkelerde azınlık hakları ve bunların ulusal kültürleri ayrı kanunlarla korunacak ve edimsel olarak sağlanabilirse kendilerinin özgür bir yönetimi olacaktır.

5. Savaş ödeneği istenilmeyecek, zorla alınmış salmalar geri verilecek, zarar görmüş özel kişilere ödemelerde bulunulacaktır. Bunun için savaşan bütün devletlerin katılacakları bir fon kurulacaktır.

6. Sömürgeler sorunu 1-4 maddelere göre çözümlenecektir.²

Konferans sırasında Almanya, Avusturya-Macaristan, Osmanlı Devleti ve Bulgaristan, Bolşevikler tarafından ileri sürülen bu ilkeleri kabul ettiklerini açıkladılar. Fakat bu ilkelerin bir anlam ifade edebilmesi için İngiltere, Fransa, İtalya gibi öteki devletlerin de bu ilkeler üzerinde mutabık kalmaları gerektiğini ileri sürdüler. İngiltere, Fransa ve öteki devletler böyle bir konferansa katılmayı reddettiler. Bu bakımdan konferans, Bolşeviklerle İttifak Devletleri arasında devam etti.

Brest-Litovsk Konferansı'na Dışişleri Komiseri Troçki'nin Başkanlığında bir heyet ile katılan Bolşevikler, konferans sırasında Ermeni sorunu üzerinde de sık sık durdular. Bolşevikler, Ermenistan'ın hem Osmanlı İmparatorluğu kesiminde, hem de Rusya kesiminde yer alan topraklarında referandum istiyorlardı. Talat Paşa başkanlığındaki Türk Heyeti ise Osmanlı ülkesinde Ermenistan sorunu olmadığını, bunun Osmanlı Devleti'nin iç sorunlarından olup, anayasa hukuku kurullarına göre çözüleceği karşılığını vermekteydi.³ Buna rağmen Bolşevikler bu konu üzerinde dikkatle duruyorlardı. Pravda 13 Ocak 1918'de Ermenilerle ilgili şu bildiriyi yayınladı.

“... İşçi ve Köylü Hükümeti, Rusya'da ve Türkiye'de, Ermenilerin, isterlerse tam bağımsızlığa kadar kendi kaderlerini tayin etme haklarını destekler. Komiserler Meclisi (Bakanlar Kurulu), bu hakkın gerçekleştirilmesinin ancak özgür bir referandum için önceden güvenceler sağlanması ile olabileceği kanısındadır. Bu güvenceler şunlardır:

1. Türk Ermenistan'ı⁴ sınırlarından askeri birliklerin çabucak çekilmesi ve durmadan bir Ermeni milisi kurulup orada can ve mal güvenliğinin sağlanması.

3. Ulusal baskı uygulayan, kendi topraklarının uzantısındaki herhangi bir bölgeyi sömürgeleştiren devletler, uluslararası kurumlarda, bunu, daima “iç sorunumuzdur” diye belirtmişlerdir. Böylece sorunun varlığını gizleyerek demokratik güçlerden gelecek tepkileri önlemeye çalışmışlardır. İttihat ve Terakki yönetiminin Ermeni ulusu üzerinde sürdürdüğü bunca katliamlara, sürgünlere, zulüm politikalarına rağmen, “bu bizim iç sorunumuz, Bolşevikleri ilgilendirmez” demesi ilginçtir. İç sorun tabiri, ezilen ulus üzerindeki hakim ulus baskılarını sürdürürebilmek için gösterilen önemli bir gerekçe olmaktadır.

4. “Türk Ermenistanı” sözü kuşkusuz ki yanlıştır. Çünkü gerek Türk, gerekse Ermeni, etnik grupları ifade eden sözcüklerdir. Ermenistan, Ermenilerin yaşadığı coğrafya parçası olup Ermenilere aittir. Ermenistan'ın Osmanlı Devleti, İran ve Rusya arasında bölüşülmesi, Ermenistan'ın, Ermeni ulusununun Türkleştiği, Ruslaştığı, İranlılaştığı anlamına gelmez. Bu devletler kuspuz Türkleştirme, Ruslaştırma, İranlılaştırma siyasetlerini izleyerek Ermeni ulusunu ve Ermenistan'ı yok etmek istemişlerdir. Fakat, daima, Ermeni ulusunun tepkisi ile

2. Yakın bölgelere sığınmış Ermeni göçmenlerin yerlerine dönmeleri.

3. Savaşın başındaki Türk hükümetince sürülmüş olan Ermenilerin yerlerine dönmeleri.

4. Demokratik ilkelere göre seçilmiş mebuslardan kurulu geçici bir ulusal hükümetin oluşturulması. Bunun koşulu Türkiye barışı görüşmeleri sırasında ileri sürülecektir.

5. Bu önerilerin gerçekleşmesi için Kafkas İşleri Komiseri Şomıyan Ermenilere yardım edecektir.

6. Ermeni topraklarının yabancı birliklerden boşaltılabilmesi için bir karma komisyon kurulacaktır."⁵

Bu bildiriden açıkça anlaşılacağı üzere, Bolşevikler, Ermeni sorunu hakkında çok doğru bilgilere sahiptirler. Ermenistan'ın bölündüğü, İttihat ve Terakki Fırkası yönetiminin Ermenileri sürgüne gönderdiği, Ermeni ulusuna karşı soykırım, katliam uygulandığı konuları hakkında yeterli bilgilere sahiptirler. Bu bakımdan Ermeniler hakkında ileri sürülen öneriler gerçeklere uygundur.

Rusya'nın İşçi-Köylü Geçici Hükümeti ile Avusturya-Macaristan, Almanya, Bulgaristan ve Osmanlı Devleti arasında sürdürülen Brest-Litovsk Konferansı, 3 Mart 1918'de sonuçlandı. Ve barış antlaşması imzalandı. Buna göre Sovyetler Hükümeti, Polonya, Litvanya, Letonya, Estonya ve Finlandiya'dan çekiliyordu. Ukrayna'nın bağımsızlığını tanıyordu. Rusya'nın savaş sırasında işgal ettiği Osmanlı topraklarından Sovyetler geri çekileceklerdi. Bunlar Ermenistan ve Kürdistan topraklarıydı. Kars, Ardahan ve Batum Türk yönetimine geri verilecekti. Taraflar İran'ın ve Afganistan'ın toprak bütünlüğünü ve bağımsızlığını tanıyorlardı.

Bolşevikler bu genel antlaşmaya paralel olarak aynı

karşılaşmışlardır. Bu bakımdan Ermenistan'ın Osmanlı İmparatorluğu içinde bırakılan kesimi, Ermenistan'ın Rus İmparatorluğu içinde bırakılan kesimi gibi tabirler kullanmak daha doğrudur. Aynı şeyler Kürdistan ve Kürt ulusu için de geçerlidir.

5. *Yusuf Hikmet Bayur*, y.a.g e., s. 121

gün, yani 3 Ocak 1918'de ayrıca Osmanlı Heyeti ile de görüşme yaptılar. Osmanlı-Sovyet antlaşması imzalandı. Bu antlaşmanın hükümlerine göre Rus askerleri, 6-8 haftalık bir zaman süresi içinde, işgal ettikleri bölgelerden geri çekileceklerdir. Türk Ordusu gelinceye kadar Rus askerleri oralarda güveni sağlayacaklar, oç alma ve soygun olaylarını önleyeceklerdir. Ermeni çeteleri silahsızlandırılacak ve dağıtılacaktır. Ruslar, sınır beklemek için 159 Km. başına bir tümen bulunduracaktır. Genel barışa kadar Bolşevik Hükümet Kafkasya'da bir tümeden üstün birlik bulundurmayaacaktır. Eğer durum aksini gerektirirse taraflara önceden haber verilecektir. Osmanlı Devleti başka düşmanlarla savaşmak zorunda olduğundan, ordusunu seferber vaziyette tutmak zorundadır. İran'ın bölüşülmesi ile ilgili antlaşmalar hükümsüzdür. Kars, Ardahan, Batum bölgeleriyle ilgili sınırlar daha sonra tespit edilecektir. Sınır 1877-1878 sınırı olacaktır.⁶

Brest-Litowsk Antlaşması ile elde edilen sonuçlar, İttifak Devletleri, yani Almanya, Avusturya-Macaristan, Bulgaristan ve Osmanlı Devleti için büyük bir kazançtır. Bu, savaşta yenildiği halde Kars, Ardahan, Batum illerini alan Osmanlı yönetimi için çok daha büyük bir kazançtır. Dikkat edilirse, Brest-Litowsk Konferansı'na gelen Bolşeviklerin, ifade ettikleri üzerinde ısrarla durdukları ilkelerle antlaşma metni, yani konferansın sonuçları arasında önemli bir zıtlık vardır. Bolşevikler, barış konferansına, ulusların kendi kaderlerini kendilerinin tayinini, ezilen ulusların kurtuluşuna yardım, bir ulusun başka bir devletin sınırları içinde zorla tutulamayacağına dair ilkeler ile gelmişlerdir. Konferans sırasında Ermeni ulusunun kendi kaderini serbestçe tayin etmesiyle ilgili olarak özel biçimde durmuşlardır. Lenin'in ve Stalin'in bu konularda son derece açık ifadeleri vardır. Hatta Ermeni ulusunun kendi kaderini serbestçe tayin edebilmesi için müstakil bir Ermeni ordusunun kurulması gerektiği konusu üzerinde durmuşlardır. Ermenistan'ın hem Osmanlı işgali altında bulunan, hem de Rus işgali altında bulunan bölgelerinde referandum yapılması gerektiğini ileri sürmüşlerdir. Halbuki Brest-Litowsk Antlaşması hükümlerinde bu

6. y.a.g.e., s. 135-137

ilkelerin hiç gerçekleşemediği görülmektedir. Kars, Ardahan ve Batum'un Osmanlı yönetimine bırakılacağı belirtiliyor. Bu durumun Ermeni ulusunun hakları ve çıkarları ile bağdaşamayacağı kuşkusuzdur.

Türk askerlerinin gelmesine kadar Rus askerlerinin huzuru ve sükunu sağlayacağı belirtiliyor. Çok daha ilginç olan durum ise şu: Konferansa müstakil bir Ermeni ordusunun kurulması düşüncesiyle oturan Bolşevikler, "Ermeni çeteleri silahsızlandırılacak ve dağıtılacak" hükmünü de kabul ediyor. Böylece Ermenilerin geleceği konusunda karar alma, yine Türklerin iradesine bağlı tutuluyor. Bu, kuşkusuz, konferansa Osmanlı Heyeti'nin sunduğu ve kabul ettirdiği bir maddedir. Bütün bunlar, Bolşeviklerin, gerek devrimden önce, gerek devrimin ilk günlerinde coşkuyla şavundukları, ulusların kendi kaderlerini tayin hakkı ilkesinden, hayatın maddi gerçekleri ve çeşitli uluslararası ilişkiler karşısında nasıl geriye dönüş yaptıklarını açık bir biçimde göstermektedir. Bu durumu 5 (18) Aralık 1917 günü, Rusya'nın İşçi-Köylü Geçici Hükümeti ile Osmanlı yönetimi arasında yapılan silah bırakışması, yani mütareke hükümlerinde de görmek mümkündür. Erzincan Antlaşması adını alan bu antlaşmanın 11. maddesinde şöyle bir hüküm vardır. "Türk Komutanlığı Kürtlerin harfiyen uymalarını temin etmek için bütün kuvvetleri ile çalışacağını taahhüt ediyor. Kürtlerin düşmanca hareketleri vukuunda, Rus askerleri, kendi hudutları içinde onlara karşı hiçbir devleti tanımayan eşkıya muamelesi yapacaklardır."⁷ Görüldüğü gibi burada da Kürtler ezen ulus biçiminde ele alınmaktadır. Bolşeviklerle Osmanlı yönetimi arasında 5 Aralık (18 Aralık) 1917'de, Erzincan'da yapılan bu antlaşma, Kürtlere karşı Osmanlı yönetimini korumaya çalışmaktadır. Halbuki Kürtler, Osmanlı yönetimini tarafından ezilen bir ulustur. Bolşeviklerin bu davranışı ulusların kendi kaderlerini tayin ilkesiyle, ezilen, köle, sömürge uluslara ulaştırmaya çalıştıkları mesajlarla kuşkusuz çelişmektedir.

Brest-Litowsk Antlaşması, İttifak Devletleri'ne çok büyük kazançlar sağlamasına rağmen yenilmelerine engel ola-

7. *Tülay Duran, Bolşeviklerin Osmanlı Devleti ile Yaptıkları İlk Antlaşma*, BTDD, Sayı 37, Ekim 1970, s. 19

madı. 1918 yılı yaz aylarından itibaren durum hızla bu devletlerin aleyhine dönmeye başladı. İlk önce Bulgaristan savaştan çekildi. Bulgaristan'ın iç durumu çok kötü idi. Gelişen iç olaylar, sınıf mücadelesinin keskinleşmesi, Bulgaristan'ın savaş cephelerinde daha fazla tutunamayacağını gösteriyordu. Bu durumda Bulgaristan, 29 Eylül 1918'de Var-dar Mütareke'sini yaptı ve savaşı durdurdu.

Savaştan ikinci olarak çekilen Osmanlı Devleti oldu. Osmanlı Devleti Brest-Litowsk Antlaşması ile önemli kazançlar elde etmişti. Kars, Ardahan ve Batum tekrar alınıyordu. Kafkasya'da ilerlemeye çalışıyordu. Azerbaycan Bakü'yü elde etmiş, kuzeye doğru ilerlemeye gayret ediyordu. Volga ve Ural-lardan geçerek Orta Asya'daki Türk toplumları ile ilişki kurma çabası geliyordu. Brest-Litowsk Antlaşması'ndan hemen sonra, Turan girişimleri, kısa bir müddet için de olsa İttihatçılar için umut kaynağı oldu. Fakat, Filistin ve Irak cephelerinde Osmanlı orduları büyük yenilgilere uğradılar. Bulgaristan'ın savaştan çekilmesi Osmanlı Devleti üzerinde çok derin etkiler yarattı. İnkılap Orduları'nın İstanbul üzerine yürümesi söz konusu idi. Bu durumda İzzet Paşa hükümeti mütareke yollarını aradı. Mütareke 30 Ekim 1918'de Mondros'ta imzalandı. Mondros Mütarekesi ile birlikte, Osmanlıların, Kafkasya'daki askeri harekâtı da sona eriyordu.

Mütareke yapmak zorunda olan Avusturya-Macaristan İmparatorluğu oldu. Avusturya-Macaristan, daha savaşın ilk yıllarında yenilgiye uğramıştı. 1916-1917 yıllarında barış aramaya başladı. İç durumu ise süratle bozuluyordu. 1918 yılı yaz aylarında Çeklerin, Sırpların, Hırvatların ve Slovenlerin bağımsızlık hareketleri büyük bir yoğunluk kazandı. İmparator Kral uluslara, azınlıklara dayalı yeni bir devlet kurulacağını ilan ediyor, fakat durumu kurtaramıyordu. Transilvanya'da oturan Romenler de, ulusal birlik için mücadele ediyorlardı. 18 Ekim 1918'de, Paris'teki geçici Çek hükümeti, Çekoslovakya'nın bağımsızlığını ilan etti. Arkasından Macarlar, 24 Ekim'de aynı bir devlet kurduklarını ilan ettiler. İtalyanların saldırıları da hızla ilerliyordu. Bu durumda imparator 3 Kasım 1918'de mütareke yapmaya mecbur kaldı. Mütareke İtalya'nın Padua civarındaki Villagusti'de imza edildi. Mütareke, imparatorluğun dağılmasını daha çok hızlandırdı. 18 Ekim'de Çekoslovakya'nın bağımsızlığını ilan

eden Çekler, 29 Ekim'de, Prag'da Çekoslovakya Devleti'nin kurulduğunu açıkladılar. 29 Ekim'de de Zagreb'te Sırp-Hırvat-Sloven (Yugoslayva) Devleti'nin kurulduğu ilan edildi. Bunun üzerine Avusturya'da oturan Almanlar da 30 Ekim 1918'de Avusturya Cumhuriyeti'nin kurulduğunu açıkladılar.

24 Ekim'de ayrı bir devlet kurduklarını ilan eden Macarlar, Kasım ayı ortalarında Macaristan Cumhuriyeti'nin kurulduğunu ilan ettiler. Böylece, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu dağılmış oluyordu.

İç sorunları ile uğraşan başka bir devlet Almanya idi. Birinci Dünya Savaşı sonlarına doğru, Almanya'da sınıf mücadelesi büyük bir hızla gelişti. Özellikle Ekim Devrimi'nden sonra, işçi hareketleri günden güne yoğun bir biçimde gündeme geldi. 1918 yılının Kasım ayında, sosyalistlerin önderliğinde, burjuva hükümetine karşı başkaldırma hareketleri oldu. 3 Kasım'da donanma, Kiev'de ayaklandı. 7-8 Kasım gecesi Münih'te işçi ve askerler konseyi kuruldu. 9 Kasım'da Berlin'de, sosyalist ayaklanma oldu. Bu durumda İmparator II. Wilhelm tahttan çekildi. Başbakanlık sosyal-demokrat olan Eberd'e verildi ve Eberd, 9 Kasım'da Alman Cumhuriyeti'nin kurulduğunu ilan etti. Böylece II. Reich'in tarihi de kapanıyordu. Yeni Alman hükümeti, 11 Kasım 1918'de Rethondes'de mütarekeyi kabul etti.⁸

Birinci Dünya Savaşı sonunda İngiltere ve Fransa gibi İtilaf Devletleri'nin kazanıp, Almanya, Avusturya-Macaristan, Osmanlı Devleti gibi devletlerin yenilmesinin sömürgecilik olgusu ve ulusal sorun ile çok yakın ilgisi vardır. Yenilen devletlerin, özellikle savaşın son yıllarına doğru, çok büyük iç sorunlarla karşı karşıya kaldıklarını belirttik. Örneğin Almanya da işçi sınıfı hareketine karşı bir çözüm getiremiyordu. Halbuki İngiltere ve Fransa gibi ülkelerde de sanayi gelişmesi aşağı yukarı aynı idi. Fakat bu ülkeler, sömürgelerini çok sıkı bir şekilde kontrol ediyorlardı. Dolayısıyla, ülkenin iç sorunlarını, muhtemel bunalımları sömürgelerine aktarma olanaklarına sahiptiler. Bu durum, bu

8. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra imzalanan mütareke için bk. *Fahir Armaoğlu, Siyasal Tarih*, s. 457-461; *Haluk Ülman, Birinci Dünya Savaşına Giden Yol ve Savaş*, s. 251-254

lkelerde sınıf çatışmalarının keskinleşmesini engelliyordu. Sömürgeler, gerek hammadde kaynakları, gerekse pazarlama, pazarı genişletme, sermayenin kâr oranlarını düşürme, verimi artırma gibi konularda meydana gelebilecek tıkanıklıkları engellemektedir. Almanya'nın ise bu olanakları son derece kısıtlıdır. Dolayısıyla Almanya, ülkede sınıf mücadeleleri sonunda meydana gelebilecek bunalımları kendi dışındaki ülkelere aktarma mekanizmalarına sahip değildir. Avrupa'da faşizmin doğması ve gelişmesiyle çok yakından ilgili olan bu etken üzerinde başka bir araştırmada durulacaktır.

Yenilgi üzerinde etkili olan öteki etken ise ulusal sorunla ilgilidir. Gerek Osmanlı Devleti, gerek Avusturya-Macaristan içerisinde çeşitli etnik gruplar vardır. Ve bu devletler, artık, bu etnik grupları denetleyebilecek, onlar üzerindeki boyunduruğu sürdürebilecek güçte değildiler. Öte yandan gelişen milliyetçilik hareketleri, milliyetçi duygu ve düşüncüyü hızla yoğunlaştırıyordu. Kapitalizmin gelişmesi, ticaretin yoğunlaşması, bunlara paralel olarak kitle haberleşme araçlarının etkinliğinin artması, bu hareketleri de geliştiriyor, daha kitlesel bir hale getiriyordu. Bu durumda ulusal hareketler, imparatorluktan ayrılarak kendi bağımsız devletlerini kurmak biçiminde sonuçlanıyordu.

Mütarekeden sonra toplanan Paris Konferansı, yenilen ülkelerle yapılacak barış antlaşmalarının yapılması yolunda çalışmalar yaptı. Paris Konferansı, 18 Ocak 1918'de çalışmalarına başladı. Konferansa 32 devletin temsilcileri katıldı.⁹ Paris Konferansı'na 32 devletin temsilcilerinin katılmış olmasına rağmen konferansın gelişmelerine başlıca beş devlet egemen idi. Bunlar Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere, Fransa, İtalya ve Japonya idi. Japonya, Avrupa ve Ortadoğu sorunlarına fazla ilgi duymadığı için, konferansın gidişinde

9. 32 devlet şunlar idi: Amerika Birleşik Devletleri, Belçika, Bolivya, Brezilya, Britanya İmparatorluğu (Kanada, Avusturalya, Güney Afrika, Yeni Zelanda, Hindistan), Çin, Küba, Ekvator, Fransa, Yunanistan, Guatemala, Haiti, Hicaz, Honduras, İtalya, Japonya, Liberya, Nikaragua, Panama, Peru, Polonya, Portekiz, Romanya, Sırp-Hırvat-Sloven Devleti (Yugoslavya), Siam, Çekoslovakya, Uruguay, (*Mehmet Gönlübol*, **Milletlerarası SİYasi Teşkilatlanma**, SBF, Ankara 1964, s. 73

ötekiler kadar etkili olmuyordu. Konferansa bizzat kendisi katılan Wilson, en çok milletlerarası bir teşkilat kurulması sorunu ile ilgileniyordu. Şubat ayında, Milletler Cemiyeti'nin statüsü belli olunca, Wilson konferanstan ayrıldı. İtalya ise konferansta itibar edilen bir devlet değildi. Bu bakımdan konferansın, daha çok, İngiltere'nin ve Fransa'nın istekleri ve iradesi doğrultusunda gerçekleştiği söylenebilir.

Öte yandan bu iki devlet arasında, gerek Avrupa sorunları, gerekse Ortadoğu sorunları açısından birlik yoktu. Büyük ayrılıklar vardı. Devlet çıkarları büyük farklılık gösteriyordu. Bu bakımdan, Paris Konferansı'na, yenilgiye uğramış devletlerin heyetleri çağrılmamıştı. Çünkü İtilaf Devletleri, çıkarlarının farklı farklı olduğu herhangi bir sorun karşısında birleşemedikleri hususunu, yenilen devletlere göstermek istemiyorlardı. Bu, onlara yeni bir cesaret verebilirdi. Bu bakımdan Paris Konferansı'nda hazırlanan metinler, bu devletlere sunuluyor, onların bu antlaşmayı kabul etmekten başka bir olanakları olmadığı bildiriliyordu. Herhangi bir metin üzerinde tartışma yapılmıyordu. Barış antlaşmalarının önüne milletler cemiyeti statüsü ile ilgili hükümler konuyordu.

İlk barış antlaşması Almanya'ya sunuldu. 28 Haziran 1919'da Versay'da hazırlanan barış antlaşması, Fransa'nın istekleri doğrultusunda gelişmişti. Fransa, Almanya'nın bir daha başını kaldıramayacak bir şekilde ezilmesini istiyordu. İngiltere ise Almanya'nın donanmasını kaybetmesini ve Almanya'nın denizlerdeki üstünlüğünün önüne geçilmesini istiyordu. Barış antlaşmasına göre, Almanya, Alcase-Loren bölgesini ve Sar bölgesini Fransa'ya veriyordu. Bu arada, Belçika, Polonya, ve Danimarka'ya da toprak veriyordu. Almanya, Afrika'daki ve dünyanın öteki yerlerindeki bütün sömürgelerini kaybediyordu. Bu sömürgelerin yönetimleri, İngiltere veya Fransa'ya veya bu devletlerin denetimindeki devletlere geçiyordu. Burada sömürgeciliğin farklı bir biçimi olan manda yönetimleri kuruluyordu. İleride bu konu üzerinde ayrıca durulacak. Almanya silahsızlandırılıyordu. Ve bütün bunların ötesinde, Almanya, çok ağır bir savaş tazminatı ödemeye mahkûm ediliyordu. Bütün bunlar Almanya'da faşizmin doğmasını ve gelişmesini sağlayan önemli noktalar oldular.

Barış antlaşmasının ikincisi Avusturya'ya sunuldu. 10 Eylül 1919'da imzalanan Saint Germain Antlaşması'na göre Avusturya, Macaristan, Çekoslovakya ve Yugoslavya'nın bağımsızlığını tanıyordu. Ayrıca Yugoslavya, Polonya ve Romanya'ya toprak veriyordu. Avusturya silahsızlandırılacaktı ve savaş tazminatı ödeyecekti.

Barış antlaşmasının üçüncüsü Bulgaristan'a sunuldu. Bulgaristan, Yunanistan ve Yugoslavya'ya toprak veriyordu. Ege Denizi ile bağlantısı kalmıyordu. Bulgaristan silahsızlandırılacaktı. Mecburi askerlik kaldırılacak ve belirli bir savaş tazminatı ödeyecekti. Bulgaristan ile barış antlaşması 27 Kasım 1919'da Neully'de imzalandı.¹⁰

Barış antlaşmalarının biri de Osmanlı Devleti için hazırlanıyordu. Fakat Sovyetler etkeni, Mustafa Kemal liderliğindeki Anadolu'da başlayan hareket, İslamcılık etkeni, Müttefik Devletler'in kendi aralarındaki anlaşmazlıklar, Enver Paşa etkeni, Mustafa Kemal'in Batı taraftarlığı gibi etkenler Osmanlılar için barış antlaşması sunulmasını zorlaştırıyordu. Nihayet, aradan iki yıla yakın bir zaman geçtikten sonra, 29 Ağustos 1920'de Sevr Antlaşması imzalandı. Fakat Sevr Antlaşması, yukarıda ana hatları belirtilen etkenler nedeni ile ölü doğmuş, uygulama olanağı hiç olmayan bir antlaşma idi. Bundan sonraki bölümlerde bu gelişmeleri etraflı olarak ele alacağız.

III. MONDROS MÜTAREKESİ

Yukarıda Osmanlı Devleti ile mütarekenin, 30 Ekim 1918'de imzalandığını belirtmiştik. Bu ilişkilere geçmeden önce Mondros Mütarekesi'nin hükümlerine kısaca göz atmakta yarar vardır.¹¹

10. Barış antlaşmaları ve ilgili olarak bk. *Fahri Armaoğlu, Siyasi Tarihi*, s. 462-466

11. Mondros Mütarekeleri için bk. **Türk İstiklal Harbi**, Cilt I, Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı, Genelkurmay Başkanlığı Yay., Ankara 1962; *Yusuf Hikmet Bayur, Türk İnkılap Tarihi*, Cilt 3, Kısım 4, s. 739-791; *Fahri Belen, Türk Kurtuluş Savaşı*, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Yay., Ankara 1973, s. 1-49; *Tayyip Gökbilgin, Millî Mücadele Başlarken*, 1. Kitap, İş Bankası Yay., Ankara 1959, s. 3-32; *Cemil Birsnel, Lozan*, Birinci Cilt, İstanbul 1933, s. 194-211; *Taner*

30 Ekim 1918'de Osmanlı heyetine kabul ettirilen Mondros Mütarekesi 25 maddeden ibarettir. Bu maddeler kısaca şöyledir:

1. Karadeniz'e açılışı sağlam garantiler altına alabilmek için Çanakkale ve Karadeniz (İstanbul) Boğazları İtilaf Devletleri'nin silahlı kuvvetleri tarafından işgal edilecektir.

2. Osmanlı sularındaki bütün mayın tarlaları müttefik kuvvetlere bildirilecek ve sökülmeleri için yardımda bulunulacak.

3. Karadeniz'deki bütün mayın tarlaları hakkında bilgi verilecek.

4. İtilaf hükümetlerine mensup harp esirleri ile Ermeni esirleri ve tutukluları İstanbul'da toplanacak ve kayıtsız şartsız itilaf hükümetlerine teslim olunacaktır.

Baytok, İngiliz Kaynaklarından Türk Kurtuluş Savaşı, Ankara 1970, s. 3-8; *Gotthard Jaeschke, Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, Çev. Cemal Köprülü, TTK, 1971, s. 27-36; *Yahya Akyüz, Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu, 1919-1922*, TTK, 1975 s. 39-42; *Yusuf Hikmet Bayur, Yirminci Yüzyılda Türklüğün Tarih ve Acun Siyaseti Üzerindeki Etkileri*, TTK, 1974, s. 153 vd; *Yusuf Hikmet Bayur, Yeni Türkiye Devletinin Harici Siyaseti*, İstanbul 1935, s. 14-44; *Salahi Sonyel, Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, TTK, 1973, s. 7-19; *Selâhattin Tansel, Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, Cilt I, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Yay., Ankara 1975, s. 9-156; *Sina Akşin, İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, Cem Yay., İstanbul 1976, s. 51-64; *Doğan Avcıoğlu, Milli Mücadele Tarihi*, s. 99-128; *Şevket Süreyya Aydemir, Tek Adam Mutafa Kemal*, Cilt I (1881-1919), Remzi Kitabevi, İstanbul 1963, s. 325 vd.; *Celal Bayar, Ben de Yazdım*, Milli Mücadeleye Giriş, Cilt 5, İstanbul 1967, s. 1421-1423; *Celal Erikan, 100 Soruda Kurtuluş Savaşımızın Tarihi*, Gerçek Yay., İstanbul 1971, s. 19-21; *Celal Erikan, Komutan Atatürk*, İş Bankası Yay., Ankara 1972, s. 265-289; *Türkiye Dış Politikasında 50 Yıl Kurtuluş Savaşımız (1919-1922)*, Hazırlayan Dışişleri Bakanlığı, s. 1-11; *Tevfik Bıyıkloğlu, Tarakya da Milli Mücadele*, Cilt I, TTK, Ankara 1955, s. 123-163; *Kazım Karabekir, İstiklal Harbimiz*, 2. Baskı, Türkiye Yay., İstanbul 1969, s. 2-4; *Sabahattin Selek, Anadolu İhtilali*, 4. bs., Burçak Yay., İstanbul 1968, s. 33-43; *Ali Fuat Türkgeldi, Mondros ve Mudanya Mütarekelerinin Tarihi*, Türk Devrim Tarihi Enstütüsü Yay., Ankara 1948

5. Hudutların korunması ve iç güvenliğin korunması için lüzum görülecek askeri kuvvetten fazlası derhal terhis edilecektir. İş bu askeri kuvvetin sayısı ve durumu itilaf hükümetleri ile Osmanlı Devleti arasındaki müzakereler sonucu tespit edilecektir.

6. Osmanlı karasularında güvenlik ve buna benzer hususlar için kullanılacak küçük gemiler istisna olmak üzere Osmanlı sularında veya Osmanlı Devleti tarafından işgal edilen sularda bulunan bütün harp gemileri teslim alınıp Osmanlı limanlarında tutuklu bulundurulacaktır.

7. İtilaf Devletleri güvenliklerini tehdit edecek bir durum olduğunda Osmanlı topraklarının herhangi stratejik noktasını işgal hakkına sahip olacaklardır.

8. Bugün Osmanlı işgali altında bulunan bütün limanlardan ve demiryerlerinden itilaf gemileri tarafından istifade edilmesi sağlanacak ve itilafla harp halinde bulunanlara karşı kapalı bulundurulacaktır. Osmanlı gemileri de ticaret ve ordunun terhis edilmesi hususunda buna benzer koşullardan faydalanacaktır.

9. İtilaf Devletleri Osmanlıların tersanelerindeki ve limanlarındaki tamir, araç ve gereçlerinin hepsini de kullanabileceklerdir.

10. Toros tünelleri İtilaf Devletleri'nin silahlı kuvvetleri tarafından işgal edilecektir.

11. İran'ın kuzeybatı bölgesindeki Osmanlı kuvvetlerinin, derhal, harpten önceki hudut gerisine çekilmeleri sağlanacaktır. Bu konuda daha önce verilen emirler yerine getirilecektir. Maverayıkafkas'ın evvelce Osmanlı kuvvetleri tarafından kısmen boşaltılması emredildiğinden, geri kalan kısmı Müttefik Devletler tarafından mahalli koşullar incelenerek istendiğinde boşaltılacaktır.

12. Osmanlı hükümetinin haberleşmesi hariç olmak üzere, telsiz ve telgraf haberleşmesi ve kablolar İtilaf Devletleri'nin memurları tarafından daima denetlenecektir.

13. Denizciliğe, askerliğe ve ticarete ait maddelerin ve malzemelerin tahrip olunması önleneyecektir.

14. Osmanlı ülkesinin ihtiyaçları karşılandıktan sonra kömür, akaryakıt ve deniz levazımı ile ilgili maddelerin Osmanlı kaynaklarından satın alınması için her türlü kolaylık gösterilecektir. Bu maddeler dışarıya ihraç olunmayacaktır.

15. Bütün demiryollarına, İtilaf Devletleri'ne ait denetleme subayları tayin edilecektir. Bunlar arasında, halen Osmanlı hükümetinin denetimi altında bulunan Maverayıkafkas demiryolu da dahildir. İş bu Kafkas hatları, serbest ve tam olarak İtilaf Devletleri'ne bağlı memurların idaresi altına verilecektir. Ahalinin ihtiyaçlarının karşılanması göz önünde tutulacaktır. İş bu maddeye Batum'un işgali de dahildir. Osmanlı Devleti Batum'un işgaline itiraz etmeyecektir.

16. Hicaz'da, Asir'de, Yemen'de, Suriye'de ve Irak'ta bulunan muhafız kıtaları, en yakındaki itilaf kumandanına teslim olunacaktır. Kliky'a'da bulunan kuvvetlerin, intizamı muhafaza için gerekli miktarlardan fazlası, 5. maddedeki şartlara uyularak kararlaştırılacak şekilde geri çekilecektir.

17. Trablus ve Bingazi'de bulunan Osmanlı subayları, en yakın İtalyan muhafız kıtalarına teslim olacaktır. Osmanlı hükümeti teslim emrine itaat etmedikleri takdirde bunlarla haberleşmeyi ve yardımı kesmeyi taahhüd ederim.

18. Mısır da dahil olduğu halde, Trablus ve Bingazi'de işgal edilen limanların en yakın itilaf kuvvetlerine ait muhafaza kıtalarına teslimi sağlanacaktır.

19. Alman, Avusturya deniz ve kara kuvvetlerine bağlı askerlerin ve sivil memurların ve tebaasının bir ay içinde en uzak yerlerde oturanların da bir aydan sonra mümkün olan en kısa zamanda Osmanlı ülkesini terk etmeleri sağlanacaktır.

20. 5. madde gereğince terhis edilecek Osmanlı kuvvetlerine ait teçhizat, silah, cephane ve nakil vasıtalarının kullanılmasına dair verilecek talimata uyulacaktır.

21. İtilaf Devletleri'nin menfaatlerini korumak için iase nezaretinde, İtilaf Devletleri'ne ait mümessiller bulundurulacak ve kendilerine bu yolda gerekli olan bütün bilgiler verilecektir.

22. Osmanlı harp esirleri, İtilaf Devletleri nezdinde muhafaza edilecektir. Sivil harp esirleri ile askerlik dışında olanların bırakılması nazarı dikkate alınacaktır.

23. Osmanlı hükümeti, merkezi hükümetlerle yani Almanya, Avusturya-Macaristan ve Bugaristan hükümetleriyle bütün ilgi ve ilişkisini kesecektir.

24. Vilayeti Sitte, yani Erzurum, Van, Bitlis, Diyarbakır, Elazığ, Sivas vilayetlerinde bir karışıklık çıkması halinde, bu vilayetlerin herhangi bir kısmının işgali hakkını İtilaf Devletleri muhafaza ederler.

25. Müttefik Devletlerle Osmanlı hükümeti arasında düşmanlık 1918 senesi Ekiminin 31. günü vasati olarak öğle vakti son bulacaktır.

Mondros Mütarekesi'ni İtilaf Devletleri adına İngiltere imzalamıştır. İngiltere hükümeti, müttefiki olan öteki devletlerle anlaşarak, İngiltere'nin Akdeniz donanması başkomutanı Amiral Arthur Calthorpe'u bu mütarekeyi imzalamakla görevli kılmıştır. Limni Adası'nın Mondros kasabasında yapılan bu mütarekeyi, Osmanlı Devleti adına Bahriye Nazırı Rauf Bey (Orbay), Hariciye Müsteşarı Reşat Hikmet Bey ve Genelkurmay'da görevli Yarbey Sadullah Bey imzalamıştır. Görüldüğü gibi Mondros Mütarekesi, Osmanlı hükümeti ve Türk ulusu için çok ağır hükümler getirmektedir. Bu mütarekeden Sevr Antlaşması'na nasıl varıldığı, Anadolu'da, Mustafa Kemal önderliğinde başlayan hareketin bu hükümleri etkisiz hale getirmek için ne gibi diplomatik ve askeri ilişkiler yürüttüğü gibi konular, aşağıda etraflı bir şekilde ele alınacaktır.

MONDROS MÜTAREKESİ'NDEN SONRA MUSTAFA KEMAL PAŞA-KUVVA-İ MİLLİYE HAREKETİ ile İNGİLİZ ve BOLŞEVİK İLİŞKİLERİNİN GELİŞME ORTAMI

I. MUSTAFA KEMAL PAŞA

"... Yıldırım Ordular Grubu Kumandanı Mustafa Kemal,¹ harbin bittiğini ve düşman kuvvetleri ile mütareke imzalandığını, Sadrazamlık ve Başkumandanlık Genelkurmay Başkanı İzzet Paşa'nın 31 Ekim 1918 tarihli telgrafı ile öğrendi... Bu arada İzzet Paşa, Mustafa Kemal'e o sıralarda İstanbul'da bulunmasının uygun olacağını da bildirmiş bulunuyordu.²

Perapalas'ta yerleşir yerleşmez ilk aradığı insan sadrazamdır. Sadrazam Başkumandanlık Genelkurmay Başkanı ve Harbiye Nazırı Ahmet İzzet Paşa. Onu çağırır odur:

1. *Mustafa Kemal*'in Yıldırım Orduları Grubu Kumandanı olmasından çok söz edilir. Fakat *Mustafa Kemal*'in görevi, bir hafta gibi çok kısa bir süre devam etmiştir. 30 Ekim 1918'de, yani Mondros Mütarekesi'nin imza edildiği gün Yıldırım Ordular Grubu Kumandanlığı'na tayin edilmiş, 31 Ekimde Adana'da göreve başlamıştır. 7 Kasım 1918'de ise Padişah iradesi ile Yıldırım Ordular Grubu ve 7. Kolordu karargahı lağvedilmiştir. *Mustafa Kemal Paşa* da Harbiye Nezareti emrine verilmiştir. Bunun üzerine 13 Kasım'da İstanbul'a gelmiştir.
2. *Şevket Süreyya Aydemir, Tek Adam*, Cilt I, s. 316-317

'... Bu günlerde İstanbul'da bulunmanızda yarar görüyorum. Size ihtiyacım var' diye yazan odur.

Fakat Mustafa Kemal sadrazamın konağına vardığı zaman, Sadrazam İzzet Paşa artık sadrazam değildir. İstifa etmiştir. Halbuki kabineyi kurması ancak bir ay kadar olmuştur. Mustafa Kemal için hayal kırıklığı, ilk beklemediği olay bu oldu. Halbuki O, İstanbul'a varır varmaz sadrazamın, kendi üzerinde tuttuğu harbiye nazırlığını kendisine devredeceğini, bu surette ve çok kötü günlerde de olsa harbiye nazırı olarak kabineye gireceğini, ordudan kalanları kurtarmak, ilerisi için faydalı tedbirler almak, ihtiyatları yaratmak üzerinde bir şeyler yapılabileceğini umuyordu. O, daha Talat Paşa ve İttihatçılar iktidarda iken,³ İzzet Paşa'nın sadrazam ve kendisinin harbiye nazırı olmasını Padişaha yazmıştı.⁴ İzzet Paşa'nın daha sadrazam olur olmaz 'yıkında sizinle işbirliği yapmayı Allahın lütfundan umud ediyorum' diye yazması, son günlerde de 'İstanbul'a gel sana ihtiyacım var' demesi başka niçin olabilirdi?

Sadrazamı konağında ümitsiz buldu. Yanında, onun istifa eden kabinesinin Dahiliye Nazırı, Mustafa Kemal'in eski arkadaşı Fethi Bey vardı. Mustafa Kemal işte o günden sonra ve o andan itibaren fiilen siyasete atıldı. Halbuki henüz askerdi.

İzzet Paşa'nın istifasını kati surette tasvip etmedi. Padişah ise eski devlet adamı Tefik Paşa'nın başkanlığında yeni bir kabine kuruyordu. Hatta bu kabinede, Mustafa Kemal'in Harbiye Nazırlığına getirileceği de söyleniyordu. Fakat yeni kabinenin listesi henüz Mebusan Meclisi'ne sunulmamıştı.

-
3. *Talat Paşa*, 4 Şubat 1917'de Sadrazamlığa atanmıştı. *Talat Paşa* hükümeti, 15 Şubat 1917'de güvenoyu alarak göreve başlamıştır. *Talat Paşa* Hükümeti 7 Ekim 1918'de istifa etmiştir. Sadrazamlık *Tevfik Paşa*'ya verilmiştir. *Tevfik Paşa* hükümeti kuramayacağını bildirmiştir. Bunun üzerine Sadrazamlık görevi 14 Ekim 1918'de yukarıda adı geçen *Ahmet İzzet Paşa*'ya verilmiştir. *Ahmet İzzet Paşa* hükümeti 8 Kasım 1918'de çekilir ve hükümet kurma görevi, yani sadrazamlık, 11 Kasım 1918'de *Tevfik Paşa*'ya verilir.
 4. 3 Temmuz 1918'de *Sultan Reşat* (V. Mehmet) ölmüş, yerine *Vahdettin* (VI. Mehmet) geçmiştir.

Mustafa Kemal hemen kararını verdi. İzzet Paşa'yı da, Fethi Bey'i de bu kararına sürükledi. Tevfik Paşa kabinesinin iktidara geçmesini Mebusan Meclisi'nde durdurmak ve yeniden İzzet Paşa kabinesini iş başına getirmek lazımdı. Kendisi İzzet Paşa kabinesinde sorumluluk yüklenecekti. Tevfik Paşa kabinesinde yapacağı bir şey yoktu.

Derhal Mebusan Meclisi'ne sokulmak yolunu aradı. Bu olayı Mustafa Kemal şöyle nakleder:

Sadrazam konağında verilen karardan sonra her birimiz bir türlü çalışmaya başladık. İlk hedef kabineyi düşürmektir. Öteden beri arkadaşım olan mebuslarla görüştim. Beni daha büyük mebus kütelleri ile temas getirmelerini istedim. Onların delaleti ile ilk defa olarak sivil kıyafetle Fındıklı Sarayı'ndaki Mebusan Meclisi binasına gittim.

Tevfik Paşa kabinesine güvenoyu bahis konusu idi. Ben bu güvenin sağlanmamasını istiyordum. O gün mesele oy'a konulacaktı. Kanaatimi mümkün olduğu kadar tanıdıklarına ve bana tanıtılanlara anlatmaya çalıştım. Onlar güvenoyu vermezlerse meclisin dağılacağı kanısındaydılar. Ben ise meclisin behemahal dağılacağını, yeni bir İzzet Paşa kabinesi ile vakit kazanılacağını savundum.

Ani mantıklarla bu görüşmeler şöyle netice verdi: Mühim bir kısım mebuslar salonlardan birine toplandılar ve beni de oraya davet ederek umumi heyete izahat vermemi istediler. Vaziyeti, içinde bulundukları şartları, yapılması gereken hareketleri gücüm yettiği kadar izah ettim. Kabineye behemahal güvensizlik oyu vermelerini tavsiye ettim. Teklifim orada bulunanlarca kabul edildi. Ve kati surette başarılı olacaklarını söyleyerek, meclis reisinin toplantı işaretiyle uyararak toplantı salonuna girdiler.

Ondan sonra Mustafa Kemal bir odada toplantı neticesini bekler. İlk defa biraz heyecanlıdır. İlk siyasi teşebbüsünü yapmıştır. Hem de çatısı altına serbestçe girmeye bile hakkı olmayan bir parlamento binasında, yeni kurulacak bir kabineye engel olma ve başka bir

kabine kurdurma çabasıdır. Bu parlamentonun 'mühim bir kısım mebuslarını bir araya toplayarak' onlara kabineye güvenoyu vermemelerini söylemiş, adeta kürsü nutukları vermiş ve fikirlerini kabul ettirmiştir. İşte şimdi, parlamento önünde ve toplantı halindedir.

İsimler okunur. Oylar sorulur. Oylar sayılır. Netice umumi heyete açıklanır. Tevfik Paşa kabinesi büyük çoğunlukla güvenoyu almıştır.

Mustafa Kemal bu sonuca şaşırmıştır. Ondan sonra şöyle devam eder:

'Bu acayip fikirler ve duygular toplamından çıkmak için çok beklemedim. Ve Osmanlı Meclis-i Mebusan Sarayını derhal terk ettim.'

Garip düşünceler içinde otele yönelir. Mustafa Kemal artık kapıları çalmaya başlamıştır. Gerçi ilk adımda, hem de büyük bir kapının ağzında kocaman bir hayal kırıklığına uğramıştır. Ama yıkılmamıştır. Henüz çabasının, denemelerinin başındadır. Daha birçok kapılar çalacak daha çok duvarlara başını vuracaktır. Ta ki çalacak kapı ve başını vuracak duvar kalmayınca kadar! Ancak ondan sonradır ki arkada kalan köprüleri yıkacak ve bir daha arkaya bakmayarak yola çıkmak mümkün olacaktır.

Otele varır ve kafasında daha kocaman bir kapının halkası belirmiştir. Hiç tereddüt etmez. Telefon açar. Sarayı bulur ve Padişahın kendisini kabul etmesini ister...

Hemen kabul edileceğine inanır. Fikirlerini ve ter-tiplerini söyleyince Padişahı kazanacağına emindir... Padişah ile konuşması başbaşa, bir saat sürer. Padişah ondan kendi emniyeti için teminat ister.

— Ordunun kumandan ve zabitanı eminim seni çok severler. Bana teminat verir misin ki onlardan bana bir fenalık gelmeyecektir? Bugünden ve yarından... Padişahın son sözleri şudur:

— Siz akıllı bir kumandansınız. Arkadaşlarınızı ten-vir ve teskin edeceğinizden eminim. Bu görüşmede

Mustafa Kemal Padişah ile esas konuyu konuşmadığını, Padişahın ustalıkla sözlerini kestiğini anlatır.”⁵

Şevket Süreyya Aydemir'in, **Tek Adam Mustafa Kemal** isimli eserindeki bu anlatımlardan açıkça anlaşılmaktadır ki, Mustafa Kemal, Harbiye Nazırı olmak istemektedir. Bunun için Ahmet İzzet Paşa'nın sadrazam olmasını arzu etmektedir. Bunu sağlamak için de mebuslarla birçok konuşma yapmıştır. Çünkü Ahmet İzzet Paşa, sadrazam olup yeni hükümeti kurma görevini aldığı zaman Mustafa Kemal Paşa'ya görev vereceğini, onu harbiye nezaretine getireceğini özellikle belirtmiştir. Mustafa Kemal Paşa böyle bir göreve gelebilmek için Padişah Vahdettin ile de görüşür ve onun yardımını da ister.⁶ Bu görev Tevfik Paşa'ya verilmiştir. Mustafa Kemal Paşa da Harbiye Nazırı olamamıştır.

Şevket Süreyya Aydemir bu konu ile ilgili anlatımını şöyle sürdürüyor:

“... Bu mütareke İstanbul'unda Mustafa Kemal'in kalması, bir şeyler yapabileceğini umması, hele harbiye nazırlığını istemesi belki doğru değildir. Hatta belki tehlikeliydi de... O günlerde Mustafa Kemal kabineye girmiş olsaydı bile, onu da diğer niceleri gibi mesela daha sonraları harbiye nazırı olan Mersinli Cemal Paşa gibi yakalayıp Malta'ya sürgün etmeleri pekala mümkündür.”⁷ Halbuki Mustafa Kemal elbette tevkif

5. Şevket Süreyya Aydemir, y.a.g.e., s. 325-330

6. Mustafa Kemal Paşa'nın Padişah Vahdettin ile özel bir arkadaşlığı da vardı. Padişahın 15 Aralık 1917 ile 4 Ocak 1918 tarihleri arasında, Almanya'ya yaptığı geziye katılmıştı.

7. Mondros Mütarekesi'nden sonra, İngilizler, “Savaş suçluları” diye, bazı Osmanlıları Malta'ya sürgüne gönderir. Bunlar, cephedeki komutanlardır. Paşalar, valiler, yazarlar vs.'dir. Sürgün edilenler arasında, Mondros Mütarekesi'ni imzalayan, Bahriye Nazırı *Rauf Bey (Orbay)*, *Ziya Gökalp*, *Hüseyin Cahit*, İaşe Nazırı *Kara Kemal*, *Ahmet Ağaoğlu*, *Süleyman Nazif*, *Ali Fethi Bey (Okyar)*, *Ahmet Emin (Yalman)* gibi kişiler de vardır. Toplamı 140 civarındadır. Sürgünler aynı tarihte değil, muhtelif tarihlerde olmuştur. Örneğin *Rauf Bey*, 16 Mart 1920 tarihinde birkaç mebus arkadaşı ile birlikte sürgüne gönderilmiştir. İlk katile ise 1919 yılının Haziran ayında gönderilmiştir. Bu kişiler Malta'ya gönderilmeden önce, İstanbul'da Bekirağa Bölüğün-

edilmek, sürülmek istemezdi... Kaldı ki tehlike gene de daima kapısında. Nitekim bir defasında, gene Beşiktaş Akaretler'deki evinde iken, evi İtalyan devriyele-ri basmıştır. Evin içine dalan askerler ne yapacaklarını pek bilmezler ama, aldıkları emir, evi aramak, evi işgal etmektir. Mustafa Kemal kimliğini anlatmaya çalışır. General olduğunu, Kumandan olduğunu söyler, işaret-lerle belirtmeye, evini basmaya hakları olmadığını kar-şısındakilerin kafasına sokmaya çalışır. Fakat nafile. Sonra hırsla evden fırlar. Komşu evin telefonuna ko-şar. Oradan, telefonla İtalyan Kumandanlığı bulunur... Devriye kumandanına evi bırakmaları emri verilmiştir... Birkaç gün sonra da garip bir şey olur. İtalyan işgal kumandanlığından eve bir kart bırakılır. Kartın arkasın-da birtakım yazılar vardır. Meğer, asıl, kumandan bu katta, bu eve kimsenin dokunmamasını, her gelene bu kartın gösterilmesini emrediyormuş...

Bu çöken ve bozulan İstanbul'da Mustafa Kemal niçin harbiye nazırı olmak istediğini hatıralarında şöyle anlatır: Bu sulhun çok çabuk gelmeyeceğini biliyor-dum. Sulha kadar çok buhranlı vaziyetler karşısında kalacaktık. İşte o sıralarda vatana ciddi hizmetlerde bulunacağım kanısındaydım.

Mustafa Kemal o günlere ait bu görüşünü sonuna kadar savunmuştur. Bugün sükunetle ve kesin olarak hükmedebiliriz ki onun İstanbul'da kabineye girmeme-si iyi olmuştur. Eğer kabineye girseydi sanıyoruz ki bü-tün ümit ve hesapları yanlış çıkardı. Yakalanır, sürülür ve olayların içinde belki de erir giderdi.”⁸

Şevket Süreyya Aydemir'in bu anlatımlarında, Mustafa Kemal Paşa'nın, en azından İstanbul'daki İtalyan Siyasi Mü-messili Kont Sforza ile yakın ilişkilerinin olduğu anlaşılma-k-tadır. Şevket Süreyya Aydemir sözü edilen kitabında, böyle bir ilişkinin varlığını reddetmektedir. Yukardaki olayı, kita-bının başka bir yerinde yine şöyle anlatmaktadır:

de toplanıyorlardı. İlk gidenler, iki yıl kadar orada kaldıktan sonra İn-gilizlerle yapılan bir anlaşma ile tekrar İstanbul'a dönerler. Bk. *Bilal Şimşir, Malta Sürgünleri*, Milliyet Yay., İstanbul 1976.

8. Şevket Süreyya Aydemir, y.a.g.e., s. 333-336

"... Kont Sforza İtalyan sefiri idi.⁹ Ne Mustafa Kemal Kont Sforza'yı tanırdı, ne Kont Sforza ile konuşacağı vardı. Fakat İtalyan devriyesi kumandanı bu hakim, kendinden emin ve kumanda etmeye alışmış insanın karşısında eridi."¹⁰

Halbuki Mustafa Kemal Paşa ile Talat Paşa arasındaki mektuplaşmalar, Şevket Süreyya Aydemir'in bu kanısını yansıtmaktadır. Talat Paşa, 22 Aralık 1919'da Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdiği mektupta, İtalyanlarla ve Fransızlarla yakın ilişkiler sürdürdüğünü, Kont Sforza'yı her zaman görebildiğini, bu konuda görülmesi gereken herhangi bir iş olduğunda yapmaya hazır olduğunu bildiriyor. Bu mektupta, Kont Sforza, İtalyan Hariciye Nezareti Müsteşarı diye adlandırılmaktadır.¹¹ Mustafa Kemal Paşa ise 29 Şubat 1920 tarihinde Talat Paşa'ya yazdığı mektupta, "İstanbul'da İtalyan siyasi mümessilliğinde bulunan Sforza ile benim de dostluğum vardır" diyerek gerekli işleri kendisinin de görebileceğini ima ediyor.¹² Mustafa Kemal Paşa tarafından Talat Paşa'ya yazılan bu mektupta, Kont Sforza'nın görevi daha doğru olarak belirtilmektedir. Bir Kemalist olduğunu her zaman ifade etmiş olan ve Kemalizmin ideolojisini yapmaya çalıştığını belirten Şevket Süreyya Aydemir'in, Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul'daki İtalyan Siyasi Mümessili Kont Sforza ile ilişkilerini gizlemeye çalışması üzerinde durulmaya değer çok önemli bir noktadır. Burada neden dürüst bir anlatıma başvurulmamış da gizleme, tahrif yolu seçilmiştir.

Şevket Süreyya Aydemir anlatımlarını şöyle sürdürmektedir:

"... Vahdettin Divan-ı Harbi ile¹³ yabancı işgal kuv-

9. Kont Sforza İtalyan Sefiri değil, İtalyan İşgal Kuvvetleri Siyasi Komiseri idi.

10. Şevket Süreyya Aydemir, a. g. e., s. 371

11. İlhan Tekeli-Selim İlkin, Mustafa Kemal Talat Paşa Mektuplaşması, **Milliyet**, 18 Mayıs 1976

12. Yukarda sözü edilen mektuplaşma, **Milliyet**, 19 Mayıs 1976

13. Mondros Mütarekesi'nden sonra savaş suçlularını yargılamak üzere *Padişah Vahdettin* tarafından Harp Divanı kurulmuştur. Bu kuruluşta *Kürt Mustafa* adında bir kişi önce üye, sonra da başkan olarak görev aldı. Burada özellikle İttihatçılara büyük zulüm ve işkence yapıldı.

vetlerinin İstanbul'da birbirleriyle vatansever tevkifinde yarışa girdikleri o günlerde, mesela 1919 yılının Ocak-Şubat aylarında ortada tuhaf bir durum vardı. İleride Anadolu'da başlayacak Milli Mücadelenin hemen bütün önder şahsiyetleri, o sırada İstanbul'da toplanmış bulunuyorlardı. Mustafa Kemal Paşa, İsmet Paşa, Fevzi Paşa, Kazım Karabekir Paşa, Ali Fuat Paşa, Refet Paşa, Rauf Paşa, Ali İhsan Paşa, Nurettin Paşa, Kemallettin Sami Paşa, Mersinli Cemal Paşa, Adnan Bey (Adıvar) vs. Sonra da aynı hareketi fikir ve kalem kadrosu: Faliş Rıfki, Ruşen Eşref, Yunus Nadi, Halide Edip, Hüseyin Ragıp, Akçoraoğlu Yusuf, Ziya Gökalp, Hamdullah Suphi vs. eğer bunlar bir gecede tevkif edilselerdi ne olurdu?¹⁴

... Gerçi memleket yenilmişti. Ama yenilgiden sorumlu olan kendisi değildi. O, ta baştan harp istemişti. Ama şimdi memleket işgal altına giriyordu. Şimdi o, sorumlu olmadığı bu yenilginin bu işgalin altında bu devleti kurtarmak için bu defa da kendisine verilecek hem askeri, hem siyasi vazifeleri gine alın aklığı ile başaracaktı. Buna inanıyor, kendisine güveniyordu.

Nitekim onu İstanbul'a sadrazam çağırmıştı. Ona, 'Seninle işbirliği yapacağım günü Allahın lütfundan bekliyorum. Gel sana ihtiyacım var' demişti. İşte yola çıkmıştı da. İstanbul'a geliyordu, tabii ilk adımda İstanbul'da harbiye nazırlığını alacaktı. İzzet Paşa'nın sadrazam oluşunu kendisine harbiye nazırlığının verilmesini zaten, daha İzzet Paşa kabinesi kurulmadan, Padişaha kadar kendisi yazmamış mıydı?

Evet harbiye nazırı olacaktı. Ama yalnız harbiye nazırı değil, Padişahın dostu, yol göstericisi, sadrazamın desteği ve kabinenin ruhu da olacaktı. İstanbul'un siyasi hayatının ta ortasına yerleşecekti. Fakat Beşiktaş'ın Akaretler yolundaki birbirine benzer sıra evlerinin birinde oturan annesinin yanında kalamazdı. Bu ev toplantılara, davetlere, yerli ve ecnebi misafirleri kabul etmeye elverişli değildi.

14. Şevket Süreyya, a. g. e., s. 348

Onun için trenden iner inmez Karşıyaka'ya geçerek Beyoğlu'nun ortasında yerli yabancı bütün önde gelenlerin buluşma yeri olan Perepalas'ta yerleşmişti.”¹⁵

Bu anlatımlardan Mustafa Kemal Paşa'nın, Perepalas'ta yerli ve yabancılar arasında sık sık toplantılar düzenlediği anlaşılmaktadır. Mustafa Kemal'in psikolojik durumu, duyguları, yükselme, adından söz ettirme ihtirası ise şu şekilde anlatılmaktadır:

“... Hülasa o buraya yeni bir hayata başlamak, yeni bir aleme karışmak için yerleşmiştir. Belki de yıllar yılı özlediği hayalindeki süslediği bir aleme... Sanıyordu ki bu alım içinde genç, yakışıklı, modern hayata layık, şöhretli bir general olarak yerini alacaktır. Bütün salonlar ona açılacak. Her kapıdan şerefle girecek, her salonda etrafında hayranlık duyguları uyandırarak karşılanacaktır. Hem siyaset aleminin merkezi içinde aranan, dinlenen, onsuz edilemeyen bir yıldız olarak yerli ve yabancı politikanın bir nevi mihveri olacaktır.”¹⁶

Mustafa Kemal Paşa'nın bu psikolojik durumu ileride Enver Paşa ile olan çelişkileri üzerinde durulurken daha etraflı bir şekilde ele alınacaktır. Şevket Süreyya Aydemir'in Mustafa Kemal Paşa ile ilgili anlatımları, son derece önemli bir noktaya daha değinmektedir:

“... Ya şu işgal kuvvetleri? Ama onlara da içine düştükleri gaflet belki anlatılabilirdi. Onların bütün gafleti, Türkiye'yi feda etmelerindedir. Türkiye ki, ta Arabistan'da, Afrika'da, Suriye'de, Irak'ta hiçbir davası yoktur. Ama, Anadolu'da, Boğazlar'da, Trakya'da yeni ve güçlü bir Türkiye, yarınki Avrupa'nın müvazanesinin aranan bir unsuru olabilir. Hele şimdi kuzeyden, hem batıya hem doğuya hem güneye yayılma davaları güden ve itilaf devletlerinin Rus topraklarında beslediği, teşkilatlandırdığı orduları arka arkaya yenen bir Bolşevik tehlikesi karşısında?

Böyle bir zamanda asker ve gelenekli bir Türkiye

15. Şevket Süreyya, a.g.e., s. 364-365

16. Şevket Süreyya, a.g.e., s. 365-366

etnik temeli erimiş, on para etmez bir Ermenistan projesine, Trakya'da, Ege'de, Karadeniz kıyılarında hatta İstanbul'da hayali bir 'Bizansın yeniden Doğuşu' macerasına nasıl feda edilebilirdi?

Hele Türkiye'yi parçalamak? Trakya'yı, Ege'yi, Yunanistan'ı, Güney Batı'yı İtalya'ya, Klıkya'yı ve Güneydoğu'yu Sivas'a kadar Fransa'ya, Karadeniz'i bilmem hangi Pontus Krallığına bağışlamak? İşte bunlar büsbütün saçma bir gafletti. 'Düvel-i Muazzamanın Rical-i Siyasileri' (Büyük devletlerin siyasal kadroları) bu gafleti nasıl anlamıyordu ki?

Hülasa Mustafa Kemal kendisine herbiri birbirinden daha masum, herbiri birbirinden daha haklı, birbirinden daha doğru görünen bir sıra kafa oyunları içinde, içini olduğu gibi kimseye de açamayan bir insanın çilelerini o sırada yaşamış olsa gerektir. Sarayın, Nazırların, Mebusların yerli ve yabancı şahsiyetlerin, hatta Rahip Frew gibi karışık, bazı İtalyan şahsiyetleri gibi içten pazarlıklı kimselerin karşısında davasını savunmak yolundaki didinmeleri de bunun için olsa gerektir."¹⁷

Şevket Süreyya Aydemir gayet açık yazmaktadır. Rusya'da Bolşevikler bir devrim yapmışlardır. Yeni bir düzen kurmuşlardır. Ve bu düzen Doğu'da, Batı'da, Güney'de her yönde gelişme eğilimindedir. Bu, dünyayı altüst eden bir gelişmedir. Ve bu devrim güçleri Rusya'da, İngilizlerin, Fransızların besleyip doyurduğu teşkilatlandığı ve bu rejimi yıkmak için seferber ettiği orduları arka arkaya yenmektedir. Bütün bu alt üst oluşlar ise, İtilaf Devletleri'nin, yani İngiltere, Fransa, İtalya vb. devletlerin çıkarları ile temelden çelişmektedir. O halde, bu devletlerin, Rusya'daki Bolşevik rejiminin dünyanın güney taraflarına doğru gelişmelerini durdurabilmek için güçlü bir Türkiye'nin ayakta kalması gerekir. Türkiye'yi bölmek, İtilaf Devletleri'nin, yani İngiltere, Fransa ve İtalya'nın yararına değildir. Bundan, ancak Bolşevikler yararlanır. Bu ise Batı devletlerinin temel çıkarlarına aykırıdır. Batı devletlerinin İstanbul'u, Anadolu'yu işgal et-

17. Şevket Süreyya, a.g.e., s. 366-367

meleri gaflettir. Batı devletleri nasıl oluyor da böyle bir gafletin içine düşebiliyor? Bu bakımdan, Batı devletlerine içine düştükleri bu gaflet anlatılmalıdır. Türkiye'yi feda etmelerinin gaflet olduğu anlatılmalıdır. İşte İngiltere, Fransa, İtalya'nın düşüncesinin ve eyleminin temeli, Batı devletlerine içine düştükleri bu gafleti anlatmaya çalışmasıdır.

Mustafa Kemal Paşa'nın bu tavırları ve eğilimleri ile ilgili olarak Doğan Avcıoğlu da şunları yazmaktadır:

"... Mütareke günlerinde her olanağı araştıran Mustafa Kemal, İngilizlere yakın görünmeye önem vermiştir. Ünlü casus Rahip Frew ile ahbablık etmiş, İngiliz yetkilileri ile temas kurmaya çalışmıştır. Perepalasta Daily Mail Ward Price'den kendisini İngiliz yetkilileri ile konuşturmasını istemiştir. Ward Price'e göre Atatürk şöyle der: 'Eğer İngilizler Anadolu için sorumluluk kabul edecek olurlarsa İngiltere yönetiminde bulunan tecrübeli Türk valileri ile çalışma gereğini duyacaklardır. Böyle bir yetki çerçevesinde hizmetlerimi sunabileceğim uygun bir yerin mevcut olup olmayacağını bilmek isterim.' Ward Price bu isteği istihbarat subayı Albay Heywood'a iletir. O, 'işsiz Türk generalleri kendilerine iş arıyorlar' diye üzerinde durmaz.

Atatürk belli bir amaçla birgün gazetelere İngilizleri öven demeçler verir. Örneğin 17 Kasım 1918 tarihli Minber gazetesinde şu demeci çıkar: 'İngilizlerin Osmanlı milletinin özgürlüğüne gösterdikleri, saygı, dikkat ve insanlık karşısında yalnız benim değil bütün Osmanlı milletinin, İngilizlerden daha çok iyiliğini isteyen bir dost olamayacağı inancı ile oyalanması pek doğaldır.'

18 Kasım'da da Vakit gazetesine, 'Britanya Hükümetinin Osmanlılara karşı olan iyi niyetinden kuşku duymak istemem' der. İttihatçıların yeni kurduğu Tecceddüt Partisi'ne girdiği haberini hemen yalanlar. İngilizlerle anlaşmak üzere olduklarını söyleyen Damat Ferit'in bakanlarını hemen kutlar. Ve çok sevindiğini belirten gösteriler yapar. Damat Ferit baş tercüman Ryan'a, Mustafa Kemal ile yemek yediğini, bağlılığı hususunda ondan yeterli teminat aldığını, onu bağlı bir

subay ve centilmen saydığını belirtir. Böylece Samsun yolu açılır. İrtibat subayı Bennett, Samsun yolcularına vize vermekte duraksama geçirir. Yüksek Komiser Calthorp'e sorar. Ona Mustafa Kemal Paşa'nın Padişahın tam güvenine sahip olduğunu anlatır. Vize sağlanır.

Gazeteci Clair Price Mustafa Kemal için 'biz onun müttefikleri hem de Osmanlı devletinin temsilcisi olup daha sonra Erzurum valiliği yapmak üzere düşünüldüğünü biliyoruz' der. 5 Mart 1920'de Llyod George Mustafa Kemal'den Erzurum valisi diye söz eder."¹⁸

Şevket Süreyya Aydemir ile Doğan Avcıoğlu'nun anlatımları aslında bir bütün teşkil etmektedir. Harbiye Nazırı olabilmek için Padişaha yazdığı mektuptan, Sadrazam İzzet Paşa'nın kendisini İstanbul'a çağırmasından, İzzet Paşa'nın yeniden sadrazam olabilmesi için yaptığı politik çalışmalardan, İstanbul'daki İtalyan Siyasi Komutanı Kont Sforza ile ilişkilerinden, İngiliz casusu Rahip Frew ile ilişkilerinden, İngilizlere hizmetini sunmasından vs. önemli bir sonuç çıkmaktadır. Bu sonucu kısaca şöyle belirtmek mümkündür: Mustafa Kemal Paşa İngiliz taraftarı yani Batı taraftarıdır. İngilizlerin de içinde bulunduğu Batı'nın ideolojik, ekonomik ve politik sisteminden yanadır. Özel mülkiyete dayalı devlet ve toplum sisteminden, yani kapitalizmden yanadır. 1918 yılı sonlarında ve 1919 başlarında bu durumun açıklığa kavuşturulması son derece önemlidir. Zira 1917'den, yani Ekim Devrimi'nden beri dünyada, özel mülkiyeti reddeden yeni bir ekonomik ve toplumsal sistem gelişmektedir. Ve sosyalist sistem, Batı'nın ekonomik ve toplumsal sistemin emperyalizmini ve sömürgeciliğini temelden tehdit etmektedir. Bu durumda Mustafa Kemal Paşa'nın tercihini Batı sisteminden yana koymasının tespiti çok önemli bir noktadır.

Fakat Batı, "Mustafa Kemal Paşa'nın sebebi olmadığı bir harp"ten dolayı Osmanlı Devleti'ni cezalandırmak istemektedir. Çünkü Osmanlı Devleti Almanlarla birlikte savaşa girmiş ve savaşın birkaç yıl daha uzamasına sebep olmuştur.

18. *Doğan Avcıoğlu, Milli Kurtuluş Tarihi*, 1838'den 1995'e, Cilt I, İstanbul 1974, s. 121-122

O halde İngilizler, savaş suçlusu saydıkları İttihat ve Terakki yöneticilerini kesin olarak cezalandırmak niyetindedirler. Bu eylemlerinde İngilizlerin, İttihat ve Terakki Fırkası yöneticilerine karşı olanlarla ilişki kurması, onların yardımını araması doğaldır. Mustafa Kemal ise hem Enver Paşa, Talat Paşa ve Cemal Paşa'ya, hem de Almanya'ya karşı olanların başında gelmektedir. Mustafa Kemal Paşa, bu özelliğinden dolayı İngilizlerle çok yakın ilişkiler kurabilmiştir. İşte Mustafa Kemal Paşa İngilizlere, İngiltere Devleti'ne çok önemli bir hususu anlatmaya çalışmaktadır. Kendisi Batı taraftandır. Batı'nın ekonomik ve toplumsal sisteminden, yani kapitalizmden yanadır. Batı medeniyetinden yanadır. Siyasal tarih öğretim üyeleri Prof. Dr. Haluk Ülman ve Doç. Dr. Oral Sander birlikte yazdıkları bir yazıda bu durumu şöyle anlatıyorlar:

"... Mustafa Kemal kurtuluş savaşı sırasında zaman zaman anti-emperyalist temalar işledi. Ancak Mustafa Kemal'in Anadolu hareketi Batılı devletlere karşıydı. Fakat Batılı devlet anlayışına karşı değildi. Osmanlı İmparatorluğu'nda 19. yüzyılın ortalarına doğru başlayan Batı müdahalesi, ülkenin kurulu iç düzenini sarsmış ve zayıflatmıştı. Avrupa ticaretine ve sermayesine açılan kapıdan giren Batı kapitalizminin ve böylece liberal Batı düşüncesinin etkisi ile ortaya çıkan toplumsal karışıklık (Tanzimat, birinci ve ikinci Meşrutiyet hareketleri) bir iki kuşak Osmanlı aydınını etkilemişti. Türk bağımsızlık hareketi, Batı'nın fikirleri ile Batı ile mücadeleye giren bu ilerici ve liberal milliyetçi grupları içermekteydi. Mustafa Kemal böyle bir aydın grup içinde yetişmiş bir önderdir. Bu bakımdan Mustafa Kemal 'emperyalizmi yeneceğiz' derken Batı'nın ekonomik ve siyasi düzenini reddetmeyi değil onun ekonomik ve siyasi üstünlüğünden arınmayı anlamıştır."¹⁹

Yine bir siyasal tarih öğretim üyesi Doç. Dr. Ömer Kürkçüoğlu bu görüşleri benimseyerek aynen tekrarlamaktadır:

"... Bir yandan İngiltere Batı uygarlığının güçlü tem-

19. Haluk Ülman, Oral Sander, **Türk Dış Politikasına Yön Veren Etkenler**, 1923-1968, II. SBFD, Cilt 27, No. 1, 1972, s. 2-3

silcisidir. Mustafa Kemal'in adım adım gerçekleştirmeyi ta başından aklına koyduğu Batılı devlet ve toplum yapısı için İngiltere simge durumundadır. Öte yandan Mustafa Kemal savaş meydanlarında karşılaştığı ülkelerin askerlerini tanıyarak, her birinin ülkesi hakkında edindiği kanılar içinde İngiltere'nin özel bir yeri vardır. Mustafa Kemal'de İngiltere'ye karşı takdir ve saygı duyguları yerleşmiştir.”²⁰

“... Mustafa Kemal tarihsel gelişime uygun olarak İngiltere'yi yanına çekmek için, ona karşı Rusya'yı kullanmak yoluna gitmiştir. Rusya'da 1917 Devrimi ile Batı'ya karşı bir rejimin kurulmuş olması ve Rus iç savaşına müdahale eden İngiltere ve öteki Batılılarla mücadele halinde olması, Türk kurtuluş savaşı için şanslı bir tarihsel rastlantıdır.

Mustafa Kemal Türkiye'nin paylaşılması halinde Bolşevizmin yakınoğuya daha rahat inebileceğini, dolayısıyla Arap ülkeleri dışında, Anadolu'da, Boğazlar'da ve Trakya'da güçlü bir Türkiye'nin ayakta kalması gerektiğini Müttefik Devletler'in görececeklerine ve görmeleri gerektiğine inanıyordu. Mustafa Kemal'in harbiye bakanlığına getirilmesi için 1918 yılında Sultan Vahdettin'e ısrarda bulunması da aynı amacı taşıyordu. Derhal itilaf devletleri ile barış için görüşmelere girişmek ve zafer sarhoşluğu içindeki bu ülkelere bolşevizm unsurunun kendileri için doğuracağı tehlikeyi hatırlatmak istiyordu.”²¹

Mustafa Kemal Paşa'nın çok yakın arkadaşı olan Ali Fuat Paşa (Cebesoy) ise şöyle diyor:

“... Bizim, İngiliz ve Fransız emperyalizmi ve kapitalizmi ile olan mücadelemizin hedefi malum ve muayyendir. Bolşeviklerinki gibi ezeli ve ebedi değildir. Biz anlaşabilirsek Garp emperyalizmi ve kapitalizmi ile

20. Ömer Kürkçüoğlu, *Türk İngiliz İlişkileri (1919-1926)*, SBF, Ankara 1978, s. 78

21. Ömer Kürkçüoğlu, a.g.ö., s. 88

mesai birliğı yapabiliriz. Bizim aramızda iktisadi ve içti-
mai meslek kavgası olamaz.”²²

Mustafa Kemal ve arkadaşları, Batı yanı İngiliz taraftarı tutumlarını önemli iki olayda açık bir şekilde ortaya koy-
muşlardır. Birinci olay 1 Mayıs 1919 tarihinde yayınlanan
Komünist Enternasyonal bildirisi ile ilgilidir. Komünist En-
ternasyonal'in yürütme komitesi tarafından yayınlanan
“Dünya İşçi ve Köylülerine” başlıklı bildiride, sömürgelerde
yaşayan, emperyalist ve kapitalist sömürüye tabi tutulan
halk yığınlarının başkaldırmaları isteniyordu. Bolşeviklerin
bu hareketlere her türlü maddi, ideolojik ve politik yardımı
yapacakları bildiriliyordu. Bu bildiride dünya ülkeleri grup
grup ele alınıyor ve “işçi ve askerler” diye hitap ediliyordu.
Bildiride bir paragraf da Anadolu'ya ayrılmıştı. “Anado-
lu'nun, işçi, asker ve köylüleri” başlığı altında Anadolu'daki
ulusal kıpırdanışlardan söz edilerek, başlanılan işin sonu-
nun getirilmesi ve Sovyetler kurulması istenmektedir.²³

Daha öncekiler gibi bu bildirinin de dünyada büyük et-
kiler yarattığı kuşkusuzdur. Bizce Mustafa Kemal Paşa'nın
23 Haziran 1919 tarihinde Amasya'dan, Erzurum'da 15. Ko-
lordu Komutanı Kazım Karabekir Paşa'ya gönderdiği telgraf-
la bu bildiri arasında sıkı bir bağ vardır. Sözü edilen bu telg-
rafın üçüncü maddesinde Mustafa Kemal şunları
yazmaktadır:

“... Hakikaten Bolşeviklerin daha müessir bir vazi-
yete girmeleri halinde tarafsız görünmek azmi ile itilaf
kuvvetlerini memleketimizden uzaklaştırmaya icbar ve
aksi takdirde vatanımızın Bolşevik istilası altında kal-
ma tehlikesine sebebiyet vereceklerini iddia etmek ve
ona göre gerekli eylemlere kalkışmak uygun olacaktır.
Diğere taraftan, ilk teklifin herhangi bir suretle Bolşe-
vikler tarafından yapılmasını beklemeyerek derhal o

22. Ali Fuat Cebesoy, **Moskova Hatıraları**, Vatan Neşriyatı, İstanbul
1955, s. 182

23. Komünist Enternasyonal'in Yürütme Kurulunun bu bildirisi için bk.
Fahir Armaoğlu, Sıyasal Tarih, s. 629; *Sabahaddin Selek, Anadolu
İhtilâli*, s. 424; *Mete Tunçay, Türkiye'de Sol Akımlar, (1908-1925)*,
2. Baskı, Bilgi Yayınevi, s. 65-66.

havaliden, dahile doğru gizlice gönderilecek birkaç değerli zat'ın vasıtasıyla hemen müzakereye girişmek, anlaşmak, pek muafık olur. Bu suretle Bolşeviklerin bizim memleketimiz dahiline çoğunlukla ve kuvvetle girmesine lüzum yoktur. İş bu gaye için zaten bu memleketin ulusal güçlerinin hazır olduğu bildirilerek yalnız, şimdilik gizli olarak, mesela bazı delegelerin kabulü ve müstakbel vaziyetlerimiz, silah donanım ve teknik araçlar ve para ve gereğinde insan vermek gibi işler üzerinde görüşmeler yapılabilir. Bu suretle anlaştıktan sonra, kendilerini hudutta tutmak ve itilaf kuvvetlerinin memleketi terk etmeleri için silah kullanmak tasarladığımız gibi pek münasip olur. En son olarak Bolşeviklerin, Bolşevik kuvvetlerine karşı İngilizlerle bir olan Ermeniler hakkında ne düşündüklerinin öğrenilmesi de gereklidir. Ayrıca Bolşevizmle ve bununla ilgili hedeflerle mücadele etmek için maddi fedakârlığa ihtiyaç olduğuna göre, bu maksat için kullanılabilecek paranın örtülü ödenekten faydalanıp faydalanılamayacağı konusu üzerinde de durulmalıdır."²⁴

Mustafa Kemal Paşa'nın, 23 Haziran 1919 tarihinde Kazım Karabekir Paşa'ya gönderdiği telgraf, Komünist Enternasyonal Yürütme Komitesi'nin 1 Mayıs 1919 tarihli bildirisine cevap niteliğindedir. Fakat bu cevap iki taraflı bir cevaptır. Komünist Enternasyonal bildirilerinin, Bolşeviklerin eylemlerinin, bu bildiri ve eylemlerin etkilerinin İngilizler tarafından araştırılacağı kuşkusuzdur. İşte böyle bir bildiri-den dolayı Kemalistlerin Sovyetlerle kuracağı ilişkiler İngilizlerin, Mustafa Kemal önderliğindeki Anadolu hareketini yeniden değerlendirmelerine, bu politikalarını yeniden gözden geçirmelerine neden olacaktır. Veya Mustafa Kemal Paşa böyle düşünmektedir. Dikkat edilirse Kazım Karabekir Paşa'ya gönderilen telgrafta, Bolşeviklerle kurulacak ilişkilerin, İtilaf Devletleri'ne, özellikle İngiltere'ye karşı bir tehdit unsuru olarak kullanılmasına özen gösterilmektedir. Bolşevikler-

24. Atatürk'ün Tamım Telgraf ve Beyannameleri IV. (1917-1938), TİTE, Ankara 1964, s. 40-41; *Kazım Karabekir, İstiklâl Harbimiz*, 2. bs., Türkiye Yayınevi, İstanbul 1968, s. 56-57

le, gizli yollardan ilişki kurulacak. Onlardan maddi manevi yardım, silah, cephane, donanım, araç-gereç vs. alınacak. Gerekirse insan gücü istenecek, fakat sınırdan tutulacaklar. Mustafa Kemal Paşa, bu arada, Anadolu'da, Ermenistan'da vs. gelişen komünist hareketlere karşı mücadele edebilmek için gerekli parasal kaynakların olup olmadığı konusunu sormayı da ihmal etmiyor. Öğrenmeye çalıştığı önemli bir konu da Bolşeviklerin Ermenilere karşı tutumu... Bu tutumlara göre Mustafa Kemal Paşa da kendi düşünce ve eylemlerine bir yön vermeye çalışacaktır.

Sivas Kongresi'nin tamamlanmasından birkaç gün sonra, Bolşevikler, bir bildiri daha yayınladılar. Bu bildirinin tarihi 13 Eylül 1919 idi. Bildiri Komünist Enternasyonal tarafından değil, Dışişleri Bakanı Çiçerin ve Sovyetler Dışişleri Bakanlığı Müslüman Yakın Doğu Dairesi Başkanı Nerimanovun imzasıyla yayınlandı. Bildiri, "Türkiyenin işçi ve köylülerine" diye başlıyordu. Bildiride İngiliz emperyalizminin tehditlerinden söz ediliyor, İngiltere'nin İstanbul ve Boğazlar'ı ele geçirdiğinde Türkiye, İran, Afganistan ve Kafkaslar'ı egemenliği altına alabileceğine işaret ediliyordu. Öte yandan "Satılmış paşa ve vezirler"den söz ederek İstanbul hükümetine hücum ediliyordu. Buna karşılık Erzurum ve Sivas Kongreleri ile başlayan milli uyanışa yardımcı olunacağı belirtiliyordu. Bildiri, "Türk Anavatanı"nın kurtarılmasının ancak, Türk işçi ve köylülerinin çabasıyla mümkün olacağı belirtilecek "Rus işçiler ve köylüler hükümeti"nin "kardeşlik eli"ni uzatmaya hazır olduğu da bildiriliyordu.²⁵

-
25. Sovyet Dışişleri Bakanı Çiçerin ve Sovyet Dışişleri Bakanlığı "Müslüman Yakın Doğu Dairesi" Başkanı *Neriman Nerimanov*'un sözü edilen bu bildirisi için bk. *Fahir Armaoğlu*, *Siyasal Tarih*, s. 629-630; *Sabahattin Selek*, *Anadolu İhtilâli*, s. 424-425; *Mete Tunçay*, *Türkiye'de Sol Akımlar*, s. 66; Sovyetlerin 13 Eylül 1919 tarihli bu bildirisinin anlamı, Dışişleri Bakanı Çiçerin'in 1919 yılı Aralık ayında bütün Rusya İşçi ve Asker Temsilcileri Sovyetleri'nin Yirmiyedinci Kongresi'ne sunduğu raporda açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Çiçerin, sözü edilen bu raporunda "Uyanan Doğu"dan söz ederek, İran, Çin, Kore, Türkiye ve Mısır'da "Avrupa ve Amerika Kapitalizmine ve Emperyalizmine" karşı gittikçe yoğunluk kazanan hareketlerden söz etmektedir. Raporda "kaybolmuş hürriyetlerin tekrar kazanılması için yaptıkları mücadelede Müslüman dünyasına yardım etmek hususun-

Mustafa Kemal Paşa'nın 24 Eylül 1919'da Amerikan Generali Harbord'a verdiği muhtıra, Sovyetlerin yukarıda sözü edilen bildirilerine karşı, Kemalistlerin tutumunu göstermesi bakımından çok önemlidir. Bu muhtıradaki şöyle denilmektedir:

“... Bolşeviklere gelince bizim memleketimizde bu doktrinin hiçbir şekilde yeri olamaz. Dinimiz, adetlerimiz aynı zamanda sosyal bünyemiz tamamıyla, böyle bir fikrin yerleşmesine müsait değildir. Türkiye’de ne büyük kapitalistler ne de milyonlarca zanaatkarlar vardır. Diğer taraftan zirai bir problemimiz yoktur. Son olarak sosyal bakımdan dini prensiplerimiz, Bolşevizmi benimsemekten bizi uzak tutmaktadır. Türk milletinin bu doktrine karşı hiçbir tevamülü olmadığı ve hatta lüzumu halinde mücadeleye hazır olduğunun en iyi ispatı Ferit Paşa'nın Bolşevizmin memleketi istila ettiği veya istila etmek üzere olduğu yolundaki aslı olmayan söylentilere karşı milletin duyduğu dehşet hissidir.”²⁶

Görüldüğü gibi Mustafa Kemal Paşa ne kendisinin, ne de Türk milletinin Bolşevizmin prensiplerine eğilimi olmadığını anlatmaya önem vermektedir. Çünkü General Harbord, Amerika Birleşik Devletleri hükümeti tarafından, Ermenistan konusunda rapor hazırlamak için gönderilmiş bir kişidir. Kendisi bu konuda rapor hazırlayabilmek için Ermenistan, Kürdistan ve Anadolu’da gezi yapmaktadır. General Harbord ve eyleminden ileride yine söz edilecektir.

General Harbord'un Bolşeviklerin eylemlerinden, arka arkaya düşman halklar için yayınladıkları demeçlerden kuşkusuz haberi vardır. İşte Mustafa Kemal Paşa, General Harbord'a verdiği bu muhtıradaki Bolşeviklerin eylemlerinden ve yayınladıkları demeçlerden haberdar olduğunu, fakat bunları katli surette benimsemediğini duyurmaya çalışmaktadır. Tercihli Batı'nın ekonomik ve toplumsal sistemi yani kapıta-

daki samimi arzumuzu, Türklere ve Müslüman ırkına mutantan bir şekilde ilan ettik” denilmektedir. (*Fahir Armaoğlu, Siyasal Tarih*; s. 630)

26. Mustafa Kemal'in Tamlım Telgraf ve Beyannameleri IV, s. 78-79

lizedir. Özel mülkiyete dayalı bir üretim sistemidir. Burada dikkatlerden uzak tutulmaması gereken bir nokta daha vardır. O da, 23 Haziran 1919'da Kazım Karabekir Paşa'ya yazdığı telgrafta gizli yollarla Bolşeviklerle temas aramasını isteyen Mustafa Kemal Paşa'nın, General Harbord'a verdiği muhtıradaki gerektiği zaman Bolşeviklerle mücadeleye bile hazır olduklarını bildirmesidir.

İyice anlaşılmaktadır ki Mustafa Kemal Paşa'nın tercihi Batı'nın ekonomik, politik ve toplumsal sistemidir. İngiliz sistemidir. Fakat Anadolu'nun feda edilmesi, bu sistem açısından hiç yararlı sonuçlar getirmez. Batı sisteminin güçlü bir şekilde ayakta durabilmesi için, Anadolu'da, Batı taraftarı güçlü bir devletin bulunması şarttır. Aksi halde Kuzey'de gelişen ve dünyanın her tarafına yayılan sosyalist sistem, Anadolu'yu da etkisi altına alır. Mustafa Kemal Paşa'nın İngilizlere anlatmaya çalıştığı temel husus budur.²⁷ Bunun için her türlü olanaktan yararlanılmıştır. Bu durumu Doğan Avcıoğlu şöyle belirtiyor:

"... Usta bir taktisyen olan Mustafa Kemal, General Harbord'a Amerikan mandasından yanaymış izlenimini vermiş, Ruslarla Bolşevik edebiyatı yapmıştır. Fakat hiçbir zaman 'Milli sınırlar için tam bağımsızlık' ilkesinde Milli Misak'dan taviz vermemiştir."²⁸

Görüldüğü gibi, Mustafa Kemal Paşa, Bolşeviklik edebiyatı yaparak İngiltere'yi, Fransa'yı, Amerika Birleşik Devletleri'ni; Amerikan mandasından yana görünerek de Bolşevikleri etkilemeye, onların maddi ve manevi yardımlarını sağlamaya çalışmıştır. Mustafa Kemal Paşa'nın 1919 yılından itibaren sürdürmeye başladığı bu taktik, bu manevra büyük bir deha gibi, büyük bir devrimcilik gibi sunulmaya, anlatılmaya çalışılır. Bu anlatımlarda daha çok övgü dolu

27. Hemen belirtelim ki, bugün de, Amerikan silah ambargosu konusunda aynı tutum izlenmektedir. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde temsil edilen Türk Siyasal Partileri, Türk yazarlarından çok büyük bir kısmı, ambargo kaldırılmadığı takdirde, bundan, Türkiyeden çok ABD'nin ve NATO'nun zararlı çıkacağını anlatmaya çalışmaktadırlar. (ABD 1974 Kıbrıs hareketinden sonra Türkiye'ye silah ambargosu uygulamaya başlamıştı.)

28. *Doğan Avcıoğlu*, a.g.e., s. 122

sözler egemendir. Bu anlatımlarda kuşkusuz sübjektif unsurlar ağır basmaktadır. Sübjektif olduğu için de bazı olgular, gereğinden fazla ağırlık verilerek abartıldığı halde bazıları da bilinçle, ustaca gözden, dikkatlerden uzak tutulmaya çalışılır. Bilimsel tavır kuşkusuz bütün olguları gözler önüne sermeye, hiçbirisini gizlememeye, yok saymamaya çalışmaktır. Olguları ve olgusal ilişkileri bütünlükleri içinde kavramaya çalışmaktır. Herhangi bir olgunun öteki olguları nasıl etkilediğini, onlardan nasıl etkilendiğini anlamaya çalışmaktır.

Biz bu araştırmada, Bolşeviklerle ve İngilizlerle sürdürülen bu usta taktiklerle, manevralarla "milli sınırların" nasıl çizildiği konusu üzerinde durmaya çalışıyoruz. Burada Milli Misak denilen ilkelerin ne anlama geldiğini kavramaya çalışıyoruz. Üzerinde durduğumuz en önemli konu da, ustaca sürdürülen bu manevralar sırasında, Kürdistan'ın çok önemli bir kesiminin "milli" denilen bu sınırlar içerisine nasıl katıldığını araştırmaktır. Ermenistan sorununun nasıl savsaklandığını kavramaktır. Bu süreç, Kürdistan üzerindeki emperyalist bölüşüm mücadelesinin, Kürdistan'ın parçalanmasının, Kürt ulusunun bölünüp yönetilmesi olgusunun özünü meydana getirir.

II. MONDROS MÜTAREKESİ'NDEN SONRA ERMENİSTAN ve KÜRDİSTAN'DA MEYDANA GELEN KİPİRDANMALAR

A. KÜRDİSTAN TEALİ CEMİYETİ'NİN KURULUŞU ve KÜRDİSTAN'DA ÖRGÜTLENME ÇABALARI

İleride daha etraflı bir şekilde anlatılacağı gibi, Mondros Mütarekesi'nden sonra Anadolu'nun batı kesimlerinde, Ege'de, İstanbul'da, Akdeniz Bölgesi'nde herhangi bir olay meydana gelmedi. Bu durum, İzmir'in Yunanlılar tarafından işgal edilmesinden iki üç ay sonra da devam etti. Fakat Kürdistan'da ve Ermenistan'da önemli siyasal olaylar, kıpırdanmalar meydana geliyordu. Daha önce, imparatorluğun Balkanlar'da, Hristiyan ulusları kaplayan kesimlerinde meydana gelen milliyetçilik hareketlerini anlatmaya çalışmıştık. Türk milliyetçiliğinin gelişmesine paralel olarak bu milliyetçi hareketler de değişik hız kazanıyordu. Birinci

Dünya Savaşı sırasında Araplardaki milliyetçi hareketler de hızlandı. İngilizlerin de yardımıyla başkaldıran Iraklılar, Osmanlı Devleti'nden ayrıldılar. İttihat ve Terakki Fırkası'nın siyasi iktidarı ele geçirip Türk milliyetçiliğini devletin ola-naklarını da kullanarak geliştirmesi sırasında, Kürtlerde de milliyetçi duygu ve düşünceler yoğunluk kazanmaya başla-dı. Wilson'ın 14 Noktası'nın açıklanmasından hemen sonra 1918 yılında Kürdistan Teâli Cemiyeti kuruldu (Yükselt-me).²⁹ 1908 yılında kurulan Kürt Teavün (Yardımlaşma) Ce-miyeti'nin Osmanlılık idealine bağlı bir hayır cemiyeti görü-nümü vardı. Kürdistan Teâli Cemiyeti ise siyasi bir cemiyet olarak kuruldu. Kürt milliyetçiliğinden kaynaklanan ve siya-sal hedefleri olan bir cemiyet idi. İstanbul'da, Kürdistan Teâ-li Cemiyeti'nin kurulması, Kahire'de Süreyya Bedirhan ve arkadaşları tarafından "Kürdistan Bağımsızlık Komitesi"nin kurulduğu günlere rastlamaktadır. Jin ve Kürdistan dergile-

-
29. Kürdistan Teali Cemiyeti hakkında bk. *Tarık Zafer Tunaya, Türkiye'de Siyasi Partiler, 1859-1952*; İstanbul 1952, s. 429-431; *Tarık Zafer Tunaya, Türkiye'de Siyasal Partiler*, Cilt II, Mütareke Döne-mi, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul 1986

İsmail Göldaş, Kürdistan Teali Cemiyeti, Doz Yayınları, İstanbul 1991; *M. Şükrü Hanioglu, Bir Siyasal Düşünür Olarak Abdullah Cevdet ve Dönemi*, İstanbul, Üçdal Neşriyat, 1981; *Malmisanij, Yüzyılımızın Başında Kürt Milliyetçiliği ve Abdullah Cevdet*, Uppsala, Jina Nû Yayınları, 1986; *Koçgiri Halk Hareketi*, Komal Yayınevi, Ankara 1977; *Nuri Dersimi, Kürdistan Tarihinde Dersim*, Köln, Komkar Yayınları, 1988, (yeni bir baskısı için bk. Dilan Yayınla-rı, Diyarbakir, 1992); *M. Emin Zeki, Kürdistan Tarihi*, Komal Yayın-ları, İstanbul 1977; *Hasan Yıldız, Fransız Belgeleriyle Sevr-Lozan-Musul Üçgeninde Kürdistan*, Köln, Heviya Gel Yayınları, 1990, (Yeni baskı için bk. *Zinnar Silopi, Doza Kürdistan-Kürt Milleti'nin 60 Senedenberi Esaretten Kurtuluş Savaşı Hatıratı*, Stewr Bası-mevi, 1969 (yeni baskı için bk. *Kadri Cemil Paşa (Zinnar Silopi) Do-za Kürdistan "Kürdistan Davası" 60 yıllık Esaretten Kurtuluş Savaşı Anıları*, Özge Yayınları, sadeleştirerek ve notlayarak yayına hazırlayan Mehmet Bayrak, Ankara, 1991); *Ali Birinci, Hürriyet ve İtilâf Fırkası*, Dergah Yayınları, İstanbul 1990; *Mehmet Emin Bo-zarslan, Jin*, 1918-1919, Cilt 1, Weşanxana Deng, Sweden, 1985 sunuş yazısı, s. 95-177; *Şerif Paşa, Bir Muhafifin Anıları*, (İttihat ve Terakki'ye Muhalefet), Nehir Yayınları, İstanbul 1990

rinin belirttiğine göre Kürdistan Teâli Cemiyeti'nin kurucuları arasında şu kişiler vardı: Reis: Şeyh Abdülkadir Efendi; Dr. Mehmet Şükrü, Bitlisli Yüzbaşı Eminbey, Bitlisli Nami Bey, Kâmrân Ali Bedirhan, Necmettin Hüseyin, Kürt Amele Reisi Reşit Ağa, Kadızade M. Şevki, Kürdistan Dergisi Baş Muharriri Arvasî Zade Mehmet Şefik, Kürdistan Dergisinin Mesul Müdürü Mehmet Mihri, Jin Mesin Müdürü Hamza, Emin Fevzi, Vanlı M. Selim Beg'i, Berzenci Zade Abdülvahit, Dr. Hamit Şahit, Lav Reşit, Dr. F. Berho, Hakkârî Abdurrahim Rahmi, Yemleki Zade Aziz, Heyzanî Zade Kemal Fevzi.

1900 yılından itibaren Kürtler tarafından kurulan örgütleri şöyle sıralayabiliriz:

Kürdistan Azm-i Kavi Cemiyeti (Kürdistan Güçlü İrade Derneği) (1900)

Kürt Teavün ve Terakki Cemiyeti (Kürt Dayanışma ve Gelişme Derneği) (1908)

Kürt Neşr-i Maarif Cemiyeti (Kürt Bilgileri Yaygınlaştırma Derneği) (1910)

Kürdistan Teşrik-i Mesai Cemiyeti (Kürdistan İşbirliği Derneği) (1912)

Kürt Talebe Hewi Cemiyeti (Kürt Aydınlatma Cemiyeti) (1912)

Kürt Tamim-i Maarif ve Neşriyat Cemiyeti (Kürt Biliimleri ve Yayınları Yaygınlaştırma Derneği) (1918)

Kürdistan Teâli Cemiyeti (1918)

Kürdistan Cemiyeti (1920)

Teşkilat-ı İctimaiye Cemiyeti (1920)

Bu derneklerin daha çok 1908-1912 yılları arasında Mondros Mütarekesi'nden sonra kuruldukları dikkati çekmektedir... Bu derneklerin kuruluş amaçları arasında, Kürtlerin tarihine, diline, edebiyatına ilişkin araştırmalar yapma gereği ön planda tutulmuştur.

Zinnar Siloplî, **Doza Kürdistan** adı altında topladığı hatıralarında Kürdistan Teâli Cemiyeti hakkında şunları yazmaktadır:

“... Mondros Mütarekesi ile harp nihayetlenince, İstanbul'da bulunan Kürt vatanseverleri, Kürdistan'ın milli haklarını elde etmek amacıyla, Kürdistan Teâlî Cemiyeti ile bir siyasi cemiyet kurmuşlardı. Bu cemiyetin kurucu bulunan, Bediüzzaman Said Molla,³⁰ Mikisli Hamza, Motkili Halil Hayali Beyler faaliyete geçerek cemiyete aza kaydetmekte idiler. İstanbul'da çoğunlukta bulunan Kürt âydınları ve milletin onurunu korumak isteyen öteki kişiler milli davaya ilgi gösterek cemiyete girmiş ve çalışmaya başlamışlardır. Yapılan idare heyeti seçiminde aşağıda belirtilen kişiler seçilmişlerdir:

- Birinci Reis : Şemdinanlı Seyit Abdullah Efendi'nin oğlu Ayan azasından Seyit Abdülkadir Efendi
- Reis Vekili : Botan ümerasından Emin Ali Bedirhan Bey
- Reis Vekili : Süleymaniyeli eski hariciye vekili Said Paşa'nın oğlu Ferit Fuat Paşa
- Genel Kâtip : Erkanı Harp emeklisi Ferik Hamdi Paşa
- Muhasebeci : Seyid Abdülkadir Efendi'nin Oğlu Seyit Abdullah
- Aza : Dersim'li Miralay Halil Bey
- Aza : Miralay emeklisi Mehmet Ali Bedirhan Bey
- Aza : Askeri Kaymakam Emeklisi Süleymaniyeli Mehmet Emin Bey
- Aza : Ulema'dan Hoca Ali Efendi
- Aza : Müderrislerden Arvaslı Şefik Efendi
- Aza : Tercüman Gazetesi Baş Yazarı Babanzade Şükrü Bey³¹

30. *Molla Said ile Bediüzzaman Said-i Nursi*'yi birbirine karıştırmamak lazımdır. *Molla Said* Mütareke döneminde İngiliz ajanı olarak çalışan kişidir. *Bediüzzaman Said-i Nursi*, 1908 yıllarında kurulan Kürt Teavün ve Terakki Cemiyeti'nin çıkardığı gazetede *Said-i Kürdi* imzası ile yazı yazan kişidir. *Zinnar Silop*'nin söz konusu ettiği ikincisidir.

31. 1970 yıllarına kadar İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi'nde İktisat Profesörlüğü yapan *Şükrü Baban*.

Aza : Babanzade Fuat Bey

Aza : Profesör Mehmet Şükrü Sekban Bey

Cemiyetin idare heyetine seçilen bu kişiler İstanbul'da bulunan Amerikan, İngiliz, Fransız Komiserlerini ziyaret ederek Kürt milli isteklerini duyurmakta idiler. Amerikan Komiseri ile yaptıkları bir toplantıda, Seyit Abdülkadir Efendi, Emir Ali Bedirhan Bey, Bediüzzaman Sait, Dr. Mehmet Şükrü Bey uzun bir beyanatta bulunarak, harita üzerinde Kürdistan'ın hududunu belirterek denizlerde bir mahreçleri bulunmasını anlatmışlardı. Amerikan Komiserinin Kürdistan'ın büyük bir kısmını içine alan bir Ermenistan kurulmasına karar verildiğini söylemesi üzerine,³² Bediüzzaman cevaben 'Kürdistan eğer Deniz kenarında olsa idi harp gemilerinizle belki, bu kararı tatbik edebilirdiniz, fakat Kürdistan dağlarına harp gemileriniz çıkamaz bu kararınız da uygulanamaz' demişti.

Amerika'nın Kürt milli haklarının sağlanmasına yardımcı olması istenince 'Aido-toi Dieu Taindra' (Sen kendine yardımcı ol Allah da sana yardım eder), diyerek toplantıya son vermişlerdi.

Kürtlerin teması daha çok İngiliz komiseri ile idi. Kürt milli haklarının ve hukukunun tanınacağını vaad eden Komiser, Kürtlerin, sükunet ve itidal ile hareket etmelerini istiyordu. Kendi menfaatiniz bunu gerektirir diyerek Kürtleri avutuyordu.³³

Cemiyet Idare Heyeti, Paris'te toplanan sulh toplantısına Kürt delegesi olarak, Süleymaniyeli Xandal ailesinden Sait Paşa'nın oğlu Şerif Paşa'yı seçmişti.

32. Kürdistan'ın çok büyük bir kısmını da içine alan bir bölgede Ermenistan kurulması ile ilgili projeler, *Mustafa Kemal* önderliğindeki Türk Kurtuluş Savaşı'nın, üzerinde en fazla durdukları bir konudur. İleride görüleceği üzere, Kemalistler; Kürtlere, "Kürdistan Ermenistan olacak, bizimle işbirliği yapın ve Kürdistanı koruyun" diyerek, onları kendi saflarına çekmeye çalışmışlardır.

33. Gerek Amerikalıların, gerek İngilizlerin Kürt isteklerine ilgi göstermeleri üzerinde durulması gereken noktalardır. İleride bu konu açıklığa kavuşturulmaya çalışılacaktır.

Kendisine müşavir olarak verilen Diyarbakırlı Fahri Bey'in iştiraki ile Kürt milletinin bağımsızlık hakkını sulh konferansında savunuyorlardı.³⁴ Şerif Paşa 1919-1920 yıllarında Sulh Konferansı'na takdim ettiği iki rapor ve harita ile Kürdistan'ın birleştirilmesini ve bağımsızlığının tanınmasını istemişti. Ermeni Delegasyonu Başkanı Nobar Paşa ile yaptığı ittifakta Ermenistan'dan ayrı müstakil bir Kürdistan'ın mevcudiyetini bildiren müşterek bir beyanı Sulh Konferansı'na verdiler."³⁵

1918 yılında kurulan ve 1919 yılı başlarında faaliyetini geliştiren Kürdistan Teâli Cemiyeti'nin merkezi İstanbul'da idi. Merkezin dışında Diyarbakır, Bitlis, Elâzığ vilayetlerinde de şubeler açmıştı. Cemiyetin amacı "... Kürdistan'ın madden ve manen ilerlemesi ve yükseltilmesine ve Kürt milletinin İslam terbiyesi, fikri ve ruhi vasıflarına ilişkin hususlar üzerinde çalışmalar yapmak" olarak belirtilmiştir. Kürdistan Teâli Cemiyeti, İttihat ve Terakki yönetimince Anadolu'nun çeşitli yerlerine sürgüne gönderilmiş bulunan Kürt muhacirlerinin iadesi için çaba sarf etmiştir. Ayrıca, Kürdistan'a Kürt memurlar tayin ettirmek için çalışmıştır. O sıralarda, Süleymaniye'de Şeyh Mahmut Berzenci yönetiminde kurulan hükümet ile temas aramış ve bulmuştur. Paris Konferansı'nda Kürt hukukunu savunan Şerif Paşa ile ilişki kurmuştur. Kürdistan Teâli Cemiyeti, "Kürt Tamim-i Maarif Cemiyeti", "Kürt Talebe Hewi Cemiyeti", "Kürt Kadınlar Teâli Cemiyeti" gibi üç kuruluşun kurulup gelişmesi üzerinde özel bir dikkat göstermiştir.

Kürdistan Teâli Cemiyeti'nde başlıca iki grup vardı. Bunlardan birinci grup, Kürt milli haklarını Osmanlı İmparatorluğu içinde kalarak sağlamaya çalışmak istiyordu.

34. Gerek kurucular heyetinin kompozisyonu, gerek Paris Barış Konferansı'na gönderilen heyetin kompozisyonu incelendiğinde dikkati çeken husus şudur: Heyetleri oluşturan kişiler, Kürdistan'ın Osmanlı İmparatorluğu'nun hudutları içinde kalan her yöresinden gelmektedir. Süleymaniye, Musul, Hakkâri, Diyarbakır, Dersim, Cizre vs.

35. *Zinnar Silopi, Doza Kürdistan*, Kürt Milletinin 60 Senedenberi Kurtuluş Savaşı Hatıratı, Stevr Basımevi, 1969, s. 52-56

Bunlar Seyit Abdülkadir ve arkadaşları idi. İkinci grup ise Kürt milli haklarının, ancak bağımsız bir Kürdistan devleti içerisinde gerçekleştirilebileceğine inanıyorlardı. Bunlar da Kâmrân Bedirhan ve arkadaşları idi. "Teşkilatî İctimaiye" diye adlandırılan bu grup, Paris Konferansı'ndaki Kürt heyetiyle ve o sıralarda Süleymaniye'de Kürt hükümeti kuran Şeyh Mahmut Berzenci ile ilişki halindeydi. Osmanlı Devleti içinde kalarak Kürt milli haklarını savunanlar ise Osmanlı Devleti'ne yenilip, Ankara hükümetinin güç kazanması sürecinde dağıldılar. Bir kısmı Teşkilatî İctimaiye tarafına geçti, bir kısmı ise Ankara hükümeti tarafına. Kürdistan Teâlî Cemiyeti içinde Teşkilatî İctimaiye diye adlandırılan, yani Kürt milli haklarını ancak bağımsız bir Kürdistan içinde sağlayabileceklerine inananlar, Süleyman Nazif, Ziya Gökalp gibi aslında Kürt oldukları halde Kürtlüklerini reddedip Türk olmakla övünenlere, Kürt ulusunu hor görenlere karşı kesin bir savaş açmışlardır. Süleyman Nazif, Ziya Gökalp gibi kişilerin mensubu bulunduğu İttihat ve Terakki Fırkası'na değil, Hürriyet ve İtilaf Fırkası'na daha çok eğilim göstermişlerdir. Genel olarak Kürdistan Teâlî Cemiyeti üyeleri için bu böyledir. Çünkü İttihat ve Terakki Yönetimi Türk milliyetçiliği, Turancılık akımlarını geliştirdiği ölçüde Kürtlere zulmünü artırmış, sık sık sürgün politikası uygulamıştır.

Kürdistan Teâlî Cemiyeti üzerinde dikkate değer bir inceleme yapan İsmail Göldaş, Jin dergisinin, bu cemiyetin görüşlerini yaymaya çalışan bir yayın organı olduğunu belirtmektedir. Jin'i tekrar 5 cilt halinde yayınlayan Mehmet Emin Bozarslan da aynı görüştedir. Kürt Tamim-i Maarif ve Neşriyat Cemiyeti, Kürt Kadınları Teâlî Cemiyeti, Kürdistan Teâlî Cemiyeti tarafından kurulan örgütlerdir.

Kürdistan Teâlî Cemiyeti, İstanbul'da oturan Kürt münevverleri (aydınları) tarafından kurulmuştur. Bunların, Kürdistan'daki Kürt halk yığınlarıyla bağları kopuktur. İsmail Göldaş ve Mehmet Emin Bozarslan, sözü edilen çalışmalarında, bu hususa önemli bir vurgulama yapmaktadırlar. Mehmet Emin Bozarslan şöyle diyor:

"... Kürtlerin en seçkin önderleri Kürdistan Teâlî Cemiyeti ile birlikte İstanbul'da oturup ümidlerini Paris Konferansı'na bağlarlarken, Kemal Paşa da Kürdis-

tan'da çalışmıştır; önce Erzurum'da, sonra da Sivas'ta Kongreler düzenleyip siyasal ve askeri açılardan kendini güçlendirmiştir. Böylece, Kürdistan Teâli Cemiyeti, kendi topraklarını ve kendi çalışma alanını Kemal Paşa'ya, yani kendi halkının düşmanına terk etmiş ve Kürdistan dışında, İstanbul'da kaygısızca oturmuşlardır.” (Jin, Cilt 1, s. 125)

B. GÜNEY KÜRDİSTAN'DA ŞEYH MAHMUT BERZENCİ'NİN İNGİLTERE'YE KARŞI MÜCADELESİ

Kürdistan'ın kuzey taraflarında bu tür gelişmeler, örgütlenmeler olurken, Şeyh Mahmut Berzenci önderliğinde ve özellikle İngilizlere karşı, Güney Kürdistan'da gelişen silahlı bir hareket vardır. Bu oluşumu kısaca şu şekilde özetlemek mümkündür:

Balfour Bildirisi (9 Kasım 1917), Araplar üzerinde olduğu gibi Kürtler üzerinde de etkili oldu. Kürtler de uzun zamandan beri kendi yurtlarında bağımsız bir Kürdistan devleti kurmak için çok çaba sarf ediyorlardı. Ekim Devrimi'nin getirdiği, bütün sömürge halklarının, köleleştirilmeye çalışılan ulusların, ezilen ulusların kendi kaderlerini tayin konusunda getirdiği prensipler yine büyük bir etki gösterdi. Öte yandan Amerika Birleşik Devletleri Cumhurbaşkanı Wilson'ın 14 noktası, özellikle Osmanlı boyunduruğu altında olan Arap, Ermeni ve Kürt uluslarında derin etkiler yarattı. Wilson prensiplerinin 12.'si, imparatorluğun Türk olan kesimlerinde bağımsız bir Türk Devleti'nin kurulmasına izin veriyordu. Geriye kalan kesimlerinde ise “Türklerce bunca zamandan beri ezilen halkların tam ve mutlak kurtuluşları ve otoritelerini yerli ahalinin Türk tercihi ve teşebbüsünden alan milli hükümet ve idarelerinin kurulması”nı öngörüyordu.

Hemewend Şefleri ve Süleymaniye'nin ileri gelenleri, daha savaş içindeyken, Şeyh Mahmut Berzenci'nin yöneteceği geçici bir hükümeti kurma konusunda anlaşmışlardı. İngiliz Ordusu 7 Mayıs 1918'de Kerkük'ü işgal ettikleri zaman, Kürtler, İngilizleri bölgelerine davet ettiren projelerini anlatırlar. Bu arada geçici Kürt hükümeti başkanları Şeyh Mah-

mut Berzenci ve arkadaşları, yabancı memurlar yerine Kürt asıllı memurları ve idare amirlerini tayin ediyorlardı. Bu şekilde, kurdukları hükümeti güçlendirmeye çalışıyorlardı. 1918 senesinin Kasım ayının başında Osmanlı Ordusu İngiliz Orduları karşısında, Suriye'de olduğu gibi Güney Kürdistan'da ve Irak cephelerinde de ağır bir yenilgiye uğradı. Bölgede İngiliz üstünlüğü gerçeklik kazandı. O sırada İngilizlerin Kürdistan'daki Yüksek Komiseri Sir Arnold Wilson idi. Binbaşı Noel, Binbaşı Soane, Binbaşı Greenhouse gibi yardımcıları vardı. Wilson, Binbaşı Noel aracılığı ile Kürdistan'daki gelişmeler hakkında bilgi alıyordu.³⁶ Şeyh Mahmut Berzenci'nin Geçici Kürdistan Hükümeti, İngilizler tarafından tanındı.

İngiliz Yüksek Komiseri Wilson, 1 Aralık 1918'de Şeyh Mahmud'u ziyaret etti. Şeyh Mahmud, elliye yakın Kürt aşiret reisinin imzasını taşıyan ve Kürtlerin barışçı yollardan kendi kaderlerine bizzat sahip çıkmak, modern ve medeni bir toplum idaresi kurmak istediklerini ve bunu istemeye hakları bulunduğunu³⁷ bildiren bir protokolu yüksek komisere sundu. Bu protokol ile Şeyh Mahmut Berzenci ve arkadaşları, İngiliz himayesinde otonom ve merkezci bir devlet istiyorlardı. Fakat İngilizler, Kürtlerin bu talebini tam anlamıyla yerine getirmekten çok, oyalamak politikası uyguluyorlardı. Binbaşı Noel o sırada bölgeden uzaklaştı ve yerine Binbaşı Soane geldi. İngiltere, Binbaşı Soane aracılığı ile Kürtleri ve İngiliz görevlileri Şeyh Mahmud'a karşı kışkırtıyordu. Bu kışkırtmalar karşısında Şeyh Mahmud, ne yurttaşları olan Kürtleri, ne de İngilizleri tatmin edebiliyordu. İngilizlerin Kürt aleyhtarı faaliyetleri yoğunlaşarak devam ediyordu. Bu durum karşısında Şeyh Mahmud, İran sınırından topladığı Kürt kuvvetleriyle 19 Mayıs 1919'da Süleymaniye'deki İngilizler üzerine saldırdı. Binbaşı Soane de ortarlarda görünmüyordu. Onun yerine Binbaşı Greenhouse

36. Görüldüğü üzere Binbaşı Noel bir İngiliz ajanıdır. İngiliz emperyalizminin Kürdistan yüksek komiseri Sir Arnold Wilson'un yardımcısıdır. Binbaşı Noel adına, Kuzey Kürdistan olayları sırasında da sık sık rastlayacağız! Şimdilik bu ilişkiye işaret ediyoruz.

37. S. S. Şivan, **Kürt Millet Hareketleri ve Irak'ta Kürdistan İhtilali**, 1970, (Teksir), s. 44-45

vardı. Ve onu esir etti ve kendisini Kürdistan kralı ilan etti.³⁸

Binbaşı Greenhouse'un ve birçok İngiliz'in esir edilmesi ve Şeyh Mahmud'un kendini Kürdistan kralı ilan etmesi İngilizleri çok kızdırdı. Şeyh Mahmud, Mısır'daki İngiliz işgalini de tanıımıyordu.

"... Bir cezai seferin hazırlanmasına karar verildi. Ve 17 Haziran 1919 günü General Frasen, Darbende Baziyan Boğazı'na yerleşmiş Kürt kuvvetlerinin üzerine yürüdü. 18 Haziran'da İngiliz birliklerinin üzerine saldıran Şeyh Mahmut yaralandı ve tutuklandı. İngilizler 19 Haziran'da Süleymaniye'ye girdiler. Dağlardaki öteki Kürtlerin dize getirilebilmeleri altı haftalık bir zaman aldı. Bağdat'a getirilen Şeyh Mahmut 29 Temmuz 1919'da idama mahkûm edildi. Daha sonra cezası ömürboyu hapse çevrilerek Hindistan'a sürgüne gönderildi.³⁹ Kürtler ile İngilizler arasında gerginlik gün geçtikçe artıyordu.

Telaşa düşen Lidian Ofice, 24 Ağustos tarihinde Sör Arnould Wilson'a çektiği telgrafta, 'mevcut şartlarda subaylarımızı geri çekip Kürtleri kendi öz planlarıyla başbaşa bırakmanın daha doğru olup olmayacağını' soruyordu. Gerçekten de daha kuzeyde işler yolunda gitmiyordu. Mart ayında Yüzbaşı Pearson Zaxo'daki Goran Kürtleri tarafından öldürülmüş, 14 Temmuz'da da Yüzbaşı Willey, Amadia'da öldürülmüştü. Bu, Amadia ve Berwari'ye askeri birlikler gönderilmesini gerekli kıldı. Suçlu Kürt aşiret reisleri yakalanıp idam edildiler.

38. 19 Mayıs 1919 *Mustafa Kemal Paşa'nın* Samsun'a ayak bastığı gündür. Bu tarih aynı zamanda, *Şeyh Mahmud Berzencî'nin* Kürdistan'ın ve Kürt ulusunun İngiliz emperyalizmine karşı silahlı bir biçimde başkaldırısının başladığı tarihtir. *Şeyh Mahmut Berzencî'nin* İngiliz emperyalizmine başkaldırma tarihi için bk. *Cemal Kutay, Türkiye İstiklâl ve Hürriyet Mücadeleleri Tarihi*, Cilt 19, (1919-1923), s. 10657-10698

39. Suçlu bulunduğu ulusal liderleri yargılayıp idama mahkûm etmek, daha sonra da bu cezayı ömürboyu hapis cezasına çevirmek veya affetmek, İngiliz emperyalizminin bütün sömürgelerinde uyguladığı temel politikalarındandır. Böylece ulusal direnci kırmak amacını gütmektedir.

Buna rağmen Wilson'ın cevabı şu oldu: 'Son olaylar, majestelerinin hükmünce 9 Mayıs tarihinde kabul edilen Otonom Kürt Devletleri politikasının gerçekleştirilmesinin zorunluluğu ile ilgili görüşünü hiç değiştirmediler. Fakat kontrol derecesi ülkenin ihtiyaçlarına ve stratejik mülahazalarına bağlı kalmalıdır. Kontrol Süleymaniye bölgesinde daha sıkı olmalıdır. Çünkü oranın coğrafi ve stratejik konumu önemlidir. Süleymaniye zengin bir beldedir. Sanayileşmeye elverişlidir. Geniş hayvancılık ve orman alanları vardır.'⁴⁰

Görüldüğü gibi, Kürt devletlerinden söz edilmektedir. Bu, aşiretleri bağımsız siyasal gruplar olarak ele alıp merkezleşmeyi önlemek çabasıdır. Halbuki Kürtlerin çabası merkezleşmektir. Bu bakımdan bu yazıda ve bu yazıya ilişkin raporlarda "... Kürtlere millî otonomi ya da tam bağımsızlık tanınması halinde otoritenin kurulamayacağını belirtmek isterim"⁴¹ denilmektedir. 1919 yılı içinde Kürtler ile İngilizler arasında daha pek çok olay olur.

"... Akra'ya, Zibar Şeflerini barıştırmaya giden Bay Billy, Zap suyunu geçerken 1 Kasım'da pusuya düşürülüyor ve Yüzbaşı Scott ile birlikte öldürülüyor. Zibariler ve Barzaniler Akra'yı yağmalıyorlar, Yüzbaşı Kirk onları yola getirmek için köylüleri incitmeksizin (!) reislerinin evlerini yakıp yıkıyorlar. İngilizler İmadiye Zaber ve Rewanduz'u terk ediyorlar. Fakat 15 Kasım 1919 tarihli telgrafında şunlar yazıyordu: Şii unsurların Sünnilerin ağır basacağı bir Arap hükümetini kabul edeceklerinden şüphe ediyorum. Ama Kürtlerin kabul etmeyeceklerinden tamamen eminim. Bu şartlarda Otonom Kürt Devletleri kurmak imkânsız görünüyor. Ve Irak'ın kuzey sınırı tespit edilmedikçe biz bu devletlerin mümkün şeflerini, bizim siyasetimizi desteklemelerini teşvik edebilecek teminatlar veremeyiz."⁴²

40. Wilson, (Mezopotamla, 1917-1920, 1931, s. 144)'den söz eden Rambout, Kürtler ve Çağdaş Kürdistan Tarihi, (1918-1946), Çev. Ronahi, Ronahi Yay., 1972, s. 69-71

41. Şivan, a.g.e., s. 45

42. Rambout, a.g.e., s. 72-73

1919 yılları sonlarına doğru İngiliz emperyalizminin Kürtlere karşı tavrı daha açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır. İngilizler, Arap unsuru temel alarak kurmaya çalıştıkları bir Arap devletinin Kürtler tarafından tanınmayacağından kesin olarak emindirler. Tamamen kendi kontrolleri altında kurmayı düşündükleri, "aşiret devletleri"nden de vazgeçmektedirler. Bunun için, kurmayı planladıkları Arap devletine Kürtlerin nasıl baş eğdirileceği konusunda planlar yapmaya başlamışlardır. Bu da, "Irak'ın Kuzey sınırları" sorununu gündeme getirmektedir.⁴³

Anlaşılabacağı üzere, Kürdistan'da, Osmanlı Devleti'nin yenilgisinden sonra çok önemli olaylar gelişmektedir. Bu gelişim, İngiliz emperyalizmi ile Kürtleri karşı karşıya getirmiştir. İngilizler, bağımsız, Otonom Kürt Devleti'nin kurulmasını kati surette istememekte, bunun için mücadele etmektedirler. 1918 yılında, İstanbul'da, Kürdistan Teâlî Cemiyeti'nin kurulması, bu cemiyetin Diyarbakır, Elâzığ, Bitlis gibi vilayetlerde şubeler açması yine önemli olaylardandır. 1919 yılı başlarında Kürdistan sorununun tartışıldığı başka bir alan da Paris Konferansı'dır. Bunun anlatımını biraz sonraya bırakarak Kuzey Kürdistan'da ve Ermenistan'da cereyan eden öteki olaylara geçelim.

43. Güney Kürdistan'daki olaylarla ilgili olarak bk. *Şivan, Kürt Millet Hareketleri ve Irak'ta Kürdistan İhtilâli*, s. 38-47; *Zinnar Silopi, Doza Kürdistan*, Kürt Milletinin 60 Senedenberi Esaretten Kurtuluş Savaşı Hatıratı, s. 63-75; *Rambout, Kürtler ve Çağdaş Kürdistan Tarihi*, (1918-1946), s. 56-86; *William Eagleton, Mehabad Kürt Cumhuriyeti*, Çev. Mehmet Emin Bozarslan, Koral Yayınları, İstanbul 1976, s. 37-45; *Heinz Gstrein, Avukatsız Halk Kürtler*, Çev. Selçuk Barlas, Üçüncü Dünya Yay., İstanbul 1907, s. 12-15; *Dana Adam Schmidt, Barzanlıyla Konuşmalar*, Çev. Ahmet Dere, Yöntem Yay., İstanbul 1977, s. 15; *Edgar O'Ballance, 1961-1970 Irak Kürdistan'ı Kurtuluş Mücadelesi*, Çev. Mehmet Görelî, Yöntem Yay., İstanbul 1977, s. 18-21;

**C. MARAŞ, ANTEP, KLİKYA BÖLGELERİNE
ERMENİLERİN GERİ DÖNÜŞÜ, MALLARINA
SAHİP ÇIKMALARI ve TÜRK-ERMENİ
ÇATIŞMALARININ TEKRAR BAŞLAMASI**

Osmanlı Devleti'nin yenilip Mondros Mütarekesi'ni imzalaması, Ermeniler arasında büyük bir sevinç yarattı. Bilindiği gibi Ermeniler, 1915'te, Ermenistan'dan ve Anadolu'dan ve Kürdistan'dan kovulmuşlar, sürgüne gönderilmişlerdi. Fakat bir fırsatını bulup tekrar yerlerine yurtlarına dönmeye başladılar. Bu, Osmanlı'nın Mondros Mütarekesi'ni imzaladığı tarihten sonraya rastlamaktadır. Dönenler, sürgüne gönderilirlerken bıraktıkları mallarının ve mülklerinin hesabını sormaya başladılar. Onları, yine kendi mülkleri haline getirmek istediler. Halbuki bunlar, Ermenilerin sürgüne gönderilmelerinde veya göçe zorlanmalarında kitleler halinde katledilmelerinden hemen sonra, çevrelerindeki Kürt ve Türk unsurlar tarafından yağmalandı. Bunlar Ermeni mallarını kendi zürriyetlerine, fırsatlarını buldukça da tapularına geçirdiler. Ermeniler ise geriye dönünce bu mallarını sorup soruşturmaya başladılar. Fakat, Ermenilerin Urfa, Maraş, Adana bölgelerine dönüşleriyle, Kars, Erzurum gibi yerlere dönüşleri farklılık göstermektedir. Doğan Avcıoğlu, Ermenilerin Anadolu'nun güney kesimlerine dönüşlerini şöyle anlatıyor:

“... Fransız işgaline karşı Türklerin ilk tepkileri Ermenilere yönelmiş bir tepkidir. Doğrudan doğruya Fransızlara karşı bir tepki yok gibidir. O kadar ki, Maraş'tan Beyazıt Zadedler, Fransızları büyük bir ziyafet vererek karşıladılar. Bir kısım Maraş eşrafı, başta Mutasarrıf olmak üzere, Dışişleri Bakanlığı'na Maraş İleri Gelenleri imzası ile bir telgraf çekerek, Maraş Askeri Valiliği'nin, Osmaniye'nin Fransız Askeri Valisi Andre'a'ya verilmesini isterler. Kozan eşrafı Ermenisiz bir Fransız işgaline rızasını bildirir. Falih Rıfkı Atay'a göre İstanbul'da Kuvva-i Milliye öncülüğünü yapanlar bile, Maraş ve Antep'i alan Fransızlara hoş görünülmesini öğüt veriyorlardı. Bu illerin eşrafı Fransız işgaline son verilmesinden önce, işgalde, Ermeni asker yerine

Fransız ya da Kuzey Afrikalı Müslüman askerlerin kullanılmasını önerirler. Fransızlar, Kilis-Antep yolunu kapayan Temen Şahin'in yol açmasını 21 Şubat 1920 günü Antep mutasarrıfına gönderdikleri bir mektupla isteyince, bu kahraman ilin millici ileri gelenleri, şahin kuvvetlerinin geri çekilmesi için, her şeyden önce Antep'teki Ermeni gönüllü birliklerinin uzaklaştırılmasını ve bunların Türklerin içişlerine karıştırılmamasını ileri sürerler. Fransızlar, bir ölçüde bu istekleri yerine getirmeye çalışmışlar, Ermenilerin yerine Kuzey Afrikalı askerler getirmeyi denemişlerdir. Hatta 1919 Aralık ayı başlarında, Sivas'ta, Mustafa Kemal'i ziyaret eden Suriye ve Ermenistan Olağanüstü Komiseri Francois Georger-Picot, yola çıkmadan önce yeni işgal edilen yerlerden Ermeni askerlerin çekilmesi emrini verdiğini söylemiştir. Bununla birlikte Fransız vaadleri lafta kalır. Ermeniler, işgalci Fransa'nın temel dayanağı olmakta devam ederler. Kısaca güneyde direnme 4 yıl savaştığımız işgalci devletlerden çok Ermenilere karşı başlamıştır. Bu devletlerin Mondros Mütarekesi'ni çiğneme-leri önemli bir tepki yaratmış değildir. Özellikle İngiliz işgaline karşı hiçbir tepki yoktur.”⁴⁴

“... Fransızlar Ermenilerin öğ alma eylemini cesaretlendirdiler. İngilizler ise Fransızlardan farklı olarak Adana, Antep, Maraş ve Urfa'nın işgalinde Ermeni birliklerine dayanmaktan ve Ermeni zulmüne göz yummaktan dikkatle çekildiler.

İstanbul'daki İngiltere Yüksek Komiseri Amiral Carlhorpe, Klikya işgalini gerçekleştiren general Allenby'e, Türk hükümetinin Ermeniler tarafından Payas ve Dört-yol'da işlenen cinayetleri protesto ettiğini bildirir. General Allenby de Ermeni birliklerini ileri noktalardan uzaklaştırma tedbirleri alır. 4. Ermeni taburu dağıtılarak 1 Mart 1919'da bir İngiliz gemisi ile Port Said'e götürülür. Allenby 3 Mart'ta bütün Ermeni lejyonunu Fas'a göndermeyi önerir. Fransa buna 'hayır' der. Bu nedenle İngiliz işgali altındaki Antep, Maraş ve Urfa'da bir direnme görülmez. Sonra da kahramanlık destan-

ları yarattıkları söylenen bu illerin ileri gelenleri, İngiliz işgalleri sırasında Sivas Kongresi'ne katılma gereğini bile duymazlar. Direnme 1919 yılının Ekim ayından itibaren başlar. Çünkü Sykes-Picot Antlaşması gereğince İngilizler bölgeyi Fransızlara devrettiler."⁴⁵

Doğan Avcıoğlu, Ermenilerin dönüşünü iki nedene dayandırıyor.⁴⁶ Birincisi Fransa'nın, Ermenileri işgal birlikleri olarak kullanması, ikincisi ise Ermenilerin öç alma duyguları. Bu, 1919-1921 yılları arasındaki Türk-Ermeni Savaşları'nın sınıfsal tabanını gizleyen bir açıklamadır. Dikkat edilirse, İngiliz işgallerine karşı hiç kimsenin sesi çıkmıyor. Hatta, İngiliz işgali teşvik ediliyor, isteniyor. Ermenilerle birlikte gelmedikleri, Ermenilerle birlikte olmadıkları zaman Fransız işgali de isteniyor ve teşvik görüyor. Hatta Fransızlara, işgalci birlikler olarak Fas askerlerinin getirilmesi öneriliyor. Tepkilerin tümü Ermenilere karşı. Acaba neden Ermenilere karşı tepki gösteriliyor? Bu, 1915 yılı içerisinde sürgüne gönderilen Ermenilerin malları ve mülkleri ile ilgili olup, savaşın sınıfsal tabanını, burjuva niteliğini açık bir biçimde ortaya koymaktadır. Sürgüne gönderilen Ermenilerin mallarına Ermenilerle komşuluk ilişkileri sürdüren aileler tarafından el konuldu. Bunlar, kuşkusuz, çevrelerinde dırayetli olan, zengin aileler idi. Bunun yanında Ermeni mallarına el koyarak zenginleşenler de vardı. İşte Ermeniler döndükleri zaman, kendilerine ait olan bu malları tekrar ellerine geçirmek istediler. Bu ise malların yeni sahipleri Kürtler veya Türkler tarafından katı surette istenmiyordu. Bunun için İngiliz işgaline, Fransız işgaline ses çıkarmayanlar, bu işgali isteyenler, Ermenilerin dönüşlerine son derece karşı çıkıyorlardı. Daha doğrusu, gasp ettikleri, yağmaladıkları mallar üzerindeki zilyetlik haklarını, mülkiyet haklarını sürdürebilmek için, Ermenilerin oraya gelmemesi gerekiyordu. Erme-

45. *Doğan Avcıoğlu*, a.g.e., s. 6-7

46. *Doğan Avcıoğlu*'nun bu konuda kullandığı kaynaklar şunlar: *Türk İhtilâl Harbî*, Cilt IV, Güney Cepheleleri (1919-1921), Genel Kurmay Başkanlığı Yay., Ankara 1966, s. 59-182; *Kasım Ener, Çukurovanın İşgali ve Kurtuluş Savaşı*, İstanbul 1963, s. 31; *Falih Rıfkı Atay, Çankaya*, İstanbul 1969, s. 182; *Kazım Karabekir, İstiklâl Harbî*, İstanbul 1969, s. 381

nilerin, İngilizlerle birlikte değil de, Fransızlarla birlikte gelişleri ise kuşkusuz rastlantı değildi. Çünkü 1915 senesinde, Adana, Antep, Maraş bölgelerinden sürgüne gönderilenler, yahut göçe zorlananlar, daha çok, Suriye, Lübnan, Beyrut tarafına gitmişlerdi. Oralarda ise Fransız üstünlüğü vardı.

Hasan İzzettin Dinamo, **Kutsal İsyan** kitabında, mahalli eşraf için Ermeni tehlikelerini şöyle anlatıyor:

"... Portakal, limon ve muz bahçeleri, zengin pamuk tarlaları ile örtülü Akdeniz Bölgesi'nin kara günleri gelip çatmıştı. Mondros bırakışması buraları, yenen devletlerin süngüsüne bırakıyordu. 17 Aralık 1918'de Mersin, 19 Aralık 1918'de de Tarsus ve 20 Aralık 1918'de de Adana İtilaf Devletleri'nce işgal edildi. Kozan da her an işgal edilmek üzereydi. Halk kara kara düşünüyor, bu işgali durdurmak için ne yapacağını bilemiyordu. Kasabanın Türk eşraf ve ileri gelenleri tehlikenin büyüklüğünü görerek başbaşa verdiler. Belki memleketin işgali için yalnızca büyük Avrupa devletleri gelse idi tepkileri böyle sert olmayacaktı. Gelen Fransız ordusu adına, Fransız üniforması giymiş askerler idi. Bunlar Türk topraklarının temelli sahibi olmaya geliyorlardı."⁴⁷

Türk-Ermeni savaşlarının sınıfsal temeli bu ifadelerle gayet iyi ortaya çıkmaktadır. İngiliz emperyalizminden, Fransız emperyalizminden, onların ordularından hiç çekinilmiyor. Onların "Türk toprakları" için tehlikeli olabileceğinden hiç endişe yok. Bilakis bölgelerine gelmeleri için davet ediyorlar. Fakat Ermenilerin gelişinden korkuyorlar. Endişe duyuluyor. Binbir türlü zulümlerden, katliamlardan, sürgün edilenlerden, sürgün hayatı yaşayanlardan neden korkuluyor? Çünkü onlar, yerlerine, yurtlarına dönüyorlar. Mallarına, mülklerine kavuşmak için geliyorlar. Çünkü bu topraklarda onların daha çok hakları var. Veya sürgünlerden, katliamlardan sonra, bölgede, hâlâ, Ermeni nüfus mevcut olabilir. Fakat silahsız ve savunmasız buldukları için bütün

47. Hasan İzzettin Dinamo, **Kutsal İsyan Millî Kurtuluş Savaşının Gerçek Hikayesi**, Cilt 5, May Yayınları, İstanbul 1967, s. 163-164

malları yağmalanmış olabilir. İşte, Ermenilerin veya Ermeni askerlerinin gelişi, bunların, kendi hâk ve çıkarlarına sahip çıkmaları için cesaretlendirici bir unsur olabilir. Bu bakımdan diyoruz ki; Türk-Ermeni savaşı, daha başından beri burjuvazinin önderliğinde yürütülen bir savaştır. İleride sözü edilecek Türk-Yunan savaşı için de bu böyledir. İngilizlere, Fransızlara karşı verilen bir savaştan söz edilemez. Devam edelim:

“... Kozan eşraf ve ileri gelenleri bugün Mutasarrıf İhsan Beyin katında toplanarak bu tehlikeli durumu gözden geçirdiler. Vardıkları karar şöyleydi: Adana'ya yerleşmiş olan işgal makamlarıyla görüşmek üzere üç kişilik bir kurul seçtiler. Kozan, ya işgal edilmemeli, ya da, edilirse buraya Ermeni askeri gönderilmemeliydi. Kurula savcı Ruki'yi dava vekili Topal Mustafa ve yedek Üsteğmen Saim Beyler seçilmişti.”⁴⁸

Adana'ya giden bu üç kişilik kurul, Kozanlıların isteklerini çok akıllıca anlattı. Fransız ve İngiliz Kumandanları onları anlayışla karşıladılar. İşgalin olacağını bildirdiler. Geçici de olsa, gönülleri hoş olsun diye Ermeni askerleri göndermeyeceklerine söz verdiler. Bu akıllı kurulun üyeleri, Kozan'a dönerken gönüllerindeki kara düşe benzeyen ağırlık oldukça yeğnileşmişti.”⁴⁹

Hasan İzzettin Dinamo, Ermeni sürgününden sonra, Ermeni mallarının yağmalanmasını da şöyle anlatıyor:

“... Ermeni sürgününde Türklerin eline geçen canlı ve cansız malların eski sahiplerine verilmesini sağlamak üzere konulan Tesviye-i Mesalik (sınırların düzeltilmesi) komisyonu harıl harıl çalışmaya başlamıştı. Sürgünden dönen Ermeni yurttaşlar, eski mallarını herhangi bir Türk yurttaşında bulduklarında, komisyon a şu biçimde bir dava açarak başvuruyorlardı:

— Ben giderken Ahmet Ağa 20 altınlık ineğimi uç

48. Heyetin teşekkül biçimi de ilgi çekici. Savcı, dava vekili ve yedek üsteğmen. Bunlar eşrafın “Milli Çıkarlarını” temsil için gidiyorlar.

49. *Hasan İzzettin Dinamo*, a.g.e., s. 164

liraya aldı.⁵⁰ Bu inek üç yılda üç yavru yaptı. Günde 3 kilo süt verse, yılda bin kilo eder. Bundan da en aşağı yüz kilo yağ çıkar, yüz kilo peynir olur. Yavrularıyla birlikte 500 lira eder. Şimdiki rayiçe 2500 lira eder. Ahmet Ağa bu parayı bana vermelidir.

Bir başkası mal sahibi olmak üzere sığır sürülerinin geçtiği yollarda bekliyor, beğendiği en güzel hayvanları mimliyor, sonra komisyona başvurarak

— Bunlar benimdi, giderken Hasan Ağa'ya emanet etmiştim. Geri gelirim alırım, gelmezsem helal olsun, demiştim. Madem ki geldim, mallarımı isterim, diyordu.

— Efendim, ben giderken avlumda ve evimde şu malları bırakmıştım. Şimdi, bunları Süleyman Ağa'nın evinde buldum. Bu eşya bana lazım. Evimi onaracağım. Bir de alan yaptıracam. Mallarımı geri versin. Şimdiye dek kullanıp da yıprandığı için bin ikiyüz seksen lira tazminat ödesin.

Komisyon, her zaman davacı Ermeni yurttaşın davasını haklı bularak beğendiği malları ona vermekte gecikmiyordu. Bir başka Ermeni yurttaş ise yeniden mal-mülk sahibi olmanın çaresini şöylece bulmaya çalışırdı: Türklerin bağ, bahçe ve evlerini inceliyor, buralarda hoşlarına giden ve işlerine yarayacak her türlü eşyaya göz koyuyor ve bunların kendi malı olduğunu ileri sürerek dava açıyordu.”⁵¹

Görüldüğü gibi yoğun bir Ermeni düşmanlığı ile yazan Hasan İzzettin Dinamo, “Ermeniler Türk mallarını gasp ettiler” derken bile doğruyu itiraf etmekten kendini alamamaktadır. Esas dava, kuşkusuz kı inekte, sığırdı, kap-kacakta değildir. Evler, atölyeler, zeytinlikler, narenciye bahçeleri, kuyumcu dükkânları, tarlalar, arsalar vs.'dedir. Ve bunlar da tapu kayıtları ile ispat edilebilir. Zira 1915'ten 1918-1919'a üç-dört yıllık bir zaman geçmiştir.

50. Sürgüne gönderilenlerin mallarının yok pahasına satılacağı kuşkusuzdur. O da eğer satış için zaman ve alacak kişi varsa sürgüne gönderilen ailelerin çok darda, bunalımda oldukları bilindiği için malları yok pahasına kapatırlar.

51. *Hasan İzzettin Dinamo*, a.g.e., s. 167-168

Bütün bunlar bize, 1915 yılındaki Ermeni sürgünleri ile 1918 yılı sonlarında Ermenilerin geri dönüşü olguları arasında ilişki kurmamızı ve Türk Ermeni savaşlarını bu açıdan incelememizi gerekli kılıyor.

D. ERMENİLERİN ERİVAN, KARS, ERZURUM, TARAFINDAKİ DURUMLARI

Birinci Dünya Savaşı sırasında, Doğu'da Çarlık Rusyası ile savaşa tutuşan Osmanlı Devleti, Ruslar karşısında savaşın ilk yıllarında yenilgiye uğradı. Enver Paşa komutasındaki Osmanlı Orduları, 1914 yılının Aralık ayının sonlarında, Rus Orduları tarafından ağır yenilgilere uğratılır. 1915 yılının Ocak ayı başlarında ise Sarıkamış bölgesindeki bütün Osmanlı Orduları yok edilir. 1915 Mayıs'ında, 1916 yılının Şubat ayında Erzurum, Nisan ayında Trabzon, Temmuz ayında da Erzincan, Gümüşhane ve Bayburt Rusların eline geçer. Ruslar Doğu Beyazıt, Van ve Bitlis yolu ile Hakkâriye kadar inerler. Böylece Osmanlı Devleti sınırları içindeki Ermenistan'ın ve Kürdistan'ın büyük bir kısmı Rusların eline geçer. Kürtler, Çarlık Rusyası'nın askerleri ile işbirliği yapmaz. Savaştır. Rus işgali geliştiği zaman da bölgelerini terk ederek Güney Kürdistan'a, Kürdistan'ın İran'da kalan kesimine, Irak'a, Suriye'ye, Anadolu'nun iç kesimlerine göç etmişlerdir. Ermeniler ise Ruslarla işbirliği yapmışlardır. Rus orduları ile birlikte sürgün edildikleri yerlerden geri dönmüşler; yerlerinde kalanlar ise Rus Ordularını sevinçle karşılamışlardır. Rus Ordularının bölgeyi iyice işgal etmesi, Rus yönetiminin ağırlığı ve Ermenilerden yana olan tutumu Türklerle Ermeniler arasındaki muhtemel sürtüşmeleri önlemişti. Fakat Ermenilerle Kürtler arasında Sultan II. Abdülhamit'in başlattığı, İttihat ve Terakki Fırkası yöneticilerinin yoğunlaştırarak sürdürdüğü böl-yönet politikası, büyük bir hızla devam etmiştir. Bilindiği gibi, bu bölgelerin tamamı Sykes-Picot Antlaşması gereğince Çarlık Rusyası'na bırakılmıştır.

Ermenilerin bu durumu 1917 Devrimi'ne kadar aşağı yukarı bu koşullar altında devam etmiştir. 1917 Devrimi'yle birlikte Rusya'da siyasal iktidarı ele geçiren, Rusya'nın İşçi-Köylü Geçici Hükümeti, Osmanlı Devleti ile daha önce de

sözünü ettiğimiz bir mütareke imzalamıştır. 1917'de Erzin-can'da imzalanan bu mütarekeye göre, Rus Orduları, işgal ettikleri bütün alanlardan geri çekileceklerdir. Rus Ordularının çekilmesinden hemen sonra bölgeye Osmanlı Orduları gelmiştir. Osmanlı Orduları bölgeye Bolşeviklerin koruyucuları altında gelmiştir. Osmanlı Ordularının gelişyle birlikte Ermenilerle Türkler ve Ermenilerle Kürtler arasındaki sür-tüşmeler yine hız kazanmıştır. 3 Mart 1918'de Bolşeviklerle Osmanlı hükümeti arasında imzalanan ve Kars, Ardahan ve Batum'u Osmanlı Hükümetine bırakan Brest-Litowsk Ant-laşması'ndan sonra bu durum daha da gerginleşmiştir.

3 Mart 1918'de Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasın-dan sonra Ermenilerin Osmanlı Devleti karşısındaki durum-ları yine güçlenmeye başlamıştır. Ermeniler, İtilâf Devletleri karşısında yenilen Osmanlı Devleti'ni, çeşitli uluslararası kurumlara götürmeye başlamışlardır. Amaçları bağımsız bir Ermenistan kurmaktır.

Ermenistan'ın Çarlık Rusyası sınırları içerisinde kalan Erivan taraflarında ise durum daha değişiktir. 1917 Devri-mi'nden hemen sonra, Gürcüler, Tatarlar ve Ermeniler Gü-ney Kafkas Federasyonu adı altında bir devlet kurdular. Bu devlet, 1918 yılı başlarında kuruldu. Fakat çok kısa bir za-man sonra iç anlaşmazlıklar yüzünden parçalandı. Ermeni-ler 28 Mayıs 1918'de Erivan'da Bağımsız Ermenistan Cum-huriyeti'nin kurulduğunu ilan ettiler. İlk Cumhurbaşkan-lığına Ahoşyan seçildi. Ermenistan Cumhuriyeti 1920 yılı-nın Ocak ayı sonunda Müttefik Devletler tarafından tanın-dı.⁵²

Demek ki, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Ermenis-tan'ın farklı kesimlerinde, farklı siyasal olaylar meydana ge-liyordu. Klıkya'da Türk-Ermeni çatışması meydana gelmiş, Doğu Ermenistan'da yani Çarlığın sınırları içinde kalan Er-menistan'da, Bağımsız Ermenistan Cumhuriyeti kurulmuş-tur. Ermenistan'ın batı kesimlerinde yani Erzurum, Kars ta-raflarında ise Türk-Ermeni, Kürt-Ermeni sür-tüşmesi hızlan-mıştır.

52. Yahya Akyüz, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu (1919-1922)*, TTK, Ankara 1975, s. 81

E. PARIS KONFERANSI'NDA ERMENİSTAN ve KÜRDİSTAN İSTEKLERİNİN SAVUNULMASI

Paris Konferansı'nda, İtilaf Devletleri ve kamuoyu önünde en etkili propaganda Yunanlılar tarafından yapılıyordu. Yunanlılar isteklerini konferanslar, dostluk cemiyetleri ve yemekli toplantılar, sergiler, kitaplar, broşürler ve çoğunu ele geçirdikleri gazeteler ile kamuoyuna benimsetmeye çalıştılar.⁵³ Yunanlıları o zaman, Avrupa kamuoyunda çok sevilen ve çok saygı uyandıran bir kişi olan Başbakan Venizelos temsil ediyordu. Ve Yunan istekleri, konferansın başlarında 3-4 Şubat 1919'da sunuldu.

Paris Konferansı'nda Ermeni propagandası, Yunan propagandası kadar geniş, etkili ve yaygın olmamakla birlikte yoğun idi. Ermeniler konferansa Ermeni sorununu duyurmak üzere üç heyet gönderdiler. Bunlardan birisi Ermeni Cumhuriyeti Delegasyonu idi. Bu heyete Cumhurbaşkanı Ahoriyan başkanlık ediyordu. İkincisi, Boghos Nubar Paşa başkanlığındaki Avrupa Ermeni Milli Delegasyonu idi. Üçüncüsü ise Ermeni Patriği Monsenyör Terzian başkanlığındaki din adamlarından kurulmuş bir delegasyon idi. Fakat, "Ermenilerin, Venizelos gibi Fransa'da çok sevilen, kurnaz, işbilir diplomatları yoktu. Propogandacıları genelde beceriksizdi."⁵⁴ Öte yandan, Ermeniler konferansa davet edilmemişlerdi. Yani, Paris Konferansı Heyetini oluşturan otuz iki devlet arasında değillerdi. Ermeni Heyeti, konferans heyeti tarafından 26 Şubata 1919'da kabul edildi. Ermenilerin istekleri, Van, Bitlis, Diyarbakır, Doğu Beyazıt, Muş, Bingöl, Kars, Harput, Sivas, Erzurum, Trabzon vilayetlerini içine alıyor ve sadece Dicle'nin güneyindeki Kürt bölgelerini, Ordu-Sivas çizgisi dışındaki Türk bölgelerini dışında bırakıyordu. Ayrıca Klıkya bölgesini de istiyorlardı. Görüldüğü gibi, Ermenilerin, Paris Konferansı'na sundukları ve savundukları istekleri, Kuzey Kürdistan'ın tamamını içine alıyordu. Kuzey Kürdistan'ın hemen hemen tamamını, kurmayı düşündükleri Ermenistan Devleti içerisinde sayıyorlardı. Konferansta gerek Rum, gerek Ermeni sorunu milliyetler prensiplerine göre sa-

53. Yahya Akyüz, a.g.e., s. 71

54. Yahya Akyüz, a.g.e., s. 81-83

vunuluyordu. Fakat her iki ulus da, kendinden olmayan ulusal gurupları kendi sayıları içerisinde gösteriyordu. Özellikle Ermeniler bu konuda çelişkilere düşüyorlardı. Kurulmasını düşündükleri Ermenistan'ın sınırlarını geniş tutabilmek için Ermeni nüfusunu kabarık gösteriyorlardı. Fakat İttihat ve Terakki yönetiminin yaptığı katliamların ne derece büyük olduğunu gösterebilmek için de, "Katledilmedik kimse kalmadı" diyerek nüfusu az göstermeye çalışıyorlardı.

Bu çelişkiler kuşkusuz Ermeni propagandasının etkisini azaltıyordu. Fakat Ermeni propagandasının bu biçimde yürütülmesi, yani Kuzey Kürdistan'ın tamamen Ermenistan sınırları içerisinde gösterilmesi, esas etkisini, Ermenistan ve Kürdistan topraklarında gösteriyordu. Kemalistler, aynı Osmanlı Devleti gibi, aynı İttihat ve Terakki Fırkası gibi, Kürdistan üzerindeki ve Ermenistan üzerindeki egemenliklerini, bu iki ulus üzerindeki boyunduruklarını sürdürmek istiyorlardı. Bu bakımdan, bu iki ulusun birbirine düşürülmesi, aralarındaki çekişme ve çelişkilerin hızlandırılması temel bir politika idi. Ermenilerin, Kuzey Kürdistan'ı tamamen kendi toprakları olarak saymaları, Kemalistlerin, "Kürdistan Ermenistan olacak" propagandası yapmalarına dayanak hazırlıyordu. Kemalistler bu propagandayı Kürtlere karşı şöyle yapıyorlardı. "Kürdistan'ı Ermenilere verecekler. Kürdistan'ın Ermenistan olmaması için Ermenilere karşı birlikte savaşalım, bız Müslümanız" vs.

Konferansın yapıldığı Paris'te, Türkler de propaganda yapıyor, Yunan ve Ermeni isteklerini çürütmeye çalışıyorlardı. Türkler propagandalarını, bizzat kendileri yaptıkları gibi, Pierre Loti, Claude Farrere, Madame Gaulis gibi Türk hayranları aracılığı ile de yapıyorlardı. Bu kişiler uzun zaman İstanbul'da kalmış, Türklere hayranlıklarıyla öne çıkmışlardı. Fakat gerek Fransa'da, gerek Avrupa'da kamuoyunu etkileyebiliyorlardı.⁵⁵ Paris Konferansı'na Kürtler de bir heyet gönderdiler. Fakat Kürt propagandası çok cılız kalıyordu. İlgili, becerikli diplomatları yoktu. Gazete ve dergileri etkileyecek güce sahip değillerdi. Sık sık konferanslar düzenleyecek, dostluk cemiyetleri tesis edecek, yemekli toplantılar oluşt-

55. Yahya Akyüz, a.g.e., s. 20-31

racak maddi zenginlikleri de yoktu. Kitaplar, broşürler vs. yayınlamıyorlardı. Bu bakımdan Kürtler, isteklerini, Kürt sorununu, konferans heyetine ve kamuoyuna bütün açıklığı ile ve etkili bir biçimde duyuramıyorlardı.*

Kürt heyeti, 29 Aralık 1919'da konferans heyetine görüşlerini bildirdi. Kürdistan haritasını sundu.⁵⁶ Şerif Paşa, Güney Kürdistan'da, Kürdistan'ın bağımsızlığı için İngilizlerle savaşıyan Şeyh Mahmut Berzenci'nin hareketi ile de yakından ilgili idi. Bu arada Şerif Paşa'nın Ermeni temsilcileri ile kurmaya çalıştığı ilişki de ilginçtir. 8 Mart 1920'de Paris'te yayınlanan Le Matin gazetesi şu haberi veriyor:

"... Osmanlı Mütarekesinden sonra kâh Ermeni kuruluşlarının kâh bazı müttefiklerin Kürt ülkelerini gözlerine kestirdiklerini ve paylaşmak istediklerini gördüm. İşte o zaman Ermeniler gibi bağımsızlık hakkını ilanla ırkımın meşru çıkarlarını savunmayı, üzerime almam gerektiğini düşündüm.

Avrupa'da birçoklarının Kürt ülkesine ilişkin cehaleti yüzünden geleneksel örgütleriyle Ermeni propaganda-sı, Kürdistan'ın uydurma bir coğrafya terimi olduğu itibarını uyandırıyor. Bu bizim teşkilatsızlığımız, bizzat rakiplerimize bir Kürdistanın varlığını kabul ettirme düşüncesine itti ve Barış Konferansı'ndaki Ermeni temsilcilerine bu yolda bir belge imzalattım. Buna karşılık ben de Ermenilerin münakaşa kabul etmez bağımsızlık hakkını tanıdım."⁵⁷

Daha önceleri de belirttiğimiz gibi Paris Konferansı, I. Dünya Savaşı sonrasında yenilen devletlere sunulacak barış antlaşmalarını hazırlamak için toplanmıştır. Konferansta Rum, Ermeni ve Kürt heyetlerinin dinlenilmesi Sevr Antlaşması'nın hazırlanmasıyla ilgilidir.

56. Şivan, a.g.e., s. 46

57. Yahya Akyüz, a.g.e., s. 90-91

III. VİLAYAT-I ŞARKIYE MÜDAFAA-İ HUKUK-U MİLLİYE CEMİYETİ'NİN KURULMASI, "KÜRDİSTAN, ERMENİSTAN OLACAK" PROPAGANDASI

Kürdistan Teâli Cemiyeti'nin kurulması ve Kürdistan'daki örgütlenmelerini gittikçe artırması, Türkler arasında büyük kaygılara neden oluyordu. Zira, gerek İttihat ve Terakki, gerekse onun devamı diyebileceğimiz Kuvva-i Milliyeçiler, Kemalistler, Kürdistan'ın bağımsızlığını ve Kürt ulusunun özgürlüğünü katı suretle istemiyorlardı. Kürdistan'ı, kurtarmayı düşündükleri devletin siyasal sınırları içinde kabul ediyorlardı. Böylece Kürt ulusunu da boyunduruk altında tutmaya devam edeceklerdi. Ermenistan ve Ermeni ulusu için de aynı şeyleri söyleyebiliriz. Zaten Ermeni nüfus 1915 yılındaki sürgünlerle ve katliamlarla çürütüldüğü için büyük bir sorun da yaratmıyordu. Demek ki, Osmanlı Devleti, İttihat ve Terakki, Kuvva-i Milliye, Kemalistler, İmparatorluk içindeki Arap nüfus ile ilişkilerini kestiler, fakat Ermenistan ve Kürdistan üzerindeki denetimlerini devam ettirmekte direndiler. Bu bakımdan Mondros Mütarekesi'nden sonra, Kemalistlerin önünde Arap sorunu diye bir sorun olmadı. Fakat Ermenilik ve Kürtlük, bir ölçüde de Rumluk, çok önemli sorunlar olmaya devam etti. Çünkü Kemalistler, Ermenilerin ve Kürtlerin kendi kaderlerini tayin haklarına karşı çıkıyorlardı. Batı Ermenistan'ı ve Kürdistan'ı ilhak etmeyi ve Kürt ulusunu boyunduruk altında tutmayı kesinlikle planlamışlardı. Bu bakımdan, Osmanlı Devleti'nden ayrılmayı ve Bağımsız bir Kürdistan Devleti kurmayı amaçlayan Kürdistan Teâli Cemiyeti'nin etkinliğinin kurulması gerekiyordu. Daha önce belirttiğimiz gibi Kürdistan Teâli Cemiyeti, Kürdistan'ın çeşitli yörelerinden gelen aydınların oluşturduğu bir cemiyetti. İstanbul'da 1918 yılında daha savaş içindeyken kurulan bu cemiyet, Kürdistan'ın çeşitli yörelerinde özellikle Kuzey Kürdistan'da örgütleniyordu.

Türkleri kaygılandıran ikinci bir konu da Ermenistan sorunuydu. Ermeniler, Ermenistan'da hak iddia ediyorlardı. İtilaf Devletleri'nin Ermeni ulusuna, Ermeni sorununa yakın ilgi duyduğu, Batı Ermenistan'ın Türklerden kurtarılacağı yolunda sözler dolayıyordu. Ermenilerin, Paris Konferan-

sı'nda bu konuyla ilgili olarak sürdürdüğü faaliyetleri yoğunlaşarak sürüyordu. İşte bu koşullarda, yani Kürtlerin ve Ermenilerin ulusal taleplerini kırılabilmek, yozlaştırabilmek gayesiyle "Vilayat-ı Şarkıye Mûdafaa-ı Hukuk-u Milliye Cemiyeti" Yani Doğu İllerinin Millî Haklarını Savunma Cemiyeti kuruldu. Cemiyet 4 Aralık 1918'de İstanbul'da kuruldu.

"... Vilayat-i Sitte diye adlandırılmış bulunan Elazığ, Diyarbakır, Van, Bitlis, Erzurum, Sivas illerinin İstanbul'daki aydınları Bitlis Valisi Harputlu Nedim, Diyarbakırlı Süleyman Nazif, eski valilerden Diyarbakırlı İsmail Hakkı, Diyarbakır Mebusu Fevzi, Sivas Mebusu Rasim, Sivaslı genç yedeksubay Abdülmutallip, Diyarbakırlı genç yedeksubay Cavit ve bazılarına göre Erzurum Mebusu Hoca Rahip ve Diyarbakır Mebusu Zülfi beyler de yine Osmanlı Devletine bağlı kalmak üzere bölge halkının haklarını korumak için, Vilayat-ı Şarkıye Mûdafaa-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti'ni kurdular."⁵⁸

Doğu İllerinin Millî Haklarını Savunma Cemiyeti'nin nizamnamesi şöyledir:

Madde 1: Vilayat-ı Şarkıye Mûdafaa-ı Hukuk-u Milliye Cemiyeti adlı bir cemiyet kurulmuştur.

Madde 2: Cemiyetin maksadı Vilayat-ı Şarkıye'de Mütamekkın (oturan) bil cümle anasırın (unsurların) millî ve siyasi hukukunun serbestçe inkişafını temin edecek esbabı meşruaya (Şer-i ve Kanunî esaslar) teşebbüs ve Vilayat-ı Measure Ahali İslamiyesinin (adı edilen vilayetlerin İslam ahali-sinin), Hukuk-u Tarihiye ve Milliyesini, İndelhace (gerekirse) alemini medeniyet huzurunda Mûdafaa ve Vilayat-ı Meskurede (adı geçen vilayetlerde) vakti olan mezalım ve cinayetlerin esbabı ve avamili fail ve müsebbibleri hakkında (cinayetlerin nedenleri, olayların nedenleri ve olayları yaratanlar hakkında) bitarafane (tarafsız) tahkikat ve icrası ile mücrimlerin (suçluların) müşareaten tecziyelerini (süratle cezalandırılmalarını) talep ve anasır beynindeki sul te fehhümün izalesiyle (bozulmanın giderilmesiyle) kemafersabık revatib etmekten ve halî harbın vilayeti meskurede tevlit ettiği sefaletle (harp

58. Mahmut Goloğlu, *Erzurum Kongresi*, Ankara 1968, s. 13

halinin adı geçen vilayetlerde meydana getirdiği yoksulluğu) Hükümet nezdinde teşebbüsatta bulunmak suretiyle mümkün mertebe çaresi az (çare ve ilaç arayan, düşünen) olmaktadır ibarettir.

Madde 3. Vilayat-ı Şarkıye Müdafaa-ı Hukuk-u Milliye Cemiyeti'ne Şark vilayetleri ahalisi tabii üyedir.

Kısaca şu söylenmektedir: Doğu illerinin Milli Haklarını Savunma Cemiyeti, burada yaşayan halkların milli haklarını, siyasi haklarını savunacaktır. Medeniyet alemi karşısında bütün İslam ahalinin tarihi ve milli haklarını savunacaktır. Bu hakların serbeşt bir ortamda gelişebilmeleri için gerekli tedbirleri alacaktır. Derneğin tüzüğünde geçen "Anasırın Milli ve Siyasi Hukuku", "Ahalî İslamiyenin Hukuku, Tarihiye ve Milliyesi" gibi kavramlar üzerinde durmak gerekir. Cevat Dursunoğlu, **Millî Mücadelede Erzurum** isimli kitabında "Vilayat-ı Şarkıye Müdafaa-ı Hukuk-u Milliye Cemiyeti hiçbir kavmi ağırlık götmeksizin, Türk, Kürt ayırmaksızın, bütün vilayetler halkını içine alabileceğini kuvvetli bir mantık ve canlı bir dille anlattı"⁵⁹ demektedir. Bu konudaki temel propaganda, "Kürt-Türk ayırmaksızın" vatan kurtaracak sloganında yatmaktadır. Türkler-Kürtler bir olup Ermenilere karşı savaşıacaklardır.⁶⁰ Nereyi kurtaracaklar, kimin için kurtaracaklar, kimin adına kurtaracaklar bunların cevabı daha sonra açıklığa kavuşacak... O sıralarda, Türklerin ve Kürtlerin eşitliğinin ifade edildiği bütün belgelerde, sık sık görülmektedir.

"... Otuz Ekim 1918 tarihli Mondros Mütarekesi ile Osmanlı Devleti ağır şartlar kabul ederek birinci Dünya Savaşı'ndan çıkıyordu. Bağımsızlıkla bağdaştırılması mümkün olmayan böyle bir anlaşmadan sonra, memleketin geleceği hakkında endişeler günden güne artıyordu. Hele galip devletlerin mütareke hükümleri ile kendilerini bağlı saymadan pervasız davranışları bütün yurtseverleri büsbütün kuşkulandırıyor. Bu durum karşısında çeşitli amaçlarla birtakım cemiyetler

59. Cevat Dursunoğlu, **Millî Mücadelede Erzurum**, Ankara 1946, s. 143

60. Cevat Dursunoğlu, a.g.e., s. 18-19

meydana gelmişti. Bunlardan biri Doğu İllerinin Milli Haklarını Savunma Derneği idi. Cemiyetin gayesi Doğu illerinin Osmanlı İmparatorluğu'ndan koparılmaması için çalışmaktı. Gerçekten de Doğu Anadolu'nun yeni kurulan bir Ermeni Devleti'ne verilmesi hususunda, büyük devletler arasında tam bir anlaşmaya varılmış olduğu anlaşıyordu. İşte, bu tehlike karşısında cemiyetin İstanbul'daki merkezi, olayları yakından incelemek ve doğrudan doğruya, gerekli tedbirleri almak maksadıyla Erzurum'da bir şube açmaya karar verdi.⁶¹

Doğu İllerinin Haklarını Savunma Cemiyeti dikkat edilirse, Türklerin, Kürtlerin ve Kürtlüğünü reddederek Türk olmakla övünen kişilerin birlikte oluşturdukları bir siyasal örgüttü. Kürdistanlı kişilerin, örgütün kurucu kişileri arasında görülmelerine özellikle dikkat edilmiştir. Fakat bu daha çok Kuzey Kürdistan illerini kapsamaktadır. Çünkü Kürdistan Teâlî Cemiyeti'nin Kürt halk yığınları üzerindeki etkinliği, ancak Kürt olan kişilere Kürtlük aleyhtarı cemiyetler kurdurmak suretiyle sağlanabilirdi. Doğu İllerinin Milli Haklarını Savunma Cemiyeti daha sonra Kürdistan Teâlî Cemiyeti'ne birleşme teklif etmişse de, bu, Kürtler tarafından kabul edilmemiştir.

Doğu İllerinin Milli Haklarını Savunma Cemiyeti'nin en önemli propagandası, "Kürdistan Ermenistan olacak" sloganıyla yürütülmektedir. Bu, kuşkusuz ki, Ermenilere, Ermeni isteklerine karşı yürütülen bir propagandadır. Etkilemek istediği de Kürtlerdir. Kemalistler, Kürtleri bu propaganda ile kendi tarafına çekmeyi ve onları Ermeniler üzerine saldırtmayı düşünmüşlerdir. Bu propagandaların yapımcılarının ve yayıcılarının en önde geleni, Erzurum'daki Onbeşinci Kolordu Komutanı Kazım Karabekir Paşa'dır.

"... Elviye'i Selasiyeyi (Kars, Ardahan, Batum illeri) tekrar alacağız. Memleketi iyi bir sulh'a kavuşturmak için rehine olarak bütün Ermenistanı da ilk fırsatta işgal edeceğiz. Umumi vaziyet buna müsait bir duruma

61. *Bekir Sıtkı Baykal, Erzurum Kongresi ile İlgili Belgeler*, TİTE, Ankara 1969, s. XVIII

girmiştir. İtilaf milletleri (İngiltere, Fransa, İtalya) artık harpten bıkmıştır. Bilhassa memleketimizde tek bir nefer öldürmek istemiyorlar. Ermeni ve Rumlarla hesabımızı nasıl olsa görürüz. Özellikle İtilâf Devletleri'yle savaşı Bolşevik Rusya da Kafkasya'ya hareketini geliştirmektedir. Yakında ne Kars'ta, ne Batum'da İngiliz kuvvetleri kalamayacaktır. Benim kararım şudur: Şimdiden Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerini esaslı tensik (düzene koyma) ve Erzurum'da bir kongre ile fiili kararları milletin arzusu haline getirmek. Aynı zamanda kıtalarımızı uzun bir savaşa hazırlamak. Trabzon'da İngiliz nüfuz dairesine girenlerden başka bir şey vermemek.⁶² Mıntıkamıza bir taraftan taarruz olursa derhal Ermenistan'a yüklünmek. Dikkat edeceğimiz mühim bir mesele de Kürtlük cereyanıdır. İstanbul'da bu hususta büyük bir faaliyet gördüm.⁶³ Bu mıntıkamızdaki aşiretleri düzene koyarak ve beylerini bizzat çağırarak onları tutabilirim. Kürdistan'ın Ermenistan olacağını anlatmakla mesele kolay hallolur. Trabzon Müdafaa-i Hukuk'u ile görüştüm. İtilaf Kuvvetleri'nin bir şey yapamayacaklarını ve İstanbul'daki kuvvetlerinin bostan korkuluğu olduğunu anlattım.⁶⁴ ... Ermenistan'ı rehin alacağım. Arzu ettiğimiz sulh için bu bir anahtardır."⁶⁵

"... Ertesi gün İngiliz Miralay'ı Ravlinsor'a ziyaretini iade ettim.⁶⁶ Pek samimi davrandı. Bahsi Bolşeviklere getirdi. İdarelerinde intizam başladığı için durumun zor olduğunu söyledi. Kafkaslar için korkulmayacağını, çünkü Kazakların Çar taraftarı olduklarından bahset-

62. Kemalistlerin İngilizlerle görüşülecek hiçbir hesapları yok. Bütün hesapları, Rum, Ermeni ve Kürtlerle.

63. *Kazım Karabekir Paşa'nın sözünü ettiği büyük faaliyetleri 1918 yılı sonu ve 1919 yılı başlarına ilişkindir.*

64. *Kazım Karabekir, İstiklâl Harbimiz*, s. 22-23

65. *Kazım Karabekir*, a.g.e., s. 23

66. *Kazım Karabekir Paşa* 1919 yılı Nisan ayı sonlarında Erzurum'daki 15. Kolordu Komutanlığı'na başlamıştır. Kendisini ilk ziyaret edenlerden biri İngiliz Miralay *Ravlinson*'dur. *Ravlinson* Ermeniler ve Kürdistan bölgelerinde mütareke koşullarının uygulanmasına nezaret eden kişidir.

tim. 'Maalesef onlar da karıştı' dedi. İtilaf Devletleri'nin kuvvetli bir ordu ile meseleyi halledeceğini söylemem üzerine; 'Gayri mümkün! Gayri mümkün! Yeniden kuvvet celbi gayri mümkün! Bundan başka Bolşeviklerin birkaç orduları var. Yapılan ve yapılacak şeyler başka memleketlere Bolşeviklik sirayet etmemesidir. Müthiş propagandacıları her tarafa gönderiyorlar' dedi.⁶⁷ Ravlinson, ne Halit Bey'den ne de silahlardan bugün hiç bahsetmedi.⁶⁸ Ben silah ve kumandan vermemek hususunda atlatma planları yaparken, onun da beni Bolşevikler Kafkasya'ya geldi diye vaktinden evvel bir hareket yaptırmaya çalıştığını hissettim.

İlk mühim iş haber almak. Bilhassa Rusya'da neler oluyor, bunu doğru olarak ve vaktinde öğrenmekti. Telsiz telgraf istasyonunu faaliyete koydum. Rusça ve Fransızca Tebliğ ve Ajansları alabilecek insanları Tebriz'de olduğu işe başlattım.⁶⁹ Moskova telsizlerini muntazaman arasıra Berlin ve Paris'ten ajansı ve bazen İstanbul ve Karadeniz'den gemilerin haberleşmesini almaya başladım. Kafkasya'dan ve Kars'tan malumat almak için icabeden tedbirleri aldım. Aynı zamanda, aşiret düzenlemesini yaptım. Genel harpte bulunan aşiret alay komutanlarını çağırarak, açıkça bunlara Kürtlük meselelerinin neticesini, Kürtleri Ermenilere mahvettireceklerini anlattım. Ve memleketimizin kurtarılması için elbirliği ile çalışılmazsa iki cihanda lanete hak kazanacaklarını söyledim. Söz verdiler. Yemin ettiler. Kürtlük için mühim propagandalar varmış. Jin Gazetesi Namussuzca yazarmış. Fakat ayrılık gütmeyeceklermiş."⁷⁰

67. *Ravlinson* Bolşeviklerin gelişmelerinden ve yaygınlık kazanmalarından duyduğu endişeyi dile getiriyor.

68. *Ravlinson*, Bolşeviklerin gelişmelerine karşı Osmanlı Ordusu'nun tedbirli olmasını, savaşmasını istiyordu.

69. *Kazım Karabekir Paşa*, Birinci Dünya Savaşı'nın son yıllarında yine Şarkta idi. İran tarafında görev yapıyordu. Müslüman Turan ordusunda idi.

70. *Kazım Karabekir*, a.g.e., s. 24-25

Bir memleket kurtarıyor. Şimdilik adı konmuyor. Daha sonra Türk vatanı denecek, Türklerin Devleti denecek. Bu devletin kurulabilmesi için, Türk vatanının kurulabilmesi için, "Ermenistan rehİN tutulacak." "Ermenistan'ın rehİN tutulması sulhun anahtarı olacak." İleride bu rehİNİN Bolşeviklere ve İngilizlere karşı nasıl kullanılacağını bütün ayrıntıları ile göreceğiz. Şimdilik, Kemalistlerin, İngilizlerin çok kuşku duydukları Bolşevikler ile temas aramaya çalıştıklarını belirtelim. Ermenistan'ın rehİne olarak tutulabilmesinde ise en önemli propaganda unsuru Kürdistan. Kürtlere, Kürdistan'ın Ermenistan olacağı anlatılıyor. Kürtler de Kürdistan Ermenistan olmasın diye, yani Kürdistan Kürdistan olarak kalsın diye, Ermenilere karşı yoğun bir savaşa girişip Ermeni mallarını yakıp yıkıyorlar.

"Kürdistan'ın Ermenistan olması" ne demektir? Burada, elbette doğrulardan hareket edilmektedir. **Birinci olarak** Kürdistan diye bilinen bir coğrafya parçası mevcuttur ve bunun üzerinde Kürtler yaşar. **İkinci olarak** Kürt olarak bilinen ayrı bir etnik grup, bir ulus vardır. **Üçüncü olarak** Ermenistan diye bilinen bir coğrafi bölge ve bunun üzerinde yaşayan Ermeni ulusu vardır. **Dördüncü olarak** Ermenistan ve Kürdistan coğrafi parçaları, Anadolu coğrafi parçasından farklı bir coğrafya parçasıdır. **Beşinci olarak**, çoğunlukla Anadolu'da yaşayan Türk ulusu ile Ermenistan'da yaşayan Ermeni ulusu, Kürdistan'da yaşayan Kürt ulusu ayrı ayrı uluslardır. **Altıncı olarak** Kürdistan'ın Ermenistan olmasından rahatsızlık duyulmakta ve Kürdistan'ın Kürdistan olarak kalması istenmektedir. **"Kürdistan Ermenistan olacak"** sloganı bütün bu doğruları kabul etmektedir. Bu doğrulardan hareket edilerek, yeni bir senteze varılmak istenmektedir. Bu, eylemle ilgilidir. Kürtlere, "Eğer Kürdistan'ın Kürdistan olarak kalmasını istiyorsanız bizimle birlikte olun, aksi halde memleketinizi Ermenilere verecekler, Ermenilerin kölesi olacaksınız, denmektedir. Bu propagandanın son derece etkili olduğu kuşkusuzdur. Kazım Karabekir Paşa, **İstiklâl Harbimiz** kitabında bu konu üzerinde çok durduğunu, en önem verdiği konunun bu olduğunu sık sık belirtir.

"... İngilizler bütün Kürdistan'da tahrikat yapıyorlar-

dı.⁷¹ Gerek Diyarbakır mıntıkasında ki, 1333 (1917)'deki kumandanlığım sırasında, gerekse Erzurum ve Kars üzerinden İran içlerine 1334 (1918)'deki kumandanlığım sırasında hemen bütün Kürt aşiretlerine kumanda ettiğimden,⁷² Reisleri yakından tanırdım. Erzurum'a vardığımda bunların güzeşte matluktarını tediye ederek (geçmişteki yararlılıklarının karşılığını ödeyerek),⁷³ önemlileri yanına münasip zabitler gönderek⁷⁴ durumları ve bilhassa şarkın Ermenilere verileceğini, fakat elbirliği ile geçen seneki gibi muzaffer olacağımızı mütemadiyen anlatmakta idim. Hasankale ve Hasti arasında 4. Aşiret Alayı Kumandanı Haydar Bey şunu haber verdi: 'İngilizler mühüm para sarfı ile Kürt istiklali için mühim para harcıyorlar ise de⁷⁵ hiçbir şey yapamıyorlar. Fakat namusumla temin ederim ki buna mani olan şahsiyetinizdir. Eğer sen şarka gelmeseydin, bu günlerde Kürtlük meselesi muhakkak patlayacaktı.'⁷⁶ Gerçi Diyarbakır'deki 13. Kolorduya geldiğimden beri işi sıkı tutuyorum, şimdi müfettişlik dolayısıyla bütün şark mıntıkası ile daha sıkı ve daha yakın temasa gelmiş bulundum. Simko'yu⁷⁷ İngilizlerin

-
71. Güney Kürdistan'da, *Şeyh Mahmut Berzencî*'nin İngiliz emperyalizmine karşı verdiği bağımsızlık mücadelesi ve bu tahrikatın ne biçim bir tahrikat (!) olduğunu gördük.
 72. Bu beyan Kürtlerin, Birinci Dünya Savaşı'nda bütün cephelerde nasıl kullanıldığını göstermesi bakımından önemlidir.
 73. Birinci Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında Kemalistler bazı aşiret reislerinin İngilizler tarafından para ile satın alındıkları konusunda sık sık şikayette bulunmuşlardır. Kemalist yazarlar da bunu anlatır dururlar. *Kazım Karabekir Paşa* Kürtleri kandırabilmek için bazı Kürt aşiret reislerine kendisinin de para verdiğini anlatıyor.
 74. Münasip Zabit sözü ile ajanlık kastediliyor.
 75. Türk İstiklali için bu kadar canla başla çalışan İngilizler, *Şeyh Mahmut Berzencî*'nin Kürdistan hükümetini yıkmak için neden sonu gelmez kanlı savaşlara girişiyorlar.
 76. *Kazım Karabekir Paşa*'nın Kürt ulusal hareketinin gelişmesi ve etkinliğini kırmak için Kürdistan ve Ermenistan Bölgelerine gönderildiği anlaşılıyor.
 77. *Simko*, Kürdistan'ın, İran'ın siyasal sınırları içerisinde bırakılan kesiminde yer alan Kürtlerin lideridir. Zaman zaman Kürtlerin bağımsızlığından ve Kürdistan'dan söz etmiştir.

elinden aldım. Ve Urmiye havalisine gelen Ermeni ve Nasturilerle savaşması için yardım ettim. Ve Van'a karşı harekete geçen Ermeni ve Nasturi hareketlerini tesirsiz hale getirdim.”⁷⁸

Dikkat edilirse bu belgede, Kazım Karabekir Paşa, Sımko'yu İngilizlerin elinden aldığını söylüyor. İngilizlerin elinden aldığı Sımko'yu, Ermeniler ve Nasturiler üzerine saldırtıyor. Ermenistan'ın Kürdistan olacağı ęeklindeki propagandanın burada da etkin olarak kullanıldığı kuşkusuzdur. “Sımko'nun bu işleri yapabilmek için Osmanlı hükümetinden rüşvet aldığı da söylenmektedir.”⁷⁹ Burada Kemalistlerin bir anlatım biçimine özellikle dikkat etmek gerekiyor. Kemalistler, Ermenilerin, Nasturilerin, Türklerin vs. hep İngilizler tarafından kışkırtıldığını, bu işte büyük miktarlarda para kullanıldığını anlatırlar. Burada, Kazım Karabekir Paşa “Sımko'yu İngilizlerin elinden aldığını”, fakat yine İngilizler tarafından kışkırtıldığı belirtilen Ermeniler ve Nasturiler üzerine saldırtıldığını belirtiyor. Bu pragmatik bir zihniyettir. Yerine ve zamanına göre, neyi yararlı buluyorlarsa onu “doğru” olarak anlatmaya çalışıyorlar. Doğal olarak sık sık çelişkiye düşüyorlar. Fakat şu husus açık ve kuvvetli bir şekilde ortaya çıkmaktadır: Mondros Mütarekesi'nden sonra, Kemalistlerin bütün derdi, Ermenilik, Kürtlük ve Rumluk sorunları ile ilgilidir. Kemalistlerin İngiltere ve Fransa ile yanı emperyalizmle çözülecek bir sorunları yoktur. Bu eğitim gittikçe daha açık ve belirgin bir şekilde ortaya çıkacaktır.

“... Kürt istiklali gibi propagandaların durmayacağı belli idi. Bu zehire karşı ben daha evvelden ‘Kürdistan'ı Ermenistan yapmak istiyorlar, fakat Kürt kardeşlerimizi iğnetmeyeceğiz’ diyerek bütün Kürtleri şerbetlemiştim.”⁸⁰

Bu beyanlarda, Kemalistlerin, Kürtleri nasıl kandırdıklarını bütün açıklığı ile kendisini belli etmektedir. “Şerbetle-

78. Kazım Karabekir, a.g.e., s. 80-81

79. Wiliam Eagleton, Mehabat Kürt Cumhuriyeti, 1946, s. 38.

80. Kazım Karabekir, a.g.e., s. 119

mek" tabiri üzerinde dikkatle durmak gerekir. Bu, Kürtlere karşı uygulanan sinsi, ikiyüzlü, riyakâr politikanın özüdür. Kemalistlerin, Kürdistan'ı gasp edebilmek için hangi yollara baş vurduklarını göstermektedir. Kazım Karabekir Paşa, Kürtlere hitaben yaptığı ve Bağımsız Kürdistan konusuna değinen başka bir konuşmasında şöyle demektedir:

"... Müstakil bir Kürdistan ne demektir? Ermenistan'dan bahsedilmediğine göre Şark vilayetleri ne olacak? Kürdistan diye ayrılarak Ermenistan mı olacak? Ermenilerin Kürtlerle kardeşlik tesis etmeye çalıştıkları da aynı tarihlere rastladığına göre,⁸¹ Şark vilayetlerimiz, Kürtleri de istiklal diye aldatarak bir kuytu yer ayırdıktan sonra, Ermenilik olacağına şüphe kalmıyor."⁸²

Kazım Karabekir Paşa, Mondros Mütarekesi'nden sonra gelişmeye başlayan milliyetler prensibini de kabul etmektedir:

"... 13 Aralık 1919'da Fevzi Paşa heyetini ziyaret ettim.⁸³ Milli vaziyeti tetkik edip etmedikten sonra konuyu Kürdistan meselesine getirdim. Fevzi Paşa pek söze karışmıyor. İlhami Bey'in heyetin gizli vazifelerini idare ettiğine şüphem kalmadı. Birçok sual ve münakaşalarım şu özeti söylediler: 'Zannediyorum ki İstanbul'daki Kürtlük merkezi fena çalışmıyor. İtilaf Devletleri Türkler aleyhinde olduğundan, şayet Şark vilayetlerinden Türkler çekilsin derlerse Kürt milliyetini göstererek, Ermenileri sokmamak için çalışıyor. Malum ya şimdi milliyet prensibi var. İstanbul'daki Kürt cemiyeti muhterem insanlardan mürekkeptir.'

Bu yanlış bir zihniyettir dedim. İstanbul'daki Kürt Kulübüne ve Kürtlük meselelerine eski hükümetin yar-

81. Ermenilerden *Haçador*'un Kürtlerle yaptığı 30 Ağustos 1919 tarihli işbirliği isteğini içeren mektubu ve Kürtlerin buna verdiği 4 Eylül 1919 tarihli cevabı ileride ele alınacaktır.

82. *Kazım Karabekir*, a.g.e., s. 384

83. Fevzi Paşa Heyeti, İstanbul Hükümetinin görevli olarak Erzurum'a gönderdiği bir heyettir.

dım ettiğine şüphe etmiyorum. Önemli bir vazife ile gelen sizler bile bilmeyerek korkunç bir hata yapıyorsunuz. Bugünkü prensip milliyet değil, milliyet diye aldatarak müstemleke (sömürge) edinmek prensibidir. Arapların olduğuna bakın olacağını da göreceğiz. Eğer Şarktan Türkler çekilirse, buraların Ermenistan olacağından şüphemiz var mı?⁸⁴ Kürtler biliyor ki Türksüz kendisine yaşama hakkı yoktur.⁸⁵ İşte bunun için, o da, Türk milleti camiasının bir ferdi olarak her kuvvete karşı aynı azimle karşı koyacaktır. Benim gördüğüm Türklerden Kürtleri ayırmak için istiklal yemleri atılıyor. Bugün, bu kadar asırlık Türk milleti elinde, tecrübeli kumandan heyetleri, zabitleri, orduları varken istiklalini kaybetmek tehlikesi ile karşı karşıya olduğu halde, hiçbir kuvveti olmayan biçare Kürt milleti nasıl hükümet tesis edebilir?⁸⁶ Ermenilerle başbaşa kaldığı gün mesele yoktur. Hudut boyunca Ermeniler Sivas'a diye bağırıyorlar. Kürt bunu kulağı ile dinliyor ve istikbalinin

84. Ulusal kurtuluşçu Kemalistlerin, işlerine gelmediği zaman milliyet prensibini reddetmesi ilginçtir. Milliyet prensibinin müstemleke (sömürge) elde etmek için uydurulmuş bir siyasal akım olduğu söyleniyor. Kemalistler, aslında, Arap ülkelerinin de Osmanlı Devleti'nden ayrılmasına taraftar değildirlər. Fakat şartların zorlaması, Arap dünyası ile ilişkilerin tamamen kesilmesini gerektiriyor. Bu bakımdan 1919-1922 yılları arasında "Türk-Arap ayrımı" yapmak diye bir sorun yok. Fakat Kemalistler Ermenistan'ı ve Kürdistan'ı gözlerine kestirmişler. Ermeniler zaten sürgüne gönderilmişlerdir. Önemli olan onların geri gelişlerini, mallarına ve mülklerine sahip olmalarını, iş ilişkilerini sürdürmelerini engellemektir. "Türk-Kürt ayrımı yaparak bölücülük yapıyorlar" sloganı ise sık sık duyulmaktadır. Çünkü Kemalistler, Kürdistan'ı ve Ermenistan'ı ilhak etmeyi temel bir amaç olarak benimsemişlerdir. Okuyucular, Arapların ve Kürtlerin ve Türklerin bugünkü siyasal statülerini göz önüne getirdikleri zaman, Kemalistlerin o zamanki düşünceleri daha açık bir şekilde ortaya çıkar.

85. Kürtlerin yaşamlarını sürdürmeleri acaba neden Türklere bağlıdır? Bu da müstemleke edilmenin bir yolu değil midir? "Sana bir koruyucu gerek o da benim" diyor.

86. "Hiçbir kuvveti olmayan biçare Kürt milleti" sözleri Kürdistan'ı ilhak etmenin ve sömürgeleştirmenin gerekçesi oluyor.

nerede olduğunu görüyor. İstanbul'da, Kürtlükle uğraşanlardan namuslu insanlar olabilir.⁸⁷ Bunları gidince ikaz edin ve gayretlerini sarf edecek hayırlı yerler bulamıyorlarsa hiç olmazsa bir şeye karışmasınlar. Kürtlük diye Şarkın milyonlarca asırlık Türkünü de mahvedecekler. Cahil, saf bir halde hayat kaygusu ile meşgul biçare Kürtleri de."⁸⁸

Doğu İllerinin Milli Haklarını Savunma Cemiyeti Erzurum Şubesi de yayınladığı çeşitli bildirilerde, Ermenilere karşı Kürtlerin ittifakını sağlamak yolunda çeşitli uyarılarda bulunmuş ve propaganda yapmıştır.⁸⁹

Kemalistlerin Ermenistan'ı ve Kürdistan'ı ilhak edebilmek için başvurduğu bu sinsi, ikilyüzlü politika bugünkü Kemalistler tarafından coşku ile alkışlanmaktadır. Bugünkü Kemalistler, bu politikayı devrimci bir taktik olarak ileri sürmekte, Ermenilerin kovulmasını, Kürdistan'ın ilhak edilmesini, Kürt ulusunun köleleştirilmesini (devrimcilik) olarak sunmaktadırlar.

"... İngilizler, Türk-Kürt ayrılığı yaratmak (bk. Dipnot 84) ve Kürt-Ermeni uzlaşması sağlamak için geniş çaba harcamışlardır. Muhtariyet vaadi ile bol para dökerek Kürt aşiret başkanlarını kazanmaya çalışmışlardır. Bu çabalar Kürt-Ermeni çatışması, Türk-Ermeni çatışmasından çok daha şiddetli olduğu için başarısız kalmıştır. Ermeni tehlikesi İngilizlerin aldatıcı, parlak önerilerini etkisiz kılmıştır. 'Kürdistan'ın Ermenistan olacağını anlatmakla sorun çözülür' diyen Kazım Karabekir Paşa haklı çıkmıştır."⁹⁰

Burada, Kemalistlerin yalana dayalı anlatımına bir kere daha şahit olmaktayız. Kürdistan devleti kurabilmek için yarıp yıkılan, para sarf eden aşiret reislerini elde etmeye çalı-

87. Görüldüğü üzere Kürtlük ile ilgilenmenin genel olarak, "namussuzluk" olduğu belirtiliyor.

88. *Kazım Karabekir*, a.g.e., s. 385-386

89. *Bekir Sıtkı Baykal, Erzurum Kongresi ile İlgili Belgeler*, Belge I-II

90. *Doğan Avcıoğlu, Milli Mücadele Tarihi*, Cilt 1, s. 11

şan İngiltere, Güney Kürdistan'da Şeyh Mahmut Berzen-
ci'nin yönetiminde kurulan Kürdistan hükümetini yıkabil-
mek için neden çok kanlı savaşlara girişmiştir? Kemalistle-
rin dediklerinin aksine, İngilizler, hiçbir zaman ciddi bir
biçimde Kürt Devleti kurmayı düşünmediler. Fakat Ortado-
ğu'da devrimci gelişmeleri engellemek için Kürtleri feda ettiler.
Kürdistan'ı parçaladılar. Kürt ulusuna karşı böl-yönet
politikası uyguladılar. Bu da İngiliz emperyalizmi ile Kema-
listlerin ve öteki güçlerin işbirliği sonucu gerçekleştirilmiştir.

Kürt-Ermeni çatışmasının Türk-Ermeni çatışmasından
çok daha şiddetli olduğuna ilişkin yargılar da doğru değildir.
Bunun böyle olması için de ciddi hiçbir neden yoktur. Yalnız
II. Abdülhamit'ten devralınan böl-yönet politikasını, İttihat
ve Terakki Fırkası yöneticileri daha kanlı bir biçimde uygu-
lamışlardır. Osmanlılar, Kürt-Ermeni çatışmalarını hem ya-
ratmışlar, hem de yoğunlaştırmışlardır. Kemalistlerin de бү-
tүн amacı Kürt-Ermeni çatışmasını, derinleştirmektir.
"Kürdistan Ermenistan olacak" şeklindeki propagandanın
bu biçimde değerlendirilmesi mümkündür. Yalnız burada,
1915 yılındaki Ermeni sürgünlerini ve Ermeni soykırımını
da hiçbir zaman gözden uzak tutmamak gerekir. İttihat ve
Terakki döneminde, Doğu taraflarında Ermeniler de sürgü-
ne gönderildi. Bazıları yerlerini, yurtlarını bırakmak zorunda
kaldı. Pek çoğu katliamlara, soykırımlara uğratıldı. Çeşitli
biçimlerde ve çeşitli nedenlerle mallarını terk eden Ermenile-
rin mallarına ise bölgedeki Kürt veya Türk olan zengin aile-
ler tarafından el konuldu. Veya Ermeni mallarını kapatarak,
kendi adına kontrol ederek yeni yeni zenginler ortaya çıkma-
ya başladı. Zenginleşenler, durumunu düzeltenler oldu. Bu
tür kişiler Ermenilerin dönüşlerini kuşkusuz istemiyorlardı.
Çünkü Ermeniler ülkelerine döndükleri zaman mallarını is-
tiyorlar, eski iş ilişkilerini devam ettirmek yolunu arıyorlar-
dı. Demek ki Klıkya taraflarında ortaya çıkan olgular, deği-
şik biçimlerde de olsa Doğu'da, Ermenistan ve Kürdistan
bölgelerinde de ortaya çıkıyordu. Ermenilerle Kürtler arasın-
da Osmanlılar tarafından başlatılan, Kemalistler tarafından
da aynen sürdürölen bu çelişkiler kuşkusuz vardı. Fakat
Kürt-Ermeni çelişmelerinin Türk-Ermeni çelişmelerinden
daha yoğun olduğu biçimindeki yargının hiçbir olgusal da-
yanağı yoktur.

Kemalistler “**Kürdistan Ermenistan olacak**” biçimindeki propagandalar yanında, Kürtlerle Türkleri öven “Ermenileri ise yerin dibine geçiren” yayınlar da yapıyorlardı. Böylece Kürtler ile Türklerin birlikteliğini sağlamaya çalışıyorlardı. 17 Haziran 1919'da, Erzurum vilayeti kongresine sunulan rapor bu bakımdan çok önemlidir. Uzun olmasına rağmen bu raporu aynen almakta yarar görüyoruz.⁹¹

“Şark vilayetlerinde yapılan propagandalar ve amaçları, insanların ilerlemesi, milli duyguların gelişmesi, hürriyet aşkının gönüllerde belirmesi, kuvvete dayanarak meydana gelen istilaların üstünlük kurmaları etkisini azaltmış ve bugün askeri bir üstünlüğün ve tahakkümün kurulması ve devam ettirilmesi imkânsız hale gelmiştir. Her şeyde üstad mertebesine ulaşmış olan Avrupa, istilaları, boyunduruk altına alma emellerini yürütmek, idareleri altına alacakları yabancı milletlerde tepkiler meydana getirmemek için, yeni istila usulleri icat ve tatbik etmeye başlamışlardır. Bu Avrupa medeniyetinin öteki halkları medenileştirme ve usulü namı ile diplomaside önemli bir mevki kazanmıştır. Bunlar, yeni diplomasinin zaptetme ve zulüm esaslarıdır.

Bu usulün dayandığı başlıca prensip şudur: ‘Ayrılık düşür, ve sonra zapt et (böl, yönet). Ve esas unsurları temsil etmek, yani dini, lisani, geleneklerini esaslarını hükümsüz bırakmak üzere onları yozlaştır.’ Hindistan'daki İslam hükümetleri, Fas, Cezayir, Tunus, Mısır, Endülüs vb. gibi Hristiyan idaresine geçen ve milli benliklerini kaybeden İslam ülkeleri hep bu usulün kurbanı olmuşlardır. Bugün Şark vilayetlerimiz de aynı sonuç ile karşı karşıyadır. Burada ayrılık yaratmak ve milli anlayışı yozlaştırıp çürütmek için pek mühüm propagandalara başlanmıştır. Bunları gereği gibi anlamak ve gerekli savunma ve kötülüğün üzerine gitme çarelerini elde etmek için ilmi bir usulle durumun ortaya konulmasına gerek vardır.

Şark vilayetlerinde yapılan propagandalar başlıca üç kaynaktan yardım alıyor:

91. *Bekir Sıtkı Baykal*, a.g.e., Belge 47, s. 40-52

1. Ermeni propagandası,
2. Avrupalıların telkinleri,
3. Kişisel olarak yüksek bir gelecek ve çıkar sağlamayı gaye edinmiş kimselerin propagandası,

Bu üç kaynaktan çıkan fikirler, arzular, sosyal bün-yemizi yıkmaya, ayrılıklar yaratmaya ve nihayet hürriyet ve istiklalimizi gasp etmeyi amaçlayan şu esasları ihtiva ediyor:⁹²

1. Bir Türklük-Kürtlük meselesi çıkarmak
2. İstanbul siyasetinin Anadolu'yu ihmal etmesine ait şeyleri Türklere yükleyerek ve Türklerin yaptığını belirtirek Kürt-Türk arasında nefret yaratmaya çalışmak.
3. Bir Kürt hükümeti tesis eylemek perdesi altında Şark vilayetlerinin gençliğinin birleşmesine engel olmak.⁹³
4. Çeşitli nedenlerle Kürtlerle Türkleri karşı karşıya getirerek ekall-i kalil (azın azı) olan Ermenilerin egemenliklerini sağlamaya zaman ve meydan vermek.⁹⁴ Meseleyi gereği gibi aydınlatabilmek için bu dört esası yukarıdaki üç kaynağın faaliyet ve çalışmalarına göre açıklayacağız.

Kürtlük-Türklük Meselesi

Ermenilerin bu konudaki faaliyetleri gayet önemlidir. Ermenilerin genç Kürtlerle, yardımsever dindar Kürtlerin onurunu okşamak için, Kürtlerin Ermenilerle

92. Okuyucular bu sözleri okurken Kürtlerin bugünkü siyasal durumlarının bölünüp parçalandığını ve paylaşıldığını düşünmelidir.

93. Kürtler kendi öz sorunlarına ilgi duyduğu zaman, bugün de, "Kürtlerin Türklerle birleşmesine engel oluyorsunuz" suçlamaları ile karşı karşıya kalıyorlar. Bu bakımdan 1919 yılında hazırlanan bu raporda hazırlananlarla bugünkü durumların karşılaştırılmasında yarar vardır.

94. Abdülhamit ve İttihat ve Terakki dönemlerinde Kürtlerle Ermeniler bu tür yollarla karşı karşıya getirilmiştir.

aynı ırka mensup olduklarını ara sıra ileri sürmektedirler. Ermenilerin bu iddiası sırf aldatmak için uydurulmuş bir şey olup ilmi, tarihi hiçbir kıymeti olmadığı gibi, bu fikre kendilerinin de zerre kadar ihtimal vermedikleri Türk-Kürt ayırmaksızın katliamları sabittir.⁹⁵

Biliniyor ki bir kavmi (milleti) diğer bir kavimden ayırmak için ölçü, din, seciye (ahlak, huy, karakter) adet, lisan farklarından ibarettir. Dünyada sağlam bir ırk mevcut olmadığından ırk nazariyesi bütün sosyal bilim mensuplarınca reddedilmiştir. Kürt ile Ermeni arasında ne dince, ne seciye, ne de adetce bir ilgi olmadığı gibi tarihen de hiçbir akrabalıkları yoktur. Bu ciheti biraz daha açıklayalım.

Din Farkı

Ermeniler Hristiyan, Kürtler Müslümandır.

Hristiyanlığın buralarda yayılmaya başladığı zaman yani Milatın II. asrı başlarında yine Ermeni ile Kürt ayrı ayrı mevcudiyet sahibi içinde idiler.⁹⁶ Eğer Ermenilerin sandığı gibi Kürtler Ermenilerin bir kısmı olaydılar, onların da Hristiyan olmaları zaruri idi. Bir mıntıkada yaşayan ve aynı idareye ve kültüre bağlı bir milletin yarısı bir dine diğer yarısı başka bir dine tabi olduğu, tarihte görülmüş değildir. Ve bu ihtimal tasavvur bile edilemez. Bundan dolayı Kürtler ile Ermeniler arasında, nisbi de olsa bir his, soy yakınlığı yoktur.

Seciye (Ahlak, Huy, Karakter)

Seciye hususunda Kürt ile Ermeni büyük bir fark gösterir. Bu iki kavmin esas seciyeleri incelenirse hiçbir ilişkinin olmadığı aynen görülür. Milletlerde hakim olan seciye, irsi olarak birçok birikimlerin neticesi bu-

95. Kürtlerin Afganlar, Farslar ve Ermenilerle birlikte ari ırkına mensup oldukları geniş ölçüde kabul gören bilimsel bir bulgudur.

96. Okuyucular, raporun, Kürtleri ayrı bir mevcudiyet, ayrı siyasal varlık olarak kabul etmesine dikkat etmelidirler. M.S. 100 yıllarında Kürtlerin ve Ermenilerin ayrı ayrı siyasal varlıklar olduklarını belirtiyorlar.

lunduğundan, seciyeleri arasında ilişki ve benzerlik ve ayniyet bulunmayan milletlerin diğerleri ile soyca ilişkileri olduğu kabul edilemez.

Bir araştırmacının Kürt ile Ermeni seciyelerini tespit eden belirtilerine, Türkün seciyesini de ilave ederek aşağıya alıyoruz.

<u>Kürt</u>	<u>Ermeni</u>	<u>Türk</u>
1. Sinirlerine hakim olma	Sinirlerine hakim olmama	Sinirlerine hakim olmama
2. Hiddet	Aşırı bir oynaklık	Ciddiyet ve ağırbaşlılık
3. Batını	Zahiri	Batını
4. Uzvi faaliyetler	Beyinsel faaliyetler	Uzvi ve beyinsel faaliyetler
5. Tüccarlıktan uzak	Tüccar	Tüccar ve çiftçi
6. Maziye sahip	Maziye sahip değil	Maziye sahip ve bağlı
7. Çok söylemez	Velvelecî, gürültücü	Çok söylemez ve vakur
8. Üstün zeka	Kıt zeka	Üstün zeka ve kabiliyet
9. İstikrarlı	İstikrarsız, efsanecî	İstikrarlı ve vefalı, hakperest

Şu seciye cetvelinin tetkiki gösterir ki, Ermenilerin seciyeleri Kürdün seciyesi ile taban tabana zıttır. Halbuki Kürt-Türk seciyesi hemen hemen müşterektir. Bundan dolayı Türk-Kürt arasında dini iştirakten başka dini ve soyca bir ilişkinin varlığını da teslim etmek zoruridir.⁹⁷

97. *Kazım Karabekir Paşa* çeşitli kişi ve kurumlarla yaptığı yazışmalarda Kürtler için "zavallı", "biçare", diyordu. Şimdi Kürtler övülüyor. Üstün zekalı, "maziye sahip" Kürtlere, Cumhuriyetten sonra, yani Kürdistan siyasal bakımdan ilhak edilip Kürt ulusuna sömürge yöntemleri uygulanmaya başlandıktan sonra "beş paralık Kürt", "ahmak Kürt", "biçare Kürt", "kuyruklu Kürt", denecettir. Öte yandan bu raporun derin çelişkiler gösterdiği bütün açıklığı ile sırtmaktadır. Ancak uzvi beden-

Adet

Ermeni masalları, gelenekleri ile Kürt masalları, adetleri, gelenekleri arasında kati surette ilişki yoktur. Halbuki Türk-Kürt ananesi, gelenekleri, masalları, tamamen müşterektir. Kürt-Türk masallarındaki vefakarlık, kahramanlık, saf ve samimi aşk örnekleri tamamen aynıdır. Düğün, bayram, aile münasebetlerine ait adetler büyük bir ayniyet gösterir. Bu cihetten de Kürt ile Türkün bir nesle mensup olduğu, fakat Ermenilerin bunlarla asla münasebetleri olmadığı açıkça ortaya çıkar.

Tarih

Tarihe gelince: Ari ırkına mensup Ermeniler, İran istilasından sonra buralara gelmişlerdir. Halbuki o tarihten asırlarca evvel Turani olan (ordehu)lar buralara yerleşmiş ve bir medeniyet yaratılmasına muvaffak olmuşlardır ki, Kürtlerin bunların devamı bulunduğu şüphesizdir. Yukardaki din, seciye, adet hakkındaki özet incelememiz de, Kürtlerin Turanilerle münasebettar bulunduğunu ispat etmektedir.⁹⁸ İslamiyetten sonra Şark vilayetlerinin tarihi Kürt ile Türk'ün müşterek faaliyetlerinin tarihidir.⁹⁹ Bugün de Şark vilayetlerinin hüviyeti bu iki kardeş kavmin hüviyetinden ibarettir. Uzun bir müddet İran egemenliği altında kalan buralar, tabiatıyla İran etkisine boyun eğmiş ve bu etki lisani da içine alarak Kürtlere eski lisanlarını kısmen unutturmuştur. Kürtçenin tetkik ve tahlili gösteriyor ki

sel faaliyetlerde (çobanlık gibi) bulunabilen Kürtlerin zeka bakımından üstün; fakat, beyinsel, düşünsel faaliyetlerde de bulunabilen Ermenilerin zeka bakımından kıt olduğu belirtiliyor. Her iki özelliğe de sahip olduklarından çelişki Kürtler bakımından giderilmeye çalışılıyor.

98. Kürtlerin Turani Türk olduğu ispat edilmeye çalışılıyor. Delilleri ise yukarıda sözü edilen çizelge...
99. Görüldüğü gibi Türklerin İran'a ve Kürdistan'a, Ermenistan'a ve Anadolu'ya ne zaman geldiklerinden hiç söz edilmeksizin, Şark vilayetlerinin İslamiyetten sonraki tarihinden söz edilmektedir.

lisanın bugünkü şekli asli şekli değildir. Bununla beraber Kürtçenin Türkçe ile olan alakası pek şamil ve berrizdir.

Dr. Kariç (Friç demek istiyor)¹⁰⁰ 'Kürtçe-Rusça-Almanca Lûgat' kitaba nazaran 8307 kelimeden ibaret olan Kürtçede kullanılan kelimelerin 3080'i Türkçe, 2000'i Türkçeden Kürtçeye geçmiş Arapça,¹⁰¹ yani 5080'i Türkçeye ait olduğunu ve Kürt hayatını teşkil eden yayla, dağ kelimelerinin büyük bir kısmının Türkçe bulunduğunu beyan ettikten sonra diyor ki: 'bu lisan, kaidelerine nazaran Hind-i Avrupai şubesine mensup ve eski Fars lisanı ile bugünkü ve Şah Abbas zamanındaki İran lisanı arasında kalmış gibi görünüyor. Bunun için tam bir millet lisanı olmaktan ziyade çeşitli etkiler altında kalmış bir lisan kabul edilebilir. Bilhassa takdire değer ki, Kürt kabileleri arasında kelimeler, Kürt, Pehlevi, Zent, Kadim (eski) Farisi kelimeleri değildir. Belki Türk ve Türkçeden geçen Arap ve yeni Farisi ve Şah Abbas devrine ait Farisi kelimeleridir. Bununla beraber lisanın fiillerinde de ayrılık vardır. Yalnız yeni Farsça şekli bir düzenlilik içinde devam ediyor. Asıl Kürtçe fiiller, tek tek ve çekimsiz birtakım kelimelerdir ki 'fiil'den ziyade isim kabul edilebilir.'¹⁰² Bu suretle lisanın şekli kaybolmuş ve istilaların tesiri altında yeni bir lisan karışımı ortaya çıkmıştır.¹⁰³

100. Dr. Frich, İttihat ve Terakki-Alman ilişkilerinin çok yoğun olduğu bir zamanda, Almanya tarafından Kürtler üzerinde araştırma yapmak için gönderilmiş bir kişidir. Bu araştırma kuşkusuz İttihat ve Terakki'nin istediği doğrultuda yapılmış bir araştırmadır. Bu araştırmacının "**Kürtler, Tarihi ve İhtimal Teşkilat**" isimli araştırması İstanbul'da 1918 senesinde basılmıştır. Bu kitap "Aşair ve Muhacir'in Müdüriyeti Umumiyesi Neşriyatı" arasında yayınlanmıştır. Görüldüğü üzere bu bir devlet yayınıdır. (Tarihi Yayınların Bibliyografyası 1729-1955, Hazırlayan Enver Koray, MEB, İstanbul 1959, s. 192)

101. Görüldüğü gibi Osmanlılar, İttihat ve Terakki ve onlarla organik bağlarla bağlı olan Kemalistler, Kürdistan'ı ilhak edebilmek için pek çok gülünçlüklere de düşmektedirler. "Türkçe'den Kürtçe'ye geçmiş Arapça" diye yeni bir kategori yaratmaya çalışmaktadırlar.

102. Kürtçede fiil olmadığı, fiil çekimi olmadığı belirtilmek isteniyor.

103. Biraz önce, çizelgede "maziye sahip" dedikleri Kürtlere şimdi "lisan-

Görülüyor ki lisan, Kürtlerin kökenleri hakkında hiçbir kesin netice vermiyor. Dilbilgisi ve söz dizini esasının Hind-i Avrupai şubesine ait gibi görünmesiyle milletin kökenini tayin etmek doğru olamaz. Böyle bir nisbet için fiillerden başka amel aramak doğru değildir. Kürtçede de fiiller belli değildir.

Lisaniyat uzmanlarının biraz önce arz ettikleri beyanları ile de Kürtlerin Ermenilerle münasebattar bulunmadığı ve belki de Türklerle büyük bir lisan ve örf ilişkisi içinde olduğu anlaşıyor. Profesör Seye'in Kürtleri Turani olan ordehularla münasebattar saymak yolundaki fikir ve görüşü bugün, kavimler bilgisinde reddi olmayan bir esas kabul edilmektedir. Şu açıklamalardan sonra Şark vilayetlerinde ileri sürülmek istenen Kürtlük-Türklük iddiasının ne dereceye kadar iyi niyete kavuşmuş olduğu ortaya çıkar. İlmi, tarihi esaslara, sosyal durumlara tamamıyla aykırı olan bu propagandaların gayesi Şark vilayetlerindeki İslami birliği parçalamak¹⁰⁴ ve netice olarak Ermenilerin üstünlüğünü temin etmekten başka bir şey değildir. Bilmeyerek hayali ve hissi birtakım düşüncelere kapılarak hakikatlardan ayrılan gençlerimizi aydınlatmak bugün en birinci vatani vazifelerimizdendir.

Ermeniler Kürtleri temsil için Noradonghiyan'in başkanlığında, önce ilmi bir cemiyet teşkil ederek ve hayli para toplayarak, Kürt gençlerine Ermeni hurafelerini (yalanlarını) kabul ettirmek ve bu suretle Şark vilayetlerimizdeki İslam üstünlüğüne son vermek istemişlerdi. Ortaya koymakta olduğumuz bölücü propagandaların mahiyeti bunu açıkça göstermeye yeterlidir. Yalnız Noradonghiyan Efendi 6 bin lira yardımla cemiyete katılmıştı. Şurasını da kaydedelim ki bu tarihi ve ırki bağlar dikkate alınmasa bile, Şark vilayetlerindeki Türk ile Kürdü ayırmak kabil değildir,

ları yok" deniyor. lisanları olmayan milletler nasıl maziye sahip olabilirler.

104. Kemalistlerin, "İslamlık" ideolojisinden yararlanmak için her türlü olanağı kullandıklarını ileride göreceğiz.

imkânsızdır. İktisadi, dini, kültürel bir surette birbirleriyle kaynaşmış olan Kürt ile Türkün aynı zamanda evlenmek gibi sosyal nedenlerle de, kanları o kadar karışmıştır ki, bir Kürt aynı zamanda bir Türkün dayısı, halazadesi, damadı, eniştesidir. Bu aile bağlarını kırmaya çalışmak mukaddesata tecavüz etmek değil midir? Bir Kürt, Türk diye yiğenini, dayısını, damadını, torunlarını .vs. nasıl reddedebilir?¹⁰⁵ Bu bölünmeleri çıkaranlar milletin nabuk ve hayatı ile oynayanlardır. (bk. dip notu 87)

Bununla beraber Şark vilayetlerinde Türk Kürtsüz, Kürt Türksüz yaşamaz. Musul'un güneyinden başlayarak Urfa'ya, Halep'e, Hazar Denizi'nden başlayarak Küçük Asya'ya kadar uzayan arazide Türkler çoğunluğu meydana getirmektedir. Ve Kürt toplulukları bu iki hat arasında Türklerle karışık bir şekilde bulunuyorlar.¹⁰⁶ Şu doğal vaziyet dikkate alınır, geçmişte olduğu gibi gelecekte de Türk ile Kürdün aynı tarih, aynı menfaat, aynı hayat sahibi olacaklarını kabul etmemek mümkün değildir. Bu kadar derin ve esaslı bağlarla birbirine bağlı bulunan Şark vilayetleri Türkü ve Kürdünü ayırmak her ikisini de ölüme mahkûm etmek demektir.¹⁰⁷ Ruslar Türklerin birleşmesine olanak bırakmamak için Şimav Türklerini Tatar adı ile anarak Güney Türkleri ile ilişkili olmadıklarını nasıl bir kanaat

-
105. Aile bağları konusunda pek hassas olan Kemalistler Lozan'da, İngiliz ve Fransız emperyalistleri ile işbirliği sayesinde Kürdistan'ı, Kürt köylerini de ikiye bölerek aynı ailenin bazı fertlerinin Irak'ta, bazılarını Türkiye'de, Suriye'de bırakmak suretiyle parçalamışlardır. Kürtlerin kendi kişiliklerini reddetmelerini ve Kürtlerin Türkleşmelerini istemişlerdir. Bunun için her türlü zor yoluna başvurmuşlardır.
 106. Şimdi de, Kürdistan diye bilinen coğrafyanın varlığı reddedilmeye çalışılmaktadır. O zaman, "Kürdistan Ermenistan olacak" propaganda-sına ne gerek var?
 107. Osmanlı Devleti'nden Bulgarlarla, Yunanlılar ve Romenler ayrılıyor, Türklük ölüme mahkûm olmuyor. Ayrılanlar da... Araplar, Osmanlı Devletinden ayrılıyor ne Türkler ne Araplar ölüme mahkûm olmuyor. Ermeniler sürgüne gönderiliyor, kovuluyor Türkler ölüme mahkûm olmuyor. Ama Ermeniler öyle değil... Osmanlı Devleti'nden Kürtlerin ayrılması neden Türkleri ölüme mahkûm ediyor?

halinde yaymaya çalışmışlar idiyse, Ermeniler ve dostları da Şark vilayetleri hakkında Kürtlük-Türklük propagandası ile aynı siyaseti uygulamaya çalışıyorlar.¹⁰⁸

Bazı gençlerimizin bu fitneye aldanmaları doğaldır. Fakat hakikatı görenlerin onları aydınlatmaları ve ikaz eylemeleri ve Şark vilayetleri İslam birliği-bütünlüğünün bozulduğu gün bir yabancı memleketi olmaya mahkûm olacağını anlatmaları gerekir.

Bu propagandaların kaynakları çeşitlidir. Biri Avrupa'dan geliyor. Çünkü bazı Avrupa devletlerinin ululukları ve büyüklükleri İslam memleketlerini egemenlik altında tutmalarının mahsulüdür. Kuvvetli bir İslam hükümetinin kurulması onların sömürgelerindeki mevkillerini sarsar. Özellikle yeni belirmeye başlamış olan Asya uyanışını daha beşiğindeyken boğmak için, hür, bağımsız, kuvvetli bir İslam hükümetinin mevcut olmaması lazımdır. İşte bu esasa dayanarak Müslümanlar arasında ayrılıklar yaratılmasını ve sürdürülmesini bu gibi devletler Şark siyasetlerinin temel çıkış noktası saymışlardır.

Kaynaklardan bir başkası Ermenilerden geliyor: Çünkü Şark vilayetlerinde Kürt ile Türk birlik bulundukça bir Ermenistan kurulması imkânsızdır. Bu hakikatı iyice bilen ve gören Ermeni aydınları, Türk ile Kürdün arasını açmak için her türlü teşebbüslere girişmişlerdir. Arazi meselesi için Kürtlerden şikayet meselesi bu amaç için idi. Bugün meydana gelen Kürtlük-Türklük meselesinde de Ermenilerin büyük tesirleri vardır. Bu hususta pek çok masraf yapmayı göze almışlardır.

Üçüncüsü bazı şahıslardan geliyor. Memleketimizde Türk ve Kürdün sırtından geçinen, saltanatlar süren birtakım kimseler vardır. Sırf dalkavuk olan bu kişiler devletin zayıflığından faydalanarak yabancıların

108. Kemalistler de parçaladıkları Kürdistan'da ve böl-yönet politikası uyguladıkları Kürt ulusuna karşı aynı politikayı izleyeceklerdir. Kuzey Irak'ta olanların Türkiye'yi hiç ilgilendirmediğini, Türkiye'dekilerin Türk, Irak'takilerin Arap olduklarını söyleyeceklerdir.

paraları ile böyle karışıklıklar icad eder ve neticede büyük bir külah yapmak isterler. İşte bu Kürtlük-Türklük fitnesinin yaratıcılarından biri de bu kabil kimselerdir. Bu fikri Avrupa'dan alan, daha bir kere olsun vilayetlerimizi görmek bile arzu etmemiş olan ve Kürtçeyi, buraları katiyen bilmeyip İstanbul'un eğlence yerlerinde ömür süren birkaç adamın ileri sürdükleri bu gibi fitne ve fesatlara nasıl kıymet biçilebilir?

İstanbul'un Anadolu'yu İhmal Etmesinin Suçunu Türklere Yükleyerek Kürt-Türk Arasında Nefret Yaratmak

Osmanlı Hükümeti Bizans mıntıkalarında doğmuş ve ilk önce Bizans arazisinde kuvvet bulmuş ve üstünlük sağlamış olduğundan devletin kurucuları, fedakârları Türk olduğu halde, gayri Türk olan kişiler zaruri olarak önemli mevkilere sahip oldular. Fatih devrinde, İstanbul'un ve Rumeli'nin tamamı fethedildiği zaman Türk olmayanların mevkileri ehemmiyet ve kuvvet buldu. Devletin dayandığı Türk unsuru tamamen ihmal olundu. Devletin siyaseti Rumeliye inhisar etti. Anadolu'ya yalnız vermek, bölmek vazifesi kaldı. Saray entrikaları, yençeri rezaletleri, türlü türlü yolsuzluklar hep bu Türk olmayanların parmakları ile meydana geliyordu. Üç asır devam eden bu hal Türkü en ağır sefaletlere gark etti. Şu son asır zarfında da Anadolu farklı bir muamele görmedi. Yollar Rumeli'de, mektepler orada, velhasıl bayındırlığa, ilerlemeye ait bütün şeyler orada idi. Devletin kalbi diyebileceğimiz Anadolu ihmal olunuyor ve bundan en ziyade Türkler zarar görüyordu.

Şu tarihi olan birkaç söz de gösteriyor ki, Anadolu'yu ihmal eden siyasetin amili Türkten gayri olanlardır. Bunun için İstanbul siyaseti adı ile andığımız gayri Türkler idaresinin günahını Türke yüklemek, pek acı bir iftira teşkil eder. Tarihin doğurduğu bu zaruretin meydana getirdiği tabii olmayan durumların sorumluluğu kuşkusuz Türke ait olmasa gerekir.

Hâl böyle iken Ermenilerin ve bazı şahsiyetlerin Türk düşmanlığına bir hak şeklinde bakmaları nasıl doğru olur? Memleketimizin bugünkü sefaletine neden olanlar hep yabancılardan ibarettir. Türk de Kürt gibi ayrılmış ve mahvolmuştur. Türk de Kürt gibi yolsuz, mektepsiz, narsuz bırakılmıştır.

Düşmanlarımızın bu sefalet nedenlerini hep Türk'lere yüklemeleri ve İstanbul siyasetini bir Türk siyaseti göstermeleri yalnız, Şark vilayetlerinde kalmış olan İslam birliği ve dayanışmasını bozmak ve buraları da kolayca yutmak amacı gütmektedir.¹⁰⁹

Şimdiye kadar Şark vilayetleri evladı da şuradan buradan gelen yabancılar arkasından gittiğimiz için gerçek ihtiyacımızı görememiş ve onların bilmeyerek mevkii elde etmelerine neden olmuştur. Bugün gözümüzü açarak yaralarımızı öz elimizle sarmaya çalışır, hariçten gelen Kürtlük-Türklük gibi bölücü telkinlere kulak vermezsek hem memleketi kurtarır, hem de gelecekteki mutluluğumuzu temin edecek esasları hazırlarız. Anadolu'yu ihmal eden, bizi bugünkü acıklı mevkii de bırakan siyasetten Türkler daha ziyade nefret eder, daha çok şikayetçidir. Yabancıların ayrılık sokan sözlerine kulak asmayarak, birliğimizi savunursak, artık, şunun bunun ihtiras aracı ve menfaati olmaktan ebediyen kurtuluruz.

Bir Kürt Hükümeti Kırma Perdesi Altında Şark Vilayetleri Gençliğinin Birleşmesine İmkân Bırakmamak

Kırım'ı zapt etmek için Ruslar, Kırım Hanlarını istiklal teşkil etmiş ve daha sonra hükümetimize oranın istiklalini kabul ettirir ettirmez Kırım'ı işgal ve Giray hükümetini imha etmişlerdi. Cezayir, Tunus aynı akibete

109. Şark'ı (yani Ermenistan'ı ve Kürdistan'ı demek isteniyor) geri bırakan Türkler değil Osmanlılardı, Osmanlı yöneticileriydi deniyor. Bu yöneticiler de hep Türkten gayri unsurlar imiş. Halbuki *Kazım Karabekir Paşa* Kürtleri ancak biz yönetebiliriz. Çünkü bizim geniş ve derin bir devlet yönetim tecrübemiz var diyordu.

uğradı. Mısır'ı Fransız ve İngilizler bölüşemeyince Mısır valisinin istiklal ilan etmesine yardımcı olmuşlar, nihayet siyasi vaziyetin tesiri ile Fransızlar haklarını İngilizlere devredince hızlı bir askeri işgali gerçekleştirmişlerdi.

Ruslar da Buhara'da Hive Hanlıklarını aynı esaslar dahilinde esaret altına almayı başarmışlardı. Bundan dolayı bir Kürt hükümeti kurulacağına ve bu hükümetin yaşamasına imkân bırakılacağına inanmak ya budalalığın veya kötü niyetin işaretidir.

Bir hükümeti yaşatacak temel koşulların başlıcaları şunlardır: Maarif, siyasi, idari adamlar, idari, adli, iktisadi, ilmi teşkilat ve kurumlar, fenni, sınai ve fikri terbiyeyi usulleri takibe elverişli zengin bir lisan. Güçlü, genç ve teknik araçları olan bir ordu. Kanunlara saygılı bir zabıta. Doğru bir maliye. Halbuki Türklerle, Kürtler ayrıldığı zaman bunların hiçbirisini vücuda getirmek mümkün olmaz.¹¹⁰ Bunlarsız hükümet yaşayamaz. Derhal rakibinin ağı olur. Bugün sosyal bünye bozulmuş, yolsuz, irfansız, sanatsız, fensiz, lisansız kalmış Kürt yalnız başına mevcudiyetini nasıl muhafaza eder? Ermenilerin muntazam komite ve kilise teşkilatı ve Avrupa'nın ustaca propagandası karşısında tamam olmayan, düşmüş, bozulmuş bir cenin mahiyetinde bulunan böyle bir hükümet nasıl varlığını sürdürür?

Bu propagandalar Şark illerini ikinci bir Kırım yapmak için ileri sürülmüş, yaldızlı kandırma ve zehir haplarıdır. Şark vilayetlerindeki İslam mevcudiyetinin geleceği, ancak Türk ile Kürdün birlikte olmasına bağlıdır. Bu birliktelik her ne suretle olursa olsun bozulduğu gün bizim için kati ölüm dakikaları gelmiş olur. İşte bunun için İslam birliğini bozacak her türlü teşebbüsü, yek vücut olarak karşılamak hayat ve geleceğimizin temel esasıdır. Önümüzde birçok kanlı örnekler durur-

110. *Kazım Karabekir Paşa* bu tür ifadeleri sıraladıktan sonra, "biçare Kürtler", bunların hiçbir şeyi yok, Kürtler kendi kendilerini idareden aciz, onları ancak biz yönetebiliriz, diyordu. Şimdi ise Türk-Kürt ayrımı olursa bunlar olmaz diyor.

ken yine hayal arkasından koşarak bizi karşılayacak hüsrân pek ağır ve kati olacaktır.¹¹¹

Muhtelif Nedenlerle Kürtlerle Türkleri Birbirinin Aleyhine Bırakarak Azın Azı Olan Ermenilerin Egemenliklerini Temin Eylemelerine Zaman ve Meydan Bırakmak

Şark vilayetlerinde evlenme yolu ile iktisadi, dini ilişkileri ile birbirlerine karışmış olan Türk ve Kürdün arası açılırsa önemli karışıklıklar ve çalkantılar meydana gelir. Bu ise bütün milli kuvvetleri yıkıntıya götürür. Ve bu suretle Ermeniler istedikleri gibi egemenlik kurarlar. İslâm mevcudiyetini parçalar ve mahvederler. Bu olanağa sahip olurlar. Ermeniler binbir türlü entrikalarla ve gizli ihtirasları tahrik ederek bu amacı gerçekleştirmeye çalışıyorlar. Yukarıda sözünü ettiğimiz bölücü telkinler, teşebbüsler hep Şark vilayetleri evlatlarının birbiri aleyhine tahrike ve Ermenilerin istilasına, kâhır ve zulmüne mani olacak kuvvetleri imhaya yönelik şeylerdir. Bizim bunları layıkı ile takdir etmemiz ve dikkatli bulunmamız lazımdır. Elimizle, hayatımızı, dinimizi, namusumuzu (bk. dipnotu 87) mahvetmek istemiyorsak o propagandaları reddetmekte anlaşmalı, dayanışmalıyız.

Biraz dikkatle o propagandaların, hareketlerin mahiyeti incelenirse amacın Şark vilayetlerindeki İslâm mevcudiyetini yok etmek olduğu açıkça görülür.

Söylenenleri özetlersek şu neticeye varırız ki Müs-

111. Burada kısaca şu söyleniyor: "Kürtler, Kürt Devleti'ne sakin inanmayın, eğer Kürt Devleti kurulursa sizi av olarak kullanacaklar. Yenilip yutulacaksınız. Bizimle (Türklerle birlikte olun) yem olmaktan da kurtulun." Şimdiki fiili durumda ise Kürtlerin, Kürdistan'ın en az dört devlet tarafından yenilip yutulduğunu görüyoruz. Okuyucular Kemalistlerin Doğu illerinin Milli Haklarını Savunma Cemiyeti Erzurum Şubesi'nin hazırladığı bu rapor ile Kürtlerin bugünkü fiili durumunu karşılaştırmalıdır. Bu, Kemalistlerin Kürtleri yem olarak kullanmak, onları kandırmak için ne tür politikalar izlediğini bütün açıklığı ile ortaya koyuyor.

lmanlığı parçalamak, ezan okunan kubbelerde kilise anı ttrmek için devamlı olarak çalışan usta bir düşman karşısındayız. Gerek dünya kamuoyunun izin vermemesi, gerek bize bağlanacak kuvvetin (Kürtlerin) zaafı dolayısıyla bizi içimizden vurmak siyaseti izleniyor. Bu maksada varabilmek için Avrupa'nın öteden beri şark'da takip ve ttbik ettiği ve başarılı olduğu 'ayrılık yaratmak' (bl-yönet) usulüne müraacat ediliyor. Milletleri ezen, tahtları sarsan, tarihleri mahveden nifak, nihayet şark vilayetlerimizin saf, bakir kuşağına sokulmak isteniyor. Bu gerçekleştiği zaman Müslümanlık sönecek, şark vilayetleri baştanbaşa İslam kabristanı halini alacaktır. Düşmanlarımız damarlarımızı aşılamak istedikleri bu katledici zehirin vaktinde farkına varmamız için hoş görmediğimiz bazı hadiseleri bylterek¹¹² hislerimizi tahrik ve sağimi kardeşlik duygularını kin ve ihtirasa çevirmeye çalışıyorlar. Gözlerimiz bir defa kin ve ihtiras dumanlarıyla örtüldü m, artık evladımızı çiğnemek, kardeşlerimizi öldürmek bile vicdanımızı etkilemez. Bu vaziyet gerçekleştiği gün şark vilayetleri baştanbaşa bir Ermeni iftliği, Ermeni üstünlüğünün alanı olmaktan kurtulamaz.

Gözümüzü açıp olayları dikkatle incelemek ve takip edecek bir tarihi anda bulunuyoruz. Hislere kapılarak düşmanlarımıza başarılar sağlamaktan sakınmak görevi ile karşı karşıyayız. Son fırsatın karşısındayız. Bunu da kaybedersek tarihimizi zilletle kapamış ve Hz. Kuranı elimizle gömmüş oluruz.

Hakkımızda çevrilen entrikaları, düşünülen felaketleri başarısız bırakmak yalnız bir şeyin başarılmasını sağlıyor. O da şark vilayetleri Müslümanlarının ilerleme ve birliğinden ibarettir.

1. Biz birleşirsek bir defa, buralara gelecek Ermeni nfusu¹¹³ nüfusun % 3'ne bile eşit olmayacağından idari, iktisadi üstünlük bizde kalır.

112. Ermeni ve Kürt sürgünleri, Ermeni ve Kürt katliamları, Ermeni soykırımı kastediliyor.

113. Sürgünden dönecek Ermeniler kastediliyor.

2. Ermenilerin ateş, bomba, zulüm ve kahr ile izleyecekleri İslamları imha siyaseti bizim birleşmemiz karşısında sonuçsuz kalır.

3. Avrupa ne karar verirse versin birleşmiş büyük bir çoğunluk karşısında Ermenilerin azınlığa dayanan egemenliklerini kurması olanaksız olacaktır.

4. Birleşmemizden Şark vilayetlerinin bir İslam memleketi olmaktan başka bir hüviyete sokulamayacağı kanaati doğacaktır.

5. Bizim birleşmemiz önünde Ermenistan kurmayı düşünmenin bile pek garip ve doğal olmayan bir hayal olduğu bütün cihanca anlaşılacaktır.

6. Bu esaslar millî birliğimizi bozmada menfaat arayan bütün kuvvetleri, insaf dahilinde düşünmeye ve gerçeği görmeye zorlayacaktır.

Şu halde memleketimizi kurtaracak esas tedbirleri iki kelimedede özetleyeceğiz: Birleşmek, ayrılıktan sakınmak.

Gelecekteki Çalışmalarımız

Şu açıklamalardan sonra alacağımız vaziyet ve kabul edeceğimiz tedbirler kendiliğinden ortaya çıkar. Şöyle ki:

1. Katiyen Göç Etmemek

Çünkü göç, vatani, malı mülkü terk etmek demektir. Bundan dolayıdır ki ta Viyana surlarına kadar yükselen milletimiz, siyasi hakimiyetimiz son bulur bulmaz birden bire yok olmuştur. Bizim o istila ve fedakârlıklarımızın neticesi bir hiç oldu.

150 sene Macaristan'da elde silah nöbet bekledikten sonra geri çekilmiş bir asker mahiyetinde kaldık. Sırbistan, Tuna, Bosna-Hersek, Makedonya ve hatta kısmen Kafkasya memleketleri böyle oldu. Halbuki beşeriyete, hakka doğru adım atmaya mecbur bulduğundan, eğer dedelerimiz mühaceret etmeyerek va-

tanlarında kalmış ve bir teşkilat etrafında milli birlik temin etmiş olsalardı, İslamiyet o kıtalarda sönmez, biz de bu vaziyete düşmezdik.¹¹⁴ Bu sebeple bizi toprağa bağlı olmayan bir istila ordusu mahiyetinde gören Batılıların kolay avlanırlar bir av kabul etmelerine imkân kalmaz ve hakkımızda reva görülen katliamlar, zulümler meydana gelmezdi. Zira bir iki adam öldürmek, bir iki çete vasıtasıyla tezyik ve tazyik yüzü göstermek bizi göçe mecbur etmek için yeterli olduğundan kaybettiğimiz memleketlerde, ilk önce, daima azınlıkta bulunan gayri müslimler, bu surette bizi göç ettirmiş ve çoğunluğu sağlamışlardır.

Görülüyor ki göç felaket getiriyor. Çoğunluk Müslümanlarda iken Hristiyan egemenliğini sağlamak, Müslümanları katletmek mümkün olmadığından, bizim en zayıf taraflarımızdan faydalanarak aydınlarımızı, zenginlerimizi bu surette göç ettirmişlerdi. Bu surette geriye kalan başsız, teşkilatsız halkı tüketmişlerdir. İşte Girit faciaları bunun kanlı bir örneğidir. Elli sene evvel Girit'te çoğunluk Müslümanlardayken, arz ettiğimiz nedenlerden dolayı bugün Girit'in yerinde yeller esiyor. Halbuki, Bosna ve Mısır Müslümanları göç etmediklerinden bugün oralarda bir İslam varlığı gerekli, bir İslam hukuku mevcut bulunmaktadır. Bu nedenle her ne durum olursa olsun göç etmemek, malı mülkü bırakıp gitmemek büyük bir vatan ve din görevidir. Göç etmediğimiz ve fikir birliğini gerçekleştirmeyi ve işlerimizin başında kalmayı başardığımız müddetçe buralar bizimdir. Konferans ne karar verirse versin o kararlar buz üstündeki yazı mahiyetinden başka bir kıymet ifade edemez. Şurasını da unutmamalıdır ki birleşmiş, teşkilata sahip bir çoğunluk karşısında çetecilik, katli-

114. Raporda Osmanlı İmparatorluğu'nun zaman içerisinde kaybettiği memleketler sayılıyor. Bu kayıplardan büyük bir üzüntü duyulduğu belli... Şu söyleniyor: Dedelerimiz eğer Macaristan'dan, Sırbistan'dan, Tuna'dan vs. bu taraflara göç etmeselerdi, oralarda kalsaydılar ve İslâm birliğini güçlendirseydiler bu durumlara düşmezdik...

am ve yok etme rezaletleri öyle kolay kolay yapılamaz. Milletın hukuku ayaklar altına alınamaz.¹¹⁵

2. Derhal İlmı, İktisadı, Dini Teşkilat Yapmak

Birbirleriyle ilişkisi olmayan, fikirleri ve emelleri birleştirecek teşkilatı bulunmayan milletler çabuk dağılır ve koyun sürüsüne benzetilebilir. Bir kurt bile binlerce koyunu parçalama yeteneğine sahiptir. Bundan dolayı topluluğumuzu böyle kolayca avlanır bir mahiyetten kurtarmak, ona her türlü darbeye mukavemet edecek bir kuvvet ve dayanıklılık vermek için, dini, içtimai, ilmi, iktisadi teşkilatı modern esaslar üzerinde tespit etmek lazımdır.

Millete örnek olacak kimseler, mekteplerin, camilerin, ticarethanelerin, gazetelerin başına geçerek birleşme emellerini ve çalışmalarını kuvvetlendirmeli ve bundan doğacak kuvveti milletin istikbal yollarını açacak surette kullanmalıdırlar.¹¹⁶ Milleti yetiştirmek, hayat sağlamak ve sürdürmek için yegane esastır. Bu da belirttiğimiz gibi bütün milli kuvvetlerin bir teşkilat etrafında aynı gayeye doğru yürümesi ile mümkündür. İnşallah birleşik çalışmalarımız Osmanlı birliği haricine çıkmamayı temin edecektir. Bu taktirde de ilmi, iktisadi, milli teşkilata şiddetle ihtiyacımız vardır. Her şeyi hükümetten beklemek acı ve miskinlik getirdi. Yaşamak isteyen milletler kendi ihtiyaçlarını kendileri temin ederler. Bundan dolayı hayat hakkı ve geleceğimizi fesatlardan masun bulundurmak için milleti ilmi, iktisadi ilerlemelere kavuşturmak, bir medeniyet meydana ge-

115. Burada 1915 yıllarında Ermenilerin durumu üzerinde de durmak gerekiyor. Katliamlar ve sürgünler sırasında Ermeniler yerlerini yurtlarını, mallarını, mülklerini terk edip gitmişlerdir. Bu malları bölgedeki Türklerin ve Kürtlerin eline geçmiştir. İşte herhangi bir durum karşısında göç ederseniz, mallarına mülklerine tekrar sahip olmaya çalışırlar, göç etmeyin, malınızın, mülkünüzün, işinizin başında bulunun deniyor.

116. Millet ve Ulus arasındaki anlam farkına ileride değineceğiz. Millet kavramında İslami bir içerik de vardır.

tirmek vazifesini doğrudan doğruya yüklenmemiz lazımdır.

3. Tecavüze Uğrayacak Herhangi Bir Şark Vilayetinin Herhangi Bir Bucağını Savunmada Birleşmek Gerekir.

Bu esası açıklamaya gerek görmüyoruz.

İşte bu esasları kongre heyetimizin dikkatlerine ve hamiyetlerine arz eder ve dini, ilmi, iktisadi teşkilata sahip bulunmayan milletlerin hayat ve gelecekleri bulunmadığını tekrar ederek sözümüze nihayet veriyoruz."

8 Haziran 1919 tarihinde hazırlanan bu rapor, Erzurum Türk Basma Evi tarafından basılmıştır ve 17 Haziran 1919'da Doğu İllerinin Milli Haklarını Savunma Cemiyeti Erzurum Şubesi Kongresi'nce kabul edilmiştir. Dikkat edilirse Kazım Karabekir Paşa çeşitli yerlere yazdığı yazılarda, Kürtlerle yaptığı konuşmalarda sık sık "**Kürdistan Ermenistan olacak**" propagandası yapıyordu. Burada ise Kürdistan sözünün kullanılmasından özellikle kaçınılıyor, "Vilayat-ı Şarkıye" deniliyor. Kürtlerin kendilerinin kurdukları örgütlerin (Kürdistan Teâli Cemiyeti gibi) Kürtleri kurtaramayacağı, Şark vilayetlerinin Ermenilere kaptırılacağı vurgulanıyor. Türklerle Kürtlerin, İslami (Milli) bir örgüt içinde birleşmeleri gerektiği söyleniyor. Bu birliğin eşit koşullar içinde gerçekleştirilmek istendiği de ayrıca vurgulanıyor.

Ermenilere karşı girişilecek harekâtı, yürütülecek politikayı ince ince hesaplayan Kemalistler, İngilizlerle sıkı fıkı, samimi ilişkiler içindedirler. Ermeniler, İngilizlerle Türklerin ilişkilerini bildikleri için çoğu zaman İngiliz üniforması ile işlerini yürütmeye çalışıyorlar.¹¹⁷ Kazım Karabekir Paşa'ya göre Ermeniler Türkleri etkilemek için bu yolu sık sık kullanmışlardır.¹¹⁸ Erzurum Valisi Reşit Paşa-Rawlinson ve Kazım Karabekir Paşa arasında cereyan eden olaylar bu bakımdan ilgi çekicidir. İstanbul'un İngilizler ve öteki İtilaf Devletleri

117. *Kazım Karabekir*, a.g.e., s. 67

118. *Kazım Karabekir*, a.g.e., s. 295-299

tarafından 15 Mart 1920'de resmen işgali üzerine, Mustafa Kemal Paşa, Erzurum'daki İngiliz Kontrol Subayı Rawlinson'un rehin alınmasını ister. O sırada, Erzurum'da 15 bin kişilik kolordu vardı. Rawlinson'un bütün maiyeti ise 10 İngiliz askeri ve 1 Rus tercümandır. Mustafa Kemal Paşa'nın bu isteği üzerine Kazım Karabekir Paşa'nın Müstahkem Mevki Komutanlığı'na 16 Mart'ta yazdığı yazı şöyledir:

"... İstanbul hükümetine İngilizlerin fiilen el koymaları ve bazı kişileri tutuklamaları gibi durumlardan, Erzurum halkının galeyana gelerek buradaki İngiliz Kaymakamı Rawlinson'a karşı arzu edilmeyen bir muamelede bulunmaları muhtemeldir. Bundan dolayı adı geçenin ikametgâhı bir zabıt kumandasında, bir miktar asker ile emniyet altına alınmalı ve kendisindeki ve emrindeki askerler üzerinde silahlar ve cephaneler geçici şekilde alınarak uygun bir yerde bulundurulmalıdır ve bu muamelenin Rawlinson'un kişisel hayatını ve şerefini korumak için yapıldığı hususunda kendisinin dikkati çekilmelidir."

Görüldüğü üzere, Mustafa Kemal Paşa'dan gelen ve Rawlinson'un rehin alınmasını içeren emir Kazım Karabekir tarafından Rawlinson'a duyurulmakta ve onun hayatını korumak için tedbirler alınmaktadır. Kazım Karabekir Paşa daha sonrasını şöyle anlatıyor:

"... Ben bu emri Ankara ile muhabere ederken yazdırmıştım. İstanbul'daki durumdan çok ürken ve korkan Vali Reşit Paşa, bir aralık yanıma sokularak dedi ki: 'Acaba Rawlinson da şimdi Erzurum Telgrafhanesini işgal ile haberleşmeyi kontrol altına alırsa ne yaparız?' Dedim ki: 'Ben de şimdi onu düşünerek şu emri veriyorum.' Emri, (yukarıda sözü edilen mustahkem mevki komutanlığına yazılan yazı) okur okumaz Vali Reşit Paşa hayretler içinde kalarak neticeye hayır dua etti. Emrin derhal yapılmış olduğu haberi geldi. Rawlinson bana şunu yazıyor: 'Paşam: Bildirdiğiniz havadisleri öğrendiğimden dolayı çok üzüldüm. Ben ve emrimdekiler emrinize hazırım. İltifatınızdan çok hoşnut oldum. Hareketiniz bu durumda pek doğru ve naziktir."

Muamelenizden dolayı duyduğum minnettarlık sonsuzdur. Derin saygılarımın kabulünü rica ederim hocam." 119

15 bin kışiye kumanda eden Kazım Karabekir Paşa'nın ve Vali Reşit Paşa'nın durumu son derece ilginçtir. 11 kişilik bir mahiyeti olan İngiliz Rawlinson'dan çekiniyorlar. Rawlinson'un 11 kişi ile postaneyi işgal edip haberleşmeyi kontrol edebileceğini düşünüyorlar. Ermenilere ve Kürtlere karşı ince hesaplar içinde bulunan Kemalistler, İngiliz emperyalizmine karşı neden bu derece teslimiyetçidirler? Ermenistan ve Kürdistan'da Ermeni ve Kürt uluslarına karşı sürdürdükleri bu politikalar için nerelerden güç ve destek almaktadırlar?

IV. MONDROS MÜTAREKESİ'NDEN SONRA ANADOLU'NUN BATI KESİMİNDEKİ DURUM, YUNANLILARIN EGE İŞGALİ

Mondros Mütarekesi'nin Osmanlı Devleti için ne kadar ağır hükümler getirdiği ortadadır. Buna rağmen mütarekeyi imzalayan ve daha sonra da Erzurum ve Sivas Kongreleri'nin Heyet-i Temsiliye'nin Mustafa Kemal'den sonra en önemli adamı olarak bilinen Rauf Bey, antlaşma hükümlerini hiç de böyle görmemektedir. Rauf Bey, anılarında Mondros Mütarekesi ile ilgili olarak şu görüşleri yazmıştır:

"... Ben Bahriye Nezareti'nde Yavuz'u Kurtarma işleriyle uğraşırken, gazeteciler adına, içlerinde Ahmet Emin Yalman'ın da bulunduğu bir heyet geldi. Ben heyetle görüşürken evvela; 'sözlerimin olduğu gibi yayınlanmasını bazı ciddi nedenlerle uygun görmüyorum, beyanatımı gizli tutup gerektiğinde ondan yararlanarak yayında bulunmak bence daha faydalıdır. Bu kaydı kabul ederseniz görüşür soracaklarınızı cevaplandırabilirim' dedim, kabul ettiler. Müzakereleri kısaltarak yapılan düzeltmeleri anlattım. Bazı noktalardaki kaygılarımızın İngilizlerce takdir edildiğini açıkladım. Ve kuvvetle ümit ediyorum ki, uygulamada dürüst ve sağ duyuy

ile hareket edip milli onurumuzu incitmekten çekineceklerdir, dedim. Karşımdakilerin hepsi şu noktada kaygılı idiler: Ya Yunanlılar da Deniz ve Kara Birlikleri ile mütareke koşullarını uygulamaya katılırlarsa! o zaman ne olacak? Merak ile soruyorlar ve şüphesiz tatmin edici cevaplar istiyorlardı.

Bizim de heyet olarak Mondros'da aynı kaygı ile yaptığımız teşebbüslerden söz ederek boğazlardaki istihkamların işgaline Yunanlıların katılmasına engel olunacağı, Yunan harp gemilerinin gerektiğinde, ancak geceleyin boğazdan geçirileceklerini İngiliz Amiralinin vaad ettiğini anlattım. Rahatladılar. Kaygıları dağıldı, sevindiler ve bunu başarı saydılar. Konuşmamız -tabii aynen yayınlanmaması kaydıyla- devam etti. Kendilerini biraz daha aydınlatmam gerekiyordu. Gerçi, mütareke ile ateş kesilmiştir. Savaşlar durmuştur. Fakat mütareke tam barış değildi. Var olan ve her an çıkması mümkün olan tehlikeler büsbütün ortadan kalkmış değildir. Bunun için zamanın nezaketini unutmayarak, mütareke şartlarının uygulandığı günlerde sükun ve asayiş korumaya son derece dikkat etmek gerektir. Hükümet olanca gücü ile bunu sağlamaya çalışacaktır. Siz de daima memleket menfaatlerini göz önünde bulundurup, son derece soğukkanlılıkla, azınlıkları incitmeyerek, sen-ben çekişmelerinden çekinerek, parti mücadelelerini unutarak, hükümetle işbirliği yapıp, ona samimiyetle yardım etmelisiniz. Bunu sizden özellikle rica ediyorum dedim."¹²⁰

Ertesi gün İstanbul'da yayınlanan gazeteler Rauf Bey'in bu demecine geniş yer verdiler. "Bu haberlere inanmak gerekirse, devletin bağımsızlığı, saltanatın hukuku ve milletin onuru ve şerefli tamamen kurtarılmıştı, yapılan mütareke ümit edilenin çok üstünde idi."¹²¹ Gerçekten Rauf Bey Mondros Mütarekesi'ni bir zafer olarak sunuyordu. 2 Kasım 1918 tarihli Tasvir-i Efkar ve Yenigün gazetelerinde yayınlanan demeçlere göre, yani mütarekenin imzalanmasından iki gün sonra şöyle diyordu.

120. Yakın Tarihimiz, (1962) Rauf Orbay'ın Hatıraları, Cilt 2, s. 81-82

121. Nürdoğan Taçalan, Egede Kurtuluş Savaşı Başlarken, s. 39

"... İmzaladığımız mütareke sonunda devletimizin bağımsızlığı, saltanatın hakları tamamen kurtarılmıştır. Bu mütareke yenen ile yenilen arasında imzalanmış bir mütareke değil belki savaş durumundan çıkmak isteyen iki denk kuvvet arasında imzalanabilecek, tartışmalara son veren bir belge niteliğindedir."

Yine sözü edilen gazetelerde yayınlanan haberlerde Rauf Bey, mütareke imzalanınca, General Towsend aracılığı ile Londra'ya şu mesajı göndermiştir: "Dönüşünüzde Lord Kürzon'u görerek Türkiye'nin İngiltere için pek sadık bir müttefik olabileceğini rica ederim söyleyiniz."¹²²

Rauf Bey İngiliz dostluğunu sık sık anlatmaktadır. İngilizlerin, özellikle 19. yüzyılın ortalarından itibaren devamlı olarak Osmanlı İmparatorluğu'nu korumaya çalıştığını, Rusların Akdeniz'e inmelerine engel olduğunu söylemektedir. Rauf Bey'in İngiliz politikası hakkında genel kanısı şöyle:

"... Yakın Doğu'da Türkiye'yi mahvetmekten ziyade sükun ve huzur içinde ilerleyerek tam bir İstiklal ile yaşatacak bir hale getirmek, Asya'da güdecekleri politika bakımından İngilizlerce daha çok istenecek bir politika idi. İngilizlerle dostluğumuz Kırım savaşındaki silah arkadaşlığı ile başlamıştır. Bu da Rus başarısının, Türk ve İngiliz çıkarlarına aynı derecede zararlı bulunacağı kanaatinden ileri gelmiştir. Ve bu kanaat o tarihten beri Türk milletinin kalbinde yer tutmuştu. 1. Dünya Savaşı'nda Alman tehlikesine karşı İngilizler ezeli düşmanımız olan Ruslar tarafını tutmuşlarsa da, Türkler'de İngiliz millete karşı kin ve gaiz (öfke) duyguları doğmamıştır. Onlarla harp edişimiz, Rusların müttefikleri olmalarından ve bizim de vatanımızı, varlığımızı mutlaka korumak zaruretinden ileri geliyordu. Öte yandan yarım asrı geçen bir zaman içinde Osmanlı Devleti'nin varlığı Rusların çeşitli saldırıları ile tehdide uğradığı zor durumlarda, İngilizler, bazı kere fiilen bazı kere de siyasal olarak yardım etmek suretiyle, Osmanlı-İngiliz politikasını yürütürlerken, anlaşmalara riayetkar ve imzalarına sadık olduklarını gerek resmi, gerek özel mu-

amelelerinde sözlerini tuttuklarını göstermişlerdir. Amiral Galtrop da yukarıda kaydettiğimiz gibi sözleri ve hareketleri ile emniyetimizi sağlamıştır. Müzakere esnasında ileri sürdüğümüz silme ve düzeltme tekliflerimizi daima iyi karşılamış İtalyanların ve Yunanlıların mütarekeden sonra yapmaya kalkışacakları oyunlar ve bunların sonucu olarak ortaya çıkabilecek kargaşalıklar hakkında yaptığımız açıklamaları samimi olarak dinlemişlerdir. Beyanları samimi bulmuşlardır."¹²³

Görüldüğü üzere Rauf Bey'de İngilizlere karşı büyük bir güven ve dostluk var. Bu havayı genel olarak İstanbul'da, Ege'de, Akdeniz'de, yani Anadolu'nun Batı kesimlerinde de bulmak mümkündür. Gerçi 1 Aralık 1918'de, İzmir'de "İzmir Müdafaa-ı Hukuk-u Osmaniye Cemiyeti", 2 Aralık 1918'de de Edirne'de "Trakya Paşaeli Müdafaa Heyeti Osmaniye'si" adlı bir örgüt kurulmuştur. 21 Aralık 1918'de de Klıkya'nın Fransızlar ve İngilizler tarafından işgali ve Ermenilerin geri gelmesi ile ilgili, "Klıkyalılar Cemiyeti" kurulmuştu. Fakat bunlar siyasal eylemlerde bulunmuyorlardı. Aynı zamanda demokratik talepleri de yoktu. Osmanlı Hukuku'nun korunmasını, yani Osmanlı Devleti'nin varlığının sürdürülmesini istiyorlardı. Ve bunun zaten İngilizler tarafından korunulacağı belirtiliyordu. Bu bakımdan Mondros Mütarekesi'nin tınzalanmasından (30 Ekim 1918) İzmir'in Yunanlılar tarafından işgaline (15 Mayıs 1919) hatta bu işgalden iki üç ay sonrasına kadar herhangi bir direniş yoktur. Şimdi İzmir'in işgalini doğuran olaylara ve ondan sonraki gelişmelere kısaca bakalım. İngiltere, 1917 yılının Nisan ayında yapılan Saint Jeanne de Maurienne Anlaşması'na rağmen İtalya'nın isteklerini yerine getirmekte isteksiz davranmaktadır. Bilindiği gibi bu antlaşma gereğince İtalya'ya, Ege ve Akdeniz kıyılarında geniş toprak parçaları verilecektir. Fakat aynı toprak parçaları üzerinde özellikle İzmir'de, Yunanistan'ın da gözü vardır. Yunanlıların Ege Bölgesi'ni işgal ederek Anadolu'nun iç kısımlarına doğru ilerlemeleri düşüncesi, gerek Yunanistan'da, gerek İngiltere'de çok tartışılan bir konu olmuştur. Yunanistan'da Başbakan Venizelos kesinlikle genişlemek taraftarıdır. Kral Konstantin ise Osmanlı Devleti'nden herhan-

123. Yakın Tarihimiz, Cilt 2, s. 18.

gü bir saldırı gelmediği sürece savaş açmak niyetinde değildir. Zaten Kral Konstantin ile Başbakan Venizelos arasındaki bu görüş farkları, Yunanistan'ın 1. Dünya Savaşı'na girmesini de geciktirmiştir. İngiltere'de ise Lloyd George, kesinlikle Yunanistan tarafındadır. Başbakan Lloyd George, liberal partiye mensuptur. Muhafazakâr Parti mensubu olan Dışişleri Bakanı Lord Kürzon ise Venizelos'un ve Lloyd George'un "Türkleri ezmek" görüşüne katılmamaktadır. Demek ki hem Yunanistan'da, hem de İngiltere'de bu konuda önemli görüş ayrılıkları vardır. Esas görüş ayrılığı ise İtalya ve Yunanistan arasındadır. Fakat İngiltere'nin Yunanistan'ı desteklemesi Lloyd George ile Venizelos arasındaki sıkı ilişkiler, İtalya-Yunanistan rekabetinde İtalya'nın durumunu zayıflatmaktadır.

1919 Nisan ayında, Paris Barış Konferansı çalışmaları na devam ediyordu. Bu çalışmalar sırasında, İtalya ile müttefikleri arasında sık sık anlaşmazlıklar meydana geliyordu. Konferanstaki İtalyan temsilcisi Orlando, Fiume sorunu yüzünden kısa müddet için konferansı terk etmek zorunda kaldı. İşte bu olaydan Venizelos yararlandı. Yunan askerlerinin İzmir'e çıkarma yapmalarını İtilaf Devletleri'ne kabul ettirdi. Lloyd George, zaten Venizelos'u destekliyordu. ABD Cumhurbaşkanı Wilson ve Fransız Başbakanı Clemenceau ise Lloyd George'un peşinden gitmişlerdir. 15 Mayıs 1919'da Yunanlılar İzmir'e böylece çıkmış olmaktadırlar. Bu, Mondros Mütarekesi'nden sonra Ege'de görülen ilk işgal kuvvetidir. İstanbul işgal edilmemiştir. İstanbul 1920 yılının Mart ayının ortalarında işgal edilmiştir. Fakat, Mondros Mütarekesi'nden sonra İstanbul'a küçük çapta işgal birlikleri gönderilmiştir.

Bahriye Nazırı Rauf Bey'in açıklamalarından anlaşılmaktadır ki, İngiltere ve Fransa gibi devletlerden kaygı duyulmamaktadır. Kaygı duyulan tek unsur Yunanlılardır. Şimdi bu tutumla ilgili bazı örnekler verelim. İzmir'in Yunanlılar tarafından işgalı üzerine genç bir subay İngilizlere şöyle söyler:

"... Sizlere bildirmek isterim ki, biz büyük bir milletiz ve henüz ölmedik, uykuda gibi görünebiliriz. Fakat uyanacağız. İngiltere büyük bir İslam devletidir. Büyük

bir devlet olarak İzmir'in Yunanistan'ca işgaline engel olabilirdi. Şunu bilmenizi isterim ki biz ancak büyük bir devletin hükmü altında kalabiliriz. Şimdi yaptığınıza dayanamayız." ¹²⁴

Sadrazam Damat Ferit Paşa da İstanbul'daki İtalyan Siyasal Komiseri Kont Sforza ile yaptığı konuşmada Yunanlılardan başka herkesin İzmir'e gelebileceğini bildirir. Sforza şöyle anlatıyor:

"... Günün birinde Sadrazam Ferit Paşa'ya dahiane bir ilham geldi. Yunanlıların İzmir'i işgalinden iki hafta sonra benden gizli bir anlaşma isteğinde bulundu. Kendisini Boğaziçi'nde, Tarabya'da yazlık İtalyan elçiliğinde kabul ettim. Damat Ferit Paşa heyecana kapılarak bir sır veriyormuş gibi: Ah, eğer Türkler tarafından sevilen büyük bir devlet İzmir ve vilayetinin işgaline memur edilmiş olsaydı her şey tamamen başka olurdu, dedi." ¹²⁵

Görüldüğü üzere Damat Ferit Paşa, Yunanlıların yerine İtalyanları işgale çağırmaktadır. İşgalin ilk gününde yine Sadrazam tarafından yüksek komiser yardımcısı Amiral Webb'e verilen notada: "İtilaf Devletleri'nin ordularının işgaline Osmanlı Devleti'nin karşı çıkınayacağı, Yunan işgaline razı olunamayacağı" belirtilir. ¹²⁶ 22 Mayıs 1919'da yine Sadrazam Damat Ferit tarafından İngiltere, Fransa, ABD ve İtalyan komiserlerine verilen notada, "İzmir'i işgal eden Yunan askerlerinin gecikmeden geri alınması ve yerlerine memnurlukla kabule hazır olduğumuz büyük devletlerin askerlerinin getirilmesi" istenir. ¹²⁷

İzmir'in Yunanlılar tarafından işgaline tepki gösteren mahalli kongrelerin ve silahlı grupların tavırları da Damat Ferit Paşa'nın tavrından farklı değildir. Yunan işgaline karşı

124. *Amiral Calthorpe*'un 20 Mayıs 1919 tarihli raporu, söz eden *Doğan Avcıoğlu*, *Milli Kurtuluş Tarihi*, Cilt 1, s. 20

125. *Celal Bayar*, *Ben de Yazdım*, Milli Mücadeleye Giriş, Cilt 6, İstanbul 1968, s. 1817

126. *Celal Bayar*, *Ben de Yazdım*, Cilt 6, s. 1789

127. *Celal Bayar*, a.g.e., s. 1875

alınan tedbirleri görüşmek üzere 26 Temmuz 1919'da Balıkesir, 16 Ağustos 1919'da da Alaşehir Kongreleri toplanmıştır.¹²⁸ Örneğin bütün Ege'yi temsil eden Alaşehir Kongresi, 23 Ağustos 1919'da "İzmir Küçük Asya Kumandanı General Milne Cenaplarına" diye başlayan ve bütün delegelerin imzasıyla şu telgrafi çekmiştir:

"... İzmir ve Karesi (Balıkesir) Bağımsız Sancağı Türk ve Müslümanların birlik olarak düzenli bir örgüte bağlı milli kuvvetleriyle savundukları nokta, sadece Yunanlıların haksız ve hilekar saldırılarına ve bu işgal ve saldırılarında işledikleri cinayet ve kötülüklere engel olmaktan ibarettir. İtilaf Devletleri'ne karşı çıkma fikri hiçkimsenin aklından geçmeyen boş bir düşüncedir. Bundan dolayı Alaşehir Büyük Kongresi, bütün düşünen insanlık tarafından haklılığının ve meşruluğunun onaylanacağı inancında bulunduğu Kuvva-i Milliye eylemlerinden müttefik birliklerine karşı (İngiltere, Fransa, ABD, İtalya) saldırı anlamı çıkarılmasını, şu kesin gerçekler karşısında büyük bir insafsızlık sayar. Kongre bundan dolayı derin üzüntülerini sunar. Küçük Asya'da Müttefik Devletler Başkumandanı bulunmanız nedeniyle, daha çok kan dökülmesini önlemek amacıyla, Yunan birliklerinin şimdiki yerlerinden daha ileri gitmemeleri için emir buyuracağınız konusundaki soylu açıklamanız, kongre üyelerinde derin bir minnet ve şükran duyguları yaratmıştır. Pek soylu ve pek insancıl olan bu asil arzu kuşkusuz ki, en büyük övgülere değer, yüksek ve soylu bir yaradılışın ürünüdür."

Açıkça anlaşılıyor ki, Alaşehir Kongresi'nin bütün kaygıları Yunanlılardır. Yunanlıların ilerlemeleridir. "General Milne Cenaplarına" diye başlayan bildiri son derece saygılı bir dille yazılmıştır. Bu bildirinin son tarafları şöyledir:

"... Büyük İtilaf Devletleri (İngiltere, Fransa, ABD, İtalya) İzmir ve yöresinin işgalinde kesin bir siyasal zorunluluk gördüğü takdirde bu işgalin Amiral Calthorpe

128. Bk. Balıkesir ve Alaşehir Kongreleri ve Hacim Muhittin Çarıklı'nın Kuvva-i Milliye Hatıraları (1919-1920) TİTE, Ankara 1967

Cenapları'nın ilk açıklamalarında belirttikleri üzere, zalim ve gaddar Yunan askeri tarafından değil, insanlık ve uygarlıkla donanmış olan uygar İtilaf Devletleri tarafından gerçekleştirilmesinin sağlanmasını, kongre soyulu kişiliğinizden rica eder ve yüksek saygılarını sunmakla şeref ve övünç duyar.”¹²⁹

“Nazilli Heyeti Milliyesi”nın, Mareşal Milne'ye, 27 Ağustos 1919'da çektiği telgraf ise şöyledir:

“... Aydın iline saldırılarında ve özellikle bu sırada yaptıkları zulüm ve kan dökücülükten üzülerək, Yunanlıları buralardan çıkarmağa and içtik. Biz İtilaf Devletleri'ne karşı hiçbir düşmanlık hissi beslemiyoruz. Bunu bütün davranışlarımızda kanıtladık. Bundan dolayı şimdilik İngilizlerin adil girişimlerini ve Aydın ilinin Yunanlılardan temizlenmesini beklerken saldırıdan vazgeçeceğiz.

Eğer başta İngilizler olduğu halde, İtilaf Devletleri Yunanlıları bütün Aydın ilinden çıkartacak olurlarsa derhal teşekkür edip köylerimize döner işimiz, gücümüz ile uğraşırız.

Eğer İngiliz Komutanlığı daha fazla kan dökülmesini önlemek istiyorsa, Yunanlıları Aydın ve çevresi ile güzel İzmir'den çıkarmalıdır. Yunanlılar Aydın ve İzmir'den çekildiği takdirde, eğer İtilaf Devletleri gerekli görürlerse bu bölgeye barış imzalayınca kadar İngiliz birlikleri getirebilirler.”¹³⁰

Görüldüğü üzere Kuvva-ı Milliyeciler Yunanlıların çekilmesini, İşgal birlikleri olarak İngilizlerin gönderilmesini, yani İngiliz işgal birliklerinin gönderilmesini istemektedirler. Alaşehir Kongresi'nin Başkanı Hacım Muhittin ise 21 Ağustos 1919 günkü oturumda yaptığı konuşmalarda “İtilaf Devletleri'ne, yani İngiliz'e, Fransa'ya, ABD'ye, İtalya'ya evet, Yunan'a hayır” tutumunu içtenlikle dile getirmiştir.

“... Biz mütarake imzaladığımız ve kabul ettiğimiz politik durum olarak İtilaf Devletleri'nin askeri zorunlu-

129. Balıkesir ve Alaşehir Kongreleri, s. 216-218

130. Celal Bayar, Ben de Yazdım, Cilt 7, İstanbul 1969, s. 2391-2392

luklarla işgal etmek istedikleri bölgeleri kendilerine teslim etmek ve işgallerine susmak zorunda kaldık. Fakat işin içine Yunanlılar girince, buna kamu bilinci susamazdı. Bunun sonucu milli coşkunluk gösterdi. Eğer bu işgal, askeri gerekler nedeniyle olsaydı ya da öyle sayılsaydı ve bu işgal, İngiliz, Fransız ya da Amerikalılar tarafından yapılmış olsaydı kimse ses çıkarmayacaktı. Ve şimdi madem ki barış konferansında (Paris) işgalin sınırlandırılması ve zulümlerin soruşturulması, incelenmesi kararlaştırılmıştır, biz bu insancıl fikre teşekkür ederiz. Eğer kan dökülmesinin arkası alınmak isteniyorsa Yunanlıları çeksinler, kendileri (İtilaf Devletleri) bir askeri kurul göndersinler. Fakat herhalde bizim karşımızda Yunanlılar bulunmasın. Bu durumda biz, Kuvva-i Milliye örgüt ve komutanlarını susturmayı başaramayız. Eğer siz insanlık fikrine hizmet etmiş olsaydınız bunları karşımıza göndermez çekerdiniz, deriz.”¹³¹

Bugünlerde İngilizler Nazilli taraflarında ve Yunan kuvvetleri arasında sınır çizmek için Hanbury’u göndermişlerdi. General Hanbury, General Milne tarafından gönderildi. Nazilli Heyeti Kuvva-i Milliye Komutanı Hacı Şükrü’nün Başkanlığındaki bir heyetten oluşuyordu. O sırada kendisi de bir Kuvva-i Milliyeci olan Celal Bayar, Albay Şefik Aker’in ağzından, Kuvva-i Milliye Komutanı Hacı Şükrü’nün faaliyetlerini şöyle anlatır:

“... Hacı Şükrü Bey cep defterini çıkararak pek mühim ve anlamlı gördüğü, takriben şu cümleyi kaydetmiş: ‘İngiliz işgaline kayıtsız şartsız evet deriz.’ Bu cümleyi Nazilli’den gelen heyet namına söylemiş. General bunu pek önemli bulmuş. ‘İngiliz işgalini mi himayesini mi’ isteriz dediklerini hatırlamıyorum. Bu iki kelimeden hangisinin sarf edildiğini Şükrü Bey’in not defteri daha iyi bilir. Fakat ben (Tümen Komutanı Şefik) Nazilli Heyeti’nin bu cümleyi, ihtimal ki, Yunan işgali yerine, İngilizlerin geçici olarak işgal etmesini iste-

diklerini, iyi niyetle söylemiş olduklarını kabul ederim.”¹³²

Salıhlı'nın Kuvva-i Milliye Cephe Komutanı ise İngilizlere karşı yakınlığını daha coşkun bir dille anlatır. Şöyle der:

“... Afyonkarahisar bir İngiliz merkezi demektir. Halkın İngiliz himayesine imrenmeleri kimseye hissettirilmemelidir.”¹³³

İngiliz İstihbarat Subayı Yüzbaşı Hadkinson, “Aydın ve Muğla Havalısı Milli Kuvvetler Komutanı” Demirci Efe'nin kendisine söylediklerini çeşitli raporlarında ifade etmiştir. Yüzbaşı Hadkinson'a göre Demirci Mehmet Efe şöyle söylüyor:

“... Gerçi çok terbiyeli davrandıklarından ve her türlü yardımı yaptıklarından dolayı, İtalyanlardan sızlanacak bir şeyimiz yok ise de, eğer herhangi bir hükümet bizi kontrol edecekse bu işin büyük ve daha aydın bir devlet tarafından yapılmasını yine de yeğ tutarım.”¹³⁴

Bu durumlar çeşitli İngiliz raporlarında kaydedilmektedir. “Yunan'a hayır, İngiliz'e evet” görüşü, Akhisar'daki İngiliz Kontrol Subaylarının İngiltere'ye verdikleri raporlardan da anlaşılmaktadır. Amiral Webb, Dışişleri Bakanı Lord Kürzon'a şu mektubu gönderiyor:

“... Akhisar'dan Nazilli'ye uzanan gezisinde bu subay, askeri liderlerle yerli eşraf, başıboş asker ve sivil halk ile temas etmiş ve sonunda başıbozuk çetelerin (Kuvva-i Milliye) yalnızca Yunanlılara karşı dövüşmek için kurulmuş bulunduğu inanmıştır. Bütün Türkler bunun müttefiklere karşı olmadığını açıklamaya çalışmışlardır. Barış konferansı en son ve en kesin kararı verinceye kadar, başka herhangi bir devletin kontrolü altında kalmaya razı gibi idiler.

Bunu kanıtlamak için de işgal fiilen gerçekleşme-

132. Celal Bayar, Ben de Yazdım, Cilt 7, s. 2249

133. Tayyip Gökbilgin, Milli Mücadele Başlarken, Cilt 2, İş Bankası Yayını, Ankara 1965, s. X

134. Söz eden Doğan Avcıoğlu, Milli Kurtuluş Tarihi, Cilt 1, s. 24,

den çok daha önce, bir işgalin olacağını Türkiye'de bilindiğini ileri sürmekte ve bu işgale direnmek için hiç bir hazırlık yapılmadığını zira hiçkimsenin İzmir'in yalnız Yunan kuvvetleri tarafından işgal edileceğini olası saymadığını belirtmektedirler. Hatta Yunan işgali gerçekleşince bile örgütlü bir direnme yoktu. Direnme Yunanlılar zulümde ısrar edip köyleri yıkmaya, Türkleri katletmeye, kadınların ve kızların ırzına geçip öldürmeye ve çocukları boğazlamaya devam ettikten sonra ortaya çıktı.

Şimdi Türkler, Yunanlılara nefret duygularının o ölçüde artmış olduğunu söylemektedirler ki, asla, Yunan kontrolü altına girmeme olasılığını belirtmektedirler. Memleketi ikinci bir Makedonya durumuna getirmek-tense, yaşamlarına pek az önem veren bu insanlar Yunanlılara karşı savaşarak ölmeyi tercih etmektedirler.

Daha önce belirtildiği üzere başıbozuk eylemler Yunanlılara karşı olup, şimdiki durumda Müslümanların Hristiyanlara karşı olduklarına dair ortada bir sorun yoktur. Bu husus, öteki herhangi bir müttefik Hristiyan devletinin işgalini kabule oldukça yakın bulunmaları gerçeği ile kanıtlanmaktadır.

Memleketi işgal edecek ya da yönetecek devleti seçme konusuna gelince hiç kuşkusuz önce İngiltere, sonra da Amerika gelmektedir. İngiliz subayının izlenimine göre İtalya Fransa'ya yeğ tutulmaktadır. General Milne'nin memleket içindeki gezisinin etkisi büyük olmuştur. Herkes hoşnut kalmış olup başıbozuk liderlerin yolda gelmekte olan takviyeleri durdurmuş olmaları bir gerçektir. Adamlarından 300 kişi ile birlikte Salihli'ye gelecek olan bir zeybek ağası, İzmir'e İngiliz subaylarının geldiğini işittiklerini ve bunların muhakkak Yunanlıları geri çekilmeye zorlayacaklarını umduklarını ve artık çarpışmaya gerek kalmadığını düşünerek tek başına geldiğini söylemiştir. Memleket içindeki genel inanç İngiltere'nin bugünkü güçlüklerinde Türkiye'ye yardım edeceği yolundadır."¹³⁵

İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiseri Amiral Calthorpe'nin yardımcısı Amiral Webb, 28 Temmuz 1919'da İngiliz Dışişleri Bakanı Lord Kürzon'a gönderdiği raporda, Ege'deki direnişin Yunan işgali ile başladığını bildirmektedir. Bu mektup kısaca şöyledir:

"... İzmir'in Yunanlılar tarafından işgali üzerine Türklerle Yunanlılar arasındaki geçimsizlik artmıştır. İşgal sırasında akan kan Türkiye'nin her tarafında kötü etkiler yaratmıştır. Türkler olaylar karşısında son derece yılmış durumdadırlar. Bu, onları tehlikeli olmaya sevk etmiştir. Gerginliğin gerçek sebebi durumun ortada bulunuşudur. İki taraf da bir 'fiili durum' yaratarak kararın kendi lehlerine olmasını sağlamaya çalışıyor. Yunanlılar içlere doğru ilerlemeye, Türkler ise iyi bir savunma ile milli hislerin kudretini göstermeye çaba harcıyor. İzmir çıkarmasına kadar Türk halkını sakin tutmada başarılı oluyordu. Kötü valileri mutasarrıfları değiştirip, Türk hükümetine istediğimizi yaptırmak suretiyle barış antlaşmasının imzalanmasına kadar Türkleri olay çıkarmadan idare edecektik. Fakat İzmir'in Yunanlılar tarafından işgali her şeyi alt üst etti. Yunanlılarla Türkler birbirlerini öldürüyor. Mustafa Kemal Samsun civarında faaliyette ve dize gelmeyi reddetmektedir. Rauf Bey ve diğerleri de Bandırma'da boş durmuyorlar. İzmir'in işgali ile taraflar arasına nifak tohumları atılmıştır. Bu itilaf korkunç kanlı safhalar arz etmiştir. Taraflar şimdi müttefiklerden bilhassa İngiltere'den duruma el koyarak bir hal çaresini bulmasını beklemektedirler.

Her şey bir yana, son çatışma ile bir Türk Devleti'ni ekonomik ve mali bakımdan uçurumun kenarına getirmekle refah ve güvenliklerini üzerimize aldığımız ve bu hususta protestolar yağırdığımız binlerce Hristiyanın kaderi, ümitsiz maceralara terk edilmiş olmaktadır. Bütün bunlardan çıkan sonuç sadece Türkiye'ye çok erken bir barış getirmenin lüzumu olabilir. Ne kadar zorlayıcı olursa olsun mümkün olduğu kadar çabuk barış şartlarını tespit edelim."¹³⁶

136. *Taner Baytok, İngiliz Kaynaklarında Türk Kurtuluş Savaşı*, s. 28-29

İzmir'in Yunanlılar tarafından işgalını, İzmir'de faaliyet gösteren İngiliz Ticaret Odası istememektedir. İzmir'deki İngiliz Ticaret Odası'nın 26 Mayıs 1919 tarihli Times gazetesinde yayınlanan raporunda, bu durum açıkça belirtilmiştir. Bu raporda "... Hristiyan halk tarafından olduğu gibi, Türk halkınca da bir İngiliz, Amerikan ya da Fransız himayesi sevinçle karşılanacaktır" denilmektedir.¹³⁷ Churchill, "Türkiye'nin eski dostumuz dediği İngiltere tarafından cezalandırılmasına hazır olduğunu, fakat Türk milletinin Britanyalıları değil fakat nefret ve kın beslediği nesiller düşmanı Yunanistan'a boyun eğeceklerini anladıkları andan itibaren kontrol edilemez hale geldiğini" belirtmektedir.¹³⁸

Celal Bayar, **Ben de Yazdım** isimli kitabında şunları anlatmaktadır:

"... Albay rütbesinde ordu papazı olduğunu söyleyen Emiling, Çine'ye gelmişti. Burada toplanmış Aydınlıların ihtiyaçlarıyla meşgul olmak istedi. Tümen kumandanını ziyaret etti. Açıkta kalan halkın acıklı durumundan ızdırap duyduğunu, yapılacak yardımın derecesini anlamak için geldiğini söyledi. Fakat dayanarak konuşmanın akışını siyasi havaya çevirdi. Büyük bir mesele müjdeliyormuş gibi bir tavır takındı. Kumandana: 15 güne kadar Aydın livasını Selçuk ilçesine kadar Yunanlıların tahliye edeceklerini, yerine İngiliz, Fransız askerlerinin geleceğini, bugün için Bergama'da (burada da Kuvva-i Milliye faaliyete başlamıştı) boşaltılacağını anlattı. Halbuki söylediklerinin aslı yoktu.

Bu konuşma sırasında İngiliz ajanı Papaz, Nazilli ile Denizli'ye kadar gitmek, oralarda açıkta kalanlara yardım etmek istediğini söyledi. Buralarda emniyet olup olmadığını söyledi: Gidebilirsiniz denildi. Yalnız halkın milli duygularına dokunacak sözlerden sakınılması tavsiye olundu.

İngiliz ajanı ayrıldıktan sonra tümen kumandanı, Çi-

137. Söz eden *Doğan Avcıoğlu*, a.g.e., s. 27

138. *Gotthard Jaeseheke, Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, Çev. Cemal Köprülü, TTK, 1971, s. 195

ne'de bulunan İtalyan kuvvetlerine bağılı bir subayı ziyaret etti. İngiliz Albay için:

'İtalyanları istememek ve yerine İngilizleri istemek için ahaliyi kandırmaya geldi. Fakat teşekkür olunur ahalden kendisine yüz veren olmadı' dedi. İtalyanlarla diğerk müttefiklerin, bizim yorganın başında rekabet halinde oldukları açıkça görölüyordu.

Emiling Çine'ye geldiğı zaman Heyet-i Milliye ile de görüşmüştür. O sıra, -Yunanlılar hariç- yabancı bir devlet memuru görüldü mü, hemen herkes ona, uğradığı haksızlığı anlatmakta, derdini duyurmakta fayda umuyordu. Halk, böyle bir ruh haleti içine düşmüştü. Heyet-i Milliye de İngilizlerle bu espiri dahilinde konuşmuştu. Papaz kendilerine şu suali yöneltmişti:

İngilizler-Fransızlar Aydın livasını işgal ederlerse dağılan ahali yurtlarına dönerler mi? Aldığı cevap şu olmuştur:

'İngilizler ve Fransızlar milli kuvvetlerimizin Selçuk'ta cephe almasına izin verirler mi?" Bu soruyu Emiling: 'İzin vermeyeceklerini sanırım' diye cevaplandırmıştır. Bunun üzerine kendisine, Yunanlılar, İzmir'den çıkıncaya kadar emniyetimiz yok gidemeyiz, denilmiştir."¹³⁹

Görüldüğü üzere Heyet-i Milliye'nin İngilizler ve Fransızlarla ilgili hiçbir derdi yok. Yunanlılarla dövüşebilmek için onların iznini istiyor. İngilizler büyük bir kurtarıcıdır. Bu bakımdan İngiliz ajanlarının herhangi bir yere gelişi büyük bir heyecan ile karşılanıyor. Celal Bayar şöyle yazıyor:

"... Aradan hayli zaman geçti. Cephede ve Nazilli'de bir telaştır aldı yürüdü. Bir İngiliz generali geliyor-muş, olsa olsa bu İzmir'in Yunanlılardan tahliyesi veya İngiltere devletinin önemli bir teklifini getirebilir, sözleri ortalığı sardı. Zaten Nazilli'de belli ve propagandacı bir klik öyle hava yaratıyor, için için propaganda ediyor, bizi ancak İngilizler kurtarabilir ve onlar da bunu temin etmek için hazır, demek istiyorlardı."¹⁴⁰

139. Celal Bayar, Ben de Yazdım, Cilt 7, s. 2198-2199

140. Celal Bayar, Ben de Yazdım, Cilt 7, s. 2247

Daha sonra Mustafa Kemal Paşa'nın Dışişleri Bakanı olacak olan Onyedinci Kolordu Komutanı olarak görev sürdüren Albay Bekir Sami yine aynı görüştedir. Yunanlıların İngiliz himayesini de garanti ederek Ayvalık'ı işgale hazırlandıkları sırada Albay Bekir Sami Genelkurmay'a bir rapor göndermiştir. 27 Mayıs 1919 tarihli bu rapor şöyledir:

"... Öteden beri ve özellikle mütarekeden sonra... İngiliz sevgisinden ve adalet adına yapılan propagandaların Türk kamuoyunda meydana getirdiği itibardan yararlanarak, Yunan istilasını dolaysız sağlamaya İngiliz temsilcileri var güçleri ile çalışmakta ve istilayı kamuoyunda çeşitli propagandalarla hazırlamakta oldukları..."¹⁴¹

1918-1919 yıllarında zamanın en güçlü emperyalist devletleri olan İngiltere'ye ve Fransa'ya karşı hiçbir direnme yok. Direnme tamamen Rum ve Ermeniyeye karşı. Doğan Avcıoğlu şöyle diyor:

"... Türkiye'yi parçalamaya ve yok etmeye karar vermiş İngiltere ve öteki İtilaf Devletleri'ne karşı Kurtuluş Savaşı yapacaktır. Güçlü emperyalist devletlere karşı direnme yok. Ancak Rum'a ve Ermeni'ye karşı direnme vardır."¹⁴²

İngiliz emperyalizmine karşı ve Fransız emperyalizmine karşı herhangi bir direnme olmadan, bu emperyalist güçlere karşı nasıl mücadele yapılabilir? "Emperyalist devletlere karşı çıkmadan anti-emperyalist savaş" yapılabilir mi? Falih Rıfkı Atay'ın yazdıkları ise daha ilginçtir:

"... Eğer Yunan ordusu 16 Mayıs 1919'da İzmir'e çıkmasaydı bizim büyük devletler cephesine karşı bir savaşa girişmemiz pek güç, belki de imkânsız olacağına şüphe yoktur. Dağdan haydutlar inerek vatani kurtarma çalışmalarına katılacaklar, Anadolu'nun bütün dağınık dayatış kuvvetleri, artık ortaklaşa bir savaş amacı bulacaklardır."¹⁴³

141. Söz eden *Doğan Avcıoğlu*, a.g.e., s. 28-29

142. *Doğan Avcıoğlu*, a.g.e., s. 32

143. *Falih Rıfkı Atay*, *Çankaya*, İstanbul 1969, s. 166

İzmir işgali, sanki bu gözü görmez gönül gönüle ulaşmaz kaos içinde Türklüğü bir kara ve dipsiz batağa gömüle gömüle boğulup gitmekten kurtarmak için, gökten bir tanrı eli gibi uzanmıştır.”¹⁴⁴

İngiliz emperyalizmine, Fransız emperyalizmine, İtalyanlara karşı gösterilmeyen tepki neden Rumlara ve Ermenilere karşı gösterilmiştir. “Dağdaki haydutlar” neden şehire inip Yunanlılar ile savaşmışlardır? Yunanlıların İzmir’i işgali, Egedeki işgal hareketleri neden “nimet” sayılmış, “gökten bir Tanrı eli” gibi uzanmıştır?

Daha önceki kısımlarda, gerek Klıkya bölgesinde, gerek Kürdistan ve Ermenistan bölgelerinde söylenenler, burada da aynen söylenebilir. Oralarda özellikle, Klıkya’da, Osmanlı Devleti’nin yenilgisi ile birlikte Ermenilerin sürgünden geri dönmeleri ve giderlerken bıraktıkları mallarına ve mülklerine yeniden sahip olmak istemeleri, bu malları yağma edenler tarafından katı suretle istenmiyordu. Ege’de de durum aynen böyledir. 1914 ve 1916’da, Ege’de, özellikle kıyı bölgelerinde oturan Rumlar, İttihat ve Terakki Fırkası yönetiminin silahlı baskıları ile sürgüne gönderilmişlerdir. Sürgün edilenler Ege adalarına ve Yunanistan’a gitmişlerdir. Sürgüne gönderilen bu Rumlar, arkalarında çok büyük zenginlikler bırakmışlardır. Rumların sürgüne gönderilmesiyle geniş zeytinlikler, narenciye bahçeleri, tarlalar, çeşitli imalathaneler, atelyeler, dükkânlar, evler, arsalar vs. bölgedeki Türkler tarafından yağma edilmiştir. Bu bilinçli bir politikadır ve İttihat ve Terakki’nin ekonomiyi millileştirmesi, Türkleştirmesi programının bir parçasıdır. Rum sürgünleri bu politikayı uygulamanın en kolay ve en ucuz aracı olarak düşünülmüştür. Taşınamaz bu Rum malları yanında nakdi mallara, paraya, senede, çeşitli ziynet eşyalarına el konulduğu ve yağmalandığı da gerçektir.

Osmanlı Devleti’nin savaş sonunda yenilmesi öteki yerlerde olduğu gibi Rumlar arasında da memnunlukla karşılanmıştır. Yunan işgali ile birlikte sürgüne gönderilen Rumlar da yerlerine, yurtlarına geri dönmeye başlamışlardır. Esasen, İzmir’e ve Ege’ye Yunan işgalının planlanmasında,

144. *Falih Rıfki Atay*, a.g.e., s. 168

Venizelos ve hükümetine karşı bu tür kişilerin baskılarının rol oynaması da mümkündür. Özellikle, işgalin ikinci, üçüncü aylarına doğru Ege adalarında veya Yunanistan'da sürgünde bulunan bu kişiler, geniş kitleler halinde dönmeye başlamışlardır. Dönen Rumların ilk işleri ise mallarının ve mülklerinin başına geçmek olmuştur. Bu ise o malları yağma edenler tarafından katı suretle önüne geçilmesi gereken bir durumdur. Bu malları ele geçirenlerin, birden bire ve kolayca mal mülk sahibi olanların, zenginleşenlerin bunları tekrar elden çıkarmamaları, bunun için savaşa tutuşmaları da doğaldır. Üstelik bunun için elverişli bir siyasal ortam da vardır. İşte, Türk-Yunan savaşının sınıfsal temelini burada aramak gerekir. Bu, "İngilizce, Fransızca, İtalyanca evet, fakat Yunanca hayır" sloganının esasını oluşturmaktır. Çünkü Ege'yi, İzmir'i vs. İngilizler işgal ettiği zaman, sürgüne gönderilen Rumların mallarının akıbeti elbette sorulmaz. Bu mallar ve mülkler İngiliz işgalı altında da kullanılabilir. Veya iş ilişkileri İngiliz işgalı altında da sürdürülebilir. Fransızlar işgal etse veya İtalyanlar, ABD vs. işgal etse yine aynı olur. Fakat Yunan işgalı durumu değiştirir. Çünkü Rumlar, ancak Yunanlılarla birlikte, onların koruyuculuğu altında gelip eski mallarına ve işlerine sahip olabilirler.

Türk-Yunan savaşında bu sınıfsal etkenin hiçbir zaman gözden ırak tutulmaması gerekir. Falih Rıfkı Atay'ın tabiriyle "Dağdaki haydutlar", işte, gasp ettikleri bu Rum mallarını tekrar elden çıkarmamak için savaşmışlardır. Savaşmak zorunda kalmışlardır. Bunun için Yunan işgalı "Gökten uzanan bir tanrı eli" gibidir. Kuvva-ı Milliye reisleri olan ağalar, beyler, bu arada adı sık sık geçen Alaşehir Kongresi Başkanı Hacım Muhittin Bey, Nazıllı Kuvva-ı Milliye reisi Hacı Şükrü bu olanakları korumanın hesabı içindedirler. Bu da ancak Rumlara, dolayısıyla Yunanlılara karşı korunabilir. Bunun için Kuvva-ı Milliyeciler, gayet rahat bir şekilde "İngilizce Fransızca evet fakat Yunanca hayır" diyorlar. Mahalli eşrafı Yunana karşı savaşa sürükleyen, sürgüne gönderilen Rumlardan gasp ettikleri ve yağma ettikleri bu mallarını ve mülk ilişkilerini sürdürme tutkusudur. Temel neden budur. Bunu "İngiltere, Fransa, ABD medenidirler, insancıldır boyunduruk altına gireceksek de onların boyunduruğu altına girelim", "Büyük devletlerin boyunduruğu altına girmek milli

onurumuzu zedelemeyiz, ama Yunanistan gibi küçük bir devletin boyunduruğu altına girmek milli onurumuzu, şerefimizi zedeler, buna dayanamayız", gibi psikolojik nedenlerle açıklamak yerinde değildir. Bunlar temel nedeni gizleme amacı güden yan nedenlerdir.

MUSTAFA KEMAL PAŞA'NIN SAMSUN'A ÇIKIŞI, ERZURUM ve SİVAS KONGRELERİ ve HEYET-İ TEMSİLİYE

I. NEDEN DOĞU TARAFI?

Bundan önceki kısımlarda açıklandığı gibi Mondros Mütarekesi'nden sonra Anadolu'da Ermenistan'da ve Kürdistan'da farklı durumlar vardı. Mondros Mütarekesi, Osmanlı hükümeti için çok ağır bir mütareke olmasına rağmen, mütarekeye karşı hiçbir tepki olmadı. Fransızların, İngilizlerin, ABD ve İtalyan birliklerinin İstanbul'a gelmeleri, Ege'de örgütlenmeye çalışmaları, halk arasında hiçbir tepki meydana getirmiyordu. Bilakis İngiliz ve Fransız askerleri büyük bir kurtarıcı gibi karşılanıyorlardı. Halk, dertlerini, sorunlarını onlara anlatıyor, yardımcı olmalarını istiyordu. Bu durumda herhangi bir örgütlenme girişi olmuyordu. Sorunların, özellikle İngilizlerce çözümleneceğine inanılıyordu. Halbuki ülkenin Doğu kesimlerinde durum böyle değildi. Örgütlenmeler vardı. İstanbul'da kurulup Kürdistan'da da örgütlenmeye çalışan Kürdistan Teâli Cemiyeti, İttihatçılar, onların devamı olan Kemalistler tarafından tepkiyle karşılandı. Bağimsız Kürdistan'ı amaçlayan Kürdistan Teâli Cemiyeti'ne karşı, bu örgütün etkinliğini kırmak ve yaygınlaşmasını engellemek için "Vilayat-ı Şarkıye Müdafaa-ı Hukuk-u Milliye Cemiyeti", yani Doğu illerinin Millî Haklarını Savunma Cemiyeti kuruldu. Gerek bu örgüt, gerekse bu örgütün Erzu-

rum'da kurulan şubesi varlığını güçlenerek sürdürüyordu. Öte yandan Trabzon'da kurulan "Trabzon Muhafaza-ı Hukuk-u Milliye Cemiyeti" yine çevresinde etkinliği olan bir örgüt idi. Örgütlenme girişimleri elbette önemliydi. Mustafa Kemal Paşa'nın bu örgütlerden yararlanabileceği kuşkusuzdur.

Ayrıca, bu örgütlerin başında daha çok ordu kökenli kişiler bulunuyordu. Kendisi de asker olan Mustafa Kemal'in bu kişiler ile daha yakın ve daha sıkı ilişkiler kurabileceği yine açık bir gerçektir. Bu örgütlerin halkı siyasallaştırmaya çalışan ve askeri faaliyetlere katılmayı teşvik eden tutumları vardır. Bunlar kuşkusuz, Batı'ya, Ege'ye göre çok daha dinamik ilişkileri içeriyordu. Ermenilerin dönüşünü engellemeyi, Kürdistan'ı tam anlamıyla kontrol etmeyi amaçlayan bu siyasal faaliyetlerin halk kitlelerini ilgilendireceği de kuşkusuzdur. Ege'de örgütlenmeler, İzmir'in Yunanlılar tarafından işgali ile başladı. Fakat bu, daha çok işgalin, ikinci üçüncü aylarında meydana gelmeye başladı. Çünkü sürgüne gönderilen Rumlar eski yerlerine dönmeye başlamışlardı. Bunların dönüşleri hızlandıkça ve genişledikçe, örgütlenme faaliyetleri de hızlanıyor ve yaygınlık kazanıyordu. Böyle bir örgütlenmenin ise eşrafın öncülüğünde olması kaçınılmazdır. Çünkü sürgüne gönderilen Rumların mallarına daha çok bu tür nüfuzlu kişiler el koymuşlardı. Bu örgütlenmelerin Doğu'daki örgütlenmelerden farklı olduğu da açıktır. Doğu'da sivil-asker bürokratlar ağırlıkta iken ve örgütlenmeler bunların öncülüğünde gerçekleştirilirken, Batı'da eşrafın ağırlığı ve öncülüğü görülmektedir. Batı'daki örgütlenmelerin siyasal talepleri, demokratik talepleri yoktur. Doğu'da ise **"Kürdistan Ermenistan olacak"** propagandası ile hem Kürdistan'da hem Ermenistan'da siyasal amaçlı faaliyetler yürütülmektedir. Fakat her iki örgütlenmenin de temelde çok önemli bir benzerliği dikkatlerden uzak tutulmamalıdır. İngiliz emperyalizmine ve Fransız emperyalizmine sorulacak hiçbir hesap, bunlarla görülecek hiçbir sorun yoktur. Batı'da Rumlara karşı, Doğu'da Ermenilere ve Kürtlere karşı, Güney'de Ermenilere karşı savaşılacaktır. Bu savaşları daha iyi yürütebilmek için, İngiltere, Fransa ve Bolşevikler de dahil olmak üzere her türlü devletin yardımı aranacaktır.

Mustafa Kemal Paşa'nın Doğu'ya doğru gidişinin önemli bir etkeni de, Birinci Dünya Savaşı sırasında, 1916 yılı içinde, Diyarbakır'da, Bitlis'te, Muş'ta 16. Kolordu Komutanı olarak görev yapması idi. İleride bizzat kendi ifadeleri ile de anlatılacağı üzere bu bölgedeki "eşhası" (şahısları), eşrafı yakından tanıması idi. Tanıdığı bu kişilerle daha sıkı ilişkiler kurabılırdı. Zinnar Silopi, **Doza Kürdistan** adı altında topladığı anılarında bu konu ile ilgili olarak şunları yazmaktadır:

"... Mustafa Kemal Paşa, savaş sırasında, Diyarbakır'da II. Kolordu Komutanı bulunduğu zaman Kürt aşiret reisleri ile çok iyi ilişkilerde bulunarak, bunlarla adeta kardeşlik derecesinde bir dostluk kurmuştu... İdrisi Bitlisi'nin aracılığı ile Kürt emirleri ve Kürt beylikleri yalnız Osmanlı hazinesine senede bir miktar para vermek ve yapılacak savaşlara katılmak anlaşması ile Osmanlı Devleti'nin egemenliğini tanıyorlardı. Osmanlı Devleti de onların işlerine karışmıyordu. Şah İsmail Safevi'ye karşı Türklere yardım ediyor, savaşın kazanılmasını sağlıyorlardı. Savaş (1514 Çaldıran Savaşı) kazanıldıktan sonra Kürt emirlerini hileli tedbirlerle ortadan kaldırarak, Kürtleri mahvedici olan Kürt siyasetinin aksine, Mustafa Kemal Paşa Karargâhının korunması için Kürt milli kıyafetiyle bezenmiş bir tabur teşkil etmişti. Bu tabura Dersimli Hasan Bey komuta ediyordu. Bu davranış doğal olarak, Kürt ulusunu dünyadan kaldırmak isteyen Türk hükümetinin (İttihat ve Terakki Fırkası kastediliyor) siyasetine uymayan bir işti. Mustafa Kemal Paşa Kürt askeri taburunun giydiği elbise tarzında, temiz giyinmiş sekiz on yaşlarında iki yetim Kürt çocuğunu da, daima, arabasında beraber gezdirdiyordu. Diğer taraftan babasız ve anasız sokak ortalarında terk edilen, açlıktan canları çıkmakta olan, bir deri bir kemik yüzlerce muhacir çocukların (anaları, babaları sürgüne gönderilen Kürt çocukları) ciğer parçalayan hali ortada idi. Bu acı ve tahammül edilemeyen manzaraya ek olarak, geceleyin, Asya'nın buz parçası halini alan şiddetli soğuşunda bu biçare çocuklar, yağmurdan, kardan kendilerini korumak için, duvarların diplerine birbirleri üzerine yığılıp, güya yatı-

yorlardı. Yarı çıplak halde idiler. Bu çocukların iniltilerini duyup da zalim ve vahşi Türk hükümetine ve idarecilerine lanet okumamamızın ve bu zulümlere ve hak-sızlıklara kan ağlamamanın imkanı var mı? İnsan, bir insan olmak itibarıyla bu hali, kanını içmeye susamış düşmanına bile lâıyk görmez. Bu feci hal, sayıları çok az olan Kürt milliyetçi gençlere kan ağılatıyor ise de, yaşlıların kalın perde ile kapalı gözleri, Halife sevgisi ile dolu kalpleri, bu cinayetleri görmeye engel oluyordu. Mustafa Kemal Paşa'nın iki yetim çocuğu tertemiz giydirip yanında gezdirmesi iyiliksever, iyi kalpli Kürtleri aldatmaya yetiyordu. Bu gösteriş, bir taraftan Kürt milletine çok canice uygulanan yok etme siyasetine karşı beliren tepkileri yok etmek, öte yandan, 'Paşa'nın Kürtleri sevdiğini' göstermek için yapılıyordu. Mustafa Kemal Paşa'nın Kürtlere, görünüşte gösterdiği bu yakınlık o kadar etkili olmuştu ki, Mustafa Kemal Paşa'nın aslen Kürt olduğunu söyleyenler bile vardı.

Bir türlü geçinemediği İttihat ve Terakki Fırkası ileri gelenleri, özellikle de Enver ve Cemal Paşalar, savaştan sonra da işbaşında kalmış olsalardı, öyle sanıyorum ki, Mustafa Kemal Paşa Kürtlerden gördüğü derin sevgi ve dostluktan faydalanarak kendisi için bir Kürdistan kurulmasını bile aklından geçiriyordu."¹

Zinnar Silopi'nin anlatımları Mustafa Kemal Paşa ile Kürtlerin ilişkileri konusunda önemli ipuçları vermektedir. Öte yandan Erzurum'a 15. Kolordu Komutanı olarak gönderilecek olan Kazım Karabekir Paşa ile de yakın ilişkiler içinde idi. 1918 yılı sonlarında ve 1919 yılı başlarında İstanbul'da çeşitli kereler görünmüşlerdi.² İşte bu düşüncelerle kendisini 1919 yılının Mayıs ayı başlarında 9. Ordu Müfettişi olarak tayin ettirme olanağı buldu. Ve 16 Mayıs 1919'da Bandırma Vapuru ile Samsun'a hareket etti.³

1. Zinnar Silopi, **Doza Kürdistan**, s. 43-44

2. Şevket Süreyya Aydemir, **Tek Adam**, Cilt 1, s. 330 vd. Sabahattin Selek, **Anadolu İhtilali**, s. 152

3. Fethi Tevetoğlu, **Atatürk'le Samsun'a Çıkanlar**, Ayyıldız Matbaası, Ankara 1971, s. 13; Bu kitapta Mustafa Kemal Paşa ile birlikte Sam-

II. UYGULANACAK TEMEL PRENSİPLER

Mustafa Kemal Paşa, 1919-1920 yılları arasında, çok önemli birtakım temel prensiplere uymaya ve uygulamaya büyük bir dikkat gösterdi. Bunları şu şekilde göstermek mümkündür.

A. MÜCADELENİN İNGİLİZLERE ve FRANSIZLARA KARŞI DEĞİL RUMLARA ve ERMENİLERE KARŞI OLDUĞUNU VURGULAMAYA BÜYÜK BİR ÖZEN GÖSTERMEK

Kemalistlerin İngiliz ve Fransız emperyalizmi ile hiçbir çelişmeleri yoktur. Bütün dertleri 1914-1916 yılları arasında sürgüne gönderilen Rumların ve Ermenilerin tekrar gelişlerini engellemek, Anadolu, Ermenistan ve Kürdistan bölgelerinde hak iddia etmelerine engel olmaktır. Önemli bir dertleri de kendi kaderlerini tayin için girişebilecekleri her türlü eyleme ve düşünceye engel olmaktır. Önce Ermenilik ve Rumluk ile ilgili görüşlere değinelim: Bu konuda Sivas Kongresi'nde yapılan konuşmalarda çok önemli bilgiler vardır.

“... **Mazhar Müftü Bey-** Birinci maddenin aslı yalnız Vilayet-i Şarkıye'den bahsediyor. Bunun herhalde tadili ve bütün Memalik-i Osmaniye'ye (Osmanlı ülkesine) şamil bir şekle sokulması lazım gelir.⁴

Rels Paşa- Pek doğru.

Mazhar Müftü Bey- İkinci maddenin başında da 'her türlü işgal ve müdahaleyi Rumluk ve Ermenilik kurma amacına yönelmiş sayacağımızdan...' deniliyor. Oysa bugün, örneğin Antalya ve Konya İtalyan işgali

sun'a çıkan 18 kişinin öyküleri ayrı ayrı anlatılmaktadır. Bunlar arasında *Refet Bey* (General Bele), *Kazım Bey* (General Dirik), *Albay İbrahim Tali Bey* (Öngören), *Binbaşı Hüsrev Bey* (Gerede), *Dr. Bnb. Refik Bey* (Saydam) gibi kişiler de vardır. (s. 14)

4. *Mazhar Müftü*'nin Vilayet-i Şarkıye değil de, "Memalik-i Osmaniye" terimi üzerinde ısrar etmesi dikkate değer bir noktadır. İleride Misak-ı Milli ile birlikte ele alınacaktır.

altında bulunduğundan Rumluk ve Ermenilik kurulması ile ilgili olamaz. Olsa olsa İtalyanlık kurulması demek olur. Bundan dolayı acaba biz yalnız Rumlara ve Ermenilere karşı mı vatanımızı savunacağız? Her halde bu maddeyi de genel bir biçime sokmak inancındayım.

(Pek doğru sesleri)

Reis Paşa (Mustafa Kemal Paşa)- Müsaade buyurlarsa bazı açıklamalarda bulunayım. Erzurum Kongresi'nde bu madde yazılırken aynı görüş mevcut idi, fakat, eğer o zaman Fransız, İngiliz, İtalyanlarla da mücadele edeceğiz deseydik milletin çekingenlik duygusu muhtemeldi. Bu noktayı gözönünde tutarak İtilaf Devletleri'nden söz etmemiştik. Yalnız onların müdahalelerini de sonuç olarak Rumluk ve Ermenilik kurma amacına yönelik saymıştık. Fakat şimdi artık dediğiniz gibi yazabiliriz. Herhalde unutmamalı ki, eğer Antalya bugün işgal altında ise bunun tek nedeni Yunanlıların İzmir'i işgal etmiş olmalarıdır. Bundan dolayı Antalya işgali de Rumluk işgali ile ilgili demektir. Milletimiz Ermeni ve Rum'a karşı direnmeyi zorunlu görür.

Fazıl Paşa- Mazhar Müfit Bey'in sözlerinde kesinlik vardır. Her yabancı saldırısından mutlaka Rumluk ve Ermenilik çıkması kesin değildir. Mazhar Beyefendinin önerisi herhalde kabul edilmelidir.

Reis Paşa- Dolayısıyla bazı açıklamalarda da bulunmak isterim: Memleketimizin herhangi bir düşman tarafından işgalini elbette istemeyiz. Örneğin bugün Afyon Karahisar'da ve Samsun'da bulunan kuvvetler resmen işgal biçiminde bulunmuyorlarsa da, gerçekte işgalden başka bir şey değildir. Bu nedenle, biz, bu duruma karşı kuvvetli olduğumuz ve yapabileceğimize aklımız kestiği zaman direniriz.

Fazıl Paşa- Rumluk ve Ermenilik amaçlarına izin verilmeyeceği gibi öteki İtilaf Devletleri eylemlerine de kayıtsız kalınamayacağını yazmak uygun olmaz mı?

Mazhar Müfit Bey- Yalnız şu noktayı unutmamalı

ki, bu tüzük yalnız bizim elimizde kalacak değil. Aynı zamanda diyelim Antalya gibi İtalyan işgali altında bulunan bir yer halkının da eline geçeceğinden onlar o zaman pek kötü bir etki altında kalarak 'demek bizim tutsak olmamızın önemi yokmuş, demek bizim için vatan yokmuş' diyebilirler.

Rels Paşa- Görüşme yeter mi efendim?

(Yeter sesleri)

Hamî Bey- Bu Rumluk ve Ermenilik deyimleri pek açık değildir. Çünkü Rumluk ve Ermenilik var olan birer milliyettir. Onun için Rum ve Ermeni hükümetleri kurma demek daha açık olur.

Mashar Müftî Bey- Oya konmasını rica ederim.

Rels Paşa- Bendeniz Mazhar Bey'in görüşünde bir sakınca görüyorum. Aslında, bu maddede, komisyonun görüşü geneldir. Herhangi bir müdahale ve işgalin Ermenilik ve Rumluk kurma amacına yönelmiş sayılacağından söz ediliyor. Oysa Mazhar Bey'in söyledikleri biçiminde olursa, mütareke anlaşmasının işgal hakkı fırkasına göre karşıt bir tutum almış oluyoruz ki bu da bizim için tehlikelidir. Memleketi güç duruma sokmuş oluruz.

Mazhar Müftî Bey- Mütareke koşulları aslında çok daha hükümsüzdür. İzmir ve öteki yerlerin işgali artık ortada anlaşma filan bırakmamıştır."⁵

Açıkça görülmektedir... Savaş, Ermenilere ve Rumlara karşı verilecektir. Hatta İngiliz ve Fransız müdahalesi olsa bile onlara karşı savaşılmayacak, yine Rumlara ve Ermenilere karşı savaşılacaktır. Mustafa Kemal Paşa'nın yukarıda belirtilen beyanlarına göre, Mondros Mütarekesi, İngiliz ve Fransız müdahalesine zaten izin vermektedir. Eğer, Rumluk ve Ermenilikten, başkalarına, mücadele içinde kayıtlar konursa bu memleket için iyi olmaz. İngilizleri ve Fransızları tedirgin edebilir.

5. **Sivas Kongresi Tutanakları**, Hazırlayan, *Uluğ İğdemir*, TTK, Ankara 1969, s. 34-36

**B. HAREKETİN PADİŞAHA KARŞI OLMADIĞINI ,
PADİŞAHI , HİLAFETİ ve İSLAMI KORUMAYI
AMAÇLADIĞINI ÖZENLE VURGULAMAK**

Mustafa Kemal Paşa İngiltere'ye ve Fransa'ya karşı gösterdiği özel dikkat yanında, "Saltanatın ve Hilafetin dokunulmazlığını ve Bağımsızlığını korumak" amacını da büyük bir dikkatle ifade etmiştir. Mustafa Kemal Paşa, 26 Nisan 1920'de Büyük Millet Meclisi sıfatıyla "Padişah-ı Azam, Halife ve Hakanı Akdesimiz (Kutsal Hakanımız) Efendimiz" diye başlayan uzun telgrafı şu cümlelerle sona eriyor:

"... Şevketlü Efendimiz

Milli savunmamızı kutsal makamınıza karşı bir isyan şeklinde göstermek ve bu uğurda halkı kandırmak için çalışan hainler vardır. Onlar milleti birbirine kırdırmak ve düşmanın vatanı istila etmesi yollarını açık bırakmak istiyorlar. Halbuki vuran da vurulan da hep sizindir. Hepsi aynı derecede sadık evlatlarıdır.

Milli savunmamızı, düşman bayrakları atalarımızın üstünden çekilinceye kadar bırakamayız. Herbiri bir büyük Hakanımızın din yolundaki aşkına ilahi, tantanalı, heybetli, birer delil olan İstanbul mabetleri etrafında düşman askerleri gezdikçe, öz vatanın toprakları üstünden yabancı adamların ayakları çekilmedikçe, mücadelemize devam etmeye mecburuz. Cenabı Hak, atalarımızın yurdunu koruyan Halife ve Hakanı'nın şeref ve istiklali için uğraşan evlatlarımızla beraberdir. Kendi hükümetimizin idaresi altında, talihsiz ve yoksül yaşamak, yabancı esirliği pahasına kavuşulacak sanılan huzur ve saadete bin kere tercih edilir.

Padişahımız! kalbimiz sadakatle, bağlılık duygularıyla bağlı olarak tahtınızın etrafında her zamandan daha sıkı bir bağla bağlanmış bulunuyoruz. Toplantısının ilk sözü Halife Padişaha sadakat olan Büyük Millet Meclisi, son sözünün yine bundan ibaret olacağını size en büyük tazim ve huşu ile (saygı) arzeder."⁶

Kemalistler bir ideoloji olarak İslamı, Türk-Ermeni Türk-Yunan savaşları, iç isyanlar sırasında devamlı olarak kullanmışlardır. İslam ideolojisinin nasıl kullanıldığını, bunun, iç politika ilişkilerinde ve dış politika ilişkilerinde nasıl yansımalar yarattığını ileride etraflıca göreceğiz.

**C. KÜRT ULUSUNUN KENDİ KADERİNİ TAYİN İÇİN
GİRİŞECEĞİ BÜTÜN EYLEMLERİ BOĞMAK,
KÜRTLERİ BOYUNDURUK ALTINDA
TUTABİLMEK İÇİN HER OLANAKTAN
YARARLANMAK**

Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a ve oradan da Erzurum'a ve Sivas'a giderken düşündüğü ve uygulamaya çalıştığı temel konulardan biri de Kürt ulusu ile ilgili idi. Kürtlerin bağımsızlık için girişecekleri bütün hareketler kesinlikle bastırılacaktı. Gerek İngiltere ve Fransa ile gerekse Bolşeviklerle yürütülecek ilişkilerde bu konu önemli bir etken olarak ileri sürülecekti. Bunun için Türk-Kürt kardeşliği ileri sürülecek, bu "kardeşlik" içinde Kürt ulusal bilinci eritilmeye çalışılacaktı. Kürt-Türk kardeşliğini ve İslam ideolojisini yoğun bir biçimde kullanmanın temel nedenlerinden biri, Kürtlerin siyasal bakımdan bilinçlenmelerine engel olmak idi. İleride bu önemli konu üzerinde daha etraflı bir şekilde duracağız. Yalnız burada bir belge üzerinde kısaca durmanın gerekliliğine inanıyoruz. Mustafa Kemal Paşa, 17 Haziran 1919'da, Amasya'da, henüz Üçüncü Ordu Müfettişi iken, 15. Kolordu Kumandanı Kazım Karabekir Paşa'ya gönderdiği bir yazıda şöyle diyor:

"1. Diyarbakır'daki Kürt Kulübü, İngilizlerin teşviki ile bir Kürdistan kurma amacını izlediği anlaşıldığından kapatılmıştır. Üyeleri hakkında kanun-i işlem yaptırılıyor. Kürdistan'ın ileri gelen beylerinden aldığım sayısız telgraflarla dağıtılan bu Kürt Kulübü'nün hiçbir Kürdü temsil etmediği, birkaç serserinin teşebbüsleri sonucu kurulduğu vatan ve milletin bağımsız ve hür yaşaması uğrunda her fedakârlığı ve bu konuda emirlerimize amade bulundukları bildirilmektedir."⁷

Mustafa Kemal Paşa'nın bu beyanı üzerinde çeşitli yönlerden dikkatle durulmalıdır. Mustafa Kemal Paşa'nın "Kürt Kulübü" dediği, Kürdistan Teâli Cemiyeti'nin Diyarbakır'daki şubesidir. Bu Cemiyetin, milliyetçi Kürt aydınlar tarafından kurulduğunu daha önce belirtmiştik. Mustafa Kemal Paşa, bunlar için "Birkaç serseri" diyor. İleride göreceğiz, Kürt aşiret reislerine ve Kürt şeyhlerine, yani eşrafa yazdığı mektuplarda ise olağanüstü saygı ifade eden ve işbirliği talep eden beyanlar vardır.

Üzerinde durulması gereken, önemli konu ise yazının içeriğiyle ilgilidir. Yazının yazılış tarihi 17 Haziran 1919'dur. Bu tarihte Güney Kürdistan'da Şeyh Mahmut ve arkadaşları tarafından İngilizlere karşı ölüm kalım mücadelesi verilmektedir. İngilizler, kendi emperyalist politikalarının gereği olarak Güney Kürdistan taraflarında yeni yeni düzenlemelere girişmek istiyorlardı. Kürtler ise İngilizlerin karışmalarına mümkün olduğu kadar engel olmaya çalışıyorlardı. Kürtleri merkezi bir hükümet etrafında birleştirmek istiyorlardı. İngilizler, emperyalist politikaları gereği, Kürtler üzerinde üstünlük ve egemenlik kurabilmek için saldırılara geçtiler. İngiliz emperyalizminin Şeyh Mahmut önderliğindeki Kürtlerin üzerine gelmesi 17 Haziran 1919 tarihindedir. İngiltere'nin bu saldırılarına karşı koyan Şeyh Mahmut, saldırının ikinci gününü yakalanmış ve tutuklanmıştır. Kürtlerle İngilizler arasındaki bu savaş iki aya yakın bir süre devam etmiş ve Kürtlerin yenilgisiyle sonuçlanmıştır.

O halde burada önemli bir soru sormak gerekiyor: Bağımsız veya bağımlı Kürdistan kurmayı amaçlayan İngiltere, Şeyh Mahmut önderliğindeki Kürtlerle neden çok kanlı savaşlara girişmiştir? Bu kanlı savaşlarıyla neden, Kürdistan hükümetini yıkmaya ve dağıtmaya çalışmaktadır? Aslında bunların cevabı basittir. İngiltere hiçbir zaman bağımsız veya bağımlı bir Kürdistan kurmayı düşünmemiştir. Bilakis 1915 yılından beri Kürdistan'ın parçalanması üzerinde ciddi olarak durmaktadır. Ve bu 1919 yılı ortalarında özellikle Şeyh Mahmut'un Kürdistan hükümeti kurmasından ve İngilizlerin bu hükümeti yıkabilmek için çok kanlı savaşlara girmelerinden sonra iyiden iyiye güçlenen bir politika haline gelmiştir.

Burada, bilimin üretilmesiyle ilgili olarak bu konu üzerinde dikkatle durmak gerekiyor. Türk üniversitesi, profesörler, yazarlar 1919-1922 yılları arasındaki olayları anlatırlarken, daima İngilizlerin kendilerine bağımlı bir Kürdistan kurmaya çalıştıklarını anlatırlar. Böylece, Kürtlerin kendi kaderlerini tayin için giriştikleri her türlü eylemi küçümserler. Kürtleri daima İngilizlerin harekete geçirdiği izlenimini yaratmaya çalışırlar. Bunun için de daima Mustafa Kemal Paşa'nın, Kazım Karabekir Paşa'nın beyanlarını kaynak gösterirler. Ve özellikle de Kuzey Kürdistan'da gelişen olayları anlatmaya çalışırlar. Bu, olgulardan ve olgusal ilişkilerden kopuk bir anlatımdır. Bu anlatımın, bilimsel bilginin üretilmesinin yöntemiyle bir ilgisi şuradadır: Hiçbir olgu öteki olgulardan tecrit edilemez. Hiçbir olgu bağımsız bir biçimde ele alınamaz. Olgular, başka olgulardan etkilendikleri gibi daha başkalarını da etkileyebilirler. Bu bakımdan olgular, bütün iç ve dış ilişkileri, iç ve dış bağlantıları ile çalışma ve değişimleri ile birlikte ele alınır. Türk profesörlerinin ve yazarlarının tutum ve davranışlarına baktığımız zaman bu temel ilkeye katı suretle uyulmadığını görüyoruz. Kürtler Mustafa Kemal Paşa'nın ve öteki paşaların yazılarına göre İngiliz ajanlığı ile suçlanmaktadır. Halbuki o tarihlerde İngilizlerle sıcak savaş içinde bulunan Kürtlerin durumlarından hiç söz edilmemektedir. Sanki böyle bir olay olmamış gibi, yokmuş gibi, yaşanmamış gibi davranılmaktadır. Veya hatta Kuzey Kürdistan'daki veya Güney Kürdistan'daki olaylar, ayrı ayrı birbirlerinden koparılarak anlatılmaktadırlar. Böylece, İngiliz emperyalizminin Kürtlere karşı uyguladığı politikanın temel boyutu gizlenmeye çalışılmakta, yüzeysel birtakım olaylar üzerinde durulmaktadır. Bu bakımdan Mustafa Kemal Paşa'nın 17 Haziran 1919'da, Kazım Karabekir Paşa'ya yazdığı ve Diyarbakır'daki Kürtlerin, İngilizlerin teşvikiyle Kürdistan kurmaya çalıştıkları yolundaki beyanatı tutarlı olmaktan çok uzaktır. Çünkü, Kürdistan kurdurmak için Kürtleri teşvik ettikleri iddia edilen İngiltere, aynı tarihte, Güney Kürdistan'da bağımsızlık isteyen Kürdistan hükümetini yıkmak için Kürtlerle yoğun ve kanlı bir savaşa girişmiştir. Olgular ve olgusal ilişkiler, zaman ve mekân boyutunda bir bütünsellik içerisinde alındıkları zaman, bu husus açık bir biçimde ortaya çıkmaktadır. Bilimin üretilmesi ile ilgili

bu parantezi kapadıktan sonra yukarıdaki belgeyi incelemeye devam edelim.

"2. Şark vilayetleri halkının Ermeni çetelerinin kahr ve taarruzlarına hedef olmuş, en büyük felaketi görmüş bir unsur olmak sıfatıyla, fedakârlık lüzumunu en evvel takdir ettikleri büyük bir ıftiharla görülmektedir. Fakat Anadolu'nun sakin tarafları böyle değildir. Siyasal kadroların şimdiye kadar çıkarları uğrunda halkı oyuncak haline getirmiş oldukları halkta her türlü teşkilata karşı bir nevi çekinme doğurmuştur.⁸ Bu nedenle çeşitli yollardan şimdiye kadar en çok önem verdiğim konu, milletin geleceği ve hayat hakkımızın ancak milli birlik ile kurtulacağı oldu. Bunun için çeşitli siyasal ihtisasları olan, (çeşitli siyasal partilerden gelen) kişilerden arınmış, yalnız milletin hür ve bağımsız yaşamasına yönelik bir teşkilatın yani Müdafaa-i Hukuk-u Milliye'nin (Milli hukuku savunmanın) her nahiye varıncaya kadar genişletilmesi esaslarını hazırlamak oldu. Her tarafta gerek askeri, gerek mülki teşkilatta, sizin gibi fikir ve görüş birliğinde bulunduğumuz kardeş ve arkadaşlarımızın çalışmaları ile ve yol göstericilikleri ile her taraftan aldığım telgraflar, milletimizin bu çalışmalara büyük ihtiyaç duyduğunu göstermektedir. Bu, elbette öğölmeye değer bir konudur. Hükümet merkezinin adeta esir bir vaziyette olması, başkentin kuvvetli bir askeri işgal altında bulunması nedeniyle milletin geleceğinin yine millet tarafından teminat altına alınacağı sizce bilinen ve teslim edilen bir gerçektir. Bu nedenle ben Türkleri ve hatta bir öz kardeş olarak bütün milleti bir nokta etrafında birleştirmek ve bunu bütün dünyaya milli hukuku savunma cemiyetleri aracılığı ile kesin olarak göstermek kararındayım. Esasen milli vic-

-
8. *Mustafa Kemal Paşa'nın sakin yerler dediğı bölgeler Ege, Orta Anadolu ve Trakya taraflarıdır. Mustafa Kemal Paşa buralarda, düşmanın eylemlerine karşı herhangi bir örgütlenme olmadığından yakınmaktadır. Bu husus, kendisinin Doğu taraflarına doğru yöneldiğini de göstermektedir. Mustafa Kemal Paşa, "Sakin yerler"de, halkın örgütlenme eğiliminin olmamasını siyasal kadrolara karşı güven duymasına bağılıyor.*

dandan doğan bu kuvvetten daha büyük bir kuvvet düşünemiyorum. Erzurum'da, Bütün Şark vilayetlerinin delegelerinden meydana gelen bir kurul bulundurma hususundaki fikir ve girişimlerinizi takdir ederim. Bu muhakkak gerekir. Anadolu'nun öteki vilayetleri ile Edirne ve İstanbul'daki Milli Hukuk-u Savunma Cemiyetleri ile birleşmek konusundaki girişim ve düşüncelerimi de bu beyanlarıma ilave edeceğim."

Mustafa Kemal Paşa, Kürtlerin kendi kaderlerini kendilerinin tayini ile ilgili eylemlerini, "İngilizlerin oyunu" diye etrafına anlatmaya ve inandırmaya çalışmaktadır. Fakat Kürtleri kendi denetimi altına almak için de çok büyük bir gayret içinde olduğu kuşkusuzdur. Bu bakımdan, Kürtlerle Türklerin kardeşliğini, öz kardeşliğini ileri sürmektedir. Bu kardeşlerin birbirlerinden ayrılmayacağı ifade edilmektedir. Kürtlerin kendi ulusal kişiliklerini geliştirme çabalarına kesinlikle engel olunmakta, bu süreç gerici, İngilizci bulunmakta, fakat Kemalistlerin denetimi altında kalmaları teşvik edilmektedir. Kürtlerle İngilizlerin görevi ise 24 Haziran 1919 tarihini taşıyan bir müfettişlik şifresinde şöyle açıklanmaktadır:

"1. Mr. Noel isminde⁹ bir İngiliz binbaşı Urfa'dan Siverek yolu ile Viranşehir'e giderek Milli Aşireti Reisi ile görüşmüş ve Urfa'ya dönmüştür. Osmanlı hükümeti aleyhine pek fena propagandalar yapmıştır. Aşiret reislerinden aldığı kesin cevaplar kendisini memnun etmemiştir. Kürtler kayıtsız şartsız devletten ve Türk kardeşlerinden ayrılmayacaklarını, bu uğurda son nefeslerine kadar savaşacaklarını bildirmişlerdir. Ve adı geçen kişinin vermek istediği büyük miktardaki paraları kabul etmeyerek vatan-perverlik ve namus örneği olmuşlardır.

9. Mr. Noel'in adına, Güney Kürdistan'da Şeyh Mahmud Berzencî'nin İngilizlere karşı yürüttüğü hareket sırasında da rastlanmıştır. Irak'ta ve Güney Kürdistan'da İngiliz Yüksek Komiseri Sir Arnould Wilson isimli bir kişi idi. Noel de O'nun yardımcılarında biri idi. 1919 yılı başlarında Mr. Noel'in bölgeden ayrıldığı bildirilmişti. Demek ki, Küzey Kürdistan taraflarına gelmiş.

2. Mekke Şerifi Hüseyin'in oğlu Faysal, Yaveri Ramazan'ı Viranşehir köylerinden birine göndererek aşiret reisi Mahmut Bey'le görüşüyormuş, İngilizlerle kendisinin arasının açıldığı ve Vilayet-i Sitte'nin (altı vilayetin: Elazığ, Diyarbakir, Van, Bitlis, Erzurum, Sivas) Ermenistan olacağı cihetle kendisiyle dayanışma ve birlik teklif etmiş ise de tamamen red cevabı almıştır."10

Bu belgeden iki şey öğreniyoruz. Birincisi İngilizlerin Osmanlı hükümeti aleyhinde şiddetli propagandalarda bulunduğu... Bilindiği gibi Birinci Dünya Savaşı emperyalist bir savaştı ve Osmanlı Devleti Alman emperyalizmi saflarında İngiliz emperyalizmine karşı savaşıyordu. İngilizler, savaşın sonucunun alınmasını geciktirdikleri iddiasıyla Osmanlı hükümetine karşı büyük bir kızgınlık içindeydiler. Özellikle İttihat ve Terakki Fırkası'nın yöneticileri olan, yani iktidarda olan ve Almanlarla çok sıkı ilişkiler yürüten Enver Paşa, Cemal Paşa ve Talat Paşa'ya karşı büyük bir kin duyuyorlardı. Fakat bu, İngilizlerin Mustafa Kemal ve arkadaşlarına da kızmalarını ve kin duymalarını gerektirmez. Mustafa Kemal Paşa da ideoloji olarak İttihatçıydı, fakat en azından, yukarıda sözü edilen kişilerle büyük kişisel çelişkiler içindeydi. İleride bu ilişkileri bütün ayrıntılarıyla göreceğiz.

İkinci konu Mekke Şerifi Hüseyin'in oğlu Faysal ile ilgilidir. Faysal'ın da, **"Kürdistan Ermenistan olacak"** şeklinde propaganda yaparak Kürtleri yanına çekmeye çalışması ilginç bir durumdur. Fakat Faysal'ın İngilizlerle arasının açıldığı şeklindeki ifade doğru değildir. O sırada Kürt önderi Şeyh Mahmut, İngilizlere karşı büyük bir mücadele sürdürdüğü için, İngilizlerle arasının açıldığını söylemek zorunda kalmıştır. Nitekim kendisi iki yıl kadar sonra İngilizler tarafından Irak mandasına (sömürge) kral yapılmıştır.

III. ERZURUM ve SİVAS KONGRELERİ ve HEYET-İ TEMSİLİYE

A. ERZURUM KONGRESİ

Mustafa Kemal Paşa, Samsun'dan Havza yoluyla Amasya'ya, oradan da, Sivas üzerinden Erzurum'a geçti. Erzurum'da 23 Temmuz 1919-7 Ağustos 1919 tarihleri arasında Erzurum Kongresi olarak bilinen kongre düzenlendi. Kongre'yi, Doğu İllerinin Millî Haklarını Savunma Cemiyeti Erzurum Şubesi düzenlemişti. Kongreye 54 kişi katıldı. Bunlardan 17'si (Trabzon Muhafaza-ı Hukuk-u Milliye) örgütünden gelen üyelerdi.) "Vilayat-ı Şarkıye" olarak isimlendirdikleri Kürdistan bölgesinden gelen delegelerin sayısı ise 20'nin üzerindeydi. Van 2, Bitlis 1, Sırt 2, Karaköse 1, Diyardın 2, Doğubayazıt 1, Kığı 2, Hınıs 1, Eleşkirt 1, Pülümür 1, Hasankale 2, Tercan 1 delegeleri ile temsil ediliyordu. Ayrıca Erzincan, Erzurum ve Sivas'tan delegeler vardı. Mustafa Kemal Paşa, Rauf Bey gibi orduda önemli görevlerde bulunmuş kişiler de delegeydi. Vilayat-ı Şarkıye olarak söylenen Kürdistan'dan gelenler daha çok eşraf kökenli idiler. Öteki bölgelerden gelenler arasında askerler, memurlar, emekliler de vardı. Kürt aydınlarının ise daha çok Kürdistan Teâlî Cemiyeti etrafında çalıştıklarını daha önce belirtmiştik. Görüldüğü gibi kongre üyelerinin çok büyük bir çoğunluğunu Trabzon tarafından ve Kürdistan bölgelerinden gelen üyeler oluşturuyor. Trabzon tarafından gelenler Lazlığa, Kürdistan'dan gelenler Kürtlüğe karşı savaşacak. Buna rağmen Kürt delegelerin, Kuzey Kürdistan'dan geldiğini görüyoruz. Van, Bitlis, Sırt. Buralarda, Mustafa Kemal Paşa'nın 1916 yılında kolordu komutanı olarak görev yaptığını daha önce belirtmiştik. Diyarbakır, Elazığ, Malatya gibi illerden delege gelmemesi ilgi çekicidir. Öte yandan Sivas'ın ötesindeki bölgelerden tek bir delege gelmeyişi yine ilgi çekicidir. Güney'den, Orta Anadolu'dan, Ege'den, İstanbul'dan, Trakya'dan tek bir delege yok. Bu sırada, örneğin güneyde, Maraş, Antep, Adana (Kilikya) bölgelerinde Ermenilerle, Egede ise Yunanlılarla mücadeleler var. Fakat bu mücadeleler daha çok Ermeni ve Rum malları konusunda olduğu için İngilizlerle ve Fransızlarla görülecek herhangi bir sorunları olmadığı için bu tür kongrelerle ilgilenmiyorlar. Daha doğrusu

İngiltere'nin ve Fransa'nın Ermenilere ve Rumlara karşı sorunlarını çözeceklerine inanılıyor. Yani İngiltere'nin ve Fransa'nın Türklerin haklarını Türklere vereceklerine inanılıyor, bekleniyor. Bu bakımdan onların bu tür kongrelere katılmalarının gereği yok.

"... Konumuzla çok yakından ilgisi olması dolayısıyla, 7 Ağustos 1919'da yayınlanan Erzurum Kongresi Beyannamesini de bütün maddeleri birer birer ele alıp incelemeyi yararlı görüyoruz. Erzurum Kongresi kararları 10 maddede toplanmıştır.¹¹

1. Trabzon Vilayeti ve Canik Sancağı (Samsun) ile Vilayat-ı Şarkıye namını taşıyan Erzurum, Sivas, Diyarbakir, Marurelilaziz (Elazığ), Van, Bitlis vilayetleri ve bu saha içindeki müstakil vilayetler hiçbir sebep ve bahane ile yek diğerinden ve Osmanlı Camiasından (Toplumundan) ayrılmaları düşünülmesi bile olanakları olmayan bir bütündür. Saadette ve felakette ortaktır. Gelecek hakkındaki hedefleri aynıdır. Bu alanda yaşayan Anasırı İslamiye (İslamlar) birbirlerine karşı karşılıklı bir fedakârlık hissi ile doludurlar. Ve birbirlerinin ırkı durumlarına ve sosyal durumlarına saygılı olup öz kardeşirler."

Bu maddede Türk ulusundan söz edilmemesi, yapılacak hareketin Türk ulusu için olacağına dair herhangi bir beyanda bulunulmaması ilginçtir. Bilakis "Osmanlı Camiası", "Anasırı İslam" gibi enternasyonal kavramlara yer veriliyor. Belirtilen sınırlar içindeki bütün Müslümanların öz kardeş olduğu, hepsinin Osmanlı toplumunu meydana getirdiği belirtiliyor. Fakat, bu İslamların birbirlerinin ırkı ve sosyal durumlarına karşı saygılı olacakları özellikle vurgulanıyor. Burada, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin Doğu sınırları ile ilgili çok ilgi çekici bir kayıt var. Van, Bitlis, Diyarbakir, bazı müstakil vilayetlerden söz ediliyor. Bugünkü Hakkâri, Van vilayeti sınırları içindeydi. Mardin'in bir kısmı Musul, bir kısmı Diyarbakir vilayetleri içindeydi. Kabaca ifade edilen bu sınırların aşağı yukarı bugünkü sınırları gösterdiği söylene-

11. Erzurum Kongresi ve Kararları ile ilgili olarak bk. Bölüm V, Dipnotu 58, 59'da gösterilen kaynaklar

bilir. Her ne kadar "Bu saha içindeki müstakıl vilayetler" tabiri açık değil ve vilayetlerin ve hangi vilayetlerin kastedildiği belli değil ise de, bunu, böyle kabul edebiliriz. Erzurum Kongresi'nde alınan bu karardan 6 ay kadar sonra, Enver Paşa tarafından Cemal Paşa'ya yazılan mektupta, aşağı yukarı yine bu sınırlar ifade edilmeye çalışılmaktadır. Enver Paşa, 26 Şubat 1920 tarihinde Cemal Paşa'ya yazdığı mektupta, İngiliz ajanlarıyla yaptığı görüşmeleri, yaptığı pazarlığı anlatmaktadır.¹²

"... Bilmem Pazartesi günü teyyaremiz parçalana-
rak kimseye zarar vermeden eve döndüğümüzü yaz-
mış mıydım, kardeşim? Fakat daha garibi eve gelince
İngilizlerle müzakereye vasıta olan zaat bu sabah
Mahmut İngiliz'in telefonla, benimle veya vekilimle mu-
hakkak görüşmek istediğini bildirdi. Kızgın olduğum-
dan ciddi bir şey varsa görüşelim, dedim. Nihayet ak-
şam görüştüm. İlgili kişi ilk müzakerelerin kesilmesine
İngiliz nazırlarının pek üzüldüklerini söyledi. Fakat şim-
di, gerek nazırların fikri, gerekse İngiltere'nin fikri artık
Fransızlardan ayrı politika izlemede serbest olduklarını
ifade etti. İkinci olarak İngilizler eski fikirlerini terk ede-
rek, Türk milletinin ekseriyetini teşkil eden milliyetçiler-
le beraber çalışmak istediklerini ve bu münasabette İs-
tambul'u bize bıraktıkları gibi, Boğazlar'da bıraktıkları
askerleri de iki sene sonra çekeceklerini ve Kafkas
Cumhuriyetlerinin istiklalini tanıdıklarını ve İzmir de da-
hil olduğu halde bütün Suriye ve Irak'tan gayrisinin
bizde kalacağını, Irak hakkındaki kararın da tamamen
kati olmadığını, bunlara mukabil bizim de (Enver Pa-
şa, Cemal Paşa, Talat Paşa gibi ittihatçılar) İngiltere
aleyhine çalışmadan vazgeçmemizi... istedi. Bunun
üzerine dün Paris'e Lloyd George ile görüşmeye git-
ti."¹³

Enver Paşa'nın 1920 Şubat'ında, Türkiye Cumhuriyetli
Devleti'nin Lozan'da çizilecek sınırlarını aşağı yukarı tespit

12. Enver Paşa'nın faaliyetleri hakkında ileride geniş bilgi verilecek.

13. Bu mektup için bk. *Şevket Süreyya Aydemir, Enver Paşa*, Cilt 3, s. 531

etmesi, üzerinde dikkatle durulması gereken çok ilgi çekici bir durumdur. Bu, İttihat ve Terakkî'nin, İttihat ve Terakkî'den daha yoğun bir biçimde de Kemalistlerin İngilizlerle gizli ilişkiler içinde olduklarını göstermektedir. İleride bu konuya tekrar geleceğiz. Şimdi Erzurum Kongresi'nin kararlarını izlemeye devam edelim.

"2. Osmanlı vatanının bütünlüğü ve milli bağımsızlığımızın sağlanması ve Saltanat makamının ve Hilafetin dokunulmazlığının sağlanması için Kuvva-i Milliye'yi Amil ve İrade-i Milliye'yi hakim kılmak (Milli kuvvetleri oluşturmak ve Milli iradeyi egemen hale getirmek) esastır."

Bu maddeden Milli Kuvvetlerin neden teşkil edileceğini, milli iradeyi neden egemen kılmak istediğini anlıyoruz: "Saltanat makamını korumak ve Hilafetin dokunulmazlığını sağlamak." Bütünlüğü sağlanacak Osmanlı vatanı yine açık bir kavram değil. Böyle bir "Osmanlı vatanı" üzerinde sağlanacak "milli irade" ise kimin iradesidir, yine belli değil.

"3. Her türlü işgal ve müdahale Rumluk ve Ermenilik kurmak amacına yönelik sayılacağından, birlikte savunma ve direnç gösterme esası kabul edilmiştir. Siyasi egemenliği ve sosyal dengeyi bozacak şekilde Anasırı İseviye'ye (Hristiyanlara) yeni birtakım imtiyazların verilmesi kabul edilmeyecektir."

4. Hilafet merkezinin (İstanbul), devletlerin baskısı karşısında, buraları terk etmek ve ihmal etmek zorunda kalması ihtimaline göre buraların Hilafet makamına ve Saltanata bağlılığını sağlamak ve milli hakları korumak için gerekli tedbir alınmıştır."

Bu maddede Hilafet ve Saltanata olan bağlılık yeniden vurgulanmıştır. Padişah, Halife, İtilaf Devletleri'nin baskısı karşısında buraları terk etmek zorunda kalsa bile bu yerlerin Hilafet makamına ve Saltanata bağlılığını sağlamak için her türlü tedbir alınacaktır deniyor.

"5. Vatanımızda öteden beri birlikte yaşadığımız Müslüman olmayan kimselerin, kanunlarla pekiştirilmiş kazanılmış haklarına tamamen uyarız. Mal, can,

ırzlarının korunması, esasen dinimizin, ulusal geleneklerimiz ve kanunlarımızın gereği olduğundan bu esas, kongremizin genel kanısı ile sağlamlaştırılmıştır.

6. İtilaf Devletleri'nden Mondros Mütarekesi'nin imzalandığı 30 Ekim 1918'deki sınırlarımız içinde kalan ve her bölgesinde olduğu gibi Doğu Anadolu illerinde, büyük çoğunluğu İslam olan ve kültürel ekonomik üstünlüğü Müslümanlara ait bulunan, birbirlerinden ayrılmaları imkânsız öz kardeş, dindaş ve ırkdaşlarımızın oturduğu memleketlerimizin bölünmesi düşüncesinden tamamen, kesinlikle vazgeçerek, varlığımıza ve tarihi, ırkı, dini haklarımıza saygı gösterilmesi bunlara aykırı teşebbüslere girişilmemesi ve bu suretle hak ve adalete dayanan bir karar verilmesi beklenir."

Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerine kadar adı geçen bu bölgelere Kürdistan ve Ermenistan deniyordu. Genel olarak Kuzey tarafları Ermenistan, Güney tarafları Kürdistan'dı. Mondros Mütarekesi'nden, özellikle Kürdistan Teâlî Cemiyeti'nin kurulmasından sonra, bu bölgeler için "Vilayat-ı Şarkıye", Şark vilayetleri tabiri kullanılmaya başlandı. Şark Vilayetlerinin Milli Hukukunu Savunma Cemiyeti, Şark Vilayetlerinin Milli Hukukunu Savunma Cemiyeti Erzurum Şubesi gibi... şimdi ise "Şarkî Anadolu", Doğu Anadolu deniyor. Halbuki Anadolu Kürdistan, Ermenistan, Irak, Suriye, İran gibi bir coğrafya parçasıdır. O halde Ermenistan ve Kürdistan, Anadolu'nun doğusundaki coğrafi parçalardır. Burada ise Şarkî Anadolu, Anadolu'nun doğu kesimleri olarak kullanılıyor. Kürdistan'ın ve Ermenistan'ın bazı parçalarını da bünyesine alacak şekilde kullanılıyor. Bu, Kemalistlerin bu bölgeleri ilhak etmek amacı içinde olduklarını göstermektedir.

Öte yandan "30 Ekim 1918'den önceki sınırlarımız", yani Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından önceki sınırlarımız deniyor. Kabaca, Arap dünyasının bu sınırların dışında kaldığı söylenebilir. Bunun dışında açık, belirli bir sınır çizgisi yok. Fakat Kürdistan, Ermenistan bölgelerinin bu sınırlar içerisinde düşünüldüğü kuşkusuzdur. Mondros Mütarekesi imzalanmadan, daha savaş içinde, Güney Kürdistan'da, Şeyh Mahmut Berzenci'nin Kürdistan hükümeti

kurduğu ve bu hükümetini kabul ettirmek için İngiltere'ye karşı önemli bir mücadeleye girdiği düşünülürse, Kürdistan'ın hangi kesimlerinin bu sınırlar içinde sayıldığı da belli değildir.

“Doğu Anadolu” ve Anadolu'da yaşıyan herkesin din bakımından öz kardeş olduğu, kültürel bakımdan üstünlüğün Müslümanlarda olduğu belirtiliyor. Büyük devletlerin tarihi, ırkı, dini haklara saygı göstermeleri isteniyor. “Öz kardeş, dındaş ve ırkdaşlarımızın oturduğu memleketler”den söz edilerek, aslında farklı milletlerin varlığı kabul edilmektedir. Fakat, Türk, Kürt gibi millet isimlerinin sayılmaması yine ilgi çekicidir.

“7. Milletimiz insani ve asri amaçları yüceltir. Fen, sanayi ve ekonomi bakımından yardıma ihtiyaç duyduğumuzu takdir eder, bundan ötürü devlet ve milletimizin iç ve dış bağımsızlığı, vatanımızın bütünlüğü saklı kalmak üzere, altıncı maddede açıklanmış olan sınırlar içinde, milliyet esaslarına uygun ve memleketimize karşı istila emeli ve isteği olmadan, herhangi bir devletin fenne, sanayiye, ekonomiye ait yardımlarını hoşnutlukla karşılarız. İnsanlığın esenliği ve umumun huzuru adına böyle insancıl ve adaletli kuralları kapsayan bir barışın tez elden kararlaştırılması en büyük milli arzumuzdur.”

Burada, yabancı devletler, eğer 6. maddede belirtilen sınırlar içinde kalmak şartıyla, milliyet esaslarına saygı gösterirlerse ekonomik ve mali yardım kabul edebiliriz deniyor. Görüldüğü gibi milliyet esaslarına önem verildiği belirtiliyor. Kürdistan'ın ilhakı düşünüldüğüne ve Ermenilerin dönüşleri engellendiğine göre bu hangi milliyet olacaktır. Kimin milliyeti olacaktır? Bunun cevabı birinci maddede üstü kapalı bir biçimde verilmeye çalışılmıştır. “Bu sınırlar içinde kalan bütün Müslümanlar birbirlerinin ırkı durumlarına, sosyal durumlarına saygılıdır.”

“8. Milletlerin kendi kaderlerini çizdiği bu tarihi çağda, İstanbul hükümetinin de milli iradeye boyun eğmesi zorunludur. Çünkü milli iradeye dayanmayan hükümetlerin kendi başlarına verdikleri kararlara milletçe

uyulmadığı gibi bu kararların dışta da itibarı olmadığı ve olamayacağı şimdiye kadarki olaylar ve sonuçlarıyla ispatlanmıştır. Bundan ötürü milletin içinde bulunduğu korkulu durumdan ve kuşkudan kurtulma çarelerine başvurmasına gerek kalmadan hükümetimizin hemen Milli Meclis'i toplaması ve bu suretle milletin ve memleketin kaderi hakkında alacağı bütün kararları Milli Meclis'in denetiminden geçirmesi zorunludur."

Bu maddede, milletlerin kendi kaderlerini kendilerinin tayin etme ilkesine duyulan saygıdan söz ediliyor. Amaçlarındaki en önemli madde Kürdistan'ı ilhak olan bu heyet, milletlerin kendi kaderlerini kendilerinin tayin etmeleri ilkesine saygı duyduğunu nasıl ifade edebilir? İstanbul hükümetine duyulan saygı burada da dile getiriliyor. Hükümet, Milli Meclis'i toplantıya çağırmalı ve kararlarını bu meclisten geçirmelidir deniyor.

"9. Vatanımızın karşılaştığı üzücü olaylar ve aynı amaçla milli vicdandan doğan derneklerin anlaşma ve birleşmelerinden meydana gelen bu kitle, bu kere 'Şarki Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti' (Doğu Anadolu Hukukunu Savunma Cemiyeti) adında bir topluluk haline getirilmiştir. Cemiyet her türlü partililik akımlarının dışındadır. Bütün Müslüman yurttaşlar derneğin doğal üyesidir."

Burada milliyet ifade eden kavramların kullanılmasından yine, dikkatle kaçınılmıştır. Müslümanların birliği üzerinde durulmuştur. Ayrıca Doğu Vilayetlerinin Milli Haklarını Savunma Cemiyeti'nin adı değiştirilerek Doğu Anadolu Hukukunu Savunma Cemiyeti denmiştir. Trabzon'daki ve başka yerlerdeki öteki örgütler de bu örgütün içinde birleştirilmiştir.

"10. Kongre tarafından seçilen bir temsilciler kurulu kabul edilmiş ve köylerden il merkezlerine kadar olan milli kuruluşlar birleştirilmiştir ve sağlamlaştırılmıştır. Temsilciler Kurulu olarak da:

1. Sabık Üçüncü Ordu Müfettişi Mustafa Kemal Paşa,

2. Sabık Bahriye Nazırı Rauf Bey,
3. Erzurumlu Hoca Raif Efendi,
4. Trabzon Mebusu İzzettin Bey,
5. Trabzon Mebusu Servet Bey,
6. Erzincan'dan Nakşi Şeyhi Fevzi Efendi,
7. Sabık Beyrut Valisi Bekir Sami Bey,
8. Sabık Bitlis Mebusu Sadullah Efendi,
9. Mutki Aşireti Reisi Hacı Musa Bey

seçilmişlerdir. Daha sonra Temsilciler Kurulu'na 10. kişi olarak Kazım Karabekir Paşa da alınmıştır."¹⁴

Bu heyet hiçbir zaman toplanamamış, görev yapamamıştır. Zaten Mutki Aşireti Reisi Hacı Musa Bey, eski Bitlis Mebusu Sadullah Efendi, eski valilerden Bekir Sami Bey, Erzurum Kongresi'ne katılan 54 kişi arasında yoktur. Yani kongreye delege olarak gelmemişlerdir. Kongre onları kendilerinden habersiz olarak seçmiştir.

Erzurum Kongresi kararları, hem kongre genel kurulu, hem de Kazım Karabekir Paşa tarafından İstanbul hükümeti'ne bildirilmiştir. Kazım Karabekir Paşa'nın 5 Ağustos 1919 tarihinde Harbiye Nezareti'ne gönderdiği telgraf şöyledir:

"Erzurum Kongresi hakkında son arz ettiklerimle durumu hemen aydınlatmaya çalışmakla büyük bir görevi yerine getirmiş olduğumu sanıyorum. Bu münasebetle tekrar arz ediyorum ki, Erzurum Kongresi'ni, Doğu eyaletlerinin milleti toplamıştır. Bugün 70 kadar¹⁵ milli üye ile Erzurum'da toplantı halinde bulunan kongre, Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Bey henüz İstanbul'da iken ve hatta burada, isimleri bile duyulmamışken, büyük ve kanlı tehlikenin meydana geleceğini kesin sayan Doğu eyaletlerinin halkının karar ve girişimleriyle olmuştur.¹⁶ Bu toplantıda siyasal ve kişisel

14. *Mahmut Goloğlu, Erzurum Kongresi*, s. 104-105

15. Erzurum Kongresi'ne katılan delege sayılarının 54 civarında olduğu daha önce belirtilmişti.

16. *Kazım Karabekir Paşa'nın* bu açıklaması çok ilgi çekicidir. Erzurum

hiçbir etkinin bulunmadığı kesinlikle anlaşılmıştır.¹⁷ Uyanışını kesin olarak felaketlerden alan, milletin ruhundan kopan bir heyecan ve kuvveti yabancılar, bir iki kişiye mal etmek suretiyle milletin varlık ruhunu örtme ve inkâr yolunu tutarak kendi milletlerini kandırma ve bu suretle çıkarlarını genişletmeye ve sağlamlaştırmaya çalışıyorlar. Vatanımız ve milletimiz için giderilmesi olanaksız olan zararlara başlangıç olacak bu anlayış biçiminin bizzat hükümetimiz tarafından da bilinmeyerek kabul edildiğini ve ısrarla yabancı emellerin gerçekleştirilmesinin kolaylaştırıldığını görmek umumu üzmemekte ve yaralamaktadır. Doğu vilayetlerinde hayat endişesinden doğmuş milli cereyanın gelişmesinde ve bugünkü durumda, Mustafa Kemal Paşa'nın ve Rauf Bey'in etkileri olmadığı ve kongreye herkes tarafından kabul edilen bu iki kişinin siyasal durumumuzu daha fazla anlamış olduklarından bilakis, hükümetimizin mevkinin düşünerek, mevcut milli kuvvetleri daha sakın ve tedbirli bir hale getirerek iyi idare ettikleri açıkça görülmektedir. Bundan dolayı gerek kongrenin genel kurulu, gerekse Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Bey hakkında, içişleri bakanlığından illere gönderilen genelgeler kamuoyunda iyi etki yapmamıştır. Hayat ve namus endişelerinden doğan milli cereyan galeyana halindedir. Yatıştırılması ve kamuoyunun tatmini için biricik çare ancak millet meclisinin derhal ve fiilen toplanmasının sağlanması, aksi takdirde milli olayların kendilerine bu amaca varacağını bildirmeyi görev sayarım. Çünkü, burada görülen ve hissedilen genel düşünce, milletvekillerinin kanaatlarına ve onaylamalarına uymayacak herhangi bir siyasetin ve kararın kabul edilemeyeceğidir. Bu büyük tarihi so-

Kongresi'ni "Doğu Vilayetleri" halkının düzenlediğini o sırada, *Mustafa Kemal* adının bile henüz bölgede duyulmadığını söylemektedir. Resmi tarih ise Kongrenin *Mustafa Kemal Paşa* tarafından düzenlendiğini ısrarla yazar.

17. *Kazım Karabekir Paşa*'nın bu beyanı da ilginçtir. "Vatanı, milleti düşmandan kurtarmak" için kongre düzenliyorlar. Fakat bu girişimde siyasal bir etki yoktu, diyor.

rumluluğun birkaç kişinin omuzuna yükletilmesinden çok, milli düşünce ve isteğe dayandırılması çok daha iyidir. Hatta eğer bugünkü koşullar içinde milli meclisin İstanbulda yabancı kuvvetler karşısında toplanmasının sakıncalı görülmesi yüzünden bu önemli meşrutiyet görevi geri bırakılmışsa Anadolu'da, hükümetimizce gösterilip Padişahımızca onaylanan bir yerinde toplanması sözlerinin bile söylenmekte olduğunu vatanperverlik duygularımın gereği olarak bildiriyorum."¹⁸

Görüldüğü üzere, Kazım Karabekir Paşa İstanbul Hükümeti'ne gönderdiği bu yazıda, Millet Meclisi'nin açılması ve çalışmalarına devam etmesi gereği üzerinde durmaktadır. Erzurum Kongresi Beyannamesi de kongre kurulu tarafından ayrı bir yazı ile yine hükümete bildirilmiştir.¹⁹

B. KÜRT ŞEYHLERİNE ve AŞİRET REİSLERİNE YAZILAN MEKTUPLAR

Bu beyannamenin yayınlanmasından birkaç gün sonra Mustafa Kemal Paşa, Kürdistan'da etkinlikleri olduğunu bildiği Kürt şeyhlerine, Kürt ileri gelenlerine mektuplar yazmıştır. Daha önce, Mustafa Kemal Paşa'nın Bitlis'teki görevi sırasında birçok Kürt ileri gelenleriyle tanışmış olduğunu belirtmiştik.

Bu mektuplardan biri 10 Ağustos 1919, geriye kalan 6'sı 13 Ağustos 1919 tarihini taşımaktadır. Hepsi 7 mektuptur. 10 Ağustos 1919 tarihli mektup Erzurum Kongresi'ne katılmadığı halde Temsilciler Kurulu'na seçilen Mutki Aşireti Reisi Hacı Musa Bey'e yazılmıştır. Mustafa Kemal Paşa'nın Kürt Şeyhleri ile olan ilişkisini, onlar için kullandığı son derece saygılı olduğu ifadeleri göstermesi bakımından, bu mektupları vermekte yarar görüyoruz. Daha önce verdüğümüz 17 Haziran 1919 tarihli yazıda, Kürt aydınlarına karşı kullanılan "birkaç serseri" tabiri ile burada eşrafa karşı kullanılan ifadelerin karşılaştırılması dikkate değer sonuçlar ortaya çıkarmaktadır.

18. Kazım Karabekir, *İstiklal Harbimiz*, s. 102-103

19. Kazım Karabekir, a.g.e., s. 104-106

"Mutki'de Aşiret Reisi Hacı Musa Bey'e
Muhterem Efendim,

İkinci Ordu Kumandanlığında bulunduğum sırada ve pek ciddi durum içinde aramızda meydana gelen kalbi bağların kıymetli hatıralarını daima koruyorum. Zatiatilerinin eskiden beri devlet, millet ve vatan uğrunda fedakârlığınız, seçkin hizmetleriniz, bütün hamiyet sahiplerinin takdir ve beğenilerinin üstündedir. Bu konuda ilkönce Bitlis'in geri alınışında, orduya fiilen yaptığınız yardımın kıymeti, Mutki mıntıkasının düşmana karşı ayaklandırılışında²⁰ gösterdiğiniz gayret ve çalışmalarınızın önemi her zaman takdir ve şükranla anılmaktadır. Bu kadar fedakârlıklarımızın sonunda ancak Tanrı'nın bilebileceği nedenlerle, düşmanlarımızla bir mütareke yapmaya mecbur kaldık. Mütareke hükümlerinin hiç olmazsa hakkıyla ve iyi niyetle uygulanmasıyla milli istiklalimizin ve geleceğimizin korunacağını, emniyet altına alınacağını ümit ediyorduk. Fakat, düşmanlarımızın bugün devlet ve milletimize²¹ karşı pek haince bir vaziyet alarak memleketimizi tamamen parçalamak, İslam alemi için asırlardan beri kanlarını döken milletimizin egemenlik hakkı ve bağımsızlığını elinden alarak, köle mevkine düşürmeye çalıştıkları,²² atalarımızın bıraktığı anavatanda Ermenistan yapmaya uğraştıkları pek açık bir şekilde görülüyor.²³ Pek bü-

20. 1916 yıllarında Bitlis tarafları Çarlık Ordusu'nun işgali altında idi.

21. Millet kelimesi, bugünkü anlamıyla ulus sözünü karşılamıyor. Bir din veya mezhepte bulunan insanların meydana getirdiği grup içinde kullanılabilir. Burada milletimiz sözü ile İslamlık ve Osmanlı Camiası kastediliyor,

22. *Mustafa Kemal Paşa*, "bağımsızlığımızı elimizden alarak bizi köle durumuna düşürmek istiyorlar" diye, bir Kürt aşiret reisinin yardımını istiyor. Bugün Kürt ulusunun, bütün ulusal değerlerinin, bağımsızlığının, dilinin, kültürünün, bütün demokratik haklarının tamamen gasp edildiğini ve bunu gerçekleştiren güçlerin de, Kemalistler olduğunu düşünürsek ne kadar derin bir çelişki ile karşı karşıya bulunduğumuz görülür ve anlaşılır.

23. *Mustafa Kemal Paşa* da, *Kazım Karabekir Paşa* gibi, "Kürdistan Ermenistan olacak" propagandasını kullanmaya ve Kürtleri bu propaganda ile etkilemeye çalışıyor.

yük acılarla karşılanılacak alçakça, rezilce durumlar-
dandır ki milletin kuvvetine dayanan milli emellerin üs-
tünlüğü ile hareket etmeyi hakiki ve vatani görev bil-
mesi gereken İstanbul'daki hükümet merkezi de
tamamıyla acizlik ve miskinlik içerisinde idareyi, etkile-
ri önünde baş eğdiği düşmanlarımıza bırakıyor. Sene-
lerden beri cihana, fedakârlık dersleri vermiş,²⁴ hari-
kalar göstermiş olan, pek namuslu ve faziletli olan
milletimiz, bu iktidarsız ellerde pek yakında ne kadar
korkunç sonuçlarla karşı karşıya kalacağını anlayarak
ve iyiden iyiye bilerek gezdiğim yerlerde, hukukunun
korunması ve vatanlarının savunması yolunda milli sa-
vunma cemiyetleri kurmak suretiyle hakkıyla çalışıyor-
lar. Bunu büyük bir övünç ve şükran ile gördüm. İşte
bu koşullar içinde asker olarak kayıt ve şartla çalış-
maktan ziyade, milletin bağrında vatandaşlarımla be-
raber milletin bir ferdi olarak, milletimin mutluluğuna
ve bağımsızlığına yardımcı olmayı, şeref ve haysiyet
için ölünceye kadar çalışmayı daha faydalı görerek,
aşığı olduğum askerlikten, istifa ettim.²⁵ Doğal olarak
bu vatani çalışmada zatıalileri gibi pek kıymetli vatan-
daşlarımla yardım edeceklerine ve benimle birlikte ola-
caklarına itimadım tamdır. Belirttiğim birçok savunma
cemiyetlerinin katılması ile milleti birleştirmek ve haya-
tımıza son vermek isteyen düşmanlarımıza karşı kuv-
vetli bulunmak amacıyla Erzurum'da bir kongre toplan-
mıştır. Müzakereler ve kararlar hakkında Celal Bey
kardeşimiz gerekli bilgiyi vereceğinden, bu konuda sö-
zü uzatmak istemiyorum. Ancak şu kadarını açıklaya-
yım: Milletimizin bağımsızlığı ve vatanımızın bütünlüğü
yolunda beliren birleşmeyi, harice ve dahile karşı gös-
termek amacıyla kongrece bir temsil kurulu seçildi ve
kabul edildi. Zatıaliniz de kongre üyelerinin tamamının
reyleri ile oybirliği ile temsil kurulu üyeliğine seçildiniz.
Senaverleri (sizi öven) de bu kurulda bulunduğum gibi

24. Sözü edilen fedakârlık dersleri neler olabilir ve dünyanın bu dersler-
den ne gibi bir yararı olmuş olabilir?

25. 9 Temmuz 1919'da Saray, *Mustafa Kemal Paşa*'nın resmi görevine
son vermiştir.

eski Bahriye Nazırı Hamidiye Kahramanı Rauf Beyefendi²⁶ kardeşimiz de beraberdir. Vatanımızın kurtuluşu ve mutluluğu için elele vererek çalışacak bir yer ve zaman olduğundan dolayı cidden pek büyük bir memnuniyet duyuyorum. Celal Bey kardeşimizin zatı-
alinize getireceği tüzük gereğince tarafınızdan örgüte canlılık ve gayret verilerek hiçbir tarafın ve kimsenin karışmasına ve karşı durmasına izin verilmemesini rica ediyorum. Mukaddes milli amacın sağlanması yolunda yardımcı olacağını umduğum ve kabul etmekte olduğum hükümetin mülki ve askeri yönden, karşı hareketleri görüldüğü takdirde, milletin istek ve egemenliğinin gösterilmesi gerektiğini yine sizden rica ediyorum.

Burada olduğu gibi, aynı amaçla, Sivas'ta da bütün milletin temsilcilerinden meydana gelen bir kongre toplanmak üzeredir. Senakarınız (öveniniz) de birkaç güne kadar bunun için Sivas'a hareket edeceğim. Kongrenin sonunda tekrar Erzurum'a geleceğimden,²⁷ Erzurum'da zatıalinizle müşerref (şereflenmiş) olurum. Bunun için münasip bir vakitte zatıalinize telgraf ile bilgi vererek muhakkak teşrifinizi (gelmenizi) rica edeceğim. Oradaki işlerimizin zatıalinizin burada bir müddet kalmanıza engel olacağını biliyorsam da, milletin bizlerden beklediği hizmetin önemi, kutsallığı karşısında kısmen feda edileceğinden de eminim. Herhalde bir defa görüştükten sonra bu konunun da bir hal yolunu konuşur buluruz. Cenabı Vahibül Amel Hazretlerinden (Tanrı'dan) vatan ve millet için hayırlı gelecekler vermesi için yalvarır ve sizlerin gözlerinizden öperim."²⁸

Mustafa Kemal Paşa, 10 Ağustos 1919 tarihli bu mektubu "Mustafa Kemal" adıyla imzalamıştır. 13 Ağustos 1919'da yazdığı geriye kalan altı mektubu ise "Sabık 3. Ordu Müfettişi Mustafa Kemal" diye imzalamıştır.

26. Mondros Mütarekesi'ni imzalayan *Rauf Bey*

27. *Mustafa Kemal Paşa* Sivas Kongresinin toplanmasından sonra, tekrar Erzurum'a dönmemiştir.

28. *Mustafa Kemal, Nutuk, Vesikalar, Vesika No: 47*

“Bitlis'te Küfrevizade Şeyh Abdülbaki Efendi Hazretlerine, Faziletli Efendim.

Zatı fazıaneleri'nin (üstün, parlak kişilik sahibi) Bitlis'te olduğunuzu tahmin ediyorum. Bu defa aldığım bilgi üzerine bu husus doğrulandı. Yüksek Hilafet ve Saltanat makamının ve milletimizin içinde bulunduğu zor durum kuşkusuz bilgileriniz dahilindedir. Senabevleri milletimizin bugünkü felaketin içinden çıkacağı güne kadar milletle beraber ve milletin içinde çalışmaya gayret etmekten başka bir vatanperverlik duygusu olamayacağına kanaat getirdiğim için, askerlikten istifa ettim. Çünkü resmi makam ve sıfatım bu çalışmalara engel oluyordu.

Bugünkü tek kurtuluş yolu, milletin birliğini bütün dünyaya göstermek ve mukaddes hukukumuzu milletin göstereceği kudret ile kurtarmaktır.

Erzurum Kongresi'nce kararlaştırılmış esasları takdim ediyorum. O havalide gereğine bakılarak düşmanlarımızın her türlü (muzır) zararlı telkinlerine (propagandalarına) set çekmeleri, teslim ve kabul edilmiş olan hamiyet ve vatanperverliklerinden beklenir. Arzu hürmet eylerim efendim hazretleri.”²⁹

“... Şırnak'lı Abdurrahman Ağa Hazretlerine,
Derşevli Ömer Ağa Hazretlerine,
Musaşlı Resul Ağa Hazretlerine
Vatan Perver Efendim,

Zatıalınızın yüksek Hilafet ve Saltanat makamına olan bağlılıkları ve mukaddes vatanımızın Ermeni ayakları altında çiğnenmesine kati surette razı olamayacakları cümlelerin malumudur. Bildiği gibi, teslim ve kabul ettiği bir gerçektir. Bugüne kadar göstermiş olduğunuz fazilet eserlerine yakından şahit olduğum için, zatıalınızı vatan ve millet için çalışmak konusunda hayatlarını hasreden vatanperverlerin başında görece-

29. *Mustafa Kemal, Nutuk*, Vesikalar, Vesika No: 48 *Mustafa Kemal*, hem daha iyi çalışmak için askerlikten istifa ettim diyor, hem de eski askeri unvanını kullanmayı ihmal etmiyor.

ğimden eminim. Erzurum Kongresi'nce düzenlenen beyanname ve tüzüklerden gerektiği kadarını takdim ediyorum. Teşkilatın o havalide gelişmesine kolaylık gösterileceğine ve düşmanın zararlı propagandalarına kati suretle engel olunacağına yürekten inanır gözlerinizden öperim, efendim.”³⁰

“Eski Mebus Sadullah Efendi Hazretlerine
Muhterem Efendim,

Yüksek Hilafet ve Saltanat makamının karşı karşıya olduğu baskı, vatan ve milletimizin, düşmanlarımız tarafından mahkûm edilmek istenildiği konusundaki ağır sonuçlar, yüksek bilgileriniz dahilindedir. Bütün bu zulümlere karşı koyabilmek için tek çarenin milletimizin hukukunu ve mukaddesatını savunması yolunda yek vücut olarak kudret göstermesi olduğu takdir buyrulur.

Şarki Anadolu'nun her tarafında aynı üzüntü sonucu meydana gelen cemiyetlerin Erzurum Kongresi'nde, Elhamdülillah, birleşmesi, amaca ulaşması için önemli bir fırsattır.

Milli birliğimizin dahilde ve hariçde temsil edilebilmesi için kabul edilen temsilciler kuruluna zatıalileri delegelerin oylarının tamamı ile oybirliği ile seçildiniz. Bu suretle vatan ve milletimiz için birlikte çalışacağımızdan dolayı pek bahtiyarım.

Kongrece tanzim olunan beyanname ve tüzüklerden yeterli sayıda takdim edilmiştir. O havalide örgütün kuvvetlenmesini ve sağlamlaşmasını sağladıktan sonra Erzurum'a şeref vermenizi beklerim.

Bendeniz temsil heyetinde bulunan eski Bahriye Nazırı Rauf Beyefendi ile Sivas'ta toplanmak üzere olan kongreye gideceğimizden, dönüşümüze kadar Rauf Beyefendi yalnız kalıyorlar. Teşvikleri kendileri için büyük bir iftihar kaynağı olacaktır. Hepinizin gözlelerinden öperim efendim.”³¹

30. Nutuk, Vesikalar, Vesika No: 49

31. Nutuk, Vesikalar, Vesika No: 50

“Şeyh Mahmut Efendi Hazretlerine,
Faziletli Efendim.

Yüksek Hilafet Makamına, Osmanlı Saltanatına olan gerçek bağlılıklarınız ve aziz vatanımız hakkında ki kati ilgileriniz cümlelerin bildiği kabul ve teslim ettiği gerçeklerdir. Genel harbin kötü sonucu düşmanlarımızı çok fırsatlar verdiğinden, mütarekeden beri devlet, millet ve vatanımız hakkında reva görülen saldırı ve zulümler tahammülü kabul olmayan bir dereceye ulaşmıştır. Hilafet ve Saltanatın yok olmasına ve vatanımızın Ermeni ayakları altında çiğnenmesine ve milletimizin Ermenilere esir olmasına rıza gösterecek hiçbir Müslüman düşünülemez. Düşmanlarımızın her taraftaki girişimleri hep vatanın parçalanması ve milletimizin esir olması amaçlarına yönelikti. Milletten kuvvet almayan ve esir durumunda bulunan hükümet merkezi beceriksizlik ve güçsüzlük içindedir.

Milletin yek vücut olarak, kuvvet ve kudretini bütün dünyaya göstermesinden başka bir kurtuluş yolu ve dayanak yolu kalmamıştır. Bu sebeple, senaverleri resmi makam ve sıfatımın bu işleri yürütmeme engel olduğundan derhal askeri meslekten istifa ederek, vatan ve milletimizin tamamen kurtulmasına kadar milletle beraber ve milletin içinde çalışmaya karar verdim. Zatıalileri gibi fedakâr, vatanperver dindaşlarımızın benimle beraber çalışacağına kuşum yoktur. Bu defa Erzurum Kongresi'nce kararlaştırılan beyanname ve tüzüklerden takdim ediyorum. O havalide teşkilatın düzeltilmesi ve kuvvetlendirilmesi çabalarınızı göstermenizi rica ederim. Yakında Sivas'ta toplanacak olan genel bir kongre ile de daha yararlı sonuçlar elde edileceği kuşkusuzdur. O havalide İngilizlerin aldatıcı propagandalarının önüne geçilmesi pek ziyade gereklidir. Cenabı hak hepinize başarılar bağışlasın. Gözle-
rinizden öperim efendim.”³²

32. Nutuk, Vesikalar, Vesika No: 51

Mustafa Kemal Paşa'nın Şeyh Mahmut'a yazdığı bu mektup son derece önemlidir. Bilindiği gibi, Şeyh Mahmut, Güney Kürdistan'da, Kürdistan'ın bağımsızlığı için İngilizlere karşı sıcak çatışma içinde bu-

"Norşinli Meşahihi İlamdan (Büyük ulu Őeyhlerden)
Şeyh Ziyaettin Efendi Hazretlerine,

Faziletli Efendim,

Zatı Fazulanelerinizin ( st n, parlak bir kişilik kişi olan sizin) genel savaş süresince Osmanlı Ordusu'na yapmış olduğunuz seÇkin hizmetleri yüksek Hilafet makamına ve Saltanata karşı göstermiş olduğunuz kalpden bağlılıkları yakından biliyorum. Bu sebeple zatinalinize kalbden pek büyük saygım vardır.

Bugün Hilafet makamının, Osmanlı Saltanatının ve mukaddes vatanımızın düşmanlarımız tarafından nasıl

lunan bir kişidir. *Şeyh Mahmut*un o sırada Ermenilerle görülecek hiÇbir sorunu yoktur. "Yüksek Hilafet Makamını ve Osmanlı Saltanatını" korumak diye bir derdi de yoktur. Bütün derdi İngilizler ile dir... İngilizler Güney Kürdistan'da kendi emperyalist politikalarına göre yeni düzenlemeler yapmaya çalışmaktadır. *Şeyh Mahmut* ve arkadaşları ise Kürdistan'ın merkezileŐmesini ve bütün Kürdistan'ı kapsamayı amaçlayan bir çalışma içindedirler. Böyle bir merkezileşme ve Kürdistan'ın bütünleşmesi ise İngilizlerin emperyalist politikaları ile kesin olarak çeliŐiyordu. Bu bakımdan Kürtlerle İngiliz emperyalizmi arasında, o sıralarda çok Şiddetli savaşlar oldu. Zaten, mektubun yazıldığı sırada, *Şeyh Mahmut*, İngilizler tarafından yakalanmış yargılanıyordu. Kendisi hakkında 29 Temmuz'da idam hükmü verilmiŐti.

İŞte "Yüksek Hilafet Makamını ve Osmanlı Saltanatını" korumayı amaçlayan *Mustafa Kemal Paşa*, *Şeyh Mahmut* ve arkadaşlarının, Güney Kürdistan'daki bu eylemlerinden habersiz görünmektedir. *Mustafa Kemal Paşa*, hiÇbir Müslümanın Ermenilere esir olamayacağını, buna hiÇ kimsenin razı olamayacağını söylüyor. Burada açıkça görülmektedir ki Kürtleri esir etmeye  alıŐan, Kürtlerin kendi kaderlerini tayin hakkı ile ilgili olarak giriştikleri eylemleri kan ile boğmaya  alıŐan İngilizlerdir. İngiliz emperyalizmidir. *Mustafa Kemal Paşa*'nın, *Kazım Karabekir Paşa*'nın vs. İngiliz emperyalizminin, Kürtlere karşı yürüttükleri kanlı savaşları görmemezlikten gelip, Ermenileri hedef göstermesi üzerinde dikkatle durulması gereken bir durumdur. Kürtler, Güney Kürdistan'da, İngilizlerle  l m-kalım savaşına giriŐmiŐken, Kürtlere "HiÇbir Müslüman Ermenilere esir olamaz, buna rıza gösteremez" demek ne anlama gelmektedir.

Öte yandan bu beyanlarından sonra bugünkü fiili durumu üzerinde de durulmalıdır. Bugün kim kimi esir etmiştir. Kemalistler, "Ermeniler, Müslümanları esir alacak" diyerek, Kürtleri, nasıl esir, köle bir ulus haline getirmişlerdir?

rencide edilmekte ve Vilayat-ı Şarkıyemizin Ermenilere hediye edilmesinde ısrar olunmakta olduğu yüksek bilgileriniz dahilindedir. Millete dayanmayan İstanbul'daki Hükümet-i Merkeziye (Merkezi Hükümet) bütün bu düşman zulümleri karşısında aciz ve önemsiz kalarak milletin hukukunu koruyamadığı ve memleketin savunmasını gerçekleştiremediği anlaşılmaktadır. Bu sebeple, milletimizin varlığını ve birliğini bütün dünyaya göstermek ve hukukumuzun sübjektif ve kişisel kararlarla yok edilmesine izin vermeyeceğini anlatmak amacıyla, senaverleri (sizi öven) resmi makam ve sıfatımdan sıyrılarak milletin içinde ve milletle beraber çalışmaktan başka bir çare göremedim ve derhal askerlikten istifa ettim.

Üzücü, ağır olayların etkisi ile her tarafta meydana gelen milli ve vatani cemiyetlerin delegelerinden meydana gelmek üzere Erzurum'da toplanan bir kongre ile 'Şarki Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti' meydana geldi. Ve milli birliğimizi dahile ve harice karşı temsil etmek üzere bir temsilciler kurulu kabul edildi. Bu hususa dahil bir beyanname ve tüzüklerden, çok yüce bir kişiliğe sahip olan size takdim ediyorum. Zatı Fazılaneleri Cemiyetimizin en saygıdeğer üyelerinden bulunduğunuz için ve kutsal amacın gerçekleştirilmesi için, herkes tarafından bilinen, kabul edilen ve teslim edilen yardım ve gayretlerinizin, teşkilatımızın o havali-de etki yaratacağına ve düşmanın zararlı propagandalarının önüne geçeceğine yürekten inanıyorum. Birkaç güne kadar Batı Anadolu'nun ve Rumeli'nin bütün vilayetlerinden gelecek olan delegelerle Sivas'ta da genel bir kongre toplanacaktır. Cenabı hakkın avnu inayeti, peygamberi zışanımızın feyzu şefaati ile (Tanrının yardımı ve şanlı peygamberimizin bizlere sahip çıkmasıyla) bütün milletimizin bir noktada birlik olduğunu ve hukukunu koruma ve savunmaya yetenekli bulunduğunu bütün dünyaya göstereceğiz.

Yakında Meclis-i Mebusanımızı açtırmak ve millete dayanan kuvvetli bir hükümeti iktidara getirerek vatanın selametini sağlamaya çalışmak olanak dahilinde olacaktır.

Muhabbet ve saygılarımın kabulünü rica eder, o havalideki bütün vatandaşlarıma selamlar gönderirim. Efendim hazretleri.”³³

“Garzan'da Ruesadan (Aşiret reislerinden)
Cemil Çeto Bey'e
Efendim,

O havaliden gelen kişilerden aldığım bilgilerden zatinalinizin yüksek Hilafet makamına ve ebediyen var olacak olan devletimize sıkı ve gerçek bağlılığınızı biliyorum. Aziz vatanımızın düşman emellerine karşı korunması konusunda göstermekte olduğunuz yardım ve fedakârlığı da yakından biliyorum.

Erzurum'a gelmeden evvel yaptığım telgraf haberleşmesinde³⁴ ilk fırsatta oralara gelmek arzusunda bulunduğumu bildirmiştım. Fakat durumlar ve olaylar şimdiye kadar buna izin vermedi.

Bilgileriniz dahilinde olduğu gibi mütarekeden sonra İtilaf Devletleri, devlet ve milletimizin hukukuna asla riayet etmeyip, memleketimizi ve Şark vilayetlerini Ermenilere vermek,³⁵ Garp vilayetlerimizden İzmir gibi en mamur-bayındır yerleri Rumlara hediye etmek, Karadeniz sahillerinde bir Pontus Rum Hükümeti kurmak amaçlarına yönelik çalışmalar içine girdiler. Bir taraftan da İngilizler Diyarbakır ve havalisi halkını kandırarak türlü türlü şekiller vermeye kalkıştılar. Üçüncü Ordu Müfettişliğim sırasında düşmanların bu haince niyetlerine karşı durmaya karar verdim. Ve bunun için gerekli girişimlerde bulundum. İstanbul'da esir vaziyette bulunan hükümeti merkezilyenin bazı ileri gelenleri, milletten kuvvet almakta gerekli olan davranışlarda bulunmadığından, yabancı devletlerin yanında hükümsüz kaldılar. Benim milli ve vatani çalışmalarımın,

33. Nutuk, Vesikalar, Vesika No: 52

34. Bu beyan *Mustafa Kemal Paşa* için Kürt şeyhleriyle ve Kürt aşiret reisleriyle sürekli bir ilişki içinde olduğunu göstermektedir.

35. Şark vilayetlerinin, yani Kürdistan'ın Ermenilere verileceği özellikle vurgulanıyor.

düşmanlarımız doğal olarak memnun olmadılar. Beni Anadolu'dan İstanbul'a davet etmek istediler. Ben ise sonuna kadar milletle beraber, milletin bağrında çalışmaya karar verdiğimden derhal askerlikten istifa ettim.

Yüksek bilgileriniz dahilindedir ki Anadolu ve Rumeli'nin bütün vilayetlerinde Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri (Hukuk Savunma Örgütleri) kurulmuştur. Doğu Anadolu vilayetleri ve müstakil vilayetler delegelerinden meydana gelmek üzere Erzurum'da bir kongre toplandı. Bu sayede bütün Doğu Anadolu halkı birleşti. İç ve dış siyasetini tespit eden kararlar aldı. Ve bir de teşkilatın tüzüğünü yaptı. Bunlardan zatıalınıza takdim ediyorum.

Birkaç güne kadar bütün Batı Anadolu ve Rumeli vilayetlerinin delegelerinden meydana gelmek üzere Sivas'ta genel bir kongre toplanacaktır. Bu suretle de bütün millet yek vücut olarak hukukunu savunacak hale gelecektir. Milleti birleşik bir halde gerek içe ve gerek dışa karşı temsil eylemek üzere, bir temsilciler kurulu seçilip kabul edilmiştir ki, ben de bu kurulun içindeyim. İnşallah yakında Meclis-i Mebusan toplanacak, milletin her türlü hukukunu ve memleketi savunmaya yeterli ve yetenekli güçlü bir hükümet iktidara gelecektir.³⁶ Milletin gösterdiği bu birlik ve kudret sayesinde yabancı devletlerin hepsi, İngilizler, Amerikalılar, Fransızlar, İtalyanlar, kısaca hepsi vatan ve milleti-mize saygı duymaya başladılar.³⁷ İnşallah sonucu mesut olacaktır.

Doğu Anadolu'daki Cemiyetlerin birleşmesinden meydana gelen 'Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti', kesin çalışmasıyla devletimizin bağımsızlığını ve vatanımızın bütünlüğünü kurtaracağına hiç şüphe etmiyorum. Zatı-

36. Kongreye nerelerden, kaçar delege katıldığı belirtilmiyor. Fakat "bütün Doğu Anadolu halkı birliktir" deniyor.

37. *Mustafa Kemal Paşa'nın İngiltere, Fransa, ABD ve İtalya ile Ermeniler hakkında kullandığı ifade ve üslup çok ilgi çekicidir. Tarih Ağustos 1919. Başdüşman Ermeniler, Sonra Rumlar... İngiltere, Fransa, ABD ve İtalya'nın ise Kuvva-i Milliye hareketine saygı duydukları belirtiliyor.*

aliniz cemiyetimizin en önemli üyelerindensiniz. Yarıdım ve gayretinizle o havalide az zamanda teşkilatın size sunduğu tüzük hükümlerine bağlı olarak meydana getirileceğine ve İngilizlerin memleketimizi parçalamaya ve vatanımızı Ermeni ayakları altında çiğnetmeye yönelik olan entrikalarına meydan verilmeyeceğine inanıyorum.

Sivas Kongresi'nde bulunmak üzere geçici olarak Sivas'a gideceğim. Ondan sonra tekrar Erzurum'a geleceğim, gözlerinizden öper orada bilcümle vatandaşlarımıza selamlar eylerim, efendim."³⁸

Bu mektuplardan kısaca şu sonuçları çıkarabiliriz:

1. Yüksek Hilafet Makamı, padişah ve Osmanlı Saltanatı korunacaktır. Padişahın, Saltanatın ve Hilafetin korunması, düşmandan kurtarılması için her türlü tedbir alınacaktır.

2. Şark vilayetlerinin Ermeni ayakları altında çiğnenmesine kesin olarak razı olunmayacaktır. Yani, Kürdistan'ın Ermenistan yapılmasına izin verilmeyecektir. Mektuplarda sık sık kullanılan millet, milletimiz gibi tabirler bugünkü anlamda ulusu değil, aynı dilden aynı mezhepten olanların meydana getirdiği grupları ifade etmektedir. Milletın, kavmiyet ifade eden anlamı yanında dınsellik belirten anlamı da vardır. Daha doğrusu millet kavramı içinde her iki anlam da karışık halde mevcut idi.

3. Kürtlerin bağımsızlık için girişeceği hareketler, Kürdistan kurulmasıyla ilgili hareketler, padişaha, Hilafete, Saltanata kısaca Müslümanlığa karşı olan hareketler olarak değerlendirilecektir. İngilizci hareketler olarak kabul edilecektir.

C. SİVAS KONGRESİ

Sivas Kongresi, 4 Eylül 1919-11 Eylül 1919 tarihleri arasında toplanmıştır. Sivas Kongresi'ne kaç delegenin katıldığı kesin olarak belli değildir. Sivas Kongresi'ne Hakkâri delegesi olarak katılan ve daha sonra da Temsilciler Kurulu'na

seçilen Mazhar Müfit Bey'e (Kansu) göre delege sayısı 29'dur.³⁹ Denizli Delegesi Baş Ağazade Yusuf Bey'in (Başka-ya) düzenlediği ve bir kısım delegelere imzalattırdığı listede 31 kişinin adı vardır.⁴⁰ Eskişehir Mebusu Arif Bey'in "**Anadolu İnkılabı**" kitabında yayınladığı listede yine 31 kişinin adı vardır.⁴¹ Sabahattin Selek'in **Anadolu İhtilali** isimli kitabında, kongreye, yine 31 kişinin katıldığı yazılmaktadır.⁴² Cumhurbaşkanlığı Atatürk Arşivi'nde yer alan listede 33 kişinin adı verilmektedir.⁴³

Sivas Kongresi hakkında bir araştırma yapmış olan Cem Aşkun ise çeşitli listelerle karşılaştırarak 34 kişinin adını tespit etmiştir.⁴⁴ Yine Sivas Kongresi'yle ilgili inceleme yapan Mahmut Goloğlu, o kongreye 38 kişinin katıldığını yazmaktadır.⁴⁵ Lord Kinros ise kongreye çağrılan 200 kişiden sadece 99'unun geldiğini, yani kongreye 99 kişinin katıldığını yazmaktadır.⁴⁶ Öteki sayıların birbirlerine yakınlığı yanında, Lord Kinros'un verdiği sayının gerçeği ifade etmediği ileri sürülebilir. Bu delegelerden 5 tanesi, Erzurum Kongresi'nde seçilen Temsilciler Kurulu üyeleridir. Bu kurul daha sonra bir kişiyi daha kendi aralarına almıştır. Bu kişi Erzurum Kongresi'ne katılmayan Refet Bey (Bele)dir. Böylece sayıları 6 olmuştur. Geriye kalan delegeler ise İstanbul, Denizli, Eskişehir, Hakkâri, Çorum, Niğde, Afyonkarahisar, Samsun, Kastamonu illerinden gelmişlerdir.

Dikkat edilirse Urfa, Maraş, Antep, Adana, Mersin, Antalya, Konya, Aydın taraflarından Sivas Kongresi'ne delege gönderilmemiştir. Emekli Kurmay Albay Kara Vasıf Bey'in, Antep delegesi olduğu bazı araştırmalarda ileri sürülmüşse

39. Mazhar Müfit Kansu, **Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk ile Beraber**, Cilt 1, TTK, 1966, s. 252

40. Mahmut Goloğlu, **Sivas Kongresi**, Ankara 1969, s. 230-231

41. Söz eden Mahmut Goloğlu, **Sivas Kongresi**, s. 67

42. Sabahattin Selek, **Anadolu İhtilali**, s. 282

43. **Türk İstiklal Harbi**, Cilt II, Batı Cephesi, 2. Kısım, (hazırlayan Genelkurmay Başkanlığı, Ankara 1965, s. 349

44. Vehbi Cem Aşkın, **Sivas Kongresi**, 2 bs., İstanbul 1963, s. 148-149

45. Mahmut Goloğlu, **Sivas Kongresi**, s. 73-74

46. Kinros, **Atatürk Bir Milleti Yeniden Doğuşu**, Çev. Ayhan Tezel, Sander Yayınları, İstanbul 1966, s. 291

de⁴⁷ çoğunda da İstanbul delegesi olduğu yazılmaktadır.⁴⁸ Düşmanla sıcak savaş içinde bulunan bu bölgelerin, kongreye neden delege göndermedikleri, üzerinde dikkatle durulması gereken bir konudur. Delege olarak katılanlar da tüccarlar, çiftçiler,, taş ocakları sahibi sivil ve asker bürokratlardır. Özellikle emekli askerler ve emekli memurlardır.

Yukarıda, Mustafa Kemal Paşa'nın, Norşin Şeyhi Ziyaettin Efendiye ve Garzan'da Cemil Çeto Bey'e yazdığı mektuplardan söz etmiştik. Bu mektuplarda, Mustafa Kemal Paşa, Batı Anadolu ve Rumeli vilayetleri delegelerinin Sivas'ta toplanacağını bildiriyordu... Yukarıda belirtilen sayılar dikkate alındığında Sivas Kongresi'ne katılımın Mustafa Kemal Paşa'nın umduğu ve beklediği kadar olmadığı hemen anlaşılabacaktır. Rumeli'den ve Batı Anadolu'dan hemen hemen hiçbir delege gelmemiştir.

Kongre'de "Vilayat-ı Şarkıye" tabiri yerine "Vatanımız", "Memaliki Osmaniye" gibi tabirlerin kullanılması istenmiş ve bu konuda uzun uzun görüşmeler yapılmıştır.⁴⁹ Böylece sözü edilen yerlerin, kurulması düşünülen devletin sınırları içine katılmasına gayret edilmiştir.

Sivas Kongresi'nde alınan kararlar, Erzurum Kongresi'nde alınan kararlara benzemekle beraber, arada önemli farklar da vardır. Kararlar daha geliştirilmiş ve belirgin bir hale getirilmiştir. Bu bakımdan, 11 Eylül 1919 tarihli Sivas Kongresi Beyannamesi'ni de incelemekte yarar görüyoruz.

"Genel Kongre Beyannamesidir

Bütün milletçe bilinen iç ve dış tehlikelerin yaratmış olduğu milli uyanıştan doğan kongremiz aşağıdaki kararları almıştır.

1. Devleti Aliyei Osmaniye (Osmanlı Devleti) ile İtilaf Devletleri arasında yapılmış Mondros Mütarekesi'nin imzalandığı 30 Ekim 1918 tarihindeki hudutları-

47. Mahmut Goloğlu, **Sivas Kongresi**, s. 74

48. Mazhar Müfit Kansu, a.g.e., s. 252; Vehbi Cem Aşkun, a.g.e, s. 148; Sabahattin Selek, **Anadolu İhtilali**, s. 282

49. **Sivas Kongresi Tutanakları**, s. 36-39

mız içinde kalan ve her noktası Müslüman çoğunluğu ile dolu bulunan Osmanlı memleketleri, kısımları birbirlerinden ve Osmanlı topluluğundan ayrılmaz, bölünmez ve hiçbir şekilde ayrılık kabul etmez bir bütündür. Bu memleketlerde yaşayan Anasırı İslamiye (Müslüman unsurları) birbirlerine karşılıklı saygı ve fedakârlık hisleri ile doludurlar. Birbirlerinin ırkı ve sosyal özelliklerine, bölgesel koşullara tamamiyle saygılı öz kardeşlerdir."

Burada da Türk, Kürt gibi milliyet ifade eden sözlerin kullanılmamasına özellikle dikkat edilmiş. 30 Ekim 1918 tarihinden önceki sınırların korunacağından söz ediliyor. Bu sınırlar içinde kalan Müslüman unsurların, birbirlerinin ırkı ve sosyal değerlerine saygılı öz kardeşler olduğu belirtiliyor. Şu konuyu hemen belirtelim ki Erzurum ve Sivas Kongrelerinin sonunda yayınlanan beyannamelerin birinci maddesinde sözü edilen, "Birbirlerinin ırkı, hukukları ve sosyal özellikleriyle bölgesel koşullarına tamamen saygılı" ibaresi ya yazılmamakta veya yanlış yazılmaktadır. Sözü edilen beyannamelerde Kürt, Türk gibi milliyet ifade eden kavramların kullanılmasından kaçınılmış ise de, birbirlerinin ırkı hukuklarına saygı duyarlar denerek birden fazla ulusun bir arada yaşadığı da vurgulanmaya çalışılmıştır. O zaman, günden güne gelişen ve yoğunlaşan Kürt milli hareketine karşı bu şekilde bir pasifize etme yolu seçilmiştir.

"2. Osmanlı topluluğunun bütünlüğünün ve milli bağımsızlığın sağlanması, Yüksek Hilafet ve Saltanat Makamlarının korunması ve dokunulmazlıklarının sağlanması için, milli kuvvetleri yapıcı duruma getirmek ve milli iradeyi egemen kılmak esastır."

Yüksek Hilafet ve Saltanat Makamlarının korunması, dokunulmazlıklarının sağlanması Sivas Kongresi sırasında da çok önemli bir konu olmuştur.

"3. Memleketin yani Osmanlı ülkesinin herhangi bir bölümüne karşı meydana gelecek müdahale ve işgale ve özellikle vatanımız içinde bağımsız bir Ermenilik ve Rumluk kurulması amacına yönelmiş hareketlere karşı, Aydın, Manisa, Balıkesir cephelerindeki, milli müca-

dele çabalarında olduğu gibi, bir arada savunma ve öğrenme esası kabul edilmiştir.”

“4. Öteden beri aynı vatan içinde birlikte yaşadığımız Müslüman olmayan kimselerin her türlü vatandaşlık hakları saklıdır. Fakat, bunlara, siyasal egemenliğimizi ve sosyal düzenimizi bozacak yeni imtiyazlar verilmesi kabul edilmeyecektir.”

4. madde, Erzurum Kongresi beyannamesinin 3. maddesinde yer almıştır. Yine Erzurum Kongresi beyannamesinin 5. maddesinde yer alan, Hristiyan unsurların mal, can ve namus güvenliklerinin sağlanacağı yolundaki madde birleştirilerek Sivas Kongresi Beyannamesi'nin 4. Maddesinde ifade edilmiştir.

“5. Osmanlı hükümeti bir dış baskı karşısında ülkenin herhangi bir parçasını bırakmak veya onunla ilgilenmemek zorunda kalırsa, Hilafet ve Saltanat makamları ile yurdun ve milletin korunmasını ve bütünlüğünü sağlayacak her türlü tedbirler ve kararlar alınmıştır.”

“6. İtilaf Devletleri'nce Mondros savaşı bırakma antlaşmasının imzalandığı 30 Ekim 1918 günündeki sınırlarımız içinde kalan, Müslüman çoğunluğun oturduğu, kültür ve uygarlık üstünlüğü Müslümanlara ait olan ülkemizin milli bütünlüğünün bölünmesi düşüncesinden tamamen vazgeçilerek, bu topraklar üzerindeki tarihi, ırki, dini ve coğrafi haklarımıza saygı gösteren, buna aykırı davranışları ortadan kaldıran, haklı ve adaletli bir karara varmalarını bekleriz.”

Yukarıda 1. maddede belirttiğimiz gibi Türk profesörleri, Türk yazarları bu maddede sözü edilen “ırki haklara saygı”yı ifade eden beyanları atlamakta veya yanlış yazmaktadırlar. Burada, İtilaf Devletleri'nden, ırki haklara saygı gösterilmesi istenmektedir. Kimin ırki haklarına? Çeşitli ırklara mensup milletlerin bir arada yaşadığı yerde ancak her milletin ırki haklarına saygı gösterilmesi söz konusu edilebilir.⁵⁰

50. 1919-1920 yıllarında, yabancı devletlere “ulusal haklarımıza saygı gösterin” diyen Kemalistlerin, daha sonradan o yabancı devletlerin

"7. Milletimiz insani ve asri amaçları yüceltir. Fenni ve iktisadi durumumuzu ve ihtiyacımızı takdir eder. Bundan ötürü devlet ve milletimizin iç ve dış bağımsızlığı ve vatanımızın bütünlüğü saklı kalmak şartıyla 6. maddede belirtilen sınırlarımız içinde milliyet esaslarına saygılı ve ülkemizi ele geçirmek isteği olmayan, herhangi bir devletin fenni, sınai ve ekonomik yardımlarını hoşnutlukla karşılarız. Adaletli ve insancıl kuralları kapsayan bir barışın tez elden kararlaştırılmasında, insanlığın selâmeti, umumun huzuru adına, özellikle milli emellerimizdendir."

"8. Milletlerin kendi kaderlerini bizzat kendilerinin tayin ettiği bu tarihi devirde, merkezi hükümetin, hükümetimizin de milli iradeye uyması zorunludur. Çünkü milli iradeye dayanmayan hükümetlerin kişisel ve keyfi kararlarına milletçe uyulmadığı gibi, bu kararlara dışta da itibar edilmediği ve edilmeyeceği bugüne kadarki olaylar ve sonuçlarıyla belli olmuştur. Bundan ötürü milletin kendiliğinden, içinde bulunduğu kuşku ve güvensizlikten kurtulma çarelerine başvurmasını beklemeyen, hemen, Milli Meclis'in toplantıya çağırılması ve böylece millet ve memleketin geleceği hakkında alınacak bütün kararların meclisin denetimine arz edilmesi zorunludur."

Ulusların kendi kaderlerini kendilerinin tayin etme prensibinin, Erzurum Kongresi ve Sivas Kongresi üyelerince parlamenter bir sistemin uygulanması olarak anlaşılması ilgi çekicidir. Halbuki ulusların kendi kaderlerini kendilerinin tayin etmeleri prensibi, ezen ve ezilen ulus çerçevesi içinde ele alınan bir siyasi sorundur.

"9. Vatanımızın ve milletimizin uğradığı zulümlerle ve katlandığı acılarla ve tamamen aynı amaçlarla, milli vicdandan doğan vatani ve milli derneklerin birleşmesinden meydana gelen topluluk bu kere Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti olarak adlandırıl-

de etkili yardımlarıyla, Kürt ulusal haklarını tamamen gasp etmeleri, Kürtleri köleleştirmeye çalışmaları, üzerinde dikkatle durulması gereken bir konudur.

miştir. Bu cemiyet her türlü partililik akımlarından ve kişisel tutkulardan arınmıştır. Bütün Müslüman yurttaşlarımız bu cemiyetin doğal üyeleridir.”

Görüldüğü üzere Türk, Kürt gibi, milliyet ifade eden kavramların kullanılmasından dikkatle kaçınılmaktadır. Daima, daha enternasyonal bir tabir olan (Müslümanlar) denilmektedir. Öte yandan Rumeli’den, Trakya tarafından tek bir delege gelmediği halde, “Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti” diye birleştirme yapılması ilgi çekici bir durumdur.

“10. Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’nin 4 Eylül 1919 gününde Sivas’ta toplanan genel kongresince kutsal amacı izleyerek genel kuruluşları yönetmek için bir temsilciler heyeti seçilmiş ve köylerden il merkezlerine kadar bütün milli kuruluşlar birleştirilip kuvvetlendirilmiştir.”

D. HEYET-İ TEMSİLİYE

Daha önce belirttiğimiz gibi Erzurum Kongresi’nde 9 kişilik bir Temsilciler Kurulu seçilmişti. 9 kişiden, Mutki Aşireti Reisi Hacı Musa Bey ve eski Bitlis Mebusu Sadullah Efendi, ne Erzurum Kongresi’ne katıldılar ne de Temsilciler Kurulu’nun toplantılarına... Sivas Kongresi’ne de katılmadılar. Yine bu 9 kişi arasında olan Trabzon mebusları İzzettin Bey ve Servet Bey, Sivas’ta bir kongre toplanmasına karşı oldukları için, Sivas Kongresi’ne katılmadıkları gibi Temsilciler Kurulu toplantılarına da katılmadılar.⁵¹ Bu durumda Temsilciler Kurulu’nu toplamak ve karar almak zorlaşıyordu. Bu bakımdan, Refet Bey’i de bu kurula aldılar, böylece kuruluş üye sayısı 6’ya yükseldi. Fakat Sivas Kongresi’nin sona ermesinden sonra, Erzurumlu Hoca Raif Efendi ve Erzin-can’da Nakşi Şeyhi Şeyh Fevzi Efendi de memleketlerine döneceklerdi. Böylece Temsilciler Kurulu’ndaki üye sayısı 4’e iniyordu. Bu ise karar alınmasını zorlaştırıyordu. Bunun için Sivas Kongresi’nce, Temsilciler Kurulu’na 6 yeni üye daha seçildi. Bunlar şunlardı:

51. Mahmut Goloğlu, **Sivas Kongresi**, s. 107-108

Istanbul Delegatesi Miralay Vasıf Bey,
Eskişehir Delegatesi askerlikten ayrılma Hüsrev Sami Bey,
Denizli Delegatesi Eski Mutasarrıf Hakkı Behiç Bey,
Eski Ankara Mebusu Ömer Mümtaz Bey,
Hakkâri Delegatesi Mazhar Müfit Bey,
Niğde Delegatesi Çiftçi Ratıpzade Mustafa Bey⁵²

Sivas Kongresi'nin bitiminden sonra, 14 Eylül 1919'da Mustafa Kemal Paşa, Genel Kongre Heyeti adına "Hakıpayı Hilafet Penahiye" diye başlayan uzun bir mektup yazmıştır. Bu mektupta Padişah övülmüş, Damat Ferit Paşa Hükümeti yerilmiştir.⁵³ Padişahın, 20 Ağustos 1919'da yayınladığı beyanname⁵⁴ üzerine, 22 Ağustos 1919'da, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Temsilciler Kurulu yeni bir telgraf göndermiştir. Bu telgrafta padişah yine övülmüş ve milletin tek koruyucusu olduğu belirtilmiştir.⁵⁵

Sivas Kongresi'nin kararları ve kongrede yapılan tüzük, İstanbul hükümetine, sadrazama gönderilmiştir. Bilindiği gibi Erzurum Kongresi kararları da hem Kazım Karabekir Paşa tarafından, hem de genel kongre tarafından sadrazamlık makamına gönderilmiştir.⁵⁶

Bu arada Mustafa Kemal Paşa ile Kazım Karabekir Paşa arasındaki bir sürtüşmeyi belirtmekte yarar vardır. Kazım Karabekir Paşa, Mustafa Kemal Paşa'nın "Heyet-i Temsiliye Adına Mustafa Kemal" diye imza atmasını istemenektedir. 17 Eylül 1919 tarihinde Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdiği telgrafta şöyle demektedir:

"... Paşam Sivas'tan gelen bildiriler ve genelgeler kimi zaman Temsilciler Kurulu adına, kimi zaman da doğrudan doğruya sizden geliyor. 10 Eylül 1919 günü

52. Heyet-i Temsiliye Tutanakları (Hazırlayan Uluğ İğdemir, TTK, 1875, s. XII, Temsilciler Kuruluna seçilen eski Ankara Mebusu Ömer Mümtaz Bey Sivas Kongresi'ne katılmamıştır. Yani katılmadığı halde seçilmiştir.

53. Nutuk, Vesikaları Vesika 97

54. Nutuk, Vesikalar, Vesika No 98

55. Nutuk, Vesikalar, Vesika No: 99

56. Nutuk, Vesikalar, Vesika 130, 132; Ayrıca bk. Vesika 128

İstanbul'daki hükümete doğrudan doğruya bildirim yaptığımız ve uyarma yazıları yolladığımız olmuştur. Şuna inanmalısınız ki, böyle, imzanızla yaptığınız bildirimler sizi en çok saygı ile sevenler arasında bile büyük bir içtenlikle ve düşünce esenliği ile yeriliyor... Bunun ne denli etkili olacağını ve tepkilere yolaçacağını çok iyi bilirsiniz... Bu bakımdan Temsilciler Kurulu ve kongre kararlarının her zaman imzasız sadece, 'Temsilciler Kurulu' diye yayınlanmasını rica ederim... Yüksek kişiliğinizin herhalde ortada tek başına görülmesi yurt yararı bakımından gereklidir. Oy birliği ile (Bu işte oyları toplanan kişilerin ya da kurulun kimler olduğu bugüne kadar öğrenilememiştir.) bilgilerinize sunulan iş bu dileklerimin iyi karşılanacağına inanıyorum ellerinizden öperim."⁵⁷

Mustafa Kemal Paşa 19 Eylül 1919'da, Kazım Karabekir Paşa'nın bu telgrafına verdiği cevapta şöyle diyor:

"... Gerçekten böyle genel bir deyimim bildirdiği kişiler ve kuvvetler gizli kalıyor. Ortada sorumlu kimdir? Kimi yerlerden, Kastamonu, Ankara, Malatya, Niğde, Samsun gibi yerlerden doğrudan doğruya ben, makine başına çağrılmaya başladım. Sanki Temsilciler Kurulu adı altında gizlenen kişilerle, aramızda birlik olup olmadığı üzerinde bir duraksama belirtisi sezildi. Trabzon'dan Servet Bey bile Temsilciler Kurulu imzalı genelgeyi kötüye yorarak ve adı geçen kurulun nitelik ve nicelikliği üzerinde birçok yanlış düşüncelere kapıldıktan sonra beni makine başına çağırdı. Görüştükten sonra bütün bu tartışmaların, imzanın, Temsilciler Kurulu olarak belirsiz bir kişilik bildirir gibi atılmış olmasından çıktığını söyledi. İşte bu nedenlerden dolayı bu imza işi siz kardeşimin bildirmesinden önce, Temsilciler Kurulu'nda görüşülmüştür. Temsilciler Kurulu'nun gizli bir komitenin yürütme kurulu olmayıp hükümetten resmi izin almış, kanuni ve töreye uygun bir derneğin temsilcilerinden meydana gelmiş olması dolayısıyla il-

57. Nutuk, Vesikalar, Vesika No: 96; *Kazım Karabekir İstiklal Harbimiz*, s. 243.

gili yasaya uyularak kararları ve bildirimleri sorumlu bir kişinin imzalaması zorunlu görülmüştür. Temsilciler Kurulu'nun bildirimlerini ve yayımlarını genel ve belirsiz bir ad altında yaparak, düşeceği yasadışı tutumdan doğacak sakıncalar, bu bildiri ve yayımlara imza atılması üzerine milli akıma karşı olanların yapmakta oldukları zararlı propagandalara katabilecekleri zarardan pekçok görüldü ve sonuç olarak bildirim ve yayınlara imza atılması, oy birliği ile karar altına alındı. Öte yandan... Bütün dünya benim bu işin içinde olduğumu bilir."⁵⁸

58. **Söylev (Nutuk)**, Türk Dil Kurumu Yayını, 1963, s. 105-107; **Kazım Karabekir, İstiklal Harbimiz**, s. 261-263

MUSTAFA KEMAL PAŞA'NIN DAYANDIĞI ve TEŞVİK ETTİĞİ İKİ TEMEL GERİCİLİK

Mustafa Kemal Paşa, 1919-1922 yılları arasında, Türk Ermeni ve Türk Yunan savaşları sırasında iki temel gericiliğe dayanmış ve bunların gelişmelerini sağlamak için her türlü tedbiri almıştır. Bunları örneklerle göstermeye çalışalım:

I. KÜRTLERE KARŞI: "KÜRT ULUSAL HAREKETİ İSLAMİYETE AYKIRIDIR" PROPAGANDASI

Mustafa Kemal Paşa, Sivas Kongresi'nin tamamlanmasından birkaç gün sonra, 15 Eylül 1919'da, Malatya Mutasarrıfı Vekili aracılığıyla Hacı Kaya ve Şadzade Mustafa Ağa'lara aşağıdaki telgrafı göndermiştir.

"Padişah ve millet hainlerinin yalanlarına kapılarak, Allah korusun, İslamlar arasında kan akıtılması ve gühahsız zavallı Kürt kardeşlerimizden birçoğunun devletin askerleri tarafından yok edilmeleri gibi dünya ve ahiret için çok ağır bir sonucun meydana gelmemesi için yaptığınız çalışmalar, gösterdiğiniz vatanperverlik örnekleri Sivas Kongresi Genel Kurulu'nca büyük bir takdirle karşılanmıştır. Sizler gibi dil ve namus sahibi büyükler oldukça, Kürt ve Türk'ün birbirinden ayrılmaz

iki öz kardeş olarak yaşamaya devam edeceği ve Hilafet makamı etrafında sarsılmaz bir vücut halinde dahil ve hariç düşmanlarımıza karşı demirden bir kale halinde kalacağı kuşkusuzdur. Cenabı hak çalışmalarınıza yardımcı olsun.”¹

Dikkat edileceği üzere, Kürtlerin Kürt ulusal hareketi, Bağımsız Kürdistan kurulması yolundaki eylemleri, Hilafet makamlarına ve İslamiyete aykırı bir davranış olarak gösterilmektedir. Hilafet makamını ve İslamiyeti ancak Türklerle Kürtler bir olduğu zaman kurtarabiliriz denilmektedir.

Mustafa Kemal Paşa yine aynı günlerde, eski mebuslardan Sağırzadelerden Halit Beyefendiye gönderdiği telgrafta, yine aynı düşüncelerini tekrarlamaktadır.

“İngiliz himayesinde bağımsız bir Kürdistan kurmak amacıyla propaganda yapan İngiliz binbaşılardan Mr. Nowile (Noel) din ve milletlerini satmış Kürt beylerinden Ekrem, Kamuran Ali, Celadette Malatya'ya gelmişlerdir. Merkezi hükümetin propagandasını yapan, yani millet ve vatan haini olan Harput Valisi de bunlara katılmıştır. Bunların Malatya Mutasarrıfı Halil Bey'le beraber, güya postayı çalan hırsızları izlemek amacıyla Kürt askeri toplamaya çalıştıkları haber alınmıştır. Doğal olarak meydana getirecekleri kötülüklerin önlenmesi için de tedbirler alındı. Şu kadar ki, Kürtlerin mukaddes Hilafet makamına ve vatana olan bağlılıkları her zaman görülen bir gerçektir. Bunun için bazı ağaların bir miktar Kürt kuvvetiyle birlikte Malatya tarafına hareket ederek, padişah ve millet aleyhinde İngilizlerle çalışmaya cüret eden ve o civarın saf Kürtlerini, posta hırsızlarını izliyoruz yalanı ile toplayarak bir hiç uğruna devlet askerleri tarafından yok edilmelerine, öldürölmelerine ve padişah ve millete (İslama) karşı isyan etmiş bir şekle sokulmalarına sebebiyet verecek olan bu vatan hainlerinin alçaklıklarının, hali hazırdaki Kürtlere en hızlı vasıtalarla anlatılması, davete karşılık vermemelerinin temin edilmesi son derece

önemlidir. Mümkün ise hemen başlayın, sonucun bize bildirilmesini ayrıca rica ediyorum.”²

Bu belge, yukarıdaki belgeye nazaran daha açıktır. Kürtlere karşı söylemek istediklerini daha rahat bir biçimde söylemektedir. Bir kere, Kürt ulusal hareketine gönül veren, Bağımsız Kürdistan kurmak için çalışan bütün kişiler, “dınlerini ve milletlerini satmış kişiler” olarak değerlendiriliyor. Daha önce de belirttiğimiz gibi “millet” tabirinin dinsel bir içeriğe sahip olduğunu söylersek, bu durum daha iyi anlaşılabilir. İkinci olarak, Kürtlerin Yüksek Hilafet Makamına çok sıkı bir şekilde bağlı olduğu, Kürtçülük yapanların ise bu yüksek kuruma karşı geldikleri vurgulanıyor. Üçüncü olarak bu kişilerin, padişaha ve İslamiyete karşı vaziyet alıp İngilizlerle işbirliği yaptıkları vurgulanıyor. Zira o sıralarda İngilizler de padişaha ve İslamiyete karşı bir politika izliyorlarmış!.. Dördüncü olarak, padişaha ve İslamiyete, Hilafete isyan etmiş bir vaziyete düşmenin Müslümanlar için büyük bir kusur olduğu söyleniyor. Hiçbir Müslüman padişahına, dinine karşı olamaz, deniyor. Beşinci olarak da, bu Kürtlerin padişahlarına karşı isyan etmiş hale sokulmalarının önüne geçmek için, bazı ileri gelen Kürt ağalarının, Kürtlerden toplayacağı askerlerle, yoğun bir propagandaya ve mücadeleye girmeleri önerilmektedir.

Bu propagandalar Mustafa Kemal Paşa'nın Kürt ileri gelenlerine, aşiret reislerine ve şeyhlerine, yani Kürt eşrafına yaptığı propagandalardır. Erzurum Kongresi'nden sonra yazılmış mektupları da dikkate alırsak, 9 mektup yazıldığı anlaşılmaktadır. Bu mektuplar (telgraflar) 12 kişiye yazılmıştır. Bunları devrimci bir taktik saymak mümkün değildir. Bu propagandaların içeriği incelendiği zaman, “İngiliz emperyalizminin girişimlerine karşı halkı toplamak, bir araya getirmek için din kurumundan, Hilafet kurumundan faydalanmak” denemez. Bu, gerici içeriği çok yoğun olan bir propagandadır. Çünkü burada Kürt ulusunun kendi kaderini tayin için giriştiği eylemlere, İslamiyete, Hilafete, padişahlığa aykırı olduğu iddiasıyla engel olunmaya çalışılmaktadır. Padişahlığı, Hilafeti, Saltanatı savunmak elbette tutuculuktur,

gericiliktir. Bu kurumları savunarak bir ulusun kendi kaderini tayin ile ilgili girişimlerine engel olunması bu tutumun gerici özünü daha da yoğunlaştırmaktadır. 1919 koşullarında, geleneksel bir toplum olan Kürt toplumunun en önemli manevi değerlerinden biri olan dinini, İslamiyeti öne koyarak, boyunduruk altına alınmaya ve köleleştirilmeye çalışılması, gericiliğin ne kadar önemli boyutlara ulaştığını göstermektedir.

Mustafa Kemal Paşa'nın bu telgrafları ve mektupları üzerinde dikkatle durulmalıdır. Zira "Dinini ve milletini satan" bu Kürt beyleri, beşbuçuk sene sonra din devleti kurmaya çalıştıkları iddiasıyla idam sehpalарına gönderileceklerdir. Hilafete karşı geldikleri için İngilizlerle birleştikleri iddia edilen Kürtler, Halifeyi geri getirmekle suçlanacaklardır. "Kutsal padişaha ve Saltanata" başkaldırdığı söylenen Kürtlerin 1925 senesinde padişahlık için, padişahı geri getirmek için devlete isyan ettikleri söylenip idam edilecekler, sürgüne gönderilecekler, Kürdistan'ı terk etmek zorunda kalacaklar, kıtlık, kıyam göreceklerdir.

Burada önemli bir nokta daha var. Türk profesörleri, yazarları Kemalist hareketi arılatırken, "İstanbul hükûmetine isyan etmiş Mustafa Kemal" tablosu yaratmaya büyük bir özen gösterirler. Mustafa Kemal Paşa'yı isyan eyleminden dolayı uzun uzun överler. Mustafa Kemal Paşa'nın sözü edilen yazılarında ise Kürtler padişaha, Hilafete, Saltanata isyan etmekle suçlanıyorlar. Bunun için Kürtlerin İslamiyetin düşmanı olduğu söyleniyor.

II. EMPERYALİST DEVLETLERE KARŞI: "İNGİLİZLERE İSYAN EDEN ŞEYH MAHMUT'TUR, BİZ DEĞİLİZ. KÜRTLERİN BİZİM DENETİMİMİZ ALTINA SOKULMASI SAĞLANIRSA, İNGİLİZLER, FRANSIZLAR... HERKES BU SORUNDAN KURTULUR" PROPAGANDASI

Yukarıda örnekleriyle gösterdiğimiz propaganda, Kuvva-i Milliyeciler, Kemalistler tarafından Kürtlere karşı yapılıyordu. Kürt aşiretlerine, reislerine, şeyhlere, yani eşrafa karşı

yapılıyordu. Kemalistler, Kürtlere karşı bu propagandalarını sürdürürlerken, emperyalist devletlerle de gizli ilişkilerini geliştirmeye çalışıyorlardı. Bu ilişkilerde, özellikle, Kürtlerin bağımsızlık hareketini onlara şikayet ediyorlardı. Böyle bir sorundan kurtulmanın tek yolunun Kürtlerin kendi denetimleri altına sokulması olduğunu söylüyorlardı. Sivas Kongresi'nde Temsilciler Kurulu üyeliğine seçilen Albay Vasıf Bey, Fransızlarla gizli ilişkiler yürütmek için Mustafa Kemal Paşa tarafından görevlendirilmiş bir kişidir. Vasıf Bey, yaptığı görüşmeleri, Temsilciler Kurulunun 27 Kasım 1919 günü yaptığı toplantıda anlatmaya çalışmıştır. Sözü geçen Temsilciler Kurulu toplantısına, Mustafa Kemal Paşa, Hüseyin Bey, Vasıf Bey, Rauf Bey katılmışlardır. Toplantıya Kazım Paşa ve Rüstem Bey adında fakat Temsilciler Kurulu üyesi olmayan iki kişi daha katılmıştır. Rüstem Bey, eski Washington Büyükelçisi'dir.

"... Sefarete ve karargâha mensup Fransızlarla görüştüm. Sefarete mensup olanlar dedi ki, siz ne istiyorsanız yayınlattırırım, yalnız memleketimin çıkarlarına engel olmayın. Asil bir hanedana mensup imiş, kendisi asker, açıkça fikrini sordum dedi ki: Bugün iki cereyan var, biri Bolşevizm diğeri İslamizmdir. İkisi de en ziyade İngilizlere yöneliktir, bize yönelik değildir. İleride bize de yönelebilir. Bolşevizmi bırakabiliriz. Fakat İslamizmi bırakamayız. Cezayir, Tunus ileride oraya da sirayet edebilir. Bizi maddi olarak temin ediniz ki, Panislamizmi, Pan Turanizmi gütmüyorsunuz..."

Dedim ki, biz sizin gördükleriniz gibi iki şeyi görebiliyoruz. Bunlardan biri İslamlıktır. Diğeri asrileşmek. Kendi kendimizi idare edecek bir halde yaşamak. Bunu da Avrupa'dan alacağız. İslam cereyanları bize iyi değildi. Medeni değildi. Aynı zamanda istila altındadır. Serbest değildirler dedim... Buna inanmadı, aynı zamanda inanmış göründü. O aynı zamanda, Kürt meselesini seçime karışmayan Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın ve Süleymaniye'yi (Güney Kürdistan) sordu. Ben de o İngilizlere karşı Şeyh Mahmut'un hareketidir, dedim. Bu grup halinde bir kabile, biz de istiklal istiyoruz di-

yen yoktur... Sizde de sosyalistler böyle istiyor denirse milletin hepsi doğal olarak böyle değildir dedim.”³

Açıkça görüldüğü üzere, Temsilciler Kurulu üyesi Vasıf Bey, Şeyh Mahmut'un İngiliz emperyalizmine karşı sürdürdüğü hareketi suçlamaktadır. “Kürtlerin bir kısmı İngilize başkaldırdı diye hepsi de başkaldıracak değildir” demektedir. Bunun için de Fransa'daki sosyalistleri örnek gösterek, “nasıl bir sosyalistin ileri sürdüğü bir şey bütün Fransızların ortak görüşü olarak kabul edilemezse, bütün Kürtlerin de bağımsızlık peşinde koştuğu söylenemez”, denilmektedir. Kuzey Kürdistan'da Kürtlerin bağımsızlık çalışmalarını İslamiyete, Hilafete, Saltanata dine aykırıdır propagandalarıyla kırmaya çalışan Kemalistler, Fransız emperyalistlerine karşı, “Kürtlerin bağımsızlık diye bir istekleri yok”, “Kürtler üzerinde bizim denetimimizi sağlarsanız böyle bir sorun kimseyi rahatsız etmez” demektedir.

Kürdistan'ın kaderinin 1919 yılı sonlarına doğru tyice belirginlik kazandığı da ortaya çıkmaktadır. Şeyh Mahmut'un Güney Kürdistan'daki hareketi, Fransızları da yakından ilgilendirmektedir. Çünkü, daha önce sözünü ettiğimiz gibi gizli antlaşmalar gereğince Güney Kürdistan'ın önemli bir bölümünde, Musul taraflarında, Fransız üstünlük alanı meydana getirilmiştir. Şeyh Mahmut'un hareketi ise bütün bu kesimleri Kürt Devleti'nin sınırları içine almayı amaçlıyordu. Vasıf Bey şöyle devam ediyor:

“... Depre⁴ ile de görüştüm... hudut için sordu. ‘Mütareke zamanındaki hududu esas kabul ediyoruz ve bunun için kendi ırkımızdan olan yerlerden birçok fedakârlık yapıyoruz’ dedim. ‘Evet’ dedi. ‘Adalar Denizi'nden İran'a kadar Suriye'nin de bazı kısımları dahil olmak üzere bir devlet ve hudut düşününüz’ dedi... Sonra dedi ki: ‘Biz sizin iç işlerinize karışmıyoruz. Siz de bizim çıkarlarımıza karışmayınız. Balıkesir'de bulundurduğumuz asker, tahribat yapılmasına engel olmak

3. Heyet-i Temsiliye Tutanakları, s. 132

4. Fransız Generali Franhet d'Esperey, 16 Mayıs 1920 de, İstanbul'a Fransız kuvvetleri başında giren kişi

ve düzeni sağlamak içindir... Arkadaşlarınız da bu fikrimi bilsinler. Kendilerine yaz. Akıllı hareket edilmeli, İngilizlerle müttefikiz, aramızda itilaf yoktur. Bu husus size fayda vermez.' General Mougin de dedi ki: 'Sakın İttihatçı olmayınız, bu sizin için çok fenadır. Çünkü Avrupa İttihatçılarından şeytan gibi korkar' ve ilave etti: 'İngilizler büyük bir Arap imparatorluğu, biz de büyük bir Türk Devleti istiyoruz.'"5

1919 yılı Kasım ayında, Fransız Mareşali Depre'nin çizmeye çalıştığı sınırlar çok ilgi çekicidir. Suriye'nin bazı kısımlarını içine alarak Adalar Denizi'nden (Ege) İran'a kadar. Enver Paşa'nın Cemal Paşa'ya yazdığı ve daha önce sözünü ettiğimiz, 26 Şubat 1920 tarihli mektupta belirtilmeye çalışılan sınırlarla bu sınırlar karşılaştırıldığı zaman, Türk-Yunan ve Türk-Ermeni savaşlarının sonucunun 1919 yılı sonuna doğru belli olmaya başladığı görülmektedir. Bu iki sınırın çizimi birbirine çok benzemektedir. Bilindiği gibi Enver Paşa, o mektubu İngiliz ajanıyla görüşmeleri sonucu yazmıştı. Bu, aynı zamanda Kürdistan'ın kaderinin de belli olduğu anlamına gelmektedir. Vasıf Bey'in görüşmelerine devam edelim:

"... Amerikalılardan bir gazeteci, Chicago Tribune'un muhabiri uzun bir görüşme yaptı. Milli hareketin amacını, kökenini, Kürtlerin bağımsızlık sorununu, Hürriyet ve İtilaf Fırkasını, Mustafa Kemal Paşa'yı, Avrupalıların bunları fena gördüklerini söyledi.. Harbord'un raporunun lehimizde olduğunu Kürtlerin bizden ayrılmamasına dair vesika elde etmemizi söyledi."6

5. Heyet-i Temsilîye Tutanakları, s. 133

6. Heyet-i Temsilîye Tutanakları, s. 133-134. Burada sözü edilen Amerikalı gazeteci *Başkan Wilson* tarafından görevlendirilen King Crane komisyonu tarafından görevlendirilen bir kişi idi. *Mustafa Kemal Paşa* ve Temsil Heyeti'nin öteki üyeleri ile tek tek görüşüyordu. Sivas Kongresi'ni de izlemişti. Bu görevlerini gazetecilik adı altında yürütüyordu. Cihacogo Daily News gazetesinden *Lois Edgar Brown* (bk. *Fethi Tevetoğlu, Milli Mücadelede Mustafa Kemal-General Harbord Görüşmesi II*, Türk Kültürü, s. 77, Mart 1969, s. 124-134; *Mazhar Müfit Kansu, Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber*, Cilt I, s. 234-240

Amerikalıların Kemalistlere yaptıkları bu tavsiye son derece önemlidir. Bu konu üzerinde dikkatle durulmalıdır. Amerikalılar, Kürtlerin bağımsızlık hareketlerinin önlerine geçmek için "Kürtlerin Türklerle birlikte yaşamak istediklerine dair belgeler elde edin" diyor. İleride görülecek, bu tavsiye büyük bir içtenlikle yerine getirilmiştir. Ve Kemalistler sahte raporlar, sahte belgeler hazırlayıp, "Kürtler, Türklerle birlikte yaşamak istiyorlar işte belgeleri" diyerek uluslararası kurumlara ve toplantılara sunmuşlardır. Bunun için kendi kişiliği ve ulusunun kişiliğini reddeden Kürtlerden de büyük ölçüde yararlanmışlardır. Vasıf Bey, Vilayat-ı Şarkıye Cemiyeti'nden de söz etmektedir:

"... Vilayat-ı Şarkıye Cemiyeti⁷ müracaat etti. Bir iki defa geldiler. Abdurrahman Şeref Bey, Damat Ferit Paşa, Salih Paşa bir komisyon teşkil etmişler, bunun bir de yan komisyonu var. Kürt Cemiyeti Başkanı Babanzade. Bunlar beş vilayeti Kürdistan kabul ediyorlar. Komisyonlar idare biçimini düzenlemekle meşgul. Ve gayet gizli tutuyorlar. Cemiyet diyor ki: Kürdistan'a iyi bir şekil vereceksiniz. Sulhtan evvel en ufak bir şey verirsiniz geri alamazsınız. Kürtlerin bir şey istediği yok, bunları memnun ederiz. O suretle ki meclisten sonra İngilizlere müracaatla Kürtlere bir baş verirsiniz, gelecek fena olur. Bunlar alçaktır. Baş yapmayınız. Hükümet başta kalsın.

Rels Paşa- Vilayat-ı Şarkıye Cemiyeti kimlerdir?

Vasıf Bey- Hoca Raif Efendi, Hasan Rami, Hicaz Valisi Ahmet Nedim, eski mebuslardan Asaf Bey, Fazıl Arif Bey.

-
7. Erzurum Kongresi'nde her ne kadar "Vilayat-ı Şarkıye Müdafaa-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti" ve "Trabzon Muhafaza-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti", "Şarki Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti" adı altında birleştirilmişse de, "Vilayat-ı Şarkıye Cemiyeti" adı yine kullanılmaktadır. Özellikle konuşmalarda sık sık kullanıldığı anlaşılmaktadır. Sivas Kongresi'nde ise "Şarki Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti" ile Anadolu'nun öteki kesimlerinde kurulan Cemiyetler, "Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti" adı altında birleştirilmiştir. Bütün bunlara rağmen, "Vilayat-ı Şarkıye... Cemiyeti" tabirinin yine sık sık kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Reis Paşa- Erzurum'daki kongre ile Şarki Anadolu Cemiyeti, Sivas Kongresi'yle de Umum Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ne çevrildi.

Kazım Paşa- Onlara yazmalı.

Reis Paşa- Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nden başka cemiyet yoktur. Vilayat-ı Şarkıye Cemiyeti'ni yapanlar kongre yapanlardır.

Vasıf Bey- Bunlar tebaisiz bir halde.

Reis Paşa- Onlara söylemeli, onlar Şark namına çalışamazlar... Erzurum Kongresi'nde Nedim Bey'in raporları da vardı... Şarki Anadolu olamaz."⁸

Temsilciler Kurulu'nda yapılan bu konuşmalardan şu sonuçlar ortaya çıkmaktadır. Vasıf Bey, Vilayat-ı Şarkıye Cemiyeti'nden gelen birtakım kişilerle konuştuğunu söylüyor. Bu kişilerin birkaç kez geldiklerini de ekliyor. Bu kişiler Kürtlerin çalışmaları ve amaçları hakkında Kuvva-ı Milliyeçilere, Kemalistlere bilgiler veriyorlar, önerilerde bulunuyorlar. Dedikleri kısaca şu: Kürtlere kesin olarak yüz vermeyiniz. Onlar alçaktır. Barışın kurulmasından önce bir şeyler verirsiniz bir daha geri alamazsınız. Bunları kendi hallerine bırakmayınız. Bunları kendi başlarına buyruk bırakmayınız. Kesinlikle hükümetin denetimi altında tutunuz. Zaten Kürtlerin bir şey istedikleri de yok.

Vilayat-ı Şarkıye Cemiyeti'nin üyelerinin şikayet ettiği Kürtler ise Kürdistan Teâlî Cemiyeti içinde örgütlenenlerdir. Daha önceki kısımlarda Kürdistan Teâlî Cemiyeti'nin bağımsız bir Kürdistan kurmayı amaçladığını Kürtleri bu amaç etrafında örgütlenmeye çalıştığını belirtmiştik. Kürdistan Teâlî Cemiyeti'nin Kürtlerin kendi kaderini tayin ile ilgili eyleminin, İttihat ve Terakkî Partisi ve onun devamı olan Kuvva-ı Milliye ve Kemalistler tarafından büyük bir kuşku ve tepkiyle karşılandığını da belirtmiştik. Bunun için, yani Kürdistan Teâlî Cemiyeti'nin Kürdistan'daki ve Kürt halk yığınları üzerindeki etkisini kırmak amacıyla, Doğu illerinin Milli Hukukunu Savunma Derneği kurulmuştu. Bu kuruluşta da Kürt-

lerin rol almalarına özenle dikkat edilmişti. İşte yukarıdaki konuşmadan anlaşılmaktadır ki, Vilayat-ı Şarkıye Cemiyeti üyeleri görevlerini çok iyi yapmaktadırlar. Ulusal kurtuluş için eylemde bulunan Kürtleri Kuvva-i Milliyecilere şikayet etmektedirler. Kuvva-i Milliyecilerin, Kemalistlerin, onları etkisiz hale getirmeleri için önerilerde bulunmaktadırlar. Bu bakımdan bu konuşma, Kürdistan Teâlî Cemiyeti ile Vilayat-ı Şarkıye Cemiyeti arasındaki ilişkileri göstermesi bakımından son derece önemlidir.

Mustafa Kemal Paşa ile Temsilciler Kurulu'nun öteki üyeleri veya oturuma katılan öteki kişiler arasındaki konuşmalar da önemlidir. Bir kere dipnotu 7'de de belirttiğimiz gibi Vilayat-ı Şarkıye Cemiyeti adının kullanılmasına devam ediliyor. Bu, Erzurum ve Sivas Kongreleri'nin etkilerinin sandığı gibi ve anlatıldığı gibi büyük ve önemli olmadığını gösterir. Vilayat-ı Şarkıye Cemiyeti üyelerinden birinin aynı zamanda, Erzurum Kongresi'nce seçilen Temsilciler Kurulu üyesi olan Hoca Raif Efendi olması ilginçtir. Öte yandan Vilayat-ı Şarkıye Cemiyeti üyelerine bile güven duyulmadığı ortaya çıkmaktadır. Onların Doğu'da hiçbir yeri, hiçbir kimsayı temsil edemeyeceği hususları yine ilgi çekicidir. Yine bunun gibi, hem, "Kürtler hiçbir şey istemiyor" denmesi, hem de onların yani Kürtlerin etkinliklerinin kırılabilmesi için her türlü tedbirin alınması ve yürürlüğe konulması, yine üzerinde durulması gereken bir konudur.

Kemalistlerin, Kürt ulusal hareketini engellemek ve Kürtlerin kendi kaderini tayin etmek için giriştikleri eylemleri etkisiz hale getirmek için, emperyalist devletlerle kurduğu ilişkiler elbette gericiлиktir. Şeyh Mahmut'un Güney Kürdistan'da İngiliz emperyalizmine karşı yürüttüğü mücadeleye karşı çıkan Kemalistlerin tavrı bu gerici ilişkileri açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Temsilciler Kurulu toplantılarında bu hususlar, Mustafa Kemal Paşa'nın bizzat kendi yazılarında da vardır. 19 Eylül 1919'da Mustafa Kemal Paşa'nın Kazım Karabekir Paşa'ya gönderdiği yazı, bu bakımdan önemlidir. Baş taraflarını yukarıda verdiğimiz bu yazının sonlarında şöyle denmektedir:

"... Gerçekten işin başlangıcında doğrudan doğruya beni saldırı hedefi olarak görmüşlerdir. Ama, gerek

içerden gerek dışardan beklenen saldırılar yapılmış, Tanrıya şükür hepsi de amacımız yararına sonuçlanmıştır. İstanbul hükümeti ve kötülüğümüzü isteyenler her girişimlerinde bozguna uğramışlardır. Yabancılar gelince: Amerikalılar, Fransızlar ve İngilizlerle pek önemli görüşmeler yapılmış ve bunların Sivas'a kadar gelen yetkili memurları bize elverişli olarak karşılıklı iyi ilişkiler kurma yolunu tutmuşlardır. Bizim de katıldığımız Kuvva-i Milliye'nin bir iki kişinin kışkırtması sonucu olmayıp milli ve kamuya yaygın bir biçim nitelikte olduğunu bize de bilgi vererek rapor ile kendilerinin bağlı bulundukları yerlere bildirmişlerdir."⁹

Mustafa Kemal Paşa'nın bu yazısı üzerinde de dikkatle durmak gerekir. Bu yazının dikkate değer pek çok yönleri vardır. Henüz 1919 yılının Eylül ayındaıız. Mustafa Kemal Paşa Amerikalılar, İngilizler ve Fransızlarla çok iyi, sıcak ilişkiler kurduğunu söylüyor. Hem de bunu, Erzurum'daki 15. Kolordu Komutanı Kazım Karabekir Paşa'ya söylüyor. Bu ilişkiler o derece sıcak ve samimi imiş ki Amerikalıların, İngilizlerin, Fransızların Sivas'a kadar gelen yetkili adamları, ajanları, hükümetlerine sunacakları raporlar hakkında Mustafa Kemal Paşa'ya bilgi de veriyorlarmış... Hükümetlerinin bu hareketin yanında yer almalarını teşvik ediyorlarmış. Öte yandan Mustafa Kemal Paşa, birtakım iç ve dış güçlüklerden ve kendilerine kötülük yapmak isteyenlerden söz etmektedir. Fakat sözü edilen dış düşmanlar ve kötülüğünü isteyenler arasında Amerika'yı, İngiltere'yi ve Fransa'yı saymamaktadır. Onları ayrı bir başlık altında, yabancı devletler kategorisi içinde toplamakta ve karşılıklı iyi ilişkiler içinde olduklarını söylemektedirler. Nitekim Kazım Karabekir Paşa'ya gönderilen bu yazıdan iki buçuk ay, Temsilciler Kurulu'nda yapılan konuşmalardan bir hafta kadar sonra, Mustafa Kemal Paşa, Fransa'nın Suriye'deki Yüksek Komiseri Mösyö Picot ile 7-8 Aralık 1919'da Sivas'ta uzun bir görüşme yapar.¹⁰

9. Söylev (Nutuk), Türk Dil Kurumu Yay., 1963, s. 106; Kazım Karabekir, *İstiklal Harbimiz*, s. 262

10. Ali Fuat Cebesoy, *Milli Mücadele Hatıraları*, 1955, s. 270; Utkan Kocatürk, *Atatürk ve Türk Devrimi Kronolojisi, 1918-1938*, TİTE,

Bu bölümde, 1919-1922 yılları arasında, yani Türk-Ermeni ve Türk-Yunan savaşları sırasında iki önemli propaganda biçiminin yoğun olarak sürdürüldüğünü anlatmaya çalıştık. Kemalistler tarafından geliştirilen bu propagandaların ikisi de Kürt ulusuna, onun ulusal hareketine yöneliktir. Biri doğrudan doğruya Kürt ileri gelenlerine karşı yapıyor. İslamlık, Hilafet ve Saltanat ideolojisi kullanılıyor. İkinci ise Kürt ulusal hareketinin İngilizlere ve Fransızlara şikayet edilmesi, bu hareketin durdurulup yok edilmesi için onlarla işbirliği yapılacağına vurgulanmasıdır. Bu iki gerici propaganda biçimi, Kürt-Türk ilişkilerinin temel öğelerini belirlemektedir. 1919-1922 yılları arasında Kürtler ile Türklerin omuz omuza mücadele ettikleri, ajitatif bir propagandadan başka bir şey değildir. Omuz omuza mücadele, iki ulusun birbirlerinin haklarına ve hukukuna saygı duyularak gerçekleştirilebilir. Halbuki Kemalistler, Kürt ulusal gelişmesini ve Kürtlerin kendi kaderlerini tayin ile ilgili girişimlerini temelden yok etmeye çalışmışlardır. Bunun için emperyalist ülkelerle gerici ve gizli ilişkiler kurmuşlardır. Erzurum ve Sivas Kongreleri'nde "Anasırı İslamiye"nin (Müslüman unsurları) birbirlerinin ırkı ve sosyal durumlarına riayet edecekleri belirtilmiş ise de, bu, hayata geçirilmek için değildir. Kürtleri kandırmayı, oyalamayı, Kürt ulusal direncini kırmayı amaçlamaktadır. Bütün bunlar, "1919-1922 savaşı anti-emperyalist bir savaştır" biçiminde yürütülen anlatımları ve propagandaları temelden yalanlamaktadır, çürütmektedir. Emperyalistlerle işbirliği yapılarak anti-emperyalist bir savaş yapılamayacağı kuşkusuzdur. Daha önce örnekleri ile gösterildiği gibi Kuvva-i Milliye örgütlenmesi Ermeni ve Rum malları üzerindeki yağmayı korumak ve sürdürmek için yü-

1973, s. 91-92; *Mösyö Picot*, 1916 yılında İngiltere ve Fransa arasında imzalanan ve daha sonra Çarlık Rusyası'na da kabul ettirilen Sykes-Picot Antlaşmasında, Fransız temsilcisi olan *George Picot*'dur. Kendisi Fransa'nın Suriye ve Ermenistan Yüksek Komiseri'dir. *Mustafa Kemal Paşa* ile görüşmek ister. *Mustafa Kemal Paşa*, *George Picot*'un sıfatındaki "Ermenistan Yüksek Komiseri" ibaresinin kaldırılması şartıyla görüşmeyi kabul eder. Bu talep yerine getirilir. Bu tarihlerde Fransa, Kemalistlerle anlaşabilmek için her türlü olanağı seferber etmektedir.

rütülen bir mücadelenin sonucuydu. Kaldı ki Kemalistler, Şeyh Mahmut'un İngilizlere karşı yürüttüğü mücadeleden de büyük bir rahatsızlık duyduklarını dile getiriyorlardı. Kürtlerin İngilizlere karşı mücadelelerinden rahatsızlık duyan İngiltere ve Fransa ile iyi ilişkilere giriyorlar. 1919-1922 yılları arasında Kürt ulusuna karşı sürdürülen bu temel politikayı ve propagandayı çok iyi kavramak gerekir. İslam ideolojisinin bir taktik olarak kullanılması, Türk-Kürt kardeşliğinin yine bir taktik olarak kullanılması bu temel politikanın yan unsurları olabilirler. "İslam unsurları birbirlerinin haklarına ve hukuklarına saygılı olacaklardır." "İslam unsurları (Anasırı İslamiye) bölünmez bir bütündür. Birbirlerinden ayıramazlar" biçimindeki propagandalar, bu iki temel gericiliği gizleyen taktiklerdir. İleride bu konulara yeniden dönecek.

MANDA SORUNU

I. OSMANLI AYDINLARININ DÜŞÜNCESİ

1918-1919 yıllarında, yani Kürt aydınlarının Kürdistan Teâlî Cemiyeti adı altında örgütlenmeye çalıştıkları sıralarda, Osmanlı-Türk aydınlarının hiç olmazsa bir kısmının neler düşündüklerinin bilinmesinde yarar vardır.

30 Ekim 1918'de Mondros silah bırakışması oldu. Bu tarihten hemen sonra Prens Sabahattin ve taraftarları olan Jön Türkler İsviçre'de toplandılar. Amerikan Cumhurbaşkanı Wilson'ın 14 Nokta Prensipli'ni uzun uzun müzakere ettiler. Sonunda bir bildiri yayınladılar. Bu bildiride Wilson prensiplerinin 12. maddesini kabul ettiler. Bilindiği gibi bu maddede Osmanlı İmparatorluğu'nun Kürt olan kesimlerinde bir Türk Devleti'nin yaşamasına devam edeceği, Türk olmayan kesimlerin ise Türklerin boyunduruğundan kurtarılabacağı belirtiliyordu. Prens Sabahattin taraftarları Jön Türkler, "Osmanlı siyasal birliğini korumaları" koşulu ile Türk olmayan kavimler için muhtariyet istiyorlardı.¹ Fakat Prens Sabahattin taraftarları Jön Türkler'in istekleri hayata geçmedi.

Daha çok İttihat ve Terakki eğiliminde olan Jön Türkler ise İstanbul'da toplanarak Wilson Prensipleri'ni müzakere ettiler. Bunlar Wilson Prensipleri Cemiyeti adı altında bir de cemiyet kurdular. Halide Edip Adıvar, **Türk'ün Ateş İmtihana-**

1. *Mine Erol, Türkiye'de Amerikan Mandası Meselesi 1919-1920, İleri Basımevi, Yıl 1972, s. 32*

nı isimli eserinde hiçbir isim vermeden bu konuda şunları söylemektedir:

"... Bütün dünyada kuvvetli bir etki yapan ve yenilmiş milletlere Wilson Prensipleri büyük bir etki yaptı ve İstanbul'da Wilson Prensipleri Cemiyeti tanınmış yazar ve avukatlar tarafından kuruldu. Galiplerin yenilen milletlere hiçbir taviz vermeyecekleri hissediliyordu. Taksim faciasına uğrayan Türkiye doğal olarak gözünü Wilson gibi hiçbir ülkeye göz dikmeyen adamın tarafına çevirdi, gazete temsilcileri Vakıf Matbaası'nda toplanarak Paris'te bulunan Wilson'a bir muhtıra göndermeye karar verdiler. Bu muhtıranın esasları Amerika'nın, Türkiye'de evvela muayyen bir zaman için barış sağlaması, yani taarruzdan korunmasını sağlaması, aynı zamanda Türkiye'ye iktisadi yardımda bulunması, bu yıllar sırasında Türkiye'ye delegeler göndererek yeni bir rejim kurması ve iç kalkınmayı sağlamasından ibarettir. Cemiyet 1918 yılı Kasım ayında kuruldu."²

Amerikan Cumhurbaşkanı Wilson'a gönderilen muhtıradan, Wilson Prensipleri Cemiyeti'nin kimlerden kurulmuş olduğunu da anlıyoruz. Halide Edip Adivar, Türk Wilsoncular Birliği'nin ıki ay kadar yaşadığını belirtiyorsa da, bu iddia doğru değildir. Amerika böyle bir mandayı üstlenmeyeceğini kesin şekilde ifade edinceye, yani Osmanlı-Türk aydınlarının umutları sönünceye kadar bu cemiyet faaldir. Wilson Prensipleri Cemiyeti, Halide Edip, Celalettin Muhtar, Ali Kemal, Hüseyin Avni Beyler tarafından kurulmuştur.³ Cemiyetin ilk idare heyeti ise Halide Edip, Refik Halid, Ali Kemal, Hüseyin Avni, Ragıp Nurettin'dir.⁴ Cemiyet 5 Aralık 1918'de ABD Cumhurbaşkanı Wilson'a bir muhtıra gönderiyor. Bu muhtıra aynen şöyle:⁵

2. Halide Edip Adivar, *Türkün Ateşle İmtihanı*, Can Yayınları, İstanbul 1962, s. 17-18
3. Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler*, İstanbul 1952, s. 445-446
4. Tarık Zafer Tunaya, a.g.e., s. 445-446
5. Muhtıra için bk. Mine Erol, a.g.e., s. 36-37; Mine Erol, Wilson Prensipleri Cemiyeti'nin Amerikan Cumhurbaşkanı Wilson'a Gönderdiği Bir Muhtıra, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, s. 4-5, DTCF Yayını, 1965, s. 237-245

"Bay Woodrow Nisem

Amerika Birleşik Devletleri Başkanı

Gazetecilerin çoğunun ve çeşitli mesleklerin ileri gelenleri ile aydınları içine alan bir halk hareketi, 'Türk Wilsoncular Birliği' adı ile bir birlik kurdular. Amaçları milletlerin halkları ile ilgili ilkeleri hem dost hem de düşmanları tarafından kabul edilmiş olan, hem de dünyada yeni bir barış ve bolluk döneminin müjdecisi Amerika Birleşik Devletleri'nin büyük başkanına başvurmaktır.

Wilsoncular Birliği, dinsel hoşgörü ve siyasal eşitlik üzerine kurulmuş, kendi sınırları içerisinde başarı ile uyumluluk kazanmış türde olmayan bir halk topluluğuna sahip bulunan Amerikan Cumhuriyeti'nden kendi yardım deneylerini, Türkiye'deki türdeş olmayan dinler ve ırklar sorununun çözümü için kullanılmasını istemektedir.⁶ Bu davranışı ile Amerika, çok acılı ve keuderli bir milleti barışa ve yeni bir yaşama kavuşturacaktır. Son yıllardaki girişimlere ve başarısızlıklara bakarak Türkiye'nin vatanseverleri ve aydınları, tarihsel gelenekler ve ırklar arasında anlaşmazlıklar yüzünden, kendileri tarafından kabul edilecek herhangi bir sistemin soysuzlaşacak bir baskı yönetimine dönüşeceği kanısını taşımaktadırlar. Bu nedenlerle, kendi milletlerinin belirli bir süre için devlet işlerinde bilgili, yabancısı bir devletin yönetimi altına sokulmaya gerek olduğu sonucuna varmışlardır.

-
6. Görüldüğü üzere Türk Wilson'cular Cemiyeti, *Wilson*'un getirdiği milletler ilkesine, yani ulusların kendi kaderlerini kendilerinin tayin etmesi ilkesine karşı bir görüş geliştirmektedir. Osmanlı İmparatorluğu'nun yine eskisi gibi çeşitli dinlerin ve ırkların oluşturduğu biçimde sürmesini istemektedir. Bunun için ufak tefek reformlar yapılarak çeşitli etnik gruplar ve dinsel gruplar yine imparatorluğun bünyesi içinde tutulacaktır. Bu bakımdan İsviçre'de toplanan ve *Prems Sebahattin* taraftarı olan Jön Türk'lerin görüşleri ile burada ileri sürülen görüşler arasında hiçbir fark yoktur. Amerika'ya, "siz de, çeşitli etnik gruplardan ve dinsel gruplardan meydana gelen bir devletsiniz. Bu birliği nasıl oluşturduunuz, bize yardımcı olun" diyor. Aslında Kürdistan ve Kürt ulusu üzerindeki tasarruflarıyla bu görüşü Kemalistler hayata geçirmeye çalışmışlardır.

Türk imparatorluğunda karmaşık sorunlar ve çeşitli kavimlerle uğraşılacağı için birçok devletlerden meydana gelecek bir komisyonda ortaya çıkması kaçınılmaz olan amaç ve metod ayrılıkları vardır. Bu nedenle, onlar (yani Türk yurtsever ve aydınları) bu reform işinin tek bir milletin komisyonu tarafından daha başarı ile yürütüleceğini sanmaktadırlar. Karma bir komisyon bu işi tek bir devletin yapacağı gibi çabuk ve iyi yapamaz.

Amerika Cumhuriyetinin büyük başkanının bizim bu yardım isteğimizi iyilikseverlikle karşılayacağını ve Amerika gibi, milletler arasında yüzyıllar boyunca yapılan kavgalar ve çekilen zorlukların ve ırklar arasındaki düşmanlıkların sona ermesi zorunluluğuna inanmış bir devletin başkanının müttefikleri ile bizim aramızda aracılık yapacağını umarız. İsteğimiz işin sonunda bağımsızlığımızı sınırlandıracak bir vasılık olmayıp, geri kalmış ve gelişmemiş bir milletin milletler topluluğunda şerefli bir mevkiye yükseltilmesi amacıyla belli bir süre için eğitimdir. Geçmişte Amerika tarafından ortaya atılan milletlerin özgürlüğü prensibi ve şimdi desteklemekte olduğu tam ve özgür davranabilmeleri hakkını (ulusların kendi kaderlerini tayin hakkını) savunan Wilson programının, vakti gelince bizim milli ilkeler çerçevesinde kendi gelişmemizi garanti altına alacağına inanmaktayız.

Amerika'dan yardımını istediğimiz milli ihtiyaçlarımız aşağıda madde madde özetlenmiştir:

1. Padişahın hükümranlığı ve Türkiye için meşruti hükümet biçimi korunacaktır.

2. Bütün seçimlerde nisbi temsil uygulanarak azınlıkların hakları sağlanacaktır. Bütün Osmanlı uyrukları en alttan en üste kadar bütün hükümet memurluklarına alınacaktır.

3. Maliye, Tarım, Sanayi, Ticaret, Bayındırlık ve Eğitim Bakanlıklarının her birine uzman yardımcılar ile birlikte bir Amerikan baş müsteşarı atanacak ve bu müsteşardan Amerikan komisyonu yeni ilkeler çerçe-

vesinde memleketin mutluluğunu ve maddi gelişmesini sağlayacak reformları yapacak, yeni metodları memleketle getirecek ve öte yandan memleketimizdeki çeşitli siyasal akımlar yüzünden hiçbir zaman düzensiz biçimde yerine getiremeyeceğimiz toplumsal refah ve öğretimle ilgili bütün işleri düzenleyerek bütünüyle yönetecektir.

4. Adliye'de reform için yürürlükteki hukuk sisteminin köhneleşmiş kurallarını ortadan kaldırmak amacıyla, Amerikan baş müsteşarının uygun göreceği memleket ve milletlerden seçilecek uzmanlardan bir kurul yapılacaktır. Bu kurul, Türk kanunlarını bütün Osmanlılara adalet ve eşitlik sağlayacak biçimde yenileştirecektir.

5. Jandarma ve polis işleri bir Amerikan genel müfettişine ve onun seçeceği memurlara bırakılacaktır. Halihazırdaki hapishanelerin ilkel idaresi zamanın en iyi fikirlerine göre, bir Amerikan uzmanlar heyeti tarafından ıslah edilecektir.

6. Türkiye'nin her ilinde, işi yöresel yönetimde reform yapmak olan bir Amerikan Başmüfettişi ve ona bağlı uzmanlar bulunacaktır.

7. Bu yöresel yönetim, her ilin özel olarak ve en iyi biçimde gelişmesini sağlamak için Amerikan yardımı ile yürütülecektir.

8. Muhtıraya uygun olarak Amerikan yönetimi ve askeri önderliği 15 sene, en fazla 25 sene devam edecektir.

9. Bu süre içinde bütün milletler Türkiye'nin tamamen tarafsız olduğunu kabul ve garanti edeceklerdir. Amerika'dan yönetilmesi istenen Türk imparatorluğunun sınırları barış konferansında saptanacaktır.

Bu reformların bütün ve tam olarak yürütülmesi hususunda gerekli görülecek güvenceleri kabul etmeye hazırız.

Size derin saygılarımızı sunar bütün milletlerin hak-

larına saygı gösterilmesi prensibini ortaya attığınız için minnettarlığımızı sunarız.

Wilson Prensipleri Cemiyeti adına aşağıda isimleri yazılı heyet:

Halide Edip

Yunus Nadi (Yeni Gün)

Ahmet Emin (Vakit)

Dr. Celal Muhtar (Eski Nazır)

Velid Ebüziya (Tasfir-i Efkar)

Ali Kemal (Sabah)

Celal Nuri (İkdam)

Necmettin Sadık (Akşam)

Mahmut Sadık (Yeni Gazete)

M. Cemal (Zaman)"

5 Aralık 1918 tarihinde Amerikan Cumhurbaşkanı Wilson'a gönderilen bu muhtıranın altındaki imzalara iyice dikkat etmek gerekir: Halide Edip, Yunus Nadi, Ahmet Emin, Necmettin Sadık. Bunlar, daha sonra Mustafa Kemal Paşa'nın en yakın adamları olacaklardır. Yunus Nadi, Kemalist ideolojisi yapmaya ve uygulamaya çalışanların en başlarında yer alacaktır. Ahmet Emin, Necmettin Sadık da öyle. Yunus Nadi, Necmettin Sadık, CHF Genel Başkanı ve Büyük Şef Gazi Mustafa Kemal ve CHP Genel Başkanı ve Millî Şef İsmet İnönü tarafından bütün dönemlerde milletvekilliğine tayin edileceklerdir. Necmettin Sadık, Dışişleri Bakanlığı'na kadar yükselecektir. Ali Kemal, Millî Mücadele aleyhtarı bir kişidir. Mondros Mütarekesi'nden sonra kurulan hükümetlerde içişleri bakanlığı da yapmıştır. Peyam-ı Sabah gazetesi'nin başyazarıdır. 6 Kasım 1922'de İzmir'de halk tarafından linç edilerek öldürülmüştür. 1918-1919 yılındaki Kürt ulusal eylemlerini İngilizci, Amerikancı diye çok ucuz sloganlarla suçlamaya kalkanların Kemalistlerin Amerikancılığı üzerinde dikkatle durmaları zorunluluktur.

Amerikan mandası isteyen Osmanlı aydınlarının, Kürtlere ilişkin düşüncelerinin incelenmesi de kuşkusuz önemlidir. Osmanlı aydınları Wilson prensiplerinin Kürtler için uygulanmasını hiç istememektedirler. Kürtlerin bu tür

isteklerine şiddetle karşı çıkmaktadırlar. Bu bakımdan Kürdistan Teâli Cemiyeti'nin çabalarına ve düşüncelerine şiddetle karşı çıkmaktadırlar. Kürtlerin kendi kaderlerini belirleme çabalarına karşı, Osmanlı aydınlarıyla Kemalistler arasında hiç fark yokmuş... Her iki kategori de Kürtleri, Türk egemenliği altında tutabilmek için her türlü faaliyeti mübah görmektedirler...

II. HÜRRİYET ve İTİLA FIRKASI'NIN MANDA TALEBİ

Yine bu yıllarda Hürriyet ve İtilaf Fırkası İngiliz Mandası'nı tercih ediyor.⁷ Refi Cevat (Ulunay), Damat Ferit, Rıza Tevfik, Ali Kemal,⁸ Said Molla'nın kurdukları ve "İngiliz Muhipler Cemiyeti" adını alan cemiyet ise İngiliz mandası taraftardır.⁹ Bu arada Padişah Vahdetdin'in de Sadrazam Damat Ferit Paşa ile birlikte İngiliz mandasından yana olduğu anlaşılmaktadır.¹⁰ Sivas'taki Temsilciler Kurulu, Damat Ferit Paşa'nın İngilizlerle yaptığı bir antlaşmanın suretini ele geçirir. Bu antlaşma 12 Eylül 1919 tarihli'dir. 2. maddesi Kürdistan ile ilgili olan bu antlaşma şöyledir:

"... İngiltere hükümeti kendi mandası altında Osmanlı Devleti'nin bütünlüğünü, bağımsızlığını garanti eder.

2. Osmanlı Devleti Bağımsız bir Kürdistan kurulmasına karşı durmayacaktır.¹¹

7. *Mine Erol*, a.g.e., s. 48

8. Yukarıda sözü edilen *Ali Kemal*'in hem Amerikan hem de İngiliz mandasından yana olduğu anlaşılıyor.

9. İngiliz Muhipleri (severleri) Cemiyeti için bk. *Kazım Karabekir İstiklal Harbimiz*, s. 152-153; Ayrıca bk. *Mine Erol*, a.g.e., s. 48

10. Bu konudaki gelişmeler için bk. *Kazım Karabekir*, a.g.e., s. 146-155

11. İngiliz emperyalizmi ile Osmanlı Devleti arasında yapıldığı belirtilen bu anlaşmanın tarihi 12 Eylül 1919'dur. İngiliz emperyalizmi, bu tarihlerde, özellikle, 1919 yılının Haziran, Temmuz ve Ağustos aylarında Güney Kürdistan'daki Kürt bağımsızlık hareketini silahlı güçleriyle bastırmaya çalışıyordu. Kürdistan'daki ulusal bağımsızlık hareketini

3. İstanbul Hilafet ve Saltanat merkezi olacak ve Boğazlar İngiltere'nin denetimi altında tutulacaktır.¹²

4. Bunlara karşı Osmanlı Devleti, İngiltere'nin Suriye ve Elcezire'deki egemenliğini tanır. Gerekğinde fiili yardımlarda bulunarak, Hilafet kurumundaki manevi kudret ve selahiyeti kullanarak gerek bu alanlarda, gerekse Müslümanların çoğunlukta bulunduğu öteki alanlarda, İngiliz çıkarlarını gözetir.

5. Milli cereyanların önüne geçebilmek için yarı meşruti idareye karşı oluşacak başkaldırıları önlemek için İngiltere hükümeti bir zabıta kuvveti ayıracaktır.

6. Osmanlı Devleti Mısır ve Kıbrıs üzerindeki bütün hukukundan vazgeçecektir. Osmanlı hükümeti konferansta bunu dile getirecek, İngiltere de her iki ülke üzerindeki Osmanlı haklarını devralacağını kabul ettiğini bildirecektir.

7. Barış koşulları iyice ortaya çıktıktan sonra Osmanlı padişahı 4. maddede sözü edilen hususları düzeltmek için İngiltere Hükümeti ile yeni bir anlaşma imzalayacaktır. Bu anlaşmanın hükümleri gizli tutulacaktır.”¹³

kesin olarak dağıtmak ve Kürt ulusunu boyunduruk altına almaya çalışıyordu. Artık çöküşü iyice hızlanan, yok olmaya doğru giden Osmanlı Hükümeti ile de Kürdistan'ın bağımsızlığı konusunda anlaşma yapmaktadır. İngiltere'nin bu tutumu hiçbir zaman ciddiye alınamaz. Bu, emperyalizmin böl-yönet politikasıyla ilgili bir durumdur. İngiltere, aslında, Kürdistan'ın çeşitli yerlerinde özde aynı, görünüşte değişik politikalar uygulayarak, böl-yönet politikasına ortaklar aramaktadır. Nitekim bugünlerde, bizzat *Mustafa Kemal Paşa, Kazım Karabekir Paşa*'ya yazdığı 19 Eylül 1919 tarihli telgrafta İngilizler, Fransızlar ve Amerikalılar ile çok iyi ilişkiler kurulduğunu belirtmektedir.

12. Antlaşmanın bu hükmü, İngiltere'nin 1915 yılından beri hilafetin Araplardan birine verilmesi projesi ile çelişmektedir. Bu antlaşmanın, ciddi olmadığının açık bir göstergesidir.

13. *Kazım Karabekir*, a.g.e., s. 384

III. AMERİKAN HEYETİNİN GELİŞİ

Bu antlaşmanın ciddi hiçbir tarafı yoktur. Zira İngiltere hiçbir zaman Osmanlı mandasını almak niyetinde değildir. İngiltere'nin o sırada bütün gayretiyle, canla başla çalıştığı tek konu, Amerika Birleşik Devletleri'ni yeni kurulacak Türkiye Devleti üzerinde ve Ermenistan üzerinde manda yönetimi kurmaya teşvik etmektir. İngiliz Başbakanı Lloyd George, Amerika'yı bu işe sokarak kendisinin de Irak ve Filistin'de daha kolay manda yönetimleri kurabileceğini düşünüyordu.¹⁴ Fakat Amerika Birleşik Devletleri, ne Türkiye, ne de Ermenistan'da manda yönetimleri kurmak niyetinde değildir. 1920 yıllarında Amerika Birleşik Devletleri daha çok kendi içine kapanık bir politikayı izlemeye başlamıştır.¹⁵ Bununla beraber ABD, Ortadoğu'daki durumları, özellikle Ermenistan konusunu yerinde incelemek üzere bir heyet göndermiştir.

Amerikan Heyeti, 24 Ağustos 1919'da Amerikan donanmasına ait bir gemi ile yola çıktı. 24 Eylül 1919'da İstanbul'a ulaştı. Gerek bu heyet ile gerekse bundan önce gönderilen Amerikan Heyeti ile Halide Edip, Ahmet Emin ve Rauf Ahmet Beylerin çok sıkı ilişkileri oldu. İleride, Amerikan heyetlerinin gezilerini, çeşitli kişilerle yaptıkları görüşmeleri, olaylar hakkındaki düşüncelerini, hazırladıkları raporları etraflı bir şekilde ele alacağız. Şimdi, bu komisyon, Anadolu'da, Kürdistan'da ve Ermenistan'da eylemlerini sürdürürken, Kuvva-i Milliye önderlerinin manda yönetimi ile ilgili düşüncelerini bildirmeye çalışalım.

IV. KUVVA-İ MİLLİYE ÖNDERLERİNİN MANDA YÖNETİMİ KONUSUNDAKİ GÖRÜŞLERİ

İsmet Bey (İnönü) 1 Haziran 1919'da, yani Mustafa Kemal Paşa henüz Havza'dayken, Erzurum Kongresi'nden iki ay kadar önce İstanbul'dan Kazım Karabekir Paşa'ya şu mektubu yazıyor:

"... Bugün Ramazan'ın ikisi. Sen seferilikten kurtu-

14. *Mine Erol*, a.g.e., s. 67

15. Bk. *Fahir Armaoğlu*, *Siyasal Tarih*, s. 531-535

lamadığın iddiasında bulunabileceğin için, bu sene da-
hi Ramazan'ı tecrübe edebildiğin (oruç tutabildiğin)
şüphelidir. Fakat ben işte iki gündür tercübe ediyor-
um. Ve onsekiz saat sabretmenin ne demek olduğu-
nu anlıyorum. Dün akşam adeta başım ağrıyordu.
Şimdi de ne olduğum şüphelidir. Ne karanlık günlerde-
yiz. Kazım, İzmir gitti ve çevre ilçeleri de hâlâ gidiyor.
Daha ne kadar yerler gidecek. Bunu bilen de yoktur,
bildiren de. İtilaf Devletleri Yunanistan'ın yarattığı fiili
durumu kolaylaştırıyorlar. Ayvalık'ı işgal ederken bizim
askerle Yunanlılar arasında çarpışma oldu. Sonra, hü-
kümet, çekilmeleri için emir vermiş. Çekildiler. Zaten
buralarda İtilaf Devletleri'nin bıraktıkları asker ve silah
adeta yok gibidir. İzmir'de Yunanlılar, subaylara ve as-
kerlere hakaret ettiler. Birkaç da şehit ve yaralı var.
Kolordu Kumandanı Nadir Paşa'yı elinde beyaz bay-
rak ve yanında subaylardan meydana gelen bir heyet
olarak kordon boyunda dolaştırmışlar, dövmüşler. Ya-
şasın Venizelos diye bağtırmışlar.

Yarın bir Amerikan Heyeti geliyormuş. Hem Yunan-
lıların bu durumu hakkında incelemeler yapacak, hem
de Türk kamuoyunu anlayacakmış.¹⁶ Zamanın yaldızlı
hapı da manda kelimesi ya. İstanbul'da bir müddetten
beri hangi mandayı kabul etmeliyiz diye çok faal cere-
yanlar vardır. Alemdar ve Türk ve İstanbul gazeteleri,
İngilizce sürüm yapan gazeteler, İstanbul İngiliz Mu-
hibleri Cemiyeti namı altında bir cemiyet meydana ge-
tirdi. İmza topluyorlarmış. Galiba İngilizleri isteriz diye.
Halbuki Fransızlar İngilizleri hiç yalnız bırakmak iste-
miyorlarmış. Bizim memlekette bulunan sermayenin
yarıdan fazlası takriben % 65'i Fransızların elinde imiş.
İngilizler de bizim memlekete en çok ithalat yapan
memleket imiş.¹⁷ Herhalde bu ilgilerden olacak ki, hü-
kümet de İngiliz ve Fransız ortak olarak istiyormuş.

16. Sözü edilen Amerikan Heyeti, General Harbord Heyeti'nden önce,
İstanbul, Anadolu, Ermenistan ve Kürdistan'da faaliyet gösteren bir
heyettir. King-Crane komisyonuna bağlı **Brown** bu heyete mensup-
tur.

17. İhracat demek istiyor.

Çoğunluk diye ifade olunabilecek bir kitle de (yahut benim tanıdıklarımın çoğunluğu) Amerikan mandasını, parçalanmamış bir Türkiye'yi toptan üstüne almak üzere tercih ediyorlar.¹⁸ Fakat öte yandan bu işe karar verenler de ne bize soruyorlar ne bizi düşünüyorlar. Avrupa milletlerinde istila hırsı kudurmuş bir şekil aldı. Almanların, yenilmiş barışı kabul edeceklermiş kanaati ortaya çıktıkça, Doğu'da yaratılan fiili durumlar dirençsiz kaldıkça hırs ve heves artıyor. İtalyanlar Konya'da iki bin kişi kadarmış. Özet olarak harici vaziyet karanlıktır. Büsbütün yok olmamız ve İstanbul'dan dışarı atılmamız olasılığı ortadan kalkmamıştır. Gazetelerde Hint Müslümanlarının İslam alemine bir saygı gereği olarak, Türkiye'nin tam olarak yok olmasından gidilmeyeceği yolundaki görüşleri yayılmaktadır. Fakat ümit veren bu haberler de esaslı bir şeye dayanmamaktadır. Bu haberler, kasıtlı olarak bizi uyutmak ve avutmak için çıkarıyorlar sanılıyor. Bekliyoruz. Ankara, Kastamonu, Bursa ve Sivas'ın bir kısmından ibaret bir Türkiye projesi ne şekil alacak. Bakanlar Kurulu 25 kadar olmuş birer birer dağılıp eski haline dönmesi yakındır.¹⁹ İzmir faciası üzerine, bir iki gün sönmeye yüz tutmuş olan iç çelişkiler tekrar canlanmıştır ve devam etmektedir. İttihatçıların ve İtilafçıların birbirleri hakkındaki kuşkuları devam ediyor. Milli galeyanı ve milli şahlanışı İttihatçıların girişimleri olarak görenler vardır. Mustafa Kemal Paşa ile daha görüşmedim. Fakat bir bölgede ve görevli olarak ilişkidesiniz. Bazı gazeteler Anadolu'dan gelen Amerikan Heyetlerinin Anadolu'da ekinin (buğdayın) iyi olduğunu söylüyorlar. Eğer gerçekten iyi ise bu seneyi çaresiz ahali zararsız atlatabilseler, gelecek seneler daha refah olur belki. Bu haberdan pek çok sevindim. Çünkü Erzincan'da ekmeğin okkası gümüş para seksen kuruş diye biri söyledi de

18. Bu, aslında *İsmet Paşa'nın* da görüşüdür. *Kazım Karabekir Paşa, İsmet Paşa'nın bu görüşünü Sivas Kongresi'nden sonra dahi değiştirmediğini yazar. (Kazım Karabekir, a.g.e., s. 58)*

19. Partiler arasındaki siyasal çekişmelerin yakında başlayacağı belirtiliyor.

pek üzölmüşüm. Bu sıkıntılı günlerimizde İngilizce hocasına yol verdim. Kimseyle temasım yok. Kendi halimde herkesten tecrit olmuş sonucu bekliyorum.²⁰ Alışkanlık mı diyeyim, yoksa hastalık veya zayıflık mı, içimde yine ümitli bir şey var. Bu olayları pek güç fakat yine atlatacağız gibi geliyor. Ancak iç çelişkilerin tedavisi mümkün değildir. Ve bu kötölük bugün olmasa yarın her şeye yarar. Önemli tutukluları İngilizler aldılar götürdüler. Halil Paşa, Seyfi Bey ve Vehbi Paşa daha bir kısmı kaldı. Almadılar. Seyfi'nin tevkif müzekkeresine (tutuklama isteği) yolsuzluk yazmışlar. Ne sebeple, ne delil ile bilen yok. Çağırıp soran yok. İnsanın aklına durgunluk geliyor. Mesela 5 sene yatmışlar... Sonra çağırıp demişler ki sizin suçunuz yok imiş..."²¹

İsmet Paşa'nın mektubu böyle. Mustafa Kemal Paşa'nın Karargâhı'nda istihbarat ve siyaset şubesi müdürü olarak çalışan Binbaşı Hüsrev Bey'in (Gerede) Kazım Karabekir Paşa'ya yazdığı mektup ise şöyle: Bu kişi Mustafa Kemal Paşa'ya çok yakındır. Dolayısıyla Mustafa Kemal Paşa'nın o tarihteki görüşlerini de aksettirdiği söylenebilir. Havza'dan yazılan 7 Haziran 1919 tarihli mektup şöyle:

"... Mustafa Kemal Paşa'nın Karargâhı'nda Havza-da'yım. İşlerin istihbarata ve siyasete ait kısımlarını üstlendim. Birkaç güne kadar Amasya'ya gideceğiz. Canik (Samsun) Mutasarrıfı Hamit Bey'i bekliyoruz. Kurmay Heyeti Reisi Batum'da bulunan Menzil Müfettişi Manastırlı Miralay Kazım Bey'dir. Eskiden tanırım. Çalışkan bir kişidir. Benden başka kaymakam Atıf Bey isminde Adanalı Mitralyöz Arif Bey vardır ki, Balkan Savaşı'nda Yedinci Fırka'da arkadaşım idi. Paşa Hazretleri'nin (Mustafa Kemal Paşa) tanıdıklarındandır. Pek muhterem İbrahim Tali Bey de birliktedir. İstanbul'da gündend güne ağırlaşan siyasal durum hüznü bir duruma girerken, milli onur hakaret altında inerken, Kemal Paşa'nın önemli, bağımsız bir görevle Anadolu'ya gireceğini, razı olursam kurmay heyetine

20. *İsmet Paşa'nın herhangi bir sorumluluk hissetmemesi ilgi çekicidir.*

21. *Kazım Karabekir, a.g.e., s. 58-59*

beni de almak istediğini, görüşmek arzusunda olduğunu söylediler. Görüştüm. Resmi görevin Anadolu Müfettişi şeklinde, milli güvenliğin güçlenmesine yönelik olduğunu, askerlikle ilişkili olmadığımızı gördüğümden, milli alanda belki yararlı olurum umuduyla, bu görevi isteyerek zevkle kabul ettim. Bugüne kadar geçen günler çok doğru karar verdiğimi gösterdiler. İlk temas kurduğum ve sıhhi durumundan dolayı alkol kullanmayan Kemal Paşa'da yüksek bir medeni cesaret ve memlekete bağlılık ve zeki bir kavrayış gördüğümden, şu öldürücü zamanda millete, inşallah iyi hizmetlere bir vasıta olacağı duygusunu bende uyandırdı. Karargâhta, bu bölgeleri, bölgedeki şahısları yakından tanıdığımından dolayı kendisine faydalı olduğumu sanıyorum. İzmir olayları çok ağır koşullarda devam ediyor. İtalyanlar genişliyor. Sahilde ne olacağı belli değil. Konferansta (Paris Konferansı) heyetimizin kabulü bence hiçbir başarı sayılamaz. Bu, müjde olamaz. Bilakis Ermenistan muhtariyetini ve İngiltere himayesini isteyen Damat Ferit Paşa ve onun başkanlığındaki heyet büyük bir endişe kaynağıdır. Ayın ikisine kadar tek tük İstanbul gazeteleri elimize geçti. İngiliz himayesini isteyen hükümetten, Hürriyet ve İtilaf Fırkası'ndan başka kimse yok. Rauf Ahmet (İstiklal) Cemiyeti Akvam'ın (Milletler Cemiyeti) denetimi altında olmak üzere nitelenen bir manda usulünü öngörüyor. Tam istiklalin hiçbir zaman elde edilemeyeceğini ismen olsa bile binbir türlü kayıt ve şart altında esaret halinden farklı bulunamayacağını, bundan dolayı da Amerika gibi tarafsız ve prensiplerine sadık bir hükümetin, himaye değil, fakat denetim tarzında olan (Mandasını) ileri sürüyor. Ehvenişer olan bu usulün millete ne derecelerde faydası dokunacağını doğrusu kestiremiyorum.²² Fakat ihtimal ki bu fikir son kurtuluş yolu olabilir. Yalnız idamımızın hükmünü Avrupa cellatları bütün kötülük ve şiddetiyle uygulamaya devam ederken dinleyen olur mu? İşte burası önemli bir sorundur. Gerek Avrupa haberleri, gerek sizin kıymetli bilgileriniz bolşevikliğin kuvvetli ol-

22. Bu görüş aslında *Hüsrev Bey*'in de görüşüdür.

duğunu, Almanların da bu barışı kati suretle kabul etmeyeceğini müjdeliyor.²³ İstanbul'da, Zeyrek'te, limonluklar içindeki sakin ve pek şairane odanızdaki sohbetimizdeki gördüğüm pek seçkin ruhunuzun, yüksek zekanızın, uzak görüşlü ve keskin analizleri bana bu hususta düşündüklerimi size sunmaya ve sizin kıymetli düşüncelerinizi öğrenmeye cüret etti.

Bolşeviklik, Bulgar ve Macarların da katılmasıyla, bugün İtilaf Devletleri'nin emperyalist istilasına, hırslarına, vefasızlıklarına ve haksızlıklarına karşı bir birleşme nedeni oldu. Kavimlerin adet ve irfanına göre, pek çoğu hükümsüz olan yüksek prensipleri bir tarafa bırakırsak, inşallah, en muazzam ve cesur bir millet olan Almanların da ağır bir barışı kabul etmemek için, bu tarafa yönelmeleri²⁴ bizler için pek büyük faydalar sağlayacaktır. Fakat biz ne olacağız? İstanbul'da, diyebilirim ki mütarekeden beri meydana gelen üzücü olaylar, vatanın karşı karşıya kaldığı vefasızlık, haksızlık ve kötülük karşısında, bu soruyu her an kendime soruyorum. Daha orada iken, bu yüksek prensiblerin ırk ve cins tanımadığını ilim, irfan ve refahın amansız düşmanı olduğunu söylüyorlardı. Bu prensiblerin örgütsüz, aydınsız, haksızlığa uğramış, çaresiz Türklerin son bir katliamından başka bir şey olamayacağı söyleniyordu. O zamanlar, ben de bu prensiblerin aleyhindeydim. Her şeyden evvel böyle büyük bir felaket içerisinde milletin birleşmesi, iç ve dış tehlikelere karşı hazırlanması, düşünce ve inanç sahibi bir Türk olmanın gereğine iyice inanmıştım. Bu inancın günden güne kökleşmesiyle beraber, büyük bir savaştan çıkmış, beli bükülmüş, elindekini, avucundakini vermiş, ordu-suz, silahsız bir milletin, yek vücut, düzenli bir örgüte de sahip olsa mevcudiyetini korumasını bugün için şüpheli görüyorum.

Düşününüz ki Ermenistan sorununun uygulanması yoluna gidilsin asayiş sağlamak amacıyla bir iki fırka

23. Kemalistlerin, Bolşevikliğe hangi koşullarda eğilim göstermeye başladıklarını, bu mektup iyice açıklıyor.

24. Yani Bolşevik olmaları, Komünistliği kabul etmeleri

Yunan askeri de Canik (Samsun). livasını işgale kalksın, İtalyanlar güneyden Sivas'a ilerlesin, ne yapacağız? Son kurşunumuzu beynimize sıkıncaya kadar savunacağız diyeceksiniz. Bunu imanı tam, toprağını seven bir Türk söylüyor. Fakat bununla millet bağımsızlığını, vatan hudutlarını kurtaracak mı? İşte bu müthiş düşüncelerdir ki, bende, her şeyden evvel, tam karar vermeyi ve çizilecek program üzerinde yürümeyi gerektiriyor. Milletin geleceği kimin elinde ise onlar bu sorumluluğu duymalıdır. Tam manasıyla bir Şura-i Milli (Milli Meclis) meydana getirilmesi, sanıyorum ki, zamanın darlığından dolayı mümkün değildir. Fakat İstanbul'da Meclisi Meşveret (Millet Meclisi) daima lazımdır. Fakat İstanbul'un kurtarılmış hali, siyasal ihtiraslar her halde taşra'nın milli örgütleri tarafından aydınlatılmasına ve kılavuzluğuna ihtiyaç gösterecektir. Bu da eğer, bir etki olmasa, Şura-i Milli'nin merkezi, anavatanın içinde oluverir. Bence milletin (başındaki aydınların) vereceği karar ya bağımsız yaşamak, yahut toprağın altını üstüne tercih etmede toplanırsa: Her şeyden evvel Bolşeviklerle temas edilmek prensipleri anlaşılmalı, İslamda ve Türkteki geleneklere ve kaidelere zarar vermemek şartıyla, bu prensiplerin nasıl kabul olunacağı, nasıl uygulanacağını kararlaştırmak gerekir. Aynı zamanda sınırları aynı, yanyana olan, Bolşeviklerle düşman taarruzlarına karşı sağlamak için silah, cephane, erzak almak yönlerini de sağlamak kazığa bağlamak lazımdır. Çünkü biz yalnız Bolşevik esaslarını kabul ettik. Hilafet makamı sırf kutsal ve yüksek bir makam olarak oturacak. Hükümet avam (halk) eline geçti demekle İngiliz, Rum, İtalyan kurşunlarına siper bulamayız. Yalnız Rus Bolşevikleri prensiplerine şu kadar milyon Türk daha katıldı diye sevinir. Halbuki Rusların (Bolşeviklerin) Kafkasya'yı tamamen istila etmeleri ve bizimle el ele vermeleri ancak bizim için bu prensiplerin kabulünü mümkün kılacaktır.²⁵ Seçkin kimliğiniz, bulunduğunuz mevki bu

25. Kemalistlerin Komünistlik ile ilgili düşüncelerindeki mekanikliğe dikkat etmek gerekir. Birkaç aydın, Bolşevikliği benimseyince, hükü-

konuda millete büyük hizmetler sunmanızı sağlayabilecektir. İstanbul'dan ayrılırken bizim beybabayı (Avni) gördüm. Saygılarını gönderiyor. Fırka Kumandanı Kemal de pek çok saygı ve selam gönderiyor. Trabzon'a Kemal'i de istemiştik. Fakat bu konuda, Kooptagel'i seçmişler. Vali çok kötü bir herif. Yazdığı telgrafın itilafın sevgi ve takdirlerini kazandığı için övünüyor! Halkın silahlarını acele olarak toplamak gereğinden söz ediyor. Orada halktan tanıdıklarım çoktur. Bilenlere selam ederim. Milli Eğitim Müfettişi Mustafa Efendi isminde pek namuslu iyi bir zaad vardı. Ona mektup yazarak yüksek kişiliğinizin askeri kıymetinden, kişisel meziyetlerinizden uzun uzun söz ettim. Çünkü Erzurum halkı namuslu kumandanların her zaman kulu ve kölesidir..."²⁶

Burada, 1919 yılı Haziran ayı başlarında Erzurum'daki Kazım Karabekir Paşa'ya yazılmış iki mektuptan söz edilmiştir. Birisi İstanbul'dan yazılıyor. Bir Osmanlı Paşa'sı tarafından yazılıyor. Evine çekilmiş, Mondros Mütarekesi'nin uygulanmasını sessiz sedasız izleyen bir Osmanlı Paşa'sı. Gelecek hakkında hiçbir planı ve projesi yok. Amerikan mandasını tercih ediyor. Kurtuluş yolu olarak gördüğü tek yol bu. İleride kişisel ve toplumsal bakımdan elverişli bir ortam bulduğu zaman askeri ve siyasal eylemlerine yine devam edecek, henüz böyle bir ortamı bekliyor.

İkinci mektup, Havza'dan Mustafa Kemal Paşa'nın Karargâhı'nda çalışan bir binbaşı tarafından yazılıyor. Amerikan mandası üzerinde durmakla beraber, İsmet Paşa'nın göremediği yeni bir unsur üzerinde daha duruyor. Yeni unsur Bolşevikler. Osmanlı Devleti'nin o andaki düşmanları İtilâf Devletleri'dir. Yani emperyalist kamptır. Bu emperyalist kamp Bolşeviklerle de düşman ve savaş halindedir. Öyle ise "Bolşevik prensibleri üzerinde bazı değişiklikler yapılarak"

met, halk komünistleşiyor... Yalnız burada, çok önemli bir "şart"ı belirtmekte yarar var. Kemalistler için Bolşeviklik prensipleri ancak, komünistlerin Kafkasya'da egemen olup, Kemalistlerle doğrudan doğruya ilişkilere girdiği zaman söz konusu olabilecektir. O zaman aradaki engeller kalkacak, Bolşeviklerden istenilen maddi ve manevi yardımlar daha kolay sağlanabilecektir.

Bolşevik olunabilir. Bolşeviklerden yardım sağlanabilir. Bunun için Bolşeviklerle tez elden ilişki kurmanın yolu aranmaktadır. Bu mektubun, Mustafa Kemal Paşa'nın görüşlerini aksettirdiği de kuşkusuzdur. Nitekim Mustafa Kemal Paşa, Kazım Karabekir Paşa'ya yazdığı ve daha önce sözünü ettiğimiz 23 Haziran 1919 tarihli mektubunda, aynı görüşleri dile getirmektedir. Görüldüğü gibi, burada, Amerikan mandası üzerinde durulmakla beraber tek yol olarak görülmemektedir. Manda düşüncesini, ordunun yetkili komutanlarında çok daha açık bir şekilde görmek mümkündür. Bekir Sami Bey, Beşinci Kafkas Tümeni Komutanı Arif Bey aracılığıyla, Amasya'dan Erzurum'daki Üçüncü Ordu Müfettişliği Kurmay Başkanlığı'na, 25 Temmuz 1919'da şunları yazıyor:

“... Mustafa Kemal Paşa'ya özeldir.

1. Bugün 25-26 Temmuz 1919 akşamı, Bekir Sami Beyefendi Amasya'ya geldiler. Kendileriyle uzun süre konuştum. Mustafa Kemal Paşa'ya ve Rauf Beyefendi'ye saygılarını sunarlar. Kendisi aşağıdaki düşüncelerini bildirmemi rica etmiştir.

2. Bağımsızlık istenmeye ve yeğlenmeye değer bir konudur. Ancak tam bağımsızlık istemeye kalkarsak ülkemiz birçok parçalara ayrılacaktır. Bu kesindir, hiç kuşku götürmez. Bu durum karşısında iki üç il içinde kalarak bağımsızlıktan, yurdumuzun bütünlüğünü sağlayacak bir devletin güdümü altına girmek elbette iyidir.²⁷

Bütün Osmanlı ülkesini içine alacak meşrutiyet yönetimimiz²⁸ ve dışarda temsilci bulundurma hakkımız

27. Albay *Bekir Sami Bey*, "Tam bağımsızlık kabul edilirse Osmanlı Devleti sınırları içindeki bütün ulusların da bağımsız olacakları kabul edilmiş olur. Böylece, Ermenistan, Kürdistan, Arabistan vs. bağımsız olacaklardır" demektedir. Çünkü bağımsızlık sadece Türkler için değil elbette öteki uluslar için de söz konusudur. Halbuki büyük bir devletin, örneğin Amerika'nın mandasını kabul edersek Osmanlı Devleti yine eski bütünlüğünü sürdürebilir, demektedir.

28. Manda isteyenlerin daima, "Bütün Osmanlı ülkesi"nden söz etmeleri üzerinde dikkatle durulması gereken çok önemli bir konudur. İleride tekrar ele alınacak.

yürürlükte kalmak üzere, bir süre için Amerika'nın gündümünü istemeyi milletimiz için en faydalı bir çözüm yolu sayıyorum. Bu konuda Amerika temsilcisi ile görüştüm.²⁹ Birkaç kişinin değil, bütün milletin sesini Amerika'ya duyurmak gerektiğini söyledi ve aşağıdaki koşullarla Wilson'a, Senato'ya ve ABD Kongresi'ne başvurulmasını ileri sürdü.

a) Adaletli bir hükümetin kurulması.

b) Eğitim ve öğretimin yayılması ve genelleştirilmesi.

c) Din ve mezhep özgürlüğünün sağlanması.

d) Gizli anlaşmaların kaldırılması.

e) Bütün Osmanlı ülkesini kapsamak üzere Amerikan hükümetinin bizi mandası altına almayı kabul etmesi.

3. Bundan başka, kongremizin seçeceği bir kurulu Amerika'ya bir zırhlı ile ulaştırmayı da temsilci üzerine almıştır.

4. Bekir Sami Bey daha bir iki gün buralarda kalacağından, her türlü buyruğun ve önerinin benim aracılığımla duyurulmasını ve özellikle Sivas Kongresi'nin zamanı ve kendilerinin o güne kadar nerede beklemesi uygun olacağının bildirilmesini rica etmekte olduğum..."³⁰

Mustafa Kemal Paşa bir iki gün sonra Bekir Sami Bey'e Amasya'daki 5. Tümen Komutanlığı aracılığı ile şu karşılığı verdi:

"1. Şimdi Amasya'da bulunan Bekir Beyefendiye özeldir:

Zatıalilerinin telgrafından çok yararlandık. Toplantılarına devam eden Doğu Illeri Kongresi, hemen her ta-

29. *Bekir Sami Bey*, 25 Nisan 1920'de *Mustafa Kemal Paşa*'nın başkanlığındaki geçici yönetimde yer almış, 3 Mayıs ile 16 Mayıs 1921 tarihleri arasında Dışişleri Bakanlığı görevini yapmıştır.

30. **Söylev (Nutuk)**, Türk Dil Kurumu, s. 61

rafta memleketleri halkınca etki ve nüfuz sahibi, konuşmasını bilir kimseler olarak tanınan kişilerden kurulu yetkili bir heyet halindedir. Bu kongrede şimdiye kadar olan görüşmelerde devlet ve milletin tam bağımsızlığı ısrarla savunulmaktadır.³¹ Bundan dolayı henüz bizce koşulları ve niteliği bilinmeyen bir Amerikan mandaterliğinden kongreye doğrudan doğruya söz edilmesi pek sakıncalı olacağından sözlerin İstanbul'da ilişki kurduğunuz kişilerle olan konuşmalarınızın ışığı altında, aşağıdaki noktaları açıklayarak bizleri tezelden aydınlatmanızı özellikle rica ederiz. Bundan önce de doğrudan doğruya İstanbul'dan bu konuda gelen bilgiler kuşku verici görüldüğünden oradan açıklanma istenmiştir. 21 Temmuz 1919 günü, Sivas'ta Refet Bey aracılığı ile İstanbul'dan gelen bilgiler de gene öyle kuşku verici bulunduğu için buralarda doğruca koşullar sorulmuş ve açıklama istenmiştir.

a) 'Tam bağımsızlık istenmeye kalkışılırsa ülkemiz birçok parçalara ayrılacaktır. Bu kesindir ve hiç kuşku götürmez' buyruluyor. Bu kanının kaynağı nedir?

b) Ülke bütünlüğünden ülkenin bölünmezliği mi yoksa egemenlik hakları mı anlaşılacaktır?

c) Osmanlı ülkesinin bütününe egemen olacak meşrutiyetimiz ve dışarıda temsilci bulundurma hakkımız yürürlükte kalmak üzere, bir devletin güdümünü istemeyi en yararlı bir çözüm yolu olarak görüyorsunuz. Ancak, temsilcinin ileri sürdüğü şeylerle bu çözüm yolu çelişmeli görünüyor. Çünkü meşrutiyetimiz yürürlükte kalınca hükümet, yasama organından güvenoyu almış ve onun denetimini altına girmiş bir kurul olur ki, artık bu kurulun meydana getirilmesinde Amerika'nın eli ve etkisi olamaz. Öyle ise ya meşrutiyet yürürlükte, ya da adaletli bir hükümet kurulmasını Amerika'dan istemeye yer yoktur. Ya da adaletli bir

31. Bunun, Ermeniliğe karşı Müslümanlığın, hilafet ve saltanatın savunulması olduğu ve "Kürdistan Ermenistan olacak" propagandasının kullanıldığı ilgili yerde anlatılmıştır.

hükümetin kurulması Amerika'dan istenilince meşrutiyetin yürürlüğü sözde kalır.

d) Eğitim ve öğretimin yayılıp genelleştirilmesinin anlamı nedir? İlk aklımıza gelen yurdun her yerinde Amerikan okullarının açılmasıdır. Çünkü daha şimdiden Sivas'ta 25 kadar okul açmışlardır ki, yalnız birinde 1500 kadar Ermeni öğrenci vardır.³² Buna göre Türk ve Müslüman eğitim ve öğretiminin genelleştirilmesi ile bu yapılan işler nasıl bağdaştırılabilecektir?

e) Din ve mezhep özgürlüğünün sağlanması sözleri de önemlidir. Patrikhanelerin ayrıcalıkları varken bunun değişik yönü ve anlamı nedir?

f) Temsilcinin 5. madde olarak sözünü ettiği bütün Osmanlı ülkesinin sınırları nedir? Yani savaştan önceki sınırlarımız mıdır? Eğer bu deyim içine Suriye ve Irak da giriyorsa Anadolu halkının Araplar adına manda istemeye hakkı ve yetkisi olabilir mi?³³

g) Şimdiki hükümetin siyaseti nedir? Tevfik Paşa neden Londra'ya gitti? Amerikalılar gibi İngilizlerin de ayrıca bir mandacılık ardında koştukları görülüyor. Ayrımları nedir? Hükümet Amerikan mandasına ne gözle bakıyor. Yani buna yakın mı yoksa çekingen mi davranıyor? Amerikalılar neden Ermenistan mandaterliğini almayı istemediler? Amerikalılar mandayı almaya ne ölçüde eğilimli ve isteklidirler?

32. Bu cümle, *Mustafa Kemal Paşa*'nın ağzından Ermeni isteklerinin haklılığını gösteren bir kanıttır. 25 tane Ermeni okulu... sadece birinde 1500 çocuk var. Nereden çıkıyor bu kadar çocuk, bu kadar Ermeni?

33. *Mustafa Kemal Paşa* Anadolu halkının Araplar adına siyasal eylemlerde bulunma hakkına ve yetkisine sahip değildir, yani Arapların kaderini yalnız Araplar belirler diyerek, demokrat bir tutum içinde gözükmemektedir. Fakat aynı *Mustafa Kemal Paşa*, yine aynı günlerde, Kürtlerin kendi kaderini tayin için giriştiği eylemleri boğmak için her türlü tedbiri almakta ve uygulamaktadır. Bu aylar, Kürtlerin kaderinin Kemalistler tarafından çizilmeye çalışıldığı aylardır. Hem de İngiliz emperyalizmiyle ve Fransız emperyalizmiyle işbirliği yapılarak... İleri- de etrafıca anlatılacak.

2. Sivas Kongresi'nin toplantısı, Erzurum Kongresi'nin sona ermesine bağlıdır. Bunun üzerinde ayrıca çalışılmaktadır. Sizlerin o zamana kadar ya Tokat'ta ya da Amasya'da bulunmanız uygundur sanırım.”³⁴

Mustafa Kemal Paşa'nın bu yazısına Bekir Sami Bey, 5. Tümen Komutanı Arif Bey aracılığıyla cevap gönderir. 30 Temmuz 1919 tarihli cevap şöyledir.

“1. Mustafa Kemal Paşa içindir: Bekir Sami Bey'den alınan cevap aşağıdadır bilgilerinize sunulur.

a) Tam bağımsızlık istenirse ülkemizin birçok parçalara bölünmesi ve birkaç devletin güdümü altına girmesi, dörtler kurulunca (İngiltere, Fransa, İtalya, Amerika) kararlaştırılmıştır. O bakımdan Amerikan temsilcisi, buna engel olmak için bir mandayı istememin en uygunu olacağını söylemiştir.

b) Yalnız egemenlik hakları konusudur, ülkemizin bütün olarak bizde kalması temel ilkedir.

c) Amerika'dan herhangi bir biçimde bunu vermesini istemeyeceğiz. Amerika'ya adaletli bir hükümet kuracağımız konusunda sağlam söz vereceğiz. Anayasamız hükümleri yürürlükte kalmak, padişah soyunun her türlü egemenlik haklarına dokunulmamak ve dışarıda temsilcilerimiz eskisi gibi bulunmak şartıyla, Amerikan hükümetinin mutluluğumuza ve gelişmemize yardım etmesini isteyeceğiz. İsteyeceğimiz manda bu biçimdedir.

ç) Eğitim ve öğretimin yayılıp ve genelleştirilmesinin anlamı Amerikan okullarının köylerimize kadar girmesine izin vermek değil, Türk ve Müslüman eğitim ve öğretimini yayıp genelleştirmeye özen göstereceğimiz konusunda kendilerine söz vermekle birlikte yardımlarını istemektir. Mandacılığı Amerikan misyonerlerine değil, Amerikan hükümetine vermek istiyoruz.

d) Din ve mezhep özgürlüğü öteden beri İslam di-

34. Söylev (Nutuk), TDK, s. 62-63

ninin ilkeleri gereğindendir. Amerikan kamuoyu bu gerçeği bilmedikleri için kendilerine bu konuda güven vermek istiyoruz. Ve temsilcinin sözünü ettiği sınır savıştan önceki sınırimızdır.³⁵ Suriye ve öteki bölgeler üzerinde bizim manda istemeye yetkimiz olup oluması kongrece çözümlenecek bir sorundur. Daha önce Suriye ve Irak'ta Amerikalılar kamuoyuna başvurdular. Suriye ve Filistin'de bağımsız bir Arap hükümeti kurmayı istemekle birlikte Amerika'nın mandası altına girmeyi tercih ettiklerini bildirdiler.

e) Şimdiki hükümet yeni kurulduğundan, güdeceği siyaset belli değildir. Ancak önceki hükümetlerin siyasetleri, güçsüzlük ve İtilaf Devletleri'nin bütün buyruklarına boyun eğmektir. Tevfik Paşa Londra'ya gitmeyerek, Ferit Paşa ile geri dönmüştür. Amerika, Ermenistan hükümeti kurulmadan önce orada dolaşan Amerikan kurullarının raporlarına bakılırsa, büyük bir Ermenistan kurulması düşüncesindedir.

Manda konusunda ayrıntılı bir yazı posta ile gönderilmek üzeredir.

2. Şimdilik sizlerden gelecek bildirimleri bekleyerek Tokat'ta bulunacağım. Amasya'da ve Tokat'ta ve ilçelerde gereken bildirimleri yapmaktayım.”³⁶

Mustafa Kemal Paşa, 1 Ağustos 1920 tarihinde, Bekir Sami Bey'e, yine Amasya'daki birinci tümen komutanlığı aracılığıyla aşağıdaki yazıyı gönderir:

“... Bu telin hemen Bekir Sami Bey'e ulaştırılması ve karşılığının ivedilikle alınması rica olunur:

Bekir Sami Beyefendiyedir.

30 Temmuz 1919 günlü tele karşılıktır. Amerikan mandacılığı üzerine son açıklamayı öğrendik. Bu koşullara göre genel olarak korkulacak bir şey olmamak gerek. Bununla birlikte bir nokta daha üzerinde yüksek görüşlerinizi öğrenmek istiyoruz. Bize elverişli

35. Bu Wilson'ın 14 nokta ilkesine aykırı bir öneridir.

36. Söylev (Nutuk), TDK s. 63-64

bunca koşullar ileri sürebilecek olan Amerikan hükümeti, böyle bir mandacılığı kabul etmesine yani buna katlanmasına karşılık Amerika adına ne gibi faydalar ve çıkarlar sağlamış olacaktır? Bununla kendi hesaplarına ne amaç güdüyorlar? Bu konuda edindiğiniz bilgilerle ve yüksek düşüncelerinizle de bizi aydınlatmanızı ivedilikle bekleriz efendim.”³⁷

Bekir Sami Bey tarafından 3 Ağustos 1919 tarihinde verilen cevap ise şöyledir:

“... Mustafa Kemal Paşa'ya özeldir: Amerikalılarla şimdiye kadar yapılan görüşmeler elbette hep özel olarak yapılmış olduğuna ve salt bir varsayımdan öte geçmediğine göre, manda ile ilgili anlaşmalarda, anlaşan iki devletin uyacakları koşullar üzerinde durulmamıştır. Sivas Kongresi'nin, gerçekleştirilecekse, hazırlanarak ivedilikle açılması gereğini özet olarak bilgilerinize sunarım.”³⁸

Amerikan mandası üzerinde en çok duran, Amerikan kurullarıyla görüşen kişilerden biri de Albay Vasıf Bey idi. Sivas Kongresi İstanbul delegesi. Sivas Kongresi'nde Temsilciler Kurulu üyeliğine seçilen bir delege olan 20. Kolordu Komutanı Ali Fuat Paşa, 17 Ağustos 1919 tarihinde, Üçüncü Ordu Müfettişliği Kurmay Başkanı Kazım Karabekir Paşa'ya³⁹ gönderdiği yazıda, Vasıf Bey'in (Kara Vasıf) bu konudaki bilgilerini şöyle aktarıyor:

“... 1. Yardım için Amerika'yı isteyecek olursak bunu Doğu İlleri Kongresi, Milli Kongre bir istek gibi telle hükümetimize bildirirse, Wilson için Amerika Kongresi'ne karşı güzel bir dayanak olacağından, İstanbul'daki aydınların çoğu bu düşünceden yanadırlar. Ve böyle bir şey hazırlıyorlar. “Eğer Anadolu'da yaparsa yararlı olur” diyorlar. Böyle olursa Amerika mandasın-

37. **Söylev (Nutuk)**, TDK s. 64

38. **Söylev (Nutuk)**, TDK s. 64

39. *Mustafa Kemal Paşa* 3. Ordu Müfettişliği'nden tart edilince bu görev Onbeşinci Kolordu Komutanlığı üzerinde kalmak üzere *Kazım Karabekir Paşa*'ya verildi.

dan yararlanarak öbür alçakları çıkarabiliriz, sonra yalnızca Amerikalılarla karşılaşabiliriz ve onlarla uğraşmak da kolay olur. Bir de Amerikalılar bizi çok kınıyorlar. Delegelerin İstanbul'dan çıkışını Paris'e gidişini raporlayıp... sonra diyor ki: 'Avrupa'nın yapmaktan çekindiklerini kabul ediyorsunuz. Örneğin büyük Avrupa, büyük Ermenistan yapmıyor. Sizin sadrazam Toros'tan sınır veriyor. Ermenistan istiyor, oysa şimdiye kadar Amerikan Komisyonları'ndan hiçbirisi bile buna olabilir demedi. Genel raporlara göre Anadolu'da, Türkiye'de bir Ermenistan olmak şöyle dursun, özerk ve yerinde yönetimler bile kurulamaz. Nüfusları yok, toprakları yok,⁴⁰ öbür devletler de buna katlanamaz. El verir ki oralarını ele geçirsinler ve... barış yapsınlar. Bu da olamaz, kıskançlık engeldir.'

İşte İstanbul'un haberleri. Oraca üzerinde düşünülün. Zaman epeyce vardır. Amerikan Kongresi hemen hemen Wilson'ı dinlemek üzeredir.⁴¹

2. İstanbul'da önemli konuşmalar yapılıyor. Onun için Mustafa Kemal Paşa genel bir buyruk verir mi? Yoksa İstanbul'un karar ve çalışmasına uyar mı? Çalışmalardaki amaç milletin birliği, vatanın bütünlüğü, bağımsızlığın ve egemenliğin sağlanması. Eğer Mustafa Kemal Paşa buraya genel bir buyruk vermezse kendisi de ivedilikle oradan Amerika ile İngilizlerle ve öbür devletlerle ilişki kurmazsa, elbette burada da çalışmalar ilerleyecektir. Belki aykırı bir şey olur, buna

40. Dikkat edilirse, manda isteyenler ve istemeyenler Ermeni sorununu, "Ermeni nüfusu zaten yok" diye çözümlemeye çalışıyorlar. Çünkü Ermeni nüfusu, zaten katliamlarla sürgünlerle çürütülmüştür. Ermenistan bu yollarla boyunduruk altına alınırken, Kürtler de "Türkler-Kürtler kardeştir Müslümandır" gerekçeleriyle boyunduruk altına alınmaya çalışılmaktadır.

41. Amerikan Kongresi, Wilson'ı hiç dinlemediğini, 28 Haziran 1919'da hazırlanan, Wersay Antlaşması'nın, Cemiyet-i Akvam (Milletler Cemiyeti) anlaşmalarını üç defa reddederek göstermiştir. 1920 Kaşımında yapılan başkanlık seçimlerinde ise Demokrat Wilson, Cumhuriyetçi Harding karşısında 19 milyon oya karşı 9 milyon oy ile kaybetmiştir.

dikkatı çekerim. Bu rolü daha iyi yürüten bir (tgıtkhn) Mustafa Kemal Paşa'nın çalışmalarına, gücüne dayanmak ise (btlstn) onun sözleri, tutum ve davranışlarıyla her bakımdan yalanlanmış.

3. Çolak Hüseyin Selâhattin, iki yüzlü davranmaya devam ediyor. Sadık Beyin en gözde adamlarından olan bu kişinin bir makama getirilmesi için ne yapılacağı düşünüyor.”⁴²

Mustafa Kemal Paşa, 19 Ağustos 1919'da Kara Vasıf Bey'e bildirmek üzere, "Ali Fuat Paşa Hazretlerine" şu cevabı gönderiyor:

"1. Sözü edilen Amerikan manda ve yardımının, pek çok dikkatle incelenmesi ve milli amacı ile karşılaştırılması, çok önemlidir. İstanbul'da çalışanların amacı, milletin birliği, yurdun bütünlüğü, bağımsızlık ve egemenlik sağlanması diye anlatıldığına ve gösterildiğine göre, Amerikan mandası kabul edilince bu amaç dokunulmaz olarak kalabilir mi?

2. Arzuya bağlı ve uygun olmayan kararlar hiçbir zaman milletçe tanınmayacağından, yurdun ve milletin kaderinde, milli vicdanı yansıtmaktan başka bir şey olmayan ödevimizi iyi yapabilmek için, milli arzunun belirlip birleşmesini beklemeden hiçbir işe yetkili görülmemiz doğru değildir. Bundan ötürü bizim yabancılarla ilişki ve bağlantı kurmamızın kongre kararına dayanarak ulus adına yapılmasını tercih etmekteyiz. Çok şükür yurdumuzdaki milli akımın pek çok gelişmesi ve kökleşmesi ve güçlenmekte oluşu bizleri hep bu noktaya çekiyor ve çağırıyor.

3. Şurası da dikkate alınmalıdır ki, yardım ve milletin alın yazısı üzerinde Amerika ya da herhangi bir devletle anlaşmaya yetkili olabilecek bir hükümet ancak, milli egemenlik ilkesini benimseyen ve bir ulusal kurulun varlığını kabul ederek ona dayanma yolunu tutan bir hükümettir. Bunun için İstanbul hükümetinde

görev alacak kişilerin ille bu nitelikte olması gerekir. Bizce böyle olduğu gibi sizin oradaki çalışmanız da bu noktanın sağlanması amacını gütmelidir.”⁴³

20. Kolordu Komutanı Ali Fuat Paşa'nın, 14 Ağustos 1919'da Üçüncü Ordu Müfettişliği Kurmay Başkanlığı'na gönderdiği yazıda, Amerikan mandasını isteyen ileri gelen bazı kişilerin adını vermektedir. O yazı da şöyle:

“... Mustafa Kemal Paşa'ya: İstanbul'a gönderilmek üzere, yazmış olduğunuz son karşılıklar yerine ulaştırıldı. Buna karşılık olan basılı raporla Ahmet Rıza Bey, Ahmet İzzet, Cevat Paşa, Çürüksulu Mahmut Paşa, Reşat Hikmet, Cami Bey, Reşit Sadi Bey, Esat Paşa gibi pek çok kişinin düşüncelerine uygun olan Kara Vasıf'ın yani Cengiz'in Halide Edip Hanım'ın görüşlerini kapsayan uygun mektuplar geldi. Bunlar sıra ile özetlenerek sunulacağı gibi asılları da Sivas'a gönderilecektir. Bunların hepsinde bir yardımın gerekliliği ileri sürülmekte ve bu yardımın Amerikalılarca yapılması (Ehvenişer) kolay katlanılabilir kötü bir durum olarak kabul edildiğinin gerekçesi bildirilmektedir. Basılı rapor, Cami Bey, Rauf Ahmet, Reşat Hikmet, Reşit Sadi Beylerle Halide Hanım, Kara Vasıf, Esat Paşa ve bütün parti ve derneklerin düşünceleri yollandıktan sonra büyük bir çoğunluğun görüşüne uygun olarak düzenlenmiştir. Vakit varmış. Kongre'de bir an önce iş görmek, Amerikalılar gitmeden durumu bildirmek gerekmiş. Amerikalıları oyalayarak gitmelerini geciktiriyormuş.⁴⁴ 'Kongre ivedilikle kesin bir karar verebilir mi?' sorusuyla Amerikalılar bu düşünceyi benimsediklerini belli ediyorlarmış. Kongrenin toplanmasını çabuklaştırmanız rica olunuyor.”⁴⁵

Dikkat edilirse manda isteyenler, dünyayı İtilaf Devletleri'nden, Amerika'dan ibaret sanmakta Bolşevik etkenini hiç

43. Söylev (Nutuk), TDK s. 70-71

44. Bu beyanlar bile Amerika'nın manda almayı kabul etmediğini, buna rağmen manda isteğinin Türk aydınları tarafından ısrarla ileri sürüldüğünü göstermektedir.

45. Söylev (Nutuk), TDK, s. 69

görememektedirler. Bu unsurun varlığından bile habersiz görünmektedirler.

Bolşevik etkenini, hiçbir zaman değerlendirememiş başka bir kişi de Halide Edip'tir. Edebiyat Fakültesi'nde, Batı Edebiyatı dersleri okutan Halide Edip, 10 Ağustos 1919'da Mustafa Kemal Paşa'ya yazdığı mektupta şöyle diyor:

"Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine,

Saygı Değer Efendim, Memleketin siyasi durumu sıkışık bir devreye girdi. Kendimize bir yön çizmek için Türk milletinin zararını atıp olumlu bir tutumu benimsemek zamanı geçmek üzere bulunuyor.

Dış durum İstanbul'da şöyle görünüyor.

Fransa, İtalya, İngiltere, Türkiye'de mandaterlik meselesini Amerika Senatosu'na resmen teklif etmiş olmakla beraber, bütün güçlerini, senatonun bunu kabul etmemesi için harcıyorlar.⁴⁶ Bölüşmeden hisse kaçırmak elbette işlerine gelmiyor.

Suriye'de umduğunu elde edemeyen Fransa, zararını Türkiye'den çıkarmak istiyor. İtalya namuslu bir emperyalist olduğundan savaşa ancak Anadolu'nun bölüşülmesinden pay almak için girdiğini açıktan açığa söylüyor. İngiltere'nin oyunu biraz daha incedir.

İngiltere Türkün birliğini, çağdaşlaşmasını, gerçek bir bağımsızlık kazanmasını, gelecek için olsa bile istemiyor. Yeni vasıta ve fikirlerle tamamen çağdaş ve kuvvetli bir Müslüman Türk hükümeti, başında halife de olursa, İngiltere'nin Müslüman esirleri (İngiltere'nin sömürgeleştirdiği Müslüman ülkeler) için kötü bir örnek olur. Türkiye'yi bütünüyle İngiltere alabilse, kafasını kolunu koparır, birkaç yılda kendisine bağlı bir sömürge durumuna getirir. Buna en başta özellikle dinsel sınıflar, memleketimizde çok taraftardılar. Fakat bunu Fransa ile dövüşmeden yapabilmek mümkün olamayacağından taraftar olamaz. Fakat Türkiye'yi bü-

46. Burada, her ne kadar İngiltere, Fransa ve İtalya'nın adı birlikte geçmiş ise de, Amerika'ya Türkiye mandasını teklif eden İngiltere'dir. *Halide Edip*'in dediklerinin aksine Amerika'nın bu işi üzerine alması için büyük bir gayret gösterilmektedir.

tün olarak bırakmak zorunluluğu belirirse, yani bölüşmenin ancak askeri fedakârlıklarla olabileceğini anlarsa, Latinleri sokmamak için Amerika mandacılığı fikrine yardımcı ve taraftar olur. Nitekim İngiliz siyaset adamları arasında zaten bu fikre eğilim vardır. Morrison gibi tanınmış kişiler, Amerika'nın Türkiye'de manda olmasına taraftar oluyorlar. Diğer bir çözüm yolu da Türkiye'yi Trakya'dan, İzmir'den, Anadolu'dan belki de Trabzon'dan mutlaka İstanbul'dan mahrum etikten sonra eski kapütilyasyonları ve boğulmaya mahkûm iç sınırlarıyla bağımsız bırakmak.

Biz İstanbul'da bütün eski ve yeni Türkiye sınırlarını kapsamak üzere geçici bir Amerikan mandasını (ehvenişer) katlanılabilir, kötü durum olarak görüyoruz. Nedenlerimiz şunlardır:

1. Aramızda hangi koşullar altında olursa olsun Hıristiyan azınlıklar kalacaktır. Bunlar hem Osmanlı vatandaşlık haklarından faydalanacaklar, hem de dışarda bir Avrupa devletine dayanarak karışıklık çıkaracaklar, devamlı karışmalara yol açacaklar. Zaten görünüşten ibaret olan bağımsızlığımızdan azınlıklar adına her yıl bir parça daha kaybedeceğiz.

Sağlam bir hükümet ve çağdaş bir idare kurulması için patrikhanenin siyasal ayrıcalıkları, azınlıkların kuvvetli devletler aracılığı ile devamlı olarak gözdağı vermeleri ortadan kaldırılmalıdır. Küçük ve zayıf bir Türkiye bunu yapamayacaktır.

2. Birbirlerini şok eden, çıkan huzursuzluk veyahut macera ve şiddet uğruna yaşayanların hırsını tatmin eden ve isteklerini yerine getiren hükümetler anlayışı yerine, milletin refah ve kalkınmasını sağlamak, halkı, köylere sıhhat ve zihniyetiyle çağdaş bir halk haline koyabilecek bir hükümet anlayışına ve uygulamasına ihtiyacımız var. Bunda gereken paraya, uzmanlığa ve kudrete sahip değiliz. Siyasal dış borçlar, siyasal esareti artırıyor. Taraf tutma, cahillik ve çok konuşmaktan başka olumlu bir sonuç veren yeni bir hayat yaratamıyoruz.

Bugünkü hükümet adamlarına değer vermese bile, halkı ve halk hükümeti kurulmasını faydalı bilen Filipin gibi vahşi bir memleketi bugün kendi kendini idareye yetenekli, çağdaş bir makine haline getiren Amerika, bu hususta çok işimize geliyor. 15-20 yıl zahmet ettikten sonra yeni bir Türkiye ve her ferdi, tahsili zihniyetiyle, gerçek bağımsızlığı kafasında ve cebinde taşıyan bir Türkiye'yi, ancak yeni dünyanın kabiliyeti yaratabilir.

3. Yabancı devletlerin Türkiye üzerindeki rekabetlerini ve kuvvetlerini memleketimizden uzaklaştırabilecek bir yardımcıya ihtiyacımız var. Bunu ancak, Avrupa dışında ve Avrupa'dan kuvvetli bir elde bulabiliriz.

4. Bugünkü oldu bittileri kaldırmak ve biran önce davamızı dünyaya karşı savunmak için gerekli güce sahip bir devletin yardımını istemek lazımdır. Başka ülkeleri ele geçirmeye alışkın olan Avrupa'nın binbir aracına ve alçakça siyasetine karşı, böyle bir vekil sıfatıyla, Amerika'yı kendimize kazanarak ortaya atabilirsek, Doğu sorununu da Türk sorununu da gelecek için kendimiz çözmüş olacağız. Bu nedenlerden ötürü, bir an önce istememiz gereken Amerikan mandası da elbette sakıncasız değildir. Onurumuzdan epeyce vazgeçmek zorunda bulunuyoruz. Yalnız, bazılarının düşündüğü gibi Amerika'nın resmi kimliğinde dinsel eğilim ve taraf tutma yoktur. Hristiyanlara para vererek, misyoner kadını Amerikası, Amerika'nın yönetim örgütünde yer tutamaz. Amerika'nın idare makinesi dinsiz ve milliyetsizdir. O çok ahenkli, farklı cins ve mezhepte olanları çok kaynaşmış bir halde bir arada tutmanın yerini biliyor.

Amerika, Doğu'da mandaterliğe ve Avrupa'da başına dert almaya taraftar değildir. Fakat onların onur işi saydıkları şey yöntemleri ve ülkeleriyle Avrupa'dan üstün bir millet olmak isteğidir. Bu millet içtenlikle Amerikan milletine başvurursa, Avrupa'ya girdikleri memleket ve milletin hayırına nasıl bir idare kurduklarını göstermek isterler.

Resmi Amerika'nın önemli kişileri arasında lehimize epeyce eğilim meydana geldi. İstanbul'a Ermeni dostu olarak gelen birçok Amerikalılar Türk dostu ve propagandacısı olarak döndüler.⁴⁷

Bu akımı yansıtan resmi ve özel Amerikan düşüncesi gizli olarak şudur: Türkiye'yi (Osmanlı ülkesini) hiçbir parçaya ayırmamak. Eski sınırları içinde bütün olarak bırakmak koşuluyla genel ve tek bir manda kurmak istiyorlar. Suriye, Amerikan komisyonu oradayken genel bir kongre toplayarak, Amerika'yı istemiştir. Amerika'da Suriye'nin bu isteği pek coşkunlukla karşılanmıştır.

Resmi Amerika bizim topraklarımız üzerinde Ermenistan kurmaya eğilimli görülüyor. Eğer güdüm manda alırlarsa, bunu, bütün milletlerin eşit koşullar altında, bir memleket evladı olarak kabul edip alacaklarını en önemli çevrelerden haber aldım.

Fakat, Avrupa, kesin olarak bir Ermenistan sorunu ortaya çıkarmak, -Özellikle İngiltere- Ermenilere ödün vermek istiyor. Zulüm görmüş Ermeniler adına Amerikan kamuoyunda bir oyun oynamaya çalışıyor. Bizim düşünceleri, Avrupa korkusu düşündürüyor. Reşat Hikmet Bey gibi Cami Bey gibi hatta milli birliğe şekil veren diplomatlarımızın, Ermeni sorununu çözmek için bir önerileri var. Resmen size yazılıyor.

Çok tehlikeli anlar geçiriyoruz. Anadolu'da olup bitenleri dikkat ve sevgiyle izleyen bir Amerika var. Hükümet ve İngilizler, bunun Hristiyanları öldürmek, İttihatçıları getirmek için yapıldığı düşüncesini elbirliği ile Amerika'ya aşılama çalışıyorlar.

Her an bu milli mücadeleyi durdurmak için kuvvet

47. *Halide Edip*'in bu yazılarını günümüzde Amerikan silah ambargosu tartışmalarında yazılan yazılar ve yapılan konuşmalarla karşılaştırmakta yarar vardır. Örneğin şöyle deniyor: Başbakan *Ecevit*'in Amerika gezisiyle Rum taraftarı olan birçok senatörler ve kongre üyeleri bile Türklerden yana tavır almaya başladılar. Bk. *Abdi İpekçi*, **Milliyet**, 4-7 Haziran 1978

gönderilmesi düşünülüyor.⁴⁸ Bunun için İngilizleri kandırmaya çalışıyorlar. Milli mücadele ivedilikle ve olumlu isteklerle hemen kendisini gösterirse ve Hristiyan düşmanlığı gibi bir tütümde olmazsa, Amerika'da hemen destek bulacağını yine çok önemli çevreler kesinlikle söylüyorlar.

Sivas Kongresi toplanıncaya kadar Amerikan komisyonunu alıkoymaya çalışıyoruz. Kongreye Amerikalı bir gazeteci göndermeyi de belki başaracağız.⁴⁹

İşte bütün bunlar karşısında davamıza destek olması için bu elverişli dakikaları yitirmeden, bölünme ve çökme korkusu karşısında Amerika'ya başvurmak zorunda olduğumuzu sanıyorum. Vasıf Bey kardeşimizle⁵⁰ bu konuda ortak olduğumuz noktaları kendisi de ayrıca yazacaktır.

Türkiye'yi direnç ve iradesi olan, geniş kafalı bir iki kişi belki kurtarabilir.

Serüven ve savaş zamanı artık geçmiştir. Gelecek için gelişme ve birleşme savaşı açmalıyız. Sınırlarda bunca çocuğu ölen zavallı yurdumuzun düşünce ve uygarlık alanında kaç şehidi var? Biz Türkiye'nin hayırlı çocuklarından yarının kurucuları olmalarını istiyoruz. Rauf Bey kardeşimizle, sizin, temelleri bile çöken zavallı yurdumuz için uzakları görerek birlikte düşünüp çalışmanızı bekliyoruz.

Saygılarımı gönderir, başınıza dua ederim. Milli davada canıyla ve başıyla çalışanlar arasında gösterişsiz bir Türk eri alçakgönüllülüğü ile sizinle birlikte olduğumu bildiririm.”⁵¹

1919 yılının Haziran, Temmuz, Ağustos ve Eylül aylarında, gerek İstanbul'da gerek Anadolu'da, Erzurum ve Sivas Kongreleri'nde özellikle kulislerde en çok konuşulan konu

48. 1919-1922 yılları arasında, yani Türk-Ermeni ve Türk-Yunan savaşları sırasında böyle bir kuvvetin gelmesi bir tarafa, kurulması, meydana getirilmesi bile düşünülmemiştir.

49. Gazeteci *Edgar Brown* eyleminden daha sonra söz edilecek.

50. Sivas Kongresi'nde, Temsilciler Kurulu üyeliğine seçilen *Vasıf Bey*

51. *Söylev (Nutuk)*, TDK s. 65-67

manda idi. Bu durumu Kazım Karabekir Paşa **İstiklâl Harbimiz** kitabında şöyle anlatıyor:

"... 4 Eylül'de Kurmay Saffet geldi. Erzincan'da özel işlerini düzeltmek amacıyla İzzet Paşa'nın Amerikan mandası hakkında layihası (yazısı) ile İsmet Bey'in de kesin olarak Amerikan mandasını kabulden başka çare kalmamıştır, diye, İzzet Paşa'nın yazısının kabulü için yazdığı mektubu getirmiş. Mektup bana, rapor Siyas Kongresi'ne, Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Bey'i Erzurum'da bulacağını sanarak, Saffet Bey Erzurum'a gelmiş. Saffet de Amerikan mandasından başka çare olmadığını, İstanbul'da aklı başında olan bütün kişilerin bu fikirde olduğunu söyledi. Padişah ve hükümet ve bazı çıkarıcı adi insanlar, İngiliz mandası istemekle Mısır hidilliğine razı oluyorlarmış. Hayret ettiğim noktayı Saffet'e söyledim: 'İzzet Paşa, İsmet Bey, vesair ve sen! neden Anadolu'ya hâlâ gelmiyorsunuz da, neden İstanbul'da acizlik ve miskinlik içinde böyle planlar çiziyorsunuz.' Kaçtır yazıyorum, burada fırka kurmayız, benim ne çile çektiğimi gör."⁵²

Mareşal İzzet Paşa'nın, **"Osmanlı Hükümeti ile İtilaf Devletleri Arasında İmzalanacak Barışa Dair Bazı Özel Görüşler"** adını taşıyan uzun yazısının manda sorunu ile ilgili kısmı ise şöyledir:

"... Manda sorunu ve sonuç: Devletin karşı karşıya kaldığı bu zor durumda çeşitli kavimler ve dinlerden meydana gelen bir imparatorluğu bir arada tutmak mümkün değildir. Bunun için manda üzerinde durmak gerekir. Manda tabirinin kapsamı belli olmamakla beraber, Saltanat ve Hilafet makamı kalacaktır ve temsil edilecektir. Yasama organı kalacaktır. Çeşitli dinsel ve etnik grupların, mezheplerin, serbestçe gelişmeleri sağlanacaktır. Manda yönetiminin getireceği memurlar yanında, yerli memurlar da olacaktır. Milis tarzında olsun bir ordu olacaktır. Emeklilerin ve eski askerlerin hakları gözetilecektir. Ayrıca mandater hükümetin de-

52. Kazım Karabekir, a.g.e., s. 165-166

netimi yeterli olacağından eskiden beri uygulanan kapitalüsyonlara da gerek kalmayacaktır. Ayrıca mandanın kati surette 15-30 senelik bir müddetle uygulanması gerekir. Osmanlı topraklarının bölünmesi birden çok mandanın kabul edilmesi demektir. Eğer Avrupa mandası kabul edilirse pek büyük sorunlar ortaya çıkabilir. Bu bakımdan Amerikan mandasının kabulünde büyük zorunluluklar vardır. Anadolu'daki eğilim de budur. Bunun için Sivas Kongresi'nde 4 devletin temsilcisinden Amerikan mandası talep edilmelidir."⁵³

Müşir (Mareşal) İzzet Paşa'nın manda hakkındaki görüşleri bunlar. Bu Osmanlı Paşa'sı, kurtuluşun Amerikan mandasının kabul edilmesiyle sağlanacağını söylüyor. Yukarıda, Kazım Karabekir Paşa'ya, Müşir İzzet Paşa'nın bu yazısı ile birlikte bir mektup getirildiğinden söz etmiştik. Bu, İsmet Bey'in (İnönü) mektubudur. Bu mektupta da kurtuluş yolu olarak Amerikan mandasının kabulü isteniyor. Bu mektup, Osmanlı Paşalarının eylemini, o sıralardaki eylemleri bütün açıklığıyla göstermektedir. Bunun için mektubun sadece manda ile ilgili kısımlarını değil tamamını görmekte yarar görüyoruz. "Kardeşim, Kazıncığım" diye başlayan 27 Ağustos 1919 tarihli olan mektup şöyle:

"... Bundan evvel bir mektup yazmıştım. Yakında, onu daha almamışsınızdır.⁵⁴ Bununla yeni durumlar hakkında biraz bilgi vermek istiyorum. Fakat yeni durumlar hakkında senin bilmediğin var mıdır? Durum şimdi, Anadolu'da cereyan eden olaylar demektir ki buralarda biz onu çok aşırılaştırmış bir biçimde işitiyoruz. Bir aralık Anadolu halkı ile İstanbul hükümeti arasında ayrılık bulunmaması için çok özen gösterdik. Damat Ferit Paşa Paris'te idi. Hükümet azçok uyanış içinde idi. Ali Kemal Bey o sırada çekildi. Savaş Bakanlığı'na da İzzet Paşa veya Fevzi Paşa gelecek gibi idi. Kabul etmediler. Sonra Ferit Paşa da geldi. Yeni hükümetler kuruldu. Milli örgütler konusunda Ferit Pa-

53. *Kazım Karabekir*, s. 169-170

54. Daha önce *İsmet Bey*'in mektubunu vermiştik sözü edilen mektup, ondan sonra yazılmış olsa gerekir.

şa, Ruhi, Ali Kemal Bey, vs. giderilmesi olanağı olmayan yanlış adımlar atıldılar. Böylece birbirlerine tamamen zıt ve düşman akımlar meydana geldi. Fakat şimdiki Adil Bey-Süleyman Şefik Paşa hükümeti kendinden evvelki bütün hükümetlere iyiliği olarak taş çıkarmaktadır. Adil Bey kötü bir rastlantı sonucu tamamen İngiliz düşüncelidir. Halkda onları onaylamamak, onlarda ne olursa olsun mevkilerinde oturmakta ısrar etmek fikri oldukça... Yavaş yavaş ortadan kalkmalarına ve bugün İngiliz vs. yabancıların ayak takımlarının elinde bulunduklarına kanaatim tamdır. Siyaseti bizde öteden beri iki yüzlülük, hilekârlık ve oyunculuk şeklinde düşünmelerinin ve kabul etmelerinin en yakın örneği Adil Bey ve Süleyman Şefik Paşalardır. Aydın'dakilere günde bir iki defa telgraf çeker, bunların namuslarına güvenerek, teslim olmalarını önerirler. Geçende İzmir'den bir İngiliz subayı gelmiş. Kuvva-i Milliye'nin taarruz etmemelerini istemiş ise de, o sırada demiş ki: 'Biz bunların ellerinden silahları alınsın demiyoruz. Dağılsınlar da demiyoruz. Çünkü böyle bir isteği yerine getirmek güvenliği bozar, yalnız, taarruz etmesinler diyoruz' der. Hemen ertesi günü Adil Bey aynı sözleri tekrarlıyor. '... Biz bilakis bunlardan faydalanmak düşüncesindeyiz.' Demek istediğim tamamen iki yüzlüdürler. Öteden beri yapmaya iyice niyetlendikleri değişiklikleri şimdi yapıyorlar. Yani tamamen Ali Nadir Paşa arkadaşlarını getirip namus sahibi kişileri yönetimden uzaklaştırmak, daha Nazım Paşa zamanında 'Ferit Paşa bütün kumandanların değiştirilmesini ve yerlerine tayin olunan kişilerin önemli düşünce ve niyetlerinin bir cetvelini yüksek meclise okumuş', Nazım Paşa kabul etmemiş, Nazım Paşa epeyce sağlam işler görmüş, örneğin bütün savaş bakanları içinde bir askeri şura kurmaya samimi olarak çalışmış ték bakandır. Bakanların hepsi, ilk koşulları kabul edip bakan oluyorlar. Ondan sonra koşullara baş eğmek ağır geliyordu. Yalnız Süleyman Şefik Paşa aşk ile devam ediyor. Bakalım. Gelir gelmez bizleri değiştirdi. Başka bir kılığa koydu. Şura üyeleri değişikliği kabul etmediler. Ahmet Rıza'yı falan tutuklamaya

kalkıştılar. Fransızların işe karışmasıyla tutuklanmadı diyorlar. Şifreler için Kolordulara yazdı kabul etmediler. Subaylar görev yaptılar vs. Şimdi eski adamlarla, yani onları görevlendirerek yaptıkları yeni kadrolarla emniyet ve güvenliği, bu sayede görevlerini korumayı düşünüyorlar. Eğer Erzurum'a gidecek birini bulurlarsa, seni de değiştirmeyi düşündüklerinden zerre kadar kuşku yoktur elbette. Bu Süleyman Şefik Paşa İzmir faciasından sonra bana müracat etmiş 'Memleket mahvoluyor. Taksim ediyorlar... Anadolu'da başkaldırmaktan başka çare yoktur... Konya taraflarına gidelim... Şeyhzadelerden birini alıp o civara götürelim. Sen bu Şeyhzadeye genel kurmay başkanı ol' demişti. Ben kendisine öteden beri güvenemediğim için, hayır veya evet bir cevap vermeksizin başımdan savmış idim. Şimdi bu adam bu marifetleri yapıyor. İstanbul'da emniyeti koruma endişesi artıkça, Ferit Paşa, her giden bakanın yerine daha aşağısını bulmakta devam edecektir. Bu görüş de unutulmasın.

Dış siyasal olaylara gelince: Amerikan heyeti burada herkesle temas etmiş idi. Şimdi İstanbul'da belli başlı iki cereyan vardır. Amerikan taraftarlığı, İngiliz taraftarlığı. İngiliz taraftarları Hürriyet ve İtilaf, Türkçe-İstanbul gazetesi, Adil Bey vs... Geriye kalanı Tevfik Paşa da dahil olmak üzere Amerikan yardımı taraftarıdır. Evvelce Amerika'nın kabul etmesi pek şüpheli olduğu için İngilizler sakın idiler. Halbuki düşünülenin aksine olarak, Amerika'da Türkiye'ye gelmek için eğitim artmış, yayın faaliyeti başlamış olduğu için İngilizlerde telaş artmış. İstanbul'da propagandaya başladılar. Taraftarlarını hükümet ile beraber körüklüyorlar. İstanbul'un bazı mahallelerinde bildiriler bile dağıtmışlar. 'İngilizleri isteriz' diye... İngilizlerin amacı bu sırada memlekette Amerikan heyetinin incelemelerini ve eğitimlerini yok edebilecek, sekteye uğratabilecek cereyanlar çıkarmak ve ilan ettirmek, bu suretle bir defa, Amerika işini suya düşürdükten sonra yine bildiklerini yapmaktır, diye tahmin olunuyor. Korkuluyor ki bütün Asya'yı eline geçirmiş olan İngilizler yegane kabiliyeti harp ve ihtilal olan Türkiye'yi (Osmanlı Devletini) ta-

mamen çürütüp, mahvetmek isteyeceklerdir. Eğer Amerika'nın gelmesi suya düşerse İngilizler için bugünkü taksim durumunu düzeltmekten başka yapacak bir şey yok gibidir. Diğerleri de bu hususta İngilizlere yardım edeceklerdir. Muhalefet etmeyeceklerdir.⁵⁵ Eğer Anadolu'da halkın Amerikalıları herkese tercih ettikleri temelinde Amerikan milletine müracaat edilse çok fazla faydası olacaktır deniliyor. Ben de aynen bu kanıdayım. Bütün memleketi parçalamadan bir Amerikan kontrolüne vermek yaşayabilmek için tek çaredir. 'Ehvenişer' olan yani katlanılabilir en kötü durum (kötülerin en iyisi) budur. Fakat bugün bu kanaatin kıymeti onun açıklanmasındadır. Avrupa'nın ve Amerika'nın pazarlık ettikleri bir zamanda Amerikan lehine bir koz göstermektedir.

Sen Erzurum'a giderken bana, 'korkuyorum ki seni bir şeye karıştıracaklar' demiştin. Evimden dışarı çıkmadım ve hiçbir şeye karışmadım.⁵⁶ Fakat muhitim karıştı. Ben karışmadım da ne oldu? Hiç. Sekiz ay evimde oturduktan sonra birgün çağırdılar. Askeri şura kurduklarını ve beni de oraya tayin ettiklerini bildirdiler. Bir hafta sonra bu görevden aldıklarını söylediler. Kim istemişti. Kim görevden aldı, bilen ve söyleyen yoktur. 'Anadolu'ya silah ve cephane giderse ben gönderirmişim, hep ben idare edermişim', Adil Bey'in kanaati bu. Adil Bey'in her bildiği iş de böyle ise vay milletin başına.⁵⁷ İç çekişmeler, hükümet ile millet arasındaki çekişmeler, en soysuz, en alçak kısmının idare başında bulunması gibi durumların memleketi daha nice fela-

55. Görüldüğü üzere *İsmet Paşa* bütün dünyayı İngilizlerden ve Amerikalılardan ibaret sayıyor. 1917 Devrimi'nden, getirdiği prensiplerden, uluslararası dengelerde yarattığı değişikliklerden habersiz görünüyor.

56. *Kazım Karabekir Paşa*, *İsmet Bey*'in bu beyanlarına işaret ederek onu saflıkla nitelemektedir. Manda taraftarlığı ile iyice ilgilenen *İsmet Bey*, "hiçbir şeye karışmadım" diyor.

57. *İsmet Bey*'in bu sözleri kendisinin milli mücadelenin ne kadar dışında bir kişi olduğunu göstermektedir. Bu, aynı zamanda mücadeleye girmeye hiç de niyeti olmayan bir kişinin kendi kendini anlatmasıdır.

ketlere götüreceğine kuşku yoktur. Fakat namus sahibi kişiler için burada bir çare yok. Anadolu'da anarşi günden güne artıyor.⁵⁸ Hükümeteşizlik her gün biraz daha ortaya çıkıyor. Bu hal yalnız başına büyük bir felakettir. En yetkili hükümetler, en temiz insanlar bu anarşiyi senelerce tedaviye ve mahvolan hükümet nüfuzunu iadeye girişseler başarılı olacakları kuşkuludur. Bilakis tutulan sakıncalı bu yolun inat ve ısrarla izlenmesinden dolayı ortaya çıkacak neticeler, bakalım ne olacaktır? İşte biz evimizde hiçbir kimse ve hiçbir şey ile ilgilenmeksizin (hükümetin kanaatine rağmen) durumları böyle üzülerək görüyoruz. Yüreğimiz kan ağlıyor. Duadan başka elimizden bir şey gelmez. Malatyalılar bana Malatya Mebusluğunu teklif ediyorlar sen ne dersin? Gözlerinden öperim...”⁵⁹

Manda sorunu ile ilgili olarak önemli gördüğümüz bu belgeleri verdikten sonra, manda isteyenlerle istemeyenlerin görüşleri konusunda önemli bir noktaya değinmek gerekir. Dikkat edilirse manda isteyenler Osmanlı Devleti'nin mevcut durumunu aynen korumak istemektedirler. Osmanlı Devleti'nin mevcut sınırlarının aynen korunabilmesi için, “tam bağımsızlık” ilkesinden vazgeçilmesi gerektiği üzerinde durmaktadırlar. Çünkü Wilson'ın 14 noktasına göre tam bağımsızlık, Osmanlı İmparatorluğu içindeki bütün uluslar için söz konusu olacaktır. Tam bağımsızlık sadece Türklere, yani Osmanlı İmparatorluğu'nun Türk olan kesimlerine değil, Arap, Ermeni ve Kürt olan kesimlerine de uygulanacaktır. Çünkü tam bağımsızlık ilkesi gereğince Türklere bağımsızlık uygulayıp, öteki uluslara bağımsızlık uygulamamak çelişkili bir tutumdur. Türke tam bağımsızlık uygulayıp öteki ulusları, yine, Türklerin boyunduruğu altında bırakmak çelişkili bir durumdur. Bu ise Osmanlı Devleti'nin parçalanması sonucunu ortaya çıkarır. Halbuki bir büyük devletin, örneğin Amerika gibi güçlü bir devletin koruyuculuğunu yani man-

58. Yunanlılara karşı direnişlerin örgütlenmeye başlaması ve bu örgütlerin eylemleri anarşi olarak nitelendiriliyor. Örgütlenmeler ve eylemler tehlikeli görülüyor. Zira Amerikan mandasını kabul etmekle her şeyin rahat bir şekilde savaşız, acısız çözümlenileceğine inanılıyor.

59. *Kazım Karabekir*, a.g.e., s. 171-173

dasını kabul edersek, Osmanlı Devleti'nin parçalanmasının önüne geçebiliriz. Görüldüğü gibi manda isteyenler aslında Osmanlı Devleti'nin parçalanmasına karşıdır. Manda kabul etmekle bu bütünlüğün korunacağını düşünüyorlar. Öte yandan manda isteyenlerin görüşleri de tam anlamıyla açık değildir. Fakat Wilson prensiplerinden daha fazla etkilenmiş oldukları anlaşılmaktadır.⁶⁰

Manda istemeyenler, örneğin Kazım Karabekir Paşa veya Mustafa Kemal Paşa ise fazla alternatifleri kullanarak aynı sonucu sağlamak gayreti içindedirler. Bir kere bunlar Osmanlı İmparatorluğu'nun Arap kesimleri üzerindeki haklarından tamamen vazgeçmektedirler. Bu, onlarla İngilizler arasında önemli bir yakınlaşma sağlamıştır. Zaten manda isteyenlerle manda istemeyenler arasındaki en önemli farklardan biri burada toplanmaktadır. Manda isteyenler büyük, güçlü bir devletin mandası aracılığıyla Arap kesimi üzerindeki hakların da sürdürülebileceği kanısındadırlar. Manda istemeyenler, Ermenistan ve Kürdistan sorunu üzerinde manda isteyenler gibi düşünmektedirler. Yani sürgüne gönderilen Ermenilerin geri dönüşünü engellemek, Kürtlerin kendi kaderlerini kendilerinin tayin etmesi girişimlerinin kesinlikle önüne geçmek... Yalnız bunu dünyadaki kuvvet dengelerinden yararlanarak, özellikle Bolşevik etkisini hesaplayarak gerçekleştirmeye çalışmaktadırlar. Demek ki, manda isteyenler tam bağımsızlık ilkesinden bütün milletlerin kendi devletlerini kurma biçimini anlamaktadırlar. Bu ilkeye, Osmanlı Devleti'nin parçalanmasını getireceği için karşı durmaktadırlar. Manda istemeyenler ise Kürtleri, Ermenileri ve öteki milliyetleri boyunduruk altına almaya daha doğrusu mevcut boyunduruğu sürdürmeye büyük bir özen göstermektedirler. Yani Kürdistan'ı, Ermenistan'ı ilhak eden, Kürtleri ve öteki milliyetleri boyunduruk altında tutan "bağımsız bir Türk Devleti..." "Mustafa Kemal'in tam bağımsızlık ilkesi" denildiği zaman bu özellikleri gözden uzak tutmamak gerekir. Kuşkusuz ki, böylesi bir bağımsızlık ancak yabancı devletlerin, özellikle İngiltere'nin yardımıyla gerçekleşebilir. Onlarla anlaşarak, onlarla işbirliği yapılarak gerçekleşebilir.

60. Bk. **Sivas Kongresi Tutanakları**, s. 50-51

V. MR. BROWN'IN FAALİYETLERİ

1919 yılında çeşitli Amerikan heyetleri Anadolu'da, Ermenistan'da ve Kürdistan'da faaliyette bulunmuşlardır. İstanbul'da, Sivas'ta, vs. çeşitli kişilerle ilişkide bulunmuşlardır. Manda isteyenlerle, istemeyenlerle çeşitli görüşmeler yapmışlar, raporlar yayınlamışlardır. Bu heyetler, tek, çift, daha fazla kişiler halinde dolaşmışlardır. Sivil, asker, erkek, kadın veya karma gruplar halinde dolaşmışlardır. Bunlardan biri de Mustafa Kemal Paşa ile çeşitli görüşmeler yapan, Sivas Kongresi'ne katılan, kongreyi başından sonuna kadar izleyen Edgar Brown'dır. Brown, esas niteliğini Chicago Daily News gazetesinin muhabiri olarak gizlemektedir. Mustafa Kemal Paşa, Brown ile yaptığı görüşmeleri şöyle anlatır:

"... Bundan sonra 8 Eylül toplantısında, biraz önce bahsettiğim muhtıraya temas edildi. Bu muhtırada başlıca Amerikan mandası söz konusu ediliyordu. Bu günlerde İstanbul'dan gelen bazı kişiler, Amerikalılar Brown adlı gazeteciyi Sivas'a getirmişlerdir."⁶¹

Mustafa Kemal Paşa daha sonra, Sivas Kongresi'ne, yurtdışında sözünü ettiğimiz belgeleri sunmaktadır. Nutuk'un başka bir yerinde de Mr. Brown ile yaptığı görüşmeleri şöyle anlatmaktadır:

"... Bir küçük bilgi daha vereyim, Sivas'a gelmiş olan gazeteci Bay Brown ile kendim görüşmeyi uygun gördüm. Karşısındakini kolayca anlayan çok akıllı bir genç.

... Bu rapordaki konular üzerinde görüşmeye başlamadan evvel bazı noktalara dikkatinizi çekmek isterim. Bu raporda örneğin, Bay Brown'dan söz edilmekte, 50 bin kişilik bir işçi ordusu getirileceğini söylediği yazılmaktadır. Baylar, Bay Brown, 'ben görevli bir kişi olarak görüşmüyorum' diyor. Ve Amerika'nın manda kabul edeceğini değil etmeyeceğini bile söylüyor. Onun için sözleri Amerika adına değil kendi adınadır. 'Manda siz ne dersiniz odur' diyor."⁶²

61. Söylev (Nutuk), TDK s. 61

62. Söylev (Nutuk), TDK s. 71

Mazhar Müfit Kansu, **Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber** isimli eserinde bu görüşmeyi şöyle anlatmaktadır:

"... Mustafa Kemal Paşa: — Başvuru ve istek üzerine Mr. Brown'ı kabul ettim ve kendisiyle uzun uzun konuştum. Amerikalı bir gazeteci olan Mr. Brown bana:

— Hiçbir resmi sıfat ve memuriyetim yoktur. Tama-
miyle özel ve kişisel nitelikte olarak sizinle görüşüyorum, dedi.

Kendisiyle manda konusu üzerinde konuştum. Mr. Brown Amerika'nın mandaterlik gibi bir durum ve niteliği asla kabul etmeyeceğini, buna kendisinin de taraf-
tar olmadığını, hürriyet ve demokrasi memleketi olan Amerika'nın, bir milleti nasıl esir halinde tutabileceğinin düşünölebileceğini, bana üzüntüleriyle anlattı. Hatta şöyle söyledi:

— Manda kelimesine Amerikalılar ve Amerika gibi ben dahi yabancıyım. Manda'nın tam bir tarifini yapmaya muktedir olmadığımından emin olabilirsiniz.

Arkadaşlarım, vaziyet böyle olduğuna ve muhtırada da Mr. Brown ve mandadan bahsedildiğine göre hadiseyi etüt etmekliğimiz için celseye on dakikalık bir ara veriyorum.

Paşa bu konuşmasını takiben hemen kürsüden inerek odasına gitti. Tabii biz de birlikte odaya girdik Paşa:

— Mr. Brown hakkında yapılan propagandanın yanlışlığını belirtmek için kongreyi keyfiyetten haberdar ettim. Bu hakikat üzerinde manda isteyen muhtıra sahipleri de bir an düşünsünler. On dakikalık ara bu düşünmeyi sağlamaya yeter."⁶³

Bu konuşmalardan Amerikalıların mandayı katı suretle istemedikleri açıkça ortaya çıkıyor. Bu tespitin yapılmasında çok büyük fayda vardır. Bir tarafta manda isteyen Osmanlı-Türk aydınları var. Öte tarafta o günkü iç ve dış politikaları gereği manda almaya hiç niyeti olmayan ve niyetini defalar-

ca açıklamış olan Amerika var. Durum açıkça bu olduğu halde, daha sonraki yazılarında "mandaya karşı büyük bir mücadele verdik", "Sivas Kongresi'nin manda kararı vermesini son anda önledik", gibi ifadelerle propaganda yapmaktadırlar. Halbuki manda, en azından ikili bir ilişkiyi gerektirir. Manda almayı kabul eden taraf, mında altına girmeyi isteyen taraf. Manda almayı isteyen bir devlet olmayınca, manda zaten olmayacak demektir. Manda isteyen devlette manda taraftan olan ve olmayan akımların olması hiçbir şey ifade etmez. Hele, manda almayı kabul etmeyen devlet, bu fikrini, karşı tarafta manda aleyhinde olan gruplara da duyurmuşsa, bunun ne kadar kolay bir mücadele olduğu iyice anlaşılır.

Manda sorununun özünü bu biçimde ortaya koyduktan sonra, Mr. Brown'ın faaliyetleri ve Mustafa Kemal Paşa ile ilişkileri konusunda bazı olaylara değinelim. Sivas'ta, birinci sayısı 14 Eylül 1919'da yayınlanan İrade-i Milliye gazetesi, 17 Eylül 1919 tarihli ikinci sayısında **Teşekkür** başlığı altında şu yazıyı yayınlıyor:

"— Milli teşkilatta Amerikan basınının genel temsilcisi Mr. Brown 15 günden beri Sivas'ta bulunarak, Mustafa Kemal Paşa ve eski Denizcilik Bakanı Rauf Beyefendi ile ve öteki kongre üyeleri ile konuşmalar yaparak ilişkiler kurmuştur. Kongre'nin meşru emellerine, teşkilatın genişliğine, önemine tam anlamıyla nüfuz edip milli amaçlara tercüman olacak surette, raporlar vermiştir. Bundan dolayı kendisine teşekkür borç biliriz."⁶⁴

Bu teşekkür yazısının üstünde iç olaylar başlığı altında şu haber verilmektedir.

"Amerikan Orduları Genelkurmay Başkanı General Harbord'un⁶⁵ heyetinden bir binbaşı ile bir yüzbaşı evvelki gün (15 Eylül) Sivas'a gelerek Mustafa Kemal

64. Söz eden *Fethi Tevetoğlu*, **Milli Mücadelede Mustafa Kemal Paşa General Harbord Görüşmesi**, Türk Kültürü, Sayı 77, Mart 1968, s. 326

65. *Harbord*, Amerikan Ordusunda bir generaldi.

Paşa ve eski Denizcilik Bakanı Rauf Beyefendi ile kongre binası olan Mektep-i Sultani'de görüşmüşlerdir. Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Beyefendi de bu ziyareti iade etmişlerdir.”⁶⁶

Profesör Latimer, **Sivas Kongresi'nde bir Amerikalı Gözlemci** isimli makalesinde, Mr. Brown hakkında, onun Chicago Daily News gazetesinde verdiği haberden söz ettikten sonra şöyle diyor:

“... Brown şöyle yazıyordu: Kemal Paşa ve Rauf Bey'le aynı yerde kaldım. Bu kişilerin Osmanlı İmparatorluğu'nun liderleri oldukları kuşku götürmez.

Bu yazı serisi (Mr. Brown'ın yazı serisi) Daily News'de birkaç gün göze çarpacak şekilde yer alıyordu. (Küçük Asya'da durumu incelemek için gönderilen Amerikalı komisyon üyesi Charles R. Crane, Sivas Kongresi'ne delege olarak katılmaya davet edildi. Fakat yeterli zamanı yoktu. Onun yerine ben gittim)⁶⁷

66. *Mustafa Kemal Paşa ile General Harbord arasındaki görüşme* 20 Eylül'deyapılmıştır.

67 Kuvva-i Milliyecilerin Amerikalı Komisyon üyesi *Mr. Charles Crane*'i delege olarak davet ettikleri belirtiliyor. Bu konuda, *Lord Kinros'un* yazdığı şudur:

“Halide Edip'in tavsiyesi üzerine Sivas Kongresi'ne bir Amerikan gazetecisi gönderildi. Louis E. Brown adlı bu gazeteci görünüşte, Chicago Daily News gazetesinin muhabiri, aslında ise Mr. Crane'nin özel temsilcisi idi. Kemal kongrede Tek Hristiyan olarak hazır bulunan Mr. Brown'ı iyi karşıladı. Aralarında geçen bir seri konuşma sırasında Mustafa Kemal hep 'manda' kelimesi yerine 'Amerikan yardımı' deyimini kullandı. Bu yardımın siyasal değil sosyal ve ekonomik bir nitelik taşıması gerekiyordu. Sivas Kongresi'nin bu çeşit bir mandayı kabule çağıran bir karar alıp almayacağı sorulduğu vakit Kemal, 'Evet' dedi. Arkasından bir şartı ekledi: 'Ancak siz de bana böyle bir şey istenecek olursa, Amerikanın bunu kabul edeceğine dair garanti vermelisiniz.' Brown memleketinin bunu kabul edeceğine pek güvenmediğini söyledi. Kemal de bunun üzerine elinde böyle bir garanti olmadan, Türkiye'nin bir yabancı yardımı istediğini resmen açıklamak sorumluluğunu üzerine alamayacağını bildirdi.”

Kinros, Atatürk, Bir Milletin Yeniden Doğuşu, s. 296; *Doğan Avcıoğlu, Lord Kinros'un* yukarıya alınan pasajından söz ederek, “Ameri-

Mr. Crane, Başkan Wilson'un Paris'ten gönderdiği King-Crane komisyonunun ortak başkanıydı. Bu komisyonun görevi, yenilmiş Osmanlı İmparatorluğu halının ileride sahip olmak istedikleri hükümet ve bilhas-sa yabancı bir manda hakkındaki arzularını ilk elden öğrenmekti. Komisyon Arap topraklarında işini bitirmiş, o sırada İstanbul'daki bütün zümrelerin görüşlerini incelemekteydi.⁶⁸

Latimer, Brown'ın 1951'de öldüğünü ve son adresinin Florida'da Gainesville'de olduğunu saptayabildiğini de yazıyor. Daha sonra, bu adresden Mr. Brown'ın adresini bulduklarını anlatan Prof. Latimer, Mr. Brown'ın tavan arasındaki bir sürü sandık ve kutularını gözden geçirdiğini ve bunlar içinde üzerinde (Türkiye 1919) yazılı bir dosya bulunduğunu açıklıyor. 'Bu dosya'da Brown'ın Türkiye'de kaldığı zamana ait bütün önemli

kan hükümeti'nin tezgâhladığı manda oyunu"nun bozulduğunu söyler. *Doğan Avcıoğlu*'na göre, *Charles Crane*'nin özel temsilcisi olan *Brown*, manda taraftarıdır ve Kemalistlere manda önermektedir. Halbuki *Brown* manda taraftarı değildir. Bunu *Mustafa Kemal Paşa* ile yaptığı çeşitli görüşmelerde de belirtmiştir. *Mustafa Kemal Paşa* da, bunu belirttiği gibi, *Mazhar Müfit Bey* de belirtmektedir. Bu bakımdan *Mustafa Kemal Paşa*'nın "Evet, ancak siz de bana, böyle bir şey istenecek olursa, Amerikanın bunu kabul edeceğine dair garanti vermelisiniz" sözü, "Manda oyunu"nu bozan bir söz olarak değerlendirilemez. (bk. *Doğan Avcıoğlu*, *Millî Kurtuluş Tarihi*, Cilt 1, s. 266-267)

Bu, ne Amerikan hükümetinin, ne de *Mr. Brown*'ın manda almaya zaten taraftar olmadıklarını gösterir. Bu bakımdan, Kemalistlerin, Amerika'nın almaya hiç de niyetli olmadıkları bir mandacılık karşısında, "*Mustafa Kemal* manda fikrine karşı öyle bir direndi, öyle bir direndi..." diye böbürlenmeleri ucuz bir kahramanlıktır.

Mustafa Kemal Paşa, sorduğu soruya karşı *Mr. Brown*'dan evet cevabı alamayacağını zaten kendisi de biliyordu. Çünkü *Brown* ile yaptığı gizli konuşmalarda bu durum yani Amerika'nın tutumu zaten açık bir şekilde ortaya çıkmıştı. *Mustafa Kemal Paşa*'nın bütün amacı, Amerikan hükümetinin bu görüşünü *Mr. Brown* aracılığı ile delegele-re ulaştırmaktır.

68. Söz eden *Fethi Tevetoğlu*, a.g.m., s. 327-328. Bu incelemeler *Wilson*'ın 14 Nokta Prensibi gereğince yapılıyor.

kağıtları muntazam bir şekilde, birbirine tutturulmuş olarak duruyordu.

Brown'ın Türkiye'den gazetesine gönderdiği haberlerin hepsi milliyetçilerin Sivas'ta 14 Eylül 1919'da yayınlamaya başladıkları İrade-i Milliye'nin I. ve II. nüshaları,⁶⁹ eski Osmanlı Türkçesi ile iki vesika, Brown'ın sakladığı evrak arasındaydı. Birisi Erzurum Kongresi'nin diğeri Sivas Kongresi'nin kararları dar, uzun, esmer kağıtlara el yazısıyla yazılmış, İngilizce tercümele-ri de bunlara eklenmişti. O zaman Anadolu'da her şey gibi yazı kağıdı da kıtlı. Brown'ın Sivas'a gitmeden önce Ankara'da Ali Fuat Paşa ve Refet Paşa ile yaptığı konuşmalar bir deste küçük kağıt üzerine yazılmıştı.”⁷⁰

69. İrade-i Milliye'nin ikinci sayısı 17 Eylül 1919'da yayınlanmış. Bu tarihten sonra *Mr. Brown* Sivas'tan ayrılmış

70. Söz eden *Fethi Tevetoğlu*, s. 330-331

Ali Fuat Paşa ve Refet Paşa; Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Bey, Kazım Karabekir Paşa, İsmet Paşa ve Fevzi Paşa ile "Milli Mücadele"nin önemli liderlerinden idiler. Ali Fuat Paşa ve Refet Paşa'nın niteliği belli olan Mr. Brown ile gizli görüşmeler yapması manda sorununa, Türk-Ermeni ve Türk-Yunan savaşlarına önemli açıklıklar getirmektedir.

Nutuk'u (Söylev) adı altında kısaltarak yayınlayan *Ord. Prof. Dr. Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, Mustafa Kemal Paşa'nın, Bekir Sami Bey'in, Kara Vasıf'ın, Halide Edip'in* yazılarına işaret ederek, (bu belgeler yukarıda verilmiştir) şöyle diyor:

"26 Temmuz 1919 tarihi ile 17 Ağustos 1919 tarihi arasındaki 22 gün içinde alınıp verilen ve söylev metninde incecik harflerle 11 sayfadan çok yer kaplayan şu 11 telgrafın özetleri bile, büyük Atatürk'ün bir yandan Erzurum Kongresi'nde uğraşırken bir yandan da henüz meclisin hatta Sivas Kongresi'nin bile toplanmamış ve düzenli bir ulusal ordunun kurulmamış olduğu o bunalımlı günlerde, çelik iradesi ile her yana buyruklar, yönergeler göndererek zayıf yaradılışlı, ürkek, uzağı görme ve Türk halkına inanma yeteneklerinden yoksun kişilere, 'tam bağımsızlık' ilkesini aşılama uğraştığını ve böylece, ne denli güç koşullar altında kahramanca çalıştığını göstermeye yeter. Söylev'in üçüncü cildini oluşturan belgeler bölümünde bunlar gibi daha yüzlerce telgraf, mektup ve resmi yazı, ulusal kurtuluş savaşının ve Türk bağımsızlığının ne denli akıl durdurucu güç koşullar

Mr. Brown'ın faaliyetleri konusunda çeşitli belgelerde çeşitli bilgiler bulmak mümkündür. Temsilciler Kurulu'ndan Hüsrev Bey, Erzurum'daki Miralay Kazım Bey'e yazdığı bir yazıda şöyle söylemektedir:

"... Manda sorununa gelince buradaki Amerikalı gazetecinin teminat verecek veya müzakereye girecek yetkisi yoktur. Yalnız bu kişi ile defalarca gizli görüşmeler yapılmış tavsiyesi üzerine, bunun aracılığı ile Amerikan Senatosu'na telgraf çekilerek, aleyhimize haksız karar verilmeden, bir heyet göndererek gerçeği mahallinde görmeleri rica edilmiştir."⁷¹

Hüsrev Bey'in mektubu üzerine Fethi Tevetoğlu şunları söylemektedir:

"Bu vesika ışığında Rauf Bey'in Sivas Kongresi'ne yaptığı teklif, Kongrece alınan karar üzerindeki birçok noktalar aydınlanmaktadır. Prof. Latimer ve Profesör Karal'ın, Brown'ın evrakı üzerinde buldukları 'Sivas Kongresi Başkanlığından ABD Senatosu'na gönderilen karar ve Davet yazısı'nın orjinal veya suret nüshasının neden ve ne surette Mr. Brown'da bulunduğu kördüğümü de çözülmüş bulunmaktadır."⁷²

Diğer taraftan Türkiye'ye ve Sivas Kongresi'ne yıllardır denizaşırı ülkelerde muhabirliğini yaptığı gazetesi tarafından veya Mr. Crane'nin özel habercisi veya Bristol Yüksek Komisyonu üyesi sıfatıyla da gönderilmiş bulunsa, Mr. Brown'ın gazetesine Amerika veya

altında kazanıldığını kanıtlıyor." *Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, Söylev, Çağdaş Yayınları, İstanbul 1978, s. 71*

Ermenistan'ı ihlak ederek, Kürdistan'ı ilhak ederek, Kürt ulusunu boyunduruk altına alarak "tam bağımsız" olunamayacağını belirtmiştik. Öte yandan Kemalistlerin niteliği belli Amerikalılarla, Fransızlarla, İngilizlerle sık sık görüşmeler yapmaları ve görüş birliğine varmaları, aslında bu işin Ord. Profesörün dediği kadar zor olmadığını göstermektedir.

71. *Kazım Karabekir, İstiklal Harbimiz* s. 215. Bu yazıyı yazan Kurmay Binbaşı Hüsrev Bey'in Mustafa Kemal Paşa'nın yanında çalışan ve onun en yakın adamlarından biri olduğunu unutmamak gerekir.

72. Biraz sonra, Sivas Kongresi'nde manda tartışmaları konusu incelenirken, bu davet yazısı üzerinde durulacaktır.

Avrupa basınına yazdığı haberler, verdiği raporlarla Türkiye, milli mücadele, Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları lehine hareket ettiği ve böylece Dünya kamuoyunu Türk hak ve hukuku bakımından aydınlattığı sabit ve aşikardır.

Mustafa Kemal Paşa'nın General Harbord'la görüşmesinden önce resmi sıfat taşımasa bile Mr. Brown'la konuşmuş ve karşılıklı fikir alışverişinde bulunmuş olmasının Ermenistan ile manda konularında bizim yararımıza bir zemin hazırladığı muhakkaktır."⁷³

Mr. Brown 19 Eylül'de Sivas'tan ayrıldı. Ertesi gün General Harbord Heyeti Sivas'a geldi. Bu sırada Erzurum'da yayınlanan Albayrak gazetesi, **Osmanlı Ülkesinde Amerikan Heyetleri** başlığı altında şu yazıyı yayınladı:

"... Düşmanlarımız tarafından aleyhimize uydurulan yalanlar, iftiralar, Versay Barış Konferansı'nı yoğun bir kin ve garez bulutuyla örtmüş, hakkımızda pek zalimce, insanlık dışı fikirler oluşmasına olanak vermiştir. Milletin yükselen sesi, hak ve adalet isteyen feryadı ve düşmanların ihtiras saçan hücumları ilk defa Amerikan delegeleri, Amerikan temsilcileri ve Amerikan kamuoyu üzerinde uyandırıcı bir etki yaptılar. İncelemeden, memleketimizin geleceğine karar vermenin insanlık içinde bir felaket olabileceğini düşünmüş ve özel heyetler aracılığı ile incelemeler yapılmasını kararlaştırmışlardı. İşte bugün vatanımızı dolaşmakta olan Amerikan heyetleri bu görev ile yükümlüdürler.

Evvelce de yazdığımız gibi biz bu incelemeler hakkında emin olanlara özgü bir sevinç ve ferahlık ile karşılıyoruz. Çünkü Amerikalıların insanlık ve adalete ilişkin duygularından eminiz. Amerikan kamuoyunu bu incelemelere sevk eden şeyin kin ve ihtiras olmayıp insanlık fikri ve adalet olduğuna inanıyoruz. Bu incelemelerden memnunuz. Çünkü memleketimiz baştan başa gezilince bunların asırlarca ırsi birikimler, kültürel gelişmeler, medeni eserler, tarihsel ve nüfus bakımından hak ve üstünlükleriyle bir Türk ve Müslüman

73. Fethi Tevetoğlu, a.g.m., s. 339

memleketi olduğu ve Hristiyanlara en medeni sayılan ülkelerde bile eşine rastlanamayacak derecede serbestlik ve gelişme nedenleri bahşedildiği görülecektir. Türkiye'nin geleceği ve bütünlüğü'nün sağlanması için ve insanlığın parlak geleceği için bir görev niteliğinde bulunduğu ve Doğu'da sükun ve güvenliğin korunması ve ihtirasların genel dünya barışını tehlikeye atmaması ancak devletimizin geleceği ile mümkün olacağı gerçeğini gözleriyle görecek ve Amerikan kamuoyunun önüne hırs ve nedenleriyle çekilmek istenen perde ortadan kaldırılmış olacaktır.

Sırf insani duygularla hareket ettiğine inandığımız Amerikan heyetinin, İran'ı fiilen boyunduruğu altına alan İngiltere'nin milletimizin birleşmiş iradesine aykırı olarak, Türkiye'yi de boyunduruk altına alması keyfiyetinin insanlık için yeni bir felaket olacağını da takdir edeceklerini ümit ediyoruz. Yalnız, hür, bağımsız, ileri bir Türkiye dünya için daima bir barış ve kurtuluş nedenidir. Hürriyeti gasp edilmiş, istiklali, himayeler, mandalar, kontrollar, dışardan karışmalarla zedelenmiş bir Türkiye daima patlamaya hazır bir bombadır. Biz Amerika'nın gelecekleri parlak insanlık sever evlatlarından bu gerçeklerin tayin ve tespit edilmesini bekleriz."⁷⁴

VI. SİVAS KONGRESİ'NDE MANDA TARTIŞMALARI

Manda sorunu, Sivas Kongresi'nin 8 Eylül 1919 tarihli oturumunda etraflı olarak konuşulmuştur. Bu tarihe kadar gerek Mustafa Kemal Paşa, gerekse yakın arkadaşları, Mr. Brown ile çeşitli kereler görüşme olanağı bulmuşlardır. 8 Eylül günlü tartışmaları özetle şöyle gösterebiliriz:

Şükrü Bey- (Karahisar)- Hazırlık komisyonunda manda sorunu konuşuldu. Herkes görüşünü söyledi. Ve tartışma sonunda belli bir biçim bulunamadığı için 'Manda ve istiklal' denildi. Ve bunlardan birinin kabulü kongreye bırakıldı. Ondan sonra, bugün bulunduğu-

74. Albayrak, 18 Eylül 1919, s. 28, söz eden *Fethi Tevetoğlu*, a.g.e., s. 333-334

muz duruma göre, herhalde biz yardıma muhtacız denildi. Memlekette ne fen, ne sanat, ne para var. Elbet bir yardıma ihtiyacımız var, bu nedenle yardım gereğine inandık ve en uygun yardımcının kim olacağını düşündük. Mevcut 4 devletin⁷⁵ hangisinin uygun olacağını hesap ettik. İngiltere'yi kabul edecek olursak arabamızı sürükler. Fransa mali sıkıntısı nedeniyle elverişli değil. Kendisi himmete muhtaç. İtalya'nın Anadolu'daki tutkuları engeldir dedik ve en uygun devlet olarak Doğu'da istila politikası düşünmeyen Amerika'ya kabul ettik... Arzu edilirse hazırlık encümeninde geçen görüşmelerin zabıtlarını okuyayım. Yüksek heyet aydınlansın. Kaydettiğimiz manda şartları şunlardır:

1. Bir manda komisyonu kurulması
2. Memleketin işgal altındaki kısımların tahliyesine mandaterin yardımı
3. Eski anlaşmaların ortadan kaldırılmasının onaylanması
4. Adli bağımsızlığımızın dokunulmazlığı
5. Boğazlardaki istihkametin (Kuvvetli Siper) ya yıkılması veya uluslararası işgali suretiyle, boğazlar meselesinin çözümü
6. Mali bağımsızlığımızın sağlanması
7. Manda'nın belli bir müddetle sınırlandırılması
8. Manda'dan milliyet esasının kabulü
9. Yetimlerin ve dul kadınların hukuku
10. Hududumuzun, milliyet esası gereğince adilane sınırlandırılması
11. Unsur meselesinin (Hristiyan azınlıklar) nüfus değiş tokuşu suretiyle çözümü
12. Devletimizin tarafsızlığının sağlanması
13. Mandaların tarafsız uygulanması için Ermeni ve

75. İngiltere, Fransa, İtalya, Amerika

Rum unsurlarına mensup Amerikan uyrukluların Türkiye'de resmi görevli olarak çalıştırılmalarının engellenmesi

14. Milli egemenliğin ve kurumların tam anlamıyla işleyebilmesi için gerekli tedbirlerin alınması

15. Devletin harici ilişkilerinin sürdürülmesinin temsil hakkının sağlanması

16. Patrikhanelerin ait oldukları memleketlere nakli

17. Cemiyet-i Akvam'a (Milletler Cemiyeti) bir an evvel girişimizin sağlanması

İşte başlıca şartlar bunlardır.⁷⁶

Macit Bey- (Alaşehir)- Asıl sorun bundan sonra yalnız yaşayabilecek miyiz yaşayamamak mıyız. Mandacı kim olacak budur.

Rels Paşa- İki görüş beliriyor. Devletin iç ve dış bağımsızlığından vaz geçmesi ve ikincisi de devlet ve milletin dıştan gelen zararlı baskılara karşı bir yardım ve desteğe ihtiyacı bulunup bulunmamasıdır. Asıl tereddüt yaratan nokta budur. Sanırım her halde iç ve dış bağımsızlığımızı yitirmek istemiyoruz.

Fazıl Paşa- Kaybedecek vaktimiz yok zaten sorun da basitleşmiştir. Tam istiklal mi, manda mı kabul edeceğiz?

Hami Bey- (Danışment)- Bir yardıma ihtiyacımız var mı? yok mu? bu nokta saptansın. Tekrar ederim herhalde bir yardıma muhtacız. Bunun ilkel kanıtı da devlet gelirlerinin ancak, borcumuzun faizini karşılamasıdır.⁷⁷

Hoca Ralf Efendi- (Erzurum)- Bağımsızlık ile manda arasında ne fark vardır. Manda deyimini kullandığımız zaman artık bağımsızlık deyimini kullanmayacaksak, mandayı kabul etmemeye burada karar verelim...

76. Sivas Kongresi Tutanakları, s. 50-51

77. Yukarıda a.g.e., s. 52-53

Her halde bir siyasal ilişkiye girmek zorundayız onun adına manda demeyelim de 'yardım' diyelim!

Fazıl Paşa- Biz mandayı kabul ediyoruz da, bağımsızlığı da istemiyoruz, demedik. Eğer amacımız bu ise her üçümüzü de (Fazıl Paşa, Bekir Sami Bey, İsmail Hami Bey) vatanhaini sayarım. Manda demek siyasal bakımdan çok, ekonomik bakımdan ülkenin bayındırlaştırılması ve ilerletilmesi için gereken yardım ve destek demektir.

Hami Bey- (Danişment)- Manda deyimi Raif Efendi hazretlerini pek korkutmuş. Oysa biz mandaya karşılık bağımsızlığımızdan vaz geçelim demedik... Bu kelime zaten Fransızca'dır. Arzu buyurlarsa bendeniz istedikleri gibi parlak bir biçimde çeviririm. Hatta isterlerse manda demek Devlet-i Ebet Mütted, (Ölümsüz devlet) der işin içinden çıkarız. Her halde merak etmesinler...⁷⁸

Refet Bey- Mandanın bağımsızlığı bozmayacağı kesin iken, bazı arkadaşlarımız 'Bağımsız mı kalacağız yoksa mandayı mı tercih edeceğiz' şeklinde görüşler ileri sürüyorlar. Onun için her şeyden önce mandanın ne olduğu anlaşılmalıdır. Bu bakımdan mandadan söz etmeden önce, kamuoyunu gıcıklayan bu raporda, bu tabirin ne suretle kullanılmış olduğunu anlamak lazımdır... Manda nedir? Bunun hukuki niteliğinden söz etmeden önce siyasal niteliğinden söz etmek isterim. Ben de birkaç gündür duyduklarımı ve öğrendiklerimi sunmak istiyorum. Bu mandadan evvel Wilson prensipleri vardı. Ve prensipler gereğince Anadolu'da Türklerin oturdukları kısımlar tam bağımsızlık ile Türklerin elinde kalacaktır. Mütarekede buna ne derece inandık bilmem. Fakat herhalde medeni bir devletin kuvvet ve yardımıyla sözünü yerine getireceğine güvenerek silahlarımızı teslim ettik. Mütarekeyi yaptığımız zaman işte kâinatın bildiği prensipler gereğince, elimizde hiç değilse Türklerin çoğunlukta bulunduğu yerlerin tam

78. Yukarıda a.g.e., s. 53-55

istiklalinin sağlanacağı vaadi karşısındaydık. İki de bir-
de sözü edilen ve önceleri hiçkimse tarafından kabul
olunmayacağı sanılan Milletler Cemiyeti, mandayı en
nihayet üç şekle taksim etti. Yani Afrika ve sair yerler,
ipdidai (ilkel) milletleriyle yeni meydana gelecek dev-
letler ve bir de bizim gibi devletler için ayrı ayrı manda-
lar ortaya attığı zaman mandanın esas itibarıyla ba-
ğımsızlığa aykırı olmayacağı anlaşılıyordu. Çünkü
bağımsız bir duruma getirilen milletlere de manda ko-
nacaktı. Fakat, acaba böyle miydi? Acaba manda ba-
ğımsızlığa aykırı olmayacak mıydı? Acaba karşı karşı-
ya bulunan bir zayıf ile bir kuvvetliden zayıfı
kuvvetlinin mandası altına girmek ile gerçekte kuvvetli-
nin boyunduruğu altına girmiş olmuyor muydu? Acaba
manda denilen şey ittihat (birleşme), ittifak (anlaşma),
muhadenet (barış) kelimeleri gibi bir şey miydi?

Bizim hakkımızda bu nasıl söz konusu oldu. Wil-
son'a karşı öteki dostları, bizim Doğu illerimizi Erme-
nistan'a katıp bunu bir de İstanbul'u Amerikan manda-
sına ve öteki yerleri de çeşitli devletlerin mandalarına
vermeyi kararlaştırmışlar. Böylece bağımsızlığımız ko-
runuyor. Fakat memleket parçalanıyordu. Fakat buna
rağmen sözde yine bir Osmanlı Devleti kalıyordu. Ba-
ğımsızlığımız yine vardı. Bir taraftan da memleketimi-
zin bir kısmını Yunanistan, bir kısmını Fransa ve geri-
ye kalanın her bir kısmını da bir devlet alıyordu. Böyle
bir manda ile ne bağımsızlık kalır, ne millet, ne de
memleket. Dolayısıyla manda, bağımsızlığı da, milleti
de, memleketi de özetle hepsini boğar. Bu durum kar-
şısında Amerikalılar Avrupalıların her zaman olduğu
üzere bir hilesinin farkına varmışlar: Avrupalılar gele-
cekte Rusya'nın güney memleketlerine İran'a, Suri-
ye'ye ilerlemesine karşı kaf dağı gibi bir engel sağla-
mak üzere, Amerika'yı Kafkasya'ya yerleştirmek ve bu
hileyi sezdirmemek için de yaldızlı bir hap biçiminde
İstanbul'u kendisine yutturmak istemişler. Amerikalılar
bu anlayışa 'yok, biz manda falan istemiyoruz' demiş-
ler. Avrupalılar da Amerikalıların işi anladıklarını görün-
ce herhalde, kendisine bu bekçiliği yaptırmak için
özerk bir Ermenistanla Türklerin yaşadığı bütün Os-

manlı illerinin mandasını önermişler. Amerikalılar bir rivayete nazaran dünyayı sarsan savaş dertlerinin daima Doğu'dan, özellikle bizim memleketimizden çıktığını dikkate almışlar. Resmi Amerika'nın Doğu'daki memurları düşünmüşler ve gelecek savaşların önünü alarak Amerika'nın ticari çıkarlarına hizmet edebileceklerini tahmin etmişler. Eğer biz mandayı kabul etmezsek Türk-Arap, Kürt ve Ermeni hükümetleri arasında anlaşmazlıklar çıkabilir. Avrupalılar bundan ürkerse savaş da meydana çıkabilir. Bunun için Osmanlı İmparatorluğu'nun mandasını alırsak, Suriye'nin geniş sahalarına iner ve özellikle bu suretle maddi garanti alarak, gelecekteki bu ateşi şimdiden söndürebiliriz demişler. Fakat bu öneriye karşı Avrupalılar da birden bire: 'Bir kere kamuoyunuzdan ve kongrenizden soralım' cevabını vermişler... Amerika'nın henüz bir cevap vermemiş olması, 'biz o kadar uzaklarda bir manda kabul edemeyiz' fikrinde bulunduklarına delil olarak gösteriliyor. Amerikan hükümeti sorunu kongreden sormaya cesaret edemiyor.

Herhalde savaştan önceki hududumuzla mandamızı kabul etmek istiyor.⁷⁹ Başarılı olmazlarsa önerilen hudut ile yetinip yine kabul edecekler. Fakat herhalde bütün Kafkasya'nın mandasını olsun istiyorlar. Eğer bu da olmazsa o zaman Şark vilayetlerinin mandasını kabul etmek istemiyorlar. Resmi memurları bizi iyice bilmedikleri için, buraları hakkında güzel raporlar gönderiyorlar. Avrupalıların entrikalarından usanmış olan Türklerin Amerikayı bir kurtarıcı bileceklerini, Amerikalıları iyi karşılayacaklarını ve düşünce sahibi, insanlık sever Amerikalılara karşı pek ziyade iyi niyet göstereceklerini, dolayısıyla Amerika'ya büyük bir saflıkla bağlı olacaklarını yazıyor ve söylüyorlar. Acaba Amerikan kamuoyu bu garantiyi ve netice olarak bizim mandayı kabul edecek mi, etmeyecek mi? Bunu kendileri de bilmiyor. Bir de İngiltere'nin Amerika'ya Türkiye man-

79. Manda isteyenlerin görüşünün, Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'ndan önceki sınırlarını aynen korumak olduğunu daha önce belirtmiştik.

dasını önermesi, bu planda bir entrikadır diyorlar. İngiltere'nin amacı bir yolunu bulup Türkiye mandasını Amerika'ya kabul ettirmemek ve bunun üzerine bu lokmaya kendisi konmaktır, fikrinde bulunuyorlar. Benim anladığım, öğrendiğim işte budur. Mandamızı Amerika'nın kabul edip etmeyeceğini kestirmek henüz güçtür. Herhalde biz onlara 'biz sizi kabul ederiz' demeyeceğiz. Onların kabul etmesi gerekir.

Biraz önce söz etmiştim: Manda ve bağımsızlık... Kuvvetli misiniz? Bağımsızlığınız vardır. Zayıf mısınız, manda altındasınız. Fakat eğer manda kelimesini belirli hukuki kaidelerle kayıtlı ve Milletler Cemiyeti'nin garantisi altında düşünürsek, o zaman boş yere hiç kavga etmeyelim. Ha Amerika mandası olmuş ha İngiliz mandası! hepsi bir olur. Halbuki üzümlere söyleyeyim ki, iş o merkezde değildir. Bizim Amerika mandasını yeğ tutmakta amacımız bütün toplumları tutsak eden, kalpleri vicdanları söndüren İngiliz mandasından kurtulmak, uysal ve milletlerin vicdanına saygılı Amerika'yı kabul etmektir. Yoksa asıl iş para sorunu değildir.⁸⁰ Çünkü İngiltere de bize verecek birkaç milyon lira bulabilir. Fakat Amerika'dan uzaktayız, o bize gelip İngiltere gibi baskı yapamaz!⁸¹ Bu uzaklığın sa-

80. İngiliz mandasına karşı Amerikan mandasının yeğ tutulmasının, ne kadar sübjektif nedenlere dayandırıldığı belli olmaktadır. Fakat asıl sorun şudur: "Milletleri tutsak eden İngiltere"nin mandasından kurtulmak isteyen Kemalistler, daha o günlerde İngilizlerle ortak ideolojik ve politik eylemlerle Kürt ulusunu tutsak etmeye çalışmaktadırlar.

81. Amerikan mandasını isteyenlerin, isteklerinde ısrarlı olmalarının önemli nedenleri var. Bir kere, manda altında bir sömürge ilişkisinin kurulacağını düşünüyorlar. Fakat, "Amerika coğrafi olarak Anadolu'ya uzak, bize istediği zaman istediği kadar baskı yapamaz" diyorlar... Amerikan mandasını bunun için tercih ediyorlar, İngiltere mandasını bunun için istemiyorlar, zira İngiltere Anadolu'ya coğrafi bakımdan daha yakın...

İşte bu bağlamda klasik sömürgelerle Kürdistan sömürgesi arasındaki farklara ilişkin bazı şeyler söylemek gerekiyor. Metropol ülke ile sömürge ülke arasında okyanuslar varsa, bu fiziki baskının, devletin uyguladığı şiddetin daha az olacağı anlamına gelir... İstenildiği an istenildiği kadar asker gönderilmesi silah, araç-gereç, cephane gön-

kıncası da gerektiği zaman gelip bizi koruyamaması olacaktır. Fakat buna karşılık bize yükü az olur. Söz itibariyle manda ile bağımsızlık birbirine engel şeyler değildir. Yalnız eğer biz gerçekte kuvvetli olmayacak olursak işte o zaman mandanın altında eziliriz. O zaman manda bizim için bağımsızlığımızı engelleyen bir şey olur. Bir de diyelim ki içte ve dışta tam bağımsızlık isteriz. Fakat acaba kendi başımıza yapabilecek miyiz, yapamayacak mıyız? Ondan evvel acaba bizi kendi başımıza bırakacaklar mı, bırakmayacaklar mı? Bunu düşünelim. Şurası bir gerçektir ki, bugün bizi İngiltere, Fransa, İtalya ve Yunanistan bölmek istiyorlar. Fakat biz eğer bugün bir devletin garantisi altında barış yapacak olursak ileride elverişli koşullar altında yine kendi çıkarlarımızı sağlayabiliriz. Fakat olumsuz bir durum ortaya çıkarsa büsbütün kaybetmiş olmayacak mıyız? Bir zamanlar memleketimize karşı bir rekabet vardı. Fakat sonra anlaştılar. Örneğin Balkanlar'da Yunanlılarla Bulgarlar basit bir çıkar karşılığında birleşerek bizi yendiler. Fakat sonra yine ayrıldılar. Ama biz bir kere zarar gördükten sonra onlar ayrılmışlar nemize lazım? Bundan dolayı herhalde bir garantiye ihtiyacımız vardır. Acaba bu garanti parça parça mı olsun yoksa tamamımızı kapsayan bir tane mi? Bunlardan herhalde ikincisi, yani tek bir garantör devlet olması yeğ tutulur. Bu da ancak Amerika olabilir. Bu işi bitirmek için herhalde bir Amerikan garantisi kabul etmek zorundayız.

20. yüzyılda 500 milyon lira borcu, yıkık bir memleketi pek sevimli, pek verimli olmayan bir toprağı, ancak on-onbeş milyon lira geliri olan bir millet için dış destek olmaksızın yaşantısını sürdürme olanağı yoktur. Eğer bundan sonra bu durumda kalır ve dış yardım sayesinde ilerleyemeyecek olursak belki gelecek

derilmesi vs. önemli sorunlar ortaya çıkarabilir. Halbuki sömürge ülke Kürdistan'da olduğu gibi sömürgeci ülkenin bir devamı ise devlet, baskısını, şiddetini ve terörünü daha yoğun bir şekilde gündeme getirebilmektedir. Devlet, terörünü sürekli kılabilmektedir. Kemalistler, Amerikan mandasını tercih ederlerken düşündükleri ilişkinin tam karşısını, tam tersini Kürtlere karşı etkin bir şekilde kullanmışlardır.

te, Yunanistan'ın bile saldırılarına kendimizi savunamayız... Tanrı korusun eğer İzmir, Yunanistan'da kalırsa ve aramızda bir savaş açılrsa, düşmanımız Yunanistan'dan vapurla asker getireceği halde acaba biz Erzurum'dan hangi şimendiferle (demiryolları) nakliyatımızı yapabileceğiz? Dolayısıyla Amerikan mandası her şeyden önce bir kefil ve yardımcı bulmak için gerekir. Şimdiye kadar ne çektiysek hep İngiltere'den çektik. Bu sebeple İngiltere'nin elinde oyuncak olmak için onun rakibi Amerikan mandasına muhtacız. Şimdi yenildiğimizden, biz, düşmanlarımıza ancak düşmanlarımız kadar ileri bir memleketle birlikte rekabet edebiliriz. Manda genel özellikleriyle bağımsızlığa engel değildir. Manda eğer zayıf ve güçsüz, kabiliyetsiz, kuvvetsiz, kansız ve cansız ve milli vicdandan yoksun bir milletin omuzlarına yükletilecek olursa onu ezer. Kuvvetli zayıfı, siyasetiyle, çalışmalarıyla, hırslarıyla emellerine ve ihtiraslarına bağımlı kılar. Dolayısıyla manda, dış görünüşüyle bağımsızlığa engel değildir. Fakat zalim bir devletin elinde her şeyden kötüdür.

Bilmediğimiz korkunç bir şeyin, tıpkı ölüm gibi bir şeyin karşısındayız. Ona doğru koşuyoruz ve bu kez koşmak gerek. Olumsuz siyaset, hareketsizlik fenadır. Askerlikte bir kaide vardır: Kararsızlık kötüdür. Bir kumandan kararsızlığından sorumludur. Özet olarak biz kesin ve tam bağımsızlığımızı isteyelim. Halen ve gelecekte içte ve dışta yanlış anlamalara neden olabilecek her türlü mandayı istemediğimizi de söyleyelim. Fazla olarak Milletler Cemiyeti'ne hemen veya yakın bir zamanda girişimiz hakkını sağlayacak fenni, sınai bir yardım isteyelim. Herhalde Amerikan yardımını şu veya bu koşullar altında istemeliyiz. Fakat bu koşulların tayini benim uzmanlığım dahilinde değildir. Burada bir şey de söyleyemeyeceğim. İster Erzurum Kongresi'nde olduğu gibi Amerika'yı zımnen gösterir ve istersek, Amerikan sözünü açıktan açığa söyleriz. Veya ima ile anlatırız. Veyahut Amerikan senatosuna hitaben bir mektup yazılır. Bunu da başkanlık divanı veya içimizden biri kongre adına imza eder. Bu mektupta: 'Biz ne komiteyiz, ne Bolşevikiz. Biz vatanımızın kurtu-

luşu ve bağımsızlığı için çalışıyoruz. Biz sizden bu hususta yardım istiyoruz. Bu arzumuzu Erzurum Kongresi'nin beyannamesiyle de belirtmiştik. Siz bir karar vermeden gelip burayı görünüz. Geliniz, anlayınız. Biz doğrudan doğruya yaşama yeteneklerine sahip bir milletiz. Bu memleketi imar edin' diyebiliriz. Eğer gizli bir surette adam göndermek mümkün ise Ünye'den ve tanınmayan bir iskeleden bir torpido ile kongre üyelerinden birkaç kişi Amerika'ya gider. Propaganda yapar. Onlara amacımızı anlatır. Konferans verir ve bizi onlara tanıtır. Belki bu suretle Amerikan Senatosu'ndan buraya bir heyet getirilebilir. Ben ortaya bu fikri koyuyorum. Bizi ürküten ve ne olduğu belli olmayan İngiltere hatta bütün bağımsızlığımızı garanti edecek olsa yine bu yolu kabul edip gereklerini yerine getirelim. Bu da ya kongremizin beyannamesine Amerika ismini açıkça sokmak veya ima ile anlatmak. Veya Amerikan Senatosu'na mektup göndermekle olabilir. Bu beyanlarımıla gelecekteki görüşmelere ışık tutabildimse memnun olacağız.⁸²

Ahmet Nuri Bey- Rauf Bey'in söylediği gibi her halde bugün bizim manda kaydına pek uzak olmamız gerekir. Onun için önce manda kelimesinin reddini istiyorum... Bugün dünyanın siyasal durumu tamamen lehimize değildir. Amerikan kamuoyunun dünyadaki gelişmelerden endişe duyması boşuna değildir. Bugün 40 milyon nüfusa sahip Şanantung Eyaletinin Japonya'ya verilmesi onu ürkütmektedir. Fazla olarak Slavların ihtirasları, Rusya'nın yeni vaziyeti, Amerika ve İngiltere'yi fena halde korkutmaktadır. Kafkasya meselesi de Amerika, İngiltere ve Fransa'yı korkutacak vaziyettedir. Acaba biz her türlü yoksulluğa rağmen bu vaziyetlerden nasıl faydalanabiliriz.

82. Sivas Kongresi Tutanakları, s. 55-60

Dikkat edilirse *Refet Bey* Amerika'yı İngiltere'ye rakip olarak görmektedir. İngiltere'ye karşı Amerika'yı kullanmaya çalışmaktadır. Bu arada, Amerikan Senatosu'na yazılmasını istediği mektuba "Bolşevik" olmadıklarını duyurmayı da ihmal etmiyor.

Eğer biz bugün doğrudan doğruya 'Amerikan mandasını istiyoruz' dersek biraz evvel Reis Paşa Hazretleri'nin Mr. Brown'a atfen söyledikleri gibi, Amerika da bu isteğimizi dikkate değer görmezse, o zaman artık hiçbir taraftan yardım bulamamak ve ancak kendi kaynaklarımıza dayanmak zorunda kalırız. Acaba o zaman dünyaya karşı siyasal durumumuz ne olacak? ... Amerika'ya heyet gönderilmesini ben de uygun ve etkili buluyorum. Bu suretle güzel bir propaganda yapılmış olur. Gizlice bir torpido ile bir Türk heyetinin Amerika'ya gidip, gerekenlerle görüşüp propaganda yapması pek uygun olur. Bu heyet orada görevini sürdürürken mukaddes milli mücadelemize devam ile merkezi hükümeti susturur ve milli meclisi toplarsak başarıya doğru büyük bir adım atmış sayılırız.⁸³

Hami Bey- Refet Beyefendi genel bir görüş açısından mandanın belirsiz bir şey olduğundan, tıpkı ölüm gibi bilinmez olduğundan söz ettiler. Yeni bulunmuş ve şimdiye kadar hiç uygulanmamış bir biçim olması nedeniyle, gerçekten pek belirsizdir. Fakat unutmayalım ki, bugün içinde bulunduğumuz durumda bu yeni buluşa, bu belirsiz biçime sarılmak, bizim için yeni bir umuda sarılmak demektir! Bu vaziyette bulunan bir millet herhangi bir noktayı görürse, ona dayanır. Dünyada hiçbir devlet kendi arzusuyla bağımsızlığından vazgeçemeyeceği gibi hiç olmazsa, başka hiçbir kuvveti olmasa bile yine teslim olmaz ve son çare olarak anlaşmalara, yani hiç kimsenin önem vermediği kağıt parçalarına olsun dayanmak ister. Çünkü o bir çaredir. Silahlı kuvvetler kadar etkili olmasa da bizim o çareyi bir tarafa atmamıza hakkımız yoktur. Acaba insancıl Amerika, verdiği bütün sözleri ayak altına alarak gelecekte bizim için bir tehlike olabilir mi? Acaba Birleşik Devletler'de günün birinde Avrupa biçiminde emperya-

83. Sivas Kongresi Tutanakları, s. 60-63

Refet Bey'in İngiltere-Amerika çelişkisini kullanmaya çalışmasına karşılık Ahmet Nuri Bey, İngiltere, Amerika ve Fransa'nın da dahil olduğu bir blok ile temelden çelişen yeni bir sistemden söz etmektedir. Bu devletleri Bolşeviklerle tehdit edelim demektedir.

list olarak bizi ezmeye çalışabilir mi?⁸⁴ Bu ihtimali gerçekleştirebilir bile saysak yine bugün başka çaremiz olmadığını düşünüp mandayı kabul etmek zorundayız... Acaba Amerika Türkiye'de manda kabul edecek mi etmeyecek mi? Refet Beyefendi'nin de buyurdıkları gibi bu yönü şimdilik kuşkululu saymaktan başka çare yoktur. Zaten Mr. Brown da bu kuşkululuğu kabul ettiğinden, başarılı olmak için propaganda yapmaklığımızı öğüt veriyordu... Bendeniz de Amerika'nın mutlaka kabul edeceğini ileri sürmedim. Yalnız, bunu kabul ettirmeliyiz fikriyle davrandım. Bununla birlikte önerimizin kabulünü doğrulayacak bazı belirtiler de yok değildir... Amerikan hükümeti, her şeyden önce savaş araç ve gereçleri satmak için savaşa girmiştir denilebilir. Böylece dünya savaşının, adeta, başından sonuna kadar satıcı durumunda bulunarak Avrupa'dan akıp gelen paranın etkisiyle, para çokluğunun yarattığı bir parasal bunalıma uğramıştır, denilebilir. Bu nedenlerle Amerika, dün nasıl savaş araç ve gereçleri ihraç zorunda ise bugün de adeta para ihracı zorunda gibi bir durumdadır. Parasal servetine bir pazar bulmak istediğini pek doğal sayarım. Acaba dünyada para için bizim memleketten mükemmel bir pazar düşünülebilir mi?⁸⁵

Vasıf Bey- Bağımsız yaşamaya mali durumumuz elverişli değildir. Parasız, ordusuz ne yapabiliriz? Onlar uçakla havada uçuyorlar. Biz henüz kağıt arabasından kurtulamıyoruz. Onlar Diritnot yapıyorlar, biz yelkenli bir gemi bile yapamıyoruz. Bu hallerle bugün bağımsızlığımızı kurtarsak bile yine günün birinde bizi paylaşırlar. Bizi paylaşmaya Amerika'yı bile inandırır- lar. Eğer memleket çeşitli ellere geçerse, az zamanda

84. Kemalistler, "Acaba ABD birgün emperyalist bir hüviyet kazanır da bizi ezer mi" diye endişelerini dile getiriyorlar. 1919 senesinde bu endişeleri ifade eden Kemalistlerin, 5-6 sene sonra çok yoğun ırkçı ve sömürgeci bir politika izlemeye başlamaları, Kürdistan'ın ve Kürt ulusunun bölünmesinde, parçalanmasında ve paylaşılmasında İngilizlerle ve Fransızlarla çok yoğun işbirliğine girişmeleri, incelenmesi gereken önemli bir konudur.

85. **Sivas Kongresi Tutanakları**, s. 63-69

bu milletin düşünce biçimi bile değişir. Bu nedenle, karakter ve milli topluluğumuzu parçalanmaktan kurtarmak için her halde kötülerin iyisi olan (ehvenişer) Amerikan yardımını istemek zorundayız. Bize mandacı olacak devlet hem çok zengin hem de ülkemizin servet kaynakları konusunda bilgili olmalıdır. Böyle iki devlet vardır. Biri Amerika öteki İngiltere. Fakat Amerika kötünün iyisidir. Çünkü tarım ülkesidir. Avrupa'ya hayvan ve un verir. Bu yönden bize çok yardım edebilir. Oysa İngiltere o ölçüde yararlı olamaz. Servet açısından da Amerika daha zengindir... Amerikan hükümeti, milletine, üç yılda bitmek üzere İngiliz donanmasına üstün bir donanma yapımını kabul ettirmiştir. Böylece, deniz üstünlüğünü sağladıktan sonra, İngilizler, balıkçılıktan başka bir şey yapamayacaklardır. Bu donanmanın yapımındaki amaç, elde fazla demir bulundurmamak değil, serbest bir pazar yaratmak ve bunun için İngiltere'nin elinden Mısır'ı kurtarmaktır. Fakat bu donanmanın bir kara kuvveti ile de güçlendirilmesi gerekir. Demek oluyor ki, hem politika açısından hem de askerlik açısından, kendilerine gerekli olduğumuzdan bizi hoş tutacaklardır."⁸⁶

Manda tartışmaları, 9 Eylül 1919 gününde de devam etmiştir. Bu oturumda Rauf Bey konuşmuştur.

Rauf Bey- Manda sorunu hakkında şimdiye kadar gerek basında gerek çeşitli toplantı yerlerinde birçok şey söylendi. Yüksek kurul dış yardım ilkesini kabul buyurduysa da, bu yardımı kimden isteyeceğimizi belirtmedi. Amerika olduğu üstü örtülü bir biçimde anlatılıyorsa da, benim kanımca doğrudan doğruya söylenmesinde bir sakınca olamaz.

Mütarekenin başlangıcında Almanlar barışı imza etmeyecek sanılırken, İngiliz basını bazı açıklamalarda bulundu. Bunun birinci kısmı Almanya'nın barışı imza edeceğine dairdi. Bu gerçekleşti. İkinci kısmı da Türkiye'nin bölüşülmesine dairdi. Bu hamdolsun henüz tahakkuk etmedi...

Rauf Bey- ... Bu tehlike (paylaşılma tehlikesi) kar-
şısında Amerika'nın yardımını kabule mecburuz.⁸⁷ Ben
bu kanıdayım. Buraya geldiğim zaman Amerikan ga-
zetecisi Brown ile manda konusunda uzun uzun gö-
rüşme yaptım. Evvela, Amerika'da bu konuda ne gibi
milli amaçlar olduğunu sordum. Kendisi 'önce şunu
söyleyeyim ki, ben gazeteciyim, ne devletimin ne mil-
letimin tercümanı olamam' dedi. Ve ondan sonra, Tür-
kiye'de bulunan Amerikalıların kanaatınca barış konfe-
ransı uygulanırsa yakın şartta ikinci bir Balkan sorunu
meydana çıkacağı kesin olduğundan, bu kararların ge-
riye atıldığını söyledi.⁸⁸ 'Bu kanımızı kuvvetlendirecek
çalışmaları Amerika'ya bildiriyoruz. Türkiye'deki Ameri-
kalılar aynı faaliyette bulunuyor. Senato henüz bir ka-
rar vermemiştir. Bundan dolayı Anadolu ve Rumeli'nin
temsilcileri olan sizler bu hususta bir karar verirsiniz,
bizim girişimlerimizi kuvvetlendirmiş ve sonucun alın-
masını hızlandırmış olursunuz' dedi.

Buna karşılık ben de: 'Eğer Amerika teklifimizi ka-
bul etmezse, artık hiçbir devletle görüşme yapamaya-
cak bir duruma düşeriz. Fena olur' dedim. O da cevap
olarak: 'Eğer Amerika kabul etmezse, zaten paylaşı-
lacaksınız. Dolayısıyla sorunun açıklanmasından veya
açıklanmamasından hiçbir zarar görmezsiniz sonuç
eşittir' dedi. Fakat biz Amerika'yı açıktan açığa ister-
sek, merkezi hükümetimizin bizi, vatani ve milleti sat-
makla suçlayacağını anlattım. Onun için önce bir meş-
ru hükümet, sonra da bir millet meclisi gerektiğini
söyledim. Bunun üzerine reayamızın 5 senedir aleyhi-

87. 1919 senesinde, paylaşılmayı çok önemli bir tehlike olarak gören
Kemalistler, aslında o yıllarda bile Kürdistan'ın ve Kürt ulusunun bö-
lünmesi, parçalanması ve paylaşılması konularında İngiliz emperya-
lizminin, Fransız emperyalizminin yetkilileriyle gizli görüşmeler yap-
maktadır.

88. Amerikalı gazeteci! Amerika'ya gönderdiği raporlarda, Anadolu'yu
parçalarsanız, Ermenistan'ı ve Kürdistan'ı, Osmanlı Devleti'nden ayı-
rırsanız, Ortadoğuda yeni bir Balkan Savaşı ortaya çıkar, diye hükü-
metini uyardığını söylüyormuş...

mizdeki propagandasından söz etti. Ve halk yığınlarındaki bu fikirlerin, cereyanların düzeltilmesi için Amerikan kongresinden memleketinizi tetkik edecek bir heyet davet edin, dedim.⁸⁹

Bundan dolayı, oybirliği ile böyle bir telgraf yazıp böyle bir heyet davet etmemizi öneriyorum. Bu telgrafa kati karar verilmezden evvel memleketimize gelip bir kere gerçekleri görmelerini rica etmeliyiz. Bunu yüksek heyetinize sunuyorum.

Reis Paşa- O halde böyle bir davet telgrafı çekilmesini kabul ediyor musunuz efendim?

(Oy birliği ile kabul edildi)

Ahmet Nuri Bey- O halde encümende bir telgraf hazırlayıp genel kurulda okunmalıdır.

Fazıl Paşa- Genel kurulda okunmasının nedeni nedir?

Ahmet Nuri Bey- Kişisel kanaatim bu merkezdedir, efendim.

Reis Paşa- Bu teklif uygun mudur efendim?

(Uygundur sesleri)⁹⁰

VII. MUSTAFA KEMAL PAŞA ve ARKADAŞLARININ YARDIM SAĞLAMAK İÇİN SİVAS KONGRESİ ADINA ABD SENATOSUNA GÖNDERDİKLERİ TELGRAF

Kongrede yapılan tartışmalar üzerine ABD Senatosu'na bir telgraf gönderilir. Bu telgraf şöyledir:

"Birleşmiş Amerika Devletleri

Senato Başkanlığı'na

Rumeli ve Anadolu'nun bütün Müslüman halkını temsil eden ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Anadolu ve Rumeli'deki bütün illerinin temsilcilerinden meydana

89. *Rauf Bey*'in "Reayamız" diye söz ettiği, Türk olmayan uluslar, özellikle Hristiyanlar olsa gerekir. Rumlar, Ermeniler vs. Müslüman Kürtlerin de aynı katagoride ele alındığı kuşkusuzdur.

90. **Sivas Kongresi Tutanakları**, s. 73-75

gelen Sivas Milli Kongresi, 4 Eylül 1919'da bir araya gelmiştir. Amaçları şunlardır. Memleket halkının çoğunluğunun arzularını yerine getirmek, bütün azınlıkları himaye altında bulundurmak, bütün vatandaşlara can ve adalet yolundaki haklarını garantiye bağlamak.

Sivas Milli Kongresi, Osmanlı İmparatorluğu halkı içindeki çoğunluğun arzularını ifade eden bir karar suretini, 9 Eylül 1919'da oy birliği ile kabul etmiştir. Bu karardaki prensipler, Sivas Kongresi'nin, kongre dağılmazdan evvel üyeleri arasından seçeceği merkez komitesinin ve imparatorluk içindeki diğer bütün yan kuruluşların gelecekteki hareketlerine ışık tutacaktır.

İzlenecek siyasetle ilgili bu karar gereğince, Sivas Milli Kongresi, Birleşik Amerika Devletleri Senatosu'na şu ricada bulunmayı bugün, yine, oybirliği ile kararlaştırmıştır. Üyelerinizden, gelen bir komiteyi Osmanlı İmparatorluğu'nun her köşesine göndermenizi diliyoruz. Bu komite, özel çıkar ile ilgileri olmayanlara ve bir millete has olan berrak görüşle Osmanlı İmparatorluğu'nda fiili suretle hüküm süren durumları ve koşulları incelemeli ve gözden geçirmelidir. Böyle bir inceleme Osmanlı İmparatorluğu'na ait nüfusun ve arazinin geleceği hakkında bir barış anlaşması gereğince ve keyfi kararlar verilmesine meydan bırakılmadan yapılmalıdır.

Sivas Kongresi adına:

Reis: Mustafa Kemal Paşa

Reis Vekili: Hüseyin Rauf Bey

İkinci Reis Vekili: Emekli General İsmail Fazıl Paşa

Katip: İsmail Hami

Katip: M. Şükrü⁹¹

Görüldüğü üzere Amerikan Senatosu'na telgraf çekenlerin hepsi de, Mustafa Kemal hariç olmak üzere Sivas Kongresi'nde manda taraftarı olduklarını açıklamış kişilerdir. Burada önemli bir konu üzerinde durmak gerekir. Yukarıda

91. Bu belgeler için Bk. *Ali Fuat Cebesoy, Milli Mücadele Hatıraları*, 1953, s. 175

(72) numaralı dipnotuyla ilgili olarak, Mr. Brown'ın özel dosyalarında, Amerikan Senatosu'na gönderilen davet yazısının orjinallerinin bir suretinin çıkmış olduğunu belirtmiştik. Rauf Bey'in konuşmalarından zaten, Amerikan Senatosu'na yazılan davet yazısının, Mr. Brown'ın tavsiyeleri üzerine yazıldığı ortaya çıkmıştı. Bu telgrafın orjinalinin Mr. Brown'ın özel evrakı arasında bulunması, Sivas Kongresi'nde, ABD heyetlerinin ne kadar etkili olduklarını hiçbir kuşkuyla yer bırakmayacak şekilde ortaya koymaktadır.

VIII. MUSTAFA KEMAL PAŞA-GENERAL HARBORD GÖRÜŞMESİ

Harbord Heyeti, 46 kişiden oluşan bir Amerikan heyetiydi. Bu haliyle Amerikan heyetlerinin en geniş kadrolusu idi. 15'i asker, 31'i de sivil kişilerden meydana geliyordu. Bu kişiler, Amerika'nın Fransa'daki askeri kuvvetlerine mensup kişilerdi. Bir kısmı da Hoover Başkanlığındaki Amerikan Yardım Teşkilatı'ndan alınmış tecrübeli kişilerdi. General Harbord Heyeti Fransa'dan 24 Ağustos 1919'da yola çıkmıştır. İstanbul'a varış tarihi ise 2 Eylül'dür. Heyetin İstanbul'da 4 gün kaldığı ve 7 Eylül'de Haydarpaşa'dan Adana'ya hareket ettiği anlaşılmaktadır. Adana'ya varan heyet, orada ikiye ayrılmıştır. General Harbord'un da dahil bulunduğu bir kısmı Sivas'a, geriye kalanlar da Kürdistan'a ve Ermenistan'a gitmişlerdir.

Mr. Brown'ın Sivas'tan ayrıldığı gün Harbord Heyeti Sivas'a varmıştır. 15 Eylül'de Harbord Heyeti'nden bir binbaşı ve bir yüzbaşı, Mustafa Kemal Paşa'yı ve Rauf Paşa'yı ziyaret etmiştir. Bu ziyaret iade edilmiştir. Bu ziyaretlerde, General Harbord ile Mustafa Kemal'in görüşmesi için zemin hazırlanmış ve gün saptanmıştır. Görüşme 20 Eylül 1919 da gerçekleştirilmiştir.⁹² Bu görüşmede General Harbord Mustafa Kemal Paşa'ya Mr. Brown'un söylediklerini aynen tekrarlamıştır. Yani Amerika'nın, ne Ermenistan'da, ne Anadolu'da manda kabul edemeyeceğini bildirmiştir. Fakat Kafkaslar'a

92. Bu görüşme için Bk. *Fethi Tevetoğlu, Millî Mücadelede Mustafa Kemal Paşa-General Harbord Görüşmesi, Türk Kültürü*, s. 80, Haziran 1969, s. 525-545

doğru gelişen Bolşevik hareketine karşı Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarına destek olunacağını da vurgulamıştır. Amerika'ya milli hareket hakkında olumlu raporlar yazacağını belirtmiştir. Mustafa Kemal Paşa da Bolşeviklikle hiçbir ilişkileri olmadığını, olamayacağını, kapitalist dünya sistemine dayanan bir devlet kurmaya çalıştıklarını belirtmiştir. Fakat, İngiltere'nin kendilerine haksızlık yaptığını, bu haksızlığın giderilmesi gerektiğini anlatmıştır. İngiltere'ye, "Bize saldırmakla, bize karşı düşmanca duygular beslemekle" ne kadar haksız olduğunu, kendisi için de kötü sonuçlar çıkaracağını anlatmaya çalışıyoruz, demiştir. O sırada Rusya'nın, İşçi Köylü Geçici Hükümeti tarafından Dünya Halklarına Yayınlanan bildiriler karşısında (Bk. s. 116) Mustafa Kemal Paşa'nın bu konuşmaları kuşkusuz çok önemlidir.

General Harbord Mustafa Kemal Paşa'nın yaptığı konuşmaların bir rapor halinde kendisine verilmesini rica etmiştir. Mustafa Kemal Paşa bu isteği yerine getirerek, yaptığı konuşmaların bir kısmını rapor halinde düzenleyerek General Harbord'a sunmuştur. 24 Eylül 1919 tarihli olan bu raporun bazı kısımları şöyledir:⁹³

"... Osmanlı Devleti 30 Ekim Mütarekesini imzaladığı zaman, cemiyetimiz henüz kurulmuş değildi.

Bu kongrenin (Sivas Kongresi), Başkan Wilson tarafından açıkça ifade edilen milliyet prensibi esasına dayanarak sonuçlanmasından sonra milletimiz, bunun adil bir barış elde edeceğini kuvvetle ümit ediyor ve bu şekildeki bir sonucu büyük bir arzu ile bekliyordu. Gerçekte ise mütarekenin uygulama alanına konulması, İtilaf Devletleri'nin her gün saldırılarını artırmalarını ve mütareke koşullarını bozmalarını keyfi bir şekilde fazlalaştırdı. Eski zamandan beri ortak bir hayat yaşadığımız Müslüman olmayan unsurlar, İtilaf Devletleri tarafından kendilerine gösterilen sevgiden cesaret alarak milletin ve devletin itibar ve haklarına açık saldırılara başladılar.

... İstanbul, Adana, Antalya, Konya, İzmir, Trakya

93. Rapor için bk. **Atatürk'ün Tamım Telgraf ve Beyannameleri**, s. 74-84

vs. işgal edildi. Ermenistan ve Rum Pontus Cemiyetleri kurulmaya çalışılıyor... Türk milletinin bu koşullar altında topraklarının bütünlüğü ve bağımsızlığına, aynı zamanda haysiyet ve öteki haklarına karşı yapılan bu hareketlerden etkileneceği doğaldır.⁹⁴

... Bu genel kongrede, Osmanlı Devleti ve İtilâf Devletleri arasında mütarekenin imzalandığı sırada, imparatorluğun Türk egemenliği altında olan bölgelerinin, bir bütün meydana getirdiği, aynı iman sahibi vatandaşların yek vücut bir şekilde aynı amacı, tam bir birlik içinde yürüttükleri bir kere daha tespit edildi. Bu meclis 'Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti' adını aldı. Bu şekilde bütün millet ve milletin evlatlarından meydana gelmiş olan ve başlıca görevi anavatanın savunması olan Osmanlı Ordusu bizim kuvvetlerimizimizin kaynaklarıdır.

... Asil ve temiz gayelerimiz, İtilaf Devletleri aleyhinde saldırgan niyetlerden uzaktır.⁹⁵ Buna rağmen kendimizi, varlığımıza karşı yönetilen insanlık ve adalet haklarına bir saldırı olan maddi hücumlara karşı savunmamız ve bunlara karşılık vermemiz kaçınılmaz ve doğaldır.

Ferit Paşa ve arkadaşları, idarenin meşruti ve hür koşullar altında devam etmesi, milli kuvvetlere dayanması halinde ellerinde hiçbir kuvvet kalmayacağına inanmışlardır. Bu nedenle olgunluğunu kanıtlamış olan medeni ve doğal hakları üzerinde iktidarını ve bilincini gösteren millet ve kabilenin tek düşüncesinin milli teş-

94. Dikkat edilirse *Mustafa Kemal Paşa*, Türk topraklarının bütünlüğünden söz etmektedir. Bilindiği gibi Osmanlı İmparatorluğu, hem Ermenistan'da hem Kürdistan'da, Arap dünyasında, Balkanlar'da işgalci idi. *Mustafa Kemal Paşa*'nın Arap dünyası ve Balkanlar için bir sözü yok. Fakat Kürdistan'da ve Ermenistan'da Osmanlı İmparatorluğundan devir aldığı mirası sürdürmek niyetinde. Bu bakımdan Ermenistan'da ve Kürdistan'da işgalci durumlarını görmemezlikten gelip buraları da Türk toprakları olarak saymaktadır.

95. *Mustafa Kemal Paşa* İngiltere ile Fransa ile hiçbir sorunları olmadığını, bütün sorunlarının Ermenilik ve Rumluk, Kürtlük olduğunu defalarca belirtmiştir.

kilat ve onun hareketlerini bastırmak olduğunu anlamıştır. Bu bastırma girişiminde hükümetin başlıca silahlarından biri millet tarafından İttihatçılara karşı duyulan korkudur. O İttihatçılar ki, milletin zararına, birkaç sene süren kötü idareleri ile ve memleketi, içinden güçlkle sıyrılmaya uğraştığı bir uçuruma düşürmek suçuyla bütün dünyada kıskanılamayacak bir üne sahiptir. Bu korku üzerinde işleyen şimdiki hükümet, boş yere her türlü kişisel ihtirastan uzak olan ve tamamen milli amaçlar güden bizim hareketimizi ittihatçılarla ilgili göstererek küçültme uğraşı veriyor.⁹⁶

Kabinenin tutunduğu diğer silah Bolşevizm korkusudur. Valilere yapılan resmi tebliğlerde Bolşeviklerin Anadolu'ya girdiklerini ve bizim faaliyetlerimize bunların ilham verdiğini söylemekten çekinmiyorlardı.

Hakikatte İttihatçılar tarafından memleketin içine sürüklendiği acı sonuçları, Ferit Paşa ve onun gibilerden çok daha iyi anlıyor ve takdir ediyoruz. Amacımız, anavatanın ve milletin varlığına son bir darbe vurmaktır demek olan maceralara girmekten çok uzak olarak, büyük bir dikkatle ve basiretle ilerlemek ve kurtuluş ve refahı sağlayacak yolları bulmaktır. Bu nedenle bizlerle ittihatçılar arasında herhangi bir ilişki olamaz.

Bolşeviklere gelince, bizim memleketimizde bu doktrinin hiçbir şekilde yeri olamaz. Dinimiz, adetlerimiz ve aynı zamanda sosyal bünyemiz, tamamiyle böyle bir fikrin yerleşmesine elverişli değildir. Türkiye'de ise ne büyük kapitalistler ne de milyonlarca zanaatkâr işçi vardır. Diğer taraftan tarımsal bir sorunu-

-
96. *Mustafa Kemal Paşa* İttihat ve Terakki'den kalan miras üzerinde yürüdüğü halde, onlarla kendileri arasında fark yaratmaya çalışmaktadır. Bu düşüncesinin iki temel nedeni vardır. İtilaf Devletleri özellikle İngiltere, İttihatçılara büyük bir düşmanlık göstermektedir. Böylece *Mustafa Kemal Paşa* İngilizlerin tercih edebileceği bir kişi olarak görülmektedir. İkinci olarak İttihatçılar bu görüşmenin yapıldığı günlerde Bolşeviklerle ilişkilerini güçlendirmeye ve bu sayede Anadolu'daki hareketle ilişki kurmaya çalışmaktadırlar. *Mustafa Kemal Paşa* İttihatçılara karşı bu yönden de tercih edilmesi gereken bir lider olarak ortaya çıkmaktadır.

muzy yoktur. Son olarak, sosyal bakımdan dini prensiplerimiz, Bolşevizmi benimsemekten bizi uzak tutmaktadır. Türk milletinin bu doktrine karşı hiçbir eğilimi olmadığını ve hatta gerektiği zaman mücadeleye hazır olduğunun en iyi ispatı Ferit Paşa'nın, Bolşevizmin memleketi istila ettiği veya etmek üzere olduğu yolundaki aslı olmayan söylentilerine karşı, milletin duyduğu dehşet hissidir."

Mustafa Kemal Paşa, General Harbord'a verdiği raporda, daha sonra, İngilizlerin giriştiği eylemlerden söz etmektedir. Osranlı vatandaşlarının ittihatçılık ve İngiltere'ye aleyhtarlık suçlarıyla tutuklandığından yakınmaktadır. Kürt sorunuyla ilgili olarak da şöyle demektedir:

"... İmparatorluğu bölmek, Türklerle Kürtler arasında bir kardeş harbine sebebiyet vermek için, Kürtleri İngiliz himayesi altında bağımsız bir Kürdistan kurma planına katılmak üzere tahrik ettiler. İleri sürdükleri tez, imparatorluğun nasıl olsa dağılmaya mahkûm olduğudur.⁹⁷ Bu girişimlerini gerçekleştirmek için büyük paralar harcadılar, her türlü casusluğa başvurdular, hatta derhal hafiyeler gönderdiler. Bu suretle Noel isimli bir İngiliz subayı uzun bir zaman Diyarbakır'da gayretler sarfetti ve faaliyetlerinde her türlü sahtekârlık ve aldatmaya başvurdu. Fakat bizim Kürt vatandaşlarımız hazırlanan komplonun farkına vararak, onu ve vicdanlarını para ile satan diğer bir grup haini o muhitte kovdular. Diyarbakır faaliyetlerinde hayal sükutuna uğramış olan Mr. Noel, Bedirhan kabilesine mensup ve para vererek ikna ettiği, fakat Kamuran Celadet ve Diyarbakırlı Cemil Paşazade Ekrem gibi hısımları arasında hiç itibarı olmayan bir grup maceraperest ile Ma-

97. Dikkat edilirse, "imparatorluğu bölmek" denirken, Araplardan hiç söz edilmemektedir. Türk-Arap ilişkilerinden söz edilmemektedir. Fakat Türkler üzerinde büyük bir duyarlılıkla durulmaktadır. Bu *Mustafa Kemal Paşa*'nın İngiltere'nin Arap Politikası'nı aynen benimsediğini gösterir. Böylesine önemli olan ortak bir nokta üzerinde, Kürt sorununu da birlikte çözümlemeye çalışacaklardır.

latya'ya gitti.⁹⁸ Burada bağımsız bir Kürdistan kurulması yolundaki girişimleri, aynı zamanda Bedirhan kabilesine mensup kaymakam Kamil Bey'le ortak çalışarak yaparak tekrarladı.

Öte yandan, yalnız kendi çıkarlarını düşünen İçişleri Bakanı Adil Bey'in, yine aynı zamanda kendi çıkarını düşünen ve milli hareket ve özellikle Sivas Kongresi aleyhinde tedbirler alan Savaş Bakanı Şefik Paşa'nın aleti olan Harput Valisi Galip Bey'le birleşti. Kendisi ve arkadaşları 'Ermeni askerleri memleketi işgal edecekler, hemen silahlara!' diye feryada başladılar. Bu suretle bizim saf Kürt vatandaşlarımızın ayaklanmasını tahrik etmek istediler.⁹⁹ Bu kötü planın üç amacı vardı. Kürtlerin çıkar duygularını canlandırmak, milli kuvvetleri yok etmek ve aynı milletin evlatları arasında bir mücadeleye ve kan dökmeye sebep olmak."

Mustafa Kemal Paşa, General Harbord'a verdiği raporda, daha sonra Ermeni sorunu hakkında bilgi verir. "Merkezi Erivan olan Ermeni Cumhuriyeti" ile ilişkilerinin olmadığını, yalnız Ermenilerin Müslümanlara eziyet ettiklerini söyler.

98. *Mustafa Kemal Paşa*, Kürdistan'da Osmanlı işgaline ve Osmanlı sömürge yönetimine karşı daima savaşmış, bağımsız bir Kürdistan ve Kürt ulusunun kurtuluşu için savaşan aileleri kötülemeye çalışmaktadır. "İngilizler onları para ile kandırdılar" diyor. Halbuki 19. yüzyılda Kürtlerin Osmanlı İmparatorluğu'na karşı yürüttüğü başkaldırı eylemleri, hep İngilizlerin yardımları ile bastırılmıştır. Öte yandan *Şeyh Mahmut*'un Güney Kürdistan'daki eylemine karşı, İngiliz emperyalizminin Kürt düşmanı politikası yine ortadadır.

99. *Mustafa Kemal Paşa*, Savaş Bakanı *Refik Paşa* ve Harput Valisi *Galip Bey*'in Kürtleri ayaklandırmak için "Ermeniler memleketi işgal etti" sloganını kullandıklarını söylemektedirler. Halbuki "Ermenistan Kürdistan olacak" sloganı ile Kürtleri kandırmaya ve kendi taraflarına çekmeye çalışanlar bizzat Kuvva-i Milliyeçilerdir. Demek ki bütün Osmanlı Paşaları, Kürtleri, Ermeniler ile tehdit ederek kandırmakta ve onları, kendi yanlarına çekmeye çalışmaktadır. Bu arada, Kürtlerin "saf" olarak değerlendirildikleri de dikkati çekmektedir. "Saf Kürt vatanadaşlarımız" kandırılmaya, etkiye, yönlendirilmeye açık, kendi iradeleri olmayan Kürt halk yığınları, Türk sömürge yönetimi Kürt halk yığınlarını daima böyle algılamaya çalışıyor... Kürt halk yığınlarının böyle olmasını istiyor.

"... İngilizler bu hareketlerin cereyanı sırasında, bir yandan Ermenilerin Müslümanlara karşı tutumlarını teşvik ettiler, hatta bu konuda onları kışkırttılar. Öte yandan Ermenilerin tecavüzlerini bize sayıp döktüler. Bunları tahammül edilemez hareketler olarak nitelendirdiler. Ve komşu devlete (Ermenistan Cumhuriyeti) saldırarak misillemede bulunmaya bizi zorladılar. Fakat biz gerçeğin kendini göstereceğinden emin olarak, Ermeni tahriklerine tahammül ettik. Ve İngilizlerin öfkelerini farketmemiş göründük. Gerçekten, bizi Ermenilere saldırmaya teşvik eden ve bu suretle, kendi bölüklerinin o topraklara gönderilmelerini sağlayacak bu ortamı yaratmayı planlayan İngilizlerin tutumlarını meydana çıkarabileceğimizi düşündük. İngilizlerin bütün bu manevraları, Kafkasya'yı boşaltmaları mecburiyetini duyduktan sonra onların subay ve temsilcileri tarafından başlatıldı."

"Azerbaycanlılar ve Erivan Ermenileri arasında çarpışmalar olduğunu işitiyoruz. Bunun nedeninin Ermenilerin, Azerbaycan ve Gürcistan arasında, İngiltere'nin himayesinde olan ve Güneydoğu'yu zorlayan Denikin'e karşı imzaladıkları ittifaka katılmayı reddetmeleri olduğunu tahmin ediyoruz.

Gerçeğe, yani hareketimizin milli olan niteliğini bozmak amacıyla, İngilizler, bizim bir Almanlardan ve Bolşeviklerden, bir yabancı Müslümanlar veya ittifakçılardan, bir Enver Paşa'dan ve daha bilmem kimden para aldığımıza dair haberler yayıyorlar. Bu söylentiler Ferit Paşa kabinesinin de işine geldiği için onlara önem verip kıymetlendiriyor. Bütün bunlar yalandır. Hazinemiz bağımsızlık ve vatanperverliğin kıymetini takdir etmeyi öğrenmiş olan milletimizdir.

Mütarekerden sonra Avrupa devletlerinin, Türkiye'de haklarının bilincine varmış, bunları savunmaya hazır bir millet olmadığını düşünmekle yanıldılar. Bize ölü bir merrileket, kansız, hasta bir millete layık bir muamele uygulandı. Versay Konferansı'nda anavatanımızı bölmek ve kısımlarını sağa sola hediye etmek fikri kabul edilirdi. Çok şükür insanlığı yeni facialara sokmak

için tertiplenen bu mantıksız kararlar geriye atıldı.¹⁰⁰ Yine, bizim kaderimizle ilgili kararların Amerikan Meclisi kararları ve görüşlerine bağlı olması da bizim için şükredilecek bir şeydir. Amerikan milleti tarafından ile-ri sürülen milliyetçi ve asli prensiplerle iman, dünya topraklarını kana bulayan ve cesetlerle dolduran ve bu suretle sonsuz gözyaşlarının akmasına sebep olan genel savaşın sona ermesine sebep oldu.

Amerikalıların insancıl kararları sayesinde devamlı ve tam bir barışın kurulabilmesi için gerekli ortamın bulunacağına dair sarsılmaz bir güven besliyoruz. Hiç şüphe yok ki, medeniyet, hak ve adaleti temsil eden Amerikan milleti ve Amerikan Meclisi, tertemiz kalpli Türk halkı ve onun medeniyete bağlılık derecesi hakkında yeter derecede aydınlanmıştır. Ve geleceği üzerinde en etkili, tarafsız, adil ve elverişli kararları alacak ve bizi şükran duyguları içinde bırakacaktır.

... Bizi kurbanı olduğumuz haksız baskıdan kurtarmak ve kalkınmamızı hızlandırmak yolunda, kudretli ve tarafsız bir yabancı milletin yardımının bizim için çok kıymetli olacağını ayrıca belirtmek isteriz.

Milliyetçilik prensibini temsil eden Wilson Doktrini ve Amerikan milleti tarafından gösterilen ve bu doktrinin başarısını garanti altına alan hakkaniyet ve insaniyet ruhu bize büyük ümitler veriyor."

100. Kemalistlerin en çok dile getirdiği, vurguladığı kavramlardan biri "Anavatanımızı bölme çabaları" biçiminde ifade edilmektedir. Anavatan, o zamanki Osmanlı Devleti'nin sınırları içinde kalan topraklardır. Kemalistler bu topraklar içine Kürdistan'ın da girdiğini sık sık belirtmektedirler... Örneğin ileride görüleceği gibi, Misak-ı Milli, Türklerle Kürtlerin birlikte oturduğu yerlerdir demektirler. Fakat, "Anavatanın bölünmezliği" üzerinde sık sık duran Kemalistler, bu topraklardan bir kısmını İngiliz ve Fransız emperyalistleriyle işbirliği yaparak bölüşeceklerdir, paylaşacaklardır. Kürdistan'ın bölünmesi, parçalanması ve paylaşılması böyle bir süreç içinde gerçekleşmiştir. Bu bakımdan Kemalistlerin düşüncelerinin ve eylemlerinin içeriği üzerinde dikkatle durmak gerekir. Ve bunu hem zaman boyutu içinde, hem de mekân boyutu içinde irdelemek gerekir.

Mustafa Kemal Paşa'nın General Harbord'a verdiği raporun özeti bu... Bu raporda, "tarafsız, adil, insancıl, prensiplere bağlı" bir devlet olarak Amerikan yardımı (Amerikan mandası)¹⁰¹ istenmektedir. Zaten bu yazıların, Sivas Kongresinde konuşan öteki delegeler (Bekir Sami Bey, Ahmet Nuri Bey, Vasıf Bey, Şükrü Bey, Fazıl Paşa) tarafından ifade edilen görüşlerden farklı bir yönü yoktur. Durum bu kadar açık olmasına rağmen Doğan Avcıoğlu gibi birtakım Kemalist yazarlar, "Mustafa Kemal Sivas Kongresi'nde mandaya karşı etkin bir savaş verdi ve son anda durumu kurtardı" gibi görüşler ileri sürmektedirler. Mustafa Kemal'in bu konudaki yazı ve konuşmalarının "taktik" olduğunu söylemektedirler.¹⁰² Kaldı ki, Amerika'nın manda kabul etmeyeceği de bellidir.

Amiral Bristol, 12 Eylül 1919'da yani Sivas Kongresi'nden sonra Washington'a gönderdiği telgrafta, bu durumu şöyle açıklıyor:

"... Sivas Kongresi oy birliği ile Amerikan mandası istedi. Fakat müttefikler, kongrenin hiçbir manda istemediği, Amerika'dan herhangi bir teşvik görmediği ve manda isteğinde bulunursa ABD'nin bunu kabul edeceği yolunda bir garanti elde edemediği için Erzurum kararlarının benimsendiği söylentisini yayıyorlar. Eğer Amerika, Türkiye mandasını kabul edeceğini belirtirse, Sivas Kongresi, Türkiye'nin bir yardım almaksızın tek başına ilerleme gücünde bulunamayacağını ve kongrenin yardım için Amerika'ya başvurduğunu bir bildiriyle bütün ülkeye ilan edecekti."¹⁰³

IX. KAZIM KARABEKİR PAŞA, GENERAL HARBORD GÖRÜŞMESİ

General Harbord Heyeti, 25 Eylül 1919'da Erzurum'a

101. *Mehmet Gönübol-Cem Sar, Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1973)*, Üçüncü baskı, SBF, 1974, s. 19

102. *Doğan Avcıoğlu, Millî Kurtuluş Tarihi*, Cilt I, s. 260

103. ABD Yüksek Komiseri Amiral Bristol'un ABD hükûmetine verdiği raporun içeriği önemlidir. Hem manda tartışmalarına ışık tutmaktadır, hem de dış yardımlara duyulan ihtiyacı dile getirmektedir.

vardı. Vali Galip Bey ve Kazım Karabekir Paşa tarafından karşılandı.¹⁰⁴ Erzurum'un "Türk oğlu Türk" olduğu kendisine anlatıldı. Manda konusunda Kazım Karabekir Paşa ile Harbord arasındaki görüşme ilgi çekicidir:

Harbord- Amerika, sermayesi ile Türkiye'ye yardım etmek ister. Bunu iyi karşılayacağınızı şimdiye kadar görüştüğümüz devlet ileri gelenlerinden ve halkınızdan anladık. Fakat bu sermayeyi korumak için bir miktar da asker getirmek ister.

Karabekir- Sermayenizi getirmekle, siz de, Türk milleti de yarar görür. Bunun için anlamlıdır. Fakat asker ne olacak bunun sizce anlamı nedir?

Harbord- Gerektiğinde sermayenin her duruma karşı korunması için uygun miktarda birlik.

Karabekir- Sermayenizi Türklerin yağma etmesinden mi korkuyorsunuz? Yoksa dışarıdan bir devletin saldırısından mı? Eğer Türklerden korkuyorsanız, bu büyük haksızlık ve bizi hiç tanımamaktır. Türk her zaman sözünde durmuştur. Yazık ki bize verilen sözde duranlar azdır. Bundan biz şimdiye kadar çok zarar ettik. Bundan başka Türklerin yağmasını düşünüyorsanız, getireceğiniz kuvvetlerin daha önce ellerinden silahlarının alınacağını da düşünün. Türkün tarihine bakın. Türke boyun eğdirilmiş midir? Yüzyıllarca bağımsız yaşamış bir millet üzerinde askerle egemenlik kurmak mümkün müdür? Siz Türk'e inanın. Türkler gözünde Amerikalıların insanlıkta en ileri gitmiş bir mil-

104. *Kazım Karabekir*, a.g.e., s. 289 vd. *General Harbord*'u karşılama töreni şöyledir:

1. Kolordu Kumandanı Paşa Hazretleri tarafından verilen çay ziyafeti. Bu esnada Gürbüzler (şehit yavruları) şarkılar, idman oyunları ve mızıka,
2. Cirit ve at oyunları
3. Futbol
4. Milli oyunlar ve pehlivan güreşleri
5. Öyle yemeği

let olduğunu gösterin. Özgürlük ve bağımsızlığımızı alacak sermaye bizim için abestir.¹⁰⁵

Harbord- Duygularınızı kutlarım. Kati suretle tasarlanmış bir şey ifade etmedim. Memleketinizin sadetini arzu ederim. Amerikan sermayesinin Türkiye'ye yardımını için, gereği gibi çalışacağım.¹⁰⁶

Kazım Karabekir Paşa, 25 Eylül 1919'da General Harbord'a geniş bir rapor sunmuştur. Bu raporda, İngilizlerin mütareke hükümlerine uymadıklarından, Osmanlılara karşı yaptıkları haksızlıklardan, Ermenilerin Müslüman halka karşı giriştiği zulümlerden söz etmişlerdir. Raporda Kürtlerden, Kürt-Osmanlı-İngiliz ilişkilerinden de söz edilmektedir.

"... Osmanlılar Irak'tan çekildikten sonra İngilizler, Zaho'ya kadar Musul vilayetini işgal ederek bu bölgeye egemen olmuşlar ve o tarihten itibaren aşiretler arasında propagandalar yapmaya, bağımsızlık fikirleri uyandırmaya çalışmışlar, bu suretle, Süleymaniye'den Van'a kadar olan aşiretlerin Osmanlı Hükümetine karşı olan bağlılığını kırmaya çalışmışlardır.¹⁰⁷ Urmiye, Hoy,¹⁰⁸ Van ve Cizre bölgelerinde bir Kürt cereyanı oluşturmak ve birbirlerinden ayrılmaz iki Müslüman kardeş arasına nifak sokmak istemişlerdir.¹⁰⁹ Şemdi-

105. Bu sözleri söyleyen *Kazım Karabekir Paşa* Şubat 1923'teki İzmir İktisat Kongresi'nin Başkanlığını yapmıştı. Kongre'nin aldığı kararlardan biri de yabancı sermayenin daveti olmuştur.

Öte yandan, Kazım Karabekir Paşa'nın, "Türkler her zaman sözünde durmuştur" beyanı üzerinde durmak gerekir. Kürtlere verilen sözlerin nasıl bir kenara itildiğini ileride etraflı bir şekilde göreceğiz.

106. *Kazım Karabekir*, a.g.e., s. 291-292

107. *Kazım Karabekir Paşa*, Kürtler arasında bağımsızlık fikirleri uyandırmanın büyük bir suç olduğunu vurgulamaya çalışıyor. "Ulusal bağımsızlık" için çalıştıklarını söyleyen Kemalistler, Kürtlerin bağımsızlığı söz konusu olduğu zaman daima endişe göstermişler, ırkçı ve sömürgeci bir tavır takınmışlardır. *Kazım Karabekir Paşa*'nın, Osmanlı'nın başka bir uyruğu olan Arap bağımsızlığı üzerinde hiç durmamış olması yine dikkate değer bir konudur.

108. Kürdistan'ın İran kesiminde bulunan şehirler.

109. Kürtler, ulusal ve demokratik haklarını elde etmek için istekler ileri

nanlı Seyit Taha'yı¹¹⁰ kandırarak bu fikirlerine alet etmişlerdir. Seyit Taha'yı para ile rütbe ile kuracakları hükümete başkanlıkla kandırmışlar, evvela Revandiz'e, sonra Musul'a davet etmişlerdir. Seyit Taha'ya ve Şemdinan halkına bir miktar top, cephaneye ve silah vermişler ve bu suretle Şemdinan'a geri göndermişlerdir.

Bir taraftan da İran'lı Simko Ağa denilen aşiret reisini para ile elde ederek Seyit Taha ile uzlaştırmaya gayret ettiler. Rumiye ve Hoy taraflarında dahi amaçlarına ulaşmaya çalıştılar. Seyit Taha Musul'dan döndükten sonra, Rumiye'ye Simko Ağa'nın yanına giderek uzlaşmayı sağlamak için İngilizler tarafından verilen, top silah ve cephaneyi ve iki teyyareyi getirmek için 500 devenin Revandiz'e gönderilmiş olduğu haber alındı.¹¹¹ 21 Haziran 1919'da 3 İngiliz Subayı Seyit Taha ile Simko'nun yanına giderek görüşmelerde bulunmuşlar. Ve Seyit Taha ile olan anlaşmayı sağlamışlar. Revandiz siyasal komiseri Peyl, Seyit Taha ile Şemdinan kazası dahilinde Mazir köyüne geleerek, Şemdinan kazası kaymakamı Mehmet Efendi'ye Şemdinan ve çevresinin İngiliz himayesine verildiğinin ve buradaki memurlar ve Osmanlı asker ve jandarma-

sürdükleri zaman, hep "İki Müslüman kardeş arasına nifak sokmak", "et ile tırnak kadar birbiriyle iç içe olan iki Müslüman kardeş arasına nifak sokmak"la suçlanmışlardır... dikkat edelim, söz konusu edilen bu dönemde Araplar Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılıyor ve kendi bağımsız devletlerini kurmaya çalışıyor. Fakat Arapların yaşama geçirmeye çalıştıkları bu süreç Kemalistler tarafından bu şekilde suçlanmıyor... "Müslüman kardeş", "Öz kardeş", "birbirlerinden hiç ayıramaz iki kardeş", "et ve kemik kadar birbirleriyle karışmış iki Müslüman kardeş" gibi tabirler daha çok Kürtler için kullanılıyor. Daha doğrusu, Kürtleri oyalamak için, avutmak için kullanılıyor.

110. *Seyit Taha, Ubeydullah Nehri'nin torunudur. Mehmet Sıddık'ın oğlu.*

111. *Kazım Karabekir Paşa'ya bakılırsa, İngilizler Kürtlere bıçak dahi vermişler. Karabekir Paşa, bunları bir rivayet olarak naklediyor. Belgelere dayalı somut gerçek ise İngilizlerin Şeyh Mahmutun Kürdistan hükümetine karşı kanlı saldırılara giriştiğidir. İngiliz emperyalizmi o sıralarda Kürtlerin birleşmelerine engel olmak için, onları bölebilmek için her türlü aracı kullanmaktadır.*

sının hemen kazayı boşaltarak Van'a gitmelerini önermişlerdir... İngilizler her tarafta Osmanlı hükümeti aleyhinde propaganda da bulunmuşlardır.”

Kazım Karabekir Paşa, General Harbord'a sunduğu raporda, daha sonra Ermenilerin İslamlara yaptığı zulümler hakkında geniş bilgiler vermektedir. Olayları anlatmaktadır.

“... Bardiz Aşireti Reisi Eyüp Paşa, İngilizlerin ısrarı üzerine 40 atlı ile Kars'a giderken Ermeniler tecavüz etmişler ve bir atlısını katletmişlerdir... Bir Kürt aşireti reisi ile görüşerek Kürt bağımsızlığından söz etmiş ve Kürt aşiret reisini otomobili ile alarak dolaştırmıştır. İngilizlerin bu suretle Ermenileri himaye etmeleri ve yardımıda bulunmaları onları şımartmıştır.”¹¹²

Rapor, Ermenilerin aleyhinde çok geniş bilgiler toplamıştır. Aynı zamanda Kürt aşiret reislerinden alınan 9 adet belge de bu rapora eklenmiştir. Bu belgelerin bir tanesinde 7, birinde 5, ötekilerde de birer aşiret reisinin imzaları vardır.¹¹³ Daha yukarıdaki kısımlarda temsilciler kurulu üyesi Vasıf Bey'in bir Fransız görevlisi ile yaptığı görüşmeyi anlatmıştık. (Bk. s. 287 vd.) O görüşmede Fransız görevlisi, Vasıf Bey'e, “Kürtlerin sizinle birlikte yaşamak istediklerine dair, Kürt ileri gelenlerinden imzalı belgeler alın” diyordu. İşte Kazım Karabekir Paşa'nın General Harbord'a sunduğu rapora eklenen 9 belge, sözü edilen Fransız görevlisinin tavsiyesinin yerine getirilmesi olarak değerlendirilebilir.

Daha yukarılarda Ahmet İzzet Paşa'nın ve Miralay İsmet Paşa'nın Sivas Kongresi'nde görüşülmesini istedikleri yazılardan söz etmiştik. Ahmet İzzet Paşa ile sıkı işbirliği yapan

112. *Mustafa Kemal Paşa* da, yukarıda sözünü ettiğimiz raporunda İngilizlerin, kah Ermenilere kah Müslümanlara yardım ettiğini yazıyordu. Öte yandan, *Kazım Karabekir Paşa*, İngilizlerin Kürt aşiret reisini otomobille gezdirmelerini sömürgeci, emperyalist bir eylem olarak değerlendiriyor. Bugün olağanüstü hal bölgesinde korucu başlarının, Türk generallerinin isteği ile helikopterlerle dolaştırıldıklarını görüyoruz... Türk sömürge yöneticileri, İngiliz sömürge yöneticilerinden epeyce şey öğrenmişler...

113. *Kazım Karabekir*, a.g.e., s. 292-304

İsmet Bey, 9 Aralık 1919'da Kazım Karabekir Paşa'ya bir telgraf yazarak layihalarının ve mektuplarının sonucunun ne olduğunu sorar.¹¹⁴ Kazım Karabekir Paşa, 1 Ocak 1920 tarihinde İsmet Paşa'ya şu cevabı gönderir:

"... İzzet Paşa tasarısının ana çizgilerini ve temel maddelerini daha Saffet Bey buradayken, 9 Eylül 1919 tarihinde Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine yazmıştım. Kendilerine bunu sordum. Eğer bulamazlarsa olduğu gibi yeniden yazacağım.¹¹⁵ Yalnız büyüklerimiz, Sivas Kongresi'nde milletin verdiği kararı da bu tasarı ile karşılaştırsınlar. Tasarı, Arabistan yönetim biçimi, Türkiye mandası gibi konuları kapsıyor. Bunlar ise Kongre kararıyla açıktır. Millet oybirliği ile karar vermişken¹¹⁶ kişisel bir tasarıdaki ilkeleri tartışmaya ya da kabule temsilciler kurulu yetkili değildir. Geçende Çürüksulu Mahmut Paşa da hâlâ Ermenilere arazi vererek sınır düzeltilmesinden söz ediyordu. Doğaldır ki fena bir durumda kaldı. Erzurum ve Sivas Kongreleri kararını büyük kişiler çok esaslı okumalıdılar. Arabistan'ı parçalatmayacağım diyen eski hükümet (Damat Ferit) dahi, Türk milletini boyunduruğa koyuyor ve Kürdistan'ı ayırmayı kabul ediyordu. Kongre bu konuda pek esaslı düşündü. Ve Arabistan'ı dahi toptan bizimle birlikte yutmak isteyen yabancı eli gördü.¹¹⁷ Di-

114. *Kazım Karabekir*, a.g.e., s. 174-175

115. *Kazım Karabekir Paşa*, *İzzet Paşa* tarafından kendisine gönderilen layihayı (yazıyı) saklıyor. Sivas Kongresi'nde böyle bir yazının varlığından haberdar olunmasını engellemeye çalışıyordu.

116. Sivas Kongresi'ne katılan delegelerin, toplamının 30-35 kişi civarında olduğunu belirtmiştik. Çoğu da *Mustafa Kemal* tarafından seçilmiş ve çağırılmışlardır. Şimdi bu topluluğa, "millet" deniyor.

117. Bu beyanlar 1919-1922 yılları arasındaki Türk-Ermeni ve Türk-Yunan savaşlarının Rumluk, Ermenilik, Araplık ve Kürtlük sorunlarının nasıl çözümleneceğine ilişkin bilgilerdir. Kapalı kapılar arkasında yapılan konuşmaların bir nevi itirafı olarak kabul edilebilir. Bilindiği gibi emperyalist devletler, kendi aralarında 1915 yılından beri yaptıkları gizli antlaşmalarla, Arabistan, Suriye, Irak, Kürdistan ve Ermenistan üzerinde gizli emeller besliyorlardı. Çeşitli statüde Arap devletleri ortaya çıkararak Arapları parçalamak, Kürdistan'ı ve

leğim şu ki, Sivas Kongresi kararlarında Türk'ü Kürdü birliktir.¹¹⁸ Yeniden aykırı karar mümkün değildir.”¹¹⁹

İsmet Paşa'nın bu tutumu, Amiral Bristol ile yakın ilişkiler içinde bulunan Ahmet İzzet Paşa ile yakın arkadaşlarından ileri geliyordu. Amerika'nın manda kabul etmemesi-ne rağmen Amiral Bristol Amerika'nın Ermenistan'da ve Anadolu'da manda alması taraftarıydı. Gerekçesi şuydu:

“... Benim Yakındoğu işlerine karşı tutumum hakkında yanlış anlamaya kesinlikle meydan vermemek için söylemek isterim ki, Türkiye'de hizmet gördüğüm yıllar boyunca İhtiyar Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşayan bütün uluslar ve milletler üzerindeki eski Türk yönetiminin kaldırılması gereğini, daima en büyük güç ve

Ermenistan'ı parçalamak... 30 Ekim 1918'de, yani mütarekeden sonra bunu gerçekleştirmeye çalıştılar.

Yine bilindiği gibi, Paris Barış Konferansı'nda Türklerin çoğunlukta olduğu yerlerde yine bir Türk Devleti'nin varlığını sürdürmesi kesin idi. Halbuki manda isteyenler, Osmanlı Devleti'nin savaştan önceki haliyle varlığını sürdürmesini istiyorlardı. Bu ise İngilizlerin ve Fransızların amaçları ile kesinlikle çatışıyordu. Manda istemeyenler, yani *Mustafa Kemal Paşa*, *Kazım Karabekir Paşa* gibi komutanlar ise Arap dünyası üzerindeki Osmanlı haklarını savunmamayı çeşitli kereleler açık bir biçimde ortaya koydular. Bu ise onların İngiliz amaçları ile bir noktada, fakat çok önemli bir noktada uyuşmalarını sağladı. Böylesine temel bir uyuşmadan sonra, Kürdistan ve Ermenistan üzerinde pazarlık yapılabilirdi. Bu bakımdan, *Kazım Karabekir Paşa*'nın yazısında, “Arabistan'ı parçalatmayacağım diye Türk milletini boyunduruk altına koymak”tan söz ediliyor. Bu demektir ki Arabistan'da İngiliz politikası benimsenirse Türk milleti boyunduruktan kurtuluyor... Ayrıca Kürdistan'ın ve Ermenistan'ın bağımsızlığı da engelleniyor. Bu konuyu önemli bulduğumuz için çeşitli yerlerde belirtmeye çalışıyoruz. İleride hilafet sorunu ile birlikte yine ele alacağız.

118. Birliklerden, daima, Türklerin boyunduruğu altında bir arada yaşamak anlaşılmaktadır. Halbuki *Ahmet İzzet Paşa*'nın adı geçen yazısında imparatorluk içindeki bütün halkların ulusal özellikleri korunacaktır. Bunun için de büyük ve güçlü bir devletin mandasına gerek vardır, deniyordu.

119. *Kazım Karabekir*, a.g.e, s. 175-176

şiddetle savunurum... Türkler hem kendilerini hem de başkalarını yönetmekte yeteneksizdirler. Türk yönetiminin herhangi bir bölgede kurulması bir cinayet olacaktır. ABD böyle bir eyleme katılırsa, aynı işe karışan devletler kadar cinayete ortak olacaktır. Öteki uluslar Türkiye'yi yeniden eski durumuna getirmek isterler de Amerika buna ses çıkarmazsa, suçlu sayılacaktır. Amerika İtilaf Devletleri'nin planlarına karşı sesini çıkarmalı ve Amerikan ulusu olaylar hakkında konuşmalıdır."120

Amiral Bristol'un ABD'ye gönderdiği bu yazının tarihi 29 Ocak 1920'dir. Yukarıda da belirttiğimiz gibi ABD Kongresi, 1920 baharında, hükümetin, Ortadoğu'da manda kabul etmeyi reddettiği gibi, hükümetin bu konudaki eylemlerine ödenek vermeyi de reddetti.

X. GENERAL HARBORD'UN ERMENİSTAN'DA ve BAŞKA YERLERDE MANDA ALINMASINI REDDEDEN RAPORU

Harbord Heyeti 6 hafta kadar süre ile Anadolu, Ermenistan, Kürdistan ve Kafkasya taraflarında incelemeler yapmıştır.¹²¹ Rapor, incelemelerle ilgili olarak yazılmıştır. Rapor, 16 Ekim 1919 günü gemide kaleme alındı.¹²² Rapor, ABD'nin böyle bir mandayı üstüne almasını tavsiye etmediği gibi, almaması gerektiğini de öne sürmektedir. Bunun için de siyasal, mali ve askerî bakımdan zorluklar ileri sürülmektedir. General Harbord'un Başkan Wilson'a sunduğu rapor kısadır. Fakat Harbord ile geziye çıkanların büyük bir kısmı da, adı geçen gezi ile ilgili çeşitli anılarını kapsayan raporlar vermişlerdir. Hepsisi 11 cilt tutarındadır. General Harbord'un raporu şöyledir:

120. *Laurence Evans, Türkiye'nin Paylaşılması (1914-1924)*, Çev. Tefik Alanay, Milliyet Yayınları, İstanbul 1972, s. 266-267

121. *Türkiye'de Kurulmak İstenen Amerikan Mandası, General Harbord'un Gizli Raporu*, BTDD, Sayı 33, Haziran 1970, s. 11

122. *Fethi Tevetoğlu, Milli Mücadelede Mustafa Kemal Paşa-General Harbord Görüşmesi*, III, s.527

"Amerika, ziyaret ettiğimiz yerlerde bir manda kabul ederse, bunu milletlerarası bir vazife hissinden ve milletler cemiyetindeki dostların gerçek olmasa bile belirtilmiş arzularına uymak için yapacaklardır. Koşulların genel hatlarına iyi nüfuz etmeden, bu görevi yüklenmek büyük bir hata olur. Amerika bu konuya eğilmeden kendi koşullarını göz önünde tutmalı ve bunu kabulden sonra değil kabul etmeden evvel yapmalıdır. Zira her Amerikalının memleketin en uygun idaresi saydığı şeylerle birçok çıkarlar çatışma halindedir.

Milletlerarası çatışmaları ve uzlaşmaları, dengeleri daha baştan hesaba katmalıyız. Kanaatımıza göre Fransa ve İngiltere ile şekli bir anlaşmaya girmeliyiz. Almanya ile Rusya'nın ise onayını almalıyız.

Türkiye ile Kafkasya ötesi için alınan tedbirlerde şu özellikler önemlidir:

Türk imparatorluğunun dış münasebetlerinin tam kontrolü. Hiçbir elçi, bakan veya diplomat Türkiye'ye girmeyecek, Türkiye dışarıya elçi, bakan, diplomat gönderemeyecektir.

Amerika'nın çıkarlarına aykırı olduğu takdirde verilen imtiyazları gözden geçirecektir.

Verilmek üzere olan imtiyazlar ertelenecek. İmtiyaz sahiplerine gerekirse tazminat verilecektir.

Gelirlerin bazı işler için ayrılması uygulamasına son verilmelidir. Bütün gelirler hazine tarafından kontrol edilecek bütün alacaklılar hazineyi ödeme kaynağı olarak görecektir.

Osmanlı Duyun-u Umumiyesi'ne son verilecek yani Türk maliye mekanizmasının yabancılar tarafından denetlenmesine son verilecektir. Konseyin bazı azalarının Osmanlı Maliyesi hakkındaki bilgilerinden dolayı danışman olarak kullanma hakkını saklı tutmak isteriz.

İmparatorluğun bütün dış borçları birleştirilmeli ve bunlara kaynak bulunmalıdır.

Türk imparatorluğundan toprak alan memleketler yani Suriye, Mezopotamya, kağıt para, dış borçlar ve tazminat bakımından hisselerine düşeni üzerlerine al-

malıdır. Türkiye ile yabancı memleketler arasındaki ticari anlaşmalara son verilmelidir.

Manda bölgesinde mevcut yabancı memleketlerin ve askerlerin, manda sahibi memleketlerin tayin edecekleri sürelerde manda bölgesini terk etmesi istenecektir.

Bu hususların bazılarında anlaşmaya varmak güç olabilir. Birçok memleket Osmanlı toprağında mali kontrollere sahiptirler. Bir de bunu kolayca elden çıkarmak istemeyebilirler.¹²³

Fakat ABD, mali politikasının yabancı sermayeler tarafından denetlenmesine izin veremez. Osmanlı borçlarının sağlam garantilere bağlanması itirazlara yol açabilir. Fakat yapılmalıdır. Aksi takdirde Amerikan idaresi güç duruma düşecektir. Misyonumuz, ABD'nin Orta Doğu'da bir manda kabul etmesi hususunda bir tavsiyede bulunmayı görevleri arasında saymamıştır.

Bu bakımdan böyle bir karışmanın lehindeki ve aleyhindeki nedenlerin özetini vermekle yetinmektedir. Bu bilgiler, 6 haftalık devamlı ilişkiler ve incelemeler sonucu elde edilmiştir.

Lehte sebepler

1. Milletler Cemiyeti'nin kurulmasında başta gelen memleket olarak ABD, bir mandanın sorumluluğunu almak zorunluluğunu kabul etmek durumundadır.

2. Bu yolların birleştiği ve tarihin başından beri savaş mikrobunun geliştiği bu bölgede barışı sağlamak için, gelecekteki savaşlarda milyarlar harcayacağımıza, manda için milyonlar harcamak daha iyidir.

3. Orta Doğu, devrimizin en büyük insaniyetperverlik olanağını taşımaktadır. Küba, Portoriko, Filipinler, Havai, Panama'nın da açıkça gösterdiği gibi, hiçbir memleket ABD kadar başkalarını düşünerek bu işi yürütemez.

123. Osmanlı İmparatorluğu'nda en büyük mali denetime sahip olan ülke Fransa idi. O bakımdana Türkiye mandasının Amerika'ya verilmesi konusunda İngiltere kadar istekli değildir.

4. Söz konusu bütün memleketler ABD'yi seçmektedirler.

5. Amerika zaten Türkiye'de ve Kafkasya ötesinde aç insanları kurtarmak için milyonlar sarfetmektedir. Bu bölgeyi denetlerse, bu işi daha verimli yapacaktır. Bu bölgelerin mandası başkalarına da verilse, biz mandater memlekete yardım etmek ve maddi kalkınmanın gerektirdiği sermayeyi sağlamak zorunda kalacağız.

6. Amerika, Ermenilerin tek ümididir. Bunlar, ikinci bir memleket olarak İngiltere'yi de düşünüyorlar. Fakat İngiltere'nin, Ermeni çıkarlarını Müslüman kamuoyuna feda etmesinden korkuyorlar. Çünkü İngiliz imparatorluğunda bu dilde milyonlarca insan vardır. Bazıları ise İngiltere'nin emperyalizminden ve gittiği yerlerde kalmasından korkmaktadırlar. Amerika, yalnız bu bölgedeki memleketlerin değil, büyük kuvvetlerin de başta gelen tercihidir. Amerika'nın kuvveti yeterdir. Geçmiş temizdir. Saikleri her türlü şüpheden aridir.

7. Manda altındaki memleket, 5 seneyi geçmeyecek bir başlangıç devresinden sonra kendi kendini geçindirebilecek duruma geçecektir. Demiryolu inşaatı sermayemize olanaklar sağlayacaktır. Yalnız, manda altındaki bölgede değil, bunun dışında da, Rusya ve Romanya'da da büyük ticaret olanakları olacaktır. Amerika bu hastalık merkezini Küba'da ve Panama'da yaptığı gibi temizleyecektir.

8. Bu karışma, milletimizin Dünya politikasına alışmasına yardım edecek sonsuz bir fikir ve enerji mevcuduna bir mahreç (pazar) teşkil edecek, parlak bir örnek verecektir.

9. Ermenilerin ve öteki Hristiyanların katliamına son vererek, Türklerin, Kürtlerin, Yunanlıların ve diğer milletlerin hakkını teslim etmemize yarayacaktır.¹²⁴

124. Görüldüğü gibi General *Harbord* raporunda, "Ermenilerin, Türklerin, Kürtlerin, Yunanlıların vs. hakları"ndan söz edilmektedir... İlgili halkların haklarının teslim edilmesinden söz edilmektedir. İleride, Türki-

10. ABD'nin Paris'teki kuvvetini ve prestijini artıracak içte, Uzakdoğu'ya karşı ilginin tekrar canlanması na yol açacaktır.

11. Misyonlarımızın ve kolejlerimizin serpilmiş olduğu bu bölge hissi bakımdan ABD'ye çok yakındır.

12. ABD bu bölgenin sorumluluğunu üzerine almazsa milletlerarası çekişmeler, Türkün tarif edilemeyecek kötü idaresinin devamını sağlayacaktır. Ve Allah Kabil'e sormuş kardeşin Habil nerede? ve Kabil cevap vermiş, bilmiyorum ben kardeşimin bekçisi miyim.¹²⁵

Aleyhte sebepler

1. ABD'nin daha evvel meydana gelmiş harici sorumlulukları ve savaşın getirdiği dahili sorumlulukları vardır.

2. Bu bölge asırlardan beri militarizmin ve emperyalizmin mücadele alanı haline gelmiştir. Yayılma eğiliminde olan memleketler bu bölgenin kontrolü için mücadele edeceklerdir. Monreo Doktrini¹²⁶ karşısında durumumuz zayıflayacağı gibi, yeniden kurulacak bir Rusya ile karşı karşıya gelmemize sebep olabilir. Bu bölgede bir manda kabul etmek ABD'yi eski dünyanın siyasetine dahil edecek ve Doğu Yarım Küresi'nin işlerinden uzak kalmak şeklindeki geleneksel politikamızdan uzaklaştıracaktır.

ye Cumhuriyeti Devleti'nin isteğine uygun olarak, Kürtlerin ulusal ve demokratik haklarının nasıl boğulduğunu etraflıca göreceğiz...

125. Burada, "Türk'ün tarif edilemeyecek kötü idaresi" kavramı üzerinde dikkatle durmak gerekiyor. İşte, Kürdistan'ın, emperyalist devletlerle işbirliği yapılarak bölünmesi, parçalanması ve paylaşılması, "Türk'ün tarif edilemeyecek kadar kötü idaresi"nin sürekli kılınmasını sağlamıştır.

126. Monreo Doktrini, Avrupalıların, Amerikan politikasına karışmasını engelleyici prensipler içermektedir. "Amerika, Amerikalılarındır" sloganı ile ifade edilmektedir. 1923 yılı sonlarında ABD Başkanı *James Monroe* tarafından ifade edilmiştir. Yüzyıla yakın bir süre uygulanmıştır. (*Tahir Armaoğlu, Siyasal Tarih 1789-1960*, s. 360-366)

3. Hümanizma yaparsak bu işi iç politikamızda başlatmamız gerekir. Amerika'nın etki alanında olan birçok yerlerdeki yeter derecede zor durumlarımız zaten vardır.

4. ABD bu bölgedeki siyasal, sosyal ve ekonomik durumlara neden olmadığı gibi sorumluluk da taşımaktadır. Daveti reddetmek çok yerinde olur.

5. Amerikan hayırseverliği bütün dünyaya yayılmıştır. Faaliyetlerimizi bu bölgede toplamak enerjimizi tüketecektir.

6. İngiltere ve Rusya, Ermenistan ile yakından ilgilenmişlerdir. İngiltere tecrübesiyle ve idaresiyle para ve personel kaynaklarıyla bu işe çok uygun görülmektedir. Ermeni amaçlarına bizimki kadar yakınlık duymamakla beraber, idaresi adalet ve emniyet sağlayacaktır. ABD dış siyasetinde bir devamlılık sağlayamaz. Bir kongre gelecek kongreyi bağlayamaz. Antlaşmaların gerektirdiği ödenekleri kısmak suretiyle anlaşmaları bile kaldıracaktır. Hükümetimizde partizan olmayan bir tutum sağlanamaz.

7. Memleketimiz büyük borçlara girecek, orduda ve deniz kuvvetlerinde artışlar gerekecektir. Çok sayıda Amerikalı hastalıklarla dolu bir memlekette vazife görecektir. Demiryollarının, uzun seneler, yapılan yatırım üzerinden faiz getirmeleri olanaklı değildir. Sermayenin oraya girmesi ancak, hükümet garantisıyla mümkündür. Sarfedilen gayret ve para Rusya ve Romanya'da, ümidimizin üzerinde bir ticaret sağlayacaktır. Yakınlık ve rekabet, bugün dost olan memleketlerle rakip hale gelmemize yol açabilir.

8. Fikirlerimizi ve enerjimizi memleketimizde veya memleketimizin güneyinde veya batısındaki topraklarda kullanabiliriz. Ortadoğu'ya karışmamız, düşmanlarımızla aramızda bulunan stratejik üstünlükten bizi mahrum edecektir. Şöhretimiz bundan zarar görecektir.

9. Diğer bütün devletlerden herhangi biri barışı ve adaleti sağlayabilir.

10. Bu durum, kuvvetimizi zayıflatacak ve dağıtacaktır. Halbuki biz, kuvvetimizi Amerikan kıtasına ve Uzak Doğu'ya ayırmak durumundayız.¹²⁷ İstanbul ile ilişki yolumuz diğer deniz kuvvetlerinin ve özellikle Cebelî Tarık ve Malta ile İngiltere'nin elinde olacaktır.

11. Bu kurumlar savaş ve katliam sırasında Türkler tarafından bile hürmet görmüştür. Sempati ve hürmet, herhangi bir mandater devlet tarafından gösterilecektir.

12. Barış konferansı, Türk hükümetine manda altına girebileceğini bildirmiştir. Milletler Cemiyeti, itibarını tamamen kaybetmiş olan bu hükümetin denetimsiz egemenliğine izin vermeyecektir.

13. ABD'nin başta gelen görevi kendi milletine ve yakın komşularına karşıdır. Böyle bir macerayı en az bir nesil boyunca sürdürmemiz gerekecek ve Amerikan Kongresi Türkiye'nin ve Kafkasya'nın ötesinin sağlayacağı gelirlere, ilk beş yılda bu meblağları katmaya mecbur olacaktır.

Birinci Yıl 275 milyon dolar

İkinci Yıl 174 milyon dolar

Üçüncü Yıl 123.750 milyon dolar

Dördüncü Yıl 96.750 milyon dolar

Beşinci Yıl 75.750 milyon dolar

Genel toplam 725.250 milyon dolar."

Daha sonra Wilson'a sunulan rapor, mandanın askeri masraflarını belirtmekte ve bu masrafların çok ağır olduğunu vurgulamaktadır. Rapor şöyle sona eriyor:

"... Küçük Asya, Anadolu ve Rumeli interlandı dahil, İstanbul topraklarını kontrol altına almadan¹²⁸ Ermenistan ve Kafkasya ötesi üzerine manda kurmak is-

127. Her ne kadar Ortadoğu'da manda alınması istenmiyorsa da, Amerika Birleşik Devletleri'nin Uzakdoğu'ya doğru yayılması teşvik edilmektedir.

128. İstanbul ve çevresi yine Türk Devleti'nin başkenti olarak bırakılıyor-du.

teyeyen bir kuvvet, bunu son derece elverişsiz koşullar altında yürütmek zorunda kalacaktır. İş o kadar güçtür ki, bunun maliyeti göze alınamayacak kadar yüksektir. Burada düzen kurmak, can ve mal emniyeti sağlamak çok belirsiz görünmektedir. Sonucun başarılı olup olmayacağı ise kuşkuludur. Türk imparatorluğu İstanbul'u serbestçe kontrol ettiği müddetçe, manda kuracak memleket gerçek kudretten mahrum kalmaya mahkûmdur."¹²⁹

Başkan Wilson, Harbord'un raporunu 6 ay kadar bekleyişten sonra, 3 Nisan 1920'de Senato'ya sundu. Müttefik Devletler, ABD'nin Ermenistan üzerinde bir manda kabul etmesini hararetle istiyorlardı. 24 Mayıs 1920'de San Remo'da toplanan konferansta, bu isteği ABD hükûmetine yine bildirdiler. Başkan Wilson, kongreye uzun bir mesaj göndererek ABD'nin bu mandayı kabulünü tavsiye ediyordu. Fakat bunun gerçekleştirilmesinin olanak ve ihtiyaçlarına hiç değinmiyordu. Nihayet, 1 Haziran 1920'de, başkanın teklifi 23'e karşı 52 oy ile reddedildi. Esasen, 1920 yılı sonlarında sorun kökten çözüldü. Ermenistan ve Kafkasya Bolşeviklerin denetimine geçti. Sorun böylece ABD'nin ve Müttefik Devletler'in etki alanından çıktı.

Manda olayı, Amerikan Başkanı Wilson ve Amerikan yönetimi ile kongrenin arasındaki çelişkiyi göstermesi bakımından önemli bir olaydır. Gerek Amerikan Başkanı Wilson, gerekse Amerikan yönetimi Ortadoğu'da manda almaya niyetlidirler. Çünkü İtilaf Devletleri, özellikle İngiltere, Amerika'nın manda alması için her türlü girişimde bulunuyordu. Çünkü İngiltere, Ortadoğu'nun her yerinde, manda yönetimleri kurabilecek bir ekonomik, mali ve askeri güce sahip değildi. Bu yükün bir kısmını Amerika'ya devretmek istiyordu. Kongre ise yönetimin bu isteklerine karşı durdu.

129. BTDD, a.g.y., s. 12-14

AMASYA GÖRÜŞMELERİ

Kürdistan sorunu ile ilgili olarak, 20-22 Ekim 1919 tarihleri arasında, Temsilciler Kurulu üyelerinden Mustafa Kemal Paşa, Rauf Bey ve Bekir Sami Bey ile İstanbul Hükümetinden Bahriye Nazırı Salih Paşa arasında çok önemli görüşmeler yapıldı. Bu görüşmelerin tutanakları aynen şöyledir:

“20 Ekim 1919'dan 22 Ekim 1919 tarihine kadar, Amasya'da, Bahriye Nazırı Salih Paşa ile Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti üyelerinden Mustafa Kemal Paşa hazretleri, Rauf ve Bekir Sami Beyefendiler arasında geçen görüşmelerin tutanağıdır.

Osmanlı milletinin, hükümdarlarına karşı yüzyıllardan beri korudukları kutsal bağ, memleketin uğradığı son felaketler karşısında bir kat daha kuvvetlenmiştir. Bütün İslam alemi için bugün de kuvvetli ve kutsal bir dayanak ve biricik sığınak olan İslam halifeliği makamını ve Osmanlı Saltanatının devamını ve korunmasını sağlamak, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin de asıl hedefidir. Bu husus bütün delilleri ile açıklandıktan sonra Sivas Kongresi'nin 11 Eylül 1919 tarihli beyannamesinin maddelerinin görüşülmesine başlandı.

1. Beyannamenin birinci maddesinde Osmanlı Devleti'nin düşünülen ve kabul edilen sınırı, Türklerin ve Kürtlerin oturduğu araziye kapsadığı ve Kürtlerin

Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılması imkânsızlığı açıklandıktan sonra, bu sınırların en az bir istek olmak üzere elde edilmesinin sağlanması gereği, ortaklaşa kabul edildi. Bununla beraber yabancılar tarafından, görünüşte Kürtlerin bağımsızlığı amacı altında yapılmakta olan yalan propagandaların önüne geçmek için, Kürtlerin gelişme serbestliğini sağlayacak yerde ve şekilde ırksal (etnik) ve sosyal haklar bakımından desteklenmeleri dahi kararlaştırıldı. Ve bu hususun şimdi den Kürtler tarafından bilinmesi uygun görüldü.¹

Halen yabancı işgali altında bulunan bölgelerden Klıkya'yı² Fransız ve İngiliz askerlerinin, Arabistan ile Türkiye arasında bir tampon devlet vücuda getirmek amacıyla, Anavatanıdan ayırmak arzusunda oldukları söz konusu edildi. Anadolu'nun en koyu Türk çevresi ve en verimli zengin bir çevresi olan bu yerin hiçbir suretle ayrılmasına razı olunamayacağı, Aydın'a gelince bunun daha da kesin bir öncelikle vatan parçalarından

-
1. Burada Sivas Kongresi kararlarının maddeleri birer birer açıklanıyor. Bk. *Faik Reşit Unat, Amasya Protokolleri*, 1, 2, 3 protokol; Tarih Vesikaları, Yeni Seri, Cilt 1, Sayı 18, Mart 1961, MEB Yayını, s. 360-361; *Mithat Sertoğlu, Amasya Mülakatı Tutanağının Tam Metni*, BTDD, s. 14, Kasım 1968, s. 28-32; *Bekir Sıtkı Baykal, Heyet-i Temsiliye Kararları*, TTK, Ankara 1964, s. 25-29; *Mithat Sertoğlu, Amasya Protokolünün Tam ve Gerçek Metni*, BTDD, Sayı 3, Aralık 1967, s. 9-13

Yukarıda, Amasya Protokolleri'nin Kürtlerle ilgili kısmının tam metni verilmeye çalışılmıştır. Yukarıda bu konuyla ilgili olarak belirtilen 3 kaynak arasında içeriğe ilişkin farklılıklar vardır. İleride bu konu ele alınacak.

Dikkat edilirse, yeni kurulacak devletin sınırları olarak, Türklerin ve Kürtlerin oturdukları topraklar kabul ediliyor. Araplar ortada yok. (bk. VIII, Dipnotu 94) Kürdistan konusunda İstanbul hükümeti ile Kuvva-i Milliye'nin aynı şeyleri düşünmesi de ilgi çekicidir. Yalnız birinciler Kürtlerin bazı ulusal haklarını kabul ederek, onları devlet sınırları içinde tutmaya çalışmaktadır. İkinciler ise kesinlikle bir boyunduruk düşünmektedirler. Fakat Amasya Protokolleri'nde, Kemalistler de Kürtlerin ulusal özelliklerini serbestçe geliştirebilmeleri için gerekli tedbirlerin alınması gerektiğini kabul etmişlerdir.

2. Adana-Mersin

ayrılması olanaksız olduğu esası genellikle kabul edildi.

Trakya meselesine gelince: Burada İngilizlerin ve Fransızların, Bulgarlarla Türkler arasında ileride bu iki devletin ortak hareketlerine engel olmak amacıyla, görünüşte bağımsız bir hükümet ve aslında bir sömürge kurmak ve bu halde Doğu Trakya'dan da Midye-Enez Hattına kadar olan bölgeyi bizden ayırmak arzusunda olmaları ihtimali öngörüldü. Fakat, Edirne'nin ve Meriç sınırlarının bağımsız bir İslam ülkelerine katılmak için bile olsa ayrılmasına hiçbir suretle rıza gösterilmemesi esası ortaklaşa doğru bulundu. Bununla beraber bütün bu madde kapsamı hakkında yasama heyetinin vereceği en son karar, doğal olarak uyulacak olan karardır.

2. Beyannamenin 4. maddesinde, Hristiyan unsurlara siyasal egemenlik ve sosyal dengeyi bozacak nitelikte imtiyazlar verilmesinin kabul edilmeyeceğine dair olan paragraf, önemli bir surette görüşüldü. Bu kaydın bağımsızlığımızı fiilen sağlamak için elde edilmesi kaçınılmaz bir istek sayılması ve bundan yapılacak en ufak bir fedakârlığın bağımsızlığımızı esaslı surette yaralayacağı ileri sürüldü. Müslüman olmayan unsurların yüzyıllardan beri sahip oldukları bazı imtiyazların, devletin bugünkü aciz ve güç durumundaki ortadan kaldırılmasının zor olduğu da göz önüne alınmıştır. Adı geçen 4. maddede söz konusu olan ve Hristiyan unsurlara fazla imtiyazlar verilmemesine dönük olan amaç, mutlaka elde edilmesi gerekli bir hedef olarak kabul edilmiştir. Bununla beraber gerek bu hususta, gerek hakkımızı savunması içindeki öteki isteklerimize ait hususlarda, Milli Meclis'in oyuna ve kararına uyulacaktır.

3. Beyannamenin 7. maddesine göre bağımsızlığımız tamamen korunmak koşuluyla, fenni, sınai ve iktisadi ihtiyacımızın giderilmesi tartışıldı. Memleketimize pek çok sermaye dökecek olan bir devletin, mali işlerimiz üzerinde bir denetleme hakkına sahip olması zorunda olacağından, kapsam derecesi kestirilemeyen

bu denetleme hakkının, bağımsızlığımıza, gerçek milli çıkarlarımıza zarar vermeyecek şekilde, uzmanlarca esaslı bir surette düşünülerek sınırlandırılıp saptandıktan sonra, Milli Meclis'ce uygun görülecek surette kabulü düşünüldü.

4. 11 Eylül 1919 tarihli Sivas Kongresi kararlarının öbür maddeleri de Mebuslar Meclisi'nin kabulünden geçmek koşuluyla esas olarak uygun görüldü.

5. Bundan sonra Sivas Kongresi'nin 4 Eylül 1919 tarihli kararlarının teşkilat kısmına ait 11. maddesine giren, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin durumu ve bundan sonraki şekli ve faaliyet alanı söz konusu edildi.

Bu maddede milli iradeyi egemen kılacak olan Milli Meclis'in, yasama ve denetime ait haklarına emniyet ve serbestlikle sahip olduktan ve bu emniyet Milli Meclis'ce onaylandıktan sonra, cemiyetin şeklinin kongre kararı ile tayin edileceği açıklanmıştır. Burada söz konusu olan kongrenin şimdiye kadar toplanan Erzurum ve Sivas Kongreleri gibi dışarıda ayrı bir kongre halinde olması zorunlu değildir.

Cemiyetin programını kabul eden milletvekilleri, cemiyetin tüzüğünde açıklanmış olan delegeler sayılıp, öylece kabul edilerek yapacakları özel toplantı, kongre yerine geçebilir.

Milli Meclis'in İstanbul'da tamamen emniyet ve serbestlik halinde olarak görev yapabilmesi şarttır. Bunun, bugünkü koşullara göre ne dereceye kadar sağlanabildiği görüldü. İstanbul'un yabancı işgali altında bulunması nedeniyle, milletvekillerinin, yasama görevlerini hakkıyla yerine getirmelerine elverişli koşullara sahip olmayacağı fikri ortaya çıktı. 70 savaşında³ Fransızların Liyon'da ve sonra Almanların Weimar'da yaptıkları gibi, barışın kurulmasına kadar geçici olarak Milli Meclis'in Anadolu'da, hükümetin uygun göreceği başka emin bir yerde toplanması doğru görüldü.

Milli Meclis'in toplanmasından sonra emniyet ve sağlık derecesi anlaşılacağından, tam emniyet görüldüğü takdirde Cemiyet Temsil Kurulu'nun hükümsüz bırakılmasıyla, mevcut örgütün çalışma hedefinin tayini, yukarıda açıklandığı gibi, kongre yerine geçecek özel toplantıda kararlaştırılacaktır.

Milletvekillerinin seçilmesinde tam serbestlik bulunması gereği, h k met e emredilmiş olduğundan seçimlerin yapılmasında Cemiyet Temsil Heyeti'nce en küçük bir karışma olmamaktadır.

Milletvekilleri arasında İttihat ve Terakki'ye mensup ve o devrin kötülüklerine karışmış olan kimselerin bulunduğu takdirde, bunların İtilaf Devletleri'nce iyi bir nazarla görülmeyeceği doğal olduğundan, bu gibi kimselerin milletvekili seçilmesine meydan verilmemesi için temsil heyetince uyarma suretinde uygun şekilde bazı telkinler yapılması uygun olacağı da düşünüldü ve doğru görüldü. Bu hususta kabule sunulan şekil ilişiktir.

Askerin siyasetle uğraştığı fikri verilmemeli ve hatta asker siyasetle uğraşmamalıdır.

1. İttihatçılığın, İttihat ve Terakki fikrinin memlekette tekrar uyanması, hatta bazı belirtilerin görülmesi siyaset bakımından gayet zararlıdır. Çünkü bütün İtilaf Devletleri'yle Müslüman olmayan uyruklar, bu meslek ve düşüncenin aleyhindedirler. Ve bu halin vatan için felakete sebep olacağını ve barış konferansına kötü etkiler yapacağını temsilciler dil birliği ile beyan etmektedirler.  evre ve zaman kötü yorumlanmaya ve anlaşılmaya pek elverişli olduğundan en ufak bir hareket ve halden kaçınmak lazımdır.

2. H k metle Milli  rg t arasında esas noktalarda uyuşma hasıl olmuş ve asla ayrılık ve anlaşmazlık kalmamıştır. Buna göre hükümetin mevkiine ve kudretine zarar getirecek en küçük karışmalardan uzak durmak, memleketin selameti bakımından gereklidir. şu halde, mevcut kanunların hükümlerine uymayı meslek edinmiş, hükümete karşı falancanın azli, falancanın taini,

falancanın cezalandırılması gibi isteklerden vazgeçilmesi gerekir.

3. İntikam politikası izlemeyecekleri söz verdikleri konular arasında bulunduğundan, vaktiyle, örgüte karşı gelmelerinden dolayı tutuklanmış kimseler varsa, bunların serbest bırakılması ve bunlar arasındaki yasak işler yapmış olanlar hakkında savcılıkça yapılan kanuni kovuşturmaya engel olunmaması gerekir.

4. Tehcir (Ermeni sürgünü) dolayısıyla suç işleyenlerin kanunen cezalandırılması adalet ve siyaset bakımından çok gereklidir.

5. Savaşa katılmamızın doğru olup olmadığı hakkındaki içtihatlar (ortak hale gelmiş fikir)⁴ hükümet karışmaz fakat katılmanın doğru olduğuna dair içtihatın şimdilik gizlenmesi, memleketin selameti bakımından gereklidir. Çünkü doğru olan içtihatı ilan edenler İtilaf Devletleri'ne düşman, Almanya dost sayılarak kendilerinden ürkülüyor.

6. Milletvekili seçimlerinin serbestçe geçmesi, aleyhimize yapılacak itirazların ve karışmaların engellenmesi ve uyruklular arasında meydana gelebilecek anlaşmazlıkların kaldırılması vatanın selameti için çok gereklidir. Çünkü karışmaların meydana gelmesi, dedikodulara sebep olmakla beraber örneğin ünlü ittihatçıların milletvekili seçilmesi, İtilaf Devletleri'nin itirazını hatta karışmalarını gerekli kılabilir. Bu bakımdan seçimlerin halkoyuna bırakılması gerekir. Bu isabetli bir yoldur. Zaten Mebuslar Meclisi'nde muhalif olan milletvekillerine ve partilere de gerek vardır.

7. Taşkınca gösterilerden ve yazılardan vazgeçilmeğidir.

8. Asayiş bozacak durumlara meydan verilmemesi ve evvelce köprü altına atılmak ve adam vurmak gibi hareketlerin kendi onaylarıyla yapılmamış olduğunun ilan edilmesi.

4. Din adamlarının ayet, hadis, kıyas ile şariat işlerini belirtmek için yaptıkları çalışmalar.

9. Hükümetin ne lehinde ne de aleyhinde bir şey yazılmaması.

Bu tutanak iki nüsha olarak Amasya'da yazıldı ve Bahriye Nazırı Salih Paşa ile Temsilciler Heyeti'nin sayın üyeleri arasında teati edildi (birbirlerine gönderildi).

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti

Temsil Kurulu Adına

Mustafa Kemal

Hüseyin Rauf

Bekir Sami"

Burada, İstanbul'daki Ali Rıza Paşa Hükümeti'nin Bahriye Nazırı Salih Paşa ile Temsilciler Kurulu üyeleri arasında 20-22 Ekim 1919 tarihleri arasında yapılan görüşmelerin tutanakları ele alındı. Bu protokollerin en önemli tarafı Sivas Kongresi kararlarına açıklık getirilmiş olmasıdır. Birinci madde üzerinde yapılan görüşmeler ve Kürt ve Kürdistan sorunlarına getirilen açıklık üzerinde dikkatle durulması gerektiği kanısındayız. Öte yandan İstanbul hükümetiyle, Kuvva-i Milliyecilerin pek çok noktalarda uzlaşmaya ve anlaşmaya vardıklarını, varabildiklerini göstermesi bakımından bu protokoller yine önemlidir.

MİSAK-I MİLLÎ

I. 1919 SEÇİMLERİ

Damat Ferit Paşa'nın üçüncü hükümeti, 1 Ekim 1919'da istifa etti. Ve yerine Kuvva-ı Milliye hareketinden yana olan Ali Rıza Paşa kabinesi kuruldu.¹ Ali Rıza Paşa Hükümeti, Sivas'ta Bahriye Nazırı Salih Paşa'nın, Temsilciler Kurulu üyeleriyle yaptığı protokoller gereği olarak 7 Ekim 1919 günü bir beyanname yayınladı. Bu beyanname ile Osmanlı Mebuslar Meclisi'ne mebus seçimine başlanacağı duyuruluyordu. 9 Ekim 1919 mebuslar seçimi ile ilgili olarak kararname yayınlandı. Bu kararname illere duyurularak seçimlere başlanılması emredildi.

-
1. Mondros Mütarekesi'nden 4 Kasım 1922'ye kadar, yani Büyük Millet Meclisi idaresi kuruluncaya kadar, kurulan İstanbul hükümetleri sırayla şöyledir:

14 Ekim 1918-11 Kasım 1918 İzzet Paşa Hükümeti
11 Kasım 1918-12 Ocak 1919 Tevfik Paşa Hükümeti
13 Ocak 1919-3 Mayıs 1919 2. Tevfik Paşa Hükümeti
4 Mayıs 1919-16 Mayıs 1919 Damat Ferit Paşa Hükümeti
19 Mayıs 1919-20 Temmuz 1919 2. Damat Ferit Paşa Hükümeti
21 Temmuz 1919-1 Ekim 1919 3. Damat Ferit Paşa Hükümeti
2 Ekim 1919-3 Nisan 1920 Ali Rıza Paşa Hükümeti
4 Nisan 1920-30 Temmuz 1920 4. Damat Ferit Paşa Hükümeti
31 Temmuz 1920-20 Ekim 1920 5. Damat Ferit Paşa Hükümeti
21 Ekim 1920-4 Kasım 1922 3. Tevfik Paşa Hükümeti

Bu seçimler, 1908'de yayınlanan bir kanuna göre yapıldı. Bu kanun, 1976 tarihli Mebuslar Seçimi Kanunu'nu temel alıyordu. Seçim iki dereceli idi. Gerek seçilecek mebus sayısının hesaplanmasında, gerekse oy kullanacakların hesaplanmasında yalnız erkekleri göz önünde tutuyordu. Yalnız erkekler oy kullanıyor, yalnız erkekler mebus seçiliyordu. Her 50 bin erkek için bir mebus seçiliyordu.

Her sancak bir seçim çevresiydi.² Seçim işlerinde din ayrılığı yoktu. Müslümanlar da, Hristiyanlar da, Yahudiler de seçmek ve seçilmek haklarına sahip idiler.³ Seçmen defterlerini belediye ve bucak meclislerinin başkanları ile imamlar, papazlar, hahamlar ve muhtarlar birlikte düzenliyorlardı.

İlçelerin seçmen defterlerine yazılabilmek için, en az bir yıldan beri orada oturmak gerekiyordu.

Seçim iki dereceli idi. Oy kullanabilmek için 25 yaşını bitirmek, yabancı uyruklu olmamak, iflas etmiş olmamak, mahcur-kısıtlı olmamak, devlete az çok vergi vermek gerekiyordu. Bu koşulların dışında kalanlar, birinci derecede seçmen olamıyorlardı.

Birinci derecedeki seçmenlerin isimlerini gösteren listeler ilçelerdeki denetim kurulları tarafından incelenir, gerekli düzeltmeler yapılır, 15 gün süre ile herkesin görebileceği yerlere asılırdı. Yazı ile denetim kuruluna itiraz edilebilirdi. Onların kararlarına karşı da mahkemelere gidilebilirdi.

Birinci derecedeki seçmenler, her 500 seçmen için bir ikinci seçmen seçerlerdi. Birinci seçmen olma hakkı olmayanlar, ikinci seçmen de olamazlardı. Ayrıca bir kimsenin hizmetkârlığında bulunanlar da ikinci derecede seçmen olamazlardı.

İkinci seçmen seçimleri, her bucakta ayrı ayrı yapılırdı. Bucak meclisi başkan ve üyeleriyle, imam, papaz ve hahamlardan meydana gelen bir sandık kurulu kurulurdu. Seçmen sayısı kadar (Birinci derece seçmen), mühürlü seçmen kağıdı hazırlanırdı. İlk önce imamlar, papazlar ve hahamlar

2. Sancak (Liva) bugünkü il ile ilçe arasında bir idari kuruluş idi.

3. Kanun durumu bu idi. Fiili olarak ise Müslümanlar, kuşkusuz çok etkin idiler.

ortaklaşa olarak padişaha dua ederler, sonra da seçime başlanırdı.

Seçmenler oy pusulalarını kendileri yazabilirlerdi. Okuması yazması olmayanlar güvendikleri bir kimseye de yazdırabilirlerdi. Ayrıca o mahalde kullanılan dil ile de yazdırılabilirdi. Oy pusulaları, oy sandıklarına bizzat seçmenler tarafından atılırdı. Bu işte vekalet yoktu. Bununla beraber şehirdeki ve ilçelerdeki tanınmış kişiler, özürlerini bildiren bir mektupla oy pusulalarını gönderip atabilirlerdi.

Seçimler 1 günde bitmezse ertesi günde de devam edebilirdi. Seçimler bitince oylar sayılır ve sandık kurulları tarafından, ikinci seçmenlere seçim tutanakları verilirdi.

İkinci seçmenler, yine önceden belirlenen günlerde ilçelerde mebus seçimi yaparlardı. İkinci seçmenler partiler tarafından gösterilen veya bağımsız olarak seçime giren adaylarla bağlı değiller idi. İkinci seçmen olabilmek hakkına sahip olan herkese oy kullanılabilirdi.

Mebus olabilmek için, ikinci seçmen olabilmek için, gerekli haklara sahip olmak gerekiyordu. Bu koşulların ötesinde otuz yaşını doldurmak ve Türkçe bilmek de şarttı.

Mebus seçiminin yapıldığı gün, ikinci seçmenlerin onda sekizi oy kullanmışsa, sandık açılır sayıma başlanırdı. Kullanmamışsa seçime ertesi gün devam edilirdi. Sonuç tutanaklara yazılır, kazananlara seçim belgesi verilirdi.

Çeşitli nedenlerle mebusluktan istifa edenlerin, anayasal nedenlerle mebusluğu bırakanların, ölenlerin, seçim tutanakları meclisçe kabul edilmeyenlerin yerine yenileri seçilirdi.

Seçimler dört yıllık bir süre için yapıldı. Fakat, anayasada padişahın meclisi dağıtma ve kapatma yetkisi vardı. Meclis, padişah tarafından dört yıldan önce dağıtılsa, iki ay içinde seçim yapılması gerekiyordu.⁴

1919 yılı sonlarında yapılan bu seçim, son Osmanlı Mebuslar Meclisi Seçimi oldu. Bu sıralarda ne İstanbul'daki Osmanlı Hükümeti'nin, ne siyasal partilerin, ne de Kuvva-i

4. 1919 seçimleri için bk. *Mahmut Goloğlu*, **3. Meşrutiyet**, Başnur Matbaası, Ankara 1968, s. 43-45

Milliyecilerin ötekilerine belirli bir üstünlük sağlayacak güçleri yoktu. Bu güçler arasında dengeler oluşmuştu. Bu bakımdan seçimlerin dinamik, tartışmalı, propagandalı bir hava içinde geçtiği söylenebilir. Mahmut Goloğlu'nun, Nizamettin Nazif Tepedelenlioğlu'na atfen anlattıklarına göre durum şöyledir:

“Örneğin Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adına Bursa ve Bilecik'ten adaylığını koyan Fahri Bey, Mustafa Kemal Paşa'nın isteğine, Temsilciler Kurulu üyesi Kara Vasıf Bey'in çabalarına, Tümen Kumandanı Bekir Sami Bey'in aracılığına rağmen bu iki yerin hiçbirinden seçilememiştir. Sinop seçmenleri, Ankara'nın tuttuğu adaylara oy vermemiştir.”⁵

1919 seçimlerinin tartışmalı, dinamik, propagandalı özellikleri üzerinde önemle durmak gerekiyor. Zira 1927 yılından itibaren, bu özellikler ortadan tamamen kalkmış, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin tüm üyeleri, CHF'nın Daimi ve Değişmez Genel Başkanı, Büyük Şef Gazi Mustafa Kemal tarafından tayin edilmeye başlanmıştır.⁶

1919 seçimlerine Hürriyet ve İtilaf Partisi, Teceddüt Partisi,⁷ Kuvva-ı Milliye ve hükümet taraftarları katıldılar. Bunlardan bazıları bazı yerlerde etkili oldular. Örneğin Sivas Kongresi'nin İstanbul delegesi ve Temsilciler Kurulu üyesi Vasıf Bey Sivas'tan, Mustafa Kemal Paşa Erzurum'dan mebus seçildiler. Öte yandan Ankara ile hiçbir ilişkisi olmadığı halde Temsilciler Kurulu üyesi Alfret Rüstem Bey Ankara'dan, Trabzon ile hiçbir ilişkisi olmayan Hüsrev Bey (Gerede) ise Trabzon'dan mebus seçilmişlerdir. Bu iki kişi Mustafa Kemal Paşa'ya yakınlıklarıyla bilinmektedirler. Buna karşılık Kuvva-ı Milliyecilerin silahlı gösterilerine rağmen Dr. Rıza Nur, Sivas'ta seçimi kazanabilmiştir.

5. Mahmut Goloğlu, y.a.g.e., s. 45

6. Bk. Cumhuriyet Halk Fırkası'nın Tüzüğü (1927) ve Kürt Sorunu, Yurt Kitap-Yayın, Aralık 1991 İstanbul, s. 67-94

7. Teceddüt Fırkası, İttihat ve Terakki Fırkası yerine kurulmuştu. İttihak ve Terakki Fırkası, 1918 Kasım ayında kendi kendini feshedince, İstanbul'daki ve Anadolu'daki İttihatçıları bir örgüt etrafında toparlayabilmek için kurulmuştur.

1919 seçimlerinde son Osmanlı Mebuslar Meclisi'ne 168 kişi seçilmiştir. 168 kişinin seçim çevrelerine göre dağılımlarını şöyledir:⁸

Ankara (Çorum, Kırşehir, Yozgat)	11
Aydın (İzmir, Denizli, Manisa)	15
Bitlis (Genç, Muş, Siirt)	5
Bursa (Bilecik)	6
Diyarbakir (Ergani, Mardin, Siverek)	8
Edirne (Gelibolu, Kırklareli, Tekirdağ)	9
Elazığ (Dersim, Malatya)	6
Erzurum (Beyazıt, Erzincan)	8
İstanbul (Beyoğlu-Üsküdar)	11
Kastamonu (Çankırı, Sinop)	8
Konya (Burdur, İstanbul)	8
Sivas (Amasya, Şebinkarahisar, Tokat)	12
Trabzon (Gümüşhane, Rize 'Lazistan')	11
Van (Hakkâri)	5

Bağımsız Livalar (Sancaklar)

Afyonkarahisar	3
Antalya	2
Balıkesir	5
Bolu	4
Çanakkale	2
Çatalca	1
Eskişehir	2
Gaziantep	2
İçel	1
İzmit	3
Kayseri	3

8. Bu liste için bk. *Mahmut Goloğlu*, 3. **Müşrutiyet 1920**, s. 295-303; Seçim yapılan yerler bir harita üzerinde incelendiği zaman, Kars, Ardahan, Artvin, Antakya gibi illerin dışarıda kalmalarına rağmen aşağı yukarı bugünkü sınırların çizildiği görülmektedir.

Kütahya	2
Maraş	2
Muğla	2
Niğde	3
Samsun	4
Urfa	2
Toplam	168

II. MECLİSİN AÇILIŞI ve MİSAK-I MİLLÎ BEYANNAMESİ'NİN KABULÜ

Seçimler 1919 yılının Ekim ve Kasım aylarında yapılmış olmasına rağmen Meclis bir türlü açılmıyordu. Kuvva-i Milliye-eciler, Temsilciler Kurulu, özellikle Mustafa Kemal Paşa, meclisin Anadolu'da toplanması için çok büyük gayret gösteriyordu. Padişah ve Osmanlı Hükümeti ise meclisin muhakkak Hilafet ve Saltanatın merkezi olan İstanbul'da toplanması gerektiğini ileri sürüyordu.⁹

İsmet İnönü'nün anılarına göre, Mustafa Kemal Paşa, aslında, meclisin Anadolu'da toplanmasını, kendisinin de meclis başkanı seçilmesini istiyordu. Bu isteğinde başarılı olamayınca, İstanbul'a giden milletvekillerine Kuvva-i Milliye-eci bir grup kurmalarını öneriyordu. Hatta Millet Meclisi'nin kendisini başkan seçmesi yolunda da önerileri oluyordu. Mustafa Kemal Paşa'ya göre, meclis başkanının, ille de İstanbul'da oturması gerekli değildi. Böylece, Osmanlı Meclisi Mebusanı, milli hareketin meclisi olacaktı. Ve Mustafa Kemal Paşa, meclis üzerinde etkili olacak istediği kararları al- dırtabilecekti.¹⁰ İşte bu işlerin organize edilmesi için Mustafa Kemal Paşa, Temsilciler Kurulu Üyesi Rauf Bey'i İstanbul'a gönderdi. Rauf Bey de Sivas'tan milletvekilli seçil-

9. Millet Meclisi'nin nerede toplanması gerektiği hakkında *Mustafa Kemal Paşa* ile İstanbul hükümeti, (Harbiye Nazırı *Cemal Paşa*) arasındaki çeşitli yazışmalar için bk. *Mithat Sertoğlu*, BTDD, Sayı 14, Kasım 1968, s. 33-41

10. Bu ilişkiler için Bk. *İsmet İnönü*, **Millî Mücadele**, Ulus, 11 Nisan 1968

mişti. Fakat Millet Meclisi'nin açılması gecikiyordu. Çünkü Padişah seçilen kişilerin daha çok İttihatçılığa eğilim gösterdiğine veya İttihatçı olduklarına inanıyor, parti başkanları ile durumun değiştirilip değiştirilemeyeceğini tartışıyordu. Nihayet, düşündüğü şeylerin gerçekleşmesinin mümkün olamayacağını anladı ve meclisin açılmasına izin verdi.

Osmanlı Mebuslar Meclisi 12 Ocak 1920'de açıldı ve çalışmalarına başladı. Bu 4. seçim döneminin ilk toplantısı idi. Fakat Mustafa Kemal Paşa'nın düşünceleri gerçeklik kazanmadı, yani Millet Meclisi'ne başkan seçilemedi. Ayrıca, Millet Meclisi'nde "Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Grubu" da kurulmadı.¹¹ Bununla beraber "Felah-i Vatan Grubu" isimli bir grup kuruldu. Bu grup daha çok milliyetçilere yani Kuvva-i Milliye'cilere yakın bir grup idi. Bu grup sık sık kendi aralarında toplanıyor, önemli kararlar alıyordu.

Faik Reşit Unat, Selahattin Tansel gibi yazarlar, Misak-ı Milli Beyannamesi'nin 28 Ocak 1920'de, meclisin gizli bir celsesinde kabul edildiğini yazmaktadırlar.¹² Mete Tunçay ise sözü edilen 28 Ocak 1920 tarihinde, meclisin, ne gizli, ne de aleni olarak herhangi bir toplantı yapmadığını, demek ki gayri resmi bir toplantının söz konusu olduğunu yazmaktadır.¹³

Misak-ı Milli Beyannamesi'nin mecliste açıklanması ve kabul edilişi ise 17 Şubat 1920 tarihinde olmuştur. Bu konu ile ilgili meclis tutanakları şöyledir:¹⁴

Başkan- (Birinci Başkan Vekili Aydın Mebusu Hüseyin Kazım)- Edirne Mebusu Şeref Bey'in bir önergesi var okuyorum:

Mebuslar Meclisi Başkanlığı'na

Ahd-i Milli'nin parlamentolara ve bütün basına

11. *Selahattin Tansel, Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, Cilt 3, Başkanlık Kültür Müsteşarlığı Yayını, Ankara 1973, s. 16

12. *Faik Reşit Unat, Misak-ı Milliye Beyannamesi*, Aylık Ansiklopedi, 1944, No: 3, s. 92-93; *Selahattin Tansel*, y.a.g.e., s. 16

13. *Mete Tunçay, Misak-ı Milli'nin Birinci Maddesi Üzerine*, Birikim, Sayı 18-19 Ağustos-Eylül 1976, s. 12

14. *Mete Tunçay*, y.a.g.m., s. 13-14

bildirilmesini ve ilk sırada görüşülmesini öneriyorum. 18 Şubat 1920, Edirne Mebusu Şeref

Başkan- Bu öneriyi kabul edenler lütfen ellerini kaldırsınlar... kabul edilmiştir. O halde görüşme isteğini erteliyoruz efendim.

Mustafa Arif Bey- (Kırkkilise) önergedeki görüşmelerden amaç nedir efendim? Ahdi-Millî'nin basına verilmesi öneriliyor. Sayın Genel Kurul da kabul ediyor. Şu halde başkanlık divanı bu işi yapar görüşmeye gerek yoktur efendim.

Başkan- Tutanağa geçmek için herhalde okunması gerekir. Bu beyanname bütün Millet Meclisi adına birtakım beyanları ve görüşleri içermektedir. Bunu okumamak nasıl olur? Görüşmeyeceğiz, yalnız okuyacağız efendim. (Okunsun sesleri)

Ziya Bey- (Erzurum)- Başkan Beyefendi, yabancı dillere de tercümeleri yapıldı mı efendim?

Başkan- Evet. Yapıldı efendim.

Şeref Bey- (Edirne)- Sayın arkadaşlarım seçmenlerimiz bizi buraya gönderirlerken omuzlarımıza bir yurtseverlik hizmeti yüklediler. 6 yüzyıldır adaletin keskin kılıcına dayanarak ayakta duran bu devletin, milletin, tarihi, dini ve bütün haklarıyla savunulmasını bizlerden istediler. Hepimiz de kabullendik ve öylece buraya geldik. Buraya geldiğimiz günden beri de gönüllerimizde ve kafalarımızda bir düşünce belirdi. Bir arkadaşımız bütün yüreklerden kopup gelen barış sesini bir noktada topladı ve bütün vicdanlar bu noktada birleşti. Ortaya ölümümüze kadar sürecek olan bir Ahdi-Millî (Ulusal And)¹⁵ çıktı. Bu, öyle bir ulusal anddır ki, meclisimiz bunu, kesin bir kararla, bundan sonraki tarihimize kaydederken, geçmişin güçlü ve parlak günlere kadar, gelecekte de milletimiz için umduğumuz ve devletimiz için beklediğimiz en parlak günleri hazırlamış olacağız. Biz Türkler ve Müslümanlar, esa-

15. Daha sonraları Misak-ı Milli olarak ifade edilmiştir.

sen 'demokrat' bir milletiz. Hiçbir zaman aşağıda kalmış bir tabakayı ezmek bir Türkün aklından geçmemiştir. Nasıl bir mihrabın, bir imamın arkasında herkes eşitse, Türkler ve Müslümanlar arasındaki eşitlik anlayışı ve esası da aynıdır. Eşitliğe ve adalete böylesine uymuş herkesle yan yana yürümeye karar vermiş olan bir milletin haklarının yok edilmek istenmesini ne tanrı, ne de insanlık desteklemez.¹⁶ Biz açıkça belli haklarımızdan başka bir şey istemiyoruz. En tabii ve apaçık hakkımız olan 'yaşama isteği'mizin elimizden alınması tanrı buyruğu değildir. Onun için Mebuslar Meclisi'ni meydana getiren bütün sayın arkadaşların birlikte oluşturdukları Ulusal And'ı (Misak-ı Milli) okuyacağım. Dünyadaki acılı insanlara huzurlu bir gün yaşatabilmesi için, bunun, insanları çığnemek ve esir yaşatmak istemediklerini ilan etmiş olan Avrupa'nın bütün uygar devletlerine duyurulmasını öneriyorum. (Brovo sesleri alkışlar)¹⁷

“Ahd-i Milli' Beyannamesi

Osmanlı Mebuslar Meclisi üyeleri, devletin bağımsızlığı ve milletin güvenilir bir gelecekte haklı ve sürekli bir barışa kavuşabilmesinin yapılabilecek fedakârlığın en çoğunu kapsayan aşağıdaki esaslara tam olarak uyulmakla sağlanabileceğini ve bu esaslar dışında kalacak bir Osmanlı Devleti'nin devam ve varlığının olanaksız olduğunu kabul ve onaylar:

Birinci Madde- Osmanlı Devleti'nin, 30 Ekim 1918 günlü mütarekenin yapıldığı sırada, düşman ordularının işgali altında kalan Arap çoğunluğunun oturduğu kısımlarının kaderi,

-
16. Kemalistler evrensel prensipler olan eşitlik adalet özlmlerini dile getiriyorlar... Zor durumlarda bu özlmleri dile getiren, bunları gerçekleştirebilmek için uluslararası kurumların yardımlarını arayan Kemalistlerin, Kürtlere karşı düşüncelerini ve uyguladıkları politikaları hiçbir zaman dikkatlerden uzak tutmamak gerekir.
 17. Kemalistlerin bu tür beyanlarının yine Kürtlere karşı uyguladıkları politikalarla birlikte ele alınması gerekir.

halklarının özgürce verecekleri oylara göre belirtmek gerekeceğinden sözü edilen 'mütareke haddi içinde ve dışında'¹⁸ dini, ırkı¹⁹ istekleri bir olan ve birbirlerine karşılıklı saygı ve feda-

18. Türkiye'de yapılmış ve yayınlanmış birçok araştırmada bu ibare mütareke hattının içinde diye yazılmış, "dışında" ibaresi yazılmamıştır; Bk. Tarih IV, **Türkiye Cumhuriyeti**, İkinci baskı, TTTC, İstanbul 1934, s. 46; **Selahattin Tansel, Mondros'tan Mudanya'ya Kadar**, Cilt 3, s. 18; **Sabahattin Selek, Anadolu İhtilali**, s. 325; **Sabahattin Selek, Milli Mücadele, Ulusal Kurtuluş Savaşı**, Cilt 1, s. 385; **Cemil Bilsel, Lozan**, Cilt 1, s. 364; **Türkiye Dış Politikasında 50 Yıl, Kurtuluş Savaşımız, 1919-1922**, Hazırlayan Dışişleri Bakanlığı, s. 54; **Şevket Süreyya Aydemir, Tek Adam**, Cilt 2, s. 219; **Sadi İrmak, Atatürk Devrimleri Tarihi**, (İdeoloji ve Tarih açısından inceleme), 1973, s. 80; **Ahmet Mumcu, Tarih Açısından Türk Devriminin Temelleri ve Gelişimi**, 3. baskı, Ankara 1974, s. 52; **İlhan Akın, Türk Devrimi Tarihi**, 1976, s. 83; **Türk İnkılabı Tarihi** (Harp okulları için hazırlanmış), 2. baskı, Genelkurmay Başkanlığı Yayını, 1973, s. 38; **Mehmet Gönübol-Cem Sar, Milli Mücadele Devrinde Türk Dış Politikası, Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1973)**, 3. baskı, s. 13; **Yahya Akyüz, Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu 1919-1922**, TTK, Ankara 1975, s. 62

Mete Tunçay yukarıda belirtilen incelemesinde "Mütareke hattının dahilinde ve haricinde" ibaresinin sonradan yalnız "dahilinde" diye ifade edilmesinin unutkanlık değil kasıt eseri olduğunun düşünülebileceğini söylemektedir. Bununla beraber bu ibareyi tam olarak okuyan, yani "Dahilinde ve haricinde" diye okuyan yayınlar da vardır: **Yavuz Abadan, Türk İnkılabı Tarihi Notları**, Ankara 1959, s. 97; **Tarık Zafer Tunaya, Osmanlı İmparatorluğu'ndan Türkiye Büyük Millet Meclisi Dönemine Geçiş, Muhammed Raşit Sevik'e Armağan**, İÜHF Yayını, 1956, s. 391; **Fahri Belen, Türk Kurtuluş Savaşı**, s. 147; **Mazhar Müfit Kansu, Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber**, s. 541; **Esat Uras, Tarih'te Ermeniler ve Ermeni Meselesi**, 2. baskı, Belge Yayınları, İstanbul 1976, s. 698; **Hilmi Uran, Hatıralarım**, Ankara 1959, s. 131; **Mahmut Goloğlu, 3. Meşrutiyet 1920**, s. 80

Bunların yanında esas metinden iyice ayrılan yazım biçimleri de vardır. Bk. **Hamza Eroğlu, Türk Devrim Tarihi**, 4. baskı, Ankara 1974, s. 112

19. **Mete Tunçay**, "Örfen" diye okumaktadır. Yukarıda 18 numaralı dipnotunda belirtilen kaynaklar "İrkan" diye okumaktadırlar. Bu sözün

kârlık duyguları taşıyan ırki ve içtimai hukuklarıyla (haklarıyla)²⁰ çevre koşullarına²¹ saygılı olan Osmanlı-İslam çoğunluğunun oturduğu bölgelerin tümü, fiilen ve hükmen ve hiçbir sebeple ayrılmaz bir bütündür. (Alkışlar)

Madde İki- Halkının ilk ve serbest kaldıkları zamandaki oylarıyla Anavatana katılma kararı vermiş olan Elviye-i Selase (Üç liva: Batum, Kars, Ardahan) için, gerekirse, tekrar, serbestçe oylamaya başvurulmasını kabul ederiz.

Madde Üç- Trakya Barışına ertelenen, Batı Trakya'nın²² hukuki durumu da, orada oturanların özgürlükle kullanacakları oylara göre belirlenmelidir. (Bravo sesleri)²³

"İrkan" diye okunması normaldir, çünkü Misak-ı Milli Beyannamesi'nin temelinde Erzurum ve Sivas Kongreleri'nin beyannameleri vardır. Erzurum ve Sivas Kongreleri'nin yayınladıkları beyannamelerin birinci maddelerine bakıldığında zaman "İrkan" sözünün kullanıldığı görülür.

20. Yukarıda, 18 numaralı dipnotunda gösterilen çeşitli kaynaklarında "İrki Hukuk" (hak) kavramı ya hiç okunmamakta veya yanlış okunmaktadır.
21. "Çevre koşulları" tabirindeki "Çevre" sözünün de yukarıda 18 numaralı dipnotunda gösterilen kaynakların çoğunda yazılmadığı görülür. *Mete Tunçay* adı geçen makalesinde bu yanlışlığın, "Türk Tarih Cemiyeti"nin yayınladığı Tarih 4. isimli kitaptan kaynaklandığını belirtmektedir. *Mete Tunçay'a* göre araştırmacıların çoğu sözü edilen kitabı kaynak göstermektedir. O kitapta da, Misak-ı Milli metni yazılırken, "Şerait" sözü unutulmuştur. Böylece o kaynağa başvuran herkes aynı yanlışlığı tekrarlamaktadır.
22. Yukarıda 18 Numaralı dipnotunda belirtilen bütün kaynaklarda "Trakya Barışı" sözü, "Türkiye Barışı" diye geçmektedir. Bu da bir yanlışlık değil kasit eserdir. Misak-ı Milli'nin orijinaline en yakın olan metin, *Mete Tunçay*'ın sözü edilen yazısında yer alan metin olsa gerktir.
23. Kemalistlerin, Türklerin yaşadıkları Trakya (Batı Trakya) toprakları üzerinde ısrarlı olmamaları fakat Kürdistan ve Batı Ermenistan üzerinde ısrarlı olmaları ilgi çekicidir... Bu çelişkinin açıklanması, ilgili konulara ilişkin bilgilerimizi artıran çok önemli bir çaba olacaktır.

Madde Dört- İslam halifeliğinin Osmanlı padişahlığının ve hükümetinin merkezi olan İstanbul şehri ile Marmara Denizi'nin güvenliği her türlü tehlikeye karşı korunmalıdır. Bu temel esas dikkate alınmak koşuluyla, Akdeniz ve Karadeniz Boğazları'nın dünya ticaret ve ulaştırmasına açık tutulması hakkında bizimle öteki ilgili devletlerin oy birliği ile verecekleri karar geçerlidir. (alkışlar)

Beşinci Madde- İtilaf Devletleri ile düşmanları ve bazı ortakları arasında kararlaştırılan anlaşma esaslarına göre, azınlıklar hukuku komşu ülkelerdeki Müslümanların da aynı haklardan yararlanacakları güveniyle, tarafımızdan pekiştirilecek ve sağlanacaktır.

Altıncı Madde- Ulusal ve Ekonomik Gelişmemizi sağlamak ve devlet işlerini günün kurlarına uygun, düzenli yönetimle çevirmeyi başarabilmek için her devlet gibi bizim de bu gelişmemizi sağlarken tam bir bağımsızlığa ve özgürlüğe sahip olmamız, yaşamamızın ve var olmamızın hareket noktasıdır. Bu nedenle siyaset, adalet, maliye alanlarıyla öteki alanlardaki gelişmemize engel kayıtlara karşıyız.

Meydana çıkacak borçlarımızın, saptanacak ödeme koşulları da bu esaslara aykırı olmayacaktır. 28 Ocak 1920."

(Saffet Bey konuşmasına devamla)- Efendiler, milletin oyu ile buraya gelen devletin, milletin namusunu ve dinini savunma ve korumada birleşen arkadaşlarımin 28 Ocak 1920'de bu 'Ahd-i Milli'yi kabul suretiyle gösterdikleri iman ve inançlı kararları tanrı da kabul edecek ve bizleri başarıya ulaştıracaktır. (sürekli alkışlar)

Başkan- Bunu kabul ediyor musunuz efendim? (Hepimiz ve oy birliği ile kabul sesleri) O halde gereken yerlere bildireceğiz.

Daha sonra Sinop Mebusu, Dr. Rıza Nur şunları söyledi:²⁴

"... Savaşın ilk yarısında parlamentoda bir konuşma yapan İngiliz Başbakanı, 'Trakya ve İstanbul çevresi ile Anadolu Türklerin beşiğidir' dedi. Savaşın ikinci yarısında İngiliz Başbakanı'nın da, 'Biz, Türkiye'yi ne başkentinden, ne Anadolu'daki zengin bölgelerinden, ne de Trakya'dan yoksun etmek için savaşmak istemiyoruz, özellikle bu bölgelerde Türk soyundan olanlar oturur' dedi. Aynı Başbakan 1918'deki bir nutkunda da, 'Akdeniz'i Karadeniz ile birleştiren boğazlar, uluslararası ve tarafsız kalmak şartıyla, Türk soyundan olanların oturdukları memleketlerde Osmanlı İmparatorluğu'nun muhafazasına ve İstanbul'un başkent olarak kalmasına karşı değiliz' demiştir. Öteki İtilaf Devletleri'nin başkanlarının da, savaşın değişik anlarında, 'biz milliyet prensipleri için bütün insanların bağımsızlığı, insanlığı, uygarlığı için savaşıyoruz' demektedirler.²⁵ Amerikan Cumhurbaşkanı Wilson'ın koyduğu prensiplerin 12. maddesi de aynı anlama gelmektedir. O halde bunları söyleyenler sözlerini tutmalıdırlar. Söylediklerini yerine getirmek namuslu insanlar için çok önemlidir. Bu sözlerin, söyleyenlerin kişiliği ile olduğu kadar resmi değeri de büyüktür. Bu sözlerin yerine getirileceği kanısındayız."²⁶

Mehmet Gönübol ve Cem Sar, Mısak-ı Milli'nin, Büyük Millet Meclisi'nin, 18 Haziran 1920 tarihli toplantısında kabul edildiğini yazmaktadırlar.²⁷ Faik Reşit Unat ise Mısak-ı

24. Bk. *Mahmut Goloğlu*, y.a.g.e., s. 81-82

25. Kemalistler, evrensel bir değer olan Milliyetler Prensibi için savaşıklarını vurguluyorlar... Çok kısa bir zaman sonra, 3-4 yıl gibi kısa bir zaman sonra, Kürtlerin milli hareketi nasıl boğazladıklarını bütün ayrıntılarıyla göreceğiz.

26. Kemalistler, (Türkler sözünde durmuşlardır) demeyi hiç ihmal etmiyorlar... Bunu her zaman vurguluyorlar... Bu vurgulamaları ile Kürtlere verdikleri sözleri hiç yerine getirmemeleri, hatta bu sözlerinden hiç haberdar olmamaları birlikte değerlendirilmelidir.

27. *Mehmet Gönübol-Cem Sar, Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası (1919-1938)*, MEB Yayınları, s. 12; *Olaylarla Türk Dış Politikası 1919-1973*, s. 16

Milli'nin 18 Haziran 1920 tarihli değil 18 Temmuz 1920 tarihli gizli bir celsesinde kabul edildiğini söyler. Milletvekilleri bu toplantıda bu belge üzerinde ant içmişlerdir. Mete Tunçay da sözü edilen yazısında bu konu ile ilgili olarak şöyle söyler:

“... Nitekim o tarihli tutanakları (18 Temmuz 1920) incelerseniz, kısa bir ilk celsede 'Harcırah ve sair me- sa ile ait' olmak üzere bir gizli celse kararı vererek, dinleyicilerin çıkartıldığını, ikinci celsenin kapalı geçtiğini saptayabilirsiniz. Fakat bundan 10 hafta önce daha 9 Mayıs 1920'de de mecliste, Bakanlar Kurulu Programını okuyan Dr. Rıza Nur'un, hedefimiz, Ahd-ı Misak-ı Milliye göre bağımsızlıktır dediğini bulabilirsiniz.”

18 numaralı dipnotunda belirtilen yayınlara bakılırsa, Misak-ı Milli'nin bir sınır çizdiği sonucuna varılabilir. Bu çok yanlış bir düşüncedir. Çünkü vurgulamaya çalıştığımız gibi, gerçek metnin birinci maddesinde “Silah bırakışma çizgisinin içinde ve dışında” diye bir kayıt vardır. Bu ise bir sınırın çizilmediğini, yürütülen askeri ve diplomatik faaliyetlerin sonunda Osmanlı İmparatorluğu topraklarının ne kadarı elde tutulabilirse, o kadarının korunmasına çalışılacağını göstermesi bakımından önemlidir. “İçinde ve dışında” ibaresi üzerinde dikkatle durmak gerekir. Zira bu, Erzurum ve Sivas Kongresi'nde alınan kararlara da aykırı bir durumdur. Bilindiği gibi, Erzurum Kongresi'nin altıncı, Sivas Kongresi'nin birinci maddesinde, 30 Ekim 1918 tarihli silah bırakışması çizgisinin içinde kalan topraklardan söz edilmektedir.

Bütün bunlara rağmen, Mete Tunçay'ın da belirttiği gibi, Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi'nin yayınladığı bir kitaptan, düşünülen sınırlar hakkında bir şeyler öğrenmek mümkündür.²⁸ Buna göre Antakya, düşünülen sınırların dışında kalmaktadır. İskenderun-Rakka, Dirizor-Miyadin, Musul-Xaneqın-Quladız-Süleymaniye-Urmiye-Hoy, Nahçıvan, Karaklıse, Ahıska-Batum sınırların içinde gözükmektedir. Adı geçen bu şehirlerin, bugünkü Suriye, Irak,

28. **Türk İstiklal Harbî**, Cilt 1, Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı, 1962, s. 48, Kroki No: 2

İran, Sovyetler Birliği (Azerbaycan, Ermenistan, Gürcistan) devletlerinin sınırları içinde kaldığı düşünülürse, Misak-ı Milli'nin çok geniş düşünüldüğü anlaşılmaktadır.

Hatırlanacağı gibi Mondros silah bırakışması da herhangi bir sınır çizmemiştir. Mondros silah bırakışmasının onaltıncı maddesi, Hicaz, Asir, Yemen, Suriye ve Irak'taki ve Klıkya'daki birliklerin en yakında bulunan İtilaf Devletleri kumanlıklarına teslim olmaları gerektiğini bildiriyordu. "Irak"tan, "Suriye"den, "Klıkya"dan kesin olarak ne anlaşılması gerektiği ise belli değildir. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra, birkaç gün Yıldırım Orduları Grubu Komutanlığı yapmış olan Mustafa Kemal Paşa, "Klıkya"nın, (Toros Tünelleri) nereleri kapsadığının açıklanmasını savaş bakanlığından istemiştir.²⁹ Suriye için ise şunları söylemiştir:³⁰

"Suriye hududu, Suriye vilayetinin kuzey hududu sayılmalıdır. Bu hudud Lazkiye'nin kuzeyinden Hanşeyhun'un güneyinden geçerek doğuya doğru uzanır."

Dikkat edilirse, bu emirde, Suriye, sadece Şam vilayeti olarak anlaşılmaktadır. Halep vilayeti ise Suriye'nin dışında, Osmanlı Devleti sınırları içinde düşünülmektedir. Bu emrin ikinci maddesi de şöyledir:

"İskenderun, Antakya, Cebelseman, Katma, Kilis havalisinde Türklerin oturduğu ve Halep halkının dörtte üçünün Arapça tekellüm eden (Türkçe konuşan) olduğu her vesile ile hatırdaki tutulmalıdır ve her davada bu esas gösterilmelidir."³¹

Misak-ı Milli beyannamesinin üzerinde durulması gereken başka bir noktası da, yine birinci maddesinde yer alan bir hüküm ile ilgilidir. Bu maddede, "düşman ordularının işgali altında kalan" yerlerden söz edilmektedir. Yani "kendisi

29. 3 Kasım 1918 tarihli bu yazı için Bk. Atatürk'ün Tamim Telgraf ve Beyannameleri, s. 14

30. 3 Kasım 1918 tarihli bu yazı için bk. y.a.g.e., s. 16-17

31. Mustafa Kemal Paşa'nın daha sonraki politikasını göstermesi bakımından "Arapça konuşan Türk" sözü üzerinde dikkatle durulmalıdır. Kürdistan işgal ve ilhak edilirken, "Kürtlerin aslı Türk'tür" görüşü ısrarla ileri sürülmüştür.

birliklerimizin denetimini altında bulunan yerler bizimdir" denmemiş, "Düşman orduları tarafından işgal edilmeyen yerler bizimdir" denmiştir. Bu iki durum arasında elbette bir uygunsuzluk vardır. "Silah bırakışma hattının içinde ve dışında kalan yerler" ibaresi, nasıl her tarafa çekilebilir yuvarlak bir söz ise bu da aynıdır. Örneğin "Osmanlı birliklerinin denetiminde olmayan, fakat düşman birlikleri tarafından da, işgal edilmeyen kısımlar olabilir. İşte, oralar da bizimdir" demek isteniyor.

Başka bir nokta da, "düşman orduları"ndan ne anlamak gerektiğidir. Mete Tunçay şöyle diyor:

"... Yalnız İngiliz ve Fransız orduları mı düşman ordularıdır. Yoksa Osmanlı yönetimine karşı ayaklanmış olan Arap kuvvetleri de mi bu kavramın kapsamına girer? Bu ikinci yorumdan kaçınılmak istendiği bellidir. Nitekim, Mondros Mütarekesi'nin yukarıda aktarılan 16. maddesi için ilk İngiliz önerisi, 'Hicaz, Asir, Yemen, Suriye, Kikya ve Mezopotamya'da bulunan garnizonların en yakın İtilaf Kumandanlıklarına veya Arap mümessillerine teslimi'ni öngörürken, Osmanlı delegeleri, Araplarla karşı karşıya gelmemek için, bu hükmün değiştirilmesinde diretmişlerdir."

Misak-ı Milli Beyannamesi'nde tartışılması gereken, en önemli sorun, kuşkusuz Kürtler ve Kürdistan sorunu ile ilgilidir. Bilindiği gibi, Wilson Prensipleri Batı dünyasında çok büyük etki yaratmıştır. Bu prensiplerin 12. maddesine göre Osmanlı İmparatorluğu'nda Türklerin çoğunlukta olduğu yerlerde (Anadolu'da), İstanbul yine başkent kalmak üzere bir Türk Devleti yaşamını sürdürecektir. Anadolu'nun dışında kalan bölgeler, Arabistan, Ermenistan, Kürdistan yani Araplar, Kürtler, Ermeniler ise kendi bağımsız devletlerini kurabileceklerdir. 1917 devrimi tarafından getirilen, ulusların kendi kaderlerini kendilerinin tayin etmesi prensibi ise bu düşünceyi, özlem ve eylemleri daha da geliştirmiş ve yoğunlaştırmıştır. Kuvva-i Milliye yani Kemalistler ise Arap dünyası üzerindeki Osmanlı haklarından vazgeçmelerine rağmen, Ermenistan ve Kürdistan üzerindeki denetimlerini kesin olarak sürdürmek istiyorlardı. Erzurum ve Sivas Kongreleri'nde yapılan tartışmalarında bu durum ortaya çık-

mıştır. İşte bunun için Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Türk olan Kesimleri" ibaresini terk ettiler. Onun yerine "Müslüman unsurların kurtarılması", "Osmanlı memleketlerinin kurtarılması" gibi her tarafa çekilebilir yuvarlak sözler söylemeye başladılar. Bu tavır ve davranışın, bu düşüncenin en önemli nedeni Kürt sorunu-
dur.

"Kurtuluş Savaşıyla İlgili İngiliz Belgeleri" kitabının yazarı Prof. Gotthard Jeschke, bu konu ile ilgili olarak şöyle diyor:

"Lloyd George ile Wilson'un 5 Ocak 1918 ve 18 Ocak 1918'de yaptıkları konuşmaların ne derece tehlikeli olduğunu ilk anlayan Mustafa Kemal oldu. Kürt davası yüzünden 'Osmanlı İmparatorluğunun Türk olan kısımları' mefhumunu terk ederek, onun yerine, yarınki Türkiye'nin daha sade olan, hudud tayin etmek yoluna gitmek daha uygun görüldü ki, 7 Ağustos 1919 ve 11 Eylül 1919 tarihlerindeki Erzurum ve Sivas Kongreleri Beyannameleri'nde kabul edilen 30 Ekim 1918 tarihindeki hudutlarımız dahilinde kalan... 'Memaliki Osmaniye' formülünde yerini buldu. Buna karşılık 28 Ocak 1920 tarihli Misak-ı Milli'deki, 'Hattı Mütareke Dahil ve Haricinde... Osmanlı İslam çoğunluğunun oturduğu kısımlar' formülü daha az beraktır. Rıza Nur bunun hakkında şöyle yazıyor: 'Suriye-yi de Misak-ı Milli hududu içine sokmak isteyen bir azınlık var idiye de, çoğunlukla bu fikri yendik. Bu, Misak-ı Milli esasen, Erzurum Kongresi'nde başlamış, Sivas Kongresi'nde tamamlandırılmıştır. Bu meclis onu tamamladı, tespit etti ve bütün dünyaya ilan etti"³²

Türkiye'de resmi ve ücretli tarih yazıcıları, Misak-ı Milli sınırlarının içinde kalan yerleri, içinde kalan toprakları "Türklerin çoğunlukta bulunduğu yerler" diye nitelendirmektedirler. Bu hiç de böyle değildir. Kürdistan, bilinçli olarak bu sınırların içinde tutulmuştur. Erzurum Kongresi ve Sivas Kongresi'nde yapılan tartışmalar sırasında da, ifadesi-

32. *Gotthard Jaeschke, Kurtuluş Savaşı ile İngiliz Belgeleri*, TTK, Ankara, 1971, s. 208-209

ni bulan bu durum, yukarıda tam metnini verdiğimiz Amasya Protokolleri'nde açık biçimde ifade edilmiştir. Hatırlanacağı üzere sözü edilen Amasya Protokolleri'nde düşünülen sınırlar Türklerin ve Kürtlerin oturduğu yerler olarak belirtilmektedir. Gerçekten o günlerde yayınlanmış, 'Misak-ı Milli Haritaları'na baktığımız zaman Lazkiye, Halep, Musul, Kerkük, Süleymaniye, Hol, Nahçıvan, Ahıska, Batum gibi yerlerin bu sınırlar içinde bulunduğu görülür. Demek ki, Kürdistan'ın bugün, Suriye, Irak, İran ve hatta Sovyetler Birliği (Azerbaycan, Ermenistan, Gürcistan) sınırları içinde kalan kesimleri de Misak-ı Milli içinde düşünülmektedir. 1920 yılında yayınlanmış bu haritalardan biri, Mete Tunçay'ın sözü edilen incelemesinde yer almaktadır. İşte, daha sonraları, İngiliz ve Fransız emperyalistleriyle yapılacak pazarlıklar, bu sınırlar üzerinden yapılacaktır.

Demek ki, 17 Şubat 1920'de, Meclis'te Misak-ı Milli'nin kabulü ile ilgili olarak konuşmalar yapıldığı sırada bile, Kürtlerin başına çorap örülmeye çalışılmaktadır. Hatırlanacağı gibi, o konuşmalarda "Türklerin hiçbir ulusu ezmeyi akıllarından bile geçirmediikleri", "Bunun Tanrı ve insanlık karşısında affedilmez bir suç olduğu" belirtiliyordu. "En doğal hakkımız olan hür olmayı ve bağımsız yaşama hakkımızı istiyoruz" deniyordu. "İnsanların çığnenmesine ve ezilmesine ve ulusal ve demokratik haklarının ellerinden alınmasına karşı baş kaldırıyoruz" deniyordu. İşte, Kemalistlerin bu süreçte bile düşünceleri, Kürdistan'da etkin bir boyunduruk kurabilmek olarak ortaya çıkmaktadır... Bunun için Emperyalist İngiltere ve Fransa ile her türlü gizli, açık ilişkilere ve işbirliğine girilmişti...

BİRİNCİ CİLDİN SONU

KİŞİ ADLARI DİZİNİ

Abadan Yavuz 67, 397
Abdurrahman Paşa (Babanı) 76
Abdurrahman Paşa (Bedirhan) 101
Abdurrahman Şeref Bey 290
Abdülaziz İbn Suud 107, 108
Abdülhamid II 71, 86, 88, 89, 92, 93, 184, 201
Abdüsselam Barzani 102, 103
Adamof 111
Adivar Adnan 154
Adivar Halide Edip 154, 296, 297, 301, 304, 321, 322, 339
Ağaoğlu Tektaş 119
Ahmad Feroz 72
Ahmet Emin (Yalman) 301, 304
Ahmet İzzet Paşa 138, 147, 148, 149, 151, 158, 327, 328, 371, 372, 388
Ahmet Muhtar Paşa 72
Aka Ahmet 27
Akçora Yusuf 72, 73, 154
Akın İlhan 397
Aksel Asaf Güven 26, 27
Akşin Sina 143
Akyüz Yahya 143, 185, 186, 187, 188, 397
Alanay Tervik 111, 373
Alfred Rüstern Bey 391
Ali Fuat Paşa (Cebesoy) 154, 160, 161, 293, 318, 329, 321, 339, 357

Ali İhsan Paşa 154
Ali Kemal 297, 301, 302, 328, 328
Ali Rıza Paşa 321, 329, 388
Ali Süavi 94
Allenby (general) 179
Altuğ Yılmaz 108, 111
Alpay Şahin 14
Andrea (Askeri vali) 178
Ardos Muzaffer 121
Armaoğlu Fahir 65, 95, , 111, 130, 139, 142, 161, 163, 164, 304, 377
Arslan Remziye 78
Aslan Hasan Hayri 27
Aşkın Vehbi Cem 274
Atay Fallı Rıfki 154, 178, 180, 235, 236
Avcioğlu Doğan 65, 67, 95, 97, 99, 143, 157, 158, 165, 178, 179, 180, 200, 223, 226, 230, 233, 235, 337, 338
Aydemir Şevket Süreyya 65, 143, 147, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 158, 242, 255, 397
Baban Şükrü 70, 169
Balcioğlu Şahap 14
Balfour 113
Ballı Rafet 14
Barlas Selçuk 104, 177
Bayar Celal 143, 226, 228, 229, 230, 231, 233, 234

Baykal Bekir Sıtkı 192, 200, 202,
382

Baytok Taner 143, 232

Bayur Mustafa Hikmet 95, 111,
130, 133, 135, 142

Banarlı Nihat Sami 67

Bayrak Mehmet 167

Bekir Sami Bey 235, 260, 312,
313, 316, 317, 318, 339,
345, 366, 381, 387

Belen Fahri 142, 397

Belge Taciser 14

Benedict Peter 67

Bennett (İrtibat subayı) 158

Berkes Niyazi 68, 70

Beyhan M. 72

Bıyıklıoğlu Tevfik 143

Bilsel Cemil 142, 397

Birinci Ali 167

Bismark 89

Bnb. Greenhouse 174, 175

Bnb. Hüsrev (Gerede) 243, 287,
307, 308, 340

Bnb. Noel 174, 251, 362

Bnb. Refik (Saydam) 243

Bnb. Soane 174

Boghas Nobar Paşa 171, 186

Bozarslan Mehmet Emin 113,
167, 172, 177

Bristol (Amiral) 366, 372

Brown Edgar 305, 334, 335, 336,
337, 338, 339, 340, 341,
342, 353, 358

Bruinessen Martin Van 78

Calthorpe Arthur 146, 158, 179,
224, 226, 227, 232

Celadet Bedirhan 284

Celal Muhtar (Dr.) 301

Celal Nuri (İleri) 301

Celile Celli 78, 105

Cem İsmail 67

Çemal Paşa 57, 96, 159, 242,
252, 255, 289

Cemil Paşazade Ekrem 362

Cemal Paşa (Mersinli) 151, 154

Cemgil Adnan 113

Cemil Çeto 271, 275

Cihan S. 29, 30

Clemenceau 225

Claude Farrare 187

Clair Price (gazeteci) 158

Collins Larry 113

Crane 338, 340

Çam Esat 93

Çar Nikola II 81

Çavdar Tevfik 68, 100

Çerkes Etem 56

Çiçerlin 163

Çiğdemx0/-*-%al Mahmut Nedim
27

Çoker Fahri 72

Çürüksulu Mahmut Paşa 321,
371

Damat Ferit Paşa 157, 164, 226,
280, 290, 302, 317, 328,
360, 361, 362, 388

Danişmend İsmail Hami 94

Demir Mehmet 78

Demirci Mehmet Efe 230

Dere Ahmet 177

Derşevli Ömer Ağa 266

Dicle Hatip 28

Dinamo Hasan İzzettin 181, 182,
183

Divitçioğlu Sencer 93

Doğan Mehmet 67
Dumont Paul 95
Duran Tülay 137
Dursunoğlu Cevat 191
Düz Ayda 67

Eagleton William 177, 197
Eberd 139
Ebuzzıya Tefik 71
Ecevit Bülent 325
Emeç Aydın 113
Emin Ali Bedirhan 169
Emir Bedirhan 76, 101
Emir Faysal 109, 252
Engelhardt 67
Engels 82, 83
Enver Abd-el-Malik 113
Enver Paşa 57, 58, 59, 96, 155, 159, 242, 255, 289, 364
Er Alev 73
Erdem Fahri 73
Erikan Celal 143
Erol Mine 296, 297, 302, 304
Eroğlu Hamza 397
Ertem Rekin 73
Ertuğ Cemal 113
Esmer Ahmet Şükrü 65
Evans Laurence 111
Evren Kenan 22

Fazıl Paşa (Sivas Kongresi delegesi) 244, 342, 345
Fevzi Paşa (Çakmak) 154, 198
Fincancı Yurdakul 83
Flşek Kurthan 70
Frich (Dr.) 207

Gallp Bey (Harput Valisi) 363, 367

Gestrein Heinz 104, 177
Gevgillil Ali 93
Goloğlu Mahmut 190, 260, 274, 275, 279, 390, 391, 397, 400
Gökbilgin Tayyip 142, 230
Gökçeaslan Hüseyin 20
Göldaş İsmail 167, 172
Gönlübol Mehmet 140, 366, 397, 400
Gültekin Mehmet Bedri 16
Günay Kadır 73
Güner Agah Oktay 65
Güneş İhsan 72, 95, 100
Görell Mehmet 177
Güran Rasih 119

Hacıhasanoğlu A. 72
Hacı Musa Bey 260, 262, 263, 279
Hacı Kaya 283
Hacı Şükrü Bey 229, 237
Hacim Muhittin Bey (Çarıkli) 227, 228
Halfin 78, 103
Halil Hayali Bey 169
Hanbury (general) 229
Hamza (Jin Dergisi Yazı İşleri Müdürü) 168, 169
Hanloğlu M. Şükrü 167
Harbord (general) 164, 165, 305, 336, 341, 358, 359, 362, 363, 366, 367, 368, 370, 373, 376
Harding 319
Haupt George 95
Havatme Nayif 113
Herzl Theodor 112
Heyd Vriel 73

Heywood (Albay) 157
Hollstein Walter 113
Hüseyin Rahmi (yarbay) 111
Hüseyin Ragıp 154

İrmak Sadı 397
İşıklar Fehmi 28

İbrahim Tall Bey 243
İğdemir Uluğ 245, 280
İlkin Selim 153
İnalçık Halil 67
İpekçi Abdü 325
İsmet Paşa (İnönü) 154, 304,
306, 307, 327, 331, 371,
372, 393
Jaeschke Gotthard 143, 233,
404

Kahraman Mehmet 28
Kâmrân Ali Bedirhan 168, 284
Kansu Mazhar Müftü 243, 244,
245, 274, 275, 289, 335,
338, 397
Kaplan Mehmet 93
Karabekir Kazım 143, 154, 161,
162, 180, 193, 194, 196,
197, 198, 200, 205, 212,
213, 219, 220, 221, 247,
249, 260, 261, 262, 263,
280, 281, 282, 292, 293,
302, 303, 304, 306, 307,
311, 312, 318, 327, 328,
331, 332, 333, 366, 367,
368, 369, 370, 371, 372,
373
Kara Kemal 151
Kara Vasıf Bey (Albay) 274, 287,
288, 289, 290, 292, 318,
320, 321, 326, 353, 366,
370, 391

Karal Enver Ziya 65
Karpat Kemal 68
Kaynar Reşat 93
Kazım Paşa (Dirlik) 243, 291
Kemalettin Sami Paşa 154
Keyder Çağlar 93
Kılıç Aslan 27
Kılıç Şengün 14
Kıratlı Metin 68
Kinros 274
Kodaman Bayram 89
Kocatürk Utkan 293
Kocatürk Vasfi Mahir 94
Kohn Hans 65
Kongar Emre 68
Kont Sforza 152, 153, 158, 226
Koray Enver 207
Köprülü Cemal 143, 233
Kral Konstantin 224, 225
Kudret Cevdet 94
Kurat Akdes Nimet 65
Kurdakul Necdet 113
Kushner David 73
Kutay Cemal 175
Küçük Yalçın 103
Küfrevizade Şeyh Abdülbaki
Efendi 266
Kürkçüoğlu Ömer 111, 159, 160
Kürt Mustafa Paşa 153

Lapierre Dominique 113
Latimer 337, 338
Lenin 119, 120, 121, 122
Lewis Bernard 68
Lloyd George 158, 225, 255, 304
Lord Kitchener 108
Lord Kürzon 223, 225, 230, 232

- Madame Gacilis** 187
Malmi Sani 102, 167
Mardin Şerif 67, 72, 93
Mansur Fatma 67
Mareşal Moltke 78
Marx 82, 83
Mearle Edward M. 90
Mehmet Ali Paşa 66, 67, 75, 76
Mehmet Emin Zeki 104, 167
Mehmet Mihri (Kürdistan Dergisi Yazı İşleri Müdürü) 168
Memduh Selim Bey 168
Mehmet Sıddık 369
Mensfield Peter 67
Milne (general) 227, 228, 229
Minorsky 78
Molla Said 169, 302
Molla Selim 104
Monreo James 377
Morrison 323
Mougin (general) 289
Mumcu Ahmet 397
Musaşlı Resul Ağa 266
Mustafa Kemal 46, 53, 56, 57, 58, 59, 93, 142, 146, 147, 148, 149, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 170, 172, 173, 175, 179, 220, 221, 235, 239, 241, 242, 243, 244, 245, 246, 247, 248, 249, 250, 251, 253, 259, 261, 262, 263, 264, 265, 266, 268, 269, 271, 272, 275, 280, 281, 283, 284, 285, 286, 287, 288, 289, 292, 293, 294, 301, 303, 304, 307, 311, 312, 313, 315, 316, 317, 318, 320, 321, 322, 333, 334, 336, 337, 338, 339, 356, 358, 359, 360, 361, 362, 363, 366, 370, 371, 372, 381, 387, 391, 393, 402, 404
Mustafa Suphi 56
Mutluay Rauf 94
Mutlucağ Hayri 111

Necmettin Sadık (Sadak) 301
Neriman Nerimanov 163
Nikitin Basil 78
Nurettin Paşa 154
Nurl Dersimi 78, 167

O. Ballance Edgar 177
Olca Osman 108
Okandan Recai Galip 68
Okyar Fethi 149, 151
Orbay Rauf 146, 151, 154, 221, 222, 223, 224, 260, 265, 287, 328, 337, 340, 354, 355, 356, 358, 381, 387
Ortaylı İlber 65, 90

Ömer Mümtaz Bey 280
Örs Hayrullah 78
Özön Mustafa Nihat 94

Parla Taha 93
Perinçek Doğu 16, 20, 27
Petrosyan Yuri Aşatoviç 72
Picot Charles Francois Georgeon 73, 109, 179, 293, 294
Pierre Loti 187
Prens Sabahattin 296, 298

Rahip Frew 157, 158
Rambout 103, 176, 177

Ramsaur E. 72
Rauf Ahmet (gazeteci) 304, 308, 321
Ravlinson 193, 194, 220, 221
Rıza Nur 391, 400, 401
Refet Paşa (Bele) 154, 243, 274, 339, 345, 351, 352
Reflk Halit (Karay) 297
Reşat Hikmet 146
Reşit Paşa (Vali) 220
Reed John 119, 121
Rıza Tevfik 302
Rohat 102
Ronahl 104, 176
Ryan (baştercüman) 157

Sadullah Bey (yarbay) 146
Sadullah Efendi (Bıtlis Mebusu) 260, 267, 279
Said-I Kürdi (Said-I Nursi) 102, 169
Sait Paşa (Sadrazam) 72, 89
Sagay Reşat 65
Salih Paşa 290, 381, 387, 388
Sander Oral 159
Sar Cem 366, 397, 400
Sarç Ömer Celal 70
Satırlıyü Dido 100
Schmidt Dana Adams 104, 177
Sekban Mehmet Şükrü 168, 170
Selek Sabahattin 143, 161, 163, 242, 274, 397
Sertoğlu Mithat 382, 393
Sever Metin 14
Sevük İsmail Habib 94
Seyit Abdullah 169
Seyit Abdülkadir Efendi 168, 172
Seyit Taha 369

Simko 196, 197, 369
Sir Arnould Wilson 174, 175, 176, 251
Sir Mark Sykes 109
Sir Mc Mahon 108, 109, 114
Sonyel Salahi 143
Sultan Reşat (V. Mehmet) 148
Stalin 120, 121, 122, 125, 126
Sumer Salih 28
Suvla Refi Şükrü 70
Süleyman Nazif 102, 103, 151, 172
Süreyya Bedirhan 167

Şadzade Mustafa 283
Şanda Hüseyin Avni 95
Şerif Hüseyin (Mekke Şerifi) 107, 108, 109, 110, 114, 252
Şerif Paşa 167, 170, 171, 188
Şeyh Mahmut Berzenci 171, 172, 173, 174, 175, 188, 196, 201, 248, 251, 252, 257, 268, 269, 286, 287, 288, 292, 363, 369
Şeyh Ziyaettin Efendi 269, 275
Şeyh Fevzi Efendi 260, 279
Şirnaklı Abdurrahman Ağa 266
Şimşir Bilal 152
Şinası 94
Şivan (S. Kızırmızıtoprak) 174, 176, 177, 188

Taçalan Nurdoğan 99, 222
Talat Paşa 57, 96, 148, 153, 159, 252, 255
Tan Turgut 70
Tanpınar Ahmet Hamdi 67, 94
Tanrıöver Hamdullah Suphi 154

Tansel Selahattin 143, 394, 397

Tekeli İhan 153

Tepedelenlioğlu Nizamettin 391

Tevetoğlu Fethi 242, 289, 336,
338, 340, 341, 342, 358,
373

Tevfik Paşa (Sadrazam) 148,
149, 150, 151, 317, 388

Tezel Ayhan 274

Tezel Yahya Sezal 70, 90

Timur Taner 68

Tokatlı Atilla 100

Towsend (general) 223

Troçki 131, 134

Tunaya Tarık Zafer 72, 93, 167,
297, 397

Tunçay Mete 161, 163, 394, 397,
398, 401, 404

Tümertekin Erol 67

Türet Şevket Serdar 73

Türkeldi Ali Fuat 143

Ubeydullah Nehri 77, 86, 369

Uçarol Rifat 72

Ulunay Refi Cevat 302

Uras Esat 80, 84, 397

Uzunçarşılı İsmail Hakkı 75

Unat Falk Reşit 382, 394

Uran Hilmi 397

Üçok Coşkun 65

Ülken Nuran 67, 72

Ülman Haluk 65, 75, 95, 108,
130, 139, 159

Ünal Tahsin 65

Ünaydın Ruşen Eşref 154

Welzmann Chaim 112

Willhelm II 90, 92, 139

Wilson (ABD Başkanı) 53, 128,
130, 141, 167, 225, 289,
296, 297, 317, 319, 332,
333, 380, 400

Woods Henry 72

Vahdettin (Padışah) 151, 153,
160, 302

Velidedeoğlu Hıfzı Veldet 340

Velid Ebüzzilya 301

Venizelos 224, 225

Yalçın Hüseyin Cahit 151

Yargıcı Kazım 90

Yerasimos Stefanos 68, 100

Yezdan Şer 77

Yıldız Hasan 167

Yunus Nadı 154, 301

Yurttaş Sedat 28

Yücekök Ahmet 70

Yzb. Hadkinson 230

Yzb. Kirk 176

Yzb. Pearson 175

Yzb. Willey 175

Zana Leyla 28

Zinnar Silopi 97, 103, 167, 169,
171, 177, 241, 242

Ziya Gökalp (Kadri Cemil Paşa)
93, 151, 154, 172

Ziya Paşa 94

Ward Price 157

Webb (Arıral) 226, 230, 232

KAVRAMLAR DİZİNİ

- Ahd-ı Milli bk. Misak-ı Milli**
Alaşehir Kongresi 227, 237
Amasya Protokolleri 381
anasırı İslam 254, 294, 295
Apocular İddianamesi 25, 26
Ayestefanos Antlaşması 85
- “Bağımsız Türkiye”** 20
Balfour bildirisi 56, 57, 112, 114
Balkesir Kongresi 227
Batıcılık 67, 68, 69, 71
Batı Ermenistan 189
Berlin Antlaşması 86
Bolşevik prensipleri 311
böl-yönet-yok et politikası 14,
45, 46, 47, 50, 60, 85, 103,
210
- Dağdaki haydutlar** 236
Din farkı 204
Din ve mezhep özgürlüğü 316
Divan-ı Harb 153
Doğu Kürdistan 201
Duyun-u Umumiye 98
- Ekim Devrimi** 54, 116
Elviye-i Selasiye 192
**Emekçi ve Sömürülen Halkın
Hakları Deklerasyonu** 126
emperyalist devletler 45, 52, 56,
61, 116, 163, 177, 235,
236, 286, 315, 365, 377
enternasyonalizm 16, 20
Ermeni milliyetçiliği 89
- Ermeni propagandası** 186, 187,
203
Ermeni soykırımı 50
Ermeni sürgünleri 96, 97, 99,
100, 181, 184, 215, 243
Ermeni tacirleri 81
Erzurum Kongresi 253, 261,
285, 292, 304, 316, 398
eşrafın “milli çıkarları” 182
Ezen ulus milliyetçiliği 35
- geçici Kürdistan hükümeti** 174
Güneş-Dil Teorisi 15, 16
Güney Kürdistan 173, 174, 188,
196, 201, 248, 249, 257,
268, 269, 292, 302
- halkların kardeşliği** 27, 36, 163,
247, 251, 295
Hamidiye Alayları 87, 88
Hevi 104
Heyet-i Milliye 234
Heyet-i Temsiliye 279, 282
Hilafet 58, 59, 60, 74, 246, 256
Hürriyet ve İttifak Fırkası 172,
289, 302, 308
**Hilafetin dokunulmazlığını sağ-
lamak** 256, 268, 269, 276,
277
- ırkçılık** 92
Islahat Fermanı 65, 69, 80, 98
İngiliz Muhipler Cemiyeti 302

- İslam birliğı** 210
- İslamcılık** 71, 72, 73, 90, 142, 205, 262, 294
- İtliaf Devletleri** 95, 107, 109, 110, 114, 127, 128, 141, 143, 144, 145, 146, 156, 225, 226, 277, 327, 400
- İttihat ve Terakkî** 45, 51, 89, 92, 94, 95, 96, 101, 102, 104, 134, 159, 167, 170, 172, 187, 189, 241, 252, 206, 361
- İttifak Devletleri** 95, 128, 142
- Jin** 168, 173, 194
- Jön Türkler** 51, 90, 296
- Kemalist hareket** 15, 45, 52
- Kemalist İdeoloji** 18, 294
- Kemalistler** 187, 193, 214, 251, 277, 288, 291, 294, 311, 315, 348, 353, 368, 396, 398, 400
- King Crane Komisyonu** 338
- Kilkyalılar Cemiyeti** 224
- Komünist Enternasyonal** 161, 162, 163
- Kuvva-i Milliye** 45, 54, 57, 59, 147, 189, 228, 229, 272, 293, 304, 337, 363, 388
- Kuzey Kürdistan** 174, 189, 249
- Kürdistan araştırmaları** 11
- Kürdistan Azm-i Kavi Cemiyeti** 168
- Kürdistan Bağımsızlık Komitesi** 167
- "Kürdistan Ermenistan Olacak"** 170, 187, 189, 192, 195, 197, 201, 202, 219, 240, 252, 263, 314
- Kürdistan kılmiğı** 17, 18
- Kürdistan Teâli Cemiyeti** 166, 167, 168, 171, 172, 177, 189, 248, 292
- Kürt Aydınları** 14, 262, 296
- Kürt bağımsızlık hareketi** 302
- Kürt Kadınlar Teâli Cemiyeti** 171, 172
- Kürt kılmiğı** 17, 18
- Kürt Klübü** 198
- Kürt milliyetçiliğı** 16, 29, 32
- Kürt Neşr-i Maarif Cemiyeti** 104, 168, 171
- Kürt politikacıları** 14
- Kürt propagandası** 187
- Kürt realitesi** 33
- Kürt soykırımı** 42
- Kürt Talebe Hevl Cemiyeti** 168, 171
- Kürt Tamlm-i Maarif ve Neşriyat Cemiyeti** 168, 172
- Kürt Teavün ve Terakkî Cemiyeti** 102, 104, 168
- "Kürt-Türk ayırmaksızın"** 191
- Kürtlük-Türklük sorunu** 203, 210
- Kürtler-Ermeniler-Türkler** 205
- Lozan Antlaşması** 60
- Memalik-i Osmaniye** 243, 275
- Millletler Cemiyeti** 79, 141, 308, 319, 344, 346, 350
- milli sınırlar** 166
- milliyetçi** 86
- duygular 24, 79, 140
- düşünceler 79, 140
- milliyetçilik** 35, 37, 73
- dar- 18, 19, 26, 28
- bağnaz- 18, 19, 26, 28
- yapma hakkı 29
- hareketleri 64, 87

milliyetler prensibi 187, 199
Mısak-ı Milli 14, 53, 388, 393,
394, 395, 396, 398, 400,
402, 405
Mondros Mütarekesi 53, 54, 147,
166, 169, 197, 221, 222,
257, 296, 311, 388

Nasturler 197
Nazırlı Heyet-i Milliye 228, 237

Osmanlı camlası 254, 262
Osmanlıcılık 73
Osmanlı Siyasal birliğı 296
Osmanlı-Türk aydınları 296
**Osmanlı Ülkesinde Amerikan
Heyetleri** 341
Osmanlı vatani 256
Ortodoks Kilisesi 65
otonom Kürt devletleri 176, 177

öz kardeş, dindaş, ırkdaş 228,
276, 369

Padışah ve millet hainleri 283
Panislamlizm 65
Paris Konferansı 140, 141, 172,
177, 186, 187, 188

resmi İdeoloji 31, 94
Roja Kürt 104
Rum sürgünleri 96, 97, 99, 236,
243
**Rusya'nın ve Doğu'nun Bütün
Emekçilerine Bildiri** 122

**Saint Jean de Mouriennes Ant-
laşması** 224
Saltanat makamını korumak
256, 268, 269, 276, 277

**Savaşın Bütün Uluslara ve Hü-
kümetlere Bildiri** 116,
117, 118, 119, 120, 133
Sevr Antlaşması 56, 60, 142, 146
Sivas Kongresi 273, 279, 283,
292, 316, 327, 334, 336,
384, 398
Sömürge Kürdistan 348
Sykes-Picot Antlaşması 109,
114

Tanzimat Fermanı 65, 69, 70, 79,
80, 98
Taşnak Komitesi 86
Tehcir Kanunu 96, 99, 100, 101
Teşkilat-ı İcimaliye Cemiyeti
168, 172
**Trabzon Muhafaza-i Hukuk-u
Milliye Cemiyeti** 240
Turancılık 51, 52, 92, 102, 138
Türk-Arap ilişkileri 362
Türkçülük 51, 74, 90, 102
Türk Derneğı 94, 104
Türk Ocakları 94
Türk kimliğı 16
Türk milliyetçiliğı 16, 29, 32, 91,
93, 167
Türk solu 19, 26, 33, 34, 35
Türk sosyalist hareketi 19, 26
Türkiye Solu 33, 34
Türk Tarih Tezi 15, 16
Türk-Ermeni Savaşı 182, 371
Türk-Yunan Savaşı 182, 371
Türkün kötü İdaresi 377
**Türklerin çoğunlukta olduğu
yerler** 404
Türk Wilsoncular Cemiyeti 298
**Ulusların Kendi Kaderlerini Ta-
yin Hakkı** 40, 43, 52, 278

Wilson Prensipleri 53, 128, 130,
131, 167, 296, 297, 301,
317

Vilayat-ı Şarkıye 189, 190, 191,
239, 253, 257, 275, 290,
291

Yeni Osmanlılar 51, 71

Yıldırım Orduları Grubu 147

"Yunan'a hayır İngiliz'e evet"
230, 237, 238

Yunan propagandası 186, 187

